

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

19F3

*DH,
Leeskabine

H E T
LEESKABINET.

H E T
L E E S K A B I N E T.

M E N G E L W E R K

T O T

G E Z E L L I G O N D E R H O U D

V O O R

B E S C H A A F D E K R I N G E N.

221/38, 157,
M E T P L A T E N.

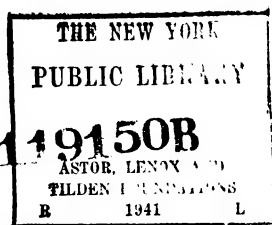

E e r s t e D e e l.

A M S T E R D A M ,
A B R A H A M F R I J L I N K.
1871.

INHOUD.

Zeker iemands nieuwjaars-balans. Door P. DE

FRIES. . . . . Blz. 1.

Nieuwe variaties. Door ARAMALDI, JR. . . . " 10.

Thema. Andante Cantabile . . . . . " —

Allegro con brio . . . . . " —

Amoroso . . . . . " 11.

Martiale. . . . . " 12.

Risoluto. . . . . " —

Minore . . . . . " 13.

Scherzando Minore. . . . . " —

Finale en Koor . . . . . " 14.

Generaal, vrijheer von Moltke. . . . . " 17.

Op vijandelijk gebied. . . . . " 20.

Italiaansche roovers. . . . . " 55.

De man met het ijzeren masker. Door H. TIE-

DEMAN. (*Vervolg.*). . . . . Blz. 58, 148.

Derde Hoofdstuk. — Frankrijk, na den dood

van Hendrik IV. — Spaansche huwelijken. —

Anna van Oostenrijk. — Haar echt met Lo-

dewijk XIII. — Man and Wife. — Riche-

lieu. — Zijn verhouding tot Anna en tot

Lodewijk. — Wat er van de tweede hipoteze

overblijft, wanneer men haar bij het licht

bekijkt. (*Slot.*). . . . . " 58

Vierde Hoofdstuk. — Derde hipoteze. — Het

tweelingen-stelsel. — Geboorte van Lodewijk

XIV. — Voorzorgen, genomen bij vorste-

lijke geboorten in het algemeen, en bij die

van Lodewijk XIV in het bijzonder. —

Waarom de derde hipoteze onaannemelijk

mag heeten. . . . . " 65.

Vijfde Hoofdstuk. — De drie hipotezen in

vogel-perspektief. — En nog iets . . . " 77.

Zesde Hoofdstuk. — Vermandois: zoon van
 Lodewijk XIV en Mlle de la Vallière. —
 Kandidaat voor het „ijzeren” masker. —
 Verhaal van de *Mémoires secrets pour ser-*
vir à l’histoire de Perse. — Waarom de père
 Griffet het waarschijnlijk acht. — Waarom
 Topin het onwaarschijnlijk acht. — Ziekte
 en dood van Vermandois. — Prachtige be-
 grafenis . . . . . Blz. 148.

MEDEDEELINGEN, VRAGEN EN ANTWOORDEN OP AL-

LERLEI GEBIED . . . . . „ 85

Vragen.

De hertog van Monmouth . . . . . „ 85.

Geschiedenis van Rotterdam . . . . . „ 86.

Braga. . . . . „ —

Weesper-student. . . . . „ —

Tilly's . . . . . „ 237.

Antwoord.

Mingo . . . . . „ 88.

Het leven van den Militair in Oost-Indië. Door

een oud Oost-Indisch onderofficier. . . . . „ 89.

IV. Mijne reis van Batavia naar Padang. (*Verv.*) . . . . . „ —

Het dorp Chiselhurst bij Londen	Blz. 128.
Uit Parijs. Door J. HEIJDANUS. I.	" 129.
De laatste nacht te Alveda. Uit het dagboek van een Mexicaansch officier.	" 135.
Brief van Frederik Willem I, koning van Prui- sen. Door Dr. A. DE JÄGER.	" 169.
Een beslissend oogenblik. Eene novelle. Door A. J. BERMAN.	" 171.
Ludwig van Beethoven	" 190.
Uit Parijs. Door J. HEIJDANUS. II.	" 207.
Eene reliquie. Door ELISE POLKO	" 217.
De veiligheidsmiddelen der spoorwegen.	" 227.

DE PLATEN ALDUS TE PLAATSEN:

<i>Generaal von Moltke.</i>	tegenover Blz. 18.
<i>Italiaansche roovers.</i>	— — 56.
<i>Het slot Chiselhurst.</i>	— — 128.
<i>L. van Beethoven.</i>	— — 190.

ZEKER IEMANDS NIEUWJAARS-BALANS.

Door P. DE FRIES.

't Laatste uur van het jaar heeft geslagen. Zeker iemand staat met zijn grootboek opgeslagen voor zich en een grijs van genoeg troont op zijn hol en beenig gelaat. Er is geen vonkje vuur op den haard en gij en ik, wij zouden

1871 I.

1

het akelig donker genoemd hebben in de bedompte ruimte, waar Zeker iemand zich ophield, want gas- noch lamplicht verspreidde er zijne stralen. De waarheid is, dat Zeker iemand een aangeboren en onoverwinnelijken afkeer heeft, van al wat warmte en licht geeft.

„Dat is een rijk gezegend jaar geweest!” grinnikt Zeker iemand, terwijl hij van innerlijk genoegen zijne dorre knokkels wrijft. „Dat herinnert nog eens aan de goede oude tijden, toen mijne compagnons Oorlog en Pestilentie en Compagnie nog in hunne kracht waren. Helaas! Pestilentie wordt oud en suf, en de menschen worden te loos. Met hun vervloekten vooruitgang weten ze de sloof te ontwijken, en waar ze in den laatsten tijd al eens beproefd heeft het hoofd omhoog te steken, komt wetenschap haar werk verstoren. Ook met Oorlog scheen het minder te worden. Hij scheen wel voor altoos uit te willen rusten van zijn werk, maar de oude jongen is nog eens regt wakker geworden van 't jaar en heeft onze pakhuizen gevuld met een voorraad, zooals we in lang niet ingezameld hebben.

En hoe toevallig! Toen ik in 't vorig jaar, eigenlijk bloot uit verveling en voor tijdverdrijf, mijn hand uitstak naar mijn Franschen vriend en bondgenoot, die mij bij herhaling te Parijs, in Rusland, in Italië, in Mexico, zoo goede zaken heeft helpen maken, en ik reeds gereed stond hem in te pakken, deed juist de schrik van Europa mij nog even bij tijds tot bezinning komen. Sakkerloot! 't is een meesterstuk geweest, dat ik hem toen weêr heb laten loopen. 't Zal toch zoo heel lang niet duren of hij valt van zelf in mijne armen, en door hem destijds te sparen heb ik thans duizenden en tienduizenden in mijne magt gekregen en veilig geborgen onder den grônd, waar geene hemelsche of helsche magt ze mij weêr kan ontrukken. Oorlog, brave jongen, wakkere kameraad! je bent mijn allerge-trouwsten en mijn dierbaarsten vriend! Wat heeft Pestilentie of Cholera ooit voor mij gedaan, dat in vergelijking komt met hetgeen gij voor mij doet? Bij voorkeur pakken zij de zwakken en af- of uitgeleefden aan, die toch weldra mijn buit zouden worden. Maar de beste levenskracht te vernietigen, in mijne magt te brengen, dat vermoogt gij alleen! Hi, hi! de wijze menschen tellen de dooden en ze

schrikken bij 't cijfer, dat hun getal aanwijst. Zij moesten onze boeken eens inzien en onze berekeningen eens nacijsferen van de winst, die wij hebben door de levens, die met die dooden vernietigd worden, voor dat ze ten leven zijn ontwaakt. Zij zouden kinderen en deze weêr nakomelingen gekregen hebben, wanneer ze niet in onze magt gevallen waren, en al dat in de kiem verstikte leven is winst geworden voor ons, voor de eeuwig gezegende firma Dood & Co.!"

Zeker iemand sloot zijn grootboek dicht, keert zich om, neemt zijn gewonen staf, een zeis, ter hand en schijnt voornemens zich op weg te begeven. Trouwens Zeker iemand is altijd door op weg, overal bezigheid zoekende, en ze meestal vindende ook. Zijn blik valt echter op den zandlooper, die voor hem staat, en daar het blijkt dat er nog eenige minuten moeten verlopen, voor het glaasje omgekeerd moet worden, om den aanvang van een nieuw tijdperk van vernieuwde werkzaamheid aan te duiden, besluit hij nog zoo lang te toeven en een terugblik te slaan op den weldra volbragten jaarkring.

"Hi, hi!" zoo grijnsde hij weder: "Het is toch waarachtig een aardige klucht zoo even achteruit te zien. Of dachten niet de menschen, nu juist een jaar geleden, dat de gouden eeuw voor hen was aangebroken? Mijn Fransche vriend beloofde een constitutioneel keizerrijk, en dat keizerrijk zou nu waarlijk in allen ernst de vrede zijn. Met vaderlijke welwillendheid bragt hij zijn persoonlijk gezag ten offer, en "nooit is de vrede zoo vast verzekerd als thans," zwoer in de onschuld zijns harten de grootzegelbevaarder, op het oogenblik toen wij, achter de coulissen in ons vuistje lagchende, met gescherpte zeis, reeds gereed stonden onzen slag te slaan. O, menschen, menschen! dank zij alle helsche magten, dat gij nooit wijzer wordt! Het zou er slecht uitzien met mijne firma, wanneer alle illusies eens bewaarheid werden. Toen ze voor een eeuw of wat zongen: "Vrede op aarde, in den menschen een welbehagen!" werd ik waarlijk voor een oogenblik verschrikt, en zag ik het bankroet der firma te gemoet. Maar van den Vrede op aarde is nog niet veel geworden, en de menschen zijn waarachtig, over het geheel genomen, ook al lievertjes om er welbehagen in te vinden!

Ondoorgrondelijke schepsels als het echter zijn! Wanneer het eens wat slap is aan de fabriek, en ik voor de aardigheid eens een storm uitzend om een dozijn of wat zeelui in mijne magt te krijgen, of ik laat een paar spoortreinen tegen elkander bonzen om eenige reizigers binnen te pakken, of ik tracht een zaakje te doen met een onverwachten watersnood, of wel ik verzoek mijn compagnon Pestilentie of Cholera een rondreis te maken om wat voorraad voor de pakhuizen op te doen, — dan meenen de menschen dat ze vreeselijk mishandeld worden en schreeuwen ze moord en brand. En wat beteekenen nu eigenlijk al die grapjes, vergeleken bij het werk van broeder Oorlog? En hem halen ze vrijwillig aan, wetende wat hij hun op den hals zal halen. Ze weten anders niet hoe zij zich voor ons zullen wegschuilten, en hoe ze ons zullen ontloopen, maar wanneer eenmaal broeder Oorlog aan het werk is, vliegen zij ons bij duizenden te gemoet. Met de grootste schaaftigheid geven ze aan een man, dien zij hun koning of keizer noemen, de magt in handen om hen aan ons over te leveren. De een van die mannen behoeft den ander maar onvriendelijk aan te kijken: oorlog! De een ziet een stukje grond in het bezit van den ander, dat hij gaarne hebben wil, niet omdat hij het gebruiken kan, maar omdat hij niet dulden kan, dat de ander het heeft: Oorlog! Of de een vreest maar dat de ander een begeerig oog slaat op een stukje grond, dat noch voor den een noch voor den ander van eenig belang is: Oorlog!

Bravo! lieve menschenkinderen, nog eens: gaat zoo voort! En gij zult dat wel, niet waar? Wat een groot genot moet het voor u zijn, u te laten slachten voor zoo'n braven mijnheer, die wel zoo goed wil zijn uwe millioenen tot zich te nemen, prachtige paleizen te bewonen en in weelde en overdaad te leven — van ~~uw~~ geld! Wat kan heerlijker en roemvoller zijn dan u te laten mitrilleeren, omdat zoo'n brave man een beetje wankelt op zijn troon, en naar buiten wat afleiding noodig heeft, ten einde aan 't gevaar te ontsnappen, dat hem binnen 's lands bedreigt. De krijgsklaroen dan maar geblazen, het zwaard getrokken! Ik sta altoos klaar met mijne trawanten om u den zin te geven. Het is feest voor ons, wanneer ge daar zoo bij duizenden en

tienduizenden neêrgesabeld wordt. Het is wellust te plassen in uw bloed, den geur uwer rottende lijken in te ademen. Verbrande steden en dorpen, vermoorde vrouwen en kinderen, vernielde velden en wegen, alles wat vernietiging is van leven, komt ons ten bate. Het gedonder van kanonnen, vermengd met het kermen van stervenden en gewonden, is voor ons het schoonst concert...

O, lieve menschenkinderen, ontnemt vooral niet aan die mannen, welke gij uwe keizers of koningen noemt, de magt om zonder of tegen uwen wil over uwe vrijheid en uw leven te beschikken! Het moge de luim van een oogenblik, de roes van den wijn zijn, die hem het denkbeeld ingeeft oorlog te voeren, verzet u niet tegen het regt hem eenmaal geschonken om gevolg te geven aan zijne luimen. Bedenk eens welk een verlies het voor de firma Dood en Verderf zou zijn, wanneer men u zelf mogt laten kiezen tusschen vrede en oorlog. Zie, ofschoon we misschien reeds eenige schade leden door de tegenwerking van de firma het Roode Kruis, — die tegenwerking vreezen we niet. We zijn te vreden met het bescheiden deel, dat ons te beurt is gevallen, maar in duivelsnaam, geen valsche streken met Vredebonden en dergelijke, die bestemd zijn om de menschen te leeren, dat ze zelve mogen meêspraken over leven en dood. Alsof wij niet reeds genoeg achteruit zijn gegaan, door de bemoeijingen van schoolmannen en geleerden, die wetenschap verspreiden onder het volk en er wijsneuzen van maken, met welke voor ons niets aan te vangen is! Gelukkig, dat de oude man van het Vatikaan er nog is, die met onze lieve vrienden, de jezuiten, alles wat naar verlichting streeft den kop zoeken in te drukken. Dat zijn nog mannen, die ons passen, die ons steunen. De domper er maar opgezet, waarde bondgenooten! Wat heeft het gepeupel van noode met onderwijs, met kennis en wetenschap, waardoor ze gewaarschuwd worden voor onze kunstjes en waardoor zoo menig goede prooi ons ontsnapt? Weg met alle schoolmannen en onderwijsvrienden! Ze stelen ons het brood uit den mond! Ze loeren op ons bankroet; ze willen....

Maar laat ik niet naargeestig worden in het laatste uur van zulk een rijk gezegend jaar! Zoo lang er onder de

menschen nog kluchten worden vertoond als in den laatste tijd, bestaat er nog weinig gevaar voor een bankroet van onze firma. Hi, hi! wat werd er een beweging gemaakt, toen een jaar te voren die goede Traupmann ons een aardig zaakje bezorgde! Maar wat zegt zoo'n Traupmannerijtje bij het werk van den man van Sedan? Hij heeft ons altijd werk bezorgd. Geen ellendige zeventalletjes, maar duizenden en tienduizenden zijn wij aan hem verschuldigd. Hoe gelukkig dat die man zoo'n ding niet heeft, dat de menschen een geweten noemen. In zalige rust rookt hij zijne sigaartjes, terwijl hij zijn volkje bij honderden ons in de armen werpt. Welk een grootheid van ziel, als hij zijn veelbelovend zoontje den vuurdoop doet ondergaan, en hoe aandoenlijk die kalmte van het lieve jongken, die de kogels opdraagt als een passend speeltuig en de dappere strijders van zijn vader tranen doet storten over zijne zielverheffende koelbloedigheid op 't moordtooneel! Dat ventje moet in eere gehouden worden. Hij heeft goeden aanleg en kan ons met der tijd ook nog van dienst zijn. Volg het voorbeeld van uw braven vader, jonge heer! zorg er voor zelf altoos schotvrij te blijven, maar laat doodslaan om u henen, naar hartelust.

Pyramiden van lijken op te stapelen; den grond met bloed te drenken, vernielde oogsten, platgeschoten steden, verbrande dorpen om zich heen te aanschouwen, welk een verheven aanblik, welk een wellust te staren op dat werk van vernieling en vernietiging!...

En geen nood nog, dat het zoo spoedig gestaakt zal worden, dat werk van verwoesting en verderf! Ik zie nog brandstof genoeg opgehoopt. Een vonkje er ingeworpen, als 't niet van zelf ontbranden wil, en we gaan eene herhaling te ontmoet van de nu vertoonde klucht. Rusland en Engeland grijnzen elkander reeds aan. Jongens, dat kan een prachtig vuurtje geven, als 't eens aan 't branden gaat! Ja, hadden wij 't nu niet reeds volhandig genoeg gehad, 't zou een heerlijk feest geweest zijn, dat vuurtje aan te blazen. Maar 't was nu misschien maar beter die grap nog wat te verschuiven, even als dat zaakje met Luxemburg en zoo vele andere aardigheden, die vroeg of laat tot voorwendsel zullen dienen, om de kanonnen nog eens weêr voor den dag te halen en het oorlogsvuur met vernieuwde woede te doen ontbranden.

Borgen is geen kwijschelden en dat uitstel geen afstel is hopen wij die goede, lieve menschenkinderen te leeren, door ons kansje waar te nemen wanneer wij er den tijd voor hebben. Laat ze intusschen maar voortgaan hunne moordtuigen te perfectioneren en zich in doodslaan en doodschieten te oefenen en den soldatengeest aan te kweken, die ze op bloed belust doet zijn en het slagterswerk als het edelste en verhevenste bedrijf doet beschouwen. Eere hem die het koelbloedigst moordt! Zegepalmen voor hem, die het meeste bloed heeft doen stroomen, de meeste weduwen in rouw heeft gedompeld, de meeste vervloeking van hulpelooze wezen op zich heeft geladen!

Slaat daar de klok? Neen, een paar minuten heb ik nog tijd, te weinig evenwel om 't juiste cijfer onzer winst na te rekenen. Maar daarvoor is het ook nog te vroeg. Want zie, niet alle posten zijn nog geïnd, die ten onzen bate komen, ten gevolge van den prachtigen oorlog van dit jaar. De zaden van haat, wrok, nijd en wraakzucht door het gevolg van broeder-oorlog, met even vaardige als kwistige hand uitgestrooid, zullen duizendvoudige vrucht dragen, en de slagtoffers van honger en ellende en de daaruit ontstane ziekten zullen bij honderden in onze armen vallen. Bovendien, daar liggen ze nog in tallooze menigte, die aan de gevolgen hunner wonden, hunner ontberingen, aan ongeneeselijke kwalen ten prooi zijn, en binnen een paar weken, of, laat het zijn, een paar maanden, onvermijdelijk ons ten buit zullen vallen. Hoor, hoe ze ons aanroepen, om hen te verlossen van hunne onlijdelijke pijnen! Ja, schreeuwt maar en jammert maar; we zullen ons niet haasten; ontkomen kunt ge ons toch niet, en we hooren wel graag dat klaaggeschrei en die vervloeking welke gij uwen tirannen en moordenaars op uw sterfbed naar het hoofd slingert. Ja, niet waar, wanneer gij er weêr van mogt opkomen, dan zoudt gij hemel en aarde bewegen, om het volk te leeren, zich niet langer meer te laten doodslaan op den wenk uwer potentaten. Maar gij zult er niet weder van opkomen, en de lieve menschenkinderen, die zoo niet van nabij hebben gezien, op welke wijze wij onze kansen berekenen op het slagveld, en welke schatten daar door ons worden ingezameld, zij zullen voortgaan ootmoedig het hoofd

te buigen voor de magtigen der aarde, voor de koningen door „Gods genade”, en gedwee de roepstem volgen die hen ons in de armen voert. Ze verheerlijken de overwinnaars en laten zich zand in de oogen strooijen door van oorlogsroem en ridderkruis te hooren gewagen, en ze danken in het openbaar den God der liefde en der barmhartigheid, die hun de overwinning schonk. Hi, hi! alsof die God der liefde en der barmhartigheid iets te maken had met menschengedoente, dat in doodslaan zijn wellust vindt! Het is dan ook maar in naam, dat zij dien aanroepen. In werkelijkheid aanbidden zij de firma: Dood en Verderf & Co.

Nog eens dan, lieve menschenkinderen, gaat voort, gelijk gij reeds zoo vele eeuwen hebt gedaan. Laat nijd en heerschzucht onder u blijven wonen! Vertrapt elkander en slaat elkander dood. Houdt uwe vorsten in waarde, die u zoo roemvol ter slachtbank voeren, en lacht om het denkbeeld van eeuwige vrede, waarvan dwazen u voorpraten, maar die hier op aarde niet bestaanbaar is. Eeuwige vrede! Bah! Hoe vervelend! Welk een onzin! Zijt gij er nog op belust? Welnu dan, bij ons is die te vinden. Komt dan, vliegt dan in onze geopende armen; want waar vindt gij zoeter rust en zaliger vrede dan bij den Dood?

Maar nu is het uur geslagen. Nu weer aan het werk! Komt vrienden en bondgenooten! de taak weêr begonnen, die in het nieuwe jaar ons wacht. Veel onafgebleven zaken ten einde gebragt, en dan weêr gezien welk nieuw werk wij op touw kunnen zetten, opdat we weder een rijk gezegend jaar mogen krijgen, opdat aan het slot daarvan wij nogmaals een balans kunnen opmaken, die door de aanbiddelijke leiding der Voorzienigheid, zoo als een goed geloovig oorlogsman zou zeggen, zoo welsprekend getuigt als thans van den voortdurenden bloei der firma:

DOOD EN VERDERF & Co.

En Zeker iemand neemt zijn zeis op en begint reeds weder er mede om zich heen te zwaaijen ....

O God der liefde en barmhartigheid! Is het dan waar, dat gij uw oog afwendt van het ongelukkige en verblinde

menschengedoente, zoodat het in doodslaan zijn wellust vindt? Zijn dat ~~wae~~ schepselen, die elkander vernietigen? Ach, open de oogen huns verstands en laat de harde les, die hun nu gegeven is, de laatste zijn om hen te leeren, dat deze aarde, hoe onvolmaakt ook, toch geen verblijfplaats behoeft te wezen waar moord en doodslag onvermijdelijk zijn, maar waar de zegeningen des vredes gesmaakt kunnen worden van den dag af, dat zij zelve zulks slechts in allen ernst zullen verkiezen. Laat ze eenmaal waarheid worden de schoone, dichtelijke profetie:

Vrede op aarde! In den menschen een welbehagen!

NIEUWE VARIATIES.

Door ARAMALDI Jr.

Altijd en altijd weêr dat oude liedje met zijn zes variaties en die finale, dat andante cantatile, gevariëerd allegro con brio, ameroore, tempo di martia, risoluto, minse, allegretto scherzando en de finale brillante met het thema aan het slot voor koraal — o oude klankvolle viool, o wegslepend snarenspeel, o tolk mijner herinnering!

THEMA. ANDANTE CANTATILE.

Het is niets meer dan een wiegelied. Ik ben nu oud, ik geniet na een lang en veelbewogen leven de kalmste rust en mijn muzikale kleinzoon speelt me op zijn viool mijn gansche leven voor, elke periode, stuk voor stuk. Men zegt, dat met de jaren het herinneringsvermogen toeneemt; ik herinner mij bij elke variatie van het oude zangerige thema, de gebeurtenissen mijns levens.

Zacht en melodieus zweeft de oude wijs door de reine avondlucht. Ik sluit de oogen, en zie in mijn geest mijn lieve moeder, hoe ze haar eersteling, mij, die nu een oud man ben, te slapen legt in haar armen, en mij de oogen sluit met den zoeten zang. Ik zie, hoe de levenslustige kleine jongen, straks nog vijand van al wat slaap heet, aandachtig luistert naar de liefelijke muziek, die maar voort- en voortklinkt, telkens weêr van voren af aan, even schoon en even welluidend. En als ik opgroeï en ouder word, en mijn recht op de liefde mijner moeder met anderen deelen moet, hoor ik nog altijd die oude wijs, door de zilveren stem mijner moeder gezongen. En ik zie altijd den vrede, die er het gevolg van is.

ALLEGRO CON BRIO.

Ik word ouder. Het wiegelied wordt niet meer gehoord.

Wij zijn allen grooter geworden; de jongste van ons telt nu zeven jaar; ik ben zestien. Wij zijn met ons zessen, en ik, de oudste, sta aan den ingang van den jongelingsleeftijd met zijn hartstogten en zijn kampstrijd van de ziel om haar adel, van het karakter om zijn rigting, van het verstand om zijn beschaving. De stém, die het lied zong, wordt daarom niet meer gehoord, maar de herinnering aan het lied blijft met de herinnering aan mijn lieve moeder. Con brio, con furore, accelerando, presto, rallentando, con amore, voortvarendheid, hartstocht, naijver. levenslust, roekeloosheid, lach en spot, ijdelheid, eigenbaat, zelfverloochening, liefde, vriendschap, afkeer en haat, al wat den jongeling bestuurt en alles waarmede hij den storm bezweert, bestrijdt, overwint: alles dwarrelt voor mijn herinnering dooreen; maar als in het vuurwerk de vonkenregen om het zachtgekleurde middelpunt, als de variatie om het thema, als de regen van het brio om het zachte licht der cantatile.

AMOROSO.

Ik ben midden in het strijdperk, waar het goede en het kwade om den kampprijs dingen. Ik ben achttien jaar. Nog leeft in mijn herinnering het lied mijner moeder. Er is een nieuwe macht in de arena getreden: de liefde. Het schoonheidsgevoel heeft den weg geopend, het rechtgeaarde hart het pad gebaad en de liefde treedt binnen. Hoe heerlijk verheft zich dat beeld van jonkvrouwelijke schoonheid en schroomvalligheid op mijn weg! Hoe schoon een groep vormt het beeld der vrouw uit mijn herinnering met dat van de maagd uit het tegenwoordige. Het liefelijke van weleer met het bekoorlijke van heden; het zachte licht van het verleden met de betooverende aureole van het tegenwoordige! De storm in mijn gemoed, de nuttelooze jacht op het onbekende, het onbereikbare, de zucht naar macht en aanzien, het allegro con brio, het prestissimo en het con furore, alle te zamen zijn verdwenen, en terwijl mijn geest het aandenken aan het cantatile hernieuwt, vermeit hij zich in het genot van het amoroso. Wie kan de beide

vrouwenbeelden scheiden? Wie zal het genot verdooven, dat mijn ziel smaakt, wie...

MARTIALE.

Voor Koning en Vaderland! Schetterend roept de klaroen tot den krijg! Als bliksems flikkeren de blanke wapenen; knetterend rolt het geweervuur door de lucht, donderslagen en lichtstralen doorboren de van kruiddamp zwangere ruimte!

De herinnering aan moeders lied en Agathe's amoroso verflauwt. Weêr wordt het vuur van den moed in 's jongelings boezem wakker, en hij trekt ten strijde, voor zijn vrijheid, voor de vrijheid van zijn land...

.... En voor die van uw moeder en van Agathe, fluistert de goede genius hem in het oor. En deed hem 's konings roepstem en de schitterende vurie, de marsch en de drukte van het kampement het oude lied met de nieuwe variatie vergeten, — in het gewoel van het gerucht komt het cantatiele terug, omstuwd door de toonen der krijgsmuziek, en vuurt de zachte melodie, midden in de forsche, risolute marschmaat, mijn moed aan. Voorwaarts, door het dichtste vuur en in den doodelijksten kogelregen, voorwaarts!

Vuur mij aan, gij herinnering aan mijn moeder, voor wie ik strijd; ondersteun mij, gij levendige en levengevende marsch, voor Koning en Vaderland!... voor den ouderlijken haard!

En we bevechten de zege. Ik alleen heb dat niet gedaan, maar ik heb er mijn deel aan. En dat deed de oude melodie in haar nieuw gewaad.

RISOLUTO.

De jongelingsjaren zijn voorbij; de oorlog is geëindigd; liefde en arbeid treden weêr in hun oud goed recht en een nieuw tijdperk begint. Ik zie mij zelve als den gelukigen echtvriend mijner Agathe en als den verzorger van mijn kind en zijn moeder. Met vaste hand en helder oog grijp ik de dingen, Goddank, bij 't rechte eind, en wij zijn

gelukkig in onzen welstand, en rijk in onze liefde. Maar nog steeds leeft in mij voort de herinnering aan mijn lieve moeder en haar schoon lied; en speelt een rol in de drijfveeren mijner handelingen. Haar geest omzweeft me bij mijn arbeid, en mijn Agathe vaart er wel bij. We zijn gelukkig, en steeds gaat het risoluto voort op den ingeslagen weg.

MINORE.

Doch de engel des doods slaat de koude vleugels over mijn huiselijken haard uit, en rooft mij de trouwe gezellin mijns levens. Reeds zoo vroeg! Ik ben nu oud en kan er kalm aan denken, maar hoe menigmaal vloeiden mijn oogen niet over van tranen, en schoot mij het gemoed niet vol van droefenis en gevoel van verlatenheid, toen de geliefde mijner jongelingsjaren, de moeder mijner kinderen, mijn lieve gezellin me ontviel! O God, nog zie ik mij zelve daar, alleen, verlaten, in zwarten rouw, zonder troost, die lenigend genoeg, zonder gezelschap, dat vergoederd genoeg was! Maanden, jaren van stille treurigheid volgen; de vreugde, die ik aan mijn kinderen beleef, kan de droevige herinnering aan het verloren kleinood niet in de schaduw stellen; er zijn nu twee vrouwenlevens voor mij verloren gegaan; hoe mengt zich haar aandenken met elkaar in mijn geest en hoe wel tempert de liefelijke zang der moeder de droeve klacht over de vrouw! Klaag voort, o welluidende klank! Zing, zing, de dagen mijner jeugd in mij terug, en meng daarmee het beeld der lieve, die ik zoo pas verloren waan! Stort kalme berusting in mijn droeven geest, en temper den stroom mijner aandoening door een zoete melodie!

SCHERZANDO MINORE.

Ik word ouder. Ik rust van de beslommeringen des levens, en mijn kleine kleinkinderen brengen mij bijna mijn jeugd weêrom. Ik speel met hen, ik ben met hen dartel, levenslustig; ik scherts, lach; maar toch wijkt niet dat gevoel

van eenzaamheid, dat slechts door een wederzien kan worden uitgedoofd. Door den zorgeloozen toon van mijn spel met den kinderstoel heeft zich een zachte, melancholische melodie — de melodie mijner moeder, welke nu ook die mijner vrouw geworden is.

De kinderen, met wie ik gedarteld, met wie ik gespeeld heb, die op mijn knie naar het land der betooverde prinsessen zijn gereden met ongeloofelijken speed, met wie ik equipages maakte uit pompoenen en maaltijden uit steenen, — ze zijn grooter geworden. Ik heb den helderen zonnenschijn hunner lente meê genoten, ik heb in hun zomer gedeeld, ik ben vrolijk met de zorgelooze jonge meisjes en fier met de fiksche vurige knapen geweest; ik heb open ooren gehad voor het scherzando in hun jong leven, maar altijd getemperd door de herinnering aan de melodie van het cantatiele.

FINALE EN KOOR.

En thans zijn ze allen mannen en vrouwen geworden, en hebben hun gezelschap gevonden, en zijn gelukkig. Ik zie terug op mijn afgeloopen leven en zegen mijn lot. Ik geniet in de liefelijke toonen der viool, en de geheele rij van gebeurtenissen komt weêr voor mijn geest terug en vormt nu één geheel, één menschenleven. Daar loopt als een teedere band de herinnering aan mijn moeder door; om haar groepeerst zich mijn jongelingsleeftijd, mijn liefde, mijn krijgsmanleven, mijn huwelijksgeeluk, mijn lief en leed, mijn lust en onlust, en alles draagt den stempel van den aard mijner moeder. Hier meer, daar minder ver van dien band verwijderd, volgen al die perioden, al die ervaringen, al die lotwisselingen elkander geregeld op, en loopt alles uit op den rustigen ouderdom, waar de herinnering aan de vroegste jeugd met het schoone lied weêr het duidelijkst te voorschijn treedt uit den chaos van herinneringen, en thans als lofied.

Ruischt dan, gij harmonische klanken, ruischt dan frisch door de lucht. Speel voort, mijn jongen, laat uw koraal door de avondkalmte zweven als een hymne aan vrede en rust, als een herinneringslied voor den ouderdom.

Gij slottaferaal mijns levens, gij koorgezang mijner ziel, vervul de lucht met uw majesteit, verheerlijk de nagedachtenis der lieve dooden door uw goddelijke kracht! Cantatile, cantatile, gij, mijn wiegelied van weleer, mijn cantate van thans! Gij heerlijk thema, telkens terugkomend in de verschillende tijdperken mijns levenloops, de grillige toonen der variaties temperend en leidend, uw stempel drukkend op alle, en hen alle onder één kroon vereenigend, om dan daaruit op te stijgen als de Feniks, de slot-hymne van het menschelijk leven!

Neen, de beteekenis der variaties op een thema ligt niet in de keus, die men naar mate van zijn gemoedsstemming uit de variaties doen kan. De kracht ligt in het spel der hartstochten, die den componist beheerscht hebben op de verschillende oogenblikken, waarin hij dichtte. Het is niet alsof de maestro u een handvol muzikale gedachten had gegeven met verlof om daaruit niet dan één te nemen, en u in verschillende stemmingen van uw gemoed er meê te laten. Wanneer uw geest muzikaal is, wanneer hij den hartstocht, de zieletaal vat waar de dichter door zijn variaties tot u spreekt, dan speelt gij alle variaties van hetzelfde thema achtereen af. Maar ik bedoel spelen, dat is gevoelend omdragen, niet uw techniek lucht geven. Maar gevoelen en weergeven. Indringen in den geest des Schepers. Een muzikale gedachte vliegt door 's menschen brein, en vat daar post. Ze is aangrijpend. Ze drukt de gemoedsstemming van den dichter, op het oogenblik harer wording, uit. Maar een muzikale ziel is zuiver gevoel, gelijk licht niets is dan licht. Alles in een muzikaal gemoed is hartstocht, is gevoel van de edelste soort. Daarom is ze telkens in botsing met de omgeving. En die verschillende gewaarwordingen geven aan de muzikale gedachte telkens een anderen vorm.

Neem aan, dat de aanblik van een opgaande zon of van de zee of van een waterval of van een noorderlicht, in uw vatbaar gemoed den indruk van de grootschheid der natuur te weeg brengt. Die indruk is de muzikale gedachte van daareven. Maar nu komen de variaties van het thema. Gij

denkt door, en kent de grootschheid der schepping uit de eindeloze verscheidenheid der schepselen en uit de harmonie die ze allen verbindt. Ziedaar het Allegro con brio. Gij hoort in uw geest het bruischen der zee, het loeien van den storm, het ratelen van den donder, het breken der golven op de klippen aan de kust, ziedaar het Allegro con fuoco. Gij ziet de Zwitsersche dalen, of de oevers van den Donau, of de bloemtapijten van Italie, en den blaauwen hemel en de spiegellende golf van Genua, of het door het avondzonlicht beschenen Vecht-landschap. Zie daar het andante pastorale, het con-sentimento. Gij aanschouwt het tooneel eener verwoesting door den bliksem, of de door den watervloed verzwolgen weleer vruchtbare landouw, gij ziet de onweêrstaanbare macht der natuur, gij bukt uw hoofd voor haar oppergezag — ziedaar het minore. Maar een andermaal leert gij de ontwikkeling der organismen van lager en hooger rang, den strijd van het leven, de wording van den mensch, die de natuur overwint door haar te leeren kennen; gij leert hoe de natuur zich zelven beheerscht; gij kent de wet van het krachtsbehoud ook, die de schepping in stand houdt, en sterrenregens tot levenwekkers maakt — ziedaar de finale en het slotkoor. Elk dier variaties afzonderlijk sluit wel de grondgedachte in, maar gezamenlijk vormen ze het grootsche gedicht. De groote kracht ligt in de combinatie. Maar het juiste begrip behoort er bij.

Blauw is een prachtige kleur, rozenrood is liefelijk, groen is de kleur der lieve hoop, oranje is het symbool der vreugde, goud is majesteit, azuur is de kleur van het inwendig diepe firmament, en de fonkelende ster is het gouden oog des hemels, — maar al die kleuren te samen, vormen ze niet het wit der reine onschuld, de kleur der lelie, het blank der deugd, het licht der waarheid?

Laten wij dan geen physische proeven nemen met de poëtische voortbrengselen van onze groote meesters. Waar toe het schoon der afzonderlijke deelen te beschouwen uit nieuwsgierigheid, wanneer wij genoeg gevoel en smaak hebben om de poëzie van het geheel te genieten?

10 Juni, 1870.

GENERAAL VRIJHEER VON MOLTKE.

De man, wiens krachtige geest de plannen na den Sleeswijk-Holsteinschen oorlog van 1864, den Duitschen oorlog van 1866 en den tegenwoordigen krijg tegen Frankrijk ontworpen en ze met bewonderingswaardige bedaardheid, zekerheid en nauwkeurigheid geleid heeft, verdient wel in de eerste plaats de bewondering, den dank en de vereering van zijn vaderland. Deze man tegen wiens genie en veelzijdige ontwikkeling de ruwe ervaring der Fransche generaals niet opgewassen is, is de chef van den grooten generalen staf van het Duitsche leger, Hellmuth, vrijheer von Moltke, de „grootte zwijger,” de man, die zich door eigen kracht en volharding tot dezen gewigtigen post van vertrouwen bij het nationale leger heeft opgewerkt, die zich de moeite gegeven heeft datgene nog aan te leeren, wat boven den schitterendsten natuurlijken aanleg vereischt wordt, om den strategist te vormen.

Hellmuth von Moltke is een Meklenburger van geboorte en aanschouwde het levenslicht op het landgoed Gnewitz bij Tessin den 26 October 1800. Zijn vader, een landeigenaar, was vroeger als officier in Pruisische dienst bij het regiment Möllendorf geweest, verloor tengevolge van den oorlog het grootste gedeelte van zijn vermogen, en kocht vervolgens in Holstein vaste goederen aan. Van daar dat onze Hellmuth in 1812 met zijn broeder op de kadettenschool te Kopenhagen geplaatst werd om daar zijne opleiding te ontvangen. Tien jaren lang bleef hij in Deensche dienst, na welken tijd hij verlangde bij een grooter leger geplaatst te worden.

Hij kwam in 1822 te Berlijn, woonde daar den cursus bij en trad vervolgens als luitenant bij het achtste regiment in dienst. Aanvankelijk ging het hem niet voorspoedig. De langdurige oorlog en eene reeks van rampen hadden het vermogen van zijn vader zeer verminderd, en de jonge luitenant moest zich zeer bekrimpen om met zijn karige soldij toe te komen. Hij wist zich intusschen op verwonderlijke

wijze te behelpen en zich alles wat hij ontberen kon te ontzeggen, om nog de kosten zijner privaat-lessen in de nieuwe talen te bestrijden. Daar hij echter aan schitterende talenten een ijzeren vlijt paarde, wist hij zich in korten tijd eene buitengewone mate van kundigheden eigen te maken, hetgeen aan de opmerkzaamheid zijner superieuren niet ontging.

In 1832 werd von Moltke als kapitein bij den generaal staf aangesteld; en in 1835 ondernam hij een reis naar Europeesch Turkije, waar de sultan Mahomed hem leerde kennen. Hij vergezelde den sultan op diens reis door Rumelie, en hielp hem vervolgens met vier andere Pruisische officieren bij de organisatie van het Turksche leger. De vruchten zijner studien en opmerkingen werden door von Moltke in twee boekwerken nedergelegd, die destijds veel opgang maakten: „De Russisch-Turksche veldtogt,” Berlijn 1835 en de later verschenen brieven over toestanden en gebeurtenissen in Turkije uit de jaren 1835 tot 1839, Berlijn 1841. Zijn verblijf duurde tot 1839, in welk jaar von Moltke nog deelnam aan den veldtogt der Turken tegen Mahomed Ali in Syrië en aan den slag bij Nisib (24 Juni 1839) in welken de Turksche opperbevelhebber Seriaskar Havis Pacha geen gehoor gaf aan de raadgevingen der Pruisische staf-officieren en daardoor binnen eenige uren aanleiding gaf tot de vernietiging van het geheele Turksche leger.

In Duitschland teruggekeerd, kreeg von Moltke eene aanstelling bij den generaal staf van het vierde legerkorps en werd kort daarna tot majoor bevorderd. Hij huwde met eene jufvrouw von Burt uit Holstein. Reeds destijds werden hem door de regeering verschillende werkzaamheden opgedragen van vertrouwelyken aard en die slechts door erkende geleerden van het vak konden worden verrigt, b. v. het ontwerpen van den grooten Berlijnsch-Hamburger spoorweg en het verdedigingsplan van de noordduitsche kusten, ingeval van een oorlog met Frankrijk. In 1845 werd von Moltke benoemd tot adjudant van Prins Hendrik van Pruisen, die te Rome verblijf hield, en na diens dood in 1847 bij den generaal staf aan den Rhijn geplaatst. In 1848 kwam hij als kommandant eener divisie bij den grooten generaal staf en in 1849 als chef van den staf van het 4de legerkorps te

GENERAL VON MOLTKE.

1875

Maagdenburg. In 1850 werd hij luitenant-majoor, in 1859 majoor, in 1856 generaal-majoor en in 1859 luitenant-generaal, nadat hij een jaar te voren tot eersten opperbevelhebber van den grooten generalen staf van het Pruisische leger benoemd geworden was.

In 1859, toen Pruisen op voorwaarde van het opperbevel te behouden over het vereenigde Duitsche bondskontingent, den oorlog aan den Rhijn voeren wilde, had von Moltke het krijgsplan ontworpen, hetwelk door Oostenrijks onhandelbaarheid evenwel nutteloos werd. Von Moltke maakte van zijne gedwongene werkeloosheid gebruik, door in het Oostenrijksche hoofdkwartier de zaken optenemen en de bronnen te verzamelen voor die klassieke schets van den „Italiaanschen veldtocht van 1859,” die door de historische afdeling van den Pruisischen generalen staf uitgegeven is.

Von Moltke was in vreedstijd opvermoeid bezig, zoo door persoonlijke voorlezingen als door opwekking tot studie en het toezigt daarop, de officieren van den generalen staf meer en meer te bekwamen. Het operatie plan van den Deenschen oorlog was von Moltkes werk en hij vergezelde den opperbevelhebber prins Frederik Karel, als chef van diens staf in het veld. Wat hij tot het welgelukken van den oorlog van 1866, zoo door zijn operatie plan als door zijne leiding der operatiën, vooral in den slag bij Königgratz, bij het voortrukken van het Pruisische leger naar Olmutz en Weenen, heeft toegebracht, hoe zijn koning hem daarvoor met de waardigheid van generaal bij de infanterie, de orde van den zwarten adelaar en eene dotatie van 500.000 thaler beloond heeft, herinnert iedereen zich nog. Sedert dien tijd heeft hij als afgevaardigde bij den noordduitschen rijksdag op zijne stilzwijgende, bescheidene wijze aan de beraadslagingen deelgenomen en zich slechts dan laten hooren, wanneer men de legermagt verzwakken wilde. Ja, nog na de oorlogsverklaring zat hij tot op het oogenblik van den uittocht rustig in den rijksdag, en verhoogde het algemeene vertrouwen betreffende den uitslag van den oorlog, door zijne verschijning, die genoegzaam aankondigde, dat hij met zijne plannen gereed was. En hoezeer heeft hij niet sedert dien tijd door het snelle binnendringen van drie legers in het hart van Frankrijk en door de overbrenging van den oorlog

op Fransch gebied het vertrouwen geregtvaardigd, dat het geheele Duitsche leger op zijn „vader Moltke,” gevestigd heeft? Aan hem heeft Duitschland te danken dat zegepraal op zegepraal volgde, en dat het Duitsche leger thans Parijs ingesloten heeft, nadat het Weisenburg, Wörth, Saarbrücken, Couvelles, Vionville, Gravelotte, Noisseville, Sedan, Straatsburg en Metz — een reeks van overwinningen zonder wedergade — achter zich heeft.

OP VIJANDELIJK GEBIED.

„Eigenlijk heet het Moringen; maar de Franschen, die alles radbraken, noemen het Morhange,” zei mijn vader. Ik stond, opgeroepen en marschvaardig, op het punt den volgenden morgen naar mijn regiment te vertrekken, en hij was zoo even begonnen te spreken van een boodschap, die hij mij mede wilde geven.

„Ik weet het, vader,” antwoordde ik. „Ik heb heden middag in der haast de rekeningen daarover nog eens nagezien. Het brengt niet veel op, naar het schijnt, maar het verwondert mij toch, dat gij die bezitting nooit gezien hebt.” — „Och,” zei mijn vader, die een man van den ouden stempel was en nooit veel lust had gevoeld zich met nieuwerwetsche dingen te bemoeijen, omdat zij, zooals hij zeide, slechts onrust en verandering te weeg bragten, „hoe zou ik er ooit gekomen zijn! Toen ik student te Heidelberg was, had ik eens het plan opgevat er heen te gaan. Dat was eene heele onderneming, want spoorwegen, zoo als gij weet, waren er destijds niet. . . Maar, wat waagt een vlug student al niet! Misschien zou ik er ook goed en wel aangekomen zijn; maar bij ongeluk reisde ik over Baden-Baden, waar toenmaals — het is er geloof ik nog steeds niet beter geworden — hoog gespeeld werd. Ik zie nog den ouden keurvorst van Hessen, den vader van den tegenwoordigen roemrijken Dieterich, aan de groene tafel zitten, en hoe de kleine, dikke heer het eene goudrolletje na het

andere uit zijn vestzak haalde en verloor..." — "En gij verloort ook, en kwaamt uit gebrek aan reisgeld, dat lāngs een anderen weg dan dien naar Lotharingen reeds heen-gevoegen was, niet te Moringen, noch te "Morhange" zoo viel ik hem in de rede, daar ik de geschiedenis van papa wel kende, en zoo als zich wel begrijpen laat, te opgewonden, te zeer vervuld met andere dingen was, om niet zoo spoedig mogelijk een eind aan het gesprek te maken.

"Neen," zei mijn vader. "Ik heb sedert dien tijd nog wel eens het plan gehad onze bezitting in Frankrijk, die wij van onzen oudoom, gij weet wel, den domheer te Maintz, geërfd hebben —." — "Ja, ik weet wel, zoover zijt gij eenmaal gekomen — en als het goed gaat en God ons Duitschers de overwinning schenkt en wij tot in het schoone Lotharingen voortrukken, zal ik *en passant* wel eens naar Moringen vragen, — misschien wel het eens opzoeken..." — "Ja, tracht het te doen, en zie de zaken daar eens na. De rentmeester, Mr. *le régisseur*, noemen zij hem daar, moet een bejaard man zijn. Hij is in de plaats gekomen van zijn vader; ik geloof dat die lieden al lang in onze dienst zijn..." — "Zoo veel is in alle geval zeker," zei ik lagchend, "dat ik ten minsten op een goed kwartier kan rekenen, wanneer wij zoo gelukkig zijn in Frankrijk door te dringen." — "Dat geloof ik! Mr. *le régisseur* zal blij zijn eens iemand van ons te zien. Wanneer gij het noodig acht daar eenige schikkingen te maken, geef ik u volmagt tot alles; maar gij zult wel geen tijd hebben voor zoo iets, en zoo als gij weet, van overhaaste maatregelen en veranderingen houd ik niet. Zie, of gij niet eene afbeelding van het oude slot meê kunt brengen. Wapens, schilderijen en oude meubels zijn, volgens reeds voor jaren op mijne aanvraag van den rentmeester ontvangen berigt, niet voorhanden. Dat zal alles ten tijde van de revolutie wel vernield zijn, — wanneer er ten minsten al iets van dien aard geweest is."

Na deze mededeelingen over zijne bezitting in Lotharingen, ging mijn vader tot een ander onderwerp van gesprek over. Hij wenschte, dat ik zeer spoedig officier zou worden; mijne onverschilligheid daaromtrent kon hij niet begrijpen. Ik had, nadat ik mijne studiën volbragt had, aan mijne

verplichting voldaan, door als vrijwilliger bij een regiment dragonders te dienen en had het daarbij tot korporaal gebracht; aan een verdere militaire loopbaan, aan bevordering tot luitenant der landweer had ik geen lust; en tengevolge van dit strafbaar gebrek aan eerezucht, was de graaf Valentin Lodewijk von Landsfeld-Heeringen opgeroepen als soldaat der reserve, zonder ander onderscheidingsteeken van de overige ruiters dan een zilveren knoop aan de kraag, die hem intusschen de bevoegdheid gaf uit te rukken tot aflossing eener wachtpost of tot aanvoering eener kleine patrouille — voor het geval dat een kommanderend luitenant hem zoo iets wilde toevertrouwen.

Ik was daarmede intusschen zeer te vreden. Het kwam er op aan den heiligen grond van het vaderland te verdedigen. De vlam, die in alle harten even helder brandde, maakte ook alle harten even groot en even ruim, en de volkomene eensgezindheid van aller gedachte liet geen onderscheid toe: generaal of gemeen soldaat, graaf of daglooner, — allen waren gelijk in den strijd voor eigen haard en voor den roem van Duitschland.

Zoo trokken wij met ons twintigen uit het dorp Heeringen; een enkele echter slechts ging met mij zamen, een sterke, blonde knaap uit Saksen, met een onbeschrijfelijk goed-aardige uitdrukking in zijne ligt blaauwe oogen; wanneer men zag hoe bedachtzaam hij het blonde haar over zijn voorhoofd streek, als het een of ander zijne scherpzinnigheid op de proef stelde, zou men, wezenlijk met medelijden vervuld worden bij de gedachte dat zulk een zachtmoedige knaap tegen de beestachtige moordzucht van wilde Turkos in den slag gezonden zou worden. Maar met die zelfde blaauwe oogen kon Heinrich ook heel loos om zich heen zien, en wanneer het een of ander zijn humor opwekte, eene origineele welsprekendheid aan den dag leggen. Hij had, even als ik, bij de kavalerie gediend, en zoo kwam het, dat hij bij het zelfde regiment geplaatst was, en daar nam ik hem tot zijn groote blijdschap tot mijn oppasser. Die blijdschap was evenwel minder vleijend voor den heer, dien hij te bedienen had, dan voor den bruine, dien hij te verzorgen kreeg. Voor dit bruintje, inderdaad een edel paard van zuiver ras, gevoelde hij zooveel sympathie, dat

het hem blijkbaar zijn afscheid van zijn huiselijken haard, waar hij eene jonge vrouw en een schreeuwende spruit achterliet, vrij wat gemakkelijker maakte.

In de stad, waar wij gekleed werden, gelukte het mij eene zeer naauwkeurige kaart van Oostelijk Frankrijk mees-ter te worden. Ik vond daarop dan ook met juistheid de plaats Morhange, in het departement van den Moezel, aangewezen, niet ver van de spoorweglijn Saarbrücken-Metz. Dezen weg moesten wij zeer zeker langs, wanneer wij in zegepraal Frankrijk binnentrekken zouden, en zoo bestond er alle vooruitzicht; dat ik gelegenheid vinden zou mijns vaders opdracht ten uitvoer te brengen. Ik moet bekennen, dat aan mijn wensch om er uit kinderlijk pligtbesef aan te voldoen, ook voor een goed deel mijn eigen verlangen paarde. Het scheen mij al te heerlijk, op zulk een verren afstand, in een geheel vreemde wereld, een huis, een slot, een landgoed, een geheel klein rijk met allerlei vreemde en verrassende zaken te vinden, die toch mijn huis, mijn eigen wettig bezit waren.

Door het stoompaard werden wij langs den Rhijn getrokken; wij namen de stellingen in, die ons corps waren aangewezen. De gevechten van 4 en 6 Augustus waren reeds geleverd, en nu ging het op Metz los, waar wij, achtergeblevenen, voor de eerste maal gelegenheid zouden vinden, onzen strijd lust een weinig den teugel te laten vieren. Wij werden tot verkenningsstogten en patrouilles gebezigd, hadden wachtposten uit te zetten, en maakten ook wel eens een kleine jagt op vijandelijke ruiters en patrouilles, bij welk een en ander nog al wat kruid verschoten werd. Maar zulke kleine voorposten-gevechten blijven in een ernstigen oorlog meestal even onopgemerkt als de gewone exercitiën in vreedestijd. Wij hadden evenwel daarbij gelegenhoid de gezindheid en de meening der bewoners te leeren kennen. Deze was vrij haatdragend, opgewonden en vijandig; de dorpen waren verlaten, de huizen gesloten; het was duidelijk, het volk hield ons Pruisen en Duitschers, allen te zamen voor geen haar beter dan hunne Afrikanen. Als ik te Moringen kwam, stond mij vrij zeker een tamelijk zonderlinge ontvangst te wachten.

De 14^{den} Augustus brak aan, de dag op welken de

oorlog zich ons van zijn ernstigste zijde zou toonen. Wij waren naar het dorp Pange gezonden, om de artillerie, die van daar voort zou rukken, te escorteeren. Het werd laat in den namiddag, bijna avond, toen deze eene stelling innam, van welke zij nu eindelijk een werkdadig aandeel aan het gevecht nemen kon. Ik stond niet ver van het geschut met mijn troep achter eene verhevenheid, boven welke ik, op mijn hoog paard, met hoofd en schouders uitstak; zoodat ik het voor mij liggende terrein en het schouwspel, dat zich daar aan mijn oog vertoonde, geheel kon overzien.

Wij leverden slag; het was een zeer heet en met alle soorten van wapenen gevoerd gevecht. In den Smalkaldischen oorlog, of ten tijde, dat Tilly en Christian van Brunswijk, Wallenstein en de Zweden elkander bestreden, zou men het zeker een hevig, moorddadig gevecht genoemd hebben. Van alle kanten hoorde men signalen blazen, kommando's links en rechts, het geroffel der trommen van bataillons, die in onze nabijheid voorwaarts rukten; kort daarop een voortdurend gedonder der kanonnen; een hagel van chassépot-kogels floot boven onze hoofden, terwijl van tijd tot tijd een granaat langs ons heen streek; het geelk wel op het getjilp van musschen, die zich om een krassenden uil hadden verzameld.

Langzamerhand bedaarde de opgewondenheid, die door dat alles in mij opgewekt was; mijn pols begon minder snel te slaan, maar het duurde een geruimen tijd voor er eene verandering in dezen toestand van kalme afwachting kwam; wij ruiters zouden, naar het scheen, op dezen dag onze krijgsvaardigheid niet aan den dag leggen, door er duchtig op los te slaan, maar door een taai geduld, en zoo kreeg ik van lieverlede gevoel voor het schouwspel, dat zich voor mijne oogen vertoonde. Het was een heuvelachtige streek, een zeer golvend, vlijtig bebouwd land, vlakke akkervelden met struikgewas langs de heuvels en op de hoogten. In de verte, tegen de vergulden avondlucht, verhief zich Metz met hare reusachtige schansen en forten, op den voorgrond hare kathedraal met hare zich koen ten hemel verheffende torens. Ginds daalde de groote, gloeiende bol der zon neder en wierp ons een stroom van licht te gemoet, waarin alle hooger gelegen gedeelten van het terrein zwommen,

In dezen avondgloed ontmoetten elkander de strijdende legers; bataillons, die elkander volgden, alsof zij de zonnestralen te gemoet liepen, welke in hunne bayonnetten werden opgevangen en daarin terug kaatsten, troepen van wegdravende kavalerie; artillerie, die in galop de heuvels besteeg en daar boven dan plotseling aaneengesloten zwarte liniën vormde; dichte aaneengeslotene troepen, die zich met snelheid voorwaarts bewogen, vervolgens stand hielden, een oogenblik later uit elkander gingen en zich als compagnien tirailleurs over het veld verspreidden, gelijk een gebalde vuist met graan, door de hand des zaaijers met krachtige worp over den akker geslingerd; daarbij de blaauwe wolken, met welke de zonnestralen zoolang te vergeefs kampten, totdat de wind haar te gemoet kwam en ze naar het Zuid-Westen dreef. Dat alles leverde een schouwspel op, dat mij nooit uit het geheugen zal gaan. De indruk van een grootsch, majestueus natuursfereel verheven boven al dat gewoel was in zijn diepe vrede, zijn stomme maar verhevene taal, zoo overweldigend, dat zelfs het gevecht in dit schoone door de gouden avondzon verlichtte landschap, het aanzien kreeg van eene manoeuvre in diepen vrede.

De kogels floten intusschen niet zeer vreedzaam, zij deden gevoelen dat het bloedige ernst was, en ik zelf zou daaraan maar al te spoedig herinnerd worden. Wij zagen onze artillerie plotseling in beweging geraken; het ging in draf voorwaarts, om meer in de nabijheid van den vijand te komen. Terstond daarop klonk ook voor ons het kommando; wij lieten onze onrustige op het gebit knaauwende paarden den teugel en ratelend ging het den heuvel op, toen eene diepte in, vervolgens weder bij eene hoogte op, tot dat wij op eens onze artillerie links halt zagen maken. De reden werd ons spoedig duidelijk: van de andere zijde van de hoogte, waar wij bij opdraafden, kwam een aanzienlijke troep fransche ruitery te voorschijn, die blijkbaar ons geschut, zoo het boven en in werking gekomen was, wilde bemagtigen. Op het oogenblik evenwel, dat wij, hun linkerflank bedreigende, in snellen draf op hen los kwamen, hielden zij stand, losten een charge uit hunne karabijnen op ons, maakten regts omkeer en vermeden wijse-

lijk het treffen. Jammer maar, dat ik een aandenken aan deze ontmoeting behield. Een der kogels, waarmede wij begroet werden, trof mijn linkerhand, waarin ik de teugels hield, streek er over heen en sloeg die met kracht tegen het buffelleder van mijn sabelriem, van welke zij krachteloos ter aarde moet gevallen zijn, want ik zag slechts den krachtigen indruk op het witte leder. Mijne hand echter was ernstig gekwetst. Het bloed stroomde door de verscheurde handschoen heen.

Ik dacht er niet aan, mij om deze kwetsuur uit het gelid te verwijderen. Zoodra wij halt hielden, wond ik mijn zakdoek om de wonde, maar toen het gevecht geëindigd was, de nacht kwam en wij ons kwartier bereikt hadden, luidde de oppermagtige uitspraak van den arts van ons regiment, dat ik als ligt gekwetste uitvallen moest. Ik nam mijne toevlugt tot den ritmeester, met wien ik in eene en de zelfde dorpswoning ingekwartierd was.

„Zie maar, de duim is geschramd,” zei ik; „dat zal wel genezen en ik kan met den voorsten vinger den teugel houden.” — „Geschramd!” zei de dokter op barschen toon, „het been is verpletterd; wanneer de wonde niet verzorgd wordt, zal er bloedscheiding komen en de hand geamputeerd moeten worden. Gij moet rust hebben. Laat u verlof geven en kom terug, wanneer zij genezen zijn.” — „Welnu dan,” zei ik, „een kort verlof zal ik mij laten welgevallen, ik verzoek er den heer ritmeester om, mits mijn oppasser bij mij blijven mag. Met acht dagen zullen wij beiden ons weder aanmelden!” — „Met acht dagen?” vroeg de ritmeester. „Met acht dagen zult gij in de tegenwoordige omstandigheden nog niet eens hier kunnen zijn.” — „Ik denk,” antwoordde ik, „dat acht dagen voldoende zullen zijn, om mij onder mijn eigen dak te laten genezen, heer ritmeester!”

Wanneer niet de officier van gezondheid sedert lang met zwaarder gekwetsten bezig geweest was, zou hij zonder twijfel evenzeer de schouders over mijne woorden opgetrokken hebben, als de ritmeester het deed, die thans zwijgend heenging om mijn verlofpas te bezorgen.

Den anderen morgen in de vroegte was ik met mijn verbonden hand, den arm in een band, op weg naar Moringen.

Mijn bruintje liet, ten gevolge der uitgestane vermoeijenssen, den kop een weinig hangen, doch kwam in weerwil daarvan toch zoo snel vooruit, dat Heinrich op zijn vos hem naauwelijks ter zijde kon blijven. Van HERNY, waar wij rust namen en ons middagmaal hielden, ging het zuidwaarts over Arrancourt en Baronville; van hier was het nog slechts een klein uur tot Morhange. De dorpen waren ook hier ledig en verlaten; daarentegen ontmoetten wij troepen, die het leger volgden van den Kroonprins, welke acht dagen geleden, op weg naar Nancy, hier langs gekomen was, benevens proviand- en amunitiewagens. Te Morhange lagen juist Wurtenburgers, die uit een depôt-bataillon achterna kwamen. De officier, die hen aanvoerde, en bij wien ik mij, toen ik hem op den drempel der herberg ontmoette, aanmelden moest, wees mij den weg naar het „kasteel Morhange,” dat wij, wanneer er in onze familie over gesproken werd, meer bescheiden kortweg: den huize Moringen noemden. Het had intusschen toch wel iets van een kasteel. Boven de toppen eener laan van kastanjeboomen, die er toegang naar verleende, maakte het hooge, spitse, leijen dak en de groote schoorsteenen eene regt ridderlijke vertooning. Ook zag ik mijne verwachting verre overtroffen door den deftigen bouwstijl der fransche luthuizen, toen ik eindelijk met Heinrich op het voorplein stil hield. Een kasteel zouden wij het wel is waar nog juist niet genoemd hebben, maar toch een fatsoenlijk, deftig riddergoed. Een paar stompe vleugels sprongen regts en links eenigzins vooruit; in het midden was een trap naar den ingang; vóór het voorplein zag men twee door net geschoren heggen omgeven tuinen, tusschen welke henen de laan naar het geplaveide voorplein geleidde, terwijl de geheele achterzijde door een grooten vruchtenboomgaard omgeven scheen.

Maar ook in andere opzigten moest het oog van den eigenaar, die zijne bezitting kwam inspecteeren, zich bevredigd verklaren. Alles zag er behoorlijk, zindelijk en goed onderhouden uit. Het plein was netjes gereinigd, de vensterkozijnen en deuren goed in de verf, het dak hier en daar met nieuwe leien gedekt; men kon zien, dat *Mr. le régisseur* een fatsoenlijk man was. Een mooi man was hij

intusschen niet; ten minste het gezigt van een vrij bejaard man, die door een der vensters van de eerste verdieping onze komst scheen te bemerken, was niet bijzonder geschikt om vertrouwen in te boezemen. Hij had een langwerpig hoofd met magere wangen, dikke, half rosse, half grijze wenkbraauwen, een gelijken snorbaard en een bijzonder vooruitstekende kin, over welke de onderlip op zonderlinge wijze heen lag.

Deze man zette een vrij barsch gezigt en toen ik om hem te groeten mijn gezonde hand aan de klep mijner pet bragt, beantwoordde hij mijn groet niet. Ook scheen hij geen plan te hebben iemand te zenden om onze paarden op stal te brengen; ik moest Heinrich dus bij de beesten achterlaten toen wij afgestegen waren en ik het huis binnen trad.

„Wat moet gij?” vroeg de man, dien wij aan het venster gezien hadden en die nu juist uit eene zijdeur in den gang kwam, terwijl hij een zijner handen diep in zijn broekzak begroef en de duim der andere in zijn vest stak. Hij sprak fransch en plaatste zijne groote breedgeschouderde gestalte voor mij, als om mij den weg te versperren. In de veronderstelling, dat ik in mijn eigen huis in een oorspronkelijk Duitschland bij mijn rentmeester kennis der Duitsche taal mogt vorderen, antwoordde ik: „Zijt gij de rentmeester van den huize Moringen?” — Hij deed, alsof hij mij niet begreep, en herhaalde driftig: „*Eh, diantre, que voulez vous?*” — „In de eerste plaats,” antwoordde ik lagchend, „u zeggen, dat gij ons niet zeer beleefd ontvangt. En vervolgens huisvesting verzoeken voor man en paard, eenige dagen lang. Zerd iemand naar buiten om de paarden onder dak te brengen.”

De man keerde ons den rug toe. Of dit een antwoord op onze vraag moest zijn, dan of hij de verschijning der persoon afwachten wilde, die juist, van een trap regts naar beneden komende, zichtbaar werd, was onzeker. Het was een zeer lief, jong meisje, eene brunette, met heldere, fonkelende oogen en een fijnen tint, maar vrij bleek, zij geleek meer eene stadsdame dan eene landelijke schoonheid. „Emilie,” zei de man in het fransch, „ga eens zien, wat die Pruisen willen en of zij behoorlijke inkwartieringsbil-

letten hebben. Ik weet niet, hoe de maire er bij komt, mij zulk volk op den hals te schuiven. Wij hebben hier zoo veel Beieren, Wurtenbergers of hoe zij heeten mogen, op den kost gehad, dat hij mij beloofd heeft, mij acht dagen lang met rust te laten. Hij heeft alweder gelogen! Welnu, daarvoor is hij maire! Breng die mannen in de dienstbodenkamer en zeg hun dat hunne landslieden ons geheel en al kaal gevreten hebben."

Met die woorden keerde de man zich verdrietig om, ging terug in het vertrek, waaruit hij gekomen was en liet mij met de jonge dame alleen. "Volg mij," zeide zij in het duitsch en liep vooruit naar eene glazendeur achter in den gang. "Was dat de regisseur?" vroeg ik. — "Mijn oom is de regisseur van Morhanje," antwoordde zij droogjes. "Hij schrijft zeer goed gestelde rapporten in het Duitsch aan zijn landheer in Duitschland, merkte ik op; waarom spreekt hij geen Duitsch?"

De jonge dame bleef zichtbaar verrast staan. Zij zag mij aan en vroeg: "Hoe weet gij dat?" — "Ik weet het bij toeval," antwoordde ik. „Ik ben uit de streek van Duitschland, waar de eigenaar van Moringen woont."

Zij scheen thans voor het eerst mijn persoon op te nemen en ofschoon zij niets in mij zag dan een gemeen soldaat, sprak zij toch op vriendelijken toon, terwijl zij zich gereed maakte om verder te gaan: "Dus werden de rapporten van mijn oom door den heer graaf goed gesteld gevonden en met genoegen ontvangen?" — "Zoo is het, jonge jufvrouw, en daar hij dus Duitsch kent, weet ik niet, waarom hij zich niet verwaardigt met mij..." — "Och," zoo viel het jonge meisje mij in de rede: "Mijn oom is niet heel sterk in het Duitsch en hij houdt er niet van; hij laat de rapporten door een klerk opstellen. In den laatsten tijd..." Zij bleef steken. — "Welnu, wat is er in den laatsten tijd gebeurd?" vroeg ik nieuwsgierig. Zij wierp een onderzoekenden blik op mij en brak het gesprek af met de woorden: "Welnu, ik wil maar zeggen, dat de rapporten in den laatsten tijd door een ander werden opgesteld" — "En waarom dat?"

Zij gaf hierop geen antwoord. Wij waren in eene groote keuken aan het achterhuis gekomen, en zij verzocht mij

in een daar achter liggend tamelijk kaal vertrek binnen te gaan, dat geene andere meubelen bevatte dan lange tafels en banken, een groote kagchel en regts en links daarvan aan den muur gekleurde portretten in vergulde lijsten van Louis Napoleon en Eugenie.

„Neem daar plaats,” zeide zij; „men zal u eten brengen en ook wijn en sigaren.” — „Gij zijt zeer vriendelijk,” antwoordde ik, in een aanval van vrolijkheid over de wijze hoe ik in mijn eigen huis ontvangen werd. Maar de opheldering: Ik ben den oudsten zoon en erfgenaam van den graaf Lansfeld en kom hier om uw barschen oom een weinig na te rijden, wilde mij niet over de tong. Het scheen mij eene belagchelijke vertooning om effect te maken, wanneer ik nu, nadat ik mij niet dadelijk genoemd had, even als de koning in het tooneelspel, mijn overjas los ging knooopen om het orde-lint te laten zien. Ik zweeg dus voorloopig, en ik had immers als onopgemerkt logeergast veel beter gelegenheid mijne opmerkingen te maken. Ik voegde er dus slechts bij: „In de eerste plaats verzoek ik u thans de goedheid te hebben mijn kameraad een knecht te zenden, op dat onze paarden verzorgd worden. Vervolgens heb ik een dokter noodig, en wanneer het dus mogelijk is een bode te vinden, om er een uit de stad te halen...”

Zij zag mij eenigszins verwonderd aan bij dit verzoek, maar welligt wekte mijn arm in den band haar medelijden op. Zij antwoordde: „De bode zal wel gevonden worden, wanneer gij hem betalen wilt, maar of de dokter, die het zeer druk met de gekwetsten te Morhange en in de omstreken heeft, komen zal...” — „De dokter *zal* komen, laat dat maar aan mij over,” antwoordde ik op stelligen toon. „Zend mij den bode maar.”

Zij ging heen, zeer verwonderd over de houding van een gemeen soldaat, die zoo overtuigend spreken durfde, en kort daarna trad Heinrich binnen, ons beider mantels op zijne schouders dragende. Hij zag in de ruime dienstbodenkamer zeer verwonderd om zich heen. „Drommels, mijnheer de graaf,” zei hij, terwijl hij de mantels op tafel wierp, „zult gij hier logeeren?” — „Vooreerst ja, Heinrich! Maar laat vooreerst den heer graaf te huis, hoor, en zeg maar gerust kameraad, wanneer gij mij aanspreekt.”

Heinrich pinkte loos met zijne oogen, „Ah!” zeide hij, „ik begrijp. Wij gaan eerst op verkenning uit, voor wij den aanval beginnen, en voor den aanval nemen wij eene bedekte stelling in.” — „Juist zoo, Heinrich, maar mij dunkt gij maakt vrij wat vorderingen in het Fransch.” — „Dat moet ook heer graaf, dat moet ook. Wanneer ik weer te huis kom, moet ik toch in den veldtogt wat geleerd hebben; ik geef dan in de dorpsherberg Zondags namiddags les in het Fransch. Het is toch een wonderlijke taal,” zoo ging Heinrich voort, „dat Fransch; het is eigenlijk louter leugen, en wanneer men het goed beschouwt, nemen deze Franschen nooit een waar woord in den mond. Neem ik een stuk brood in de hand, dan is het toch brood, echt brood, zoo als ieder kind weet. Wanneer ik het den Franschman laat zien, zegt deze zonder zich te bedenken, het is *pain*, en de jonge die de staldeur open deed, noemde de emmer *seau*! Ik dacht, laat die windbuidel het tienduizend maal *seau* noemen, het blijft toch een emmer; wat een ding nu eenmaal is, dat moet het toch in alle eeuwigheid blijven, al geeft men het nog zulke rare namen.” — „Daar hebt gij gelijk in, Heinrich,” antwoordde ik lachend, „onze klappen, die de Franschen krijgen, blijven ook zitten, al noemen zij ze ook *victoire*. Maar pak nu mijn *nécessaire* eens uit en breng ze hier; ik heb een paar regels te schrijven om een dokter te ontbieden.

Heinrich deed wat ik hem gelast had en bragt mij eene kleine, zeer elegante reisnecessaire, waarin zich mijn schrijfgereedschap bevond. Terwijl ik ze open maakte kwam een dienstmeisje binnen met een flesch wijn en op een bord de verpligte vijf sigaren per man, alzoo tien in het geheel, naauwkeurig afgeteld. Zij bleef staan om een blik vol verwondering op mijn elegant en kostbaar gereedschap te werpen; Heinrich nam inmiddels de sigaren in de hand, rook er eens aan en gaf ze het meisje terug, zeggende: „Hier kindlief, het koninklijk, pruisisch gouvernement van het hertogdom Lotharingen schenkt ze u en gij behoeft er niet voor te bedanken. Dat zijn van die gemeene inlandsche sigaren, en wij Pruisische dragonders rooken slechts buitenlandschen tabak. Met ons drinken nemen wij het zoo naauw niet, en zullen we ons

wel met iets binnenlandsch behelpen; — laat maar eens zien wat gij hebt.”

Terwijl Heinrich de glazen vulde, zeide het meisje, op mijne nécessaire wijzende: „Dat is wat fraais — zeker buit gemaakt?” — „Kijk eens hier, hoe loos!” zei Heinrich lagchend. „Hoe zou een arm soldaat er aan komen, als hij het niet gestolen had! Pas dus maar op, wij stelen alles, de eijeren met de kippen, de harten met de meisjes en vooral de ganzen — — maar niet allen, de dommen plukken wij slechts.”

Ik maakte een einde aan Heinrichs praatjes door het meisje te wenken, en haar een franc te geven, om een bode naar den dokter te zenden. Zij kwam een oogenblik later terug met een opgeschoten jongen, die beloofde mijn briefje bij den dokter te Morhange te bezorgen en daarop weder vertrok. Toen ons vervolgens een tamelijk schrale maaltijd opgedischt was, en nadat wij ons beide aan een niet zeer gemakkelijk slaapje, met het hoofd op de over de tafel gekruiste armen overgegeven hadden, werd het verblijf in de ledige dienstbodenkamer min of meer vervelend. Wij besloten dus een wandeling te maken en ons huis Moringen en de buurt wat naauwkeuriger te gaan zien. Toen wij den grooten maar met goed verzorgde vruchtboomen beplanten tuin achter het heeren huis doorliepen, hoorde ik Heinrich die steeds een paar passen achter mij bleef, op eens een zacht pst! uitroepen. Ik keerde mij om en zag dat hij was blijven staan en regts omkeek. „Wat is er Heinrich?” vroeg ik. — „Drommels! mijnheer de graaf,” fluisterde hij, „ik heb een Turko gezien.” — „Een Turko?” — „Een Turko, een echte levende Turko — daar ginds door het hek liep hij op het huis toe; ik zag hem, toen hij die kleine deur voorbij ging.” — „Zouden zich hier dan nog Fransche soldaten ophouden?” — „Dat weet ik niet, maar het was een Turko. Dien kerel moeten wij snappen.” — „Wanneer er een is, zullen er ook wel meer zijn,” hernam ik. „Een enkel zal zich niet laten zien in streken, die door ons bezet zijn, — en wij mogen dan wel oppassen, dat ze ons niet snappen.”

Deze woorden waren eigenlijk in de lucht gesproken, want Heinrich was al weg. Hij was naar het hek gesprongen en daarachter ook terstond verdwenen. Na een poosje

kwam hij terug, met groote stappen door het gras onder de boomen heenlopende. „Ik heb hem weder gezien,” zei hij, zijn pet afnemende om zich het zweet van het voorhoofd te wisschen en geheel buiten adem: „het was, zooals ik zeide, zulk een vervloekte Turko. Hij was geheel alleen en ging zonder complimenten het huis binnen, door een deur in de zijvleugel.” — „Daar moeten wij meer van weten,” zeide ik en spoedde naar het huis terug.

„Zullen wij hem pakken?” vroeg Heinrich. — „Indien wij hem krijgen kunnen, zeer zeker.”

Eenige oogenblikken later stond ik, zonder aangeklopt te hebben of mij te laten aandienen, in de kamer van den régisseur. Het was dezelfde, waaruit hij te voren in den gang gekomen was, de woonkamer naar het scheen, zeer elegant ingerigt, geheel op Fransche wijze. Eenigszins achter af zat het jonge meisje, dat mij den weg gewezen had, op eene sophia met eenig breiwerk bezig. De rentmeester stond met den rug tegen eene kast geleund en las, in een groot Parijsch nieuwsblad, waarschijnlijk de tijding der zegepraal van het met twee divisien tegen drie kompagnien veroverde Saarbrücken. Hij zag zeer misnoegd op bij het binnentreden van zijn logeergast.

„Mijnheer de régisseur,” zei ik, thans in het Fransch, om gemakkelijker met den man klaar te komen; „gij houdt hier een Fransch soldaat in huis verborgen. Ik wensch daarover eenige opheldering te hooren.” — „Een Fransch soldaat? De Franschen zijn mijne landgenooten, mijnheer,” antwoordde hij toornig, „en dat zou dus op zich zelf geen misdaad zijn; maar voor het overige zijn alle Fransche troepen sedert lang van hier uitgerukt. Gij vergist u dus.” — „Ik ben zeker van mijn zaak, de soldaat is een Turko,” riep ik uit.

Eene zachte beweging van het jonge meisje trok mijne aandacht; het kwam mij voor, dat er een uitdrukking van schrik in den blik te lezen stond, dien zij op mij vestigde. Toen ik mij vervolgens weder tot haar oom wendde en meer dringend herhaalde: „Ik verlang opheldering daaromtrent en stel u verantwoordelijk voor de waarheid; hebt gij Fransche soldaten in huis?” stond zij op en sloop door eene zijdeur de kamer uit.

De rentmeester antwoordde niet terstond; hij zag zijne nicht na, en toen de deur achter haar gesloten was, ging hij naar de sophá, waarop zij gezeten had, nam daarop gemakkelijk en kalm plaats, leunde met zijne merkwaardige kin op de hand en vroeg toen op uitdagenden toon: „Welnu dan, monsieur le Prussien, wat zou er dan gebeuren wanneer ik Fransche soldaten in huis had?” — „Wanneer hun aantal zoo groot was, dat onze veiligheid in gevaar was, of wanneer zij zich aan ons misgrepen, zou men u, omdat gij het arglistig verzwegen hadt, eenvoudig fusilleeren,” — „Verondersteld,” zei de man droogweg, „dat later komende manschappen van uwe troepen het gewaar werden, hetwelk, wanneer men u en uw kameraad versloeg en stil uit den weg hielp, niet zeer waarschijnlijk was. Maar wanneer ik nu slechts één Fransch soldaat in huis had, die volstrekt niet gevaarlijk was voor uwe veiligheid?” — „Dan zouden wij hem gevangen moeten nemen.” — „Zoo — zoo! — gij zoudt hem gevangen moeten nemen! En wat zou er dan van hem worden? Wat doen de heeren Pruisen met hunne gevangenen? Men zegt, dat zij hen in hunne vestingen brengen en hen daar laten versmachten, door besmettelijke ziekten in hunne afschuwelijke kasematten laten omkomen, en de zieken, die niet spoedig genoeg sterven, laten zij doodschieten...” — „Natuurlijk,” zeide ik „de Duitschers zijn barbaren, onverbeterlijke wilden, die niets geleerd hebben van de beschaving, waarin de Franschen zoo gretig getracht hebben hen te onderwijzen in al de oorlogen, waarin zij sedert twee honderd jaren Duitschland met moord en doodslag bezochten. Maar dat doet nu niets ter zake. Ik verlang opheldering — dus, ter zake!” — „Ik heb geen Turko in mijn huis!” zei hij, den blik afwendend. — „Wanneer welligt een of andere arme duivel, van het leger afgescheiden, zich hier verborgen mogt hebben, zonder mijne voorkennis misschien — of ook met mijn weten — dan...” De man begon in zijne opheldering te weifelen, ik wachtte een oogenblik om hem den zin te laten voleindigen. Daar hij dit evenwel niet deed, maar plotseling opstond en naar het venster ging om mij den rug toe te keeren, riep ik uit: „Welnu, die bekentenis is voldoende; wij zullen den man wel vinden, wanneer hij niet reeds gewaarschuwd en gevlugt

is." — "Dat laatste geloof ik niet; een Franschman vlugt niet voor twee Pruisen," zeide hij. "Ook zal hij zijn dakkamertje wel zoo verdedigen dat gij moeite genoeg zult hebben met hem klaar te komen! Maar wanneer gij meent, in dit huis, waarin gij gast zijt, vijandelikheden te moeten beginnen, — ga uw gang. Ik kan het u niet beletten."

Dat alles sprak de rentmeester op barschen, schier hopenenden toon, en toch maakten zijne woorden indruk op mij. Hij gaf blijkbaar zijn landgenoot, dien hij een schuilplaats verleend had, spoedig op, terwijl hij te gelijktijd nog te kennen gaf, dat hij hem op een dakkamertje verborgen hield. En had niet zijne verzekering, dat die man alleen voor geen twee Pruisen bevreesd was, veel van eene uitdaging?

"Gij zult toch wel niet verlangen," zoo ging hij voort, "dat ik u zelf naar boven op het zolderkamertje breng en u den weg wijs, dien gij inslaan moet, om bij hem te komen? Zie maar zelf met hem klaar te komen, wanneer gij er den moed toe hebt."

Inderdaad de Turko, of wat hij was, moest thans reeds lang gewaarschuwd zijn, de rentmeester hem in veiligheid gelooven, anders had hij ons niet op deze wijze op zijn spoor kunnen brengen. Ik sloeg dus niet veel acht op hetgeen hij zeide en daar ik mij volstrekt niet opgewekt gevoelde mij bezig te houden met een waarschijnlijk vruchteloze vervolging van een of anderen ongelukkigigen maraudeur, haalde ik de schouders op en wilde ik mij omkeeren om stilletjes heen te gaan. Ik kon immers van de gelegenheid gebruik maken om boven in huis eens rond te zien en de vertrekken daar in oogenschouw te nemen. Maar de rentmeester zette een zeer verbaasd gezicht. Ik moet bekennen, dat ik er nooit een zag, dat zoo meesterlijk een uitdaging uitdrukte, en zei met heesche stem, volkomen daarmede in overeenstemming: "Ik zie, dat gij mijn zouaaf wel met vrede zult laten. Inderdaad, dat is ook het beste voor u, mijne heeren."

Met die woorden keerde hij zich van mij af en ging hij weder voor het venster staan, waar op eens de hoefslag van een paard in den draf zich hooren liet. Ik keek naar buiten en zag een bejaard heer in burgerkleeding, een klein

man van weinig beteekenend voorkomen uit den zadel glijden. De rentmeester zei: „Ah, voilà mr. le médecin! Hij komt om u mijnheer. Waarlijk dat is bijzonder beleefd, zoo spoedig hier te zijn. Gij moogt er hem wel dankbaar voor zijn, en gij zult wel doen uwe kleine wonde te laten verbinden, in plaats van u aan een gevecht met een Franschen zouaaf te wagen!”

Het was blijkbaar, dat hij ons tegen dezen Zouaaf opstoken wilde. Dat hij er aan dacht ons den dood te gemoet te voeren, wanneer wij zijn gevaarlijken landgenoot aanvielen, was niet wel aan te nemen. Al was op mij met mijn verbonden linkerhand ook niet zoo veel te rekenen, de breede schouders en krachtige gestalte van Heinrich schenen dezen tot zulk een strijd geheel alleen volkomen opgewassen te doen zijn. Zijne praatjes verveelden mij echter. Maar voor ik een besluit kon nemen, was de dokter reeds zonder aan te kloppen binnengetreden. Over zijne spoedige komst was ik minder verwonderd, dan de rentmeester, want ik had mijn briefje met mijn naam voluit onderteekend. De kleine heer zag er verhit uit en was blijkbaar opgewonden: „Welnu, heer régisseur,” riep hij uit, mij met een vlugtigen blik aanziende, „waar is dan uw heerschap? Wel drommels, wat de oorlog al niet bij elkander brengt! Uwe overlevering van den landheer — gij weet wel, dat men het altoos als eene overlevering beschouwd heeft, wanneer gij beweerdet, dat gij daar ginds in Pruisen of Ruissen een seigneur hadt wonen, met een titel zoo lang als de spoorweg van Parijs naar Straatsburg... Waar is die mijnheer dan, die op den koop toenog gewond is, ja, waarom niet liever maar in eens dood? Gij hebt zeker gedacht, hadden onze dappere tirailleurs hem maar terstond in het hart geraakt? ... ha, ha, ha... maar hij schrijft zeer goed fransch.” —

De rentmeester maakte een einde aan dezen stroom van woorden met op driftigen toon te zeggen: „Wat duivel praat gij daar, dokter? Wat meent gij met mijn landheer, een landheer die gewond zou zijn...” Verbleekend zag hij mij aan, nu ik hem in de rede viel: „Ik schrijf niet alleen Fransch, dokter, maar ik versta het ook. Ik ben zoo vrij mij als graaf Lansfeld voor te stellen.”

Beide mannen deinsden achteruit op eene wijze, die iets onbeschrijfelijk komieks had; ik was hardvochtig genoeg in deze verrassing veel vermaak te scheppen. „Gij, mijnheer?” vroeg de dokter, mij met open mond aanziende. „Ah bah!” zei hij daarop zachtjes — „een gemeen Pruisisch dragonder en graaf Lansfeld!” — „Graaf Lansfeld Heeringen, wel is waar niet in eigen persoon,” antwoordde ik, bedaard zittende gaande, „maar zijn oudste zoon en erfgenaam.” Ik nam mijn zakboekje en nam er mijn verlofpas uit, dien ik den rentmeester overhandigde. „Hier hebt gij het zwart op wit,” voegde ik er bij, „en thans verzoek ik u mij een behoorlijke kamer aan te wijzen, waar de dokter naar mijne wonde zien en die verbinden kan. Hij wenscht mij wel is waar, zoo als ik helaas! zoo even hooren moest, niet veel goeds, maar mijne hand durf ik hem toch nog wel toevertrouwen, dunkt mij. Hoe eerder hij die geneest, hoe eerder ik naar den strijd kan terugkeeren, waar dan misschien een goed mikkende tirailleur hem het genoeg doen, zijn menschlievend wensch te vervullen.”

„Och, lieve God, mijnheer,” — *vous m'écrasez*,” riep de kleine dokter, geheel buiten zich zelven uit, — „onbedachtzame, lichtzinnige woorden... zonder eenige kwade bedoeling... hoe kon ik ook denken...” — „Stel u gerust, dokter,” viel ik hem in de rede... „Uwe landgenooten hebben zoo zeer getoond, dat zij ook handelen zonder nadenken, en zij worden thans daarvoor zoo zwaar gestraft, dat wij het bloot met woorden zoo nauw niet nemen.”

De rentmeester stond nog steeds onbewegelijk als een zoutpilaar. Zijn gezicht was zoo aschgrauw, dat het er inderdaad afschuwelijk uitzag, dat vreemde hoofd met die woeste en verwarde blikken, en die naar het scheen, nog meer dan gewoonlijk vooruitstekende kin. Maar weldra kwam hij tot zich zelf. Hij verloor geen tijd met zich te verontschuldigen; waarschijnlijk wel inziende, dat 't het verstandigste was zich daarvoor geen moeite te geven, maar zijn best te doen mij zijn gedrag tot dusver te doen vergeten. Hij stamelde slechts: „Maar waarom — waarom hebt gij dat niet terstond gezegd, heer graaf?... het was niet aardig, ons zoo in dwaling te houden... waarlijk het

was niet aardig . . . Emilie, Emilie!" en zijne nicht roepende ging hij heen.

Een paar minuten later kwam hij met het jonge meisje terug. Deze bloosde geweldig, sprak een paar haastige woorden, die ik niet verstond, en verzocht mij daarop haar met den dokter te volgen. Wij gingen den gang door en zij opende de deur eener groote kamer tegen over de voorkamer van den rentmeester, die oorspronkelijk misschien de eetzaal geweest was en thans als gezelschapszaal ingerigt was. Het meisje haastte zich water, linnen en andere benodigdheden te halen, die de dokter wellicht zou behoeven; in eene buitengewone bedrijvigheid trachtte zij blijkbaar in de eerste oogenblikken hare verlegenheid te verbergen. Waarschijnlijk achtte de rentmeester het om dezelfde reden gepast mij met den dokter alleen te laten.

Deze ging nu in zijn opgewonden haast tot de behandeling mijner hand over en veroorzaakte mij daarbij niet weinig pijn. Te gelijkertijd vloeide hij over van allerlei uitroepingen van verrassing. Hij scheen het niet te kunnen begrijpen, dat er wezenlijk een eigenaar van Morhange bestond, waaruit volgde, dat mijnheer de rentmeester zich sedert lang als eigenaar had moeten gedragen — en dat deze eigenaar nu zoo op eens uit de lucht kwam vallen, en wel in de monitoring van een gemeen dragonder! „Hoe is het mogelijk! — hoe is het mogelijk! heer graaf?" riep hij uit. „Ik vraag u, hoe is het mogelijk, dat een graaf van Lansfeld Heeringen als gemeen soldaat dient?" — „Waarde dokter," antwoordde ik, „voor u en uwe landgenooten is de tijd, geloof ik, gekomen om uwe begrippen over het geen mogelijk en onmogelijk is, een weinig te veranderen." — „Ach," riep hij uit, „met dit treurig werk ben ik sedert weken reeds zoo ijverig bezig, dat ik er gek van zou kunnen worden. Wat is niet al mogelijk geworden! Frankrijk, Frankrijk, de eerste natie der wereld, vernederd, geslagen, bij den eersten aanloop door uwe troepen overstroomd, bij de keel gepakt en ter aarde geworpen . . . Wanneer het geen droom is, dan is waarlijk het onmogelijke mogelijk geworden, en dan zal men van heden af aan wel doen aan niets meer te gelooven en aan niets meer te twijfelen!" — „Komaan, dokter," hernam ik, „gij twijfelt toch niet aan uwe be-

kwaamheid om mij met een dag of wat te genezen?" — "Aan mijne bekwaamheid stellig niet, en evenmin aan uw sterk en gezond gestel, dat de genezing zeer bespoedigen zal, — maar met een dag of wat is zulk eene zware verwonding van het been niet genezen. Gij zult wel wat langer geduld moeten hebben — en dat kunt gij ook wel, zou ik denken! De meeste uwer gewonde landgenooten zullen zoo goed niet gehuisvest zijn, als gij hier in uw eigen huis." — "Daar hebt gij gelijk aan. En tijdverdrijf heb ik in de eerste dagen ook. Ik zal mij bezig houden met het onderzoeken van den toestand en het beheer van deze bezitting, waar in zoovele jaren niemand van ons geweest is..." — "Zult gij?" vroeg de dokter op zeer eigenaardigen toon. — "Maar binnen acht dagen moet gij mij genezen hebben," vervolgde ik. "Gij zult dat, hoop ik, reeds doen om den wille van uwen vriend den rentmeester, die mij geloof ik liever binnen acht uren dan binnen acht dagen weder zou zien vertrekken" — "Wel mogelijk," zei de dokter met een boosaardig glimlachje, terwijl hij voortging het verband te leggen.

Toen hij daarmee gereed was en zijne handen gewasschen had, nam hij een sigaar, die ik hem aanbood aan, en ging gemakkelijk in een armstoel zitten, naar het scheen volkomen bereid zich door den jongen Duitscher, dien hij zoo onverwachts als patient gekregen had, alle mogelijke inlichtingen te laten geven over het Deutsche leger en Deutsche toestanden en zijne familieaangelegenheden. Mij was er daarentegen veel meer aan gelegen van hem inlichtingen te ontvangen over de omstreken, over onze eigendommen en vooral over de bewoners daarvan. De kleine dokter was echter op dit punt in het oogvallend bescheiden, en zoo scheidden wij eindelijk in goede vriendschap. Ik had intusschen niet kunnen nalaten hem de gestrenge orde in de Deutsche geneeskundige staatsregeling op zoodanige wijze af te schilderen, die hem met schrik den tijd te gemoet deed zien, dat in de koninklijk Pruisische provincie Lotharingen een geneeskundig inspecteur uit Berlijn zou verschijnen om hoogte te nemen van de daar uitgeoefende kwakzalverij. Goddank, zijn diploma was niet afgegeven door de faculteit te Parijs, door hem zelve een troep ingebeelde weetnieten

genoemd, maar door de universiteit van Straatsburg. Ik troostte er hem mede, dat deze in Duitschland vrij wat meer gezag had.

Hij ging heen met belofte den volgenden dag terug te komen. Ik werd niet lang alleen gelaten, want nu verscheen de rentmeester. De man was kruipend beleefd; zijn mond vloede in eens over van honigzoete woorden, en zijn geheele hart scheen nergens anders van vervuld, dan van het vurig verlangen mij van zijne onbepaalde onderdanigheid te overtuigen, en van de begeerte alle mogelijke inlichtingen te hooren van zijn waarden gebieder, mijn vader, van mij, mijn jongeren broeder en alles wat ons betraf. Hij maakte een nog onaangenamer indruk op mij dan vroeger, toen hij zich zoo lomp en boos toonde; ik beantwoordde zijne vragen dus zoo kort mogelijk, en brak toen het onderwerp af met de woorden: „En thans mijnheer de rentmeester, verzoek ik u mij te zeggen, wat er is met dien Turko, dien mijn kameraad gezien heeft, en over wien wij spraken, toen de dokter kwam en mij de zaak voor het oogenblik vergeten deed?” — „Mijn hemel, zeker zal ik het u zeggen, heer graaf. Gij hebt van dezen Turko, die volstrekt geen Turko is, in het geheel niets te vreezen! Hij is iemand, die in het begin van den oorlog bij de mobile garde werd ingedeeld, maar dewijl hij van die troepen niet hield, er de voorkeur aan gaf, in plaats daarvan bij een regiment Zouaven geplaatst te worden. De uniform der Turko's en der Zouaven is, zoo als gij zelf wel weet, zoo gelijkvormig . . .” — „Zoo, zoo,” viel ik hem in de rede: „mijn kameraad heeft dan een Zouaaf voor een Turko aangezien?” — „Juist, en deze Zouaaf is van zijn regiment afgeraakt, dat in den slag van Fröschwiller geheel uit elkander gejaagd werd. Hij heeft het weêr willen opzoeken en is hier te land gekomen, waar hij, er aan wanhopende onbemerkt door de Duitsche troepen heen te komen, eene schuilplaats in mijn huis verzocht. Ik heb gemeend hem dit niet te mogen weigeren, den armen drommel, die uitgehongerd hier aankwam. Sedert gisteren werd hij op een dakkamertje gehuisvest; hij zal thans van uwe aankomst gehoord en zich uit de voeten gemaakt hebben. Ik twijfel er niet aan of hij is reeds buiten bereik van alle vervol-

ging." — "Waar ik dan ook volstrekt geen plan op heb," hernam ik, daar deze opheldering mij voldoende scheen en ik de zaak als afgedaan beschouwde. "Wees zoo goed mij nu eene kamer aan te wijzen, waar ik mijn kameraad in mijne nabijheid houden kan." — "Ik heb er reeds order op gesteld," antwoordde de rentmeester met eene buiging. "Wees slechts zoo goed mij te volgen."

Hij ging naar boven en opende de deur van eene groote met zeer kostbare, antieke meubels voorziene kamer. Daar was onder anderen eene prachtige oude kast uit den tijd der renaissance met voortreffelijk snijwerk en fraai lofwerk om de lijst der familiewapens. Twee kostbare Japansche vazen stonden boven op de hoeken. De andere meubelen waren gedeeltelijk even antiek, gedeeltelijk meer modern. Aan den muur hingen famielieportretten, waaronder twee deftige oude heeren in het kostuum van "president à Mortier." De portretten schenen mij toe van Rigaud, en dus van groote waarde te zijn. Achterin stond een groot ledikant met zware damasten gordijnen. De kamer zag op den ooftuin uit; de vensters waren omgeven van latwerk voor wijnstokken.

"Dat is een fraai vertrek, heer rentmeester," zeide ik. "Ik had niet gedacht hier zulke kostbare, antieke meubels te vinden." — "Zooveel te beter, heer graaf, dat gij het kasteel Morhange niet beneden uwe verwachting vindt," zei hij met een gedwongen lachje. — "Wij hebben," zei ik eenigszins scherp, "nog niet lang geleden, een berigt van u ontvangen, volgens hetwelk niets van zoodanigen aard voorhanden was." — "Van mij?" vroeg hij haastig en van kleur veranderend. "Daar herinner ik mij niets van. Dat zal wel weder een streek van mijn vroegeren schrijver zijn. Ik had een schrijver, die met de correspondentie met Duitschland belast was, omdat ik in die taal niet zeer bedreven ben. Hij zal niet geweten hebben, dat zulk een aanzienlijk heer belang stelde in zulke voorwerpen en er maar over heen geloopt zijn. Ik heb hem ook op andere oneerlijkheden betrapt en hem weggejaagd.

Ik zweeg, wel vermoedende, dat deze oneerlijke schrijver nog wel eens weder op het tapijt zou komen, wanneer ik er toe over ging de rekeningen en boeken na te zien. Maar

daarvoor was het morgen vroeg genoeg. Ik onderzocht nu in de eerste plaats, hoe Heinrich gelogeerd zou worden. Men had een net, klein kamertje voor hem ingeruimd, dat door middel eener deur gemeenschap had met mijne kamer. Men was er nog meê bezig het voor hem in te rigten, en tot dat einde eenige fraaije meubels weg te dragen. Misschien had het tot dusverre wel voor slaapkamer van de nicht des rentmeesters gediend. De voorwerpen, die ik wegdragen zag, bragten mij op dat vermoeden, en ik merkte tevens op, dat het jonge meisje op alles het toezigt hield.

Zoo was ik dan uitmuntend binnen mijne eigene vier muren ingekwartierd. Ook de verdere verzorging liet niets te wenschen over; een maaltijd werd opgedischt, die als middagmaal door mij en mijn wakkeren kameraad, die ik er in deelen liet, met geen minderen eetlust genuttigd werd, ofschoon het ons voor ons avondmaal werd toegerekend. Heinrich verhaalde intusschen allerlei snakerijen, die hij van de dienstboden gehoord had; zij hadden hem met allerlei vragen in hun Duitsch-Franschen tongval geamuseerd. Dat een graaf een gemeen dragonder kon zijn en omgekeerd, was hun in weerwil van al zijne pogingen om het hun aan het verstand te brengen, niet duidelijk geworden. Toen Heinrich hun betuigde, dat nu ook weldra in Elzas en Lotharingen de algemeene dienstpligtigheid zulke wonderen mogelijk zou maken, hadden zij daartegen luide geprotesteerd en beweerd, dat zoo iets in Frankrijk niet zou gaan; want daar heerschte vrijheid en gelijkheid, en wanneer iemand geld had, moest hij ook de vrijheid hebben, zich los te koopen, en zou een graaf, gelijk alle andere graven het regt hebben te bedanken om een randsel te dragen.

Heinrich verhaalde dat alles op luimigen toon en vermaakte er mij meê, totdat mij van vermoeidheid de oogen digt vielen. De avond was gevallen; een dienstmeisje had de lamp gebragt. De rentmeester was nog eens gekomen om te vragen of ik ook nog iets te bevelen had. Ik had hem laten gaan met verzoek den volgenden morgen vroegtijdig op te zijn, daar ik, door het soldatenleven aan vroeg opstaan gewoon, bij tijds met hem het geheele goed wenschte te bezigtigen. Later op den dag mogt de hitte te lastig

worden, zoo als ook heden het geval was geweest. Zij liet zich zelfs nu nog binnen'shuis gevoelen, en derhalve liet ik, toen ik mij ter ruste begaf, het venster open staan, nadat Heinrich reeds vroeger in het vooruitzicht van zulk een aangenaam genot als een zacht bed hem beloofde, zich onzichtbaar had gemaakt.

Ik legde mijn geladen revolver voor mij op de nachttafel en dacht niet zonder onrust aan het onderzoek, dat ik met den rentmeester te doen had; ik dacht ook na over zijn zonderlinge begeerte om ons tegen zijn Zouaaf op te stoken en had mij onder die gedachten uitgekleeed. Juist wilde ik de lamp uitdoen, toen ik eenig gerucht vlak in mijne nabijheid hoorde. Het was een ritselen van bladeren, een geknap van takken — het was als of iemand bij een van mijne vensters opklauterde — en waarlijk, daar zag ik een hoofd boven de vensterbank te voorschijn komen. Vol spanning ging ik overeind zitten en zag dat het hoofd het bovenlijf van een man was, die zichtbaar werd — nu het geheele lijf, een knie kwam voor den dag, daarop een been, dat binnen mijne kamer gestoken werd — en een oogenblik later zat een man in de vensterbank en keek naar binnen. Mijn hart klopte bij deze verrassing. In het eerste oogenblik dacht ik, dat het de Zouaaf was, die mij een nachtelijk bezoek in mijne kamer kwam brengen, maar ik overtuigde mij al terstond, dat de indringer een geheel onbekend persoon was. Ik hield hem mijn revolver voor en riep met luide stem: „Werda!” — „Stil, stil,” klonk het antwoord; „Maak geen gerucht. Ik kom met vreedzame bedoelingen en met het oogmerk u te waarschuwen, te redden.” — „En daarvoor kiest gij dezen zonderlingen weg?” — „Men mag mij in huis niet zien, ik ben van deze plaats weggejaagd. Gij zult alles hooren en dan alles begrijpen.”

De spreker was binnen den lichtkring der lamp gekomen en ik herkende een knap jongman van omstreeks vijf en twintig jaren, fatsoenlijk gekleed. Hij had donker krullend haar, een goed voorkomen en was ongewapend. Ik liet mijn revolver zakken. „Wie zijt gij?” vroeg ik op zachter toon dan te voren, maar nog vastberaden genoeg. — „Mijn naam is Maurice,” antwoordde hij, „Ik was vroeger secretaris bij den rentmeester hier in huis.” — Ik

spitste mijne ooren. „En sedert wanneer hebt gij zijne dienst verlaten?” — „Sedert een vierendeel jaars.” — „Zijt gij vrijwillig heengegaan?” — Hij aarzelde een oogenblik met zijn antwoord en bevestigde mij daardoor in mijn vermoeden, dat ik den schrijver, dien de rentmeester wegens oneerlijkheid had weggejaagd, voor mij zag. „Het stond aan mij te blijven,” gaf hij eindelijk ten antwoord, „doch daarover zal ik u later spreken; vooreerst zij het u genoeg te weten, dat mijn opvolger nog hier in huis is.” — „En waarom komt dat heerschap niet voor den dag?” — „Omdat hij reden heeft zich verborgen te houden — hij draagt de Zouaven-uniform.” — „Hoe! de Zouaaf, dien ik hier gezien heb, is de tegenwoordige schrijver van den rentmeester?” — „Zeer zeker, ik moest voor hem mijne plaats ruimen, omdat de rentmeester in hem een geschikter werktuig meende te zien voor zekere plannen.” Het begon voor mijn oog te schemeren. Er ging een nieuw licht voor mij op, met betrekking tot onze bezitting. De woorden van Emilie bij mijne eerste ontmoeting met haar kwamen mij in den zin, toen zij met zekere droefheid sprak van „iemand anders,” die tegenwoordig de rapporten voor Duitschland opstelde.

„Voor zekere plannen,” ging Maurice voort, „waartegen ik mij verzette! O, het valt mij hard zulk eene aanklagt tegen den oom mijner Emilie te moeten doen — maar het doel mijner komst is geene andere, dan dezen oom voor geheele onteering, voor een daad te bewaren, die tegen u afgesproken is, en waarvan ik zoo even door een toeval kennis gekregen heb, een aanslag op uw persoon, op uw leven!” — „Ei,” riep ik uit, „de zaak wordt steeds mooier. Neem een stoel, ga naast mijn bed zitten en verklaar u duidelijker.”

Ik was bijzonder nieuwsgierig te hooren in welke betrekking hij stond tot de nicht van den rentmeester. Want ik meende er niet meer aan te moeten twijfelen, dat Maurice's bezoek bij mij haar werk was. De bevestiging van mijn vermoeden volgde oogenblikkelijk. „Ik ben met Emilie geëngageerd,” zei Maurice, „voor het oog der wereld wel is waar niet, maar voor den Eeuwigen God. In het eerst scheen de rentmeester gunstig gestemd voor mijn aanzoek

om de hand zijner nicht; maar toen hij van mij vorderde valsche rekeningen op te maken omtrent deze bezitting, toen ik weigerde en besloot mijne eer, zelfs niet ten koste mijner liefde, te verkoopen, zag ik wel dat ik zijne gunst verbeurd had. Door laaghartige chicanes noodzaakte hij mij heen te gaan en stelde hij in mijne plaats een zekeren Etienne, dien hij toegevender vond en wien hij mede hoop gaf op Emilie's hand. Deze knaap, minder naauwgezet van geweten dan ik, toonde zich bereid de aangeboden waar uit de hand van den verkooper aan te nemen voor elken prijs, zelfs voor een moord. . . ." — "Ik kan mij zoo wat voorstellen," zei ik, "wat die met hun beiden in hun schild voeren, de oude en zijn bondgenoot. Ik ben den heer rentmeester zeer te onpas op het dak gevallen; zijn valsch spel zal ontdekt worden; hij ziet den grond onder zijne voeten ondermijnd — en nu zal hij zich liever zoeken te redden door den vijand in de lucht te laten vliegen. Een doode ziet geen boeken en rekeningen na." — "Zoo is het en mijn goede genius heeft mij deze zamenzwering tegen uw leven doen ontdekken." — "Hoe is dat geschied?" — "Een goede genius heeft mij geleid," hernam Maurice, "de genius der liefde. Luister maar. Sedert ik de dienst van den rentmeester verlaten heb, woon ik op het dorp hier in de buurt en heb ik in spijt van de waakzaamheid van den ouden man en van Etienne van tijd tot tijd geheime zamenkomsten met mijn meisje, waarbij wij dan overleggen, hoe ik haar uit de klauwen van den oom en den in mijne plaats gestelden bruidegom zal kunnen verlossen. Wij ontmoeten elkander op eene plaats, waar zelden een bewoner van het kasteel komt, in een verwaarloosd gebouw, in een der hoeken van het park, dat vroeger voor oranjerie gediend heeft, maar nu reeds sedert lang buiten gebruik is gesteld. Heden middag nu, hoorde ik van den dokter, die u behandelde, dat de jonge graaf van het riddersgoed Morhange aangekomen was. Dan, zoo dacht ik, zal er in de verwarring, door zulk een bezoek te weeg gebracht, voor Emilie wel een kwartiertje overschieten, om onbemerkt op de bepaalde plaats te komen. Ik begaf mij dus tegen den avond op mijn post en stond daar reeds tamelijk lang, toen mijn wachten op eens beloond zou wor-

den. 't Was intusschen niet mijn meisje, die tusschen het geboomte sloop, maar ik hoorde mannenvoetstappen nader-treden; ik verborg mij in het huisje, welks vensters en deuren sedert lang niet meer gesloten kunnen worden, en wat hoorde ik? De oude was juist bezig, zijn medgezel, zijn factotum, den Zouaaf Etienne, voor te rekenen hoe verdienstelijk hij zich jegens het vaderland zou maken, wanneer hij een vijand, die hem in handen viel, doodschoot; ja, hoe hij zelfs, als Fransch soldaat, onvoorwaardelijk verplicht was zulks te doen. Etienne, in loosheid wel tegen zijn meester opgewassen, wilde daarvan niets hooren; hij had geen oor voor ijdele vermaningen en denkebeeldige pligten; hij wilde voor de daad, die hij op zich nemen moest, zeker zijn van zijn winst, zuivere, tastbare winst. Hij verlangde Emilie tot belooning en wilde den tijd van het huwelijk bepalen. De oude deed eerst eene poging hem te ontduiken en wilde zijn medgezel van eene andere zijde pakken, door hem te beduiden, dat in geval gij in leven blijft, beide verloren waren, zoowel de meester als de leerling. Maar de leerling, zijn meester waardig, gaf koelbloedig te kennen, dat, wanneer beiden gevaar liepen, zij ook beiden zich gelijke opoffering moesten getroosten, om het gevaar af te wenden. Hij herinnerde den oude aan zijne reeds vroeger gedane beloften met betrekking tot Emilie, drong er op aan, dat hij woord zou houden en ten laatste zei de meester ja, waarop zij elkander de hand gaven en zwoeren, dat gij morgen voormiddag door Etienne's kogel zoudt vallen. Plaats en uur werden naauwkeurig bepaald." — "Dat zijn een paar aardige snaken — een allerliefste grap, die men op mijn eigen grond met mij voor heeft! Ik ben toch nieuwsgierig te weten, hoe die beiden van plan zijn die heldendaad te volbrengen." — "De oude zei, gij hadt uw verlangen te kennen gegeven morgen in de vroege het goed te bezigtigen. Op een tamelijken afstand van het huis, waar de akker aan het bosch grenst, staat een mijlpaal achter de staketting. Ik ken de plaats naauwkeurig; het is een *rendez-vous de chasse*, waar wij vaak bijeengekomen zijn. Daar zal Etienne 's morgens tegen acht uur op de loer liggen; de rentmeester zal u op dat uur derwaarts brengen onder voorwendsel u de afzon-

derlijke gedeelten van het goed te laten zien; bij het deurtje, dat uit den tuin naar het bosch gaat, zal hij u vooruit laten gaan en dan . . .” — „Zal er een schot vallen, en zullen de landgenooten van den rentmeester het genoegen hebben een dooden Duitschen soldaat te zien! O, de rentmeester kent zijne landgenooten; hij weet, dat hij geen onderzoek van de overheid van zijn land te vreezen heeft, want in dezen tijd van onzinnige verblindheid schrijven deze premien uit op sluipmoord.” — „Er zijn ook nog eerlijke lieden onder de Franschen,” riep Maurice met trots uit. — „Ja, voorzeker, en gaarne beken ik, dat ik in u den eersten aantref, die op dezen naam aanspraak mag maken. Dank, hartelijk dank, voor uwe mededeeling, mijnheer. Gij zult mij zeker uwe hulp niet weigeren om deze zaak tot een einde te brengen?”

Hij scheen door deze wending van het gesprek te ontstellen. „Wat wilt gij doen?” vroeg hij. „Ik heb mijn pligt vervuld; gij zijt gewaarschuwd, en zult zoo spoedig mogelijk den rentmeester zien te ontkomen. Gij zult . . .” — „Ik zal blijven om den verrader te ontmaskeren!”, zoo viel ik hem in de rede. „Hoe! denkt gij dat een Duitsch soldaat heimelijk wegsliipt, wanneer hij zich met gevaar en verraad bedreigd ziet? Gij vergist u, mijnheer! Ik zal den vijand met open vizier te gemoet treden en hem het masker afrukken.”

De jonge Franschman scheen zichtbaar verschrikt door de energie van mijne taal en van mijn besluit. „Gij wilt . . .” stamelde hij. — „Den vijand met open vizier te gemoet treden en hem het masker afrukken!” herhaalde ik. „Dat is zoo mijne gewoonte.” — „Ik zou u toch wel verzoeken den ouden man te sparen,” sprak Maurice. — „Bedriegers en sluipmoordenaars vinden geene verschooning,” zeide ik even vastberaden als te voren. — „Maar Emilie, de arme Emilie . . .” — Zal de uwe worden, daarvoor sta ik u in. En ik ben u daarbij zooveel te liever behulpzaam, omdat uwe woorden mij overtuigd hebben, dat uwe bedoeling edel is, en dat gij den man, wien gij uit eerlijkheid verstoot, toch nog sparen wilt.”

Een centenaarslast scheen den jongeling op eens van het gemoed te vallen, een straal van vreugde verhelderde zijn

gelaat. „Dan, heer graaf,” hernam hij, „ben ik tot alles bereid, wat gij van mij verlangt.” — „Dat is goed en verstandig gesproken. Welnu, luister! Ik geef schijnbaar gehoor aan den ouden man, ik laat mij door hem naar de staketting geleiden tot aan het bedoelde deurtje. Het zal uwe taak en die van Heinrich, een flinke en vertrouwde knaap zijn, het schot dat mij dooden moet, te verhoeden. Een uur voor den bepaalden tijd zult gij u met hem in hinderlaag liggen — gij kent het terrein — een geschikte plaats om den op de loer liggende te bespieden, een boschje of een sloot zal wel in de nabijheid zijn?” — „Voorzeker, een voet of twintig van de mijlpaal is een sloot.” — „Uitmunten. Daar vat gij met Heinrich post. Ik zal mijn oppasser nauwkeurig zeggen, wat hij doen moet en gij belooft mij, zijn plan in alle opzichten te ondersteunen. Het komt er nu op aan eene plaats te bepalen, waar Heinrich u morgen vroeg kan vinden, om hem den weg te wijzen.”

Maurice dacht een oogenblik na en zei toen: „Zoo wat tien minuten van het kasteel, aan den ingang van het bosch, staat eene kleine kapel; gij moet op weg hier naar toe, daar voorbij gekomen zijn...” — „Juist, ik herinner het mij.” — „Daar zal ik Heinrich opwachten.” — „Voor zeven uur morgen vroeg. Ik zal niet noodig hebben u voorzigtigheid aan te bevelen om u niet voor den tijd te verraden en het spel te bederven.” — „Wees onbevreesd! Voor mij zelve sta ik in, wanneer slechts uw bediende...” — „Voor hem sta ik in. Alzoo om zeven uur bij de kapel!”

De jonge man begreep mijn wensch het gesprek te eindigen en maakte zich gereed om heen te gaan. „Halt!” riep ik, „nog iets! Een punt is mij nog duister. Toen ik vanmiddag den Zouaaf ontdekt had en den rentmeester reken-schap vroeg over den vreemden soldaat, gaf hij zich in het oogvallende moeite mij tegen hem op te stoken, ja zelfs mij over te halen hem geweldadig aan te vallen.” — „Misschien wilde hij u geruststellen, door schijnbaar uwe voornemens te begunstigen.” — „Nee, er stak iets anders achter. Hij wilde blijkbaar een strijd tusschen ons uitlokken.” — „Om u op die wijze des te spoediger uit den weg te helpen,” meende Maurice. — „Nee, neen! Een zoo knap rekenaar als de rentmeester bouwt het welgelukken

van zulk een plan niet daarop, dat een man alleen den strijd tegen twee aanvaarden zal. Bovendien kon hij toen nog geen bijzonder belang hebben bij mijn dood, daar ik mijn incognito nog niet afgelegd had."

Met eene snelle beweging sprong Maurice op. "Thans doorzie ik hem," zei hij, "ik begrijp het nu duidelijk. Deze Etienne, die omgekocht is, u te vermoorden, zal hem lastig geworden zijn. Hij hoopte op eene gemakkelijke wijze van hem af te komen, toen hij bij de mobile garde opgeroepen werd. Na den slag bij Reichshofen zocht Etienne hier eene schuilplaats en hield zich bij den doortogt der vijandelijke troepen verborgen . . . Daar de rentmeester hem als deelgenoot zijner geheimen te vreezen heeft, daar hij inzag dat Etienne een gevaarlijke knaap was, die hem boven het hoofd groeide, wilde hij zich van hem afmaken, hem in den strijd met u het onderspit doen delven of hem ver van hier in de gevangenis doen slepen." — "Welke bewijzen hebt gij voor dit vermoeden?" — "Zeer duidelijke en onwederlegbare. Van Emilie zelve weet ik, dat haar oom, nadat hij Etienne hoop op hare hand gegeven had, haar in het geheim bestemd had, de vrouw te worden van een bemiddeld man te Morhange, den ontvanger." — "Inderdaad, het karakter van den intrigant is daarmede compleet. De menschen die hij als zijne werktuigen gebruikt heeft, laat hij los, zoodra zij het loon voor hunne diensten verlangen. De grootere schurk verraad den kleinere. Ik begin den heer rentmeester hoe langer hoe beter te begrijpen." — "En al wat er volgt," sprak Maurice verder, "vloeit natuurlijk uit het zoo even gezegde voort. Uw optreden als eigenaar van dit goed, veroorzaakte eene crisis. Het kwam er voor den rentmeester nu niet meer op aan, den deelgenoot zijner geheimen onschadelijk te maken, maar de heer en gebieder kon ze nu zelf ontdekken en doorzien, — en derhalve werd de oude helper terug geroepen om den nieuw aangekomen lastigen gast van de lijst der levenden te schrappen."

Ik kon inderdaad niet nalaten den rentmeester te bewonderen. Dat was immers de doortraptste Fransche schelm en bedrieger, dien ik van mijn leven ontmoet had! Had ik tot dusverre de zaak niet al te ernstig opgevat en haar

zelfs als een soort van grap beschouwd, zoo gevoelde ik thans toch eene wezenlijke verbittering tegen den nietswaardige, in wiens handen onze familie zoo lang eene bezitting had gelaten, waar thans zelfs mijn leven niet veilig was.

Na dat ik den jongeling nogmaals bedankt had voor de gewigtige dienst, die hij mij bewezen had en hem bij herhaling mijne bescherming had beloofd, liet ik hem gaan, na hem nogmaals ingescherpt te hebben zich in alle opzigten stipt aan onze afspraak te houden.

Langs den zelfden weg, langs welken hij gekomen was, verwijderde Emilies minnaar zich uit mijne kamer; vlug als een kat klom hij naar beneden; ik blies de lamp uit en de slaap liet niet lang op zich wachten. Het was zes uur 's morgens, toen Heinrich, zooals ik hem bevolen had, voor mijn bed verscheen om mij te wekken. „Hebt gij mij van nacht niet meer hooren praten?” vroeg ik. — „Neen, heer graaf, ik was moe en slaperig als een os en heb geslapen — hè, overheerlijk!” — „Intusschen heb ik hier in mijne kamer een alleraardigst bezoek gehad en vrij wat belangrijk nieuws gehoord; onder anderen, dat de heer rentmeester het menschevriend voornemen heeft den ondergeteekende heden morgen door den Zouaaf, die hier in huis is, te laten doodschieten.” — „Wat!” riep de knaap uit: „doodschieten! u doodschieten! En meent hij, dat het zoo gemakkelijk gaat als ik er bij ben?” — „Met u hoopten zij gemakkelijk klaar te komen. Zij houden u met uw goedaardig gezicht, voor niet erg gevaarlijk.” — „Dat zal ik hen inpeperen, zoo waar ik leef! Wel vervloekt, zij willen een moord begaan! Wacht maar, oude zondaar, u en uw Zouaaf zal ik wel vinden! Gij zult mijne goedaardigheid in zulke omstandigheden leeren kennen.”

Terwijl Heinrich zoo sprak, verwonderde ik mij in stilte over de kortzigtigheid van den rentmeester, die het op mij alleen scheen gemunt te hebben, zonder daarbij om Heinrich te denken. Maar bij deze Franschen, dacht ik, moet men wel verleen zich over iets te verwonderen. Zij hebben van Duitsche trouw, standvastigheid en eerlijkheid even weinig begrip als van hunne eigene trouwloosheid, verblindheid en zwakheid.

Toen ik Heinrich in de bijzonderheden van het complot

ingewijd had, en hem vroeg, wat hij er van dacht, verdween zijne gewone zachtmoedigheid meer en meer. „Ik maak niet veel complimenten,” zei hij. „Ik laad mijn geweer, neem het onder den arm, ruk de kamer van den ouden schelm binnen en zeg: Hondsvot, gij wildet mijn heer vermoorden, vaar per extra post ter helle! En daarmee blaas ik hem zijn ellendig levenslicht uit.” — „Dat was inderdaad zeer eenvoudig, maar toch wel wat willekeurig gehandeld. Wij dienen voor alles af te wachten of de nachtelijke bode mij de waarheid heeft gezegd. Wanneer men van zooveel streken hoort, begint men op het laatst aan alle menschen te twijfelen.” — „Aan mij toch niet, wil ik hopen, heer graaf!” — „Bij God, neen, mijn jongen; maar wij zijn Duitschers, Deutsche soldaten, en stellen er onze eer in, niet eerder met den vijand in het geregt te treden, voor wij ons volkomen van hunne schuld overtuigd hebben.” — „Wel mogelijk, dat het zoo behoort,” voegde hij er met een waarlijk duivelschen lach bij, terwijl hij zijn gebalde vuist uitstak, „maar het is toch veel mooier er op los te slaan!” — „Dat houdt gij nog te goede, wellicht meer dan u lief is, — dus houd uw drift in toom!” — „Ja, heer graaf, met zulke knapen wordt het mij niet spoedig te erg.” — „Voor dit maal, mijn jongen, zult gij niet uwe sterkte, maar uwe vastberadenheid en slimheid moeten bewijzen. Gij legt u met Maurice in hinderlaag bij de mijlpaal, een poos voor dat de Zouaaf zich daarheen begeeft. Op het oogenblik, dat de rentmeester mij bij het deurtje brengt, zal ik zachtjes onze réveille fluiten; pas dan op, en zoodra gij den Zouaaf zijn geweer ziet opnemen, neemt gij het uwe en houdt het hem voor — dan hebben wij het gespuis in onze magt.”

Ik had pas geëindigd mijn oppasser naauwkeurig alle bevelen in te prenten, die hij op te volgen had, toen de rentmeester binnentrad, om met kruipende beleefdheid te komen vragen of ik goed geslapen had. Met een wenk zond ik Heinrich terstond naar zijn post. Toen ik den ouden vos zoo om mij heen zag sluipen en zijn galgentronie tot onderdanige vriendelijkheid plooiën zag, had ik moeite mij in te houden, en dacht ik, zooals Heinrich even te voren gedacht had: Het is toch mooier er op in te

houwen! Maar ik onderdrukte dit verlangen en beloofde mij nog een grooter genot van het oogenblik, dat ik den ouden vos in den val zou zien loopen.

Toen ik mijn ontbijt, — dat men voor mijn galgenmaal bestemd had, — genuttigd had, stelde mijn grijnzende gastheer zich ter mijner beschikking, om mij de afzonderlijke gedeelten van de heerlijkheid te laten zien. Ik zag op mijn horloge, — het was een minuut of wat voor half acht. Wij begonnen onze inspectie met het huis zelf; wij doorliepen de vertrekken van alle verdiepingen, en mijne verwondering over de inrigting der kamers groeide steeds aan. Wij kwamen in de stallen, in de nieuwe oranjerie, in de laan, in den moestuin; maar ik lette hoe langer hoe minder op het geen de rentmeester mij zien liet. Ik zag weder op mijn horloge: nog maar eenige minuten en de tijd voor den aanslag bepaald, was gekomen. Mijn hart klopte luider, ik geloof dat ik bleek werd; wanneer de rentmeester niet zoo zeer met zich zelve bezig was, zou hij de onrust, die in mij woelde, hebben moeten bemerken. In een open veldslag met weinige getrouwen den stormloop van een geheel vijandelijk regiment te gemoet te treden, een zekeren dood te gemoet te gaan is een ligt en verheven gevoel in vergelijking met het walgelijke gevoel de netten van een paar schurken en sluipmoordenaars te moeten ontkomen.

Ik bleef een oogenblik bij een rozenboom staan en bukte mij om een van de bloemen te plukken. Mijn eigenlijk doel daarmede was te luisteren, of ik bij het boschje, dat ik op een afstand van nauwelijks twintig pas zag, ook iets hoorde; alles was stil. Wij liepen verder; de rentmeester hield een lange aanspraak, ik verstond er geen woord van.

Thans zag ik de steenen mijlpaal van welke Maurice gesproken had, achter de omheining te voorschijn komen. Een spleet in de staketting die ik van verre reeds kon zien, gaf mij de zekerheid, dat daar de deur moest zijn, bij welke de daad geschieden zou. Wij liepen nog steeds langs de staketting; omstreeks drie pas van de deur af, liep ons pad op een dwarspad uit, dat midden door een oofttuin heen regtuit op de poort uitliep. Dit was de plek, die voor den aanslag uitgekozen was. Op het oogenblik, dat de rentmeester mij vooruit zou laten gaan op dat dwarspad,

was ik alleen blootgesteld aan het schot van den moorde-
naar, terwijl de oude op het zijpad veilig was. Hoe nader
wij kwamen aan de noodlottige plek, hoe digter ik mij aan
mijn geleider hield. Wij waren op een pas of tien daar
nog af, toen ik als bij toeval, maar zoo hard ik kon met
het gezicht naar het bosch gekeerd, onze dragonder reveille
begon te fluiten. Heinrich moest thans oppassen. Ik bukte
nog eens weder, ditmaal naar eenige aardbeziën, die ik onder
het loof verborgen zag. Een blik op den rentmeester, die
met teekenen van ongeduld staan bleef, deed mij zien dat
zijn gezigt geelbleek was, en zijne kin stak meer dan ooit
vooruit. Ik aarzelde nog — ik wilde Heinrich tijd genoeg
laten om zijne manoeuvre tegen den sluipmoordenaar te
volbrengen.

„Kom, heer graaf,” zei de rentmeester, „wanneer gij lust
hebt, breng ik u in het bosch aan den overkant. Ik ben
sints lang van plan voor te stellen, dat bosch voor het
goed aan te koopen; het behoort er eigenlijk bij, en men
zou het nu waarschijnlijk goedkoop kunnen krijgen. Als het
u belijft, heer graaf...”

Hij keerde zich om, om verder te gaan. Ik ging naar
zijne regter zijde; het gevaar dreigde van den linker kant.
Ik had besloten den rentmeester, die mij in het goede ge-
loof aan zijn zorgvuldig beheer in de eeuwigheid wilde zen-
den, des noods als schild te gebruiken. Wat in de eerste
oogenblikken gebeurde is mij eerst later duidelijk geworden.
Genoeg! toen ik een poosje met den rentmeester om de eer
van het eerst het dwarspad te betreden, gestreden had,
vatte ik hem met een krachtigen greep van mijne gezonde
hand bij den kraag en stiet hem vooruit. Op het zelfde
oogenblik hoorde ik Heinrichs stem, die den Zouaaf toeriep
zijn geweer af te leggen. Er viel een schot uit Heinrichs
geweer; maar de Zouaaf, verrast, verschrikt en in verwar-
ring, drukte evenzeer los; een tweede schot knalde in de
lucht, en in het volgende oogenblik lag mijn geleider
rochelend op den grond. De kogel had hem de borst door-
boord en was met buitengewone kracht doorgedrongen.
Achter het hek hoorde ik Heinrichs stem: „Moet gij toch
schieten? Ik had grooten lust u thans ook nog een blaauwe
boon door den kop te jagen, maar aan zoo'n lafaard, die

achter de boomen staat, wil ik mij niet vuil maken. Ik heb u even de wang geraakt — welnu, kijk eens daar ginds, gij hebt beter geraakt, maar gelukkig den verkeerde! Gij hebt zelfs uw werk heel goed gedaan, mijnheer de Franschman, en daarvoor zult gij in eene soliede Pruisische vesting ook uw loon vinden, want gij zijt mijn gevangene."

De Zouaaf, die zich in het eerst had willen verdedigen, maar door de krachtige vuisten van Heinrich aangepakt, dadelijk begreep, dat hij in den strijd aan het kortste eind zou zijn, wierp zich thans op de knieën en smeekte om genade. Hij speelde eene jammerlijke rol. Heinrich bond hem de handen op den rug. Het schampschot aan de wang had den schelm toch, zooals ik thans zag, een paar tanden gekost.

Toen ik mij nog eens tot den rentmeester wendde, zag ik hem met den dood worstelen. Hij wilde spreken, maar in plaats van woorden kwam er een stroom bloed uit zijn mond. Op eens echter kwam er een geweldige verandering in zijne trekken. Hij opende zijne oogen zoo wijd mogelijk en wilde zijn arm op den grond steunen om op te staan. Een blik zijwaarts verklaarde mij deze verandering. Maurice was bij de mijlpaal gekomen, en met een snelle gedachte had de rentmeester waarschijnlijk begrepen aan wien hij zijn tegenwoordigen toestand te danken had. In magtelooze woede beproefde hij op te staan en op den jongeling toe te loopen.

Nauwelijks had Maurice gehoord, wat er gebeurd was, of hij wierp zich voor den rentmeester op de knieën. "Mijn God!" riep hij uit, "zoo was het niet gemeend. Wij wilden een ongeluk voorkomen. Help, help! — hij sterft!" — "Hij heeft zijn loon," zei Heinrich lakoniek; "mijn Zouaaf verstaat de kunst."

Toen de kleine, praatzieke dokter kwam, vond hij den rentmeester dood. De eenige tranen, die om den ouden vloeiden, weende Emilie. Zijn plotselinge dood trof haar geweldig; zij vergat al het kwaad, dat hij haar aangedaan had, en gaf zich geheel aan hare smart over. Dat er een troost was voor deze droefheid, een duurzame en grondige troost, wist ik wel, daarom liet ik haar begaan, tot dat de eerste storm uitgewoed had.

Ik gaf mijn vader nog den zelfden dag bericht van het voorgevallene, door hem op een correspondentiekaart te schrijven:

„Moringen. Ligt gewond, door een schampschot aan de linker hand. Een zeer prachtig, deftig goed. Maar tot heden slecht verzorgd. Met den rentmeester een avontuur gehad, waarvan hij zelf het slagtoffer geworden is. De slag dien hij mij had toegedacht, viel op zijn eigen hoofd terug. Zijn opvolger reeds benoemd in een vroegeren schrijver van den rentmeester, die met diens nicht geëngageerd is. Den eersten krijgsgevangene in den persoon van een Zouaaf hier gemaakt. Opdat onze nieuwe rentmeester niet in verzoeking komt, den weg van zijn voorganger te betreden, zullen wij van nu af wat beter onzen plicht doen en wat meer toezien op onze bezitting aan deze zijde van den Rijn in Lotharingen. Ik hoop, dat Duitschland ons in dit loffelijk voorbeeld zal navolgen, en evenzeer zijne oude bezitting tusschen Rijn en Moezel, die zoo lang in handen van een slechten rentmeester gelaten werd, weder tot zich nemen zal.”

ITALIAANSCH ROOVERS.

Sedert eene reeks van jaren is het reeds eene bewezene daadzaak, dat de rooverij in Italië een dieper ingeworteld gebrek is, dan men oppervlakkig meent; dat de halve bevolking der lagere standen zich middelijk of onmiddelijk daarmee bezig houdt of ten minsten zich er door tracht te bevoordeelen. Herbergiers, ezeldrijvers, lastdragers, huurkoetsiers, gidsen, allen staan in soldij van de roovers of ten minste met hen in verstandhouding. Zij maken hen opmerkzaam op een te verwachten buit en zijn behulpzaam in het plegen van den roof, terwijl zij bovendien hun bijstand verleen en op hunne vlugt en in het verbergen der geroofde goederen. Zij bezorgen alle boodschappen en cor-

respondentie voor de roovers, vooral wanneer het de verkrijging betreft van groote sommen als losgeld voor de weggesleepte buitenlandsche slagtoffers der gruwelijkste brutaliteit en algemeene verdorvenheid.

Het licht, dat de rooverij in de laatste tien jaren op den trap van beschaving der lagere volksklasse in beneden Italië geworpen heeft; de bekendheid, die de gevallen van menschenroof in de nabijheid van Napels, b. v. de ontvoering van den Engelschman Moens en van den zoon van een fabrikant uit Zwitserland, verkregen heeft en die in het gebeurde bij Marathon en Gibraltar hun wedergâ hebben gevonden, bewijzen genoegzaam, dat slechts door de krachtdadige middelen eener gestrengte wet eensdeels en door een beter volksonderwijs anderzijds hulp aangebragt kan worden.

De hierbij gevoegde afbeelding naar eene schilderij van Cretius geeft eene aanschouwelijke en getrouwe voorstelling van een der trekken uit het Italiaansche volksleven in een der bergachtige streken van Italie, die gewoonlijk het schouwtooneel van rooverij en geweladigheden zijn. Wij zien eene kleine karavaan reizigers, Engelschen ongetwijfeld, stilhouden bij een nederige dorpsherberg, die den hoogdravenden naam *Albergo Inglese* draagt. Aan den eenen kant zien wij den vader, die door zijn lorgnet naar het onaanzienlijke uithangbord der herberg ziet, die in weerwil van haar armoedig voorkomen na een lange dagreis toch een gewenschte en welkome rustplaats schijnt aan te bieden; aan zijne beide zijden bevinden zich zijne dochters, de eene uitgeput en vermoeid van de reis en de hitte, de andere oplettend luisterende naar het gefluister van den knappen, jongen reisgenoot, haar aanbiddler misschien. Achter hen ontwaart men den bediende, een echten *beaf-eter*, op wiens breed, plomp gezigt de grootste verachting voor alles wat niet Engelsch is, te lezen staat. Aan den anderen kant ziet men een volmaakt uit het leven gegrepen groep van Italiaansche figuren: ruw, onbeschaamd, laaghartig en wreed, knapen, die in hunne nietswaardigheid en onbeteugelde hartstogten tot alles in staat zijn, ofschoon zij hier bij hun wijnglas voor onschuldige herders moeten doorgaan. Jammer, dat de reizigers de onheilspellende blikken van verstandhouding tusschen hunnen gids en dat gespuis niet

C. A. Last

Stona v. P. Elomiers to. B. 4.

ITALIAANSCHIE ROOVERS.

1911

kunnen zien, want blijkbaar telegrafeert de *asimajo* of ezel-drijver de drie wakkren gezellen daar aan die tafel, van welke vooral de middelste in zijn mantel, volkomen den stempel van den roover van beroep draagt, een uitgezochte en ongemeen kostbaren buit. De zon schiet haar gloeiende stralen in de woeste bergstreken neder en doet eene onvermijdelijke behoefte aan rust gevoelen. Met fijnen takt laat de kunstenaar in zijne meesterlijke voorstelling van het oogenblik ons reeds het toekomstige lot der vreemde reizigers vermoeden. Nadat zij zich door een uurtje rust en eenige glazen voortreffelijken wijn versterkt en gelaafd hebben, en onder de meer dragelijke temperatuur der latere namiddag uren weder op weg zijn gegaan, vertoonen zich, juist tegen den tijd, dat de schaduwen langer beginnen te worden en de ondergaande zon het uur der kortstondige schemering en het spoedig invallen der duisternis aankondigt, omstreeks twaalf of vijftien landloopers met geweren gewapend, om de reizigers van voren en van achteren den weg te versperren. Daar knalt een schot, het bekende: "*la faccia in terra*" (het gezigt op den grond) laat zich hooren; de reizigers worden overvallen en geplunderd; de dames mogen met den gids haar weg vervolgen, maar de mannen worden als gevangenen achter gehouden, en wij willen hopen, dat hun losgeld tijdig en stipt betaald wordt, voordat de *Capo* of rooverhoofdman de afgesneden neuzen en ooren zijner gevangenen als dringende aanmaningen zendt, of wel eene herhaling geeft van het vreeselijke treurspel van Marathon. De schurk van een ezel-drijver die het verraad op zijn geweten heeft, zal intusschen voor het gerecht bij alles wat heilig is bezweren, dat hij geen der roovers kent en niet het minste vermoeden gehad heeft, wie die knapen in de herberg kunnen geweest zijn, ofschoon het welligt zijn eigen neven of broeders waren.

DE MAN MET HET IJZEREN MASKER.

Door H. TIEDEMAN.

(*Vervolg*).

DERDE HOOFDSTUK.

FRANKRIJK, NA DEN DOOD VAN HENDRIK IV. — SPAANSCH
HUWELIJKEN. — ANNA VAN OOSTENRIJK. — HAAR ECHT
MET LODEWIJK XIII. — *Man and Wife*. — RICHELIEU.
— ZIJN VERHOUDING TOT ANNA EN TOT
LODEWIJK. — WAT ER VAN DE TWEDE
HIPOTEZE OVERBLIJFT, WANNEER MEN
HAAR BIJ HET LICHT BEKIJKT. (*Slot*.)

Vier jaren later was de koningin nog meisje — tot groote verontwaardiging van het Spaansche hof, dat zich beleedigd achtte; tot groote ergernis van de Fransche huwelijkskliek; en tot grooten spijt van den Pauselijken nuncius en het Toskaansche hof. Alles was het gevolg van de aangeboren schichtigheid des konings, (*) die men lang te vergeefs poogde te overwinnen. Nu eens deed de slimme nuncius een poging, om zijn doel te bereiken, door te werken op Lodewijks gevoel van eigenwaarde: hij hield hem voor, welke schande het voor hem zoude zijn, indien zijn zuster Kristina — gehuwd met den hertog van Savooien — een zoon kreeg, voor dat hem een daufijn geschonken

---

(*) „Le retard provenait de la pudeur du roi. Il craignait aussi de rencontrer dans cet acte des difficultés au-dessus de ses forces, frappé surtout comme il était du souvenir de son *primo congresso* à Bordeaux, qui non-seulement était demeuré sans effet, mais même ne lui avait laissé qu'une impression désagréable.” (*Dépêche* van den nuncius Bentivoglio, d.d. 30 Januari 1619 in Baschet: *Le Roi chez la Reine*; dagboek van Hérouard, 25 November 1615.)

werd. (*) Dan weer nam men nog krachtiger hulpmiddelen te baat. (†) Dit duurde ruim drie jaren achtereen. Men kan na-gaan, hoe Anna van Oostenrijk zich in dien tijd met haar vroolijken man amuzeerde. Eindelijk besloot men aan de koppigheid des konings, die de toekomst van Frankrijk — of ten minste die van het Boerbon-geslacht — in de waag-schaal stelde, een einde te maken. Den 25ste Januari 1619 zond men Luynes op hem af, wiens invloed bekend was. Hij smeekte zijn koning en vriend om toch gehoor te geven aan de stemme des volks, die de stemme Gods is. Maar de vrome Lodewijk verzette zich hardnekkig, en barstte eindelijk in tranen los. Luynes liet zich echter ditmaal niet vermurwen, en Lodewijk werd, in den letterlijken zin des woords, door zijn gediensstigen jager naar de kamer der koningin gesleurd. (§)

De gezanten juichten en haastten zich het heugelijke bericht aan hun regeeringen mede te deelen. Van dien dag af werd Lodewijk, zegt Topin (blz. 41) *«moins effarouché, mais presque aussi timide»*; hij deed zijn plicht als echtgenoot, juist omdat hij gevoelde, dat het zijn plicht was maar niet

(*) *Dépêche* van den nuncius Bentivoglio, d.d. 16 Januari 1619 in Topin.

(†) „Il mercoledì avanti, il Duca d'Albùf dormì con la sua sposa madamosella di Vandomo; et il Rè, buona parte di quella notte, ha voluto star presente su'l proprio letto di questi doi sposi, per vedere à consumare il matrimonio; il che più d'una volta fu reiterato, con grand'applauso e gusto particolare del Rè: onde si crede, che questo esempio habbïo havuto gran forza ad eccitar la Maesta Sua à far lo stesso; à che anco la sorella sua naturale, madamosella di Vandomo, viene detto, l'invitasse con parole. et li dicesse: «Sire, fate voi anco così con la regina, che farete bene.» (*Dépêche* van den Veneciaanschen gezant Contarini, d.d. 27 Januari 1619, in Topin; Dagboek van Héroard, 20 Februari 1619).

(§) „Il Rè si risolse, venerdì notte di 25 venendo verso il sabbato, di congiungersi con la regina. . . Luines anche egli s'è portato benissimo, perche la notte stessa che il re andò à dormire con la regina, stando anche tutavia quasi in forse ed in gran contrasto frà se medesimo. Luines lo prese a traverso e lo condusse quasi per forza al letto della regina” (*Dépêche* van den nuncius Bentivoglio, d.d. 30 Januari 1619, in Topin). Zie voorts de *dépêches* van Contarini d.d. 27 Januari en 5 Februari 1619; het dagboek van Héroard, 25 Januari 1619; alsook den brief van père Joseph in de *Revue Rétrospective*, 1e Serie, Deel II, bl. 250—255.

uit verliefdheid of zelfs liefde. Reeds in December 1619 koesterde men de hoop, dat de koningin zwanger was (*); maar de algemeene verwachting werd teleurgesteld. In den aanvang van 1622 verlevendigde zich die hoop op nieuw, maar ook toen vervloog zij weder, door een val, dien de vorstin deed, terwijl zij met de hertogin van Chevreuse stoeide. (†)

Men zal zich herinneren, hoe groot de indruk was door de verschijning van Buckingham op de koningin tweegebracht. Ik heb reeds in een vorig hoofdstuk verhaald, dat haar koketteeren met hem, haar mogelijk in een zonderling daglicht stelde, doch haar in geen geval tot een misstap heeft voorbereid. Na Buckinghams vertrek toonde zich Lodewijk — door Richelieu gerust gesteld — dan ook niet ongevoeliger en onhartelijker jegens Anna, dan in andere omstandigheden. De zelfde droge verhouding tusschen man en vrouw, die vóór 1625 bestond, werd evenzoo na dat jaar voortgezet. Wederom vervlogen zes jaren, en de meesten hadden reeds alle hoop op de geboorte van een opvolger laten varen toen, in den aanvang van 1631, voor één oogenblik, andermaal het uitzicht op een bevalling der vorstin geopend werd — ook ditmaal helaas! voor niet. Degenen echter, die absoluut den Man met het „ijzeren” masker uit Anna van Oostenrijk willen doen geboren worden, maar het tweelingen-systeem en de Buckingham-theorie verwerpen, verplaatsen de geboorte van hun held naar 1631. Volgens hun zeggen moet in dat jaar Anna

(*) „Di parte molto sicura ho inteso che si stà con ferma speranza che la regina sia gravida, il che piaccia a Dio segua per beneficio di questo regno.” (*Dépêche* van den nuncius Bentivoglio, d.d. 4 December 1619).

(†) «La reine devint grosse, et l'étoit de six semaines, quand un soir madame la princesse tenant le lit, la reine y alla passer la soirée jusques après minuit, avec les autres princesses et les dames du Louvre M. de Guise, les deux frères de Luynes, M. Le Grand, Blainville et moi nous y trouvâmes, et la compagnie fut fort gaie. Quand la reine s'en retournant coucher et passant par la grande salle du Louvre, madame la duchesse de Chevreuse et mademoiselle de Verneuil la tenant sous les bras et la faisant courir, elle broncha et tomba en ce petit relais de haut dais, dont elle se blessa et perdit son fruit. On cela l'affaire au roi le plus que l'on put.” (*Mémoires de Bassompierre*, bevestigd door het dagboek van Héroard, 26 Maart 1622).

van Oostenrijk geen miskraam maar een geheime bevalling hebben gehad, en zou haar zwangerschap het gevolg zijn geweest eener *staatkundige* echtbreuk. Het klinkt zonderling — dat zal ieder moeten toestemmen, die het geduld heeft gehad, mij tot dus ver te volgen. In 1625 begaat Anna — ondanks haar genegenheid voor den schoonsten man van Europa — geen misstap; in 1630 daarentegen laat zij zich — volgens bovengenoemde teoretici — tot een echtbreuk verleiden.... in het uitsluitend belang van een staat, welken zij nog niet had leeren liefhebben. En dat nog wel met een onbekende, dien niemand heeft gezien of beschreven. Het zou een zelfopoffering geweest zijn, om de erfopvolging te verzekeren, die meer dan ooit in de waagschaal scheen te worden gesteld door een zware ziekte van Lodewijk XIII; een zelfopoffering echter, door het onverhoopt herstel des konings, welke onnoodig bleek te zijn, maar wier gevolgen — de geboorte van een kind in April 1631 — toch moesten worden verdonkermaand. Lezer maak uw konklusie: dat weggemoffelde kind van 1631 zal eenmaal de gevangene worden van den onverbiddelijken Saint-Mars. Men ziet het — zeer duidelijk is de zaak niet.

Den 22ste September wordt de koning door een hevige koorts aangetast (*); de toestand verergert den zévendén dag op bedenkelijke wijze door een kwaadaardige dissenterie, die den zieke ten grave dreigt te sleepen. Te middernacht geven de geneesheeren alle hoop op. Maria de Medici trekt zich te rug. Op aandringen van Anna, die den kranke niet heeft verlaten, vervoegt zich bij hem de *père Suffren*, die hem inlicht en troost. Hij bereidt zich — volgens Roomsche gebruik — plechtig voor, op den dood; dan roept hij zijn echtgenoot tot zich, om afscheid van haar te nemen, en haar voor 't laatst te omhelzen. Daarop gaat deze in stille afzondering zitten snikken. De kranke zendt den *père Suffren* tot haar om haar op nieuw te smeecken: „*de lui pardonner toutes les fâcheries qu'il pouvait lui avoir données tout le temps de leur mariage.*”

(*) Brief van Richelieu aan den maarschalk Schonberg, d.d. 25 September 1630. — Brief van den *père Suffren*, biechtvader des konings, aan den *père Jacquinot*, *supérieur à la maison professe de Paris*, d.d. 1 Oktober 1630 in de *Revue Rétrospective*, Deel II, blz. 217.

Alsnu aan staatszaken denkende, onderhoudt hij zich met Richelieu, die aan zijn sponde de stervensure met kommer verbeidt. Maar de doktoren, welken den patiënt tot zes malen toe hebben adergelaten, schrijven een zevende aderlating voor. De koning wordt, als door een wonder, gered. De ware kwaal, tot dus ver verborgen gebleven, openbaart zich; een absces in de ingewanden ontlaast zich van zelf, en zoodoende brengt plotseling de natuur redding, waar de kunst reeds alle middelen te vergeefs heeft aangewend. (*)

Zoodra Lodewijk hersteld was, verliet hij Lyon in gezelschap van de koningin, waarmee hij zich tijdelijk had verzoend, getroffen als hij was geworden, door haar tedere zorgen. Bij deze krisis, zegt Topin, had het echtpaar het verleden vergeten. Men kende en erkende elkander beter, en was voor een zeer korte poos gelukkig. Geven wij hier een oogenblik het woord aan onzen gids en raadsman:

A quelle époque peut-on placer, en supposant qu'elle ait été le résultat d'un crime, le commencement de la grossesse qui s'est manifestée chez Anne d'Autriche en janvier 1631? Est-ce, comme on l'a dit, au moment et à cause du danger qu'a couru la vie de Louis XIII? Mais, la reine ayant été délivrée dans les cinq premiers jours d'avril, l'enfant, conçu le 30 septembre, ne serait pas venu à terme et ne pourrait donc pas être l'*Homme au masque de fer*. Serait-ce à l'arrivée de Louis XIII à Lyon, au commencement du mois d'août 1630? Mais Anne d'Autriche n'avait pas alors à être mère l'intérêt que, d'après ses accusateurs, elle aurait eu à l'être le 30 septembre, quand le roi se mourait. Ou l'enfant n'est pas né viable, ou bien sa conception remonte à une époque où Louis XIII en a été le père, parce qu'Anne d'Autriche, l'aurait-elle voulu, n'avait aucun motif de recourir à un crime pour être enceinte. (†)

Kan men iets hiertegen aanvoeren? Ja, men beroept zich op een *Journal*, dat van Richelieu afkomstig moet zijn; dat als zoodanig wordt openbaar gemaakt in de *Archives Curieuses* van Cimber en Danjou (Tweede Serie, Deel V); en dat (zegt de heer Jules Loiseleur in de *Revue Contemporaine*

(*) Brief van den père Suffren (zie vorige blz.). — Brief van Richelieu aan Schonberg, d.d. 10 September 1630. — Brief van den zelfde aan den markies van Effiat, d.d. 1 Oktober 1630. — *Mémoires de Richelieu*, Boek XI.

(†) Topin (kleine edicie), blz. 50 en 51.

van 31 Juli 1867), *«prêtait à la supposition de Voltaire une base d'argumentation assez sérieuse.»* Wij zien inderdaad daarin Richelieu hoogst achterdochtig te werk gaan. Hij bespiedt de zwangerschap der koningin dag voor dag; neemt haar den apoteker af; geeft haar dien later weerom; verbiedt den Spaanschen gezant haar al te dikwerf bezoeken te komen afleggen, enz., enz. Dit alles bewijst nog niet veel. Er blijkt daaruit volstrekt niet, dat Richelieu overtuigd was van een misstap der koningin. De kardinaal kende zijn vrienden en vijanden zeer goed. Den koning, wiens gemoed hij zelfs door middel van biechtvaders leidde, had hij even spoedig doorgrond als de koningin. Hij kende haar deugden en gebreken; hij wist, wat zij wilde en doorzag haar bedoelingen. Niet alleen uit instinkt van zelfbehoud werd hij Annaas bespieder, om haar plannen ten bate van Spanje en ten koste van het vaderland te dwarsboomen en de hofkuiperijen met Maria de Medici en Gaston d'Orleans te ontmaskeren — ook in 't belang van Frankrijk zelf was zulk een handelwijze dringend geboden. Als het er op aan kwam, deinsde Richelieu zelfs voor de kroon niet te rug. Dat hij Madame de Hautefort en Mlle de la Fayette verwijderde en Cinq-Mars ter dood deed brengen toen deze werktuigen in zijn hand zich tegen zijn wil durfden verzetten — het is wellicht minder overeen te brengen met onze denkbeelden van recht en billijkheid — men kan het ten minste verklaren, indien men zich op het standpunt plaatst van dien tijd, maar dat de minister het waagde Anna van Oostenrijk als een gewone misdadige te bejegenen; haar durfde konfronteeren met spions, haar briefwisseling in beslag nam en haar dienaren in den kerker sloot, pleitte wel voor zijn onbepaalde heerschappij en zijn onbegrensden invloed op Lodewijk. Deze oppermachtige minister nu zoude niet hebben geweten, dat de koningin een echtbreuk had begaan, of zou — achter het geheim gekomen zijnde — zich niet hebben gehaast dat geheim aan Lodewijk mede te deelen, ten einde een vrouw nog dieper te doen zinken, die zijn bitterste vijandin geworden was, en op dat zelfde oogenblik zijn ondergang beeraamde? *Allons donc!* Het apokriefe joernal, waarvan hierboven sprake is, bewijst niets: want al ware het echt, dan nog zou daaruit enkel blijken, hetgeen blijkt uit zijn werken,

uit de echte dokumenten (brieven, enz.), die zijn nicht — de hertogin van Aiguillon — van hem geërfd heeft, en die later eigendom zijn geworden van den Franschen staat (*). Daarin wordt ons Anna van Oostenrijk geschilderd als een slechte koningin die — der lessen haars vaders gedachtig — Frankrijk zonder dralen opoffert aan Spanje; als een onfransche vrouw, met een hofkliek komploteerende om de regeering af te brengen van het glorieus pad der politiek van Hendrik IV, en het vaderland te rug te voeren naar den toestand van wanorde en anarchie, waaruit het te nauwer nood was verlost. Nergens evenwel vindt men haar daarin beschreven als schuldige echtgenoot, die haar huwelijksplichten nu eens uit zingenot, dan weer uit staatsbelang verzaakt. „Koket met Buckingham” — ziedaar de eenige beschuldiging, door den onverbiddelijken minister tegen Anna, op het gebied der kuischheid en der echtelijke trouw geformuleerd.

Maar nu de waarheid in deze zaak? De waarheid is, dat Anna in 1631 een miskraam had; dat Richelieu bekend was met haar zwangerschap (†), en er zich over verheugde; ten slotte, dat de koningin ditmaal, even als in 1622, de treurige mislukking voor den gemaal geheim hield. Waar de wantrouwende en alwetende Richelieu geen onraad bespeurde, mogen wij niet gestrenger zijn. Neen! Anna heeft zich in 1630 aan geen echtbreuk schuldig gemaakt. Kon haar toenmalig misdrijf bewezen worden, zij ware mijns inziens oneindig schuldiger, dan indien zij aan Buckingham hadde toegegeven. Maar èn het vrijsprekend woord van den *echten* Richelieu, èn de onwaarschijnlijkheid van het verhaal zelf moeten ons tot het besluit voeren, dat de tweede beschuldiging tegen Anna van Oostenrijk op nog veel slechter grondslagen rust, dan de eerste.

Met de derde hipoteze zal het niet beter gaan.

(*) Zes deelen daarvan werden reeds door de Fransche regeering uitgegeven (Zie de volgende noot).

(†) „On soupçonne, non sans grande raison, que la reine est grosse. Si ce bonheur arrive à la France, elle le devra recueillir comme un fruit de la bénédiction de Dieu et de la bonne intelligence qui est entre le roy et la royne, sa femme, depuis certain temps” (*Lettres et papiers de Richelieu*, Deel IV, blz. 115).

VIERDE HOOFDSTUK.

DERDE HIPOTEZE. — HET TWEELINGEN-STELSEL. — GEBOORTE
 VAN LODEWIJK XIV. — VOORZORGEN, GENOMEN BIJ VOR-
 STELLIJKE GEBORTEN IN HET ALGEMEEN, EN BIJ DIE
 VAN LODEWIJK XIV IN HET BIZONDER. — WAAROM
 DE DERDE HIPOTEZE ONAANNEMLIJK MAG
 HEETEN.

Op welke onbeschaamde wijze men ook in vroegere eeuwen, en nog in de 19de, het tiende gebod heeft verkracht door niet alleen te „begeeren,” maar ook te „nemen” het geen „uws naasten” was — zoo hebben toch de dieven en roovers in het groot, waarop ik het hier speciaal gemunt heb, (*) er steeds naar gestreefd bij hun roof en bij hun diefstal het woordje „recht” niet te vergeten. Tot het ple-
 gen van het grootste onrecht had men „het recht,” en vermits *an einem Wort sich kein Jota rauben lässt* wist men zoo aardig met „het recht” te manoeuvreren, dat de beroofde en bestolene, per slot van rekening, het onrecht aan *zijn* zijde kreeg. Dit is dan ook de ware methode. Heeft men eenmaal bewezen, dat zijn slachtoffer *ongelijk* heeft, dan is men reeds half op weg om te bewijzen, dat men zelf *gelijk* heeft. Deze taktiek neemt o. a. hij te baat, die door de onverwachte geboorte van een wettigen troonopvolger, plotseling beroofd wordt van de kans, om zich een kroon of kroontje op het hoofd te drukken. Hij begint dan maar met stoutweg te beweren, dat de ouders van den wettigen troonopvolger bedriegers zijn, dat hun kind een ondergeschoven kind is, en dat hij „het recht” heeft daartegen op te komen. Hij rekent hierbij te recht op de massa, die zeer op ondergeschoven kinderen gesteld is, en het minste gerucht daaromtrent met graagte opneemt — met de zelfde

---

(*) Over de dieven en roovers in het klein spreek ik hier niet. Die worden achter slot gebracht, zooals het behoort. Iemant, die een brood steelt, verdient te worden gekerkerd, zelfs indien de honger hem tot deze misdaad dreef; maar een minister, die een mieljoen wegmoffelt — *laissez faire, laissez passer*.

graagte, die haar kenmerkt wanneer er brand is geweest, en men rondmompelt, dat die niet op natuurlijke wijze kan zijn ontstaan. Het is daarom voor kinderlooze vorstenparen, zoowel ten opzichte van hun oudereneer, als van hun dinastiek belang, van het uiterst gewicht, dat zulke praatjes niet in de wereld komen (*). Geen wonder dus dat, bij de geboorte van vorstelijke personen, en vooral dáár, waar er geen kind meer wordt verwacht (gelijk *in casu* met Anna van Oostenrijk het geval was) een voldoende aantal getuigen tegenwoordig is; waaronder natuurlijk de belanghebbenden in den tweeden en derden graad een groote rol spelen. De gevolgen blijven gewoonlijk niet uit, indien de voorzorgen, of niet, of slechts in gebrekkigen vorm werden getroffen. Eén voorbeeld slechts om dit te staven, en wel een voorbeeld, dat den meesten mijner lezers bekend zal zijn. Toen Maria van Modena, tweede echtgenoot van Jakobus II van Engeland, den 10de Juni 1688 beviel van den vermaarden *Chevalier de St. George* (den held van menig romannetje!) beraamde hij geen enkelen maatregel, om deze wettige geboorte op onherroepelijke wijze te doen konstateeren (†).

(*) In een belangwekkend werkje betiteld: *Engeland beroerd Onder de Regeering van Koning Jacobus de II. En hersteld door Willem en Maria, Prins en Prinsesse van Orangie, Verkoozen en Gekroond tot Koning en Koningin van Engeland, Schotland, Frankrijk en Ierland*, dat de heer J. I. van Doorninck niet schijnt te kennen, en „waerin” nochtans „*pertinent verhaeld werd al het gepasseerde sedert de Kroning van Jacobus de II, enz.* (Amst., Jan ten Hoorn, 1689) — wordt reeds deze waarheid in naïef gedraaide zinsneden opgedischt. Bij een onderzoek naar de omstandigheden der geboorte van den toenmaligen prins van Wales (aan wiens vorstelijkheid de schrijver twijfelt), zegt men daar (blz. 203) zeer juist: „Deze gront-regels van billykheid en reden, hadden alle geciviliteerde Koningrijken in de Wereld die erfelyk sijn, dat haar Princen gebooren werden; in de tegenwoordigheid van de Princen van den Bloede, van de voornaamste voorstanders van de Religie; van de Treffelyke Edelen en Beampen (sic) in de Hoogste bedieningen van het Koningrijk, en van de Ambassadeurs en Ministers van buytenlandsche Koningryken en Staten, op dat de Erfgenamen van sulke groote erfenissen, zoo bekend en openbaar mogen sijn, dat er onmoogelyk geen controverzie, over hunne geboorte, en dat zy lineale Erfgenamen der respective Koningryken zyn, soude konnen ontstaan.”

(†) Men leze daaromtrent Macaulays opmerkingen (*History of England*, Deel II, blz. 276 en 277 in de edicie van New-York, 1856): „*Many persons of both sexes were in the royal bedchamber when the child first saw the light; but NONE of them enjoyed any large measure of public confidence...*”

Wat gebeurde er? Willem III, na den dood van Monmouth, door zijn huwelijk, de eenige rechthebbende op den Engelschen troon, zoo Jakob kwam te sterven, weigerde wel is waar niet *d'admettre pour vrai un événement qui lui était si funeste*, gelijk Topin (blz. 56 in de kleine edicie) wel wat al te apodiktisch verzekert; maar toch droeg zijn twijfelachtige houding er veel toe bij om den algemeenen argwaan, die reeds in Engeland broeide, te versterken (*). Er verschenen

Sancroft, whose great place made it his duty to attend, and on whose probity the nation placed entire reliance, had a few hours before been sent to the Tower by James. The Hydes were the proper protectors of the rights of the two princesses. The Dutch Ambassador might be regarded as the representative of William, who, as first prince of the blood and consort of the King's eldest daughter, had a deep interest in what was passing. James never thought of summoning any member, male or female, of the family of Hyde; nor was the Dutch Ambassador invited to be present."

(*) "*The Prince of Orange*," zegt de wezenlijk al te goedge Macaulay (*History of England*, Deel II, blz. 279) *(was) not himself suspecting any trick.*" Dit is eenvoudig een zeer ministeriële "infame leugen," want Willem wist zeer goed, hoe er over de zaak in Engeland gedacht en gesproken werd, lang voor dat de 10de Juni was aangebroken. Zijn Engelsche vrienden hadden hem op de hoogte gehouden, en hem hun achterdocht ingefluisterd (zie o. a. twee merkwaardige brieven: één van lord Danby, d.d. 27 Maart 1688, en één van den Earl of Devonshire, d.d. 18 Maart 1688 in Sir John Dalrymple's *Memoirs of Great Britain*, ed. van 1790, Deel II, blz. 92 en 94 van het *Appendix to Book V*. De eerste vooral onderhield den koning in *spe* breedvoerig over *the Queen's great belly*. Ik weet wel, dat de prins zich haastte den heer van Zuilenstein, zoon van Frederik Hendriks bastert, naar Engeland af te vaardigen, ten einde den schoonvader zijn gelukwensen te doen overbrengen, en dat hij voor zijn schoonbroertje liet bidden (hetgeen trouwens niet lang duurde); maar zou Zuilensteins missie ook ten doel hebben gehad 's prinses begrijpelijke nieuwsgierigheid te bevredigen, aangaande de waarheid over *the Queen's great belly*? Het is meer dan waarschijnlijk, dat Zuilenstein bepaalde orders (denkelijk alleen *mondelingen*) van den stadhouder ontfangen had, om een onderzoek *in loco* te doen naar die zaak. Niemand zal zoo naïef zijn als de geleerde Macaulay, die de kwazi-verbazing van den gezant over de *great belly*-geruchten voor goede munt aanneemt (*History of England*, Deel II, blz. 279). Trouwens put de Engelsche geschiedschrijver de kennis dezer kwazi-verbazing niet uit Zuilensteins briefwisseling zelf, maar uit een *dépêche* van Ronquillo, d.d. 26 Juli. Ronquillo was Spaansch gezant aan het hof van James. In hoever nu zijn getuigenis veel gewicht in de schaal legt, terwijl wij nagenoeg niets anders van hem weten, dan dat hij een lichtsinig en schuldenmakend personaasje was, wiens lijkst door de schuldeischers in beslag werd

tal van geschriften over het „ondergeschoven kind”, zoowel hier te lande als elders (*); en het schandaal, dat daar-

genomen, en tot aan het begin dezer eeuw boven den grond en in Westminster Abbey bewaard bleef — wil ik niet beslissen. Zeker is nochtans dat — terwijl Zuilenstein zijn compliment ging maken bij Jakob, en hem namens Willem geluk wenschte met de bevalling der koningin — de prinses van Oranje een reeks van vragen aan haar zuster Anna zond, allen betrekking hebbende op de geboorte van den „pretender” in *spe*. Daarin wordt een kennis van zaken ontwikkeld, welke men ten minste zonderling mag noemen, omdat de persoon uit wiens pen zij vloeide, even kinderloos stierf, als zij kinderloos ter wereld was gekomen. Dat de brave en zachtsinnige echtgenoot van Willem, vijf-en-twintig achterdochtige en soms vinnige vragen richtte tot haar zusje, ten einde de waarheid te vernemen aangaande een zaak, waarvan zij geen verstand had — kan, dunkt me, enkel en alleen worden opgehelderd door het vermoeden, dat zij geïnspireerd werd door een „medium”: wellicht Willem, waarschijnlijk Burnet. Men leze de koddige vragen en het antwoord daarop in Dalrymple's *Memoirs of Great Britain*, Deel II, blz. 177—184 in het *Appendix to Book V*. Jakobus hechte te recht niet veel waarde aan de verzekeringen zijns schoonzoons, en zond hem een droog bedankje van weinige regelen, terwijl hij zich bovendien bij Barillon, den Franschen gezant, verontschuldigde het te hebben gedaan (!). Toen hij — waarschijnlijk door bemiddeling van d'Avaux, Fransch gezant hier te lande, die alles overseinde aan zijn kollega Barillon — vernam, dat er niet meer voor zijn spruit in de kapel der prinses van Oranje gebeden werd (d'Avaux *Négociations*, 12 Juli 1688) klaagde hij er over bij zijn schoondochter. Zij antwoordde hem eerst den 17de Augustus, ontkende geenszins het feit en trachtte het te verontschuldigen, door het te wijten aan nalatigheid (Dalrymple, *Memoirs of Great Britain*, Book V, blz. 30). Nalatigheid..., het is waarlijk al te doll! Zou het ook een willekeurige nalatigheid geweest zijn, bedreven op hoog bevel van Willem? De gissing is niet gewaagd, indien men nagaat, dat de „nalatigheid” werd voortgezet, zelfs nadat de klacht door den nieuwen gezant (d'Albeville) was ingediend. (d'Avaux, *Négociations*, 29 Juli 1688.)

(*) Alleen in de verzameling pamfletten van Frederik Muller te Amsterdam vindt men drie paskwillen op het „Swanger gaen van de Koningin van Engellant”, en vele anderen op de geboorte van den „gepretendeerden prins van Wallen”, enz. Een der meest verspreiden was stellig: „de Geusurpeerde kroon, en de Supponeerde Prins”, dat gezegd wordt uit het Engelsch vertaald te zijn, doch dat vermoedelijk in het Fransch werd uitgegeven, en daarna overgebracht in het Nederlandsch. Wagenaar (*Vaderland-sche Historie*, Deel XV, blz. 450) citeert den titel in het Fransch: *la Couronne usurpée et l'enfant supposé* en in het Nederlandsch, en zegt dat beide geschriften te gelijk uitkwamen. Hij voegt er bij, dat zij in September door het hof werden verboden, terwijl hun schrijver (Pierre Boyer) veroordeeld werd „ze op de rolle van het hof te verscheuren.”

door ontstond, en dat door Burnet, misschien wel door Willem zelf werd aangewakkerd (*), droeg er veel toe bij, de

(*) Ik zeg vooral „misschien” ten opzichte van Willem, omdat ik nog niet zeker ben van mijn zaak (Topin beweert pertinent, dat hij het deed). Intusschen blijkt reeds uit meer dan één zinsnede van d'Avaux (*Négociations en Hollande*), dat achterdocht hier geen kwaad kan. Den 10de Augustus berichtte de sluwe gezant met de Argus-oogen (o! het was zulk een oolijke slimmert) aan zijn regeering, dat „le vice Amiral Herbert”, met den prins sprekende, tot hem gezegd had: „*qu'on pouvoit prouver et persuader au peuple que ce prince étoit un enfant supposé*”, en dat de prins „*étoit entré dans ces vûes, et avoit parlé aux Députés des États Généraux aux affaires secretes, et leur ayant fait voir combien la Religion Protestante périclitoit, si on souffroit plus long-tems la supposition de ce prince, demanda leur secours pour appuyer ceux d'Angleterre qui voudroient soutenir cette vérité. Ces députés témoignèrent beaucoup de répugnance à entrer dans cette affaire, et firent connoître au Prince d'Orange qu'ils ne pouvoient croire qu'on eût entrepris une pareille supposition. Le Prince d'Orange leur répondit qu'il falloit faire venir Citters pour s'en éclaircir; on m'a assuré que c'est-là le sujet du voyage de cet Ambassadeur.*”

„*Quoique j'aye peine à croire que le prince d'Orange osât avancer une calomnie si notoirement fautive ni se charger de la honte d'une action si noire, néant moins il sera facile de juger s'il y a lieu d'en douter lorsque j'aurai rapporté deux ou trois autres avis que j'ai eus qui confirment celui-ci; l'un est que l'on imprime actuellement un Livre pour prouver la supposition de la naissance du prince de Galles; et qu'aussitôt qu'il sera imprimé et débité, le Prince d'Orange fera des protestations; l'autre est que ce prince doit faire aux États deux propositions de grande conséquence. Le troisieme avis que j'ai reçu, par un homme à qui Coloma l'a confié, est que quelques personnes d'Angleterre, et principalement d'Ecosse, ayant fait connoître au Vice-Amiral Herbert qu'ils étoient prêts à se déclarer ouvertement sur la supposition de la naissance du prince de Galles, le prince d'Orange a fait écrire et promettre sa protection par ce Vice-Amiral.*”

Den 20ste Augustus 1688 wordt door d'Avaux aan den koning geschreven, dat Fagel „*avait témoigné que le prince de Galles étoit un enfant supposé.*” Later (3 September 1688) wordt van het boek weder gewag gemaakt. „*Je reçus avis qu'on imprimait un Livre contre le Roi d'Angleterre. M. d'Overkerk le donna à un Libraire de la Haye pour l'imprimer; il avoit pour titre: Le Royaume usurpé, et l'Enfant supposé, contenant quatre Traités. Le premier, que le Roi d'Angleterre d'à présent est un Usurpateur. Le second, que le Prince d'Orange est le véritable héritier de la Couronne d'Angleterre. Le troisieme, que le Parlement d'Angleterre peut déposer le Roi d'à présent: Et le quatrième, que le Prince de Galles est un enfant supposé.*”

Wat Burnet betreft, hij was juist de man voor naamlooze pamfletten; hij, van wien Macaulay (*History of England*, Deel II, blz. 134) getuigt, dat „*he was at once a historian, an antiquary, a theologian, a preacher,*

geweldadige verovering van den Engelschen troon, te volvoeren op het zelfde oogenblik, dat die voor den stadhouder voor eeuwig scheen verloren te zijn.

De goede gewoonte, om de geboorte van erfprinsen door een voldoende aantal getuigen te doen bijwonen, werd vooral in Frankrijk, alwaar het achterdochtig en skeptiesch gemoed des volks zulke voorzorgen dubbel noodzakelijk maakte, van ouds her gevolgd. Niet alleen toch moesten — zoo als onze schrijver van *Engeland* beroerd het uitdrukt — „alle Treffelyke Edelen en Beampen in de Hoogste bedieningen van het Koninkrijk” daarbij tegenwoordig zijn (*), ook het volk nam rechtstreeks deel aan de geboorte van *l'Enfant de France*, zoo als de daufijn van Frankrijk sinds onheuglijke tijden genoemd werd. De burgers mochten het koninklijk paleis vrij binnendringen, en konden dadelijk na de geboorte van den vorstelijken spruit, het kind aanschouwen, dat eenmaal geroepen zou worden over hen te regeeren. Het volk was trotsch op dit voorrecht, dat een der weinige privilegieën was, waarop het kon bogen (†); en hoewel het later te recht aan die (§) gunst de waarde niet meer hechtte, die zij

a pamphleteer, a debater, and an active political leader.” Willem wist dit, en daarom vergaf hij veel aan den *most officious and indiscreet of mankind* (blz. 137). Hij wist, dat Burnet een PAMPHLETEER was, en hield hem te vriend, dewijl hij was *aware that a popular pamphlet might sometimes be of as much service as a victory in the field*” (Macaulay, Deel II; blz. 137). Zeer onwaarschijnlijk is dus noch de bewering van d’Avaux, noch die van Topin.

(*) Handschriften van Saintot, *maître de cérémonie et introducteur des ambassadeurs*, in 't archief van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Parijs; door Topin aangehaald.

(†) Een ander voorrecht der burgers bestond in het vrij rondloopen om den vorstelijken disch bij zekere feestelijke gelegenheden, o. a. wanneer *de bonne ville de Paris* haren koning een diner aanbod.

(§) Zij werd der bevolking later bovendien ontzegd, en wel nadat Maria-Antoinetta in 1778 van haar eersteling (Maria-Tereza Charlotte) bevallen was. De toevloed van nieuwsgierigen in de kraamkamer was toen zóó groot, dat de koningin dreigde te stikken. Lodewijk XVI verbrijzelde eenige vensterruiten om versche lucht in het vertrek te doen dringen. Nadat het toelaten der burgerij was afgeschaft, werden de voorzorgen van officiëlen aart daarom niet minder groot. Toen de hertog van Bordeaux het eerste levenslicht aanschouwde, werden er in de kraamka-

eenmaal had bezeten, en meer en beter verlangde dan die koninklijke goedheid, om aan een hoopje vrijen toegang te verleenen naar zijn slaapkamer — zoo zouden de burgers uit die dagen toch niet gaarne de gelegenheid hebben gemist, om eens een kijkje te nemen in de woning huns gebieders. Er werd dan ook steeds ijverig gebruik gemaakt van het „recht“ der eerste kraamvizite. Toen Lodewijk XIII ter wereld kwam, was de kamer der koningin Maria de Medici met hovelingen en mannen des volks opgevuld (*), en niet minder is dit het geval geweest met de geboorte van Lodewijk XIV. Daar het ons te doen is om het tweelingen-systeem te doorgronden, en met wortel en tak uit te roeien, wordt het voor ons noodzakelijk de omstandigheden, waaronder Lodewijk XIV het eerste levenslicht aanschouwde, nader te onderzoeken. Wij worden daartoe ruimschoots in staat gesteld door een overvloed van dokumenten, afkomstig van ooggetuigen en belanghebbenden.

Den 4de September 1638, ten 11 ure des avonds, openbaren zich de eerste kenteekenen der aanstaande bevaling (†). De pijnen nemen toe, naar mate de ochtend nadert. Ten 5 ure wordt Lodewijk gewaarschuwd; hij haast zich om naast het bed der koningin plaats te nemen, dat hij niet meer verlaat, dan na de bevalling (§). De mare der

mer der koningin 17 getuigen geroepen, alvorens men overging tot het afsnijden van den navelstreng. Twee Fransche peirs, drie kooplieden, één beambte, een *garde de corps*, een kapitein der garde, twee kameniers, drie hofdames en de eerste stalmeester der hertogin van Berry waren bij het volvoeren dier operacie aanwezig. Dit blijkt uit het proces-verbaal den 29ste September 1820, ten drie ure des ochtends, opgemaakt door den kanselier van Frankrijk, president der *Chambre des Pairs* (Archieven der *Chambre des pairs*. — *Moniteur* van 30 September 1820. — Topin, blz. 57).

(*) De trouwe dokter Héroard teekent het op in zijn dagboek (*Journal de Héroard*, 26 en 27 September 1601.)

(†) *Corps universel diplomatique du droit des gens* van Dumont (Supplement, Deel IV, blz. 176). — Brief van Chavigny aan Richelieu, d.d. 6 September 1638. — *Dépêche* van Lodewijk XIII aan de Bellière, zijn gezant in Engeland, d.d. 5 September 1638 (Handschriften der keizerlijke boekerij te Parijs; *fonds Saint-Germain*, Harlay door Topin aangehaald).

(§) „*Le roy a toujours esté présent, et ses deux accès de fièvre ne lui ont en rien diminué ses forces.*” (Brief van Chavigny aan Richelieu, d.d. 6 September 1638 in de keizerlijke boekerij te Parijs; aangehaald door Topin).

aanstaande gebeurtenis verbreidt zich in het ronde, en de getuigen en belanghebbenden stroomen, in den ochtend van den 5de, uit alle oorden, toe. Daar verschijnen de prinses van Condé, madame de Vendôme, de kanselier, madame de Lansac (de goevernante *in spe* van den daufijn), de hofdames de Senecey en de la Flotte, alsook — *last though not least* — Gaston d'Orleans, Lodewijks broeder, die er zoo veel belang bij heeft, dat de koningin kinderloos blijft, en daarom er voor zorgt in tijds tegenwoordig te zijn bij een gebeurtenis, welke zijn illuzies wellicht voor eeuwig gaat vernietigen. Achter de kamer der koningin wordt een altaar opgericht, waarvoor de bisschoppen van Liseux, van Meaux en van Beauvais beurtelings de mis lezen. Daaromheen staan in een dichten drom: de dames de la Ville-aux-Clercs, de Liancourt en de Mortemart; de prinses van Guéméné; de hertoginnen van Trémouille en van Bouillon; de hertogen van Vendôme, van Chevreuse en Montbazon; de *sieurs* Souvré, de Liancourt, de Mortemart, de la Ville-aux-Clercs, Brion en Chavigny; de aartsbisschop van Bourges; de bisschoppen van Metz, van Châlons, van Dardanië en van le Mans — omsingeld door een onafzienbare massa volks, die het paleis en al de kamers is binnengedrongen (*). Ten elf ure precies, brengt Anna van Oostenrijk een kind van het mannelijk geslacht ter wereld; hetgeen dadelijk door de prinsen van den bloede wordt gekonstateerd. De vroedvrouw haast zich het wicht ook te brengen bij Gaston d'Orleans, die het met nijdige oogen aanziet en zijn kwaadaardigheid niet kan verbergen (†). Maar zijn snibbig ge-laai steekt koddig af bij de vroolijke tronies van alle aanwezigen. De algemeene vreugde kent geen grenzen, en de zenuwen der arme kraamvrouw hebben zeker veel te lijden van het onvermoeid hoerah! roepen der burgers en hove-

---

(*) *Corps diplomatique du droit des gens* van Dumont (Supplement, Deel IV, blz. 176).

(†) Brief van Chavigny aan Richelieu, d.d. 6 September 1638 (in de keizerlijke boekerij te Parijs; aangehaald door Topin). Chavigny verhaalt in zijn missieve, dat de koning aan zijn broeder een gratifikacie van zes-duizend kronen deed uitreiken, bij wijze van schadeloosstelling. Dit troostte hem iet of wat, zegt Chavigny.

lingen. De melankolieke en sombere vader is niet luidruchtig blij, maar hij is zoo vergenoegd als zijn droomerig karakter het medebrengt. Hij bewondert zijn telg met vaderlijken trots en ziet degenen dankbaar aan, welken met hem die bewondering deelen. Het voorwerp dezer juichtonen bekommert zich weinig om de aanwezigen en hun geestdrift. Het geeft aanstonds de ondubbelzinnigste bewijzen van den buitengewonen eetlust, die zijn ras kenmerkt (*). Dan, wanneer de zuigeling naar hartelust heeft gesmuld, wordt hem in het bijzijn van allen door den eersten hofaalmoezenier, den bisschop van Meaux, de nooddoop toegediend. Intusschen gaat Lodewijk zijn brieven van kennisgeving schrijven — waaronder een aan den Paus — doch niet alvorens Duperré-Bailleul naar Parijs te hebben gezonden, om er de heugelijke tijding over te brengen. Maar de blijde mare — van mond tot mond voortsnellende — is reeds den vorstelijken zendbode vooruitgeijld. Hij vindt de hoofdstad in een koortsachtige brooddronkenheid, en in de kerken weergalmen de dankzeggingen van de overgelukkige burgerij.

Maar laat ons Parijs verlaten. Te midden der algemeene geestdrift zal men ons vertrek niet bespeuren. Keeren wij te rug naar Saint-Germain, alwaar in de kraamkamer der koningin — indien men ten minste geloof hecht aan het verhaal van den goeverneur *du prince infortuné*, door mij in het eerste hoofdstuk opgedischt — belangrijke gebeurtenissen op handen zijn. Inderdaad kwam het tweede kind, volgens dit verhaal, ten acht ure des avonds ter wereld, dus negen uren nadat Lodewijk XIV het eerste levenslicht had aanschouwd. Richelieu die, in de fabel van zijn naamgenoot, den 5de September 1638 te Saint-Germain zulk een voorname rol 'speelt', was ongelukkig genoeg juist toen daar niet aanwezig, gelijk Soulavie en zijn anonieme naschrijver met

---

(*) Brieven van Lodewijk XIII in het archief van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Parijs: *France* 5 door Topin aangehaald. — Zie over den niet-alledaagschen appetijt van Lodewijk XIII als zuigeling het dagboek van Héroard en den *Recueil des Lettres missives de Henri IV*, publié par M. Berger de Xivrey (Deel V, blz. 507), in de verzameling door de Fransche regeering uitgegeven onder den titel: *Collection de Documents inédits sur l'histoire de France*.

het meest mogelijke gemak zouden hebben kunnen weten, indien zij zich eenige moeite hadden gegeven, en zich niet hadden bepaald tot het uitdenken van een leugentje, zonder historiesche basis. Richelieu was reeds tegen het einde van Juli op reis gegaan. Van Ruel was hij naar Abbeville, van Abbeville naar Amiens, van Amiens naar Ham en Saint-Quentin getrokken. 'T was te Saint Quentin, dat hij het bericht ontving van de bevalling der koningin. In plechtstatigen optocht begaf hij zich aanstonds naar de kerk (*); daarna schreef hij een brief van gelukwensching aan den koning en de koningin. Eerst den 2de Oktober keerde de kardinaal naar Saint-Germain te rug (†). Hij kon dus kwalyk den 5de September te Saint-Germain door den koning worden geraadpleegd: eerste „onjuistheid” alzo der oorspronkelijke optouwzeters van de tweeling-parodie. Ongelukkig is de eerste, de eenige niet!

Bij de geboorte van tweelingen moet men het volgende in het oog houden. Het tweede kind volgt doorgaands onmiddelijk op het eerste, zonder dat de barensnood één oogenblik ophoude. Het geval, dat de laatste der tweelingen vele uren op zich laat wachten, is zeldzaam. Nemen wij echter aan, dat het zeldsamen hier heeft plaats gehad, en dat die „ongelukkige broeder” van Lodewijk XIV inderdaad ten 8½ ure des avonds zijn intrede deed in de wereld, nadat ten 11 ure (niet 12 ure zooals Soulavie zegt) de geboorte was voorafgegaan van hem, die eenmaal Lodewijk XIV zou worden. Dan nog heeft men bij het uitstooten van het eerste *foetus*, de bewegingen van het tweede kunnen en moeten

---

(*) „*Il y entendit une messe chantée par son aumônier, puis le TE DEUM et le DOMINE SALVUM*” (Gazette [de France] van 1638. — *Lettres, instructions diplomatiques et papiers d'Etat du cardinal de Richelieu recueillis et publiés par M. Avenel*, Deel VI, blz. 75 en volgenden).

(†) „*Le roi arriva le mercredi à Saint-Germain, où le cardinal duc se rendit aussi de nos armées le même jour et quasi à la même heure que Sa Majesté, laquelle il trouva dans la chambre de Mgr. le dauphin, où la reine était aussi. Il seroit malaisé d'exprimer de quels transports de joie Son Éminence fut touchée voyant entre le père et la mère cet admirable enfant, l'objet de ses souhaits et le dernier terme de son contentement*” (Gazette [de France] van 1638).

waarnemen, want gelijk boven gezegd werd — duurt de arbeid onverpoosd voort. Het zou onmogelijk zijn geweest die bewegingen voor het oog der heilkundigen en der vroedvrouw, alsook voor de blikken der talrijke belanghebbenden, geheel verborgen te houden. Eenmaal bekend zijnde in de kraamkamer, zou de mare zich allerwege hebben verbreid, en het zou bij gevolg niet doenlijk zijn geweest de zaak te verheimelijken. De *mémoires* uit dien tijd, de *chroniques scandaleuses* en andere kronieken pluisden de werkelijke en gewaande levenswijze der koningin met onverbiddelijke vinnigheid na; zij wisten al hetgeen Anna deed en verzonnen veel van hetgeen Anna niet deed. Nergens echter vindt men ook maar één woord van die gansche geschiedenis; nergens ontmoet men één zinspeling op de geboorte van dien tweeden zoon. Gewichtige staatsgeheimen werden toen ter tijd wel uitgevorscht, en men zou een intrige, waarin zelfs een vroedvrouw de hoofdrol speelde, hebben kunnen verhelen? Kom! kom! Maar gesteld eens, dat de bewegingen van het tweede *foetus* door niemand werden bespeurd; of ook, dat zoo ze al door sommigen der aanwezigen werden bespeurd, allen — die iets wisten of hoorden mompelen — ditmaal, tegen hun gewoonte in, blind, stom en doof bleven . . . dan nog rijst deze ééne onnoozele vraag den twijfelaar op de lippen: Welk belang had Lodewijk er bij dien „ongelukkigen” tweeden zoon te kerkeren en te martelen? Ik spreek hier niet van „gevoel”, „barmhartigheid”, „vaderhart” en andere werktuigen der sentimentaliteit; ik sta op zuiver praktiesch terrein en onderstel, dat Lodewijk XIII noch „gevoel”, noch „barmhartigheid”, noch „vaderhart” bezat, maar enkel en alleen egoïsme, koude zelfzucht en wreed verstand. Gij verzekert mij, dat hij zijn laatstgeboren telg heeft onschadelijk gemaakt; heeft gemaskeerd en daarna gemaskerd. Best, maar ik vraag u: waarom? En hier ontfalt den bewonderaar van Soulavies fabeltje (*) zelfs

---

(*) Enkele filozofen, rechtsgeleerden en dokters hebben wel is waar gekibbeld over de kwestie aan welk kind van een tweelingpaar de prioriteit moet worden toegekend; sommigen hunner (aldus o. a. Denizart: *Aïnesse*, § 58) zijn zelfs zoo ver gegaan van te willen beweren, dat van tweelingen het wicht, hetwelk het laatst geboren wordt, het eerst gevormd

de kracht van een aannemelijk motief (*). Neen, Lodewijk XIII heeft zijn „ongelukkigen” zoon niet doen opsluiten: 1°. omdat die niet bestaan heeft; 2°. omdat, zoo hij al bestaan hadde, er geen geloofwaardige redenen zijn aan te voeren, waarom men hem zou hebben onschadelijk gemaakt. Wel verre van door de tijding der tweede verlossing zijner echtgenoot als door een bliksemstraal te worden verschrikt — gelijk Soulavie zoo schoon weet uit te drukken — had dat bericht (integendeel zijn harte met blijdschap moeten vervullen. Reeds vele malen had het noodlot zijn hoop op een tol in duigen doen vallen, en de geboorte van Lodewijk XIV was hem even onverwacht als welkom (†). De onverhoopte

---

werd in den moederschoot; maar aan deze bewering — die als paradoks, zeer geschikt mag heeten voor een *debating-society* — is nooit op het terrein der praktijk eenig gevolg gegeven. Allerwege heeft de leer gegolden en geldt nog de leer, dat het eerstverschijnende kind van een tweelingpaar ook het oudste is (Zie daarover Pothier, *Successions* — Lebrun, *des Successions* — Chabot, *Commentaire sur la loi des Successions* — Boileux, *Commentaire sur le Code civil*). Lodewijk XIII, die wel krijgskundige was en belangwekkende artikelen schreef voor de krant, maar de rechtswetenschap nooit had bestudeerd, kon dus onmogelijk op het denkbeeld zijn gekomen, dat eenmaal zijn vermeende tweede zoon — door wilde theorieën verleid — er toe over kon gaan zijn ouderen broeder van den troon te jagen. Maar zelfs indien Lodewijk XIII veel werk hadde gemaakt van rechtszaken, dan nog zou hij op zijn weg niets hebben ontdekt, dat hem ongerustheid kon inboezemen.

(*) Ik beschouw Soulavie als *le chef de bande*. Doch zijn sisteem (?) werd gevolgd: 1°. door Michel Cubières de Palmezeaux, bekend onder den naam van *chevalier de Cubières*, in zijn *Voyage à la Bastille* (Parijs, 1790); 2°. door Jacques-Antoine Dulaure, in zijn *Histoire physique, civile, et morale de Paris* (Parijs, 1823); 3°. door P. J. S. Dufey de l'Yonne, in zijn *La Bastille* (Parijs, 1834); 4°. door Charles Simonde de Sismondi, in zijn *Histoire des Français* (Parijs, 1823–1844), enz.

(†) De geboorte van den daufijn was echter niet — zoo als Voltaire in zijn *Dictionnaire Philosophique* verzekert (zie ons uittreksel in een vorige aflevering) — slechts het gevolg van een „*heureux hasard habilement amené*” omdat „*Louis XIII n'habitait plus depuis longtemps avec la reine*.” Ten eenenmale onjuist. Meneer Voltaire — ten eenenmale onjuist. Er was geen wonder noodig, om Lodewijk bij zijn koningin te doen komen. De koning was niet op Anna verliefd — dat kon hij niet wezen, zonder zijn karakter te verloochenen, maar hij ging als echtgenoot met haar om: uit plichtbesef. Hij bezocht haar van tijd tot tijd, en als hij — door de jachtvermaken opgehouden — te lang van den Louvre wegbleef, liet hij de

verschijning van een tweeden zoon zou hem zeker, omtrent de wisselvalligheden der toekomst, geheel hebben gerust gesteld.

Er blijft dus wezenlijk niets over van dat dwaze sprookje van Soulavie. Ik heb mijn best gedaan — in navolging van Topin — om zijn leugentje zoo min leugenachtig voor te stellen als slechts eenigszins mogelijk was, en toch is het gebouw zijner legende zóó wrak, dat het kleinste steentje, hetwelk men daarvan loswerkt, voldoende is om het geheel in elkander te doen zakken. Zoo verbreekt b.v. de afwezigheid van Richelieu op dien beruchten 5de September eigenlijk op zich zelf reeds, en op hoogst bedenkelijke wijze; de eenheid van het sprookje. Zonder Richelieu is eenvoudig die gansche combinatie van verdonkermaning te Saint-Germain een onmogelijkheid, een onding. Richelieus tegenwoordigheid bij de knoeierij was noodzakelijk, onontbeerlijk. Voegt men echter bij deze gewichtige omstandigheid — die alleen reeds de *relation par le gouverneur du prince infortuné* ter dood veroordeelt — bovendien al de andere omstandigheden, welken hierboven nader zijn uiteengezet, dan — men zal het moeten toegeven — blijft er van de armzalige tweede hipoteze niet veel over.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE DRIE HIPOTEZEN IN VOGEL-PERSPEKTIEF. — EN NOG IETS.

Wij hebben in de drie laatste hoofdstukken gezien, dat de vrienden en bewonderaars van het romaneske geen grond hebben te juichen over de houdbaarheid hunner vizioenen. Het stelsel, dat den gemaskerden man tot een broeder maakt van Lodewijk XIV — in zijn onderdeelen door Voltaire, door den schrijver van het *Journal de Richelieu* en door Soulavie verdedigd — is inderdaad onverdedigbaar. Het rust

---

koningin bij zich ontbieden. Zulks blijkt uit de onuitgegeven briefwisseling van Lodewijk, en o. a. ook uit een ongedrukte missieve van hem aan Richelieu, d.d. 10 Jan. 1637 (door Topin aangehaald); waarin hij zegt: *"qu'il fera venir la reine à Saint-Germain, les soirées y étant bien longues sans compagnie"*.

op zulke losse sehroeven, dat één trilling voldoende is het in gevaar te brengen, en één stoot meer dan voldoende het geheel omver te werpen. In 1626 is de „gemaskerde broeder” niet ter wereld gekomen, in 1631 nog minder en in 1638 het allerminst. Maar nemen wij voor de grap eens aan, dat ik niets heb bewezen; dat ik de geschiedenis heb verdraaid en vervalscht; of, dat alles verzonnen is. Denken wij voor één oogenblik weg de argumenten, door mij gebezigd, de citaten door mij aangehaald. In kort, men beschouwe de drie hoofdstukken als niet geschreven, en houde zich overtuigd, dat de gewaande „broeder” werkelijk ter wereld kwam — gebaard door Anna van Oostenrijk — hetzij in 1626 als bastert van Buckingham, hetzij in 1631 als onechte zoon van een onbekende, hetzij in 1638 als wettige telg van Lodewijk XIII. Best: hij leeft dus voor het oogenblik, hij ademt! Hij wordt ergens besteed, en even goed — met andere woorden — even heimelijk grootgebracht als wijlen Kuros door den barmhartigen Harpagos.

Maar tegenover deze koncessie, verkrijgen wij ook zekere rechten, die wij niet mogen prijs geven.

De eerste levensjaren van den „prins” moeten ons natuurlijk onbekend blijven, indien altans de moderne Harpagos zijn rol goed vervult — waaraan wij niet twijfelen. We laten dan ook den jongeling, die eenmaal in de Bastille sterven zal, vrij opgroeien zonder ons over zijn opvoeding te bekreunen. Doch op het oogenblik, dat hij, de ophaalbrug der veste overschrijdend, daar binnen wil dringen onder den titel van „broeder van Lodewijk XIV”, houden wij hem staande, en eischen dat hij ons zijn papieren toone. Hij heeft ze niet... dan kunnen we hem ook onmogelijk als zoodanig admitteeren. De koncessie moet een grens hebben, en hier is zij. Als gij een kandidaat voor de gevangenschap hebt, moet ge ten minste weten te zeggen, waar, hoe en wanneer hij in die gevangenschap geraakte; anders komen wij op onze koncessie te rug. Voltaire meent, dat de „ongelukkige broeder” in 1661, als wanneer Mazarin stierf, aan Saint-Mars werd overgeleverd. Maar dit gaat werkelijk niet aan, want in dat jaar was de opperste gevangenvaarder des konings nog hoog en droog *brigadier des mousquetaires*, en eerst in December 1664 wordt hij op

aanbeveling van Dartagnan, zijn kapitein, door Lodewijk XIV benoemd tot kommandant der gevangenis van Pienjerolo (Pinerolo), waar een maand later zijn eerste gevangene, de superintendant Foucquet (*) wordt binnen gebracht. In de eerste jaren na dit tijdstip krijgt Saint-Mars geen gevangene meer. Eustache d'Anger, een onbeteekenend spion, komt er eerst den 20ste Augustus 1669 aan, en wordt door Saint-Mars tot bediende aangesteld van Foucquet, hetgeen de mogelijk opwellende gedachte, dat d'Anger wel eens de „ongelukkige broeder” kon zijn, moet doen verdwijnen, daar Foucquet wel aanstonds de groote gelijkenis tusschen zijn vroegeren heer en meester en zijn tegenwoordigen knecht zou hebben bespeurd. Andermaal gaan er twee jaren voorbij, zonder dat aan Saint-Mars een nieuwe gevangene wordt toevertrouwd. In 1671 wordt er een te Pienjerolo opgesloten, die eenigen naam heeft in de historie, namelijk Lauzun, op wiens wonderlijke loopbaan wij later zullen moeten terugkomen. Na hem komen er van tijd tot tijd andere gevangenen; maar men weet telkens echter *waarom* zij in den kerker werden geworpen; men kent hun loopbaan en hun misdaad, en geen hunner doet ons in de verste verte denken aan dien „ongelukkigen broeder” van Lodewijk. Het zelfde kan men zeggen van de nieuwe boosdoeners, die onder de hoede van Saint-Mars werden gesteld, nadat hij in 1681 met twee *merles* (zoo als hij ze noemde) van Pienjerolo naar Exiles was overgeplaatst, en van degenen, die aan hem werden overgeleverd, tijdens hij het bevel voerde over de staatsgevangenis der *îles Sainte-Marguerite*, waarvan — gelijk wij weten — Saint-Mars sedert 1687 gouverneur was. Als nu in 1698 de nieuw benoemde slotvoogd der Bastille van de *îles Lerins* naar Parijs trekt en zijn gevangene mede op sleeptouw neemt, weten wij van dezen, wat wij weten moeten. Honderd en meer officieele *dépêches*,

---

(*) Topin en al de schrijvers over dezen vermaarden ambtenaar schrijven zijn naam Foucquet zonder c voor de q. Het wordt tijd, dat men deze verkeerde schrijfwijze late varen, want de man teekende zich Foucquet, (zie A. Jal, *Dictionnaire critique de biographie et d'histoire*, Parijs 1867, in *voce*: Foucquet).

door Topin verzameld, laten ons geen twijfel over, omtrent hun afkomst en hun lotgevallen. Van allen weten wij het misdrijf en de daarop gevolgde straf, met uitzondering alleen van den geheimzinnigen *ancien prisonnier*, waarvan ik in de Inleiding melding heb gemaakt. Maar ook *hij* had iets bedreven, zoo als voldoende uit de volgende officieële *dépêche* (van Barbézieux aan Saint-Mars; door Topin aangehaald) blijkt, die ettelijke jaren geleden op schuchtere wijze werd aangehaald, en wier bestaan zóó twijfelachtig geworden was, dat zelfs de nauwgezette Jules Loiseleur weigerde er aan te gelooven (*).

Monsieur, j'ay receu, avec vostre lettre du 10 de ce mois, la copie de celle que monsieur de Pontchartrain vous a écrite concernant les prisonniers qui sont aux îles Sainte-Marguerite sur des ordres du roy signés de lui ou de feu monsieur de Seignelay? Vous n'avez point d'autre conduite à tenir à l'égard de tous ceux qui sont confiés à votre garde que de continuer à veiller à leur seureté, sans vous expliquer à qui que ce soit de ce qu'a fait vostre ancien prisonnier.

Votre ancien prisonnier had dus werkelijk iets verricht; hij kon ergo moeielijk de „ongelukkige broeder” zijn van Lodewijk XIV.; die slechts gekerkerd zou zijn geworden, omdat hij het ongeluk had ter wereld te komen. Te vergeefs zal men de bedenking opperen, dat er hier sprake kan zijn van eene lichte overtreding, waaraan de *ancien prisonnier* zich, b.v. binnen de wallen der gevangenis had schuldig gemaakt. Een officieel stuk, dat aan Topins aandacht schijnt te zijn ontsnapt (welke onachtsaamheid hem dan ook te recht verweten wordt door Jules Loiseleur en anderen) wel verre van diens theorie te verzwakken, versterkt die integendeel op indirecte wijze. De onthullingen van het Keulsehe pamflet en van het Leidsche maandwerk (†) waren waarschijnlijk slechts echoos van geruchten, die Frank-

---

(*) Zie het artikel van Jules Loiseleur in de *Revue Contemporaine* van 31 Juli 1867. Weiss was degene, die van het stuk gewaagde in zijn artikel over *l'homme au masque de fer* in de *Biographie universel* van Michaud. In de tweede uitgave van dit werk wordt de vermelding geheel weggelaten. Voorzichtigheid is de moeder der wijsheid!

(†) Zie de titels dier geschriften in de *Inleiding*.

rijk binnengedrongen waren, en daar de algemeene nieuwsgierigheid hadden gaande gemaakt. Het verwondert mij dan ook geenszins in het bovengemelde officieele stuk (een brief van Saint-Mars aan Louvois (*)) te lezen, dat het publiek in de provincie allerlei gissingen maakt aangaande den man, die op zulk een geheimzinnige wijze te Pienjerolo achter slot was gebracht. Van die veste naar Exiles was het oog der massa Saint-Mars vermoedelijk gevolgd, vooral omdat hij twee gevangenen bij zich had; en niet minder gretig zal men hem in de gedachten achterna zijn gereisd, toen hij van Exiles naar de *îles Sainte-Marguerite* verhuisde. Wellicht wist men in Zuid-Frankrijk wel, dat er eenige gevangenen te Pienjerolo waren achtergebleven, maar zeker wist men niet, *wie* daar achtergelaten waren. Het publiek kon dus gelooven, dat de man, die het slachtoffer geworden was der koninklijke ongenade, te Exiles en later op de *îles Sainte-Marguerite* vertoefde; sommigen konden dus ook fluisteren, dat hij een zoon was van Cromwell, terwijl anderen daarentegen konden beweren, dat hij de zelfde moest zijn als de hertog van Beaufort. (†)

De, door Loiseleur aangehaalde, brief is dus op zich zelf niet voldoende, om te bewijzen, dat er in 1687 reeds op de *îles Sainte-Marguerite* een geheimzinnig personaasje gevangen zat, naast den vermoedelijken man met het „ijzeren” masker, die te Pienjerolo was achtergelaten, omdat Saint-Mars slechts van *ondits* spreekt zonder ze te interpreteren.

En nu, hoe is die legende ontstaan en voortgeplant? Wij hebben reeds gezien (zie de Inleiding), dat de ver-

---

(*) Deze brief werd in het origineel door den heer Mange-du-Bois-des-Entes in 1830 aan den heer Monmerqué toevertrouwd, die hem openbaar maakte in het tijdschrift *Vieille France et jeune France* van 1834. Volgens E. Fournier (*L'Esprit dans l'Histoire*, 3e uitgaaf, blz. 297) moet Roux-Fazillac de missieve reeds in 1800 hebben aangehaald. Zeker nochtans is, dat Champollion-Figeac ze wederom opnam in zijn *Mélanges Historiques*.

(†) Brief van Saint-Mars aan Louvois (door Jules Loiseleur in de *Revue Contemporaine* van 15 December 1869 aangehaald (zie de voorgaande noot): „*Dans toute cette province, l'on dit que le mien (mon prisonnier) est M. de Beaufort, et d'autres disent que c'est le fils de feu. Cromwell.*”

schijning van Saint-Mars en van zijn gemaskerden gevangene te Villeneuve een buitengewoon opzien baarde, dat de nieuwsgierigheid der inwoners op de proef werd gesteld, en dat de herinnering aan die gedenkwaardige gebeurtenis tot op den huidigen dag aldaar voortleeft. De *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse* hadden wel is waar het eerst gewag gemaakt van den gemaskerden man, zooals Topin aanmerkt (kleine edicie, bladz. 325, noot), maar lang voordat zij door den druk voor ieder verkrijgbaar waren gesteld, arbeidde Voltaire aan zijn *Siècle de Louis XIV*, en had hij dat werk reeds voor een deel voltooid, gelijk hij tegenover La Beaumelle konstateert (*) (zie het Eerste Hoofdstuk). Of het hem echter wel ernst was met zijn verzekering aan Dubos (zie noot van deze blz.): „*Je suis assez instruit de l'aventure de L'HOMME AU MASQUE DE FER, mort à la Bastille, j'ai parlé à des gens qui l'ont servi*” ben ik zoo vrij te betwijfelen. Voltaire had zeer elastieke denkbeelden omtrent waarheid en waarheidsliefde; daarbij was hij een zeer oppervlakkig geschiedschrijver, die meer op den vorm dan wel op den inhoud lette van hetgeen hij schreef (†). Reeds heb ik velen zijner onnauwkeurigheden aangewezen, doch laat ons nu nog een stap verder gaan. In zijn brief aan Dubos zegt hij *lieden* te hebben gesproken, die *hem* (namelijk den gemaskerden man) bediend hadden. De auteur van de *Henriade* kon ons in zijn *Siècle* verzekeren, dat *beaucoup de contemporains déposent de la vérité de ce que j'avance*, en ons zoeken wijs te maken in zijn antwoord aan La Beaumelle, dat *un grand nombre de témoignages* die waar-

---

(*) Voltaire was wel degene, die aan Thieriot durfde schrijven (brief van 21 Oktober 1736): „*le mensonge n'est qu'un vice que quand il fait du mal; c'est une très grande vertu quand il fait du bien*”; maar in dit geval loog hij toch inderdaad niet. Wij bezitten een brief van hem aan den abt Dubos, d.d. 30 Oktober 1738, die zijn beweren tegenover La Beaumelle in alle deelen bevestigt. In dezen epistel wordt het plan van het werk, zijn indeeling in hoofdstukken, de bronnen, waaruit het geput is, enz., enz., nauwkeurig door Voltaire aangegeven.

(†) In een brief aan den prezident Hénault, d.d. 8 Jan. 1752, bekend hij o.a. een gedeelte van zijn *Siècle de Louis XIV* uit zijn hoofd te hebben saamgesteld.

heid bevestigen — al deze fraaie woorden kunnen ons het feit niet verhelen, dat Voltaire met niemand anders gesproken heeft dan met den heer de Bernaville, opvolger van Saint-Mars, en met den schoonzoon van een dokter, dien hij niet noemt, en die den gevangene van Dujonca zou hebben bediend (lees hiervoor de uittreksels in het Eerste Hoofdstuk). Wat blijft er dan over van die *gens qui l'ont servi*? De heer Riousse wordt als een getuige *très-digne de foi* aangehaald, ofschoon de auteur hem niet persoonlijk schijnt te hebben gesproken. Waarop die loftuiting berust, weet niemand. Riousse had den man met het „ijzeren” masker gezien en nog wel in zijn jeugd; waarschijnlijk op de zelfde manier als de inwoners van Villeneuve. Hij verhaalde aan allen, dien het slechts niet verveelde, de anekdote van dat bord — met zooveel behendigheid door „Gaston”, den beminnaar van geheimzinnigheid — het venster uitgeslingerd, en Voltaire vond haar zóó aardig, dat hij zich haastte haar bij zijn romantiesch verhaal in den *Siècle* te voegen. De bord-aardigheid is dus niet in de eerste edicie van den *Siècle de Louis XIV* te vinden, maar wel in de (twee jaren later — 1753) te Parijs en te Dresden verschenen uitgaven. Hoe kwam nu Riousse aan zijn anekdote? Op zeer eenvoudige wijze. Hij had de klok hooren luiden, maar wist niet waar de klepel hing. De bord-anekdote toch is een feit — een feit, dat inderdaad ook op de *îles Sainte-Marguerite* is voorgevallen. In 1692 beproefde een gekerkerd Protestantsch predikant aldaar eenige klachten te formuleeren op een tinnen bord, het eenige, dat hij te zijner beschikking had; maar het werd ontdekt en Saint-Mars gelastte den gevangene voortaan slechts aarden schotels en borden te verstreken. Indien men nagaat (*), dat Cannes juist op de hoogte van de *îles Lerins of Sainte-Marguerite* gelegen is, en dat Riousse uit Cannes afkomstig was, dan is het geheim der zaak niet moeielijk te raden.

Een ander „feit”, dat algemeen wordt aangehaald, wan-

(*) Zie de *Dépêches* van Seignelay aan Saint-Mars. — Archieven van het Ministerie van Marine. — Keizerlijk Archief. — *Registres du secrétariat de la maison du roi*. — Topin, blz. 69.

neer de romanesken aan het bewijzen gaan — is die gewaande reis van Louvois naar het Zuiden, het gewaand ministerieel bezoek aan de *îles Sainte-Marguerite*, om daar den gemaskerden man de gewaande *considération, qui tenait du respect* te betoonen. Wat is hier de waarheid? Deze. Louvois is in 1680 te Barèges geweest, om er te genezen van een gebroken been, welk ongeval hem den 3de Augustus 1679 was overkomen. Nu ligt Barèges, gelijk men weten zal, bij de Spaansche grens (ten Zuiden van Tarbes). Het is dus niet waarschijnlijk, dat toen Louvois met een gebroken been eerst naar een geheel anderen kant van Frankrijk zal zijn getrokken, alvorens rust te gaan nemen te Barèges. Bovendien zou hij in 1680 op de *îles Sainte-Marguerite* geen Saint-Mars hebben gevonden, die er eerst zeven jaren later moest komen. Na 1680 is echter Louvois nooit weer in het Zuiden van Frankrijk geweest. Voor alle voorzichtigheid kan men de brieven raadplegen, door Louvois in dien tijd aan zijn koning, zijn verwanten en zijn vrienden geschreven. Zij zijn door den heer C. Rousset bijeengebracht en als eerste *annexe* toegevoegd aan het derde deel zijner uitstekende biografie van den minister. De *îles Sainte-Marguerite* worden er niet in genoemd. Alzoo weet men, waaraan men zich te houden heeft.

Bevreesd voor het spreekwoord: wie te veel bewijst, bewijst niets, „moet ik hier punktum” zeggen, en de drie hipotesen als afgedaan beschouwen. Ik geloof, dat ieder nu stoutweg mag en kan beweren, dat er geen andere zoon van Anna van Oostenrijk heeft bestaan dan Lodewijk XIV. Velen zullen het „aaklig” vinden, dat zij hun illuzie moeten prijsgeven, en zullen wellicht er toe overgaan om, in hun machteloze woede, de geschiedenis van den waren gemaskerden man, die niet meer is de geschiedenis van dien „ongelukkigen” broeder van Lodewijk XIV, als oninteressant te versmaden. De ware lezers, de beminnaars en beoefenaars der historie, zullen het met mij eens zijn, dat het verhaal mooglijk minder romanesk zal wezen, maar dat het beter is den ongekunstelden god der waarheid te huldigen, dan neer te buigen in het stof voor het gouden kalf der legende.

(Wordt vervolgd).

Aanmerking. Door omstandigheden, onafhankelijk van onzen wil, en voor onze lezers van geen belang, zijn er in het laatste artikel over den *Man met het IJzeren Masker* eenige zinstorende schrijf- en drukfouten blijven staan. De welwillende lezer zal — daaraan twifelen wij niet — ze zelf reeds hebben verbeterd. Deze en soortgelijke onjuistheden kunnen bij een tijdschrift niet altoos worden vermeden. Wanneer later het geheel als boekdeel verschijnt, zal stellig ook in andere opzichten verbetering aan te brengen zijn. Juist met het oog op het verbeteren en vermeerderen van zulk een arbeid, is het aanvankelijk publiceeren daarvan in een tijdschrift zeer aan te bevelen. Het behoeft trouwens niet te worden gezegd, dat alle aan- of opmerkingen betreffende ons werk met dankbaarheid zullen worden ontvangen en ernstig overwogen. Alleen anonieme brieven worden, zonder medelijden, ongelezen ter zijde gelegd.

MEDEDEELINGEN,

V R A G E N E N A N T W O O R D E N

OP ALLEERLEI GEBIED.

V R A G E N.

DE HERTOG VAN MONMOUTH

Wie onder de lezers van het Lees kabinet kan mij alsnog onbekend gebleven bijzonderheden geven betreffende den zoon van Karel den tweeden en Lucy Walters. Met „alsnog onbekend gebleven bijzonderheden,” bedoel ik dezulke, welke

niet te vinden zijn bij Macaulay, Roberts (*Life of the Duke of Monmouth*), Dalrymple, Burnet, Wagenaar, en in het Vervolgh van Saken van Staat en Oorlog en soortgelijke werken. Monmouth verdient onze belangstelling dubbel, in de eerste plaats omdat hij Nederlander is, en ten anderen dewijl hij door zijn later verblijf in den Haag en te dezer stede, door zijn verhouding tot Willem van Oranje, en door zijn hier te lande op touw gezette onderneming tegen Jakobus den tweeden in onze eigen historie een belangwekkende rol speelt. Het is voornamelijk over Monmouths geboorte en zijn allereerste opleiding te Schiedam (?), dat ik zou wenschen nadere inlichtingen te ontvangen. Roberts en anderen doen Monmouth geboren worden te Rotterdam, den 9den April, 1649. In den Haag had Lucy Walters den koninklijken vluchteling leeren kennen; hoe kwam het dan, dat zij te *Rotterdam* beviel? Op welke basis is die opgaaf van 9 April, 1649 gegrond? De heer J. H. Scheffer, te Rotterdam, heeft te vergeefs aldaar voor mij gesnuffeld; zijn welwillende navorschingen hebben niets opgeleverd.

„Het oudste hier aanwezige schotsche doopregister” dus schrijft hij mij, „begint met het jaar 1643, maar daarin komt de doop van het kind, dat later den titel van duke of Monmouth verkregen heeft, niet voor. Het oudste doopboek der episkopale gemeente begint eerst met 1708, terwijl dat der presb. gemeente met het jaar 1700 aanvangt.

„Nog heb ik de geref. en andere doopregisters nagazien, doch niets gevonden en daar de provisionele admissieboeken alhier nog aanwezig, eerst met 21 Maart 1698 beginnen, kunnen die evenmin omtrent het verblijf van Lucy Walters alhier, eenig licht geven; dáár zou anders de plaats geweest zijn iets te vinden.”

De mededeelingen van Roberts en zijn voorgangers moeten dus op familieoverleveringen of papieren rusten. Nog deelt Roberts mede, dat men een min voor het kind nam, en dat deze „geplaatst” (*placed*) werd bij een koopman van Schiedam, genaamd Claes Ghysen. De mama woonde bij mrs. Harvey in (te Schiedam?) moeder van den beroemden dokter Harvey, die den omloop van het bloed „ontdekte.” Werd mogelijk Monmouth daar te Schiedam gedoopt? Hoelang bleef het kind in Nederland?

Om tijd te sparen verzoek ik de inzenders van antwoorden beleefd, ze mij rechtstreeks te doen geworden, en een afschrift (zoo mogelijk) te zenden aan de red. van het Lees kabinet.

Ik wensch namelijk die gegevens te bezigen bij de behandeling der kandidatuur van Monmouth voor het "ijzeren" masker, (zie de jongste aflevering van het Lees kabinet). Mogten de in te komen mededeelingen inderdaad een nieuw licht werpen op deze zaak, dan ga ik later wellicht over tot het uitgeven eener monografie over Monmouth, speciaal in diens betrekkingen tot onze geschiedenis.

Amsterdam

H. TIEDEMAN.

GESCHIEDENIS VAN ROTTERDAM.

Bestaat er, behalve het bekende werk over de Geschiedenis van Rotterdam, van den heer van Rijn, waarvan, indien ik mij niet bedrieg, alleen het Eerste Deel is verschenen, nog een ander boekwerk van dien aard? Zoo ja, dan zou men mij zeer verplichten, met het mij door tussenkomst van den uitgever van dit Tijdschrift, voor een paar dagen ter inzage te zenden.

A.

Dr. R. T.

BRAGA.

Wie waren indertijd de voornaamste medewerkers van Braga?

X.

WEESPER-STUDENT.

Waarvan is de spotnaam *Weesper-student* afkomstig?

B.

D.

A N T W O O R D.

M I N G O.

De heer Mingo, (ten regte: Mingaud) woonde voor 30 jaren te Rotterdam, Hoogstraat Nz op het bovenhuis, hoek naauwe Kerkstraat. Hij was gehuwd, had geen kinderen en leefde van zijn geld.

Hij had in vroegeren leeftijd, om staatkundige redenen, eenige jaren in gevangenschap doorgebracht, waar hij met nog een medegevangene tot tijdverdrijf, een billart had kunnen bekomen.

Gedurende jaren achtereen, oefende hij zich dus in het billartspel, vond het gebruik uit der pomeransen en speelde onbeschrijfelijk vast en schoon. Tot het laatst van zijn leven, kwam hij elke week in het Londonsch koffijhuis, aan het West-Nieuwland te Rotterdam, waar hij vroeger elken avond, later, ouder wordende, slechts nu en dan eene partij speelde of vreemde stooten aanwees.

Wanneer hij wilde, carambolleerde hij altijd, trok de ballen terug, of liet ze doorschieten, schuins of met slingers loopen, als een orkaan over het billart vliegen en opeens stilstaan, of omgekeerd, kruipende wegstooten en na een band of bal geraakt te hebben, tienmaal harder voortrollen.

Rondom een hoed, speelde hij carambolle; om kort te gaan, men kon niets zoo dwaas bedenken of hij deed het naar verlangen, zelfs de meest onmogelijke 4, 5 en 7 stooten. Hij speelde ook wel eens eene partij enkel uit „beesten” bestaande, doch zonder ze ooit te missen. Hij was steeds gezond, werd zeer oud en dankte dit aan de beweging, die hij in de gevangenis door het billart had kunnen blijven nemen. — Het zal wel ruim twintig jaren geleden zijn, dat hij overleden is; of hij Nederlander of vreemdeling was, weet ik niet. De kastelein in de Sociteit *Harmonie*, alhier, G. den Toom, zal zich zijner nog wel herinneren, daar deze, in dien tijd, op het Londonsche koffijhuis werkzaam was.

R.

NURKS.

HET LEVEN VAN DEN MILITAIR IN OOST-INDIË.

DOOR EEN OUD OOST-INDISCH ONDEROFFICIER.

IV.

MIJNE REIS VAN BATAVIA NAAR PADANG.

(Vervolg.)

Met leedwezen hadden de kameraden in Nederland Kraai naar Indië zien vertrekken, deels om zijn open en gul karakter, deels omdat de liefhebberij-komedie van het ** Regiment te V... door zijn vertrek een gevoelig verlies had geleden; hij toch vervulde steeds met de meeste toejuinging de zwaarste rollen, terwijl zijn zang een ieder aangenaam in de ooren klonk en met welgevallen den knappen sergeant deed aanschouwen. Geen wonder dus, dat mejufvrouw Jaantje Muilburg, bij het hooren van een op haar toepasselijk vers en bij het zien van de zwarte knevels van Kraai, stuurman van Peuterer stil liet loggen (de snelheid van het vaartuig onderzoeken) en zich ijlings naar voren begaf om, onder het drinken van een glas *djer minom* (water), vlugtig een oogje naar den jeugdigen krijgsman te wagen. — Kraai, die echter niet zeer verliefd was gevallen, bemerkte dit niet eens, en begaf zich, na nog een couplet gezongen te hebben, weder naar het vóórschip, alwaar groote drukte heerschte, daar de kok had geroepen *"amból bras!"* (rijst halen) en de manschappen van het transport nu bezig waren met het bij elkander scharrelen van alle mogelijke deksels en pannetjes, ten einde aan het eerste diner aan boord van den *Padang-Packet* deel te nemen. Er werd slechts gewacht op Swiem, die het sein moest geven tot den aanval op den enormen rijstketel. Swiem ging echter rustig zitten op een der lange eenden- en

kippenhokken in de nabijheid der kampanje, stak eene sigaar op, en zeide tot mij: „Bax, wij hebben zulk eene royale zitplaats; laat ons nog een oogenblik vertoeven, dan kan de rijst intusschen wat bekoelen vóór zij wordt opgeschept.” — „Met genoeg” luidde mijn antwoord, daar ik dit verborgen plaatsje, gelegen buiten het rumoer van het transport, voor onbetaalbaar hield, en zette mij naast Swiem neder. Langzamerhand kwamen eenige der passagiers eerste klasse op de kampanje: sommigen door zeeziekte naar boven gedreven, anderen, aan het reizen gewoon, om, onder het genieten der koele zeebries, van bak- naar stuurboord of langscheepsch te kuieren en zich te verlustigen in de prachtige gezigten, welke de Sundastraat nu en dan opleverde.

Daar kraakte de trap der kampanje, en de dikke majoor waggelde naar boven, keerde zich proestende en kugchende om, verloor bijna het evenwigt en riep met een stentorstem: „Wil je wel eens opletten, sergeant, dat die kerels niet aan mijne rijtuigen zitten!” — „Ja wel, majoor!” hernam Swiem, terwijl hij zich even van zijne sofa (het eendenhok) oprigtte. Hij brulde vervolgens een paar woorden van: „Jelui moest daar van die rijtuigen afblijven!” en liet zich toen weder naast mij neêrzakken, terwijl hij voortpruttelende tot mij zeide: „Die dikkert moest maar een agent van politie aan boord medegenomen hebben om zijne bagage te surveilleeren. Is het waarachtig al niet erg genoeg, dat hier bijna het halve dek wordt ingenomen door rijtuigen van passagiers, terwijl de Europeanen van een transport genoodzaakt zijn hun fortuin te zoeken, leunende tegen de verschansing, daar zij, pas uit Nederland aangekomen, nog niet gewoon zijn aan het aangenaam gezelschap van een troep vuile Javanen, Klinginezen, Arabieren enz., die heerlijk in allerlei poespas liggen te zwemen vóór aan den boeg, en wier vrouwen het woord luijer voor de kleine naakte schreeuwers niet in hun dictionnaire hebben staan, terwijl beneden tusschendecks de paarden en honden van den contróleur Grenouille, u, om van de vreeselijke hitte niet eens te spreken, terstond doen regtsomkeert maken! Waarlijk Bax, ik reis liever vier dagen in eene Hollandsche trekschuit. Maar van trekschuit gesproken: hoe vindt gij die dáár? Dat is mevrouw Grenouille, zoo bruin

als je schoenen. Zij is de echtgenoot van dien langen mijnheer, den eigenaar van de doggen. Al ging zij op haar kop staan, dan zou zij u niet kunnen vertellen wat haar naam beteekent, daar zij maar het liefst Maleisch of Javaansch prevelt."

Mevrouw Grenouille, die al zeer veel op eene trekschuit geleeke, klauterde naar boven, en maakte, zoodra zij vasten voet op de kampanje had, eene diepe reference voor den zendeling Knakworst, daar deze, die nabij den trap stond en zijnen naam eer aandeed, als een knipmes boog.

Mevrouw Grenouille zeilde vervolgens regt voor den wind naar de zitbanken, niet eens bemerkende, dat de pince-nez van den armen Knakworst in de confusie over boord was gevallen. Zij vlijde zich als eene gazelle of liever als een trekos op een der banken neder, zoodat de vloer der kampanje er van dreunde, terwijl de matroos aan het roer een flinke lachbui niet kon bedwingen.

Behalve mevrouw Grenouille, de majoor Domp en de zendeling Knakworst, bevonden zich nog op de kampanje de luitenant Soest met echtgenoot en twee kinderen, alsmede de jufvrouwen Muilburg, behoorende de twee laatste tot de reizigers der 2^e klasse. — Jaantje en Leentje Muilburg waren van meening, dat passagiers der 1^e en 2^e klasse gelijke rechten hadden, waarom zij zich familiaar op de kampanje hadden begeeven; zij droegen immers ook crinolines en behoefden waarlijk voor de blankheid van mevrouw Grenouille niet onder te doen, al droeg haar echtgenoot ook een zilveren band om zijn pet. Toen echter de gezagvoerder van den *Padang-Packet* haar met verwondering had aangezien en bij het roer met hevige gebaren stuurman van Peuter en iets in de ooren fluisterde, begon Jaantje beangst te worden. Zij had zich bij de nadering der overige passagiers toch reeds met verkeerd front opgesteld en knoopte nu in gebroken Hollandsch met hare zuster Leentje het volgende gesprek aan:

JAANTJE. „*Ah tobat!* (Och, heden me tijd!) Leen, ik geloof wij hier niet mogen zit."

LEENTJE. „*Gielak?* (Ben je gek?) Meheer de tweede zeeman (2^e stuurman) toch vriendelijk tot ons, hij lach en niks *marâh* (boos)."

JAANTJE. *„Pieckie manna! (Wat zou het!) Leentje dan niet weet, hoe maráh de toekan kápal (gezagvoerder) er uitziet?”*

LEENTJE. *„Papa ook tida soeka dátang (Papa ook niet hier komt); wij nu niet weet, wat wij zijn, ik bedank in al geval, om in die naauw hut te zit en dat voor drie personen en nog wel dame, wij even aanzienlijk als die eene daar op de bank. Ik geloof dat haar lakkie (echtgenoot) Patrouille heet, ten minste de evangelieman, daar straks, zoo iets in zijn zichzelf mompelde. — Ous Packian baai sampéh (onze kleeding is mooi genoeg) om satoe klasse (eerste klasse) te reizen. Papa ook boedok skali (erg dom), had ook een zilveren band om kapélla (het hoofd) moeten doen; men denk, hij is toewan kontroleur (mijnheer de kontroleur).”*

JAANTJE. *„Soeka ápa toch itoe, Leentje? (Wat wilt gij toch, Leentje?) Leentje tida menartie orang mistie baijer lebie (begrijpt Leentje niet dat men dan meer betalen moet) ik niet scheel, de orangs daar zal lach, kijk! Ah tobat! Leen, zeeman naar ons wijst. O! ik máloe, (O! ik schaam mij,) ik alles begrijp, niet wil gezonden worden, ik dame, en ik voor mij ook Christus (en ik ben ook eene christin). Matjoe Leen toch! (vooruit, toch Leen!)”*

De jufvrouwen Muilburg, namelijk Leentje door Jaantje voortgeduwd, verlieten met den versnelden pas de kampanje en rukten de hut van vader Muilburg binnen, die, van de afwezigheid zijner dochters gebruik makende, rustig een uiltje had geknapt en nu zeer brommig ontwaakte, daar hij juist gedroomd had, dat men zijne koffers bij het ophijschen over boord had doen vallen.

Jaantje, die uit de gebaren en het vervolgens naderen van den gezagvoerder maar al te wel had begrepen, dat het tijd was om te retireeren, had, door het ongemerkt geven van duwen en knepen, Leentje (die volstrekt niet kon begrijpen waarom) mede den terugmarsch doen aannemen en vatte nu aanstonds zeer respectueuselijk bij vader Muilburg het woord op. — *„Papa gielah betoel? dia poenja annak bickin máloe begítioe, kenápa tida bilang sáma Jaantje, tampat di sini boelieh massok saadja, djangang boelieh malandjong di kampanje. (Ben je nu geheel gek, papa, om uwe kinderen zoo te doen beschamen? Waarom niet tot mij gezegd: Jaantje,*

hier moogt ge u maar alleen ophouden; op de kampanje mogen wij niet komen.)

Het antwoord van den ouden Muilburg, wiens hut een paar passen van onze bedekte stelling (het kippenhok) was verwijderd, klonk ons gelijk het luiden van eene dorpsklok in de ooren. „Donder maar op met jelui wijvenpraatjes!” riep hij. „Hoe laat is het? Is ons goed over boord gesmeten? Niet? Zóó! Nu dan heb ik het gedroomd, doch wat vertelde je nu toch zoo even, van eene kampanje geloof ik?” Jaantje herhaalde nu, doch met een weinig meer respect, het gebeurde, daar zij zag dat de inhoud van papa's veldflesch (waarin toch een halve vierkante jongen zich vrijelijk kon bewegen) in hare afwezigheid was geconsumeerd en zij maar, al te treurige ondervinding had opgedaan, dat, na het innemen van zulk een dosis, de donderbuijen bij den ouden geweermaker zelden lang wegbleven.

Papa Muilburg, die reeds zestien jaren in Indië had doorgebracht en dus de levenswijze, enz., op zijn duimpje kende, hoorde zijne dochter bedaard aan, fronste de wenkbrauwen, en riep, zich in zijne geheele lengte oprigtende, uit: „Wat? wilde je dan op de kampanje gaan zitten bij dat bakzoodje? Ja, zie mij maar zoo verwonderd niet aan! Je vader is maar onder-adjudant, kind, doch hij wil niet ruilen met al dat volkje van Grenouille en Soest. Dacht gij u te moeten schamen? Voor wie? Voor wie voor den donder? Voor mevrouw Soest, die, vroeger te Meester Cornelis woonachtig, uw vader een geheim openbaarde, waarvan alleen de bloote mededeeling u het bloed in de aderen zou doen stollen? Voor mevrouw Grenouille, wier vier vorige echtgenooten op sombere wijze, na een huwelijk van twee à drie maanden, met den versnelden pas naar kapitein Jas (Bataviaasch kerkhof) marcheerden? Geloof mij, Jaantje, ik heb u dit reeds zoo dikwijls gezegd, het is al geen goud wat er blinkt. Wees tevreden, kind, dat gij met mij en Leentje op deze wijze moet reizen. Al wat wij bezitten is eerlijk in het zweet mijns aanschijns verdiend. Menigen nacht werkte ik voor u beiden. Geene Chinezen riepen ons immers bij het embarkeeren te Batavia na, zooals dien dikken majoor, van wien de Chinezen aan het havenhoofd zeiden: „*Kápan dia tida bayer di Padang laut, nanti goea kirim dia poenja oetang*”

sama toewan kolonel. Apaaitoe orang begitoe ada oetang delápan reboe roepiah!" (Als hij niet betaalt, dan zend ik de rekening aan den kolonel. Wat voor een kerel is hij toch, om zoo acht duizend gulden schuld te hebben!) En zoo kan ik u van de meeste der passagiers, die op de kampanje mogen vertoeven, het eene al bekoorlijker dan het andere mededeelen. Blijf nu echter met uwe zuster maar in de hut, daar het eten u wel zal gebragt worden."

Vervolgens verliet Muilburg de hut, en kuijerde, zoo goed het slingeren van de boot, die met volle kracht voortstoomde, het toeliet, langs onze schuilplaats. Swiem, die hem bemerkte, trad achter het voor het eendenhok hangende zeil te voorschijn en verzocht den adjudant, met wien hij gedurende zijn verblijf te Weltevreden had kennis gemaakt, om zich bij ons neder te vlijen. De oude hernam: "Wel ja komaan, men moet zich weten te behelpen als militair, niet waar jongelui? Nu, dit is eene perfecte hinderlaag, zeker om de lui van de kampanje te beluisteren?" — "Juist geraden, adjudant!" antwoordde Swiem: "behalve dat wij hier heimelijk alles kunnen waarnemen, wat er op de kampanje voorvalt, zoo is de zitplaats ook uiterst goed, want waar wil men toch in Gods naam zich gedurende de reis anders ophouden? Eene hut krijgen wij niet, en vóóruit, daar logeert de diergaarde; kortom, adjudant, het is een beestenboel om op deze wijze als onder-officier verpleegd te worden." — "Och jongeluidjes, murmureert toch niet!" zeide Muilburg; "ge zult hier in Indië nog zooveel onaangenaams ondervinden! Waarlijk, in de zestien jaren, dat ik rijst kaauw, heb ik wat lief en leed moeten slikken; dus nu nog niet geklaagd. Maar bl. ....! wat bijt mij daar in mijne beenen?" — "O! dat zal een eend zijn," hernam Swiem. — "Wat, een eend?" — "Ja, ge zit op een eenden- en kippenhok." — "Zoo! nog al mooijer; dan hebben die beesten zeker honger?" — "Ja, wie zou hier geen honger hebben?" vervolgde Swiem. "Maar à propos, van honger gesproken, ik mag waarlijk wel eens naar de manschappen gaan zien, hoe die het maken; door de zeeziekte schijnt de eetlust niet groot te zijn, daar zij mij anders voorzeeker reeds hadden opgezocht. Kom Bax, ik inviteer u mede aan den disch. De adjudant zal onze zitplaatsen, indien hij deze

mede verlaat, wel vooraf willen markeeren." — "Wel zeker!" zeide Muilburg, "indien mijne dochters zich beneden maar rustig houden, dan zit ik waarachtig hier als een *radja* (inlandsch vorst); daarbij zal ik mij maar vast aan de buitenlucht gewennen; want ik voorzie wel, dat ik de meeste uren van de reis op het dek zal moeten doorbrengen. In de hut ten minste kan geen Turk het uithouden; men wordt er compleet gebraden."

Vader Muilburg aan zijne mijmeringen overlatende, begaf ik mij met Swiem naar het voorschip, alwaar zich een alles behalve aanlokkend tafereel opdeed. Javaansche vrouwen en kinderen, die door het stampen en slingeren van de boot geweldig zeeziek waren en niet anders dachten dan dat hun laatste uurtje geslagen was, lagen hier en daar verspreid en plat op den grond, terwijl massa's van half gekaauwd suikerriet, *djagongs* (maïsklossen), schillen van vruchten, gedeeltelijk omvergeworpen hulpkwispeldoren en hulp-*pôts-de-chambre* hen gelijk vestingwerken omringden.

De huisvaders van deze lieve vergadering stonden, gewapend met pannetjes, deksels en bakjes, geduldig nabij de kombuis (keuken) het sein van Swiem af te wachten, om vervolgens met wat rijst, *lombok* (spaansche peper) en een stukje *ikan kreng* (gedroogd vleesch) de zieke echtgenooten en verder kroost wat te verkwikken. Het duurde dan ook niet lang, of Swiem gaf, na den rijstketel, den bak met lombok en het vleesch vlugtig te hebben geïnspecteerd, het lang verwachte sein, hetgeen alleen de inlanders gold, daar de Europeesche soldaten, waarvan de meesten, pruttelende over de slechte localiteit, nabij de verschansing stonden te leunen, eenige minuten later hun diner zouden ontvangen.

De inlandsche papa's betoonden zich na de uitdeeling der rations zeer zorgelijk voor de zeezieken, die echter, zonder iets te willen nuttigen, haren echtgenooten ditmaal den maaltijd geheel lieten behouden. De kleine kinderen van een half jaar oud werden daarentegen door de Javanen zorgvuldig gespijst, en wel op de wijze zooals men in Nederland de ganzen vet mest. Zij werden eenvoudig over de knieën gelegd, waarna papa met duim en voorsten vinger der regterhand de kleine massa's rijst in het mondje duwde, tot dat vader, ondanks het groen en geel worden van het

kleine Javaantje, het woord „soeda!” (genoeg) liet hooren. Het ontbrak dan ook niet aan muziek, daar de jonge luidjes nu en dan het gezang der matrozen overschreeuwden, hetgeen de *sakét kápella* (hoofdpijn) der zieken niet verbeterde.

Hadden de Javaansche soldaten goeden eetlust, de Europeesche zoo veel te minder. Dezen toch hadden vóór het aan boord gaan de communicatie tusschen hunné veldflesschen en magen maar al te levendig gehouden. Er waren er dan ook onder hen, die zelfs, na een middagdutje op een rol touwwerk, niet recht wisten of zij tusschen Amsterdam en Buiksloot of in den Indischen Archipel stoomden, zoodat Swiem, bij de uitdeeling der rations, op een paar flankeurs na, die onder het uiten van niet zeer stichtelijke woorden, het eten wel eens konden proeven, zich met den kok alleen bij de kombuis bevond.

„Sergeant! geeft u mijn kluifje maar aan dien mageren dominé, die dáár op de kampanje staat,” hoorde men nu een flankeur, die den zendeling Knakworst voor een dominé hield, vóór aan den boeg roepen. „Hij is zeker nog niet lang in het apenland, anders zou hij vetter zijn; wat dunkt u, korporaal Harmsen?”

HARMSSEN. „Neeen Bruins, dat kan men wel zien, daar ik gehoord heb, dat de zendelingen in Indië — want dat beroep heeft hij daar ginds ook — een oud leventje hebben en hun natje en droogje ter dege gebruiken!”

WILLEMSE. (Een ander flankeur). „Daar hebben ze gelijk aan; wat zeg jij er van, Taaije?” zich tot Roomschuit wendende.

ROOMSCHUIT. „Wat ik er van zeg? dat zendeling in Indië te zijn bepaald een goed baantje is, en dat een ieder, die het heeft, het maar stevig vast moet houden. Ik had er vroeger ook veel aanleg voor; doch, zooals het veelal in de wereld gaat, denken je ouders, dat je voor professor in de theologie in de wieg bent gelegd, dan sterf je als drágonder.”

WILLEMSE. „Hadt jij aanleg om zendeling te worden, Taaije?”

ROOMSCHUIT. „Ja, wis en b . . . .s! Mijn grootmoeder zaliger, in leven stovenzetster in de Nederduitsche Afscheiden kerk te Hellevoetsluis, pleegde altijd te zeggen, als ik

haar bijbel, voorzien van een Ned. pond koper naar haren stoel droeg: „Het mênneke is geboren voor een steek.”

WILLEMSE. „Een steek onder je korte ribben, Taaie? Je noemde daar nog al iets op. Hoe heette die kerk, zeg je? Gooi dat zoodje maar in mijn politiemuts; ik zal het morgen wel uitzoeken als wij op de reede van Benkoelen zijn; nu slingert mij de kast (stoomboot) te veel. Ik begin nu waarachtig ook te gelooven, dat je voor zendeling gestu-deerd hebt. Je bent anders beter geschikt, taaie, om vierkante jongens bij den krommen Arakchinees te Batavia te bekeeren, dan de blaauwtjes in het Apenland.”

ROOMSCHUIT. „Dat kan zamen gaan, alles op zijn tijd, *mon cher*; of denk je dat mijnheer Slak, Bak of Knakworst — hoe noemde adjudant Muilburg hem van morgen ook? — niet even als ik het vleesch onder de pekel houdt? Wacht maar, Neus (scheldnaam van Willemse)! Vóór dat wij te Padang zijn, zal ik je helaas over dien mijnheer Krak of Knakworst — hoe wil je 'm hebben? — nog wel eens moeten onderhouden. Ik spreek als man van het vak, weet je Neusje, jongen? Ik heb hem te Weltevreden in die weinige dagen van ons verblijf al eens ontmoet; doch op welke wijze, zeg ik je niet, daar het mij spijten zou, indien ik iemand, en vooral een zendeling, ten onregte beschuldigde. Dit mag ik je echter wel zeggen, namelijk dat hij mejufvrouw Jaantje Muilburg heden ochtend op de kampanje aanzag, alsof hij een been van een vierkanten jongen had ingeslikt en hij fluisterde ook wat, doch ik kon hem niet verstaan. Men zou gezegd hebben dat het iets zeer gewichtigs was, daar Jaantje haar geheele gezigt vertrok en ik waarachtig bang was, Neus, dat zij op eens blank zou worden.”

WILLEMSE. „O! dat begrijp ik best; dan zal hij aan het bekeeren geweest zijn.”

ROOMSCHUIT. „Daar zeg je zoo wat, Neus, dat is een slimmert! Waarom begint hij niet met dat lievertje, de éga van den Javaanschen kok, in de kombuis?”

WILLEMSE. „Wat belief je, Taaie? Neen; die is zuiver. Zou jij dat doen? Neen, man! vogelverschrikkers bekeert hij het laatst.”

ROOMSCHUIT. „Van vogelverschrikkers gesproken! Heb je de vrouw van den luitenant, die aan boord is, al gezien?”

WILLEMSE // Meen je die met haar enorme batterij, even alsof er een barkas aan haar derière hangt?"

ROOMSCHUIT. //Ja juist, barkas! enfin, crinoline bedoel je. Nu, het zou mij niet verwonderen, of die trekschuit heeft Jaantje en Leentje Muilburg van de kampanje laten inrukken; want je ziet haar niet meer boven komen, en de oude Muilburg zit alleen aan het dek."

WILLEMSE. //Nu, maar zij zijn ook passagiers 2de klasse, dus zij hebben niets te reclameeren. In allen geval hebben zij een hut, daar kunnen zij zich amuseeren en desnoods Knakworst bij haar inviteeren; die kan haar dan wat voorlezen, daar ik gehoord heb, dat hij een mand vol traktaatjes aan boord heeft."

ROOMSCHUIT. //Traktaatjes? Merci! Sinds ik in Indië ben en een paar dagen aan de dyssenterie heb geleden, gebruik ik een pisangblad."

WILLEMSE. //Nu, dan mag je wel wachten tot dat wij te Padang zijn, want aan boord varen wij geen pisangbladeren."

ROOMSCHUIT. //Aan boord behelpt men zich; dit bemerkte ik van middag nog, toen ik op de verschansing bij de kampanje zat."

WILLEMSE //Hoe dat?"

ROOMSCHUIT. //Wel, de vrouw van dien mijnheer, dien gij voor huisknecht uitscholdt, toen wij aan boord kwamen, omdat hij een zilveren band om zijn pet draagt, hield familiaar haar dochttertje bij een vlerk buiten het raampje van haar hut, en gaf het overtreffende aan de haaijen."

WILLEMSE //O ja! dit heb ik in die paar dagen al lang bemerkt: men is hier in Indië *tout à fait sans gêne*."

ROOMSCHUIT. //Gelukkig, want je behoeft waarachtig niet veel complimenten te maken; van daag ben je er, en morgen stoppen ze je onder de wol (begraven).

WILLEMSE //Daar is raad voor: dan drink je eenvoudig een vierkanten jongen meer in de week, zou vader Muilburg zeggen. Alles met matigheid gebruikt, zeide hij tot den sergeant Swiem, is onschadelijk hier in Indië, en tevens nam hij zulke een teug uit zijn veldflesch, dat wij dachten dat hij kurk, flesch en riem mede zou inslikken."

ROOMSCHUIT. //Ja, ik geloof, dat die Muilburg hem onge-

makkelijk peert, en wat ziet hij er flink uit! Hij is toch al vijftien jaartjes in het Apenland geweest. Als ik mij niet vergis, dan wil hij zich laten afkeuren, daar hem nog wat ontbreekt voor zijn pensioen."

WILLEMSE. "Afkeuren? gaat dat dan zoo gemakkelijk?"

ROOMSCHUIT. "Ja, weet je, gemakkelijk en gemakkelijk is twee, doch de doctoren hier in Indië zijn, even als jij, Neus en ik, de linie gepasseerd, dus het overige begrijpt ge."

WILLEMSE. "Ben je nu heelemaal gek? Neen, daar begrijp ik niets van. Het overige begrijp je: wat overige?"

ROOMSCHUIT. "Neus, Neus! dat met het afkeuren in Indië even gehandeld wordt als met alles."

WILLEMSE. "Nu ben ik nog even wijs, maar donder jij maar op met je flauwheden, leelijke Taaije!"

ROOMSCHUIT. "*Ne vous fachez pas, mon ami*, ik zal het je zeggen, luister!

In de eerste plaats, is hier in Indië *alles en zijn allen*, met een onverschillig waas overtrokken. Het klimaat brengt mede dat de meeste lui hier in het Apenland drie kwart gek zijn; alles leeft bij den dag. De resident, of laten wij liever met den gouverneur-generaal beginnen, grijpt en slikt wat hij kan, belooft allerlei veranderingen en verbeteringen zoo in het civiele als in het militaire leven, doch hunkert naar het oogenblik dat zijne vijf jaartjes achter den rug zijn, en roept dan, ter dege gespekt, wat zijn *porte monnaie* betreft, dat belooft ik je, neusje: "*Je vous salue!*" het aan een ander overlatende, om de nadeelige saldo's uit te pluizen en te redresseeren. De residenten en adsistent-residenten op kleiner schaal, idem idem, bang om wat degelijks uit te doen voeren, want dan krijgt men de inlandsche hoofden tegen zich, en de geschenken vloeijen minder in *toewan resident poenja roemah* (mijnheer de resident zijn woning) en dit zou immers niet kloppen, daar ZEd. nog een jaar in Indië denkt te blijven en dan met verlof gaat naar Nederland. Ja wel, zegt hij, ik zal het mij druk maken! Laat een ander den boel maar uit de war halen; als ik van verlof terug kom, wie dan leeft, wie dan zorgt. Ik zal het mij waarachtig niet moeilijk maken; mijn traktement van "twaalf honderd pop 's maands" gaat toch door. Goede vrienden blijven met de lui, dat is mijne leus!

Nu, wat de controleurs en verdere ambtenaren betreft, zij allen regelen zich naardien omzwenkenden vleugel. Ja, nu en dan is er wel eens één, die veronderstelt dat hij toch voor zijn traktement eens iets bijzonders moet uitvoeren. Hij probeert het dan ook wel. Doch naauwelijks is hij een paar jaar in Indië, of hij heeft de kneep beet; ik zeg het, neus, hij blijft stilletjes in zijn stoel liggen onder de galerij, volgt de mode stipt, door een tien- of twaalfduizend pop beer te maken boven zijn traktement, en klaagt dan over milt-, lever-, hart- en maagziekte — Neusje, neusje, als Daendels nog eens even om den hoek kwam kijken, wat zou die groote oogen opzetten! Trouwens, de man zou het er niet meer kunnen kroppen, de man, aan wien wij dien prachtigen postweg op Java te danken hebben, de man, aan wien wij het groot militaire hospitaal te Soerabaya verschuldigd zijn, alwaar gij in den gevel de afbeelding ziet van een Chinees, lollig hangende aan de galg!

Aan de galg! hoor ik u zeggen? ja, Neus, aan de galg! De gouverneur Daendels deed ZEds. inspectiereis op Java, komt te Soerabaya, ziet aldaar een enorm groot en prachtig gebouw, en vraagt aan den in zijn gevolg marcheierenden resident van Soerabaya: „Aan wien behoort dit gebouw, mijnheer?” Het antwoord luidde: „Aan den Chinees Likoe-poetroedjoepsoep, excellentie!” — „Zoo! vraag dien Chinees hoeveel hij voor dat gebouw betaald wil hebben; een magnifiek verblijf zou dit kunnen worden voor zieke soldaten.”

Het duurde niet lang, of de generaal Daendels vernam: „Het gebouw is *niet* te koop, excellentie!” — „Komaan, die vind ik aardig! Wil je dien Chinees eens vertellen, mijnheer de resident, dat indien hij binnen *vijf minuten* mij den prijs niet kan noemen, sinjeur boven aan den nok van zijn gebouw zal waaijen.”

Andermaal keerde de resident terug en rapporteerde dat *Kee* (algemeene naam van de Chinezen) koppig bleef en niets wilde verkoopen.” — „Dan hebt ge mij begrepen, mijnheer, niet waar?” hernam de generaal. — „Om u te dienen, excellentie,” was het antwoord van den resident, terwijl deze laatste terstond tot een der twaalf politie-agenten, welke hem volgden, riep: „*Saridin menartie lakas!*”

Saridin, (vlug, begrijp je?) en voor dat de gouverneur Daendels zijn neus behoorlijk had gesnoten, hing Kee, die een vermogen bezat van een millioentje of zestien, zeventien, aan den nok van zijn prachtig gebouw, zijn tong uitstekende, zoo beroerd als hij het vond!

Dat was nog een kerel, Willemse! Aan de wegen moesten zij werken; ieder hoofd van een *kampong* (inlandsch dorp) moest zorgen zóóveel honderd man met schoppen en patjols op het appel te brengen, en anders kwam het strijkstokje (de rotting) op de proppen, „*limah poeloek*” (vijftig) zoodat de stukjes vleesch van de batterij van den *Toewanko* (het opperhoofd) in de lucht de polka dansten. Alles kwam maar tot stand, weet je, Neusje? Dagelijks ondervindt men dan ook, dat generaal Daendels Nederland gedurende zijn gouvernement groote diensten bewezen heeft. — Nu b. v. zoude ZEd. geheel uit de mode zijn, daar slaapmutsen thans gevorderd worden, om de meer en meer te wijs gemaakte inlandsche bevolking te souteneeren in hunne toebereidselen voor het gewigtige oogenblik, het oogenblik, dat de Javaansche en Maleische bevolking, aangevoerd door „Liplappen”, zich van Nederland vrij zal maken. Dat oogenblik, amice! nadert spoediger dan menigeeen denkt. Ten tijde van Daendels bogen de Javanen en Maleijers voor een Europeesch soldaat als knipmessen; het zal wel waar zijn! Ontmoette b. v. een inlandsch hoofd te paard een flankeur te Batavia of Weltevreden, die wat tabak of vruchten van de bezaar (markt) naar de kazerne transporteerde, en de gouverneur Daendels was in de buurt, dan liet ZEd. mijnheer afstijgen, zeggende, „Wil je maar opstijgen, flankeur!” en *Loe misti bouwa itoe bārang-bārang di tangsi* (en jij, breng die goederen naar de kazerne).”

Maar nu, amice Willemse? Nu? Stop je ooren maar dicht, want het is vreeselijk! Nu sluiten de lieve Maleijers de deur voor je neus toe en roepen, als je om wat water of vuur vraagt: *Tidak!* (neen). Daendels zou ze *tidak* laten roepen! Als uijen aan een rist, liet ZEd. er ten minste (weet je, zoo voor een dessertje) een vijftigtal waaijen. (ophangen). Nog heden ten dage ondervinden de Europeesche soldaten, die pas uit Nederland zijn aangekomen en tijdelijk de wacht betrekken van het *Depôt-Bataillon* te

Weltevreden, hoe de inlandsche bevolking vroeger de Nederlanders eerbiedigde.

Men ziet dan ook alléén dáár den Javaan vóór de wacht afstijgen en zijn paard, tot hij voorbij is, bij de hand leiden.

Wat het militaire leven betreft, daar wil ik je maar niet eens veel van vertellen; want, Willemse, dat zult ge zelf spoedig genoeg ondervinden; alléén wil ik je zeggen, dat de militaire organisatie in Oost-Indië veel, ja veel verbeterd is, zonder echter nog op die hoogte te zijn, waarop zij al sinds jaren behoorlijk *kon* wezen. De generaal V. Z. heeft namelijk een fermien opdonder gegeven aan de sedert jaren lang bestaan hebbende oude sleur van zaken in het militaire leven in Indië. Terecht begreep deze hoofd-officier, dat de kaders de steunpilaren zijn van een leger. Daarom moest, zoodra ZEd. kommandant van het leger werd, ieder onder-officier en korporaal een voldoende examen afleggen, even als dit in Nederland geschiedde, om tot een dier graden bevorderd te worden. Want als zeker aantal onder-officieren-korporaals benoodigd was, trad de kompagnie, waarbij de vacatures waren, op twee gelederen aan; de kapitein riep dan vervolgens: „Ik moet twee korporaals hebben, mannen! sergeant-majoor, sla het strafregister eens op van N°. 1 en 2! Laat eens zien! Zoo! blanco,” of „nu, het kan passeeren, N°. een en twee, sergeant-majoor, op het rapport voordragen voor korporaal!” Doch nu hoorde men de nieuw benoemde briggussen om het hardst roepen: „Kapitein, ik kan niet lezen of bidden!” — „Zwijg, sergeant-majoor, laat de kompagnie maar inrukken!” — en de vacaturen waren vervuld. — Wat de aanvulling van mankeerende officieren betreft, hierin wordt door de militaire school te Meester Cornelis voorzien, ten minste grootendeels, altijd wel te verstaan, Neus, voor het wapen der infanterie; ik zou u van de militaire school, enfin van alles wat maar op militair gelijkt, amice, nog een massa kunnen vertellen, doch ge zult dat zelf wel later ondervinden.”

WILLEMSE. „Taaie! ik sta verstomd, kerel! Waar heb jij al die wijsheid opgedaan? Je bent toch geen minuut langer in het Apenland dan ik? Ik kan je zeggen, Taaie, dat ik zóó naar je heb zitten luisteren, dat mijn achterkwartier er pijn van doet; want je moet weten, dat ik gedurende

je vertelseltje op een ijzeren pin van de verschansing heb gezeten; ik wed dat mijn Sebastopol blaauw ziet."

ROOMSCHUIT. //De oude adjudant Muilburg was het, die mij dit alles verhaalde, Willemse! Lieg ik, dan lieg ik in commissie."

WILLEMSE. //Nu maar zeg, Taaije! dat is de moeite waard, hoor je! Och, wees zoo goed en waarschuw mij, als de oude Muilburg bij gelegenheid eens een half uurtje nuchteren is; want dan wil ik ook wel wat met hem over Indië spreken. Iemand, die hier vijftien jaren lief en leed heeft geslikt, kan er over meêpraten."

ROOMSCHUIT. //Ja, daar zeg je er een goed woord bij: als hij eens nuchteren is; want nu behoef je den oude op geen tien passen te naderen, daar ik jufvrouw Jaantje met een halve vierkante jongen cognac naar HEd.'s papa heb zien schuiven. Het begint dan ook trouwens tegen den avond mooi koel te worden. Ik wil hem best van een paar glaasjes ontlasten; want ik ben huiverig! Je kunt hier op die beroerde kast ook niet loopen, niet zitten en niet liggen!"

WILLEMSE. //Welnu, ga dan hangen, Taaije!"

ROOMSCHUIT. //Wel, ga jij hangen; er is touw genoeg aan boord, leelijke Neus! Kokkert!"

De gesprekken, gevoerd tusschen verscheidene flankeurs vóór aan den boeg en waarvan dat van Roomschuit en Willemse het meest mijne aandacht bezig hield, hadden een groot deel van den namiddag doen voorbijsnellen, zoodat ik vader Muilburg weder opzocht.

De oude had het eendenhok slechts eenige minuten verlaten, om het middagmaal te gebruiken met zijne dochters Jaantje en Leentje. Toen was hij, beladen met een drietal *bantals* (hoofdkussens), weder op het dek verschenen, en had zijne vorige stelling weder ingenomen, na deze door het aanbrengen der kussens wat comfortabler te hebben gemaakt.

De sergeanten Swiem en Kraai, die den ouden adjudant gezelschap hielden, daar Swiem na de uitdeeling weder naar het achterdek was gewandeld, gaven mij bij mijne nadering een sein, waaruit ik aanstonds begreep hoe laat het was. Ik herinnerde mij toch tevens dat mejufvrouw Jaantje, volgens de verklaring van Roomschuit, papa Muilburg eene

hartversterking had gebragt; ik deed echter of ik niets bemerkte, en voegde mij, al neuzende, bij het gezelschap.

Aanstands rigtte de oude Muilburg het woord tot mij en riep: „Bonsoir Baxje, kom jongen, ga toch zitten! Hier heb je ook een kussen, arme donder! Dit is pas een begin van het genoegelijke leven in Indië, man! Een reisje met de stoomboot voor onder-officiëren is magtig amusant. Enfin, morgen-ochtend zijn wij, als ten minste de haaijen ons te voren niet hebben ingeslikt, op de reede van Benkoelen. Maar ga toch zitten en neem je gemak! Pas echter op je kuitzen, Bax, want de bewoners van de tweede étage (en tegelijk gaf Muilburg zulk een schop tegen het onderste deel zijner sofa, dat een dozijn eenden en kippen als oud lood door elkaâr vlogen) zijn soms wat oproerig, doch dan geef je ze maar eens eene kleine vermaning.”

Ik plaatste mij nu weder op het kippenhok, dat door de aangebragte kussens waarlijk goed voor rustbank kon dienen, en verlustigde mij in de prachtige gezigten, die zich bij het ondergaan der zon telkens opdeden. Intusschen keuvelde Muilburg met Swiem en Kraai even lustig alsof zij in de Kalverstraat onder hun drie-uurtje zaten. Zoo hoorde men Muilburg zeggen, toen mevrouw Grenouille een harer telgen van de kampanje naar bed bragt, voorafgegaan door de baboe: „Ik weet waarachtig niet wie of blanker is, mevrouw of de baboe! Ik geloof echter, dat zij ook een poesje is, hoor je! Haar man kan wel te huis blijven; zij zal de kontrôle wel waarnemen! En wat een zeilschuit! neen, dan zien Jaantje en Leentje er vrij wat stemmiger uit.”

SWIEM. „Hebt ge maar twee dochters, adjudant?”

MUILBURG (brommend). Ja! of dacht je soms dat dit niet genoeg was? Ik heb nu en dan met die jufvrouwtjes toch al wat te stellen, dat is maar *Pa, Leentje poenja crinoline pietjak* (pa, Leentje haar crinoline is gebroken), *pa, Jaantje poenja kaijn soeda toewa* (pa, Jaantje haar rok is versleten) en meer van die weergasche gekheden, die mij ieder oogenblik de beurs doen trekken en mijne duiten met verdubbelde rotten laten afmarcheeren!”

KRAAI. „Kom, adjudant! ge praat even alsof de dubbeltjes zoo diep zitten! Neen, dat weten wij wel beter. De zwarte harddravers van den adjudant-geweermaker te

Meester Cornelis, kende immers een ieder te Weltevreden?"

MUILBURG. „Nu ja, tot je dienst; maar al heb ik dubbeltjes, daarom wil ik ze maar zoo niet aan nesterijen uitgeven. Waarachtig, de mode verandert ieder oogenblik; ik geloof dat de beste japon van Leentje nog geen acht jaar oud is."

SWIEM. „Nu, dan heb je waarachtig niet te klagen, oudje! Als ge het volgend jaar met uwe dochters naar Nederland vertrekt, dan zal het er anders inhangen. Wissel dan vast maar wat muntjes; want ik verzeker je, adjudant, dat zoodra de jufvrouwen Jaantje en Leentje aan wal komen, zij van top tot teen met hare kleeding van directie moeten veranderen, willen zij, al is het ook maar in het opsluitend gelid, met de tegenwoordige dames in Holland meê marcheeren."

MUILBURG. „Jongentje-lief! daar zeg je zoo wat! Je roerde zoo even eene gewigtige snaar aan: „naar Holland gaan." Ik wilde juist van de heeren, die, zoo als mij verteld is, allen immers pas uit Nederland zijn gekomen, hun oordeel eens hooren over een brief, dien ik van mijne beste nicht Trui, het eenige familiestuk, dat ik in Holland nog bezit, eenige dagen geleden te Weltevreden heb ontvangen. Ik had in geen veertien jaar taal of teeken van haar vernomen, toen ik, vier maanden geleden, het eens waagde en haar flink weg het volgend schrijven mededeelde, waarvan ik de copie heb behouden. Ik hoopte toch, dat zij den grooten militairen marsch, den weg van allen, nog niet zou hebben ingeslagen. Luister!

„Truitje-lief, mijn beste eenige familiestuk, dat ik nog „in Holland bezit, ik ben tot schreijens toe vervuld" (ik had bij die gelegenheid een halven vierkanten jongen rum voor de aandoeningen naast mij gezet), „als ik er aan denk', „dat ge toch zoo naauw aan mij verwant zijt. Uw neef Kees „en mijn vroegere oppasser waren immers volbloed broërs? „Welnu dan, oud familiestuk, naauw of minder naauw aan mij „verwant. Uw neef Muilburg leeft nog, want ziet ge, Truiké, „minder als een neef ben ik toch nooit van u, en daarom „hoop ik vurig, ja even vurig als het rummetje, dat ik on- „der het schrijven dezer letteren op uwe gezondheid slik, „spoedig iets van u te vernemen, te meer daar ik van plan „ben met mijne dochters Jaantje en Leentje bij u, in mijne

„geboorteplaats, het dorp Onverholen, te komen wonen.

„Weet dan, beste Snoetje! of liever (het is reeds lang geleden) beste Muiltje! dat uw neef, die thans aan u zit te schrijven, het in die zestien jaar, dat wij elkander niet gezien hebben, tot adjudant-geweermaker heeft weten te brengen, dat lang de eenvoudige strepen van sergeanten „sergeant-majoor zijne mouwen versierden, doch dat eindelijk „de epauletten op zijne schouders, waarin ge wel eens geknepen hebt, Truike, een vast plaatsje hebben ingenomen;

„dat uw neef Muilburg, want zoo heet ik nog steeds en ben ik altijd nog, ten minste nu weêr „à prendre” is, dáár mijne dierbare wederhelft voor drie jaren geleden aan een „stevige delirium-tremens den kraaijenmarsch blies, op „het oogenblik een vermogen bezit van 3 ton, zegge drie ton, en geen teer, pik of scheepsbeschuit, neen, char-mante nicht! of zijt ge zoo mooi niet meer als vroeger? „drie ton, gevuld met „Hollandsche jongens! Zeeuwen! dus „geen bagatel, niet waar?

„Ons plan is nu, daar ik over eenige maanden mijn pensioen denk aan te vragen, om, zoodra wij in Holland zijn „aangekomen, ons bij u te Onverholen voorloopig te vestigen, namelijk indien het uwe goedkeuring wegdraagt „en gij u wel met de verdere leiding van mijne Leentje en „Jaantje wildet belasten.

„Daar ik nu niet weet of dit schrijven even als mijn „laatststen brief, voor veertien jaar geleden aan u verzonden, „weder onbeantwoord zal blijven, zoo kan ik mij niet „verder uitlaten.

„Schrijf, indien ge nog leeft, beste nicht, per omgaande „mail, en meld dan eens uitvoerig hoe het er alzo bij u te „Onverholen uitziet, daar de verdere voltooiing der educatie „mijner lieve spruiten mij zeer naauw aan het hart ligt.

„Mijne lievelingen Jaantje en Leentje omhelzen u, beste „nicht Trui, vele malen in gedachten, even als uw naar „eenig teeken van u reikhalzende en nogmaals op uwe „gezondheid drinkende neef

Adres:

Casper Muilburg.”

„Mademoiselle Truike Schuilburg,
te
Onverholen.”

„Nu! en toen ontving ik, tot mijne niet geringe verwondering, het volgende antwoord van Trui; doch alvorens u haar brief mede te deelen, moest Kraai de lantaarn eens geven en even bijlichten!

KRAAI. „Bedoelt u den vierkanten jongen, adjudant!”

MUILBURG. „Juist amice! Ik sta verstomd van je! Nog zoo kort in Indië, en nu reeds den conversatietoon magtig! Het kan dan ook niet mankeeren, of ge zult het ver brengen in het Apenland. Het is iedereen niet gegeven om zich in een vreemd land spoedig de zeden en gewoonten eigen te maken. In Indië bestaan deze voornamelijk in drinken, geld stukslaan en knoeijen; een ieder heeft er de wijsheid in pacht, en de zaken gaan met den looppas achteruit. Jan schuift het op Piet en Piet op Kees, terwijl ten slotte Kees het aan Trijn overlaat om de jaarlijksche nadeelige saldo's te dekken. Maar een ander praatje, Kraai! is er nog kruid in den hoorn? anders zal ik Leen of Jaan eens praaijen.”

KRAAI. „Er bevinden zich nog wel een viertal cognacjes in de flesch; dus kunt ge uwe dochters die moeite besparen, adjudant!”

MUILBURG. „Foei, Kraai! nu val je mij weêr erg tegen. Ik heb je pas zoo geprezen dat je al zoo georiënteerd was in het Indisch militaire huishoudentje, doch nu moet ik je les geven, man! Weet dan, dat ik in de laatste tien jaren nooit minder dan vier sneeuwbolletjes, peitjes, cognacjes, rummetjes, of wat er al zoo circuleert, in eens gebruik, zoodat, wanneer je mij bediend hebt, er voor u en de overige heeren niets zou overschieten. Dus, attendez mon ami, — Leentje! Jaantje! *Matjoe!* (vooruit).”

Men hoort nu beneden uit een der hutten de liefelijke stemmen van de jufvrouwen Muilburg, waarvan de melodie, gelijk aan kattengemaauw, zich met het gehuil van den wind vereenigt.

JAANTJE en LEENTJE (te gelijk). „*Papa pangil?*” (roept).

MUILBURG. „Kinderen! brengt één van beiden nog een vierkanten jongen boven; maar dondert niet van de trappen.”

De dames Muilburg verschenen vervolgens beiden aan het dek, en terwijl Jaantje, zonder door papa te worden opgemerkt, heimelijk een praatje aanknoopt met den zen-

deling Knakworst, die hiertoe zeer genadiglijk van de kampanje was nedergedaald, overhandigde Leentje den vierkanten jongen met eene dienaarssse aan den ouden Muilburg.

MUILBURG. „Komaan, mijn poesje! nu ben je braaf. Zet je vrachtje hier maar neêr, en neem het lijk (den ledigen vierkanten jongen) maar mede naar de hut. O, wacht even! er zit nog een staartje in, ik geloof van een cognacje of vier, vijf, volgens de verklaring van mijnheer Kraai.” En in één teug maakte de oude adjudant de beker met vijf cognacjes soldaat. „Zie zoo! ruk nu maar in met je gebakken peren. Maar zie me voor den donder niet zoo naar de knevels van mijnheer Kraai, kind! Dat moet je bepaald afleeren, hoor e, want als wij het volgend jaar in Holland komen, dan zou ik op je moeten passen. Je nicht Trui had het er ook over in haar brief; ik zal het antwoord op mijn schrijven eens aan de heeren voorlezen. Breng het lijk nu maar naar beneden. Kom, afgemarcheerd, en houd je zuster Jaantje gezelschap.”

Mejufvrouw Leentje passeerde vervolgens met het lijk langs de beenen van Kraai en Swiem het défilé van den regtervleugel af aan, en verdween in de duisternis, terwijl Muilburg, die de werking van de laatste dosis cognac een weinig begon te gevoelen, haar nabromde: „Beneden blijven, hoor je! De zeelucht zou jelui maar verliefd maken, en die aardigheid kunt ge best uitstellen tot ik mijn pensioen heb en in Holland woon; dan zal je nicht Trui wel flinke jongens voor. jelui opzoeken, daar zij mij schrijft, dat de jongeheertjes tegenwoordig het meest naar geld zien en naar een lief snoetje, *cela s'entend*; nu, en dat hebt ge beiden.”

SWIEM (fluisterend tot Kraai). „Het is goed dat stuurman Vliegdam het niet hoort; hij noemde Jaantje en Leentje immers roetmoppen?”

KRAAI (fluisterend tot Swiem). „Ja, maar dat vind ik flauw, want ze zien er waarachtig niet kwaad uit. Neen, dan moet je die orang-oetang van Grenouille zien, kijk, zie je! daar pakt ze familiaar den dikken majoor om den hals; het schijnt dat hier alle goederen gemeen zijn in Indië!”

MUILBURG. „Swiem! wilt gij de honneurs eens waarnemen?”

Hier is de beker, en dáár staat Heerom, de vierkante jongen met cognac. Jelui moet maar eens flink aan de wieg stooten (drinken). „Ik zal een keer overslaan, of neen! ik moet de heeren het antwoord van Trui nog voorlezen, dus geef mij nog maar een spannetje van vieren (beker, waarin vier cognacjes); ik mogt anders eens heesch worden onder het lezen.”

SWIEM (na gedronken te hebben). „Ze is echt, adjudant! Mij dunkt, als ik heden avond het derde gedeelte van het door u geconsumeerde had gedronken, ik weinig meer van het stampen der boot zou gevoelen.”

MUILBURG. „Ja, dat heb je vóór als je in Indië alles contant betaalt. De Chinezen zoowel als de tocohouders geven je dan zuivere en flinke waar voor je geld; ze zien je aan als gekken als je contant betalen wilt, daar zij gewoon zijn, aan de meeste Indische heeren (ontbloot s. v. p. de hoofden bij het uitspreken van het laatste woord) eetwaren, kleedingstukken — dranken niet te vergeten — ja zelfs rijtuigen en paarden, op crediet te geven. Je begrijpt dus, dat ze niet alleen hunne waren daarnaar geven, maar ook den prijs daarnaar regelen, daar de arme donders soms jaren lang met hun staart in den nek en den hoed in de vingers buigen moeten als knipmessen zoodra hunne debiteuren traktement hebben ontvangen, en dan krijgen ze nog niets. — Je zei daar, dat, als je een derde gedeelte van mijn avonddouceurtje hadt gedronken, je reeds buiten gevecht was gesteld. O! daar kan men in Indië zoo aan gewoon raken. Ik weet nog zeer goed, toen ik ruim zestien jaartjes geleden uit Nederland alhier debarkeerde, ik geen vingerhoed opwekkingsextract kon gebruiken; doch dit wende langzamerhand. Je maag is daaromtrent een zeer gediensstige geest; want ten einde mijne normale gezondheid te bewaren, consumeer ik sedert de laatste tien jaren een vierkanten jongen daags, altijd, wel te verstaan, behoorlijk verdeeld in tijdvakken. Nu zou het dwaasheid zijn om hierin verandering te brengen, te meer daar ik mijne schaapjes op het drooge heb en mijne spruitjes er niet onder zullen lijden; doch ben ik bij nicht Trui aangeland, dan zal die dosis wel tot de helft kunnen verminderd worden.”

Mejufvrouw Jaantje Muilburg, die van de gelegenheid

had geprofiteerd, dat Leentje een vierkanten jongen aan papa bragt, was nog steeds in een druk fluisterend discours gewikkeld met den zendeling Knakworst; doch tot haar grooten schrik bemerkte zij onder het keuvelen, dat Knakworst al te vrolijk was en door het gedurig stampen der boot nu en dan een kuitenflicker sloeg. Zij zag echter geen kans om van hem ontslagen te worden, daar zij aanhoudend in gebroken Hollandsch tot hem fluisterde: „Pst! Pst! Papa niet hoor, mijnheer de Evangelieman! Als papa hoor, ik mij schaam, ik verloor reddeloos!” Knakworst, die echter meer in het Oude Testament dan in het Nieuwe scheen gestudeerd te hebben, werd verliefd en gaf mejufvrouw Jaantje, van wie hij reeds onder medeweten van hare zuster Leentje, doch ook alléén van haar, het jawoord had, een ongegeneerden flinken zoen. — *C'est un peu fort!* dachten twee flankeurs, die achter den grooten mast op de loer zaten en te zamen hadden gewed of de zendeling Knakworst dezelfde schuinsmarcheerder was als die te Weltevreden; want de spionnen waren niemand anders dan Willemse en Roomschuit. Als bruinvisschen schoten zij uit hun schuilhoek en zongen, geaccompagneerd door eenige in de duisternis toesnellende kameraden, terwijl Knakworst naar de kampanje waggelde en mejufvrouw Jaantje met de beenen in de lucht naar beneden het hazenpad koos:

Dan ziet men menigeen	
Niet stevig op de been,	
Ter sluiks zijn liefje ontvlieden;	
Gedoken in zijn witte das	
Zou hij, als 't daglicht was,	} <i>bis.</i>
Zich toch geneeren,	
Zóó te marcheeren.	

MULBURG (zich met moeite van het eendenhok opheffende en naar de kampanje ziende). „Wel b...! wat heeft hij hem staan. Ik verzeker je dat hij zijn vrachtje beet heeft, hoor jelui! hij is zeker weêr zenuwachtig van het bekeeren; wie of hij nu weêr te pakken zou gehad hebben? — En wat zingen de flankeurs?”

KRAAI en SWIEM schaterden het uit van lagchen, denkende aan Jaantje.

SWIEM „Ik geloof, adjudant, dat zij een extra oorlam hebben gekregen van stuurman van Peuteren!”

MULBURG (door de gebruikte cognac een weinig beneveld). „Wie? De zendeling?”

KRAAI. „Neen! de flankeurs!”

SWIEM. „Kom, adjudant! laat de flankeurs maar zingen. Lees ons nu eens den brief van uwe nicht voor. Ik zal de lantaarn daar ginds even leenen, dan kunt u beter zien!”

MULBURG. „Perfect! Maar neem bij vergissing den vierkant-jongen niet; want die geeft geen licht, wel warmte. — Hm! Hm! van de laatste vijftien cognacjes heb ik tegenwoordig 's avonds meestal hinder. Ik weet niet hoe het komt. Ik veronderstel dat mijn maagje niet meer zoo sterk is als vroeger; ik heb anders van de wurmen niets geen last meer.”

KRAAI (hartelijk lagchende en zich tevens inschenkende). „Neen; dat wil ik waarachtig wel gelooven, adjudant! de wurmen zullen bij u wel voortdurend als meeuwen voor anker liggen! Ah! daar komt collega met het licht aankuieren.”

MULBURG (zich na een paar mislukte pogingen, opgerigt hebbende). „Zie zóó! Zet je bijlegger hier maar neêr. De eenden en kippen beneden ons zullen denken, dat de tooverlantaarn vertoond moet worden. Wij zullen hun den slaap uit de oogen houden. Zie hier wat nicht schrijft; maar parbleu, ik heb mijn bril niet bij mij. Swiem wees zoo goed en lees het ons eens voor?”

SWIEM. „Met genoegen, adjudant! Zijn de heeren geheel gehoor?”

MULBURG. „*All rights?* Of wil je eerst voor de aandoeeningen nog een cognacje?”

SWIEM. „*Merci!* na het lezen houd ik mij gerecommandeerd. Attentie, heeren s. v. p.!”

„Hooggeachte, innig geliefde, reeds lang verloren gewaande neef!

„Gelijk de kat, die na een vruchteloos zoeken van eenige uren, hare jongen terugvindt;

„Gelijk de kip, die haar pas gelegd ei aanschouwt ;

„Gelijk de Dominé, die, na zich over de geboorte van
„zijn negentiende spruit te hebben verheugd, de tijding
„ontvangt dat zijn traktement is verhoogd ;

„Gelijk de patient, die van een twintig meter langen
„lintwurm met succès verlost wordt ;

„Gelijk de schoenlapper, die op zijn $\frac{1}{16}$ lot de hon-
„derdduizend trekt ; kortom, gelijk aan allen, die van
„plezier bijna crèveeren, was mijne vreugde, Hoog-
„geachte neef Casper Muilburg! (laat ik uw brief eens
„even inzien, ja zoo heet ge) toen Louis (mijn huis-
„knecht) uw hartelijk en zoo welkom schrijven had
„overhandigd, en ik met bevende lippen uw hand-
„teekening las.

„Louis zelfs was aangedaan, toen hij uw brief boven
„bragt. Ik zat juist in mijn boudoir, vergezeld van
„Mimie (mijne poes) en Chérie (mijn engel van een
„hondje), toen de Hemel mij op eens zóóveel geluk
„deelachtig maakte.

„Gij leeft dus, onvergetelijke neef! en zijt zoo als ik
„uit den uwen bemerkte, gezegend met drie ton Hol-
„landsche guldens en twee dochters. Hm! deze laatsten
„zullen immers wel lief jegens uw nicht zijn? Doch dit
„ter zijde! Ik wil beginnen met uwe vragen stipt, ja
„zoo mogelijk volmaakt, te beantwoorden.

„Ik woon dan niet meer te Onverholen, lieve, beste,
„gefortuneerde neef! O heden neen, daar kon ik het
„niet uithouden, foei! Ik erger mij weer als ik er aan
„denk. De plaats heette „Onverholen”, en de geest
„onder de menschen dáár was ook „onverholen”, en
„dat strookte volstrekt niet met mijne principes. In
„één woord, lieve, bevoorregte neef! de menschen
„waren er te liberaal; o. a. zij speelden piano op Zondag.
„Zij openden brieven, zij aten lekker, zij dronken
„lekker, zij toerden, zij gaapten, zij snoten hun neus,
„zij wandelden, ja zelfs, o neef! het is ongeloofbaar,
„zij maakten hun bed op en dat alles op Zondag. Het
„was vreeselijk om te moeten aanzien, terwijl het op
„Louis, mijn Ant (werkmeid) en mijn Bet (keuken-
„meid), ja zelfs op Mimi en Chérie nadeelig werkte,

„zoodat ik verhuisd ben naar Dufhorst, waar ik nu
„sinds twaalf jaren woon.

„Ge noemt mij in uw brief Trui! O schalk! zoo
„heet ik niet. Mijne doopnamen zijn Maximilienne,
„Brigantine, Gabriëlle. Nu, maar dit is u waarlijk wel
„te vergeven, aanzienlijke neef! Terecht schrijft ge mij:
„in geen zestien jaar heb ik u gezien, nicht! nu en
„dan vergeet men den voornaam van iemand wel, niet
„waar lieve neef?

„Ook ik heb, even als gij, in het huwelijksbootje ge-
„zeten, en heb mijn echtgenoot verloren, even als gij
„uwe vrouw.

„Welk een samenloop van omstandigheden! Als mijne
„buurvrouw jufvrouw Buskruid het hoort, zal zij zeggen
„(want, gefortuneerde neef! zij behoort tot de extra-
„ultra-orthodoxe rigting, en laat zich dan ook Zondags
„door eene buurvrouw wasschen en aankleeden, terwijl
„die dan tevens voor haar het eten kaauwt, ten einde
„den dag niet te ontheiligen): de Heer zij geprezen!

„Mijn man zaliger, lieve beste neef, overleed aan
„de gevolgen van een val van het paard, och ja! Ik
„zie hem nog rijden: hij was een pracht van een man,
„dat was hij. — En uw vrouw stierf, als ik het wel
„heb aan een ...? Wacht! ik heb uw brief hier liggen,
„lieve, gefortuneerde neef! o ja! aan een delirium-
„tremens, dat is zeker diarrhée, lieve neef? Ik heb er
„mijn man wel eens over hooren spreken; dat komt
„dan van al dat vruchten eten!”

Swiem stikte bijna van het lagchen, terwijl Kraai het
uitschatert zonder zich te kunnen inhouden en de brief
Swiem ontvalt.

MULBURG (meer en meer bedwelmd door de cognac).
„Ha, ha, ha! is het wijf gek, wat las je daar? Diarrhée?
Wacht maar, als ik te Dofhok of Dufhorst kom, zal ik ze
een vierkanten jongen met rum of cognac voor haar neus
zetten, en dan kan jufvrouw Buskruid komen helpen om
den jongen uit te kleeden. Ik zal ze voor den donder wel
een octaaf liberaler maken. Een mooi ding! kruipen zij dan
Zondags hun nest maar zóó weer in?”

KRAAI. // Kom, Swiem! lees nu verder; want het begint al vrij laat te worden, en de adjudant zal ook wel wat naar rust verlangen."

MUILBURG (stotterend). // Is... er... nog leven... in den... vier... kan... ten jongen? Schenk eens... in! lees maar verder... van... mijn lieve Trui... of... neen... ze heet... nu Maximi... Bri... ga... henen... wat honden... namen!... ha... ha!... die... Trui... en... ze is... fijn... ook... geworden... als... ik... te... Duf... horst... kom, zal... ik die... buurvrouw... juf... vrouw... Buskruid wel in de lucht... laten don... de... ren!!"

Swiem wilde juist weder voortgaan met lezen, toen twee vrouwenstemmen zich deden hooren; het waren de jufvrouwen Muilburg, die slaap hadden.

"*Slamat tidor, papaatje!* (wel te rusten, papaatje)," riepen zij als uit één mond.

MUILBURG. // De... jongen... is... nog... niet... leëg... poes... jes... ik... zal... jelui wel... roepen... als... N°. 4... moet aan... rukken... geef... dan voor... de... varia... tie... maar... een... vier... kante... jon... gen... met... rum!"

De dames Muilburg hadden de laatste woorden van papa niet eens gehoord, daar zij, zijn stotteren vernemende, maar al te goed begrepen dat de barrometer 100°. Fahrenheit teekende. Zij rukten dan ook met gestrekte knieën en zoo vlug als het slingeren van de boot en het glibberige dek het toelieten naar hare hut, roepende luidkeels in gebroken Hollandsch: "*Papa tida* (geen) schaamte! *Ah tobat!* Leentje en ik *tida* fatsoenlijk huwelijk doen kunnen, *papa poenje sála!* (papa's schuld)."

SWIEM (Kraai aanstootende). // Nu, als de heeren gehoor zijn, lees ik verder."

KRAAI (fluisterend tot Swiem). // De oude is onder zeil. Het is of hij er op gerekend had: hij heeft maar even drie hoofdkussens mede gebragt."

SWIEM. // Ge behoeft niet te fluisteren. Al sprong nu terstond de ketel en de machinekamer met de *Padang-Packet* er bij, dan wordt hij toch niet wakker. Ik verzeker jelui, dat hij tegen een koele zeebries bestand is heden nacht. Terwijl wij hier bij elkander zitten, heeft hij

toch ieder oogenblik vier cognacjes te gelijk soldaat ge-
maakt."

KRAAI. "Een lief cadeau, dat die nicht van den adjudant te huis krijgt. Ze mag waarachtig een likeurstoker in hare buurt wel vast aanzeggen een extra voorraad in te slaan, daar neefje voor herstel van gezondheid uit Indië komt logeeren en dagelijks eene hartversterking gebruikt, waarbij de maat te pas komt. — Lees nu den brief van zijn nicht maar verder voor."

SWIEM. "Ja, laat eens zien! Ik was gebleven.... o wacht! hier heb ik het, waar zij vertelt dat je een delirium-tremens van het vruchten-eten krijgt. Nu, luister!

"Mijn man zaliger heeft het wat dikwijls over u gehad, lieve neef Casper! Hij zeide altijd: och Brigantijntje! neef Casper is al lang aan de een of andere ziekte in Indië overleden, en anders zullen hem de tijgers wel opgemuist hebben.

"Uwees schrijft mij, aanzienlijke neef! dat men nooit zou kunnen weten enz.; ten minste, dit begreep ik uit een paar bedekte termen uit den uwe. Ja, wat zal ik u zeggen! Ik zie er dan ook, zoo als jufvrouw Buskruid zelf nog onlangs zeide, kras uit. U moet weten dat ik nog zonder bril kan eten, en mij zelf aan- en uitkleed.

"Och! lieve, onvergetelijke neef! vergeef het mij; maar ik ben zoo bang. De reis van Indië naar hier is zoo lang; o! ik vrees dat een ander uw hart overen zal! Drie ton!! en dan geen scheepsbeschuit, maar Hollandsche guldens. Och! puissante neef! ik wilde u maar vast mijne beeltenis zenden; maar jufvrouw Buskruid heeft het mij afgeraden. Ze zei: Als uw neefje hier komt, dan ontvangt hij als surprise het origineel. Ze zeide verder: het moest u eens te veel aandoen bij het zien eener photographie van uw persoontje, terwijl, als UEd. hier is aangekomen, dan maakt het orgineel meer effect, dan schiet de liefde dieper wortels in zijnen boezem.

"O beste neef! U kunt u niet voorstellen hoe die Sophie Buskruid ook verlangt om u eens te zien!

„Ik kan mij dit best begrijpen, weet u; maar als uw
„geliefd persoontje hier is gearriveerd, dan mag So-
„phie Buskruid niet zoo veel meer bij mij aan huis
„komen. O, heden neen! want ik heb mijn lieven Frans
„zaliger, mijn alles in dien tijd (nu heb ik omtrent
„uwe ontvangst andere pligten te vervullen) dikwijls
„hooren zeggen: de Indische heeren, Brigantijntjelief,
„storen zich weinig aan eene eerste liefde; zij laten
„al spoedig de tweede, derde, vierde, vijfde, zesde en
„zevende met verdubbelde rotten volgen.

„En thans, alvorens te eindigen, wil ik u, onverge-
„telijke neef! nog op een paar zaken attent maken,
„die u noodwendig dient te weten bij het repatrieeren.

„Weet dan, dat alles in ons vaderland een anderen
„vorm heeft aangenomen, dat ge, zoowel menschen als
„steden en dorpen, na een zestienjarig verblijf in Indië
„niet meer zult herkennen. — Ik zeg u dit, och!
„duidt het mij niet ten kwade, puissante neef! omdat
„ik niet weet of uwe lieve dochters (zij zijn immers
„wel lief?) in Indië wel naar de mode gekleed gaan,
„daar mijn man zaliger mij wel eens een portretje
„heeft laten zien van eene Indische dame, en o! char-
„mante neef! ik bloos bij de gedachte — hetgeen u dan
„ook trouwens aan den inkt, waarmede deze regel ge-
„schreven is, wel zult bemerken — zij waren niet kuisch
„genoeg gekleed, weet uwees?

„En vooral hier in Dufhorst, waar zelfs de burger-
„luidjes hunne spruiten in zijde en fluweel kleeden,
„zou het vreeselijk zijn, indien u puissante neef! met
„uwe freules en uwe drie ton (met geen scheepsbeschuit,
„maar Hollandsche jongens, zoo als uwee schrijft) werd
„uitgelagchen. Dit zal ik echter hopen te voorko-
„men, daar ik, zoodra het schip, dat uw geliefd
„wezen zal overbrengen, is binnengeloopen, eene mo-
„diste, twee naaisters, twee kleermakers en twee
„schoenmakers bij u aan boord zal zenden, ten einde
„u en de freules te reformeeren en over te gisten.

„Nu hoop ik ten slotte, allerliefste en bevoorregte
„neef Muilburg! dat gij met uwe beminnelijke dochters
„u *à votre aise* bij mij zult gevoelen. .

„Mijne stille huishouding is op de volgende wijze
„ingerigt:

„'s Morgens om zes uur wordt Mimi bij mij te bed
„gebragt, ten einde het overtollige door mij op mijn
„gemak worde gevangen. Om zeven uur geschiedt het
„zelfde met Chéri (uw dochters kunnen mij hierin
„wel behulpzaam zijn). Om acht uur ontbijten, tevens
„in den bijbel lezen, om den anderen dag Oude en
„Nieuwe Testament (uwees kunt mij daarin dan be-
„hulpzaam zijn). Vervolgens zingen wij te zamen van
„negen tot tien uur psalmen. Mogt u, beste neef, in
„Indië soms alleen gezangen zingen, welnu! vrij,
„volkomen vrij in uwe bewegingen blijft ge ten allen
„tijde. — Bij de koffij (12 uur) wordt er niet gelezen.
„U kunt dit echter ook instellen. Om drie uur zou u
„gevoegelijk een glaasje limonade kunnen drinken,
„daar ik begrijp dat in Indië ten gevolge van het
„warme klimaat niets anders dan limonade gedronken
„wordt. — 's Avonds dan is er hier te Dufhorst ruim-
„schoots gelegenheid om u nuttig bezig te houden.
„Drie maal in de week hebben wij bidstond, en de
„overige avonden komen jufvrouw Buskruid en ik
„vice versa bij elkaar op een melkje: wij maken alsdan,
„vooral als uwe dochters er zijn, eene geitenpartij
„compleet, zoodat ik niet twijfel, allerliefste neef Muil-
„burg, of ge zult u bij mij regt te huis gevoelen; *car*
„*qui se ressemble s'assemble*, niet waar bevoorregte Cas-
„per? schalk!

„Maar nu? Er is aan alles een begin, doch ook
„een einde, neeflief! Dit einde, wat het schrijven van
„dezen brief betreft, is genaderd. Och! ik moet de
„pen nederleggen!

„Gelijk het kalf dat men ter slagtbank sleept;

„Gelijk de moordenaar, tot wien de beul zegt: *s'il,*
„*vous plait!* en hem de galg wijst;

„Gelijk de jongen, die bezig is appelen te stelen en
„door een agent van politie onverwachts geïnviteerd
„wordt, hem naar N°. 11 (het huis van arrest) te
„volgen;

„kortom, gelijk de kat, die naar hare meesteres toe

„snelt, na een van hare kanarievogels te hebben op-
„geeten;

„is mijne haast, aanbiddelijke neef Muilburg! om de
„pen neder te leggen.

„Excuseer de laatste uitboezeming! Ik deed deze,
„omdat ik weet dat door het klimaat ten uwent alles
„met warmte ontvangen wordt.

„Omhels, wat ik u bidden mag, voorloopig uwe Jaan-
„tje en Leentje; mijne toekomstige.... O! ik had haast....
„*excusez charmante* bevoorregte neef Muilburg! het af-
„scheidnemen brengt mijn hoofd op hol, ik bedoel
„mijne tegenwoordige nichten, zeg hun s. v. p. dat
„ik vurig naar hun vader verlang. — Ach! mijn hoofd
„duizelt bij de gedachte, zulk een rijk familiestuk
„binnen onze gemeente Dufhorst te kunnen begroeten.
„Ge zult mij misschien niet begrijpen, dat ik zoo over
„uwe drie ton Hollandsche guldens *en extase* ben; doch
„weet dan, puissante neef! dat hier in Dufhorst het
„geld den man maakt.

„Zoodra ge u hier gevestigd zult hebben en gij kleedt
„u maar fashionable, rinkelt wat met de God zij met
„ons, en geeft nu en dan een soiréetje, dan zijt uwees
„*le premier de notre village!* Dufhorst is dienaangaande
„uiterst billijk, *on vous salue, charmante neef, très hum-*
„*blement*, zonder te vragen: van wien? van waar?
„eertijds?

„Ik sluit mijne oogen bij de gedachte dat ik dezen
„moet eindigen. Mijne keukenprinses schrijft altijd aan
„haren vrijer: Ik eindig met de pen, maar niet met mijn
„hart; doch behoef ik u te zeggen, onvergetelijke neef
„Muilburg, waarmede ik eindig? Doch stil! het klimaat,
„waar ge u thans bevindt, laat niet toe dat ik in gloei-
„jenden stijl aan u schrijf, doch uwe ontvangst alhier
„zal des te schitterender zijn.

„Vele kussen onbekend zijn hier ingesloten voor
„uwe lieve dochters onbekend, alsmede één kus voor
„u, bevoorregte neef! ja één kus; maar een rekbare,
„die door mij van hier kokend verzonden wordt, ten
„einde u aan gene zijde van de linie warm te bereiken.

„Vaarwel! Jufvrouw Buskruid staat achter mij en

„roept mede onbekend vaarwel! Zij mag dit nu nog
„doen; doch als u hier zijt, zullen wij daar een stokje
„voor steken.

„Tranen beletten mij te vervolgen. Vaarwel, neef
„Muilburg! Vaarwel!

„Uwe u tot stikkens toe liefhebbende nicht
Adres: Brigantijntje.”

„Mevrouw de Wed. Bakzucht,
geb. Schuilburg,
te
Dufhorst.”

„P.S. Kunt ge nog schrijven, neef, vóór uwe aankomst alhier? Maak
mij dan gelukkig, al is het met ééne letter.”

SWIEM (den brief toevouwende). „Slaap je, Kraai?”

KRAAI. „Neen waarachtig niet. Ik heb tot het laatste toe
naar je geluisterd; ik heb mij nu en dan verknepen van
het lagchen, kerel, vooral toen je aan die passage was,
waar nicht Trui, zooals Muilburg haar noemt, hem schrijft,
dat hij dan dagelijks een glaasje limonade kan krijgen.
Ha, ha! zie me dat lieve leven eens aan! De oude heeft nu
al twee vierkante jongens met cognac verantwoord. Ik ver-
zeker je, Swiem, dat die nicht van hem een presentje te
huis krijgt; zij mag met die jufvrouw Buskruid, hare vrien-
din, wel roepen, Ruth 3, vers 1, en sluiten de deur digt.”

SWIEM. „Wel man! zij is immers half gek voor die drie
ton Hollandsche guldens, die de oude medebrengt.”

KRAAI. „Zou hij waarlijk zulk een aap in zijne koffers
hebben, dan zal het erg zijn als hij in Holland komt, daar
alsdan een regiment ongetrouwde jufvrouwen met den storm-
pas carré formeeren en den oude attaqueeren zullen. Ik
weet nu niet of die jufvrouw Buskruid, de vriendin zijner
nicht, ook zoo ontbrandbaar is als haar naam aanwijst, maar
anders krijgt hij het te kwaad.”

SWIEM. „Ja! ook zonder jufvrouw Buskruid; want met
de ongehuwde dames, die tegenwoordig in Holland als
leeuwerikken tegen de ramen opvliegen bij het zien van
een „chapeau,” kunt ge wel eene brigade in orde van
bataille opstellen.”

KRAAI (fluisterend). „Swiem! kijk! het vleesch is weder

zwak. Ik dacht dat Jaantje Muilburg naar bed was, en daar staat zij waarachtig weer met den zendeling Knakworst te praten. Het is haar geluk dat de oude Muilburg ligt te luisteren naar het eijeren leggen van de eenden, anders dan zou er een bui komen van sta vast, hoor je!"

SWIEM (fluisterend). "Zoodra zij elkander zoenen, zal ik alarm maken!"

Men hoort nu den welluidenden klank van een paar-kussen, die met attentie worden gegeven.

SWIEM (luid). "*Après vous s'il en reste!*"

Gelijk een peloton Joden, waartusschen een kilo spek wordt geworpen, stoven de zoenende comparanten van het rendez-vous uit elkaâr; Knakworst met minder goed gevolg dan mejufvrouw Muilburg, die als een hazewind naar beneden was gestormd. Hij wilde bij het vlugten een "*balancez à gauche*" maken, ten einde naar zijn idée een rol touwwerk te mijden, dat echter niets anders was dan een Inlandsch matroos, die op den grond lag te slapen. Aan diens been bleef Knakworst haken, hij verloor het evenwigt, en duikelde tegen de achterzijde van het eendenhok (de sofa van den ouden Muilburg) aan.

MUILBURG (half ontwakende). "Schenk... eens... in... poesje!"

De zendeling wachtte echter niet, om te hooren of vader Muilburg poesje dan wel katje stotterde, maar stoof met den looppas onder het wrijven van zijn inexprimable naar beneden, zijnde alles behalve gesticht over die aanzeiling.

KRAAI. "Wil u ook een overjas hebben, adjudant, want de nachten zijn koud op het water?"

De oude Muilburg gaf echter geen antwoord en snurkte er dapper op los.

SWIEM. "Ik verzeker je, Kraai, hij heeft geen overjas noodig; hij heeft heden avond vierkante jongens uitgekleet, dus de jassen zitten in zijn maag."

KRAAI. "Ook goed! Maar kom! laat ik hem toch voor dezen nacht inrekenen, zoo!" (Hij legt zijn kapotjas over den slapende heên.) "Het zou jammer zijn, dat een man met zooveel geld kou vatte."

SWIEM. "Het is toch zonderling, amice! dat militairen altijd zoo voor elkander zorgen en er zulk eene broeder-

liefde als het ware onder hen heerscht. Het heeft mij altijd verwonderd, dat dit in Holland onder de predikanten ook niet bestaat: mij dunkt toch, zoo altijd het woord broeder of liefde in den mond te hebben en bij de minste gelegenheid collega in de kuif te vliegen, zoo iemand is de rechte broeder ook niet."

KRAAL. "Dat zal wel waar zijn; die goede lui gunnen elkaar het licht in de oogen niet. Als van Schrapenburg b. v. van zijne lieve wederhelft heeft vernomen, dat collega Slokdarm een of twee schelharsten of iets anders (men kan er bij die lui geen oog op houden) meer heeft ontvangen, dan is deuminee vinnig, en vergeet zijn bef, zijn veel te hoog traktement, zijne gepredikte liefde enz., en sabelt er maar op los, zoodat men naar zijne laarzen moet zien of hij ook sporen draagt."

SWIEM. "Zóó? Ja, het is best mogelijk. Maar als ik baas was, dan werden zij, even als de officieren bij een korps, in eene of andere gemeente ingedeeld, en zij, die dan zooveel pretentiën hadden van dit nieuw en dat nieuw, die moesten maar weer overgeplaatst worden, b. v. van eene stad naar een dorp in de heide, dan zouden zij wel wat naar hunne woorden leeren handelen."

KRAAL. "Ik geloof waarachtig dat ik je voor zal dragen als lid van het classicaal bestuur. — Maar zie Muilburg eens liggen. Ik denk, als jufvrouw Buskruid en zijn nicht Gabriëlle hem in deze positie zagen, zij weder zouden denken, dat hij te veel vruchten had gegeten."

SWIEM. "Ha! ha! Ja, een delirium-tremens van het vruchten eten. — Maar Kraaike, ik ga ook wat op één oor liggen, jongen! want morgen komen wij op de reede van Benkoelen, en dan hebben wij weder veel te zien."

KRAAL. "Ja, ik zal ook beproeven wat in te dommelen. Onze matrassen zijn anders wat hard uitgevallen; je behoeft niet bang te zijn, dat de paardenharen in één gaan zitten."

SWIEM. "Zeg, Kraai! denk er aan, dat je niet op dat luik gaat liggen, want dan heb je kans, dat ze de ankerketting op je *body* smijten."

KRAAL. "O, asjeblijft! dan zal ik maar van dit slaapsalon profiteeren en in de koets van den majoor kruipen; 1871. I.

zoo veel te beter kan ik surveilleeren, dat de soldaten er niet aanzitten.

SWIEM. „Wel, *mon cher!* je hebt het nog bij het rechte eind; dan kruip ik in de *bendy* (rijtuig met vier wielen) van den contrôleur Grenouille. — Nu, *dormez bien!* Slaap met je oogen digt!”

KRAAL. „Insgelijks! Wil je ook nog een cognacje op den valreep?”

SWIEM. „*Merci!* Ik heb juist zoo even bij den ouden Muilburg nog een paar rummetjes uit den vierkanten jongen gesnoept.”

KRAAL. „Kan ik den jongeheer vinden zonder Muilburg wakker te maken?”

SWIEM. „Ja; hij staat bij dat vak, waar die twee eenden afzonderlijk zitten!”

KRAAL. „O! ik heb hem al! *Santé!*”

SWIEM. „Laat er s. v. p. ook wat voor morgen in, jij met je *santé!* Nu, slaap wel!”

Behalve het eentonig scheppen der raderen, het op en neêr gaan der machine in de machinekamer en de stappen van een paar wachthebbende matrozen en stokers, hoorde men weldra geen rumoer meer onder de talrijke bevolking van de *Padang-Packet*; de meesten lagen, zoo al niet in diepe rust, dan toch stil na te denken over het aangename van een zeereisje in den Indischen Archipel. De flankeurs hadden zich hier en daar op een plank of een rol touwwerk neêrgelegd, terwijl de inlandsche soldaten, vrouwen en spruiten de loges vóór aan den boeg (den plankenvloer van het voorschip) deftig hadden ingenomen en door hun onafgebroken braken, enz., hunne Europeesche krijgsmakkers ook gedurende den nacht op eerbiedigen afstand hielden.

Dat tante Meijer door de zeezieke vrouwen en kinderen 's nachts niet ver gezocht werd, laat zich denken. De matrozen van de wacht zonden dan ook, bij het manoeuvreren met de zeilen, menigen oud-vaderlandschen knoop de wijde wereld in.

Den volgenden morgen was alles reeds vroeg op de been

en heerschte er algemeene vreugde, daar de kust van Benkoelen in het gezicht was, en men het anker op de reede van genoemde plaats binnen weinige uren zou doen vallen, ten einde te lossen, te laden, en passagiers af te zetten en aan boord te nemen.

Aller gelaatstrekken waren opgehelderd; slechts enkele zeezieken, vooral onder de Javaansche passagiers, trokken nog leelijke gezichten. De flankeurs waren druk bezig met zich te toiletteeren, terwijl de Javaansche soldaten, Arabieren, Chineezers, Klingineezers en verdere koperkleurige reizigers het nachtkorstje stil lieten zitten, denkende „het zit warm.”

De passagiers eerste klasse waren, behalve mevrouw Grenouille, die met haar man te Benkoelen moest worden geloosd, nog allen in hunne hutten, deels in de kooi nadenkende over het veranderlijke van den mensch, deels bezig met zich te kleeden, enz. Mevrouw Grenouille alléén liep op de kampanje en manoeuvreerde gelijk een fregat met volle zeilen. Na een harer baboes voor morgengroet een flinken opstopper te hebben gegeven, omdat de das van den jongeheer Grenouille zijn scheef zat, riep zij uit alle magt tot baboe N°. 2: *Pangil Toewan; di manna tingal itoe monjet?* (Roep mijnheer; waar blijft toch die apenkop?), waarop baboe N°. 2 zeer laconisch mijnheer den kontrôleur door het raampje van zijn hut toeriep: „*Nonja pangil!* (Mevrouw roept.)” Deze waarschuwing gold bij den heer Grenouille als een bevel van den gouverneur-generaal, want het duurde geen twee minuten of de kontrôleur verscheen op de kampanje, en bemerkte de teedere blikken van zijne lieve levensgezellin welk weêr het was. Mevrouw Grenouille was echter ditmaal te druk bezig met haar eigen persoontje. Vluchtig zag zij manlief aan, gelijk een spin de in het net gewikkelde vlieg (denkende, ik zal je straks wel vinden) en stoomde daarna weder met volle kracht tot nabij het stuurrad, waar zij haar zoontje, een veelbelovend jongmensch van vijf jaren, ter verwarming in de morgenkoelte een flink pak slaag toediende.

In de hutten der passagiers tweede klasse begon ook levendigheid te heerschen. De dames Muilburg hadden hare baboe Tiedja reeds een paar malen van den boeg naar achteren

doen kuijeren, hetgeen met veel moeite gepaard ging, daar Tiedja nu en dan het hoofd buiten de verschansing moest houden, ten einde de visschen met hare zeeziekte in kennis te stellen. Zelfs de adjudant Muilburg lag niet meer op zijne sofa, maar wandelde, na een viertal bittertjes te hebben soldaat gemaakt, om het niet te verleen en weer in orde te komen, gelaarsd en gekapt over het dek, nu en dan zijne knevels opstrijkende, daar hij aan een weinig hoofdpijn bemerkte, dat er den vorigen avond *plenty* was geconsumeerd.

Zijne wandeling voerde hem langs de rijtuigen van den majoor Domp, waarin Swiem en Kraai hun nachtkwartier hadden opgeslagen. Swiem wilde juist uit de *karetta* (koets) stijgen, toen hij den adjudant gewaar werd. Hij wachtte daarom een oogenblik, stak vervolgens, toen Muilburg ter hoogte van een der portieren was gekomen, zijn hoofd buiten het neêrgelaten glas en riep: *Slamat pageh!* (goeden morgen!)

De adjudant liet bijna van schrik zijn doorrooker vallen en zeide: „Wat d—! zit jij dáárin?”

SWIEM. „Wel zeker! een mensch moet zich weten te behelpen. Het is toch altijd beter in een rijtuig dan boven op een eendenhok te slapen.”

MUILBURG. „Daar hang je recht in. Maar à propos, van eendenhok gesproken, ik heb anders ook vrij goed gerust; ik was alleen bang dat de eenden in mijn inexprimable zouden bijten.”

SWIEM. „Ha, ha, ha! Maak dat de kleine Grenouille wijs, die daar juist van zijne lieve mama een morgenwijnkje ontvangt met den rotting. Neen adjudant! ge hebt niet eens het slot van den brief uwer nicht hooren voorlezen; maar dat ge wel gerust hebt, laat zich denken, en dit zal het gevoelen van Kraai ook wel zijn.”

MUILBURG. „Waar hangt die uit?”

SWIEM. „Sinjeur moet, als hij er ten minste heden nacht niet mede over de zee is gereden, in de tilbury zitten. Ah! wacht, zie er komt beweging in het dekkleed! Ja wel, dat is Kraai!”

KRAAI. „*Bonjour messieurs!*”

MUILBURG. „Zeg! geneer je niet, houd je klompen maar aan en spreek je moêrs taal.”

KRAAI. // Goed geslapen, adjudant, in de Artis?"

MULLBURG. // In de Artis? Hoe heb ik het met je?"

KRAAI. // Ja, wat anders? Er zitten niet alleen eenden in uwe exsofa, maar ook een paar ganzen en kalkoenen, de kippen niet eens medegerekend. Ik denk echter, dat de gevleugelde bevolking van de lucht der cognac wel beneveld zal geworden zijn, daar de hoed van den vierkanten jongen voortdurend werd afgezet."

SWIEM. // Ziet u wel, adjudant! Kraai deelt omtrent gisteren avond geheel mijn gevoelen."

MULLBURG. // Enfin, het is mogelijk dat ik gisteren avond één cognacje meer heb gebruikt dan gewoonlijk; ik was nog al geplaagd met de zenuwen."

KRAAI. // Neen, adjudant! dat klopt niet, want ge liet gisteren avond nooit minder dan vier cognacjes tegelijk het défilé naar binnen passeeren; en wat de zenuwen betreft, het is mogelijk, doch ik betwijfel het of u in de laatste vijftien jaren wel één traan heb gelaten.

MULLBURG. // Vijftien jaar is wat sterk; doch negen jaar geleden ja, toen heb ik een paar flinke tranen laten rollen; en geen vrouwentranen, hoor je! de Hemel beware mij voor die periodieke waterloozingen. Neen! het waren er, die door een man en militair slechts zeldzaam gestort worden, namenlijk tranen van diep medelijden. Ik werd destijds in het groot militaire hospitaal te Samarang verpleegd en was op zekeren dag ooggetuige van eene dubbele amputatie, gedaan aan een en denzelfden persoon.

De ongelukkige lijder was een stuurman van een Hollandsch koopvaardijschip: Hij had zijn arm gebroken, en werd in het hospitaal gedragen en op de onder-officierszaal naast mij in een vacant nachtleger gelegd. De officieren van gezondheid achten eene amputatie noodzakelijk; deze geschiedde, en wel in tegenwoordigheid van negen esculapen. De lijder, mijn buurman, was hiertoe vooraf naar eene afzonderlijke kamer gebracht, na mij voor afscheidsgroet (de kennismaking van een militair is spoedig gemaakt) hartelijk de hand te hebben gedrukt.

Er verliep ruim een uur, waarna stuurman Spieringvel weder op krib N°. 22 naast mij werd teruggevoerd. Hij was gelaten en kalm, doch miste zijn rechterarm; slechts tot twee

handen breed beneden het schouderblad strekte zich een overblijfsel van den gespierden zeemansvlerk uit. Arme Spieringvel! Na verloop van een paar uren, dus nog dien-zelfden avond, inspecteerde de dirigerende officier van gezondheid den patiënt, en o! het is vreeselijk! niettegenstaande de tegenwoordigheid van negen, zegge negen esculapen, was de amputatie niet naar behooren geschied, zoodat den volgenden morgen om acht uur, nu onder toezicht van den majoor, stuurman Spieringvel zich andermaal aan mes en zaag moest onderwerpen, daar, tengevolge van het snugger afbinden der spieren, eene tweede amputatie wat hooger moest plaats hebben. Weenende, doch met opgeheven zeemanskop, drukte hij mij de portretten zijner echtgenooten en twee lieve jeugdige kinderen in de hand, daar hij een voorgevoel had, dat hij na den afloop der tweede amputatie kapitein Jas (Bataviaasch kerkhof) zoude moeten gezelschap houden.

„Majoor Muilburg!” zeide hij: „wil s. v. p. deze portretten, indien ik voor de vele pijnen mogt bezwijken, aan mijne vrouw te M*** doen toekomen. Adieu! Was ik in Nederland, dan had ik nog hoop; maar zoo als ge weet, wij zijn hier „de linie gepasseerd!” Ge begrijpt dus Muilburg! wat ik zeggen wil!”

Stuurman Spieringvel werd weggedragen, en een uur later leverde een der oppassers de matras en verdere bedfournituren van mijnen buurman op het magazijn in. Spieringvel was onder de vlugge en snuggere behandeling der Indische esculapen bezweken. — Bij de tweede amputatie waren elf officieren van gezondheid aanwezig: eerste, tweede en derde klasse — wat je maar wil — *plenty* voorraad.

Aan het bed van den armen Spieringvel was aan presente doctoren een traktement van plus minus zestigduizend gulden 's jaars vertegenwoordigd. Ik verborg, toen ik den oppasser naast mij bezig zag, mijn aangezicht in de hoofdkussens, en bad dat ik toch in Indië nooit armen of beenen mogt breken. Vervolgens bezag ik de lieve blonde kopjes van de kleine Spieringvellen, en twee dikke tranen marcheerden met den gewonen pas langs mijn geweermaakersphysionomie. — Deze waren de éénige tranen, die ik sinds negen jaren liet défileeren.”

SWIEM. „Ja, adjudant! ik kan mij begrijpen, dat u al wat ondervonden hebt in al die jaren; de dagen van rust komen echter nu voor u aan. Zoodra ge bij nicht Trui of Gabriëlle in Holland zult zijn, begint er een nieuw leven, en dan maar een Hollandsch vrouwtje gezocht, als ten minste de jufvrouwen Jaantje en Leentje aan den man zijn.”

MUILBURG. „Je praat er goed over. Zijn de Hollandsche vrouwtjes dan maar zoo opgescheept of bij dozijnen in het magazijn voorhanden? Jelui zult dit wel het beste weten, daar ge beiden pas uit Nederland zijn gekomen.”

KRAAL. „Och mijn lieve adjudant! vrouwen in Nederland te krijgen? Ik zou u raden met uw drie ton Hollandsche jongens maar zeer bedaard te werk te gaan bij aankomst in Holland, vooral wat het zoeken eener vrouw aangaat, daar de ongehuwde dames in sectiën langs de straten en grachten opmarcheeren. Duizenden zien verlangend uit; doch helaas! de dertigjarige zon gaat onder, en niemand heeft zich gedeclareerd; de veertig komt eindelijk in het land, en men neemt geduldig plaats met Mimi op den schoot, liefst midden in de kamer, en niet, zooals vroeger, vlak bij de ramen, het *vraiment affreux* vindende, zooals Charlotte en Sophie zich aanstellen in gezelschap van heeren, doch tevens zuchtende: „Wie plukt mij?” — U begrijpt dus, adjudant, dat wat het krijgen aangaat, vooral met uw fortuin, dit niet de minste zwaarigheid zal opleveren. Integendeel; de vrouwen zullen, zoodra zij weten, dat ge zulk een aap uit Indië hebt medegebragt, u met hare zuchtende blikken en koketteerende middelen bestormen en uwe vesting spoedig hebben ingenomen; maar om een goed exemplaar aan den den haak te slaan, dan moogt ge waarachtig wel eerst den bril leenen van jufvrouw Buskruid, de buurvrouw uwer nicht.”

MUILBURG. „Nu, ik zie wel, dat ik mij niet heb vergist; gij beiden kunt er over praten. Enfin, mijne lange afwezigheid excuseert alles.”

SWIEM. „Als de heeren mij niet kwalijk nemen, dan absenteer ik mij een oogenblik. De majoor is op de kampanje gekomen en wenkt mij: dus zeker wat nieuws; ik zal het u straks mededeelen.”

(Wordt vervolgd.)

HET DORP CHISELHURST BIJ LONDEN.

In het bevallige dorp Chiselhurst, bij Browsersley, in het vriendelijk graafschap Kent, staat een allerliefst landhuis in het midden van een schaduwrijk park van oude boomen; een alleraardigst, afgezonderd, landelijk verblijf, volkomen geschikt voor de verblijfplaats van een geleerde, die in landelijke stilte, te midden zijner boeken, het leven van een ijverig onderzoeker leiden wil, of van een staatsman, die, ver van de bezigheden en drukte van zijne betrekking, over zijn verleden en toekomstig werk wenscht na te denken, of zijne gedenkschriften hoopt te schrijven. Deze stille schuilplaats heet *Camden Place* en ontleent haren naam aan den bekenden Britschen oudheidkundige en historieschrijver William Camden, die hier den avond van zijn leven heeft doorgebracht en zijne „Jaarboeken der regeering van koningin Elisabeth” moet geschreven hebben.

Camden Place is op dit oogenblik de verblijfplaats van eene andere gast, die hier wel geene gedenkschriften zal schrijven, en er wel in het geheel niet toe komen zal die te schrijven, ofschoon zij een veel bewogen leven vol afwisseling achter zich heeft, de ex-keizerin Eugenie namelijk, de onttroonde keizerin der mode, welke hier hare verblijfplaats heeft gekozen, om te ontkomen aan het lastige aangapen der nieuwsgierige ledigloopers van Engeland. Men kan zich bezwaarlijk een meer geschikt en bevallig punt voor een landelijk verblijf voorstellen, dan het ouderwetsche heerenhuis in het kleine park, dat ten westen aan de gemeenteweide van Chiselhurst grenst. Men is hier naauwelijks twaalf Engelsche mijlen van Londen verwijderd, en verheugt zich toch in eene volstrekte stille rust en landelijke afzondering, die tot een leven van nadenken en tot een terugblik op het verledene uitnoodigt.

En welke herinneringen kan deze vrouw zich niet voor den geest roepen, die als eene heen en weêr trekkende

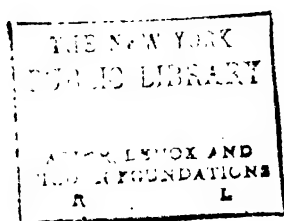

C.C.A. 1887.

St. Andrew's Church, London.

THE ST. ANDREW'S CHURCH, LONDON.

avontuurlijke Kobeth, welke op wedrennen en badplaatsen naar een rijken echtgenoot vischte, op den schoonsten troon der wereld verheven werd, en zeventien jaar lang de warmste hulde en vleierij van de hoogsten, magtigsten en rijksten der wereld ondervond en in onbepaalde magt den scepter der mode voerde? Voorwaar, veel goeds of nuttigs heeft zij niet tot stand gebragt, de trotsche keizerin, die slechts voor hare eerzucht, eigenliefde en heerschzucht leefde, — en daar zij noch iets goeds, noch iets grootsch heeft gezaaid, kan zij ook geen goeds oogsten. Een enkele nacht, waarin het volk der hoofdstad zich van de heerschappij meester maakte, heeft den troon omvergeworpen, en bij deze anders zoo listige vrouw, die zich thans door alle vleiers en flikflooijsers verlaten zag, kwam geen enkele verhevne, reddende gedachte op. Van den aanvang af eene gewone vrouw, eindigde zij ook als eene zoodanige!

Ze moest thans liever haren zoon in allen demoed opvoeden, in plaats van hem het geloof van zijne grootsche bestemming in te prenten, zoo als Hortense met Louis Napoleon gedaan heeft, die in den grond der zaak slechts een copy was van zijn grooten oom, — een slecht tooneelspeler, die de rol van den grooten Napoleon slechts oppervlakkig had opgevat, zooals Louis Napoleon levenslang slechts aan het uiterlijke hechtte en zich met ledigen schijn vergenoegde.

Maar „hunne werken volgen hen na!”

U I T P A R I J S.

Door J. HELJDANUS.

I.

Prachtig en schitterend goot de ondergaande zon den 14den Juli hare gouden stralen over de Seinestad uit, en dompelde den vergulden koepel van het *Hôtel des Invalides* in

een zee van purper, alsof het den Parijzenaars weêr in herinnering wilde brengen, hoe ook hij, wiens asch onder dien gouden koepel rust, eens geschitterd had te midden van hen, die hem omringden. Langzamerhand werden ook de omliggende gebouwen getint, en weldra baadde half Parijs zich in een zee van vuur, en bood het een schouwspel aan, dat helaas maar zelden te genieten is. Maar aliengskens vermindert die gloed; de lichtlijnen worden al flauwer en flauwer; het vuurrood maakt plaats voor het vale bleek; nog eenige oogenblikken, en al dat schoone is door het nachtelijk duister vervangen. Onder den indruk verkeerende van het prachtige schouwspel, dat ik genoten had, was het geen wonder dat ik, de *Champs-Élysées* doorwandele, mij onwillekeurig met mijn gedachten verplaatste naar die oorden, waar ik het vorige jaar eveneens mij had verlustigd in 't zien van het op- en ondergaan der zon. Ik dacht aan het *Alpenglûhen* van de blozende *Jungfrau*, van den *Rigi* en zoovele andere hooggelegen punten of bergtoppen, waar ik dat grootsche schouwspel had waargenomen, en zoozeer raakte ik in die mijmering verdiept, dat ik de heerschende spanning over een misschien op handen zijnden oorlog geheel vergeten had, en mij slechts met het verledene ten koste van het tegenwoordige bezig hield. Toen ik echter, op de *Place de la Concorde* teruggekeerd, mijne schreden wendde naar de boulevards, zoude ik weldra uit mijn mijmeringen worden teruggevoerd naar de werkelijkheid, en zouden al de poëtische gedachten, die voor een oogenblik mijn ziel beheerscht hadden, voor het koude barre proza moeten onderdoen.

Hoewel Parijs sedert een tiental dagen in een hevige spanning en opgewondenheid verkeerde, die al meer en meer een ernstig en bedenkelijk karakter aannam; hoewel men avond aan avond de hoofden bij elkander stak, om de vragen van den dag te bespreken, zich afvragende of een oorlog mogelijk ware, en wat men van dat alles denken moest; hoewel men met ongeduld de verschijning der dagbladen verbeidde, om hun inhoud, na ze fabelachtig betaald te hebben, als het ware te verslinden, en op de beurs een koortsachtige gejaagdheid heerschte, waardoor de coursen der fondsen allerlei *sauts périlleux* — maakten rente toch daalde in eens van 72 op 68 francs: — was dat alles toch nog

niets, vergeleken bij de spanning en opgewondenheid, die heerschte op den avond van 14 Juli.

Langzaam en met moeite baande ik mij een weg door die menschenmassa, die zich op beide zijden van het trottoir voortbewoog, totdat ik, *Café Riche* op den Boulevard des Italiens bereikt hebbende, mij bij gebrek aan een ledigen stoel op een tafel neerzette, ten einde eens op mijn gemak te kunnen onderzoeken wat de aanleidende oorzaak was, dat er zich heden avond en op dit uur zoo buitengewoon veel menschen hadden bijeenverzameld. Nauwelijks was ik begonnen met het inwinnen van bijzonderheden daarover, of een oorverdoovend geschreeuw of, laat ik liever zeggen, gebrul, trof mijn oor, en als door een electriecken schok getroffen, stormden allen het café uit, om te vernemen wat de oorzaak was van zulk een buitengewoon tumult. Ik begreep dadelijk, dat die kreten van *la petite bourse* waren uitgegaan, en trachtte dus door een bijna ondoorbreekbaren menschenmuur heen te breken, ten einde de *Passage de l'Opéra*, waarvoor wij gewoon waren de avond-beurs te houden, te bereiken. Hoewel ik dien weg anders in vijf seconden aflegde, was nu een kwartier nog niet voldoende, om mij mijn doel te doen bereiken, en moest ik herhaalde malen stilstaan, wachtende op een gunstig oogenblik om eenige stappen verder te gaan. Had men zich elders bepaald tot het zich verdringen op de trottoirs, hier had men den afgebakenden weg verlaten, en stond men in dichte gelederen geschaard op den publieken weg, waarvan het gevolg was, dat er niet alleen een verstopping van menschen plaats had, maar dat zelfs de omnibussen en rijtuigen, hun weg niet kunnende vervolgen, zich hier bijeenhoopten of wel een uitweg in een der zijstraten moesten zoeken, hetgeen niet weinig bijdroeg om de reeds ontstane verwarring en volte nog aanmerkelijk te doen toenemen.

Eindelijk had ik mijn doel bereikt, en in het midden van de menigte postvattende, had ik volop gelegenheid om mij van nabij te overtuigen wat er eigenlijk van de zaak was. De *sergents de ville*, die anders elken avond met bewonderenswaardig geduld en beleefdheid heen en weêr liepen, ten einde zooveel mogelijk stroom in *la petite bourse* te houden, opdat het de flaneurs van den Boulevard niet

in hun flaneeren belemmeren en het de algemeene passage niet stremmen zoude, de *sergents de ville* zelfs zagen heden avond het ijdele van hun in pogingen, staakten hun wandeling, en het traditioneele "*Circulez messieurs!*" werd zelfs niet gehoord. Nadat ik nu eens hier, dan weêr daar, onzinnige, onverstaanbare en ruwe kreten vernomen had, komt er tegen tien uur in eens een hevige beweging in die oopengepakte massa, en uit duizenden kelen klonk het "*Vive la guerre! A bas la Prusse!*"

De geestdrift en opgewondenheid kenden nu geen grenzen meer. Men verdrong zich van den eenen kant naar den anderen, zoodat ik moeite had mijn alles behalve benijdenswaardige stelling te blijven innemen. Intusschen groeide de menschenmassa meer en meer aan, en bevond ik mij dus in het midden van een menschenzee, die haar golven al meer en meer opzette, en die op dit oogenblik in hevigheid en verschrikking niet behoefde onder te doen voor de natuurlijke zee, wanneer de orkanen over haar worden losgelaten. Meer bezadigden, die niet in de algemeene geestdrift deelden en iets verder zagen dan hun neus lang was, en die het zich bewust waren, dat men bij een oorlog altijd meer verliezen dan winnen moet, poogden een contra-demonstratie uit te lokken, door hun afkeuring van den oorlog te kennen te geven, en in tegenstelling daarvan te roepen "*Vive la paix!*" Maar dat weldadige liefelijke beekje, dat gepoogd had zich een weg te banen door die woedende zee, het werd eensklaps door haar aangetast en wijd en zijd verspreid, onder het toevoegen van den kreet: *Vous n'êtes pas des Français; vous êtes des misérables, vendus à l'étranger.*

Nu niets hun vaart meer stuitte, hoorde men niets anders dan een gebrul en geschreeuw, waarbij hooren en zien vergingen. Hier klonk het: "*Les voyageurs pour Berlin en voiture!*" ginds schreeuwde men om het hardst "*Vive la guerre! A bas la Prusse, à Berlin, à bas Bismarck!*" Elders poogde men met schorre stem de wijs te zingen van de *Marseillaise*, *Le chant du départ*, of van *Mourir pour la patrie*. De hevige hitte van de temperatuur, gevoegd bij de buitengewone dierlijke warmte, die de menschen om mij heen verspreidden, het lange staan en zoo al meer deden bij mij een gevoel van zeeziekte ontstaan, dat zoozeer toenam, dat ik begreep

terstond van hier te moeten gaan, wilde ik niet, tot groot ongerief van de omstanders en mijzelf, mijn vermoeden bewaarheid zien. Ik baande mij dus zoo goed en zoo kwaad als ik kon een terugtocht door die brooddronken, niet tot bedaren te brengen menigte, totdat ik goed en wel weêr in mijn café aanlandde. *Le Soir*, het dagblad, dat het laatst op den avond uitkomt, was nog niet verschenen, hoewel het reeds elf uur was: een omstandigheid, die mij deed vermoeden, dat er zeker belangrijke berichten ontvangen waren. Nadat ik weêr wat tot mijzelf gekomen was, en mijn zeeziekte had voelen zakken, zag ik op eens een man zich door de menigte heen dringen, angstig en zorgvuldig iets onder zijn jas verbergende. Op de hoogte van ons café gekomen, donderde hij met vreeselijke stem "*La dernière édition du Soir pour fr. 1.50!*" Alsof men ons het kostbaarste van de wereld kwam aanbieden, vlogen wij als razenden op den man aan; hem het zoo lang en hevig verbeide blad uit de hand te rukken, het in een prop onder den arm te knoeien, en hem het gevraagde te betalen, terwijl men anders slechts *drie sous* daarvoor offerde, was het werk van een oogenblik. Ik begaf mij met mijn kostbaren buit achter naar het café, eensdeels om niet door de menigte vooraan de straat geprest te worden den inhoud hardop voor te lezen, anderdeels om op mijn gemak de berichten te kunnen doorzien.

Weldra had ik mij overtuigd, dat de teerling geworpen en de oorlog zoo goed als verklaard was. Ik zag op, en de gezichten, bleek geworden door het vele werk, de agitatie, het elken avond tot twaalf uur toe staan op den Boulevard, om *affaire* te doen, door de warmte en afmatting enz., die gezichten schenen nu nog bleeker dan te voren. Daar gingen op dat oogenblik kapitalen te gronde. Wel had men het zien aankomen, had de wolken aan den politieken horizon dagelijks meer en meer zich zien zamenpakken, men had het gevoeld, dat een enkele vonk voldoende was om die tot berstens toe opgevoerde spanning te doen ontploffen, dat de hand reeds aan het zwaard was geslagen, slechts wachtende op het sein, om het uit de scheede te trekken; wel had men dat alles gevoeld, maar men had vertrouwd, standvastig vertrouwd op den man,

die nog vóór eenige dagen had verzekerd, dat de vrede nooit op hechter grondslagen was gevestigd, — op hem, die zoo veelbelovend zijn werk had aanvaard, op wien republikeinen en imperialisten met vertrouwen neêrzagen, omdat hij als een tweede Mirabeau, maar met minder volharding, minder scherpzinnigheid en tact, de vrijheid met de macht had trachten te verzoenen.

De voorhang was dus hedenavond opgetrokken, en het voorspel van het bloedige drama, dat volgen zoude, werd heden afgespeeld, — een drama, waarvan wij den inhoud met schrik en afschuw hebben gadegeslagen, en dat, zoo wij hopen, zijn óntknooping nadert. Akelig werd het mij te moede, toen ik zag hoe het Parijsche volk in zijne opgewondenheid sympathie betoonde voor iets, wat bij kalm nadenken niet anders dan afschuw kan opwekken. Maar het scheen, dat alle kalmte, rijp nadenken of overwegen in eens uit die gemoederen gebannen waren, en men het menschelijke weer eens had uitgeschud, opdat het *dier* zich weêr zoude kunnen doen gelden. Oorlog! Bloed! het vormde daar zoo'n dissonnant, te midden van die teekenen van uiterlijke beschaving, en tegenover al die voortbrengselen van kunst, die getuigenis aflegden van hun génie, goede vormen en smaak. Och, dat men een tip had kunnen oplichten van den zwarten sluier, die de toekomst verborgen hield, en dat men iets had kunnen voorzien van de jammeren en ellenden, die het gevolg zouden zijn van een zoo roekeloze, lichtzinnige daad. Maar het Fransche volk wilde niet zien, wilde niet hooren naar de stemmen die waarschuwend opgingen: daarom wierp het zich wild in de armen van hen, die ze weêr roem zouden bezorgen en als *grande nation* bevestigen, en dronken zij zich een roes van den bedwelmenden drank, die de journalistiek met helsche vaardigheid hun toediende, totdat ze eindelijk speelpoppen werden in de handen van hen, die het om alles te doen was, behalve om het heil van het volk en vaderland. En toen nu de orkanen over *la belle France* losbarstten en de kans een wending nam, die men zelfs in de verste verte niet had vermoed, toen herhaalde nederlagen den vijand tot midden in het land hadden gevoerd, Parijs in staat van beleg werd gesteld, men zich op een belegering begon voor

te bereiden, en de Parijzenaars zich in hun wanhoop wilden wreken op de talrijke vreemdelingen, die zich in hun midden ophielden — toen maakte ook ik mij op, om Parijs te ontvliesen, om, met duizenden in mijn vaderland, de gebeurtenissen, die komen zouden, af te wachten.

DE LAATSTE NACHT TE ALVEDA.

UIT HET DAGBOEK VAN EEN MEXIKAANSCH OFFICIER.

De Franschen hadden met hunnen maarschalk Bazaine het land verlaten, en de zaak van keizer Maximiliaan werd als verloren beschouwd. De bloedige rozen van Puebla waren verwelkt, en de ridderlijke vorst wist maar al te goed, dat hij voor het bezit der kroon, aan welke Montezuma's en Iturbide's bloed kleefde, met zijn leven borg bleef. De keizer had er zich in den kring zijner vertrouwden meermalen over uitgelaten, dat hij nooit als een verdreven vlugteling in Europa terug zou keeren. Maar wie waren deze vertrouwden? Het verraad van Queretaro gaf daaromtrent treurige ophelderingen. Zoo lang er eene geschiedenis is, zal zij nooit den laaghartigen verrader Lopez vergeten, die den keizer aan zijne beulen overleverde.

Behalve Miramon en Meja, die met hunnen keizer stierven, zijn slechts enkele Mexikaansche veldoversten getrouw gebleven. De meesten waren niet te vertrouwen, waren even als de voormalige Turksche Janitsaren gewoon, politieke kwestien slechts tot eene uitkomst te helpen brengen, die met hunne persoonlijke belangen strookte. Ieder oogenblik door eene plotselinge verandering van regeering omvergeworpen, had de militaire hiërarchie nimmer een vasten steun, en de officier, onverschillig of hij eene militaire opleiding had gehad, dan of hij als een onbeschaafd avonturier de epauletten had verworven, had slechts één doel: — snelle bevordering. De middelen daar-

toe zijn den Mexikaanschen officier tamelijk onverschillig, en het gemakkelijkste middel om het te bereiken is de oorlog. Hierbij komt dat, ten gevolge van de wisselvalligheden van den altijddurenden burgeroorlog, de hoogere officier zijne soldij even vruchteloos vordert van de verdrevene als van de nieuwe regeering; en doorgaans zoo lang schuldeischer blijft van den staat, tot dat hij door een kogel getroffen wordt, of eene publieke kas in zijne magt valt, waaruit hij zijne betaling put.

Om zijn doel te bereiken, neemt de Mexikaansche officier dikwijls zijne toevlugt tot zijne bewonderenswaardige vindingwijsheid. Hij wordt oproermaker en verrader uit eerezucht, speler uit neiging, smokkelaar als de gelegenheid zich aanbiedt en paardenhandelaar uit noodzaak. Ook laat hij zich, in geval van nood, het beroep van koppelaar welgevallen. Trouwens, in deze omstandigheden is de Mexikaansche officier meer te beklagen dan te verachten. Geleerd heeft hij niets, dikwijls naauwelijks de beginselen der krijgswetenschappen; de staat kan hem doorgaans niet betalen en blijft hem zelfs het bloed schuldig, dat hij op het slagveld vergiet. Van daar al de gruwelijke misbruiken bij het Mexikaansche krijgswezen.

Zijne Duitsche langennooten stonden den ongelukkigen keizer getrouw ter zijde. Een leger van 20,000 dezer dappere soldaten hadden het bestuur in dit ongelukkige land spoedig omvergeworpen. Toen de Franschen vertrokken waren, rukten de Duitsche troepen in sterke corpsen voorwaarts naar de westelijke bergketens, om de guerillabenden in toom te houden, welk woest gespuis hun de handen vol gaf. Ook in het stadje Alveda, op korten afstand van de hoofdstad, had zulk eene afdeeling post gevat. Zij bestond uit eene afdeeling van het Duitsche vreemdelingen-legioen, onder aanvoering van den kapitein von Wolfshagen. Aanvankelijk was de dienst zwaar genoeg; maar toen de vijand zich een tijd lang nergens liet zien, en de bevolking van het stadje op vriendelijke, voorkomende wijze met de soldaten omging, meende de kapitein de gestrengte voorzigtigheidsmaatregelen wel eenigzins te kunnen vereenvoudigen. Gedurende den nacht werd tegen het gebergte een kleine voorpost geplaatst, de hoofdwacht versterkt en bij de uit-

gangen der stad een wachtpost gehouden. Lieten zich guerilla's zien, dan waren slechts eenige alarmschoten noodig, om het geheele garnizoen binnen weinige minuten op de been te brengen. Voor zulke gevallen was het marktplein, waar de hoofdwacht zich bevond, als verzamelplaats aangewezen.

De kam der uitgestrekte bergketen gloeide op zekeren avond nog in de laatste stralen der in deze streken snel ondergaande zon, toen niet ver van de half vergane poort, die naar de hoofdstraat van het stadje geleidde, drie mannen in levendig gesprek bij elkander stonden. Het waren magere, gebruinde gestalten, in de dragt van Mexikaansche *rancheros*. Hoe onschuldig hun onderhoud ook scheen te zijn, toch vonkelden de oogen dezer mannen onmiskenbaar van haat, zoodra een keizerlijk soldaat zich vertoonde. Verscheidene soldaten toch slopen nog naar de kroeg om een avondborrel te nemen, of wel omdat zij in het stille duister van den avond een *rendez-vous* met een vurig Mexikaansch meisje afgesproken hadden. De Sennoritas legden eene bijzondere voorliefde aan den dag voor blauwe oogen en blonde haren, en wie door de natuur met deze gaven was voorzien, vond maar zelden tegenstand bij de bestorming van harten. Door de minnarijen der soldaten ontstonden ook werkelijk eenige botsingen met hunne Mexikaansche medeminnaars, en de laatsten ontvingen wel van tijd tot tijd eene handtastelijke kastijding van een of andere krachtige Duitsche vuist, maar tot buitensporigheden van grooteren omvang was het toch nog niet gekomen.

„Overlegt het dus goed!” fluisterde een der drie mannen. „De ketters zijn mak en gemakkelijk te vangen. Zij hebben u onlangs duchtig op den kop gezeten en wij vinden niet ligt eene betere gelegenheid om hun dat betaald te zetten. En wat u aangaat, Juanito, gij zijt een oude vos, die mijn raad niet noodig hebt.” — „Laat mij maar begaan,” antwoordde met een boosaardigen lach, Juanito, een bejaard man, wiens haar reeds begon te grijzen. „Met behulp van de heilige maagd van Guadalupe en alle heiligen, zal ik het wel zoo aanleggen, dat deze vreemdelingen in hun bloed zullen stikken, eer de zon weder deze bergen beschijnt. Gij kent mij, eerwaarde heer!” — „Daar is ge-

makkelijk een middel voor te vinden, meende deze. „Giet hun de dorstige keelen vol wijn, dan kunt gij ze afmaken als kalveren in het slagthuis. In de eerste plaats moeten de officieren weg, en wel de kapitein vooral.” — „Wees onbezorgd, broeder Ambrosius,” sprak de medgezel van Juanito, een jong man met verward, over zijn gezigt hangend haar en een bloedroode kerf over zijn voorhoofd. „Maar wanneer wij het werk dezen nacht nog volbrengen willen, wordt het, dunkt mij, tijd, dat gij, eerwaarde vader, u spoedig op weg begeeft om Monterilla te waarschuwen. De nacht wordt duister als de hel, want uit het oosten komen donkere wolken op, en wanneer de maan opkomt, moet alles gedaan zijn.” — „Bij de heilige maagd! vóór middernacht zijn de duitsche ketters dronken als zwijnen en snorken zij als de vrome broeders van het klooster Astiago, wanneer zij ter eere van den heiligen Basilius een vat Alicante-wijn leeggedronken hebben,” bromde Juanito. „Om twaalf uur, wanneer de meeste menschen in den eersten slaap liggen, moet het er op los, en terstond, wanneer de guerilla's het eerste schot in de stad hooren vallen, is het oogenblik om te handelen gekomen.”

De zaamgezworenen scheidden van elkander en Juanito spoedde zich naar zijn huis, onder het neuriën van een vrolijk liedje. Iederen soldaat, dien hij ontmoette, sprak hij een vriendelijk woord toe, hetwelk gewoonlijk door een Duitschen groet beantwoord werd. Het was algemeen bekend, dat Juanito vroeger een koppig republikein en in de partijoorlogen der laatste jaren een ijverig aanhanger van den president Santa Anna geweest was. Sedert Juarez dictator geworden was, had Juanito zijne politieke bemoeijingen opgegeven, en hield hij rustig zijn verblijf op zijne bezitting te Alveda. Hij was een der aanzienlijkste en meest gegoede inwoners der stad en had, bij den intogt der keizerlijke compagnie, den bevelhebber daarvan met voorkomendheid kwartier in zijn huis aangeboden, welke beleefdheid door den officier niet afgeslagen was.

De kapitein von Wolfshagen was een jong man met blond haar en blonden baard, maar, in weerwil van de vurige blikken, welke uit schoone oogen vol aanmoediging op hem gericht waren geworden, scheen hij geen vriend van de

Mexikaansche meisjes, ten minsten had niemand iets bespeurd van eenige minnarij. Bij zijne komst in Juanito's huis verwelkomde hem ook diens dochter en éénig kind, een beeldschoon meisje, nauwelijks de kinderschoenen ontwassen. Men had haar waarschijnlijk geen al te gunstige voorstelling gegeven van de vreemde ketters, die van de overzijde van den Oceaan waren gekomen, om het land voor een Duitsch vorst te veroveren. Met kloppend hart zag zij den bevelhebber der bezetting van het stadje haar vaderlijk huis betreden. Maar toen het blauwe, trouwhartige oog van den Duitschen officier haar vriendelijk aanzag en hij in gebroken Spaansch zich als een toekomstig huisgenoot voorstelde en eene welwillende ontvangst verzocht, gevoelde het meisje zich gerustgesteld. Zóó had zij zij zich een vreemden ketter niet voorgesteld; zulk een beleefd en fatsoenlijk gedrag van een der beruchte Duitse avonturiers had zij niet verwacht. Gelijktijdig met den kapitein, werden bij Juanito aan huis ook een sergeant en twee soldaten ingekwartierd.

Op den avond toen de drie Mexikanen in de nabijheid der poort hun verraderlijken aanslag op de stad bespraken, keerde kapitein von Wolfshagen van eene ronde langs de uitgezette wachten in zijn kwartier terug. Toen het avondeten opgedaan werd en de kapitein de eetzaal binnentrad, vond hij behalve den gastheer nog twee yreemde mannen, welke Juanito den officier als zijne neven voorstelde, die uit de hoofdstad gekomen waren om hem te bezoeken. Lola echter, de bekoorlijke dochter, die juist binnen kwam, hoorde met schrik wat haar vader zeide, want de beide vreemdelingen waren geen bloedverwanten. Zij kende het gebruik van het land, dat den haat den dolk in de hand geeft, kende den heimelijken wrok van haren vader jegens de vreemdelingen, en haar hart kromp ineen bij de gedachte, dat den man, voor wien in haar boezem heimelijk het vuur der liefde gloeide, onder het dak der aangebodene gastvrijheid gevaar dreigde.

De gastheer was dezen avond bijzonder opgeruimd. Lola moest zich tweemaal verwijderen om de groote wijnkruik te vullen, en beker op beker werd geledigd. In de zijkamer aten en dronken de sergeant en de soldaten. Juanito had

den eersten beker op het welzijn van keizer Maximiliaan geledigd, en daarmee het teeken gegeven tot vele andere gezondheidsdronken, die telkens met een duchtige teug bezegeld werden. De gastheer zag zijn doel bereikt. De zware wijn steeg zijn gasten naar het hoofd. De soldaten in de zijkamer hadden hunne vermoeide hoofden reeds op de tafel laten zinken en ook de kapitein gevoelde behoefte om zich ter rust te leggen. Als goed Duitscher had hij ritterlijk weêrstand geboden aan den wijn, en zich slechts in een vrolijke luim laten brengen, doch zonder het beheer over zijne zinnen en bewegingen te verliezen. De drie Mexicanen schenen door het vuur van het druivensap nauwelijks verhit te worden, doch een hoog rood gloeide op hun bruin, baardig gelaat.

Op een wenk van haar vader had Lola de kamer verlaten om zich ter rust te begeven; maar een zeldzame angst maakte zich meester van het meisje en dreef haar uit haar afgelegen slaapkamer. Zij sloop de trappen af naar de keuken, welke aan de kamer grensde, waar de mannen bij den wijn zaten. Wat zij daar beluisterde, versterkte haar in hare onrust. Kort nadat de kapitein het gezelschap verlaten had, werd een zacht kloppen aan de deur gehoord, en terstond daarop verscheen een Mexikaan van een woest uiterlijk, die door de drie met zichtbare blijdschap verwelkomd werd. De nieuw aangekomene was niemand anders dan de luitenant der beruchte guerilla-bende van den republikeinschen overste Monterilla.

De luitenant wierp zich op den stoel, waarop even te voren de keizerlijke kapitein gezeten had, ledigde haastig den aangeboden beker en stak zeer genoegelijk eene sigarette aan. De kleeding van den vrijbouter bestond in een avontuurlijke uniform, die misschien wel aan een verslagen keizerlijken soldaat had toebehoord, en door eene kunstelooze bewerking, welligt van den luitenant zelf, in een soort van Spaansch kamisool veranderd was. In den gordel droeg hij twee groote pistolen en aan de zijde een langen degen, welks geborsten schede op verschillende plaatsen de verroeste kling liet doorschijnen.

Een korte, kunstig met zilver en ivoor ingelegde buks, had de luitenant schuins over zijne knieën gelegd.

„De heilige Madonna zij geloofd, daar zijt gij immers!” zei Juanito. „Sancho en ik meenden reeds, dat de monnik u niet gevonden had. Is alles in orde?” — „Alles in orde!” herhaalde de guerilla. „Pas een halve mijl van hier ligt de hinderlaag en eer de maan opkomt, moet alles geschied zijn.” — „En uwe plannen?” vroeg de gastheer. — „Ik heb tachtig kerels, die geen van allen voor den duivel bang zijn. De nacht is donker, de vijand zorgeloos. Door den Indiaan Tenochtitl heb ik den troep laten zeggen, voorzigtig stadwaarts te sluipen. Slechts in den uitersten nood zullen zij schieten, opdat er niet te vroeg alarm komt. Eerst de dolk — dan de kogels. In de eerste plaats moet de Duitsche kapitein gedood worden. Zonder aanvoerder slaan wij de verstrooide ketters met minder moeite dood.” — „Zou het niet beter zijn den kapitein gevangen te nemen, om hem, nadat de aanslag gelukt is, in het gebergte te voeren en een flink losgeld te laten betalen?” vroeg een der zaamgezworenen. — „Zijt gij dol, Jose?” zei Juanito. „Een aanvoerder der vreemde honden, die onze landgoederen en de heilige kerk bestelen, onze huizen verbranden en onze vrouwen en dochters mishandelen, zouden wij voor eenige duizende piasters kwartier geven? Neen, het geheele gebroed met hun schijnkeizer moet vernietigd worden en de Mexikaansche bodem moet aller lijken opnemen. Bij den heiligen Donato van Vallodato! op den dag, waarop de Oostenrijksche prins op het schavot voor zijn keizerschap boet, zal ik een waskaars van acht pond op een zilveren kandelaar ten offer brengen.” — „Wat gij daar van stelen, verbranden en mishandeling van vrouwen zegt, is niet waar, Juanito,” merkte Sancho op. „Maar niettegenstaande dat, mag het kettergebroed niet verschoond blijven en mijn mes zal bij hunne verdelging niet ledig blijven.” — „In de eerste plaats moet de kapitein er aan,” zei de guerilla koelbloedig. „Nog een beker wijn en dan aan het werk! En wanneer wij met hem klaar zijn, spoeden wij ons naar de kwartieren der luitenants om ook hen onschadelijk te maken. Vinden de vreemdelingen tijd zich te verweren, dan moeten zij zoo mogelijk zonder aanvoorders zijn.” — „Maar wat vangen wij met den sergeant en de beide soldaten in de zijkamer aan?” vroeg Sancho. „Zullen wij hen

in hun slaap nederstooten." — "Dat spreekt van zelf," antwoordde de guerilla, terwijl hij zijn buks op de tafel legde en opstond. "Het wordt tijd. Dus het eerst naar de drie in de zijkamer."

Op dit oogenblik werd de deur der zijkamer geopend en tuimelde de sergeant naar binnen. "Kijk nu, broertje, ook nog op?" vroeg met stamelende tong de bedwelmd onder-officier. "Wat hebt ge daar voor een sappremmentschen vogelverschrikker met zijn sabel op zij, gastheer? Wist ik niet, dat je goed keizersgezind waart, dan zou men je voor een verrader kunnen houden in zulk gezelschap. Waar is mijn kapitein of capitano, zooals jelui Mexikaansche uilen, zegt?" — "Capitano?" herhaalde Juanito, die van de geheele Duitsche toespraak alleen dit woord verstaan had. "Hij is gaan slapen." — "En ook een buks ligt daar op de tafel — en pistolen heeft de vent in zijn gordel?" zoo ging de sergeant voort. "Ik zou wel eens een woordje met den kerel willen spreken." En zich daarop naar de deur wendende, riep hij: "Bunau, Kracht — komt eens hier!" — Een sissend geluid, een doffe kreet, en de sergeant stortte met doorboorde borst ter aarde. "Met dezen zijn we klaar," zei Juanito, den bebloeden dolk met zijn zijden zakdoek afwisschend. "En nu de beide soldaten!"

Sidderend, van doodsangst schier buiten zich zelve, was Lola in de keuken getuige van de gruweldaad geweest. Als een pijl uit den boog, vloog zij de trappen op naar de kamer van den kapitein. De slapende voelde zich wakker schudden en bij het flauwe schijnsel van zijn nachtlucht, zag hij de van ontzetting bevende, doodsbleeke dochter van zijn gastheer.

"Lola!... mijn hemel!... zie ik goed?" riep de kapitein ontroerd uit. Het meisje legde haar hand op zijn mond. "Zwijg, wanneer uw leven u lief is," fluisterde zij hem in het oor. "Gij zijt in gevaar — men zal de stad overvallen — er zijn reeds guerilla's in huis — gij moet vlugten en ik wil u redden!" — "Maar wat drommel, ik geloof, dat ik droom," zei de kapitein, zich in zijn bed oprigtende. "Heeft die koppige wijn mij beet gehad?" — "Houd u stil!" herhaalde de Mexikaansche. "Er heeft reeds bloed gestroomd. Wanneer men u hoort, zijt gij verloren! Gij

moet terstond dit huis verlaten! Luister — viel daar niet een schot?" — Lola was naar het venster gegaan en luisterde in den donkeren nacht. De kapitein sprong van het bed en wierp zijne kleederen om. In de verte hoorde men een naderend dof gedruisch.

"Volg mij! De stad is door Monterilla's bende aangevallen!" sprak met groote haast het meisje. "Wanneer men hier in huis uwe vlugt ontdekt, zijt gij verloren!" De kapitein overzag met een enkelen blik het gevaar in al zijn omvang. Hij greep zijn sabel en revolver en gaf het meisje een teeken vooruit te gaan. Zacht slopen beiden de trappen af naar den tuin, uit welken een deur naar een nauwe zijstraat voerde. Daar knetterde in de verte het geweervuur — schot op schot. "Ons volk is spoedig ontdekt," hoorden de vlugtelingen den luitenant der guerilla's zeggen. "Nu spoedig den capitano onschadelijk gemaakt." — "Vlugt, en de heilige maagd moge de oogen uwer vijanden in duisternis hullen," zei Lola, op de deur in den tuinmuur wijzende. — "Niet zonder u," antwoordde de officier. "Het zal een vreeselijke, door allerlei hartstogten verhitte strijd zijn, en ik mag u niet aan het gevaar van ruw geweld prijs geven." — "Hij is weg!" brulde Juanito, met van angst en woede bevende stem.

Op de straat werd het levendig, men hoorde tromgeroffel en een woest geloop. Uit de opene deur, die naar den tuin geleidde, stortten de vier zaamgezworenen. De kapitein hield met vaste hand zijn revolver in de hoogte. Er knalde een schot en met een luiden kreet viel Sancho ter aarde. "Voort nu!" drong de kapitein, het meisje bij de hand grijpende en met zich voorttrekkende. Ongehinderd kwamen beiden aan de hoofdwacht aan, waar de manschappen reeds onder de wapens stonden. Van alle kanten kwamen soldaten aangelopen. De schoten der teruggedrongen voorposten kwamen nader en spoedig vertoonde zich de afdeeling, nauw ingesloten, in de stad, vervolgd door een troep haveloos gespuis. Onder een levendig vuur trokken de Duitschers naar de markt, maar velen hunner vielen, getroffen door de goed gemikte kogels uit de lange buksen der Mexicanen. Daar knetterden plotseling ook uit de vensters van eenige huizen geweerschoten en de

stormklok werd geluid. De geheele bevolking was in opschudding.

De Duitschers handhaafden hun ouden roem van dapperheid. Zij stonden als muren en gehoorzaamden koelbloedig aan het commando hunner officieren. Maar hun hoopje werd steeds zwakker. De beide luitenants vielen, door kogels getroffen, en het dringen des vijands werd steeds onstuimiger. De positie was eindelijk niet meer te houden, en de kapitein, die reeds uit verscheidene wonden bloedde, gaf bevel tot den terugtogt. Zijn doel was een op korten afstand gelegen kleine stad te bereiken, waar ook een keizerlijk corps post gevat had. Het versmolten troepje was nauwelijks eenige honderde schreden van de hoofdwacht verwijderd, toen de vlammen reeds de vensters uitsloegen. Daar niemand aan blusschen dacht, greep het vuur om zich heen, en verlichtte het tooneel van den strijd als met helder daglicht. De Mexicanen, die uit de vensters der huizen en andere schuilplaatsen vuurden, mikten met vreeselijke juistheid en er was schier geen twijfel aan of het steeds meer en meer teruggedrongen hoopje Keizerlijken zou tot den laatsten man neder geschoten worden.

„Werpt de geweren weg en vraagt pardon!” riep de aanvoerder der guerilla's den Duitschers toe. „Wij geven ons aan geene Mexikaansche windbuilen over!” riep eene stem uit het kleine carré der Keizerlijken. — „Nee, bij God niet! Wanneer gij bruine schurken geen buksen had, sloegen wij u met de vuist de tanden uit den mond!” — „Verdraaid, wat zoo'n rekel zich verbeeldt! Maak mij niet driftig, oude jongen, of ik geef je nog een muilpeer, dat je je grootje voor een botervat aanziet!” riep een ander. — „Schei uit met dat geschreeuw, of ik kom je op je tabberd!” — „Hebben we niet gevochten als leeuwen? Wat duivel, we hebben pardon verdiend met veertig procent.” — „Vervloekte kerels! had ik jelui maar onder mijne klauwen!” — „Nee broertje, daar komt niets van, hoe mooi het ook lijkt.”

Zoo ongeveer klonk het antwoord der uit alle Deutsche en Oostenrijksche staten vereenigde troepen, toen de aanvoerder der guerilla's de overgave eischte. De kapitein zweeg, daar hij den heldenmoed zijner dappere troepen kende.

Het troepje Keizerlijken was eindelijk buiten de stad gekomen en ademde vrijer. In de duisternis van den nacht, door welks wolken juist een zwak maanlicht henen brak, troffen de kogels niet meer de borst der koene vijanden en schier onverhinderd drongen de Keizerlijken in goed gesloten gelederen voorwaarts. Daar verscheen plotseling eene jeugdige gestalte in een mantel gehuld en het hoofd bedekt met den breedgeranden hoed van een guerilla. Verscheidene geweren werden op haar aangelegd. De kapitein, door een voorgevoel getroffen, riep uit: „Schiet niet!” — „Gij zijt verloren, wanneer gij op den straatweg blijft!” riep de vreemde verschijning, geheel buiten adem. De kapitein had zich niet vergist. „Almagtige God, Lola — gij hier?” vroeg hij verschrikt. — „Ik ben het,” antwoordde de Mexikaansche. „Slechts weinige schreden van hier, waar de rivier aan den voet des bergs den weg doorsnijdt, ligt een hinderlaag. Gij moet over den heuvel, waar het bosch u veiligheid verzekert. Komt, ik wijs u den weg.”

Nog vóór de kapitein een woord antwoorden kon, strekte het meisje hare hand voor zich uit, naar een heuvel, welks breede rug een donkere grens tegen de nachtlucht vormde. Zwijgend volgden de soldaten de aanwijster, niet zonder vrees voor verraad. Niemand vermoedde immers, uit welk een heiligen aandrang des harten zij het verlossingswerk volbragt. Zelfs de kapitein wankelde in zijn geloof, dat dit onschuldige, kinderlijke schepsel zich slechts uit liefde tot hem aan alle gevaren en verschrikkingen van dezen nacht zou blootgesteld hebben. Met een hart vol dankbaarheid staarde hij op de teedere gestalte, wier wit gewaad, zoo vaak de nachtwind den donkeren mantel omhoog woei, de rigting van den weg aanwees.

De luitenant der guerilla's, die ten huize van Juanito de komst zijner makkers verbeidde, had vol woede het schieten der voorposten gehoord. Hij zag den aanslag te vroeg verraden en wilde ten minsten niet wijken voor hij den keizerlijken kapitein gedood had. Maar de moordenaars vonden den vogel gevlogen; en toen men de vlugtelingen achterna spoedde, hield het schot uit den revolver, waardoor Sancho gedood werd, de lafhartige moordenaars terug.

Zij gingen weder in huis, en de bloedstroom, die aan de borst van den gedooden sergeant ontvloot, werd spoedig vermengd met het bloed der beide ongelukkige soldaten. Toen het bloedige werk verrigt was, werden op straat stemmen gehoord. Men vernam vloeken en het krijgsgedruisch der guerilla's die met de voorposten de stad binnen rukten. „Nu naar buiten — daar zijn zij!” riep de luitenant der guerillas, zijn buks grijpend. — „Waar is mijn kind?” vroeg Juanito, terwijl eene doodelijke bleekheid zijn aangezicht overdekte. — „Ik heb mij verbeeld haar aan de zijde van den vervloekten Duitschen capitano te zien,” antwoordde de guerilla. — „Wilt gij mij krankzinnig maken?” knarstandde woedend de huisheer. „Neen, dat zou Lola nimmer doen!” En vol wanhoop riep hij Lola's naam, maar er kwam geen antwoord.

„Wij zullen haar den ketter ontrukken,” troostte de luitenant. „Wees geen oud wijf, Juanito! Neem de buks en help de vreemdelingen doodschieten. Op die wijze krijgt gij uwe dochter het spoedigst terug.” — „Geschaakt? Gij denkt, dat men haar heeft geschaakt?” vroeg Juanito. — „Ik denk eerder, dat zij den vreemdeling vrijwillig achterna geloopt is!” lachte de luitenant. — „Kom — het is hoog tijd. Wanneer wij met de ketters niet klaar worden, en terug moeten trekken, wordt de stad zeker in brand gestoken en gaat het op hangen en doodschieten los. Gij vecht dus meteen voor uw eigen leven, Juanito.”

Ook de beide andere zaamgezworenen drongen er op aan zich op weg te begeven. Zonder verder antwoord, greep Juanito naar zijn geweer en begaf hij zich met zijne makkers op straat, waar de strijd begon. Maar de gedachte aan zijn verdwenen kind, deed hem bijna het werk der wraak vergeten. Nergens vond hij een spoor van Lola.

Deze had aan de zijde van den kapitein het marktplein bereikt en toen zij den geliefden vreemdeling onder zijne soldaten zag, zich spoedig verwijderd. Maar de zorg voor hem liet haar niet aan hare eigene veiligheid denken. Mantel en hoed van een doodgeschoten guerilla moesten haar als vermonning dienen. Met een van angst kloppend hart sloeg zij den strijd bij de hoofdwacht gade, zag zij, hoe het gedunde troepje Duitschers den aftogt begon. Daar ver-

ried haar de uitroep van een guerilla, dat men den aftrokenden vijand een hinderlaag had gelegd en dat de vreemdelingen tot op den laatsten man zouden afgemaakt worden. Op de vleugels van angst en liefde volgde zij de Duitschers en werd zij hun redster.

De stad weerklonk van het woeste gejuich der overwinnaars, die na gedaan werk de huizen binnendrongen en keuken en kelders plunderden. Slechts Juanito en een dozijn gewapenden waren de Keizerlijken een eindweegs gevolgd. „Zie eens, wat vliegt daar over de hoogte?” vroeg plotseling Juanito, terwijl hij naar den door de maan beschenen heuvel wees. — „Een vlugtend Duitscher,” antwoordde de guerilla, zijn buks van den schouder nemende. „Pas op, Juanito, de kerel zal achteroverslaan als een vlugtende antilope, wanneer de kogel haar raakt.” — De guerilla legde zijn buks aan en mikte lang. Eindelijk knalde het schot — en een smartelijke kreet werd van den heuvel gehoord. De kogel had goed geraakt, hij was de terugkeerende Lola midden door het hart gegaan!

De overblijfsels van de vlugtende compagnie bereikten gelukkig het naaste station, waar, door het schijnsel des vuurs in de rigting van Alveda opmerkzaam gemaakt, juist een detachement op verkenning heen zou gaan. Met het aanbreken van den dag kwam de versterkte troep op den heuvel aan. De ongelukkige Lola lag nog op de zelfde plaats, waar het moordend lood haar getroffen had. Kraaijen en roofvogels vlogen krassend en krijschend rondom het lijk der nog in den dood bevallige maagd. De kapitein von Wolfshagen maakte het zich tot een heiligen plicht, haar eene eervolle begrafenis te bezorgen, en drie handen vol aarde, die bij volgens Duitsch gebruik op haar kiet wierp, waren het eenige offer, dat zijne dankbaarheid aan de ongelukkige mogt toewijden.

In Juanito's huis vond men de lijken der vermoorde soldaten. De verrader zelf was spoorloos verdwenen. De schuldige inwoners hadden de vlugt genomen. Slechts twee oproerlingen worden in een schuilplaats gevonden en onmiddellijk doodgeschoten. Eenige uren later werd het moordhol in brand gestoken.

DE MAN MET HET IJZEREN MASKER.

Door H. TIEDEMAN.

(Vervolg.)

ZESDE HOOFDSTUK.

VERMANDOIS: ZOON VAN LODEWIJK XIV EN Mlle DE LA VALLIÈRE. — KANDIDAAT VOOR HET „IJZEREN” MASKER. —
 VERHAAL VAN DE *Mémoires secrets pour servir à l’histoire de Perse*. — WAAROM DE père GRIFFET HET
 waarschijnlijk ACHT. — WAAROM TOPIN HET
 onwaarschijnlijk ACHT. — ZIEKTE EN DOOD
 VAN VERMANDOIS. — PRACHTIGE
 BEGRAFENIS.

Den 2de Oktober 1667 beviel Mlle de la Vallière, de toenmalige „vriendin” van den grooten sjah van Frankrijk, van een zoon, die eenmaal Louis de Bourbon, graaf van Vermandois zou zijn.

Dit moet ter eere van Lodewijk XIV worden gezegd, dat hij de gevolgen zijner echtelijke, of liever onechtelijke plichtverzakingen, niet alleen voor zijn rekening nam, maar ook de rekening betaalde indien het er op aan kwam. Zijn bekende „vriendinnen” altans leden geen gebrek, en zijn erkende basterts evenmin. Zoo had Mlle de la Vallière, de stille en deugdsame vrouw, die aan haar liefde haar eer geofferd had *), ook geen reden van klagen, noch ten op-

---

*) Konden slechts alle meitressen van Lodewijk van zich zelf getuigen, wat Madame de Caylus in haar *Souvenirs* van Mlle de la Vallière getuigt: „Elle était née tendre et vertueuse, elle aimait le roi et non la royauté.” Choisy heeft ons in zijn *Mémoires* een treffende karakterschets gegeven van haar, die eenmaal als boetelinge in een klooster moest bezwijken aan de wonden der zelfkastijding: „Point d’ambition, point de vices, plus attentive à songer à ce qu’elle aimait, qu’à lui plaire; toute renfer-

sichte van zich zelf, noch ten opsichte van haar kinderen. Reeds in 1667 was zij van Françoise-Louise de la Baume Le Blanc de la Vallière, *duchesse de la Vallière et de Vaujour* geworden, en *paire de France* *) bovendien. Tevens werd haar dochter Mlle de Blois †) gelegitimeerd. Twee

mée; en elle-même dans sa passion, qui a été la seule de sa vie; préférant l'honneur à toutes choses, et s'exposant plus d'une fois à mourir plutôt qu'à laisser soupçonner sa fragilité; l'humeur douce, libérale, timide, n'ayant jamais oublié qu'elle faisait mal, espérant toujours rentrer dans le bon chemin; sentiment chrétien qui a attiré sur elle tous les trésors de la miséricorde en lui faisant passer une longue vie dans une joye solide et même sensible d'une pénitence austère.... Depuis qu'elle eut tâté des amours du roy, elle ne voulut plus voir ses anciens amis ni même en entendre parler, uniquement occupée de sa passion, qui lui tenoit lieu de tout." In de woorden: *point d'ambition* wortelt de eerbied, dien Mlle de la Vallière ons inboezemt. Nooit bemoeide zij zich met staatszaken. Zij leefde voor den koning, dien zij innig lief had, en toen zij verlaten werd voor Montespan, sloeg zij den eenigen weg in, die overeenkwam met haar karakter en haar gemoed.... dien van het klooster.

*) Jal schijnt in zijn overigens uitnemenden *Dictionnaire critique de biographie et d'histoire*, art. LA VALLIÈRE, Moréri ietwat te plagen, daar deze schreef, dat Mlle de la Vallière, *PAIRE de France* was. Het is toch strikt historiesch waar. Men leze eens het volgende uittreksel der *lettres patentes* van 1667: "*Quoique sa modestie se soit souvent opposée au désir que nous avons de l'élever plus tôt dans un rang proportionné à notre estime et à ses bonnes qualités, néanmoins l'affection que nous avons pour elle et la justice ne nous permettant plus de différer les témoignages de notre reconnaissance pour un mérite qui nous est connu, ni de refuser plus longtemps à la nature les effets de notre tendresse pour Marie-Anne, notre fille naturelle, en la personne de sa mère, nous lui avons fait acquérir de nos deniers la terre de Vaujour en Tourraine, et la baronnie de Saint-Christophe en Anjou, qui sont deux terres également considérables par leur revenu et par le nombre de leurs mouvances. A ces causes et à d'autres considérations à ce que nous portant, et après avoir le tout communiqué à aucun prince de notre sang et notables personnages de notre conseil et de leur avis, érigeons les dites terres en duché-PAIRIE pour en jouir par la demoiselle Louise Françoise de la Vallière et après son décès par notre aimée fille, ses hoirs et descendants; tant mâles que femelles, nés en légitime mariage."*

†) Zij huwde in Januari 1680 met Louis-Armand de Bourbon, prins van Conti, dien zij vele jaren overleefde, daar hij reeds in 1685 ten gevolge van allerlei buitensporigheden en uitspattingen te Fontainebleau overleed, en zij bleef leven tot 3 Mei 1739. Hij telde te nauwer nood vier-en twintig jaren. De prinses van Conti was, in haar tijd, beroemd om haar schoonheid, haar zwier en losse bevalligheid. Madame de Sévigné heeft haar bezongen in haar beroemde briefwisseling; la Fontaine haar vereeuwigd in zijn gedicht *le Songe* (1689), waarin hij haar

jaren later zou der hertogin een verder blijk gegeven worden van de koninklijke goedheid en vrijgevigheid. In 1669 immers werd haar zoon als Louis de Bourbon, hertog van Vermandois, gewettigd, en den 12de November van dat zelfde jaar benoemd tot *„grand maître, chef et surintendant général de la navigation et du commerce de France”* toen hij nauwelijks twee jaren telde. *) Het geschiedde trouwens tegen den zin der moeder, die niets liever wenschte, dan om een stil en onbekend leven te leiden, en die de goedheden van Lodewijk slechts schoorvoetende aanvaardde, dewijl dezen, zoo als Saint-Simon zich uitdrukt, *„éternisaient la mémoire de sa faute.”* Voor het overige trok zij zich spoedig daarop terug in het klooster der Karmelieten in de voorstad Saint-Jacques.

Wat Vermandois betreft, hadde hij geleefd, hij zou ongetwijfeld aan het hof van Lodewijk den Groote zoo al niet geschitterd, dan toch in menig opzicht uitgeblonken hebben. Niet alleen zijn innemende manieren en zijn aange-

schildert als de *déesse* Conti en als *fille de Jupiter*. De prinses scheen van haar kant La Fontaine wel te mogen lijden; hij noemde zich dan ook haar huispoeëet. Men leze een zesregelig gedichtje van den fabulist aan zijn prinses, als ook een *Lettre du roi de Maroc à la princesse de Conti* in de *Oeuvres inédites de J. de la Fontaine.... recueillies pour la première fois par Paul Lacroix*, blz. 213—214, Parijs 1863.

*) De heer Topin vergist zich blijkbaar, wanneer hij zegt (kleine edicie blz. 44, noot), dat Vermandois dien rang verwierf *à l'âge de vingt-deux mois*. Daar de jonge graaf den 2de Oktober geboren werd en de benoeming dagteekent van 12 November 1669, was hij toen twee jaren en veertig dagen oud. De aanstelling van een kind tot zulk een post blijft er niet te minder merkwaardig om, vooral dewijl zij uitging van een man, dien men tot zoo iets niet in staat zou hebben geacht. Colbert, de groote genius, die Frankrijk gedurende vijf-en-twintig jaren omknelde met al de ruwe hardnekkigheid, welke het kenmerk was van zijn streven; Colbert de ontsagwekkende hervormer bijna op elk gebied; hij, de onvermoeide bestrijder van elke verrotting; de hartstochtelijke najager van het goede, die met een zekere woeste wreedheid de menschheid wilde bekeeren — hij was de man, welke deze benoeming voordroeg en bevorderde. Zonderlinge tegenstrijdigheid! Men zou het niet gelooven, indien men het niet wist, dat er onder zijn papieren (door de openbare boekerij te Parijs bewaard) een eigenhandige memorie gevonden wordt: *„pour savoir quel nom et quel titre il est besoin de donner à M. le comte de Vermandois”*.

name verschijning — die levendig aan de forsche schoonheid zijns vaders en aan de zachte lieflijkheid zijner moeder herinnerden — ook zijn goedaardige natuur en zijn grootmoedig karakter wonnen hem elks hart. Hij maakte zich, op nog jeugdigen leeftijd, aan weldaden schuldig, wier verandwoordelijkheid hij niet openlijk op zich nam. Hij bezat het talent om onopgemerkt wel te doen, en zelfs diensten te bewijzen aan hen, die uit gevoel van eer met geen diensten gediend waren. Met dezen ging hij weddenschappen aan, die hij de zekerheid had te zullen verliezen en wist dus, langs een omweg, zijn doel te bereiken *). Daarbij was hij kloek, vlug en dapper, de lieveling van superieur en onderhoorige, die zich zelf steeds opofferde voor anderen, en op zestienjarigen leeftijd — ondanks een ernstige kwaal, wier ken-teekenen hij willens en wetens veronachtsaamde †) — reeds ambicie genoeg bezat, om met zijn schoonbroeder, Prins Conti, den veldtocht naar Vlaanderen mede te maken. Maar het lichaam kon den last niet torschen, dien de geest het wilde opleggen, en — ondanks alle geestkracht en ernstigen wil — was Vermandois gedoemd te sterven, op het zelfde oogenblik, dat zijn hoedanigheden een geschikte gelegenheid hadden gevonden om zich te ontwikkelen.

Waarschijnlijk zou deze vroegtijdige dood van den „admiraal” de oorzaak zijn geweest, dat wij over hem niets anders vernamen dan hetgeen enkele woordenboeken zoo vriendelijk zijn om aan hun lezers op te dissen. Een onverhoopte gebeurtenis echter heeft plotseling een bijkans verblindend licht geworpen op dit duister kind van zestien zomers.

De legende van het „ijzeren masker” begon, in den aanvang van de 18de Eeuw, den kring harer toovermacht reeds meer en meer uit te breiden. Voltaire had al vóór 1738 het een en ander opgevangen §), en maakte zich gereed het re-

---

*) Brief van de *présidente* d'Osembray aan Bussy-Rabutin, d.d. 22 December 1683 in de *Lettres de Roger Rabutin, comte de Bussy* (edicie van 1716), Deel VI, bls. 135. Zie ook de getuigenis van Lauzun in de *Mémoires van Mademoiselle de Montpensier*, Deel VII, bls. 90 en 92.

†) Brief van de *présidente* d'Osembray aan Bussy-Rabutin, in de vorige noot aangehaald.

§) Zie zijn brief aan den abt Dubos in het Vijfde Hoofdstuk.

zultaat zijner „opvangingen” mede te deelen met de bijzondere waarheidsliefde, die hem eigen was, Dáár verrijzen plotseling uit de groote broeikas van pamfletten, gewaagde *mémoires*, onuitspreeklijke gedichten, onleesbare en ongelezen pennevruchten van allerlei onvergeetlijke en half-vergeten vernuften, prul-dichters en genieën, de beruchte *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse*. In 1745 door de *Compagnie des libraires associés* te Amsterdam uitgegeven, maakte dit werk, hetwelk met behulp van verdichte namen, een anekdotiesche schildering bevat van het Fransche hofleven in die dagen, een ontsagwekkenden opgang, terwijl de uitgaven zich als paddestoelen vermenigvuldigden, zoodat de hedendaagsche bibliografie er niet weinig mede in haar maag zit *). De geschiedenis van Cha-abas, die ik hier mededeel, heeft niet weinig tot dat fabelachtig sukses meegewerkt :

„Cha-abas (Lodewijk XIV) avait un fils légitime Sephi-Mirza (Louis, daufijn van Frankrijk), et un fils naturel, Giafer (Louis de Bourbon, graaf van Vermandois). A peu près du même âge, ils étaient de caractère opposé. Celui-ci ne laissait échapper aucune occasion de dire qu'il plaignait les Français d'être destinés à obéir un jour à un prince sans esprit et si peu digne de les commander. Cha-abas, à qui on rendait compte d'une pareille conduite, en sentait toute l'irrégularité. Mais l'autorité cédait à l'amour paternel, et ce monarque si absolu n'avait pas la force d'en imposer à un fils qui abusait de sa tendresse. Enfin Giafer s'oublia un jour au point de donner un soufflet à Sephi-Mirza. Cha-abas en est aussitôt informé. Il tremble pour le coupable, mais, quelque envie qu'il ait de feindre d'ignorer cet attentat, ce qu'il se doit à lui même et à sa couronne, et l'éclat que cette action avait fait à la cour, ne lui permettent pas d'écouter sa tendresse. Il assemble, non sans se faire violence, ses confidents les plus intimes, il leur laisse voir toute sa douleur et leur demande conseil. Attendu la grandeur du crime, et conformément aux lois de l'État, tous opinèrent à la mort. Quel coup pour un père si tendre! Cependant un des ministres, plus sensible que les autres à la affliction de Cha-abas, lui dit qu'il y avait un moyen de punir Giafer sans lui ôter la vie; qu'il fallait l'envoyer à l'armée qui était pour lors sur les frontières du Feldran (Vlaanderen); que, peu après son arrivée, on sèmerait le bruit qu'il était attaqué de la peste, afin d'effrayer et d'écarter de lui tous ceux

---

*) Reeds in het Eerste Hoofdstuk werden door mij de bijzonderheden medegedeeld, welken zich aan dit werk vastknoopen.

qui auraient envie de le voir; qu'au bout de quelques jours de cette feinte maladie, on le ferait passer pour mort, et que, tandis qu'aux yeux de toute l'armée, on lui ferait des obsèques dignes de sa naissance, on le transférerait de nuit avec un grand secret à la citadelle de l'île d'Ormus (îles Sainte-Marguerite). Cet avis fut généralement approuvé, et surtout par un père affligé. On choisit des gens fidèles et discrets pour la conduite de cette affaire. Giafer part pour l'armée avec un équipage magnifique. Tout s'exécute ainsi qu'on l'avait projeté, et pendant qu'on pleure au camp la mort de cet infortuné prince, on le conduisit par des chemins détournés à l'île d'Ormus, et on le remet entre les mains du commandant qui avait reçu d'avance l'ordre de Cha-abas de ne laisser voir son prisonnier à qui que ce fût. Un seul domestique, qui était du secret, fut transféré avec le prince. Mais, étant mort en chemin, les chefs de l'escorte lui défigurèrent le visage à coups de poignard afin d'empêcher qu'il ne fût reconnu, le laissèrent étendu dans le chemin, après l'avoir fait dépouiller pour plus grande précaution, et continuèrent leur route. Giafer fut transféré dans la citadelle d'Ispahan (de Bastille), lorsque Cha-abas en donna le gouvernement au gouverneur de l'île d'Ormus pour récompenser sa fidélité. On prenait la précaution à l'île d'Ormus, comme à la citadelle d'Ispahan, de faire mettre un masque à Giafer, lorsque, pour cause de maladie, ou pour quelque autre sujet, on était obligé de l'exposer à la vue de quelqu'un."

Velen haastten zich in hun romanesken ijver, om de solucie der *Mémoires de Perse* als de ware aan te nemen; anderen waren voorzichtiger. De Vermandoïskandidatuur had echter ontegenzeggelijk reeds veel terrein gewonnen, toen Voltaire haar een geduchten stoot toebrecht door de openbaarmaking zijner sensacie-oplossing in den *Siecle de Louis XIV*. Een felle strijd ontbrandde weldra tusschen de voorstanders der Buckingham-theorie en de aanhangers van het Vermandoïskstelsel: de veldslagen werden meest allen geleverd in bekende *Année littéraire* van Fréron *) en langen tijd werd daar de bloedeloze worsteling voortgezet. Tallooze kandidaten

---

*) Deze vermaarde jaarboeken des talentvollen scholiers van abt *Desfontaines* namen in 1754 een aanvang om in 1790 te eindigen. Zij maken het vervolg uit der van 1749—1754 (in 13 deelen 12mo) door Fréron uitgegeven: *Lettres sur quelques écrits de ce temps*. De verzameling der *Année littéraire* maakt 242 deelen 12mo uit. Men leze belangwekkende bijzonderheden betreffende deze uitgave in *Hatins Bibliographie historique et critique de la presse périodique française* (Parijs, 1866), bls. 44 en 45.

voor het „ijzeren masker” werden voorop gesteld, zoo als we trouwens reeds in de Inleiding zagen. De broeder en de zoon van Lodewijk XIV beheerschten nochtans alle overige aspiranten, en boezemden het meeste ontsag — tevens de meeste belangstelling — in. Reeds in een vorig gedeelte van dezen arbeid, heb ik doen uitkomen, dat Vermandois, in het romanesk gemoed der massa op den duur niet was opgewassen tegen den „ongelukkigen zoon” van Anna van Oostenrijk. Het zou evenwel niet zóó gemakkelijk vallen de oplossing der *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse* op zijde te schuiven of te niet te doen. Tot dusver rustte die solucie op geen deeglijken grondslag; zij was een *ondit*, geput uit een veel gelezen pamflet: anders niet. Het duurde echter niet lang, of er verscheen een man in het strijdperk, die door zijn groote historiesche kennis en zijn welverdienden naam als nauwgezet geschiedkundige wel bevoegd was een woordje mee te spreken in het deebat. De *père* Griffet (want hij wordt hier bedoeld) gaf aan een reeds half verloren zaak nieuwe krachten. Hij verklaarde zich vóór het stelsel-Vermandois en bracht daardoor een niet geringe opschudding te weeg, die alleszins natuurlijk kon worden genoemd, daar zijn autoriteit een soort van basis vormde, welke tot nu toe ontbroken had. In zijn deeglijk en geleerd werk *Traité des différentes preuves qui servent à établir la vérité dans l'histoire* (*) wordt een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan *l'examen de la vérité dans les anecdotes*, waarvan de „ijzeren” masker-historie de hoofdszaak uitmaakt.

Daarin wordt de kwestie, volgens gandsch nieuwe gegevens en op grond van geheel onbekend gebleven dokumenten, behandeld. Zoo citeert de geleerde Jezwiet voor het eerst

---

*) De heer Topin schrijft (kleine edicie, bls. 77), dat de eerste uitgave van dit geschrift het licht zag in 1765. Dit zal hoogstwaarschijnlijk wel een druk- of schrijffout wezen, want alle bibliografen geven het jaar 1769 als dat der eerste uitgaaf aan (zie b. v. Brunet, *Manuel* — Quérard, *La France littéraire* — *Nouvelle Biographie générale* (Hoefer), ens.). De tweede, vermeerderde en verbeterde druk van het werk verscheen in 1770. Daarin zijn o. a. opgenomen twee nieuwe hoofdstakken, een over *la vérité dans les généalogies*, en een ander over *la vérité dans les harangues rapportées par les historiens*.

het onuitgegeven joernaal van Dujonca, cipier (*lieutenant-du-roi* heette het in de officieele taal) bij de Bastille, alsook de registers der parochie van St. Paul. Ieder is hem dus dank verschuldigd, want hij was het, die het vraagstuk wezenlijk tot meerder rijpheid bracht en het van het terrein der legende op dat der geschiedenis overdroeg. Beurtelings onderzoekt hij in zijn geschrift de brieven van Lagrange-Chancel, Palteau, en Saint-Foix, en verklaart hij zich zoowel tegen de aspiranten Monmouth en Beaufort als tegen den pretendent van Voltaire. Dezen laatste noemt hij wel is waar niet, maar zegt, dat zijn *récit* getrokken was uit een *livre très-connu et très-bien écrit*. Voor het overige in hij, zooals wij boven reeds zagen, geneigd in den gemascerden man den zoon te zien van Lodewijk XIV en zijn „vriendin” Mlle de la Vallière. Hij doet het echter niet alleen op grond der *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse*. Zijn vermoeden tracht hij vooral te wettigen door deze zinsnede, uit de bekende *Mémoires de Mademoiselle de Montpensier* *), dochter van dien zelfden Gaston d'Orléans, wiens „snibbig” gelaat wij hebben opgemerkt te midden der „vroelijke tronies” in de kraamkamer van Anna van Oostenrijk, toen zij Lodewijk XIV ter wereld bracht. Daarin toch leest men het volgende †):

Lorsque Vermandois partit pour le siège de Courtray, il y avait peu de temps qu'il était revenu à la cour; que le roi n'avait pas été content de sa conduite et ne voulait point le voir; qu'il s'était trouvé dans des parties de débauche; que, depuis ce tems-là, il

---

*) Van deze gedenkschriften bezit de gewezen keizerlijke boekerij, die na den oorlog wel in *Bibliothèque Nationale* zal worden herdoopt, niet minder dan drie Mss. Het eerste is autografisch maar overigens erg onvolledig, de twee anderen (afschriften) hebben de zelfde leemten als de gedrukte eerste edicie van Amsterdam (1729). De tweede druk (Amsterdam, 1735) is veel beter en compleeter, dewijl hij bewerkstelligd werd volgens een handschrift, dat door Mlle de Montpensier aan den president Harlay geschonken was. Desniettemin schiet ook deze uitgaaf, vooral in den vorm, hier en daar zeer te kort. Mlle de Montpensier schreef zeer slecht Fransch, en de onvermoeide pogingen van haar sekretaris Segrain waren nooit voldoende om den slordigen en foutieven stijl geheel van onkruid te zuiveren.

†) *Mémoires de Mlle de Montpensier*, D. VII, blz. 91.

était fort retiré; qu'il ne sortait que pour aller à l'Académie et le matin à la messe; que ceux qui avaient été avec lui n'étaient pas agréables au roi; que cela donna beaucoup de chagrin à mademoiselle de la Vallière, et qu'il fut bien prêché.

De *père* Griffet, eenmaal ingenomen zijnde met de Vermandois-teorie, wist natuurlijk — zooals het gewoonlijk met die soort van zaken gaat — allerlei bij-omstandigheden op te visschen, die zijn stelsel waarschijnlijk moesten maken. Zoo haastte hij zich bij bovengenoemde zinsnede de opmerking te voegen, dat *men* (!) — reeds lang nog vóór de *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse* het licht zagen — gemompeld had over dien vervaarlijken klap, door Vermandois, voordat hij naar Vlaanderen toog, aan den daufijn van Frankrijk gegeven. De geleerde *père* zeide dienaangaande:

On en avait parlé sur une de ces traditions qui ont, à la vérité, besoin d'être prouvées, mais qui ne sont pas toujours fausses; le souvenir de celle-ci s'était toujours conservé, quoiqu'on n'en fit pas beaucoup de bruit du temps du feu roi, par la crainte de lui déplaire: c'est de quoi beaucoup de gens, qui ont vécu sous son règne, pouvaient rendre témoignage.

Hierbij bleef het niet. In Frérons *Année littéraire* liet hij bovendien nog een andere „tradicie” werkzaam zijn; namelijk deze:

Le jour même où le corps du comte de Vermandois dut être transporté à Arras, il sortit du camp une litière qui prit un chemin détourné et dans laquelle on crut qu'il y avait un prisonnier d'importance, quoiqu'on répandît le bruit que la caisse militaire y était renfermée.

De prachtigste bewijsgrond nochtans vond de heer Griffet in den naam *Marchiali*, waaronder de man met het „ijzeren” masker op het kerkhof van Saint-Paul begraven werd (zie de Inleiding). Gewone stervelingen konden daarin niets bizonders ontdekken. De vorschende blik echter van *père* Griffet bespeurde daarin een anagram: *hic amiral*. Daar nu Vermandois admiraal was, kon het wel geen twijfel lijden, of *HLJ* werd hier bedoeld.

Gelijk men in het aangehaalde van de *Mémoires de Mlle de Montpensier* kan lezen, wordt daar niet gesproken van een „klap” aan den daufijn. Blijkbaar dan ook verwijst de père Griffet enkel naar die gedenkschriften, om de waarschijnlijkheid van de klap-historie te doen uitkomen, door het opgehangen tafreel van Vermandois onmatigheid. Op de *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse* durfde hij zich niet beroepen, en hij had gelijk, want het verhaal, dat ons daarin wordt opgedischt, is immers een samenraapsel van leugens en onwaarschijnlijkheden. Voltaire zegt in zijn antwoord aan La Beaumelle (zie het Eerste Hoofdstuk), dat men geen klappen uitdeelt aan een daufijn. Voltaire had zeer zeker ongelijk, want wij hebben leeren kennen den ranselenden Hendrik IV en zijn vrouw, de zachtsinnige Maria de Medici. Maar dit neemt niet weg, dat het mij vreemd toeschijnt, en dat het iederen verstandigen lezer zonderling moet voorkomen in de *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse* te lezen, dat Vermandois de grofste der beleedigingen HEM aandeed, die eenmaal zijn koning zou zijn, nadat wij van geloofwaardige getuigen *) vernomen hebben, hoe goedaardig en grootmoedig de zoon was van Mlle de la Vallière. Is het denkbaar, dat hij zich bij het hof, aan een daad heeft schuldig gemaakt, die een schreeuwend contrast zou hebben gevormd met zijn karakter en zijn verleden? Hoe zou de koning aan Vermandois een fout hebben kunnen vergeven, die zijn koninklijke waardigheid zoo zeer beschimpte? Hoe zou de ergerlijkste schending der hof-etikette en de grootste aller beleedigingen geheim hebben kunnen gehouden worden in een tijd, waarin men allerlei zaken van veel minder gewicht uitdacht of uitvond? Maar terwijl aan den éenen kant authentieke stukken bewijzen, dat de koning — in den herfst van 1683 — wel verre van Vermandois te vervloeken, hem integendeel liefderijk laat vplegen, en blijkbaar veel belang in hem stelt †), zijn aan den anderen kant alle geschriften, *mémoires* en *chroniques* uit

---

*) Bij voorbeeld Lauzun (zie een vorige noot in dit hoofdstuk) en de *présidente d'Osebray*.

†) Brief d.d. 4 November 1683 van den koning (Lodewijk XIV) aan

die dagen stom over die gewichtige klap-historie. Alleen de *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse* spreken er over, en dan nog zonder eenig onderzoek te doen, naar hetgeen werkelijk zou hebben kunnen plaats grijpen *) De *Mémoires* van Mlle de Montpensier: ziedaar het eenige historiesche dokument, dat men niet als *bewijs*, — want het bewijst niets voor het stelsel-Vermandois — maar als verontschuldiging kan aanbieden, indien men de oplossing der *Mémoires de Perse* durft aannemen. Maar zelfs deze bron droogt voor den romanesken geschiedkundige op, want zeer te recht doet Topin opmerken, dat men, *in casu* altans, Mlle de Montpensier niet kan, niet mag vertrouwen en bij gevolg haar gedenkschriften evenmin. Ziehier, wat deze leidsman dienaangaande in het midden brengt §).

Le P. Griffet lui-même fait très-judicieusement remarquer qu'avant d'adopter l'opinion d'un écrivain sur un personnage dont il a été le contemporain, il convient d'examiner s'il n'avait point un puissant intérêt à louer ou à blâmer. Le P. Griffet a eu plus de prudente sagacité quand il a donné cet excellent précepte que lorsqu'il a négligé de l'appliquer aux *Mémoires de mademoiselle de Montpensier*. Il aurait dû montrer sous son véritable jour cette princesse roma-

---

den markies van Montchevreuil, die goeverneur was van den *duc de Maine*, even als zijn vrouw goevernante werd van Mlle de Blois:

„Monsieur le marquis de Montchevreuil, j'ay reçu la lettre que vous m'avez écrite du camp de Courtray. Je suis très-satisfait de ce que vous me mandez de mon fils le comte de Vermandois. Mais je ne suis pas moins en peine de ce que le sieur d'Aquin m'a dit que la fièvre était tournée en continue. Vous avez pris le bon parti de le mener à Lille (*later zullen wij zien, dat men te laat kwam met het transport naar Rijssel*); il y peut demeurer autant qu'il sera besoin pour sa santé; mais, aussitôt qu'elle lui permettra de se mettre en chemin, je serai bien aise qu'il revienne ici. N'ayant autre chose à ajouter, sinon que je suis toujours fort content de votre conduite, je prie Dieu qu'il vous ait, monsieur le marquis de Montchevreuil, en sa sainte garde. Louis.”

*) Zoo onderstelt b. v. de schrijver dezer *Mémoires*, voor het gemak waarschijnlijk, dat de klap-gevende Vermandois even oud was als de klap-ontfangende daufijn, terwijl toch op het tijdstip, waarop de hevigheid van den zoon van Mlle de la Vallière zich zou hebben geopenbaard, deze eerst den 16jarigen leeftijd had bereikt, terwijl de daufijn zes jaren ouder, gehuwd en vader was! Zoo verzint men, eer men begint!

§) Kleine edicie, bls. 80—81.

nesque et d'une imagination trop ardente, que son amour-propre rendait très-accessible aux influences d'autrui et peu capable de se défendre contre des suggestions intéressées; que madame de Montespan et madame de Maintenon, par des prévenances incessantes et des soins délicats et habiles, gagnèrent aisément à leur cause longtemps commune, en un mot, dont l'esprit crédule tomba dans tous les pièges que lui tendait madame de Maintenon en faveur des enfants dont elle était la gouvernante et que madame de Montespan avait eus de Louis XIV. Or, aimer ceux-ci, et surtout le disgracieux duc de Maine, conduisait presque infailliblement à repousser le fils si bien doué de mademoiselle de la Vallière. Tandis que ce dernier avait pour mère la moins intrigante et la plus désintéressée des favorites, son frère, mieux secondé, recevait de son entourage les conseils les plus propres à lui gagner le cœur et peut-être à lui assurer un jour l'immense fortune de l'opulente cousine de Louis XIV. Pour atteindre ce but, pour la passionner, comme on le fit, en faveur d'un enfant dépourvu de qualités séduisantes, on ne se contenta pas de dicter au duc du Maine, et pour elle, les billets les plus affectueux, de lui indiquer les démarches de nature à plaire, de lui suggérer des sentiments filiaux pour une princesse à qui on finit par inspirer un véritable amour maternel. De cet amour, mademoiselle de Montpensier eut la vivacité, aussi la jalousie, provoquée d'abord, spontanée ensuite. et qui l'amena à détester le brillant rival du très-insignifiant *), mais très-prévenant duc du Maine.

Dit gevoel van antipatie, bijkans van haat jegens den zoon van Mlle Montpensier, is hier en daar in de *Mémoires* duidelijk te bespeuren. „*Il me semble*”, schrijft ze o. a., „*que c'était pour dépriser M. du Maine de dire que personne n'égalerait jamais M. de Vermandois.*” En elders drukt ze zelfs haar vreugde uit over den dood van den jeugdigen admiraal. „*Je ne fus pas fâchée de la mort de M. de Vermandois.*”

---

*) Topin volgt hier wel al te zeer den smaak van Saint-Simon, die voor den „*poltron accompli*” geen genade had en hem slachtte met het groote mes, waarmee hij gewoon was alle basterts van zijn heer en meester te keelen. Niets is zoo kluchtig als om de tegenstrijdige berichten aangaande den zoon van Madame de Montespan met elkaar te vergelijken. Madame de Staal b.v., die zeer zeker wel over hem te klagen hebben zou, ontdekte in hem een „*Esprit éclairé, fin et cultivé*”. Daarentegen vindt Saint-Simon dat er eenige gelijkenis bestaat tusschen den hertog en den duivel, vooral „*en malignité, en noirceur, en perversité d'âme: en desservices à tous, en services à personne, en marches profondes, en orgueil le plus superbe, en fausseté exquise, en artifices sans nombre, en simulations sans mesures,*” enz.

dois; j'étais bien aise que M. de Maine n'eût aucune de ses affaires devant lui *)."

Wel beschouwd zou men met het vorenstaande genoeg kunnen nemen, daar er duidelijk uit blijkt, hoe onwaarschijnlijk het verhaal is van de *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse*, hoe zwak de bewijsgronden zijn van père Griffet; maar het moet ons niet voldoende wezen om het stelsel-Vermandois als onwaarschijnlijk te doen verwerpen. We moeten ook trachten het voor goed onschadelijk te maken. Daartoe zullen wij de ziekte en den dood van den zoon van Mlle de la Vallière, dag voor dag nagaan met de autentieke stukken vóór ons, opdat geen twijfel kunne bestaan nopens het ware uiteinde van den te vroeg ontslapen jongeling.

Straks reeds hebben we gezegd, dat Vermandois de eerste sporen eener ernstige kwaal veronachtsaamde en onderdrukte, om slechts tegenwoordig te kunnen wezen bij den veldtocht in Vlaanderen, die reeds in September 1683 een aanvang genomen had door een wildemans-inval in de Spaansche Nederlanden, maar die eigenlijk ernstig begon toen de maarschalk d'Humières, onder wiens bevelen de koninklijke veroveringstroepen stonden, last kreeg naar Kortrijk op te rukken. Bij het beleg der veste — dat den 1ste November aanvangende, reeds den 4de de overgaaf ten gevolge had, terwijl alleen de citadel het nog tot den 6de uithield †) — onderscheidt zich Vermandois naast de bloem van Frankrijks jongelingschap ten zeerste §). Maar blijk-

*) *Mémoires de Mlle de Montpensier*, D. VII, bls. 92.

†) C. Rousset, *Histoire de Louvois*, D. III, bls. 240 — *Hollandse Mercurius*, Verhalende de voornaemste Saken van Staet en Oorlog, Die in en omtrent de Vereenigde Nederlanden, En elders in Europa, In het jaer 1683 zijn geschiet, bls. 230; — *Vervolgh van Saken van Staet en Oorlog* (1679—1686), 21ste Boeck, bls. 109.

§) „In syn (Humières) Armee hadden sigh oock verscheyde jonge Fransse Heeren, die sig sochten t'exerceren en tot het Oorlogs-Ambacht bequaem te maecken begeven als den Prince van Conty (schoonbroeder van Vermandois) den Prince de la Roche-sur-Yon (Rocheguyon), den Graef van Vermandois, Groot-Admiraal van Vranckrijck en natuurlycke Soon van den Coningh, benevens meer andere" (*Hollandse Mercurius* voor 1683, bls. 230). Le Peletier en Vauban waren eveneens tegenwoordig.

baar vergt hij te veel van zijn krachten, want nog vóór de citadel kapituleert, is hij verplicht het bed te houden. Een hevige koorts tast hem aan, en kluistert hem op zijn sponde. De ziekte neemt in weinige dagen zóó toe, dat de maarschalk d'Humières en de markies van Montchevreuil, die samen maatregelen wilden nemen om Vermandois te doen transporteeren naar Rijssel, van hun plan af moeten zien *). Den 8ste weet Maarschalk d'Humières den kranke tot een aderlating over te halen, die dezen zeer verlicht †). Het duurt echter niet lang of de ziekte neemt weder in hevigheid toe en den 12de begint de maarschalk den toestand van den patiënt donker in te zien §.) Luitenant-generaal de Boufflers meldt een dag later aan Louvois, dat er een nieuwe aderlating noodig werd geacht, en dat Vermandois

*) Brief van den maarschalk d'Humières aan Louvois, in het archief van het Ministerie van Oorlog te Parijs; door Topin aangehaald:

„Du camp de Courtray, 7 novembre 1688. — M. de Vermandois a un peu de fièvre. Il y a deux ou trois jours qu'il a commencé à se trouver mal sans en vouloir rien dire. Il a esté obligé de coucher hyer à Courtray, où il est encore, et, comme il n'est point du tout en estat de marcher avec l'armée, je suis convenu avec M. de Montchevreuil de l'envoyer à Lille. Je crois qu'il sera plus commodément à mon logis qu'en aucun autre endroit.”

†) Brief van den maarschalk d'Humières aan Louvois, in het archief van het Ministerie van Oorlog te Parijs; door Topin aangehaald.

„Du camp d'Harlebeck, 8 novembre 1688. — La fièvre continue toujours à M. de Vermandois, sans aucun des accidens qui l'accompagnent ordinairement. Il avait quelque petite répugnance à la saignée. J'ay esté ce matin à Courtray pour l'y résoudre. Il l'a esté un moment après et il s'en porte beaucoup mieux. S'il avait voulu déclarer son mal dans le temps qu'il a commencé, il aurait apparemment évité de tomber dans l'estat où il est, mais aussi il n'aurait pas donné les marques du courage qu'il a témoigné lorsqu'on attaqua le fauxbourg de Menin et dans le reste du siège, aussy bien que MM les princes de Conty et de la Rocheguyon.”

§) Brief van den maarschalk d'Humières aan Louvois, in het archief van het Ministerie van Oorlog te Parijs; door Topin aangehaald.

„Du 12 novembre 1688. Au camp de Rousselaer. — J'espère que je partiray demain avec les dernières troupes. J'iray passer à Courtray pour voir M. de Vermandois et sçavoir l'estat de sa santé qui me donne beaucoup d'inquiétude, quoyqu'apparemment il n'y ait jusqu'à cette heure rien à craindre.”

begint te ijlen *); en den 14de des avonds schrijft andermaal d'Humières, welke uit het kamp van Rousselaer naar Kortrijk gegaan is, ten einde den kranke een bezoek te brengen, dat diens toestand zeer verergerd is †). De krisis nadert met rassche schreden. Reeds den 16de ontvangt de

*) Brief van de Boufflers aan Louvois, in het archief van het Ministerie van Oorlog te Parijs; door Topin aangehaald.

„A Courtray, ce 13 novembre 1683. — M. l'admiral est resté icy malade assez dangereusement, ayant depuis plusieurs jours la fièvre continue avec des redoublements. On a mesme esté obligé cette nuit de le seigner du pied pour dégager sa teste quy commençait à s'embarrasser.”

†) Brief van den maarschalk d'Humières aan Louvois, in het archief van het Ministerie van Oorlog te Parijs; door Topin aangehaald.

„A Courtray, ce 14 novembre 1683, à onze heures du soir. — Quoy qu'il y ait beaucoup de gens qui rendent compte de la santé de M. Vermandois, je crois pourtant vous en devoir mander des nouvelles. Je le trouvoy hyer en arrivant icy très-mal, et si ce n'estait pas le jour de son grand redoublement. Les médecins estaient fort irrésolus et n'osaient se déterminer aux grand remèdes, bien qu'ils convinssent tous que le besoin estait pressant. On luy a donné ce matin l'émétique qui a produit tous les effets qu'on en pouvait attendre, tant par les évacuations que par les vomissements, à quoy la nature paraissait tout à fait portée par le peu d'effort qu'il a fait. Il est présentement selon toutes les apparences beaucoup mieux. La fièvre est tout à fait diminuée, quoyque ce soit aujourd'huy son meschant jour. Sa poitrine est aussi fort dégagée, mais je le trouve un peu assoupy et il n'a pas la teste aussi libre qu'il serait à souhaiter; il m'a parlé un moment ce soir de fort bon sens. Comme je n'ay pas grande chose à faire présentement, j'ay creu que le roy ne trouverait pas mauvais que je restasse icy quelques jours, M. de Vermandois m'ayant fait l'honneur de m'en prier hyer avec beaucoup d'empressement. Je suis toujours plus que personne du monde absolument à vous. —

HUMIÈRES.

„Le 15 novembre, à huit heures du matin. — M. Dodart entre dans ma chambre pour me dire que la fièvre de M. Vermandois a esté petite durant toute la nuit jusques vers le jour, mais que la resverie a esté considérable et mesme avec agitation. La teste est plus libre présentement, mais il est survenu une augmentation de fièvre qui est comme un redoublement hors d'œuvre, durant lequel il ne laisse pas d'avoir la teste au moins aussy libre que ce matin, un sommeil tranquille et la respiration aisée.”

De brief en het naschrift (zegt Topin) zijn op den kant met een lange streep aangehaald, ten einde de aandacht van Lodewijk er op te vestigen.

paciënt het laatste oliesel *), nadat op den vorigen dag een ruimer adembaling en een kalmer hoofd de toekomst geruster hadden doen inzien. Twee dagen nog worstelt Vermandois met den dood †); zijn taaie jeugd alleen geeft nog eenige hoop, maar ook deze vervliegt eerlang, en den 38ste bezwijkt de zestienjarige, omringd door den trouwen maar-schalk d'Humières, die hem niet heeft verlaten, door den luitenant-generaal de Boufflers, en door den markies van Montchevreuil §), Men betreurde vrij algemeen, zoowel in het leger als te Parijs, den vroegtijdigen dood van den veelbelovenden jongeling, wiens schitterende hoedanigheden men juist tijdig genoeg had leeren kennen om haar gemis te kunnen beseffen. De zuster van Vermandois, de prinses van Conti, was bijna radeloos toen zij de treurmare ontving **),

Bevestigd wordt deze brief gedeeltelijk door den volgenden epistel van de Boufflers aan Louvois, mede in het archief van het Ministerie van Oorlog te Parijs aanwezig en door Topin aangehaald.

„A Courtray, ce 15 novembre 1683. — M. le mareschal d'Humières est resté icy depuis avant-hier et doit, je crois, y demeurer jusques à ce qu'il voye M. l'admiral hors de tout danger. Il prist hier de l'émétique quy l'a un peu soulagé, mais il a toujours la fièvre avec des redoublements et des resveries: ainsi il ne se peut qu'il n'y ait encore beaucoup à craindre.”

*) Brief van de Boufflers aan Louvois, in het archief van het Ministerie van Oorlog te Parijs; door Topin aangehaald.

„A Courtray, ce 16 novembre 1683. — M. l'admiral est toujours en fort grand danger et il vient mesme de recevoir Nostre Seigneur. Cependant sa grande jeunesse fait toujours espérer et on n'oublie rien pour tascher de le soulager et de le sauver.”

†) In een brief van Madame de Maintenon aan Madame de Brinon, d.d. 15 November 1683, leest men: „*M. de Vermandois est très-mal; faites prier notre grand saint pour lui.*” Waar medicijnen niet meer baten, kunnen immers heiligen — al zijn zij nog zoo groot — toch waarsachtig niets meer uitrichten!

§) Brief van de Boufflers aan Louvois, in het archief van het Ministerie van Oorlog te Parijs; door Topin aangehaald:

„A Courtray, ce 19 novembre 1683. — M. le mareschal d'Humières partit hier matin d'icy pour s'en retourner à Lille après la funeste destinée de M. l'admiral dont tout le monde est doublement affligé par toutes les bonnes qualités que l'on avait reconnues en luy dans cette dernière campagne.”

**) Brief van de *présidente* d'Osembray aan Bussy-Rabutin, d.d. 22 December 1683 in de *Lettres de Roger de Rabutin, comte de Bussy* (ed. van 1710) D. VI, bls. 134.

en ook den anders niet overgevoeligen Lodewijk ging het verlies van dien zoon zeer ter harte *).

Indien altans de koninklijke droefheid even groot was, als de begrafenis van Vermandois prachtig, dan moet zij inderdaad verpletterend zijn geweest, want de teraardebestelling van den zoon van Mlle de la Vallière geschiedde met een pronk en een staatsie, die vorstelijk kunnen worden genoemd. De koning zelf bestuurde als het ware de plechtigheden uit zijn paleis. Den 21ste November berichtte hij aan het kapittel van Atrecht, dat het stoffelijk overschot van zijn zoon derwaarts zou worden overgebracht, en dat het koor der domkerk aldaar de eer zou hebben dat overschot in zijn kouden grond op te nemen †). Den 24ste maken

---

*) „Eenige dagen na deze veroveringh (van Kortrijk) storf den Hertogh van Vermandois na eenige dagen siekte tot Kortrijk voornoemt tot groote droefheyt van den Coning, sijn vader, en't ganse hof van Vranckrijk (*Hollandse Mercurius van het jaer 1688*, bls. 231).” — „Alhier tot Cortrijk is voorseyde Hertogh van Vermandois, na eenige dagen siekte, gestorven, het geen den Koninck sijn vader en het gantsche Hof, meer droefheyt veroorsaecte, als het veroveren van dese plaets blijdschap verweckt heeft” (*Vervolgh van Saken van Staet en Oorlogh*, 21ste Boeck, bls. 109).

†) Ziehier de missive, door Lodewijk XIV bij deze gelegenheid geschreven. Zij komt voor in een opstel van den heer de Hauteclouque, oud-burgemeester van Atrecht, in de *Chroniques artésiennes* van P. Roger, d'Allonville en Dusevel:

„Très-chers et bien-aimés. Ayant appris avec un très sensible déplaisir que nostre très cher et très aimé fils, le duc de Vermandois amiral de France, est décédé depuis peu en ville de Courtray, en Flandre, et désirant qu'il soit mis dans l'église cathédrale de notre ville d'Arras, nous mandons au sieur évêque d'Arras, de recevoir le corps de nostre dit fils, lorsqu'il sera porté dans ladite église, et de la faire inhumer dans le chœur de ladite église avec les cérémonies qui s'observent dans l'enterrement des personnes de sa naissance.

„Ce que nous avons bien voulu vous faire savoir par cette lettre et vous dire que notre intention est que ayez à vous conformer à ce qui est en cela de nostre volonté et assister en corps à cette cérémonie, ainsi qu'il est d'usage en pareille occasion; et nous assurant que vous y satisferez, nous ne vous faisons la présente plus longue ni plus expresse; n'y faites donc faute: car tel est notre plaisir.

„Donné a Versailles, le XIX novembre 1688.

(w. g.) LOUIS

en (lager) LE TELLIER.”

Naar de lezer zal opmerken wordt hier gesproken van „19” Novem-

zich de burgerlijke en kerkelijke overheden van Atrecht gereed, om aan den wil van hun heer en meester gehoor te geven. De aankomst van het lijk wordt ten 12 ure door het bulderen van het geschut en door het luiden der klokken den volke medegedeeld. Door de poort van Méaulens, waar de „maieur” en de schepenen met hun groote witte waskaarsen, de goeverneurs der stad en der citadel, al de officieren van den generalen staf, de geestelijkheid der verschillende parochieën en de geestelijken der bedelorden reeds vergaderd zijn, dringt de rijk gedrapeerde lijkkoets de stad binnen, terwijl de kavalierie van het garnizoen haar tot geleide strekt, en de infanterie een dubbele en levende haag vormt van de poort tot aan de katedraal. Binnen de plaats gekomen, wordt de kist uit de koets gelicht, door den bisschop in priestergewaad en zijn kapittel ontfangen en door de kanunnikken, gevolgd door alle dignitarissen van het graafschap, naar de kapel van Sint-Vaast gedragen, waar zij wordt neergezet. Onafgebroken en tot op den dag der plechtige teraardebestelling wordt daar gebeden *); men leest bovendien missen van 6 uur af tot den middag 12 uur toe.

Den 27ste November 1683 vullen degenen, die bij den lijkstoet tegenwoordig zijn geweest, het koor der domkerk dat, evenals het schip, met rouwfloers is behangen, waarop het wapen van Vermandois schittert. Dáár midden in het koor, dáár waar men eenmaal een naamgenoot des afgestorvenen in het kille graf heeft gelegd †); dáár op de plek, die den bijnaam *l'ange* voert, wordt de rustplaats van Vermandois gevonden. Daar wordt hij plechtig neergelaten!

---

ber. Daar deze dagteekening op de registers van het kapittel in Romeinsche cijfers staat uitgedrukt, onderstellen de heeren Hauteclouque en Topin, dat XIX een „erreur de copiste maladroit” voor XXI is, hetgeen niet onwaarschijnlijk is. In elk geval is „19” November in strijd met de historiesche waarheid.

*) Register van het kapittel en het stadhuis van Atrecht in Hauteclouque (zie een vorige noot). De kanunnikken zonden er gedurende den dag hun gebeden ten hemel op, terwijl de kapellanen hen 's nachts aflostten.

†) Isabella van Vermandois, gade van Filips van den Elzas, graaf van Vlaanderen, een afstammeling van Hendrik I van Frankrijk.

Het moet zeker een treffend schouwspel geweest zijn, beschreven door het sombere schijnsel van ontelbare wijkaarsen; terwijl slechts de treurzang van onzichtbare koren, de doffe tonen der klokken, en het snikken der treurende, in rouwgewaad getooid, aanwezigden de heilige stilte verbreken!

Nog waren de eerbewijzen aan de nagedachtenis van den zoon van Mlle de la Vallière hiermee geenszins afgelopen. In de maand Januari van het volgende jaar (1684) stelde de heer de Chauvelin, de intendant der provincie, uit naam des konings en onder medewerking van het domkapittel een oirkonde op, waarin het volgende gezegd wordt:

«Infermé des témoignages publics de zèle qu'a donnés le chapitre tant par la pompe des obsèques que par le choix du lieu de la sépulture, dont Sa Majesté a été très-satisfaite; désirant donner des preuves de son affection pour son fils et voulant que les chanoines et leurs successeurs puissent continuer à jamais leurs prières pour le repos de son âme, le roi a résolu de leur procurer les moyens d'y subvenir *).»

Er wordt dus vastgesteld en verordend als volgt:

«Les prélat, doyen et chanoines diront tous les jours, chacun à son tour, et pendant l'année de l'inhumation, une messe basse de *requiem* dans la chapelle ardente †), préparée et tendue de deuil à cet effet; le 18 novembre de chaque année, ou autre jour prochain, en cas d'empêchement, il sera célébré à *perpétuité* dans leur église un service solennel, précédé de vigiles à neuf psaumes et neuf leçons; le chapitre fera distribuer annuellement à cinquante pauvres, qui devront assister à ces offices, 5 sols à chacun et un pain de 8 livres; il sera aussi donné tous les ans par le chapitre, le jour du service, une somme de 6 livres aux pauvres Clairisses de la cité d'Arras, afin que leur communauté prie pour le salut du comte de

---

*) Zie den tekst der oirkonde bij Hantecloque in de *Chroniques 1796-1800*.

†) De katedraal, waarin het lijk van Vermandois werd bijgezet, bestaat niet meer. In 1789 onderging zij het lot schier aller andere Atrechtse kerkgebouwen, en werd zij het slachtoffer van wreed fanatisme en woeste vernielzucht. Waar zij eenmaal stond, verheft zich nu de Sint-Nikolaaskerk. De Sint-Vaast-kapel, waar de kist van Vermandois aanvankelijk werd neergezet, maakte deel uit van de abdij van Sint-Vaast. Het is de tegenwoordige katedraal van Atrecht.

Vermandois; et toutes les cloches seront sonnées le jour et la veille, comme il est d'usage aux obits des évêques *)."

Lodewijk zond aan het kapittel van Atrecht de som van 10,000 livres, alsook ettelijke prachtige geschenken, om het te beloonen voor zijn ijver in deze zaak en tevens om een soort van schadeloosstelling te verleen en voor de gemaakte onkosten. Er werd voor het geld een pachthoeve aangekocht in het dorp la Coutaie bij Béthune, die sedert dien tijd *ferme de Vermandois* wordt genoemd. De bepalingen der koninklijke oirkonde werden tot in 1789 stipt tenuitvoergelegd. De voorgeschreven ceremonie werd diensvolgens den 25ste November van elk jaar, getrouw gedurende meer dan een eeuw herhaald. De Revolucie moest ook deze herinnering aan den bastert eens allerkristelijken konings doen verdwijnen.

Met het vorenstaande voor oogen kan men — dunkt me — geen waarde meer hechten aan het sprookje van de *Mémoires de Perse*, of aan het betoog van *père Griffet*, dat slechts een twijfelachtigen steun vindt in de (voor dit geval) ongeloofwaardig gebleven bron der *Mémoires* van Mlle de Montpensier. Want hoe zou een oplichting van Vermandois hebben kunnen plaats grijpen te midden van het leger, dat hem lief had? Welke huichelaar zou niet alleen de *vorst* maar ook de *vader* hebben moeten zijn, indien hij er toe ware overgegaan, een misdaad te plegen jegens zijn kind, na dien welwillenden brief aan den markies de Montchevreuil, door ons reeds vroeger medege-deeld! Om tot die misdaad zijn toevlucht te kunnen nemen, moest Lodewijk niet alleen mannen omkopen als d'Humières, Montchreuil en de Boufflers, hij moest bovendien ook het geheele kapittel van Atrecht bedriegen of door goud eveneens het zwijgen opleggen. Om aan de Vermandois-theorie te gelooven moet men onderstellen, dat de lijkst, dáár zoo plechtig in het koor der Atrechtsche domkerk neergelaten, of ledig was, of wel het lichaam bevatte van een ander. Het eerste is echter ondenkbaar, ook al waren de dragers bij den lijkstoet omgekocht, even

---

*) Zie den tekst der oirkonde bij Hautecloque in de *Chroniques Artésiennes*.

ondenkbaar als het tweede, daar in 1786, op bevel van Lodewijk XVI, die zich ongerust begon te maken, de kist geopend werd, en wel in de tegenwoordigheid van den bisschop van Atrecht, van den provoost der domkerk, van den *chef de fabrique* en van den prokureur-generaal. Een proces-verbaal, door allen onderteevend, konstateert de aanwezigheid van het lichaam „*entier et bien conformé*” *).

De zoon van Mlle de la Vallière ligt dus werkelijk te Atrecht begraven en een ander moet de gemaskerde zijn geweest, die op 20 November 1703 te Saint-Paul ter aarde werd besteld. Ware men in staat, door deugdlijker bewijzen dan die van den schrijver der *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse* en van den père Griffet de gevanzetting van Vermandois te staven — dan zou Lodewijk XIV niet alleen een wulpsch, hoovaardig, ijdel en fanatiek koning zijn geweest, maar bovendien ook een doortrapte schurk, die er niet tegen opziet bijna een kindermoord te begaan; die de geestelijkheid en de militeire macht omkoopt; en er geen gewetenszaak van maakt, deze schanddaden te ver-eeuwigen, door een dan even snoode als overtollige ceremonie.

Dit monster Lodewijk bestaat echter — Goddank! — nog niet, en zal, naar wij hopen willen, nimmer bestaan.

(Wordt vervolgd).

---

*) Zie de Beauchesne, *Vie de Madame Elisabeth*, D. I, bls. 543.

BRIEF VAN FREDERIK WILLEM I, KONING VAN PRUISEN.

Door Dr. A. DE JAGER.

De Geleerde, over wien in den mede te deelen brief de inhoud loopt, is Johan Gottlieb Heineccius, in 1681 te Eisenberg in het Hertogdom Altenburg geboren, waar zijn vader, Joh. Mich. Heinecke, leeraar aan een Lyceum was. De zoon studeerde eerst te Leipzig in de godgeleerdheid, daarna te Halle in de rechten, en werd te dezer stede in 1713 Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en in 1720 in de Rechten. Voor het laatstgenoemde vak vertrok hij in 1723 naar Franeker en in 1727 naar Frankfort aan den Oder; doch zes jaren later keerde hij weder, als Hoogleeraar zoowel in het Recht als in de Wijsbegeerte, naar Halle terug, waar hij in 1741 stierf.

In de *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool* door Prof. Siegenbeek, D. I, blz. 267 enz., lezen wij het volgende:

„De hooge jaren van de beide Hoogleeraren in het Burgerlijke Regt, Schultingh en Westenberg, gaven Curatoren, in den jare 1732, aanleiding, om de Faculteit met een' waardigen onderwijzer in het Romeinsche Regt te versterken. De aanbeveling van den vermaarden President van Bynckershoeck deed hen het oog vestigen op den beroemden Jo. Gottlieb Heineccius, voormaals Hoogleeraar in de Regten te Franeker en thans te Frankfort aan den Oder; dan, helaas! eene geopperde bedenking omtrent zijne aankleving van de Augsburgsche Geloofsbelijdenis gold, in deze dagen van mindere verdraagzaamheid, nog genoeg, om van het voornemen af te zien ter verrijking van de Hoogeschool met eenen leeraar, die zeker onder hare eerste lichten zou hebben uitgeblonken....

„Zoo vonden zij (t. w. de curatoren) het, in den jare 1737, geraten, Mr. Joachimus Schwarz, die reeds vele jaren, door zijn bijzonder onderwijs, zoo in het Burgerlijke, 1871. I.

als Volkenregt, der Academie merkelijke diensten bewezen had, tot Lector in de Regten aan te stellen; en, toen kort daarna, door den dood van J. O. Westenberg, een harer schitterendste lichten voor altijd onderging, hervatte men, nu niet langer door kleingeestige bedenkingen teruggehouden, het vroeger gestaakte opzet, om den beroemden Heinneccius aan deze Hoogeschool te verbinden. Dan, hoezeer hij zelve ter aanvaarding van den hem opgedragen post niet ongenegen was, kon men echter den Koning van Pruisen niet bewegen, om hem het vereischte ontslag te verleen.

Het is ter bevestiging en opheldering tevens van het laatstgemelde feit, dat de brief des Konings dient, welks inhoud ik in staat ben, mede te deelen. Hij voert noch dagteekening, noch adres, en is, waarschijnlijk met andere stukken, ingesloten verzonden, hetzij aan den Secretaris der Staten van Holland, of aan dien van den Senaat der Academie, of aan eenen ander ambtenaar. Dat hij tot het jaar 1738 moet gebracht worden, blijkt uit Siegenbeeks verslag. Letterlijk luidt hij aldus:

„Monsieur,

„Je viens d'apprendre, par votre Lettre du 30 Septembre, la demande que vous me faites au nom de leurs hautes Puissances, vos maîtres et mes bons amis, d'accorder à l'Université de Leide, mon Professeur Heinneccius. Comme vous connoissez mes sentimens d'amitié pour la République, vous croirez aisément que j'embrasserois avec plaisir cette occasion de lui en donner des marques, si des obstacles invincibles ne s'y opposoient. Ce Professeur est un des meilleurs que j'ai à Halle, et il est évident que son départ feroit beaucoup de tort à cette Académie. Il est d'ailleurs d'une complexion peu propre pour le climat d'Hollande et c'est l'unique raison qui l'a porté à retourner dans mon service; il n'est pas besoin d'ajouter que la République n'a jamais trouvé à propos de m'accorder quelques grands *Flügelmänner* qui auroient, peut être, pu balancer quelques grands sçavans. J'espère donc que vous rendrez faire valoir ces raisons auprès de vos Seigneurs et Maîtres, aux quels

je m'efforcerais toujours de donner des preuves convaincantes de ma sincère amitié.

„Je suis Votre très affectionné.

„(signé) Frédéric Guillaume.”

Vereert deze brief den te Leiden zoo vurig verlangden hoogleeraar, hij strekt niet minder tot roem van den doorluchtigen Schrijver. Trouwens, de geschiedenis van dezen Vorst, die van 1713 tot 1740 den koninklijken zetel innam, getuigt van hem, dat hij ja een uitmuntend krijgswezen op hoogen prijs stelde en zelfs de kloeke mannen uit Holland en elders tot zich riep om zijne lijfwacht uit te maken; maar ook niet minder nadrukkelijk, dat hij steeds trachtte te bevorderen, wat tot de stoffelijke en geestelijke welvaart van zijn volk kon bijdragen. De betuiging van zijne goede gezindheid jegens onze Republiek was niet louter plichtpleging. Ik vind van hem opgeteekend, dat hij in zijn hart echt gemeenebestgezind was en meer dan eens het voorneemen te kennen gaf, zijne dagen, vrij en stil, in de Nederlandsche Republiek te gaan eindigen.

Rotterdam, Januarij 1871.

EEN BESLISSEND OOGENBLIK.

EENE NOVELLE.

Door A. J. BERMAN.

Dominé Zaaier heeft voor zijn gereformeerde Draspoelers een „waterloôpreek” gehouden. Hij had tot tekst: „Dit is de dag, dien de Heer gemaakt heeft, laten wij daarop verheugd en verblijd zijn.” Of het nu van blijdschap is, weet ik niet; maar er is heden namiddag „geen dienst.” Dat is een buitenkansje, óók voor den heer Jan van Harp, schoolmeester, voorzanger, koster en doodgraver van Draspoel.

Tehuis gekomen, stopt van Harp zijn wat ingekorten Gouwenaar, doet een paar krachtige halen, gaart al zijn moed samen, en zegt:

„Vrouw, eet je van middag eens om vier, in plaats van om drie uur? Ik wou vóór den eten nog eens naar Klikweerd, om meester Slaghek eens op te zoeken. Die is al zoo lang ziek, en ik heb hem nog niet eens bezocht.”
 „Wat mieter Jan, al weêr ait! (*) Daer beurt niet van, hoor. Ik hang op slag de eerpels (†) over. Het is wel vergloeid, dâ je werm eten in je pens kraigt, as je nae Slaghek gaet. Je bent hemelsdagen (§) noch toe Klikweerd eweest. Je hait er niks te maeken.”

„Bedaar maar moeder, bedaar maar! Dan zal ik er wel eens op een anderen dag heen gaan.”

En na dit vrij zoetsappige antwoord, brengt Jan van Harp den nachtspiegel, die nog gevuld op tafel staat, naar „t walletje,” om dan gaauw „een half elfje” te snijden voor zich en zijn gezin.

Dit en dergelijk huiselijk tooneeltje is u iets vreemds?... Maar dan hebt gij nooit den schoolmeester van Draspoel bezocht.

Pas connu? Mag ik dan het genoegen hebben u den heer van Harp en zijne egâ voor te stellen?

Tout honneur aux dames! Deze dame, daar links.... Maar, mijn lieve Mevrouw, kijk niet zoo gramstorig! Dat heb ik heusch niet verdiend. 't Is echt geen vogelverschrikker. 't Is jufvrouw van Harp in levenden lijve Jawel, die lange, gezette vrouw, met die donkere oogen, zonder wimpers en zonder wenkbrauwen, die vrouw, wier blonde haren uit haar bodemloozen boerinnehoed in een mond hangen, zoo groot als een drogist maar voor zijn' gaper verlangen kan, die vrouw, die daar op Zondag staat te wasschen, met haar rokken over de slippers van haar jak, en met kolossale klompen aan de platte, groote, breede voeten, dat is jufvrouw van Harp, geboren Leip Donk,

---

(*) Ait = uit.

(†) Eerpels = aardappels.

(§) Hemelsdagen = zeer onlangs.

dochter van wijlen Klaas Donk en Kaatje Norres zaliger. Sinds haar huwelijk heet ze Betje. Maar wilt ge meester en haar in hun zwak tasten, dan moet ge haar jufvrouw van Harp noemen. Misschien doen dan de Draspoelers het ook nog wel eens. Ze zeggen echter, dat ze het wel verpoffen, om zóó'n mins juffer te noemen. Nu, dat moeten zij zelve weten.

Daar komt jufvrouw van Harp net uit het waschhok. Zou ze de kleêren al op het bleekveld gaan leggen, of aan de lijn hangen? Ge moogt ze gerust zien, Mevrouw, hagelwit, dat verzeker ik u. Neen, ze komt maar eens even „kaiken, of het scheep nog vreet”, en of de „pullen” niet wegllopen, en of „dien rooien (*) al een ai (†) eleid heit.”

Ze is „miserabel beestachtig,” zeggen de Draspoelers.

Ja, ze is beestachtig. Meer, dan u lief kan zijn.

Mejufvrouw van Harp, geboren Leip Donk, heeft veel, dat niet menschelijk is. Zoo beroemt zij onder anderen er zich op, dat zij „een grooten bek” heeft, en dat zij dien „roeren” kan. Dien „roeren,” is haar zoo groote behoefte, dat zij met geen enkel menschelijk wezen in vrede leven kan.

Ruw, beestachtig ruw kan zij zijn. Aan het heiligste ontnemt zij alle wijding. Het was walgelijk, om te hooren, wat al „aardigheden zij uitsloeg,” toen zij, na zevenjarig huwelijk, voor het eerst na haar' trouwdag „in het bed moest,” eene „gezegende onder de vrouwen” worden mocht. Toch kwam ook bij haar, na de geboorte harer dochter, de moeder boven. Zij — moeder wint het altijd van vader — heeft Netje lief, nog meer dan van Harp zijn eenig kind lief heeft.

Zij vertelt u gaarne, dat zij het „heel krek” weet. En ik durf u verzekeren, waarde Mevrouw, dat gij uwe dochter nog nooit zóó hebt opgeschikt, als jufvrouw van Harp haar kind. Zie maar eens! Het driejarig nekje bezwijkt schier onder den last der drie rijen groote „bloedkralen” en het daaraan bevestigde gouden slot — alles van grootmoeder afkomstig. Als straks de wasch „deen is,” moet Netje

---

(*) Dien rooien = de roode kip;

(†) Ai = ei.

daarmee — gelukkig maar in figuurlijken zin — de oogen van de bureu uitsteken; want die hebben „volk te gast,” en licht zelfs wel te „wachtschip.” (*)

Maar daar hebt gij den heer Jan van Harp zelven! Ziet gij? Daar rechts van het waschkok, in de keuken, die tot woonkamer dient. Hij heeft juist vuur gedaan onder den „konkelpot” (†), die op een ijzeren potje te koken staat, welk ijzeren potje rust op een met blik beslagen rond plankje, zoodat de „keukentafel,” die dat alles draagt, er weinig last van heeft. Daar staat van Harp nu in zijn volle lengte voor u. Niet onknap, niet waar? Zwart haar, dito baard, lichtblauwe oogen, donkere wimpers en wenkbrauwen, „rijzig van stature,” en gelaatstrekken, die iets goedigs hebben. Het geheel van dat voorkomen is zoo „onbillijk” niet.

Hoort ge nu, dat van Harp zijn vader is opgevolgd als onderwijzer in eene school, waar de Heidelbergse katechismus nog onder de leerboeken behoort, zonder dat het iemand ergert, ja tot groote vreugde van een ieder, aangezien alle Draspoelers „van het ware geloof” zijn, dan knnt ge tevens van Harp bewonderen. Hij houdt den boel in school aardig loopend. Maar hij is zelfs veel te verlicht, begrijpt ge? Als dominé Zaaier niet zoo’n paus en de burgemeester niet een neef van den dominé was, dan.... Dus stel u maar gerust, van Harp weet te geven en te nemen.

Hoorde ik u daar niet zeggen: ’t is zonde, dat zoo’n man aan zulk een vrouw vervallen is.

Vervallen? Ik begrijp u. Ja, ze zijn wat te laat, wat geforceerd getrouwd. ’t Is waarheid, zij beviel een maand vóór haar huwelijk ontijdig van een doodgeboren kind. Maar wat zou dat?

Wat dat zou?

Och, Meneer blijf mij in vrede’s naam van het lijf, met uwe philippica tegen de gedwongen huwelijken ten platten lande!...

(*) Te wachtschip of wachtschipper zijn (te waardschap zijn?) = te logeeren zijn.

(†) Konkelpot = koffieketel.

O, ik weet het — en ik dank God, dat ik het zoo goed weet — een groene bruiloft strooit maagdelijk loover over het gansche huwlijksleven. Van den oranjebloesem, die de blonde lokken uwer bruid sierde, geniet gij den levensgeur, zoo vaak gij u bukt over het wiegje, waarin uw Benjamin sluimert. Zonder die groene bruiloft, hadden jaren en beproevingen licht een floers getrokken over de woorden, die nu in eeuwige frischheid te lezen staan in de harten der twee, die tot één werden: „gij de mijne, ik de uwe.” Zonder die groene bruiloft moest — o, pijnlijkste aller smarten! — uwe gade uwe achting missen, en zich het gelaat van schaamte bedekken voor hare zestienjarige dochter. En dat de moeder uwer kinderen nog zoo beminnelijk „groen” is, komt meê van haar groene bruiloft. Daaruit verklaar ik mij voor een goed deel deze ondeugd harer deugd, dat zij de zonde harer sekse zoo heel moeilijk vergeeft. Maar ziet gij, u, Meneer Nikodemus, u ontzeg ik het recht, om uwe philippica te houden. Tegenover u neem ik het op voor de Draspoelers. Van u kan ik het niet velen, dat gij de schouders ophaalt over der boerinnen eerbaarheid en kuischheid.

Ei zoo, is die hooggeroemde onschuld van het platteland al even ver te zoeken, als de onschuld der groote steden van ons devoot vaderland?

Kom meê naar buiten, Meneer Nikodemus!

Daar hebt ge een paar, dat „mekaêr mient.” En ze meenen het oprecht, Meneer! Ze kunnen elkander voorbij gaan of voorbij varen, zonder een woord te spreken. Maar dat is „boeremenier.” Doch ze meenen het er niet minder oprecht om. Ze voelen zóó’n „dingsigheid,” zóó’n liefde voor elkander, dat zij geen begrip hebben van uwe koele berekening. Zij zouden u verachten als zij in uw binnenste konden lezen, waarom gij u verbonden hebt aan de ongelukkige, met wie gij een contract hebt aangegaan, dat evenveel van een huwelijk heeft, als een leeren pop van een fieren jongeling. Hij kijkt zoo „glander,” en is zoo „kant” voor zijn werk. Zij is zoo „gnap” van neus en ooren, en zoo’n „beste keezer” (*). De rest kunnen ze niet onder

---

(*) Keezer = kaasmaakster.

woorden brengen. Maar dat weet onze lieve Heer wel. Dat díe het weet, is hún genoeg. Nu geven ze zich zelven geheel aan elkaër, vat ge? En als het zóó ver komt, zullen ze „mekaer ook eeren veur de minsen.”

Het eenige kleine onderscheid tusschen u en hen is dit. Zij verleggen de huwelijksgelofte naar den dag van het engagement. Gij teekent een huwelijkscontract, om met onheiligh vuur een liefdegloed na te bootsen, die uwe grijsheid zou verwarmen, indien uwe jeugd, indien uw rijpe leeftijd slechts ééne vrouw gekend had en waarachtig bemind.

Jan van Harp heeft Leip Donk „geëerd veur de minsen.” Hij is met haar getrouwd. Want ze wisten niet beter, of „ze mienden mekaer.” Maar Bet van Harp verliet hare eerste liefde, of, beter gezegd, Leip keerde tot hare eerste liefde, hare schroomlijke eigenliefde terug. Zij schoot wat heel veel te kort in den strijd der liefde, in zelfverloochening. Zij hield wel van haar' man, maar veel meer van zich zelve. Eigen zin en lust ging vóór alles. Het werd er met de jaren natuurlijk niet beter op. Jan kwam meer en meer onder den pantoffel. Toch krijgt ze hem er nooit geheel en al onder. Ze zou hem er geen oogenblik onder gekregen hebben, — en dan zou het een gelukkig huwelijk geweest zijn — indien Jan zelf van wat beter allooi ware geweest. Maar Jan is geen man, zoo als gij Meneer Brutus. Jan is een man, zooals gij er elk oogenblik een te zien krijgt, als gij maar vooral niet in den spiegel kijkt. Jan mist den zedelijken moed, de geestesmacht, om met waardigen ernst die vrouw op hare plaats te zetten.

Ronduit gezegd, Jan van Harp deugt niet. Ik weet het wel, de Draspoelers noemen hem „een kerel als een kalf,” hetwelk, overgezet zijnde, beteekent: een Joris Goedbloed. Hij heeft ook iets goedigs, iets, dat hen, die slechts de oppervlakte zien, moet innemen. Maar ik betwijfel, of hem dat beter maakt. Zoo weet onder anderen ook die lieve vogelverschrikster niet beter, of Jan „hait er niks tegen ineleit,” en is gedwee tehuis gebleven. Maar nog zoo even, toen hij op eerbiedigen afstand van zijn vrouw stond, mompelde hij: „lievert, ik wou, dat gij in den hemel zat, dan waren we er beiden goed aan toe.” Dat is een

vrome wensch, zegt Jan. Daar haalt Jan zijn glaasje uit de kast. 's Zondags moet hij toch één bittertje hebben. Zie, daar „slaat hij er eerst twee dood,” terwijl hij in de kast staat, en nu zet hij zijn één bittertje op tafel!

Het is „etenstijd.” Van Harp eet gewoonlijk weinig. Thans echter schijnt het hem bijzonder te smaken. De „eerpels” laat hij zoo goed als onaangeroerd. Maar het vleesch is geen alledaagsche kost, en het is het laatste, dat de slager borgt. Het deel van den leeuw zou hem best lijken. Hij weet er zich vrij wel meester van te maken. En als zijne vrouw dat wel wat laat ontdekt, verhoogt dat zijne vreugde niet weinig.

Zoo vast als het Zondag is, zoo vast gaat van Harp bij dominé de Zaaier thee drinken. Hij blijft er maar kort. Hij wil er zich maar eens even te goed doen aan de praktijk van het bekende: „bluf, bluf.” Nu moet hij een paar noodige commissies verrichten. Dat wil zeggen: nu kiest hij weêr eigen wegen, paden waarop wij hem liefst niet volgen. De weg is weêr klevrig. Al kan hij veel verdragen, toch keert hij niet dan waggelend terug. Maar wacht! Nog niet direct naar huis, al is het reeds na middernacht. Eerst nog een winkeliertje van Draspoel opgeklopt. De man slaapt er al op, dat meester nog komen moet. Zie zoo, nu is van Harps maag weêr even leêg, als zijn portemonnaie. Nu onder de dekens!

Houd dat schelden en razen maar tehuis, Bet van Harp! Uw man is er al aan gewoon. Hij slaapt al. Morgen over negen gaat hij weêr naar school. Dan zal hij de kinderen weêr op zijne wijze uit den Heidelbergischen katechismus leeren, dat „wij de schuld nog dagelijks meerder maken.” En morgenavond of overmorgenavond wacht hem weêr zijne Delila, en wordt de weg weêr „klevrig.”

Geen wonder! De man, die met zulk een vrouw gezegend is, moet wel uithuizig worden. Dan komt van het eene het andere. Zoo maakt de vrouw den man slecht.

Och kom!

Zeker, men kan moeilijk te hooge denkbeelden koesteren van den invloed der vrouw. Wij, mannen, zijn niet opgewassen tegen de zoogenaamde zwakkere sekse. Wij zijn bang voor de onvrouwelijke, die hare roeping vergeet

en niet schroomt zich zelve te verlagen. Wij zijn bang voor haar, die van haar engelenzang is vervallen. Daarom kruipen wij in onze schulp tegenover kwade vrouwen. Dan voelen wij, dat men in duivelenlucht niet kan ademen, voor men zelfsataniesch geworden is. En tegenover goede? ... Maar oneindig is de almacht der dienende liefde. De vrouw, die haren adel weet te handhaven, door zich ten bloede toe te verloochen, door zich te geven, zooals God zich geeft, mild en zonder verwijt — zij vindt vroeg of laat den doolzieksten echtgenoot geknield aan haar schoot, om haar te danken voor haren onweerstaanbaren, rijk gezegenden invloed.

Maar met welk recht maakt gij uit de gebreken der vrouw een kwijtbrief voor de schuld des mans?

Ik vind het wel wat heel gemakkelijk, en wat weinig voldoende, om tot onzen lieven Heer te zeggen: „de vrouw, die Gij mij gegeven hebt, die heeft mij verleid.” Ik durf beweren, dat het alleen door onnatuur natuurlijk is geworden, dat Jan van Harp door zijn vrouw uithuizig werd, en van kwaad tot erger verviel.

Ik heb te veel mannentrots, om, zonder protest, aan de heeren der schepping een bewijs van onvermogen uitgeleerd te zien, waar het aankomt op herscheppen. En Jan van Harp wekt mijn ernstigen weêrzin, zoo vaak ik bedenk, dat hij jaren lang zijn vrouw verbittert in plaats van verbetert. Het bevreemdt mij overigens volstrekt niet, dat gij u bij voortdurend veel meer tot van Harp, dan tot zijn wederhelft getrokken voelt. Ook bijna al de Draspoelers vinden hem „een aardigen man.” Maar „zen waif, — nee, da's gien mins.” We weten dan ook allen reeds lang, dat het op verre na niet altijd onze deugden zijn, die ons „aardig,” aangenaam maken. Het helpt niet, Mevrouw, of gij al voor den honderdsten keer uwe dochter wijst op de oprechtheid en ingetogenheid van uw' neef. Zij schenkt haar hartje veel liever aan den beminnelijken, vreemden losbol, voor wien gij haar menigmaal waarschuwdet. En kunt gij het haar kwalijk nemen? Maar nog zoo even bekendet gij het u zelve: het is wel jammer van Jacques, dat hij wat veel uitloopt; want hij is toch veel „aardiger” in gezelschap, dan Hieronymus.

„Aardig in gezelschap” kan Jan van Harp ook zijn, dat verzeker ik u. Hij heeft een gladde tong, en weet zich vrij goed te presenteeren. Daarmee maakt hij dan ook schroomlijk veel goed, heeft hij verschrikkelijk veel voor. Van zulke lui geldt het:

„Wanneer men op hun voorspoed let,
Hunne oogen puilen uit van vet.”

En al keert daarmee nu heel de Asafsklacht terug — het helpt niet. Het is niet anders.

Behaaglijke vormen, Meneer, dat is het heele leven. Het doet er niet toe, dat het er bij uw’ zoon dunnetjes op zit. Het doet er niet toe, dat hij in den grond bitter nietig is. Het doet er waarlijk niet toe, dat hij geene zelfstandigheid, geene sprekende persoonlijkheid bezit. Het doet er niet toe, dat hij de onschuld bij haar kleed grijpt, en haar in zijne omhelzing smoort. Hij heeft behaaglijke vormen. Dat is genoeg, volkomen genoeg. Reeds zijn „entrée de chambre” maakt alles goed. Vorm, weet ge, dat is alles. Dat is zóó alles, dat gij bij de beoordeeling van dit mijn geschrijf deze drie vereischen stelt: 1° vorm, 2° vorm en 3° vorm. Dat is zóó alles, dat ik haast zou wenschen, wat armer aan oordeel, maar dan wat rijker aan vorm te zijn. Dat is zóó alles, dat ik alle vormen vloeken zou — indien ik iets minder eerbied gevoelde voor den goddelijken kunstenaarstrek, die den mensch er toe dwingt, om het schoone te vereeren, het schoone, dat zich in vormen openbaart.

Meer dan tien jaar zijn verloopen, sinds den Zondag, waarop Bet van Harp haren echtvriend verbood, om zijn’ zieken collega te Klikweerd te bezoeken. Wilt gij nu weten, wat er van hem en zijn gezin geworden is? Wees dan s.v.p. maar zoo vriendelijk, u aan dit mijn paardje toe te vertrouwen! — Alles in orde? — Kom aan dan!...

Daar zijn we al, waar we wezen moeten. Juist zoo als gij zegt, mijn waardé, deze lieve provinciestad heet Kaasstapel. Ga nu eens even meê, buiten de havenpoort! Ziet gij daar dat huisje met een’ trapgevel, die den bouwkundige beter tijden herinnert? Ziet gij dat nette „bloemstukje”

er voor, en dat mooie lapje grond er achter? Staat hier niet met recht boven de deur: *Welgelegen?*

Durft gij uwe oogen niet vertrouwen? Ja, gij ziet wel goed. Daar in den armstoel zit meneer Jan van Harp uit zijn langen Gouwenaar te dampen, met een corpulentie, die hij ook niet van het vasten gekregen heeft, al eet hij bitter weinig. Naast hem zit zijne dochter — die waarlijk flink uit de kluiten gegroeid is — wat uit te kijken. Tegenover hem is Leip — och, dat geheugen, dat geheugen! — is mevrouw van Harp bezig, om het edele mokkavocht voor een paar oude bekenden in te schenken. Zij vertelt hun juist, dat zij niet zoo „onfersoenlijk” is, als „dat waif van de Zaaier,” die... de gefiltreerde koffie presentable maakt! — neen, die... „lang nat bij de bakjes gooit.” Een paar Draspoelers die meester jaarlijks, als het kermis te Kaasstapel is, „een keesje of zuks of zijn” (*) vereeren, zijn hem weêr de jaarlijksche schatting komen brengen. Met de kermis zitten ze in de „mooie kamer,” de koepelkamer. Er ligt een paardenharen vloerkleed. Er zou ook wel een karpel liggen. Maar — zegt mevrouw van Harp tegen de Draspoelers — dat doen de groote lui niet. Dat „hait ze eigens geheurd van jufvrouw Haspel, die bai den burgemeester an hais naait, en der as kind over de vloer is. De burgemeester hait allemael [Smynaasche] kleeën, zonder kerpetten.” En zij eindigt met de betuiging, dat zij God dankt, dat ze van dat „stinkende Draspoel of” is.

„Ik heb altijd gezegd, dat ik in de wieg was gelegd voor de administratie,” verzekert daarop menheer van Harp. Natuurlijk beamen de goede Draspoelers ook dat, al heeft meester van Harp hun vroeger altijd beweerd, dat hij in de wieg was gelegd voor onderwijzer. In waarheid was van Harp dan ook beter geschikt voor administratieve werkzaamheden, dan voor schoolonderwijs. Dat had hij al te Draspoel bewezen. Hoe het kwam, kon men zoo niet zeggen; maar zijn rekening en verantwoording sloot altijd precies, en was keurig netjes. De vorm gaf hier weêr heel wat te prijzen. Dat was zijn geluk. Ik heb eens ergens de uit-

---

(*) Een keesje of zuks of zijn = een kaasje of iets dergelijks.

drukking gehoord: „ik weet niet, of de betrekking hem, of dat hij de betrekking vaarwel zeide.” Dat zelfde zou ik willen zeggen van meester van Harp. Het schijnt, dat hij zich wat te groote vrijheid ten opzichte van het godsdienst-onderwijs veroorloofde, en eindelijk het geraden achtte, zijne demissie te nemen. Juist, bijtijds hielp hem nu zijne bekwaamheid in het administratieve. Daardoor vinden wij hem hier, als den ruim gesalarieerden boekhouder van den heer Adelart, een' der rijkste kooplieden van Kaasstapel.

Een der beide Draspoelers verzekert voor de elfde maal, dat ze hier „miserable mooi” wonen. Daarop wendt de andere zich tot mevrouw van Harp met de vraag: „bint uwe nog altijd zoo biestachtig?” — „Nou, dat schilt niet veul,” is het antwoord. — „Maar zie je,” vervolgt ze, „jufvrouw Haspel hait me verteld, dat ze dat hier zoo niets noemen. Dat wil hier zeuveel zeggen, as dat ik boos veul sernieachtigheid in 't vee heb. Ik bin daer op slag nog is een ommezien bai m'n scheep en m'n kippen eweest. Grietdorie 't is een lust zoo als ze [de kippen] leggen. Maer ik zeg jou, da' 'k ze goed doe!”

Gij bemerkt, geciviliseerd is mevrouw van Harp nog niet veel.

Ook in de verstandhouding der echtgenooten onderling, in hun gedrag en hunne handelwijze is zeer weinig verandering gekomen. Ze zorgen alleen wat meer, dat een en ander iets minder in het oog loopt. Hij betreedt den „kloverigen” weg nog wat meer bedekt. Zij is wat stiller in het bijzijn van anderen. Van beiden ziet men ook wat meer door de vingers. Want het is van algemeene bekendheid, dat meneer van Harp een aardig stuivertje geërfd heeft van zijn oom zaliger, wiens eenige erfgenaam hij was, en die — zegt men — zeker meer bezeten moet hebben, dan men van zoo'n eenvoudigen schoenmaker gedacht had. Bengelt op zijn' pantalon niet de sleutel van ooms gouden horloge, dat den uittocht der kinderen Israëls uit Egypte te zien geeft? Heeft zij niet „het geeltje” (*) opgekregen? Ja, ja, die lui zitten er zeker warmpjes in.

(*) Het geeltje = het gouden oorijzer.

Van Harp weet van dien roep zijner fortuin gebruik te maken. En de Draspoelers verkeerden, terwijl zij dien avond in het paardenspel zijn, nog aanhoudend onder den verpletterenden indruk hunner nietigheid tegenover meester van Harp, die zoo goed tegen een kouden winter kan.

De familie van Harp geeft de voorkeur aan de komedie. De beide vrouwelijke leden dier familie hebben nog nooit een schouwburg bezocht, en heden avond wordt *Abalino of de groote Bandiet* „opgevoerd.”

Verblindend, betooverend is voor moeder en dochter die zee van licht, die pracht der costumes, geheel de voorstelling, die al het bekoorlijke der nieuwigheid voor deze twee ten toon spreidt. In dezen tijd van vroegrijpheid, waarin uw achtjarig zoontje den neus ophaalt voor een kindervoorstelling in het theatre; in dezen broekas-tijd, waarin uw vijftienjarige vlasbaard reeds zoo geblaseerd is van opera en concert, dat hij — dank zij uwe opvoeding! — uit louter overprikkeling, verstomping en verveling — verdronken is vóór hij water kent; in dezen tijd is het een genot, een weemoedig genot, om op te merken, welken indruk dit eerste tooneelbezoek maakt op mevrouw van Harp en hare dochter. Maar Euterpe wreekt zich op die twee. De onervarenheid dier beiden heeft — als alle onervarenheid — hare koddige zijde. Dat blijkt. Reeds meermalen hebben zij op het punt gestaan, om den acteur, die zich vrij goed van de hoofdrol kwijt, toe te roepen, dat hij der waarheid te kort doet. Zij hebben zich echter nog bedwongen. Maar nauwelijks roept de groote bandiet uit: „Flodoardo is Abalino en Abalino is Flodoardo”, of Antoinette valt in zwijm. Nu kan mevrouw van Harp zich niet langer goed houden. Nu klinkt het door de schouwburgzaal: „Netje, Net dan! Bin je gek, meid, laister dan toch nae je moêr, zeg ik je! Hai liegt as een dief. Die mietersche apekop is geen bandiet. 'k Zal dien stinkert wel leeren. Net, wil je nou die kuren is t'hais leten. Alle minsen kaiken nae ons. Jan, Jan! Wat wiersom, waer is Jan nou weer?”

Meneer van Harp komt juist nog tijdig genoeg uit de koffiekamer, om te hooren, dat zijne wederhelft hem bij den voornaam roept. Met handgebaar en oogwenk tracht hij eerst moeder tot bedaren te brengen. Maar weldra denkt

bij nergens meer aan, dan aan zijne dochter; ziet hij niets anders meer, dan dat doodsbleeke gelaat en die krampachtig gesloten handen zijner veel lijdende Antoinette.

Acht dagen zijn verlopen, nadat de familie van Harp den Stadsschouwburg bezocht.

Al acht dagen, zegt de mindere man uit Kaasstapel, dien men het maar al te zeer kan aanzien, hoe hij in die acht dagen is achteruitgegaan. En alsof het zonde was, als er nog een cent in zijn zak bleef, zal hij zich dezen laatsten kermisnacht nog eens ter deeg te goed (?) doen.

Weêr al acht dagen, zeggen de beide Draspoelers, die opgetogen uit het paardspel huiswaarts zijn gekeerd, en hunne schade op het land hebben ingehaald. Weêr al acht dagen, zeggen zij. En ze knikken tegen vrouwlief, alsof ze zeggen willen: oost, west, t'huis best.

Nog maar acht dagen, zeggen meneer en mevrouw van Harp, en zij kunnen niet begrijpen, hoe de tijd toch zoo traag kruipt, noch hoe een mensch in acht dagen zoo verschrikkelijk veel lijden kan.

Zij hebben geleden in dien tijd, geleden als winterkoren.

De tooneelvertooning mocht al eenigen invloed geoeffend hebben op de zeer prikkelbare zenuwen hunner dochter — toch bleek het, nadat zij haar met groote moeite huiswaarts gebracht hadden, al spoedig, dat hare ongesteldheid van zeer ernstigen aard was. De kundige arts, die nog denzelfden avond de patiënt bezocht, sprak zoo weinig, en gaf zooveel te denken, dat van Harp en zijne vrouw de handen wrongen van smart. Geheel de verlopen week heeft die ruwe vrouw, zonder aan wasch of schapen of kippen te denken, aan het krankbed harer dochter gewaakt, gezorgd, zich zelve vergeten, de wondere macht der moederliefde groot gemaakt! Ach het waren lange, bange dagen en ake- lige nachten, die zij slapeloos doorbracht. En als gij nog een voorbeeld noodig hebt, tot bewijs, dat een mensch in acht dagen oud kan worden — hier hebt gij er twee voor één. Niet slechts zijne vrouw, ook van Harp zelf is oud geworden deze week. Hij is haast niet verder geweest, dan van huis naar het kantoor, en omgekeerd. Slechts éénmaal

beproefde hij het, om afleiding te zoeken op den „klee-rigen weg.” Maar het ging niet. Hij moest weêr naar huis. Naar huis, waar zijne gedachten waren, ook als hij op het kantoor dof voor zich zat te staren, in plaats van te schrijven. Naar huis is hij heden weêr zoo vroeg mogelijk ge-keerd. De man, die anders zooveel verdragen kan, schijnt nu wel dronken, zoo waggelt hij den trap op naar het zieke-vertrek. Daar zit hij aan het krankbed zijner lievelinge. Hoe vermagerd is zijn gelaat. Wat staan zijn oogen hol. Hoe mat hangt zijn hoofd in de holle hand. Hoe schreit zijn hart. Hoe stikt hij onder het wee.

Wie van deze twee wel het meeste lijden zou, dochter of vader?

Maar hij vermant zich. Hij heeft op zich genomen, dezen nacht te waken. Moeder zal eindelijk toch eens eenige rust zoeken op hare legerstede. Vader blijft bij het krankbed.

Hoe angstig beluistert hij de ademhaling der zieke. Hoe snijdt hem dat kermisgeschreeuw door de ziel. Wat stoort dat hardvochtige volk er zich weinig aan, dat daar zoo'n dierbare kranke ligt. Hij had wel op het voor zijn deur ge-strooide zand willen knielen, om te smeeken: menschen, bedenkt toch, dat mijn dochter zoo hoog noodig stilte be-hoeft. Maar wat geven de kermisgasten daarom.

Eindelijk trekken toch de vogels meer naar het midden der stad. De buitenwijk, waarin van Harp woont, schijnt nu weldra tot rust gekomen. De nacht breidt de vale vler-ken over dit halfroond. Het is of de nacht zich schaamt over de menschen, zoo stikdonker is de tastbare duisternis, waarin hij zich thans hult.

Ach, ach, het is zoo'n donkere nacht voor van Harp!

Hij maakte zich reeds zoo ongerust over dat ijlen zijner dochter. En nu zegt de dokter hem daar, dat het lot der patiënt binnen weinige uren moet beslist worden.

Wat denkt je er van, dokter?

Zoo lang, als er leven is, is er hoop, van Harp. Wij hebben het onze gedaan. Verder moeten wij het aan God overgeven. Maar moet het ergste gebeuren, houd je dan toch goed voor je arme vrouw.

Met die woorden laat dokter den ongelukkigen van Harp weêr aan de eenzaamheid over. Maar een mensch is eigenlijk

nooit geheel alleen, en van Harp is het nu ten minste volstrekt niet.

Nadat hij den dokter „uitgelaten” heeft, laat hij zijn pantoffels beneden aan den trap staan, en sluipt hij op zijn kousen, met ingehouden adem, naar boven, naar zijn éénig kind.

Zou ze gaan slapen? Hare oogen zijn althans gesloten. Maar hare ademhaling schijnt nog wel benauwder.

Doodsche stilte heeft de dokter bevolen. En het is dood, dood stil.

Maar in die stilte trilt een geruisch des levens.

Die stilte heeft iets te zeggen aan van Harp. Ze is vol van stemmen, die gehoor vragen in zijn binnenste. Het begint te stormen, het begint te spoken daar binnen, zoo als nooit vóór dezen.

„Zou het lieve kind de krisis doorstaan en beteren mogen? Of zou .... maar neen, dat is al te hard. Toch gaf dokter weinig hoop. Misschien is hij wel een pessimist. Dat heb ik echter nog nooit van hem hooren zeggen”....

„Wat heeft ze vandaag dikwijls over Draspoel geijld! Ze dacht, dat het Zondag was, en dan wou ze bij de Zaaier te kerk.”

Dat komt van Harp telkens op nieuw voor den geest, tot zich daaruit duizend gedachten weven, die het verleden en het heden verbinden, om naar de toekomst te vragen, ja, om over de toekomst te beslissen. Jaren levens herleeft hij thans in enkele minuten. Hij is weér onderwijzer te Draspoel. Hij zit weér als voorzanger onder het gehoor van „den dominé.”

„Wat kon die man dat scherp zeggen, dat er nog heden ten dage zooveel farizeërs zijn. Daar bedoelde hij mij meê, dat weet ik zoo goed als zeker. Maar ik stoorde er mij nooit aan.... Als hij toch eens gelijk had, en als God het me nu eens tehuis zocht? .... Het is waarachtig, alsof ik op eens al die rekeningen voor mij zie, die „nooit sloten, en toch altijd sloten....” Zou mijn patroon al bemerkt hebben, dat ...., maar neen, hij is wel eens meer zoo stil. — Ware die erfenis maar de helft zoo groot geweest, als de menschen denken, en hadden ze me maar niet zoo lastig gevallen! Het ziet er naar genoeg uit.... St! Ben je wak-

ker, schat? Neen, ze is niet wakker. Ze keerde zich in den slaap maar eens om."

"Als de slag eens viel?!.... "Houd je dan goed voor je arme vrouw," zei dokter. God! neen, dan kan ik me niet goed houden. — — Je arme vrouw! Zou dokter weten, dat ik eigenlijk nooit goed met haar geleeft heb? Dat lijkt me nu toch ook wel te bekruipen. — Zou God mijn dochter wegnemen, omdat ik mijn vrouw.... St! God, wat snikt ze daar weêr!.... Nu is weêr alles stil.... Weêr zoo'n snik!.... Weêr is het stil."

Daar barst een groote traan uit van Harps oogen.

"God — zucht hij — God, herstel mijn kind!... Och, kon ik maar in één oogenblik heel mijn leven beteren!"

Ontwaakt is de onzichtbare getuige, dien ook van Harp met zich draagt. Die getuige richt zich op, en spreekt: dat kunt ge, van Harp. Ge kunt uw leven in één oogenblik beteren. Maar dan moet het dít oogenblik zijn. Belijd schuld voor den Eénige, die u hier hoort. Belijd schuld. Beloof beterschap, en gaar uit deze uwe smart de kracht, om uw verleden te veroordeelen, om te breken met uw verleden, om de "kleverige" wegen, die gij in deze laatst verlopen dagen niet betreden hebt, voor goed vaarwel te zeggen, om eerlijk te worden, om een goed echtgenoot te worden, die ook zijne vrouw iets beters leert kennen en lieven. Dit is een beslissend oogenblik voor uwe dochter, ja, maar ook voor u. Toon dat het u ernst is met uwe verzuchting. Laat het leven het winnen op den dood, waarheid, gerechtigheid en liefde het winnen op leugen, onrecht en zelfzucht. Durf hopen, omdat gij wilt gelooven..... — — — — —

Het geweten is welsprekend. Daar buigt van Harp de knieën.

Opgestaan, ziet hij naar buiten. Goddank, een schemering van licht! Het begint te dagen aan de kimmen.

Maar bijna den ganschen dag verduistert een natte, koude mist het licht der zon, die eerst tegen den avond als overwinnares van vreugde bloost. Doch van Harp heeft daar nu geene oogen voor.

Het waren gelukkige dagen voor Antoinette, die eerste dagen na hare krankte.

Het is een onuitsprekelijk heerlijke gewaarwording, als de dood zich reeds over u had heengebogen, zijn killen adem reeds over uwe voeten had geblazen, maar hij dan op eens — op hooger bevel — is afgetrokken, hij met zijn ganschen lijdenstoet.

Dat heeft Antoinette ondervonden. Zij ademde, zij dronk gezondheid in en kracht, allengs zoo meer. Weldra genoot zij van den schoonen herfst. Zij maakte wandeling op wandeling aan den arm haars vaders. En als dan de zon hare getemperde stralen langs lindetop en beukekruin op haar gelaat deed spelen, dan zag ook van Harp met dankbaren blik ten hooge.

Wel was het een gelukkige tijd! Het was zoo heel anders, het was zoo veel beter, dan vroeger. — Wat was vader veel tehuis! Wat schenen vader en moeder veel meer van elkander te houden! Wat was er een andere geest in huis!

Ach, waarom mocht dat geluk maar zoo kort duren?

Ook het kwade is een macht, een vreeselijke macht. Een macht, die haar prooi niet licht los laat. Een macht, die lokt en trekt en vleit, tot zij — maar al te spoedig — den vrijgeboren mensch verlaagd heeft tot „slaaf” en hem steeds dieper zinken doet. En van Harp is één van hen, die te kort moesten schieten in den strijd tegen zinnelijkheid en zelfzucht.

Hoe meer zijne dochter toeneemt in welstand en kracht, hoe meer de zaken weêr haren gewonen loop nemen, hoe meer ook de wel afgezworen, maar toch altijd nog aantrekkelijke geneugten hem weêr tegenlachen. Oude gewoonte, kwade begeerte, valsche schaamte spannen samen.... Daar keerde hij tot het oude leven terug! Eerst schoorvoetend en als gedwongen. Weldra echter hartstochtelijker dan ooit te voren. Hoe meer hij weêr onder de menschen komt, hoe meer hij zich ook „gezien” wil maken.

Is alle hoogmoed belachlijk, zijne trotschheid zou met den dag meer vermakelijk mogen heeten, indien ze niet zoo misdadig was. Zij — zij meer nog dan eenige andere hartstocht — zij drijft hem tot uitgaven boven zijn macht,

tot oneerlijkheid, tot knoeierij, tot vervalschingen. Welkom nu dubbel de roes van dronkenschap, die hem dat alles vergeten doet. Hij ziet het verdriet zijner vrouw, het harteleed zijner dochter. Hij hoort, hoe gene hem verwijt, hoe deze hem smeekt. Te vergeefs, alles te vergeefs. Waar hij nog een oogenblik terug zou willen, daar moet hij op smartelijke wijze ondervinden, dat hij zedelijk te diep is gezonken, dat hij niet meer terug kan. Al verder gaat het voort, den breeden weg op, nog bijna twee jaren lang.... Toen....

Maar waarom wendt gij het hoofd af? Ziet gij ze reeds voor u, de vreeselijke monsters, die straks van Harp omknellen? Ziet gij ze reeds voor u, armoede, gevangenschap, delirium tremens (*), zelfmoord?... Ziet gij? — — —

— — — — —
— — — — —

Heeft de schroomlijke hitte van dezen meer dan warmen Junidag van Harp zoo gekweld? Of doet het verterend vuur, dat hij lang als Nektar indronk, hem tegenwoordig smachten en dorsten? Hebt gij ooit iemand met woester drift water zien zwelgen?

„Daar steekt meer achter” denkt de loopjongen, aan wiens opmerkzaamheid het vreemde gedrag van van Harp niet ontging, en die nu aan den heer Adelart berichten gaat, dat de boekhouder op het oogenblik bij hem zal komen.

„Daar steekt meer achter” — denkt van Harp, en hij herleest het briefje van zijn patroon. Hij draait het rond en om, en bekijkt het van alle kanten. Neen, er staat toch niets anders in dan: „komt gij, na afloop der werkzaamheden, zoo straks eens even bij mij?” — Maar toch...!

Met bevende hand, met knikkende knieën, met kleurlooze, trillende lippen, treedt, neen, strompelt van Harp het vertrek binnen, waar de heer Adelart hem reeds wacht. Van beide zijden geldt eene lichte hoofdbuiging voor een groet.

(*) Delirium tremens = dronkemans waanzin.

Ga zitten, van Harp," klinkt het eindelijk, na lang, zwijgen, uit den mond van den heer des huizes, voor het eersten blik van Harp onmiddellijk de oogen neêrslaat. Als reeds gevonniede, blijft de boekhouder nog staan op den stoel, voor hem bestemd. Maar kort daarop sinkt hem de kracht. Hij trekt den stoel achterwaarts zijgt er op neder. Daar zit hij, met gebogen hoofd en aegenvouwen, saamgewrongen handen. Hij durft, hij kan opwaarts zien. Maar hij voelt, dat de doordringende blik zijns meesters zich onophoudelijk op hem richten. O, die stilte, die stilte, hoe foltert ze hem!... Hij valt de knieën, en smeekt om vergiffenis. Maar met gebedenden blik beveelt Adelart hem, te gaan zitten, terwijl hem toevoegt: "Buig de knieën van Harp, maar in dezaamheid, voor God. En hebt gij veel gezondigd, hebt staan veel lief! Ik heb u hier doen komen, alleen om een gewichtigen brief te overhandigen.... Lees!"

Wijderend opent hij den brief en leest. Maar hij kan gelooven wat hij leest. Hij leest andermaal en nu als wantrouwt hij nog wat hij ziet, leest hij nogmaals — is half overluide: "Hiernevens zoo veel als noodig is, om het gepleegde bedrog te herstellen, en... een mensch, en gezin te redden. De Heer neemt den berouwhebbende k nog ter elfder ure aan."

Wauwelijks ziet van Harp — wien het nog is, of hij komt — op tot zijn' weldoener, zijn' redder, of deze is reeds gescheld en den huisknecht te verstaan gekomen, dat meneer de boekhouder vertrekken wil.

Reeds heeft van Harp de woning zijns patroons verlaten, reeds heeft hij een gansche gracht ten einde gegaan, zonder het zelf te weten. Het éénige, dat hij weet, dat hij ten minste voelt, is, dat hij alleen moet en de vrije lucht moet inademen.

Maar, van Harp, gij hebt gelijk. gij moet nu alleen zijn, en in den vrijen tempel der natuur. Ga! De dreigende eêrswolken zijn voorbij gedreven. Een liefelijke koelte omgloeft u tegen. Schik u, om uwen God te ontmoeten!

Wij trekken ons hier terug, dankbaar voor de bereijtheid, dat het oog des Vaders goed is over u, en innig dankveugde, dat zijne onuitsprekelijke liefde u overmag.

Wat angst en pijn en smart bij u niet kon tot stand brengen; wat afgewend gevaar en vurig begeerde uitredding op u niet konden uitwerken, dat zal onverdiende, verbeurde zegen, een liefde zonder verwijt, zonder grens, in u werken.

Daar keert hij huiswaarts. Nog altijd is hij in gedachten verzonken. Maar kalmte en rust keeren meer en meer weder in zijn binnenste. Nu denkt hij zich weêr kind. Nu staat hij weêr aan de zijde zijner vroeg ontslapen moeder. Allerhande, lang vergeten tooneelen uit zijn kinderjaren herrijzen voor zijn' geest. Daaronder is er één, waarvan hij eerst nu de gansche beteekenis gevoelt. Hij weet het nog klaar:

„Hier lievert, dit dubbeltje mag Jantje van vader hebben.”

„Waarom, vader?”

„Omdat Jantje twee cent uit vaders vestzakje ge... ik zal het maar niet uitspreken, het leelijke woord. Ik weet toch wel, dat Jantje het nooit meer zal doen.”

En toen gaf vader zijn' jongen nog een kus op het voorhoofd, en glimplachte vriendelijk, maar o, zoo weemoedig.

O, zoo weemoedig, maar toch zoo wel te moede, staart van Harp op de gouden kimmén, waar de ondergaande zon wegmelt met de profetie: „morgen komt een nieuwe dag.” En ging een heerlijke levensdag voor hem verloren — het maanlicht der tevredenheid zal met zilveren schijnsel vriendelijk over zijn' levensavond lichten, om te lispelen van de betere dingen, die komen zullen, na het beslissende oogenblik, waarop goddelijke liefde hem won.

LUDWIG VAN BEETHOVEN.

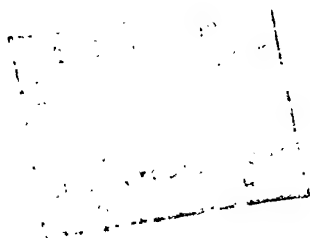
I.

„Hebt gij niet gehoord, dat het reeds twaalf geslagen is, Ludwig?” vroeg eene vrouw van middelbare jaren aan een jongeling, die in een klein kamertje ijverig bezig was, mu-

L. VAN BEETHOVEN.

ziek te schrijven. — „Ik heb het gehoord!” luidde het op brommenden toon uitgesproken antwoord. — „Welnu, zijt gij dan vergeten, dat uwe nieuwe leerling u heden weder verwacht om les te nemen?” — „Laat haar wachten!” antwoordde de schrijver, zonder zich in zijn werk te laten storen. — „Ludwig!” sprak de vrouw, „moet ik u nogmaals herinneren, dat het uw pligt is, door eigen werk iets te verdienen?” — „Maar waarom dan juist door les geven?” vroeg de jongeling, terwijl hij moedeloos de pen wegwierp. — „Weet gij een ander middel?” werd hem gevraagd. — „Ik wil componeeren,” antwoordde Beethoven. „O, moeder!” — zoo vervolgde hij, terwijl hij opsprong en de hand der voor hem staande vrouw zoo stevig drukte, dat hij haar bijna pijn deed — „o, moeder! indien gij wist, hoe gelukkig ik ben, wanneer ik de tonen en melodiën, die in mijn hoofd hun oorsprong vinden, op het papier kan vasthouden, en hoezeer ik er onder lijdt, wanneer ik mijn tijd moet verliezen bij leerlingen zonder talent, vooral bij zulke, die zich op hunne voorname geboorte iets laten voorstaan, dan zoudt gij het mij niet kwalijk nemen, dat ik mij aan dien gehaten arbeid zoek te onttrekken.” — „En toch moet ik er op aandringen, dat gij thans gaat,” hernam de vrouw met zachten ernst. „Bedenk eens wat uw vader wel van uw onwil zeggen zou.” — „Maar ik kan vandaag geen les geven!” riep Ludwig in hartstogtelijke opgewondenheid uit. — „Doe het om mijnentwille,” smeekte de moeder. — Dit hielp. — „Om uwentwille dan!” sprak de jongeling, terwijl hij naar zijn hoed greep en de kamer uitstormde, zonder te luisteren naar de waarschuwing, die hem achterna klonk: „Maar Ludwig, uw rok is immers niet afgeschuijerd!”

„Die driftkop!” mompelde de vrouw, terwijl zij naar het venster liep om den vertrekkende zoo lang met hare oogen te volgen, tot hij verdwenen was. Vervolgens keerde zij zich om en was juist bezig met het oprapen der muziekbladen, die over den grond verspreid lagen, toen de deur snel geopend werd en een man zich op den drempel vertoonde, die met veel geweld vraagde: „Wat is dat daar weder met Ludwig? Hij vliegt mij daar voorbij, alsof hij dol en blind is, en toen ik hem tegen wilde houden om hem iets te vra-

gen, rukt hij zich met zulk een woesten blik los, alsof hij mij te lijf wilde. Het wordt iederen dag erger met den jongen. Waarom is hij zoo laat heengegaan?" — "Hij was zoo in zijn werk verdiept," antwoordde de vrouw op zijn muziekpapier wijzende. — "En gij hebt het natuurlijk niet gewaagd, hem te storen!" zei de man op scherpen toon. — "Ik deed het juist bij tijds," luidde het zachte antwoord, "en daarop hebben wij nog een paar woorden gesproken." — "Ja, dat kennen wij!" klonk het antwoord. "Ludwig had geen lust te gaan! Maar dat kan zoo niet blijven! Deze tegenzin in het les geven moet overwonnen worden!" — "Gij zijt te gestreng met onzen zoon, Johan!" bragt de vrouw bedeesd in het midden. — "En gij verwent hem," sprak haar man. "Heb ik mij daarom jaren lang met zijne muzikale opleiding gekweld, om er thans geene vruchten van te oogsten? Het is niet meer dan pligt, dat de oudste zoon zijne ouders en broeders en zusters ondersteunt, vooral wanneer hij een talent heeft als Ludwig!" — "Konden wij dit talent maar op andere wijze ten nutte maken!" zuchtte de vrouw. — "Wat wilt gij daarmede zeggen?" vroeg haar man driftig. "Is het niet genoeg, dat ik den jongen sedert lang aan mijne leiding onttrokken en bij van Eden in de leer heb gedaan?" — "Gij begrijpt mij verkeerd," antwoordde de vrouw. "Ik meen maar, dat gij onzen Ludwig wat meer vrijheid gunnen, hem b. v. zijn studie-uren zelf moest laten kiezen." — "Dat ontbreekt er nog maar aan!" luidde het antwoord. "Dan zou er wel nooit tijd voor studie gevonden worden." — "Gij doet onzen zoon onregt," hernam de vrouw. "Ludwig heeft wel van tijd tot tijd zijne *aanvallen*," maar ook liefde jegens zijne ouders en voor zijne kunst, en ik verbeeld mij steeds, dat hij de familie van Beethoven nog eenmaal tot eer zal verstrekken. Heeft hij zich niet reeds invloedrijke vrienden verworven? Graaf Waldstein toont zich ten minsten zijn opregten vriend!" — "Dat is waar," bevestigde Johan van Beethoven, "en toch geloof ik, dat hier te Bonn vele vaders gevonden worden, die reden hebben zich meer over hunne zonen te verheugen, dan ik mij over den mijne doe."

Gedurende dit gesprek in het huis der Rijnstraat 934, was hij, die er het onderwerp van uitmaakte, ver van zijn

leerpost verwijderd. Voor het huis aangekomen, waar hij pianoles zou geven, kwam het hem als eene onmogelijkheid voor, de vingeroefeningen zijner leerling te leiden. Hij belde dientengevolge slechts om den bediende, die hem open deed, te zeggen, dat hij heden geen les kon geven, maar het verzuimde later inhalen zou. Toen hij dit gezegd had en de deur achter hem gesloten was, ademde Ludwig ruimer, als van een zwaren last ontheven, en liep toen met rassche schreden verder en verder, tot dat de stad ver achter hem lag en hij zich alleen zag in de vrije natuur. Daar breidde hij de armen uit, wierp zich op den grond en zag met helderen blik tot den blaauwen hemel op. Wie is in staat te zeggen, welke gedachten hier in het jeugdig hoofd van Ludwig van Beethoven omliepen?

II.

Het was in den winter van 1786, dat zich op zekeren dag te Weenen, ten huize van Wolfgang Amadeus Mozart, een klein gezelschap van kunstenaars en muziekliefhebbers verzameld had.

„Dus heden verwacht gij den jongen Beethoven?” vroeg een der aanwezigen aan den gastheer. — „Ja!” antwoordde deze, „en het zal mij wezenlijk verwonderen of zijne bekwaamheden beantwoorden aan den roep, die van hem uitgaat.” — „Wij zullen hem te zamen in verhoor nemen!” sprak een der gasten. — „Ja, dat zult gij, maar in de kamer hier naast,” zei Mozart. „Ik wil het wonderkind uit Bonn alleen ontfangen.” — „Mijnheer Ludwig van Beethoven!” zoo liet zich op dit oogenblik de stem van een bediende aan de deur hooren. — „Hij is welkom!” klonk het van Mozarts lippen, op wiens wenk de gasten zich verwijderden, terwijl hij zelf den aangediende te gemoet trad.

Een jongeling, van omstreeks 17 jaren, van krachtigen, ineengedrongen lichaamsbouw, het sterk vooruitstekende voorhoofd met kroeshaar bedekt, was het, die thans over den drempel van den meester der tonen trad. De vriendelijke groet, waarmede deze hem verwelkomde, werd zonder de minste verlegenheid beantwoord.

„Ik heb in Kramers muzikmagazijn gelezen, dat gij u onder van Edens en van Neefe's leiding tot een vaardig pianospeler gevormd hebt,” zei Mozart. „Wilt gij mij eene proeve uwer kunst geven?” — „Van harte gaarne!” antwoordde Beethoven, terwijl hij op de reeds geopende piano toetrad en een van die composities begon te spelen, welker voordragt er voornamelijk op berekend was, zijn virtuositeit in het helderste licht te stellen. — „Welnu, ik zie dat gij het reeds tot een belangrijke hoogte gebragt hebt,” zei Mozart, toen Beethoven ophield en hem vragend aanzag. *Dat* was geen lof, zoo als de jonge toonkunstenaar uit den mond van den meester verwacht had. Hij wilde iets anders van hem hooren, en met vonkelende oogen, uit welke zijn beleedigde kunstenaarstrots straalde, verzocht hij Mozart, hem nog iets te mogen voorspelen, terwijl hij hem tevens om een thema voor een vrije fantasie vroeg. Dit verzoek werd toegestaan, en toen nu de snaren van het instrument op nieuw weerklonken, gevoelde Mozart zich weldra zoo geboid, dat hij met onweerstaanbare aandacht naar de tonen luisterde, welke thans, nu eens met geweld aangrijpend, dan zacht fluisterend, in zijn ooren drongen. Het eene genie herkende het andere en de behoefte, deze erkentenis in woorden in te kleeden, dreef Mozart in de kamer daarnevens, waar hij de evenzeer verwonderde hoorders, toefluisterde: „Let op hem, hij zal eenmaal in de wereld van zich doen spreken!”

Zoo was het onzen vriend dan gelukt, zich zelf en zijne kunst door den meester te doen waardeeren, aan wiens voeten het hem helaas! niet vergund was te zitten, daar Mozart uit het leven was weggerukt, toen Ludwig van Beethoven, die thans slechts kort in Oostenrijks hoofdstad vertoefde, vijf jaar later weder naar Weenen kwam, om er voor altijd zijne woonplaats te vinden.

Het was Joseph Haydn, die den jongen Beethoven als leerling aannam. Reeds twee jaar later gaf echter eene reis van Haydn naar Engeland aanleiding, dat het opkomende genie naar een anderen meester omzag, dien het vond in den persoon van den als componist, organist en muziekmeester hoog geachten Albrechtsberger. Hoe ernstig Beethoven het ook met zijne theoretische studiën meende,

zoo hadden toch de composities, die als vrucht dezer studiën het licht zagen, menige plaats aan te wijzen, die den jeugdigen toonkunstenaar van twee kanten van deskundigen aanmerkingen over grammaticale gebreken op den hals haalden. Deze aanmerkingen nam Beethoven zeer luchthartig op, hij wreef zich de handen en riep uit: „Ja, ja! zij verwonderen zich en steken de hoofden bij elkander, omdat zij zoo iets nog nergens gevonden hebben!”

Het was dan geen wonder, dat zoowel Albrechtsberger als de bekende componist Salieri; die den jongen Beethoven onderrigt gaf in de behandeling der zangstemmen en der dramatische muziek, klaagden over de eigenzinnigheid van hun leerling en hem vaak genoeg onder het oog bragten, dat het hem eenmaal zou berouwen, niet beter naar hun goeden raad geluisterd te hebben.

Welk eene groote scheppingskracht in dit eigenzinnig hoofd verborgen lag, bewijzen de menigvuldige werken, welke in den vorm van sonaten, trio's en quintetten uit Beethovens studeerkamer te voorschijn kwamen en die den componist, die zijn eigen, zelfstandigen weg volgde, den toegang verschaften tot de aanzienlijkste huizen van Weenen, onder welke het huis van den vorst Lichnowsky bovenaan stond. De belangstelling van dezen voor Beethoven ging zoover, dat hij hem dringend verzocht bij hem zijn intrek te nemen en lid van zijn familiekring te worden. Beethoven gaf gehoor aan deze eervolle uitnoodiging, maar was toch te zeer aan onbeperkte vrijheid, aan willekeur in al zijn doen en laten gewend, om den vorst, voor wien hij overigens levenslang eene warme vriendschap bleef koesteren, zulk eene inwoning niet spoedig weder op te zeggen.

III.

In zijne, aan het Mölker bolwerk gelegen woning vinden wij onzen vriend op zekeren dag in zijne kamer, waar, evenals vroeger op zijn kamertje te Bonn, de muziekbladen over den grond liggen. Hier echter draagt geen moederlijke hand zorg voor de kostbare manuscripten. *Die* hand is sedert lang verstijfd, en Beethoven is alleen! Hij zit

aan zijn piano en onder zijn spel hoort hij het herhaalde kloppen aan zijne deur niet. Eerst bij het derde kloppen maakt hij open en trekt met een uitroep van blijdschap den buitenstaande naar binnen: „Stephan van Breuning! ha! dat is heerlijk!” roept hij uit, terwijl hij zijn bezoeker omarmt. „Uw gezigt herinnert mij den gelukkigsten tijd mijns levens, den tijd toen het gastvrije huis uwer moeder te Bonn voor mij open stond en ik door haar en door uwe zuster Eleonore de magt van vrouwelijke beschaving leerde kennen. Hoe gaat het dan mijn gewezen leerling Noortje?” — „Zij is gelukkig aan de zijde van haren echtgenoot, in eigen huiselijken kring!” antwoordde Breuning. — „Gij hebt u zelf echter geen eigen haard verschaft?” voegde hij er bij, met een blik op de wanorde in de kamer en een tweeden op Beethovens verwaarloosd toilet.” — „Neen,” was het korte antwoord. — „En waarom niet?” vroeg Breuning. „Hebt gij geen vrouwelijk wezen gevonden, dat u liefde inboezemde?” — „Of ik zoo een niet gevonden heb!” antwoordde Beethoven, zichtbaar bewogen. „Vraag het haar, die mij versmaad heeft?” — „Een Beethoven versmaad!” zei Breuning. „Hoe is het mogelijk!” — „Zij stond te ver verheven boven den zoon des armen muzikants en heeft er de voorkeur aan gegeven een graaf te huwen;” antwoordde Beethoven, niet zonder bitterheid. — „En mag de vriend den naam der geliefde weten?” vroeg Breuning. — „Ziehier” antwoordde Beethoven, terwijl hij zijn vriend een muzijkboek in handen gaf. — „*Sonata una quasi fantasia, alla Madamizella Gioletta de Guicciardi?*” las Breuning overluid. — „Ja! zoo heette zij, die ik jaren lang aanbad en met trouwe liefde in het hart heb gedragen,” zei Beethoven. „Thans heet zij gravin Gallenberg! Ik was een dwaas, dat ik het waagde de oogen tot haar op te heffen. Ik vond mij nooit op mijn gemak in gezelschap van grooten en aanzienlijken. De gravin Marie Erdödy zonder ik uit, zij is mij eene ware en getrouwe vriendin.” — „Nu, gij zult nog wel eens eene plaatsvervangster vinden voor de trotsche Gioletta,” zei Breuning. — „Dat is voorbij!” hernam Beethoven ernstig. „Sedert die treurige ondervinding heb ik mij slechts aan de kunst verloofd.” — „En die zal u niet trouweloos ver-

laten gelijk uwe andere geliefde!" zei Breuning. — "Wie weet het!" zuchtte Beethoven op droevigen toon. — "Wat wilt gij daarmede zeggen?" vroeg Breuning verwonderd. "Voelt gij uw scheppingsvermogen zwakker worden?" — "O neen, maar mijn gehoor wordt minder!" bragt Beethoven met moeite uit. "Nu weet gij het, Stephan, welke booze geest het is, die mij reeds sedert jaren plaagt en vervolgt. Stel u eens een toonkunstenaar voor, van zijn gehoor beroofd!"

Bij deze woorden stond zulk eene uitdrukking van wanhoop op Beethovens gelaat te lezen, dat Breuning er ten diepste door ontroerd werd. "Bestaat er dan geen vooruitzicht op herstel van uwe kwaal?" vroeg hij na eene pauze. — "Neen!" antwoordde Beethoven. "Ik moet mijn noodlot dragen en heb mij voorgenomen er zo lang mogelijk het hoofd aan te bieden!" — "Er wordt geklopt," zei Breuning, en op Beethovens "binnen," werd de deur door een jong mensch geopend, op wiens gezigt de sombere uitdrukking op het gelaat des kunstenaars op eens opklaarde. — "Ziedaar Ferdinand Ries!" zei hij, den binnentredende voorstellende, "den zoon van onzen ouden kapelmeester te Rome, die mijne moeder in hare laatste ziekte heeft verzorgd. En dit is Stephan von Breuning, de zoon mijner moederlijke vriendin," voegde hij er bij, op zijn bezoeker wijzende.

De beide op deze wijze aan elkander voorgestelden schudden hartelijk elkanders hand, waarop Ries op eens begon: "Hebt gij het groote nieuws reeds gehoord, hetwelk de geheele wereld in verbazing brengt? Bonaparte heeft zich als keizer laten kroonen!" — "Is ook hij dan slechts een gewoon mensch!" riep Beethoven in hartstogtelijke opgewondenheid uit. Nu zal hij ook alle menschenregten met voeten treden, gelijk ik het thans met dit blad doe!"

Met deze woorden slingerde Beethoven een op de piano liggende partituur op den grond, nadat hij er het titelblad afgescheurd en met de voeten vertrapt had. Vol verwondering nam Breuning de partituur op. "Wat beteekent dat?" vroeg hij aan Ries. — "De nieuwste simfonie van Beethoven, die hij den held Bonaparte had toegewijd," was het antwoord. — "Ja, den held, die nu een tiran is ge-

worden!" riep Beethoven, geheel buiten zichzelf uit. -- "Maar waarom wilt gij uw heerlijk werk uwen toorn laten ontgelden?" vroeg Ries. "Geef er een anderen naam aan, dan wordt uwe vreugde er over niet bedorven." -- "Zoo zij het!" zei Beethoven. Hij nam een nieuw blad en schreef met groote letters: *"Sinfonia eroica, composta per festeggiare il sovvenire di un grand' uomo."*

"Dat is geschied!" zei hij vervolgens, zichtbaar kalmer de pen nederleggende. -- "Hoezeer verlang ik deze simfonie te hooren," nam thans Breuning het woord. -- "Zij moet, met vol orchest gespeeld, een groot effect hebben," antwoordde Ries. -- "Onze meester toont zich hier in zijn volle grootheid en verhevenheid! En dat is de zelfde, die in zijn *"Adelaïde"* ons door de op noten gezette zuchten van een minnaar zoo ontroert." -- "Ja! hij is onuitputtelijk rijk!" sprak Breuning, vol bewondering tot den vriend opziende: "hij zegepraalt op *ieder* slagveld!" -- "Niet op *ieder* slagveld," merkte Beethoven op. "Met mijn oratorium *"Christus op den Olijfberg"* heb ik geen schitterende zegepraal behaald. Maar thans wil ik eene opera schrijven, daar het mij eindelijk gelukt is een tekst te vinden, die mij voldoet. Nooit moest de heilige kunst zich verlagen tot zulk een schandelijk onderwerp als Don Juan. Het onderwerp van mijne opera is de triumpf der huwelijks-liefde." -- "En haar naam?" vroeg Breuning. -- "Leonore!" antwoordde Beethoven. "Deze naam toch herinnert mij eene der edelste vrouwen, die ik gekend heb. Maar zeg mij nu vóór alles, hoe lang gij in Weenen denkt te blijven." -- "Voor altijd!" luidde het antwoord. -- "Waarlijk! Ik zou niet ligt iets weten, wat mij meer genoegen kon doen, dan deze tijding!" zei Beethoven, met kinderlijke blijdschap in de handen klappende. Hij liep daarop naar eene kast, uit welke hij een bestoven flesch en drie glazen nam, die hij zijne bezoekers voorzette met de woorden: "Laat ons een glas edel druivennat op uwe gelukkige aankomst te Weenen ledigen, Stephan." -- "En een tweede op het welzijn uwer Leonore!" antwoordde Breuning onmiddellijk daarop. -- "Ja, zij leve! zij leve voor eeuwig!" riep Ries vol geestdrift uit, terwijl hij zijn glas tegen dat van den hoog ver-eerden meester aan stootte.

Twee jaren later, den 20sten November 1805, werd Beethovens Leonore voor de eerste maal in den schouwburg te Weenen ten tooneele gevoerd, maar onder omstandigheden, die voor den componist niet ongelukkiger konden treffen. Zeven dagen te voren waren de Franschen Weenen binnengerukt, ten gevolge waarvan een groot deel des publieks uit Fransche officieren bestond, terwijl de meeste hooggeplaatste vrienden van Beethoven de stad verlaten hadden. Daarbij kwam, dat de voorstelling, in het bijzonder de leiding van het orkest, zeer veel te wenschen overliet, en de Weeners in den laatsten tijd te zeer aan de muziek van Cherubini gewoon waren geraakt, om die van Beethoven zoo terstond te kunnen begrijpen; in het kort de opera maakte geen opgang en werd reeds na de derde voorstelling door Beethoven zelf ingetrokken.

Eerst in 1814 viel aan het werk, dat thans onder den naam „Fidelio” het licht zag en dat zoowel in den tekst als in de muziek verschillende veranderingen had ondergaan (Beethoven had er niet minder dan vier ouvertures voor geschreven), eene schitterende ontvangst te beurt. Het werd thans op alle tooneelen in Duitschland opgevoerd, waar het tot heden toe als een der schoonste parelen van het opera-repertoire wordt beschouwd en de grootste dramatische zangeressen in de gelegenheid stelt de geheele volheid van haar talent te ontfouwen.

IV.

De jaren tusschen de eerste voorstelling van Leonore en de wederopvoering van dat werk, werden door den meester aan rusteloozen arbeid en nieuwe scheppingen gewijd. Maar hij werd in zijn arbeid door vele ruwe onharmonische tonen gestoord. Reeds sedert geruimen tijd waren zijne broeders Karel en Johan te Weenen gekomen en beide verstonden er zich meesterlijk op, den in alle praktische zaken zeer onervaren Ludwig het grootste gedeelte der winst af te zetten, die hij aan zijne werken te danken had. Wel bleef het onzen vriend geen geheim, hoezeer hij door zijne broeders bedrogen werd, maar hij was weerloos tegenover hen, deels

omdat hij er geen verstand van had, zijne geldelijke aan-
gelegenheden zelf te regelen, deels wijl hij te goedhartig
was om zijne naaste bloedverwanten het strafwaardige hunner
handelwijze te laten gevoelen. Van deze echt broederlijke
gezindheid getuigt ook het testament, dat hij reeds in 1802,
door eene zware ziekte daartoe genoopt, had gemaakt. Het
luidt aldus:

„Aan mijne broeders Karel en.... Beethoven.

O, gij menschen, die mij voor haatdragend, stuursch of
misanthropisch houdt, hoezeer doet gij mij onregt! Gij kent
de geheime reden niet, die mij zoo doet schijnen. Mijn
hart en mijn zin waren van mijne kindsheid af tot het
teedere gevoel van welwillendheid geneigd. Ik heb er zelfs
altijd naar gestreefd groote daden te verrigten. Maar be-
denkt slechts, dat sedert zes jaren een heillooze toestand mij
overvallen heeft, die door ongeschikte doktoren verergerd
is. Van jaar tot jaar in mijne hoop op beterschap teleurge-
steld, heb ik eindelijk nog slechts het gedwongen vooruitzicht
op een voortdurende kwaal, wier genezing misschien jaren
duren moet, zoo ze niet onmogelijk is. Met een vurig,
levendig gestel geboren, ontvankelijk voor de verstrooiingen
van het gezellige leven, moest ik mij vroegtijdig afzonderen,
mijn leven in eenzaamheid doorbrengen. Wilde ik mij
sommijlen ook al eens over alles heenzetten, o, hoe hard
werd ik dan teruggestooten door de treurige ervaring van
mijn slecht gehoor, en toch was het mij nog niet mogelijk
tot de menschen te zeggen: spreekt harder! schreeuwt,
want ik ben doof! Ach, hoe ware het mogelijk, dat ik de
zwakheid van een zintuig ging blootleggen, dat bij mij
meer volkomen behoorde te zijn, dan bij anderen; een
zintuig, dat ik eenmaal in de hoogste volkomenheid, zoo
als weiniger het in mijn vak zeker bezitten, gehad heb.
O, dat kan ik niet! Vergeeft het mij daarom, wanneer
gij mogt zien, dat ik mij terugtrek, waar ik mij gaarne
onder u zou begeven. Dubbel smartelijk is mijn ongeluk
voor mij, omdat ik ten gevolge daarvan miskend moet
worden. Voor mij kan uitspanning in het gezelschap van
menschen, onderhoudende gesprekken, wederkeerige uit-
stortingen van vertrouwen geen plaats vinden. Slechts wan-

neer de uiterste noodzakelijkheid het vordert, durf ik mij in gezelschap vertoonen. Ik moet als een banneling leven. Begeef ik mij in gezelschap, dan maakt zich de grootste angst van mij meester, door de vrees van in gevaar te komen, mijn toestand te verraden. Zoo was het ook in dit halve jaar, dat ik op het land doorbragt. Door mijn verstandigen geneesheer geraden, mijn gehoor zooveel mogelijk te sparen, kwam hij mijn tegenwoordige natuurlijke geneigdheid te gemoet, ofschoon, nogmaals door mijn verlangen naar gezelschap medegesleept, ik mij verleiden liet daaraan toe te geven. Maar welk een smart, wanneer iemand naast mij stond, die in de verte eene fluit hoorde, terwijl ik er niets van vernam, of een ander den herder hoorde zingen, en ik ook daarvoor doof bleef! Zulke ondervindingen bragten mij der wanhoop nabij; het scheelde weinig of ik maakte zelf een einde aan mijn leven! Slechts zij, de *kunst*, hield mij terug! Ach, het dacht mij onmogelijk, de wereld te verlaten, vóór ik alles volbragt had, waartoe ik mij in staat rekende. En zoo hield ik dit elendige leven vol, waarin eene snelle verandering mij uit den besten in den treurigsten toestand heeft verplaatst. Geduld, heet het, moet ik thans tot leidsman kiezen! Ik heb geduld. Duurzaam zal, hoop ik, mijn voornemen zijn te volharden, tot het de onverbiddelijke schikgodinnen zal behagen, den draad af te breken. Misschien wordt het beter; misschien niet. Ik ben bedaard. Reeds op mijn 28ste jaar was ik gedwongen wijsgeer te worden. Het valt niet gemakkelijk; voor den kunstenaar moeilijker dan voor iemand anders. — God, gij ziet in mijn binnenste; gij kent het; gij weet, dat er menschenliefde en zucht tot weldadigheid in wonen! O menschen, wanneer gij dit eenmaal leest, bedenkt dan, dat gij mij onregt hebt aangedaan, en de ongelukkige moge zich troosten, een zijner gelijken te vinden, die, in spijt van alle hinderpalen der natuur, toch nog alles heeft gedaan, wat in zijn vermogen stond, om in den kring van waardige kunstenaars en menschen opgenomen te worden. Gij, mijne broeders Karel en...., verzoekt, zoodra ik dood ben, professor Schmidt, zoo hij nog in leven is, in mijn naam, dat hij mijne ziekte beschrijft, en voegt gij dit beschrevene blad bij de geschiedenis mijner ziekte,

1871. I.

opdat de wereld ten minste zoo veel mogelijk na mijn dood, zich met mij verzoent. Tevens benoem ik u beiden bij dezen tot erfgenamen van mijn klein vermogen. Verdeelt het eerlijk, verdraagt en helpt elkander. Wat gij tegen mij misdreven hebt, gij weet het, is u sinds lang vergeven. U, broeder Karel, dank ik nog in het bijzonder voor de genegenheid, mij in den laatsten tijd bewezen. Mijn wensch is, dat u een beter, onbezorgder leven ten deel zal vallen, dan mij. Vermaan uwe kinderen tot deugd; zij alleen kan gelukkig maken, geld niet. Ik spreek uit ondervinding. Zij was het, die mij zelfs in het ongeluk heeft staande gehouden; nevens mijne kunst dank ik het haar, dat ik niet door zelfmoord een einde aan mijn leven maakte. Vaartwel en hebt elkander lief. Aan al mijn vrienden mijn dank, in het bijzonder aan vorst Lichnowsky en professor Schmidt. Het is mijn wensch, dat de instrumenten van vorst L. bij een uwer in bewaring blijven, doch laat daarover geen twist onder u ontstaan. Zoodra ze u echter van meer dienst kunnen zijn, verkoop ze dan maar. Hoe zal ik mij verheugen, wanneer ik u ook nog in mijn graf van nut kan zijn. Hiermede heb ik afgedaan. Met blijdschap ga ik den dood te gemoet. Komt hij ook nog vóór ik in de gelegenheid ben geweest mijne kunst tot de hoogste volkomenheid op te voeren, hij zou mij in weerwil van mijn treurig lot toch nog te vroeg komen, — maar ik ben toch tevreden, daar ik van een oneindig lijden verlost word. Kom, wanneer gij wilt, ik treed u moedig te gemoet.

Vaartwel, en vergeet mij niet geheel na mijn dood. Dat ik bij u in herinnering blijve, heb ik aan u verdiend, daar ik gedurende mijn leven zoo vaak er aan gedacht heb, u gelukkig te maken. Weest het!

Heiligenstadt,

Ludwig van Beethoven.

6 Oktober 1802.

V.

De edelmoedigheid en broederlijke liefde, die uit Beethovens testament spreken, deden hem, die reeds zoo zwaar door het lot was gedrukt, nog een nieuwen last op zich nemen.

Na den dood van zijn broeder Karel, die hem tot voogd over zijn zoon benoemd had, nam hij dezen neef tot zich, om hem aan den verderfelijken invloed zijner moeder te ontrukken.

Wel was niemand minder geschikt, de geestelijke vorming van een jong mensch te leiden en er toezigt op te houden, dan Beethoven, die nog slechts in zijne scheppingen leefde en met de buitenwereld bijna niet meer in aanraking kwam. Maar toch scheen het aanyankelijk, dat het noodlot hem over al zijne opofferingen wilde troosten door de vreugde, die de rijkbegaafde knaap hem verschafte. Dit duurde evenwel slechts kort. Beethoven moest het aanzien, dat zijn neef gedurig weder pogingen in het werk stelde, om tot zijne ligtzinnige moeder terug te keeren. Het was dit groote genie niet vergund, zijn naar liefde smachtend hart aan een ander te boeijen, dat door bepaalde heilige banden aan hem verbonden was; zelfs de omgang met zijne beste vrienden werd hem door zijne kwaal moeilijk gemaakt. Hem bleef slechts de omgang met de natuur over, en deze was het, die den kluizenaar in storm en onweder niet minder dan in de zoete lentezuchtjes de heerlijkste muzikale gedachten influisterde. Zoowel te Weenen als in zijne zomerverblijven te Baden, Heiligenstadt, Hetzendorf en Mödling kende ieder de zonderlinge gestalte, die met het nooit ontbrekende aantekeningboekje in de hand, maar dikwijls zonder hoed op het hoofd, daar henen liep en als vrucht dezer eenzame wandelingen zonderlinge figuren tehuis bragt, die hij in zijn aantekenenboekje had opgeteekend. Dit waren figuren, voor welke slechts Beethoven zelf den sleutel had en uit welke dan, wanneer hij voor de piano zat, de wonderlijkste composities te voorschijn kwamen.

Aan zijne liefde voor de natuur paarde zich bij Beethoven ook de vereerende gehechtheid aan zulke geesten, die gelijk stonden met zijn genie, b. v. Händel en Goethe. Aan zijne bewondering van laatstgenoemde hebben wij dat eigenaardig schoone muzikstuk *„Meeresstille und glückliche Fahrt“* en de muziek voor verscheidene andere gedichten van Goethe te danken, even als de muzikale verklaring, die het treurspel *„Egmont“* door Beethoven gekregen heeft, gelijk het ook zijn lievelingsgedachte was, den Faust op soortgelijke wijze

op muziek te zetten. Tot de uitvoering dezer gedachte kwam het evenwel niet. Daarentegen waren het twee andere groote werken, die den meester jaren lang bezig hielden en in het licht verschenen: eene *Missa solennis*, die opgedragen was aan den tot aartsbisschop van Olmütz verheven aarts-hertog Rudolph, Beethovens gewezen leerling, den eenige, dien hij nevens Ferdinand Ries als zijn echten kweekeling erkend heeft.

Het is niet, gelijk in andere werken van dezen aard, de geloovige kerkelijke gezindheid van een vroom gemoed, die uit Beethovens mis spreekt, maar het zijn wezenlijke wonderen van eene scheppende fantasie, die zich voor het verbaasde oor ontvouwen. En deze fantasie dreef hem onmiddellijk na de voleinding van dat reuzenwerk tot de schepping van een ander. Beethoven wilde de acht door hem vervaardigde simfonïen nog met eene negende vermeerderen, die aan de geheele menschheid zijn groot brengen zou en in welke niet alleen de kracht der instrumenten, maar ook de kracht der menschelijke stem aan het licht zou komen. Zoo ontstond de simfonie met slot-koor op Schillers ode: „Aan de vreugde.”

De groote kunstenaar zelf zou intusschen geen vreugde-feest meer vieren. In den herfst van 1823 werd hij door de directie van den hofschouwburg uitgenoodigd nog eenmaal zijn *Eidelio* te dirigeren. Beethoven nam de uitnoodiging aan. Maar toen hij bij de repetitie zijn dirigeerstok ter hand nam, deed zijn doofheid terstond bij de eerste maten eene verwarring ontstaan, welke de mede in het orcheest aanwezige kapelmeester Umlauf trachtte weg te nemen, doch zonder gevolg, daar hij al spoedig de onmogelijkheid inzag om hier tusschenbeide te komen. Niemand kon er evenwel toe komen, den ongelukkigen meester de waarheid te bekennen. Eindelijk viel hem zelf de verlegenheid in het oog, die op aller gezigt te lezen stond en hij verzocht zijn getrouwen vriend Schendler voor hem op te schrijven, wat dit beteekende. Schendler deed het, en terstond verliet Beethoven, zonder iets te zeggen, zijne plaats. Maar wie is in staat te zeggen, welk gevoel zich van zijne ziel meester maakte!

In het voorjaar van het volgende jaar mogt hij intus-

schen nog de voldoening smaken, dat zijne groote mis be nevens zijne negende simfonie in den schouwburg werden ten gehoor gebracht, en wel ingevolge den wensch en de aansporing zijner vrienden, die, vol warme bewondering van Beethovens genie, niet konden verdragen, dat genie door Rossini verdrongen te zien. Beethoven zelf hoorde echter niets van zijn werk, noch van de toejuiching, die het vond: ook was de geldelijke winst, die zijne vrienden hem wilden verschaffen, slechts gering. Toen het concert een paar maanden later in de concertzaal herhaald werd, moest Beethoven het zich laten welgevalen, dat eenige stukken in de mis werden geschrapt en door andere composities vervangen. En toch was in weerwil daarvan de zaal niet half vol.

De allergrootste smart echter werd den meester door zijn neef veroorzaakt, die steeds dieper en dieper gezonken was en ten laatsten, wegens schulden, de hand aan zich zelven sloeg. De poging tot zelfmoord mislukte en de ongelukkige werd vervolgens op amtsbevel opgesloten en slechts weder losgelaten op uitdrukkelijke voorwaarde, dat hij maar één dag bij zijn oom zou blijven en zich in Weenen niet meer te laten zien. Dat was te veel schande voor Beethoven, die thans met den ongelukkigen jongeling een toevlugt zocht bij zijn broeder Johan op diens buitengoed *Gneixendorf* bij Krems. Hij beschouwde het als eene groote weldaad, dat Breuning, de trouwe vriend zijner jeugd, krachtdadig en met goed gevolg zijn best deed om Karel in militairen dienst te doen treden.

Thans was echter de tijd gekomen, dat de van nature zoo sterke lichaamskracht van Beethoven gebroken werd. Door de ongeloofelijke zorgeloosheid van zijn broeder genoodzaakt in het ruwe jaargetijde de terugreis naar Weenen in een open rijtuig te doen, kwam hij den 2^{den} December ziek tehuis en werd hij door eene longontsteking aangetast, wier verwaarloozing ten gevolge had, dat de waterzucht zich ontwikkelde, die reeds den 18^{den} December, twee dagen na zijn zes-en-vijftigsten geboortedag, eene smartelijke operatie noodig maakte. Maar zelfs in deze pijnlijke omstandigheden dacht de meester nog aan zijne pligten tegenover hem, die hem met zulk een ondank had beloond. Meer dan lichamelijke smart pijnigde hem de zorg, dat eene langdurige

ziekte hem in zijne verdiensten benadeelen zou. Hij wendde zich dus tot het philharmonische genootschap te Londen, met verzoek een concert ten zijnen voordeele te laten geven. Een paar weken later ontving hij 100 p. St. en daarbij de verzekering, dat het genootschap gaarne nog meer voor den kranken meester wilde doen. Met welk eene dankbaarheid hij het gezondene ook ontving, zoo verschaftte toch een ander geschenk uit Londen hem eene nog veel grootere vreugde. De harpfabrikant Stumpf namelijk zond hem Händels complete werken. Toen Beethoven dit geschenk ontving, gevoelde hij reeds bepaald, dat zijn einde naderde. Maar hoe ontvlamde nog eenmaal het flauw brandende levenslicht door de bewondering, welke het eene genie voor het andere gevoelde. Händels 40 folianten moesten om Beethovens bed heen gelegd worden, zoodat zij als het ware een krans om hem vormden. De doodzieke kunstenaar werd niet moede, den jongen zoon van zijn vriend Breuning te verhalen, hoe Händel de onovertreffelijke meester van alle meesters was en hoe alle componisten van hem moesten leeren, om met weinig middelen zulk een groot effect teweege te brengen.

Ook eene afbeelding van het geboortehuis van Haydn, dien hij gedurende zijn leven minder hoog had geplaatst dan anderen, gaf hem veel genoegen. Met den dood voor oogen was alles in hem verzoening en harmonie. Dit bewees vooral zijn verlangen om Hummel op zijne doorreis te zien, tegen wien hij vroeger een hevigen wrok had gekoesterd. Hummel kwam en nam afscheid met de betuiging, dat hij Beethoven den volgenden zomer te Karlsbad hoopte te begroeten. Dit was een woord, zoo als zoo menigmaal tot hen wordt gezegd, die op den rand des grafs staan en van gezondheidsbronnen geen gebruik meer kunnen maken. Slechts weinige dagen na Hummels bezoek eindigde Beethovens lijden, na een vreeselijk zwaren strijd, waarin zijn ijzersterk ligchaam met den dood worstelde. Onder een hevig onweder, waarbij men den grooten toonkunstenaar voorheen zoo dikwijls naar buiten had zien spoeden, ontvlood, den 26sten Maart 1827, zijn onsterfelijke geest aan het aardsch omhulsel.

VI.

Den 11^{den} Augustus 1845 had de stad Bonn een feestgevaad aangelegd, en de inwoners doorkruisten de straten in opgewekte stemming. In het bijzonder echter verdrong de massa zich naar het plein der Munsterkerk, waar een omsluijerd gedenkteeken stond. Alle vensters in den omtrek waren dicht bezet en aller blikken rigtten zich met bijzondere belangstelling naar het balkon van het huis van graaf Furstenberg. Hij, die daar boven stond, was koning Frederik Wilhelm IV van Pruisen met zijn gemalin en zijn gast, koningin Victoria van Engeland. Zij waren van Stolzenfels gekomen om het feest op te luisteren. Wien echter gold dit feest? De sluijer van het gedenkteeken valt — en voor de verrukte blikken der menigte staat het metalen standbeeld van hem, die eens in hetzelfde huis, vanwaar thans gekroonde hoofden hem hunne hulde brengen, als onderwijzer van de nicht van den graaf van Westphalen zoo dikwijls met tegenzin zijn plicht had volbragt — Ludwig Beethoven!

Zoo is dan het geloof van het trouwe moederhart vervuld! Ludwig heeft der familie van Beethoven eer aangedaan. Hij heeft dezen naam over de geheele wereld bekend gemaakt, en de wereld heeft den 17^{den} December 1870 in dankbare herinnering den honderdsten geboortedag gevierd van den toonkunstenaar, wiens verheven werken meer en meer worden gewaardeerd en allen kunstvrienden een onuitputtelijke bron van studie en genot aanbieden.

U I T P A R I S.

Door J. HEIJDANUS.

II.

Nooit, voorzeker, heeft eenige stad, in korter tijd, grooter afwisseling getoond van leed en vreugde, van opgewonden-

heid en neerslachtigheid, dan Parijs op Zaterdag den 6^{den} Augustus van het vorige jaar.

Ik zat dien dag, zoo als gewoonlijk, ten half één uur voor *Café Riche* op den *Boulevard des Italiens* mijne koffie te slurpen, terwijl ik, onder het genot van een geurige Hollandsche sigaar, een van de velen, die aan de *Argus*-oogen van de Douanen ontgaan waren, op mijn gemak zat te philosopheeren en de bange tijdsomstandigheden overdacht, die van dag tot dag en van uur tot uur bedenkelijker werden.

Wel had het mij in het eerst verwonderd, dat ik, hoewel anders door een vijftigtal personen omringd, voor heden de éénige was, die hier zijn ongeneeslijken trek naar *café noir* kwam bevredigen, maar vermits ik zulks aan de een of andere toevallige omstandigheid toeschreef, dacht ik er niet verder over na, en deed als gewoonlijk.

Nauwelijks echter had ik een kwartier gezeten, of op eenigen afstand van mij verwijderd, kwam een heer te zitten, die mij door zijn uitroepingen van: "*c'est magnifique! non mais c'est magnifique!*" mijne aandacht op hem deed vestigen. Hij werd dadelijk door de *garçons*, die nu niets te doen hebbende, daar met over elkander geslagen armen hadden staan wachten op bezoekers, omringd en met vragen als overstelpt, zoodat ik begon te vermoeden, dat er het een of ander aan de hand was, en mijn alleen-zijn hier ter plaatse dus eene reden kon hebben.

Ik riep een van de *garçons* en vroeg hem: of er ook iets was? Alsof de man het in Keulen had hooren donderen, keek hij mij aan, en met verwonderd gelaat antwoordde hij mij: of er iets is? Maar hebt gij dan niet gehoord *la grande nouvelle? bataille gagnée! 25,000 prisonniers! le prince royal pris! Landau en notre pouvoir!* Ik wist genoeg. Ik liet mijn koffie in den steek, en zonder te betalen (later vernam ik, dat ik de eenige niet was, die mij aan die nalatigheid had schuldig gemaakt) ijld ik, zoo snel mijn beenen dit maar toelieten, de boulevards op naar de beurs.

Toen ik echter de *rue Vivienne*, de straat, die naar de beurs geleidt, naderde, zag ik mij verplicht wat langzamer te gaan, om eindelijk te stuiten op een menschenmassa, waarin ik niet dan langzaam en met overleg mij een doortocht zoude kunnen banen. Ik keek op; en als door een

tooverslag waren eensklaps alle huizen versierd met vlaggen, en begon men hier en daar zelfs reeds aanstalten te maken voor een illuminatie.

Nog altijd stond ik voor den ingang van de *rue Vivienne*, maar kon, wat voor moeite ik ook deed, niet verder door-dringen, tot dat een optocht van jongelieden, met een groot vaandel voorop, die de straat uitkwamen, mij gelegenheid gaf, van de daardoor ontstane ruimte gebruik te maken en mijn weg te vervolgen. Ik was nu tot midden in de straat genaderd, en moest toen weêr eenige oogenblikken stil staan en mijn pogingen om verder te gaan staken.

Och! wat was het hier aardig! De gezichten straalden van vreugde en enthousiasme. De *filles des magasins* hadden voor een oogenblik haar toonbank en geldlade verlaten, en versierden nu de opene vensters met hare busten, of waren bezig met vlugge vingers vlaggendoeke langs de ramen te spannen. Bekenden als onbekenden drukten elkander de hand. Naast mij zag ik twee grijsaards elkander hartstochtelijk omarmen, terwijl er tranen in hun oogen blonken. Wanneer men nu bedenkt, hoe boven dat alles uit de *Marseillaise* weerklonk, het opwekkendste lied, dat er misschien ooit gemaakt is, en eraan het wuiven van zakdoeken en hoeden geen einde scheen te komen, kan men zich voorstellen, dat het, zelfs voor de kalmste natuur, niet mogelijk was, om bedaard te blijven en zich niet door de omstandigheden te laten medeslepen en beheerschen. Twijfelaars zullen er altijd gevonden worden, en zoo ook waren er hier, die met een bedenkelijk hoofdschudden en ongeloovig gelaat hun weg vervolgden, of wèl anderen, die luide, maar onder bedekte termen, van hun ongeloof blijken gaven, en de waarheid van het bericht in twijfel durfden trekken. Maar men dreef den spot met die lieden, en in het aanzicht werden zij uitgelachen door honderden, die zelf, met eigen oogen, het bericht op de beurs hadden aangeplakt gezien en gelezen, hoewel zij daar ter plaatse nooit geweest waren.

Mijn nieuwsgierigheid werd natuurlijk hoe langer zoo meer geprikkeld, vooral ook, omdat ik uit eenige gesprekken vernam, dat het niet de kroonprins maar wel prins Friedrich Karl was, die men zoude gevangen genomen hebben. Daar

ik dus het fijne van de zaak wilde weten, deed ik nog eens een wanhopige uiterste poging, en stond weldra op de trappen van de beurs, van waar ik een prachtig uitzicht had over het geheel.

Ik zocht intusschen mijn vrienden op, van wie ik de treurmare vernam, dat van het bericht titel noch jota waar en de tijding geheel en al uit de lucht gegrepen was. Wij gevoelden allen den ernst en het gewicht van het oogenblik, en vroegen ons angstig af, wat voor een indruk die tijding wel maken moest op die massa's vóór ons, die al grooter en grooter werden en die daar op het plein voor de beurs-nog altijd stonden te juichen en te zingen met toenemende geestdrift en vervoering. Het denkbeeld was verschrikkelijk!

Daar een goede tijding zich uit den aard der zaak altijd spoediger verbreidt dan een slechte, zoo duurde het een geruimen tijd, alvorens deze tot de menigte was doorgedrongen. Angstig starend, met ingehouden adem, tuurde ik voor mij uit, de uitwerking afwachtede. Op eens verstomt alle gezang en gejuich, en haalt men de vlaggen, die op stokken gestoken waren, naar beneden. Het is een oogenblik doodstil. Maar plotseling ziet men op een zeker punt de menigte uit elkander stuiven, en stormen een paar honderd *ouvriers*, als een lawine, die van den berg komt aanrollen, onder vervaarlijk gebrul en het schreeuwen van: *a bas la bourse! a bas les voleurs!* de trappen op, en dringen tot in het binnenste van het gebouw door.

En wie kent ze niet, die mannen *en blouse*, de ervvijanden van het despotisme, met hun veelal intelligent uiterlijk, en die ten alle tijde zoo'n voorname rol hebben gespeeld in de geschiedenis van Frankrijk. In een oogwenk hebben zij dan ook het hek, waarbinnen de *agents de change* gewoon zijn hun zaken uit te oefenen, uit den grond gerukt; en de ijzeren roeden, die anders dienden om die lieden tegen den hevigen aandrang van speculanten en anderen te beschermen, keerden zich nu tegen haar meesters, en beproefden haar hardheid op den rug van de arme agents.

Toen nu echter nog meer *ouvriers* aanrukten, en men aanstalten begon te maken om de beurs te omsingelen, nam ik den goeden raad van een mijner vrienden, die in het voor-

bijgaan ons toeriep: *Messieurs, il est temps! sauvons nous!* ter harte, ontsnapte achteraan uit de beurs, en liep zoo snel als ik kon, *rue Monmartre* door, terug naar de Boulevards.

Hier wist men nog van den prins geen kwaad, en stond men, in dichte gelederen geschaard, zich te verheugen over de vermeende behaalde overwinning op eene wijze, die niet behoefde onder te doen voor het tooneel, waarvan ik zooeven getuige was geweest. Madame Sasse, die in haar rijtuig de Boulevards langs reed, ten einde zich naar de repetitie in de Opera te begeven, maar door de menschenmassa haar weg niet verder had kunnen vervolgen, geraakte door al hetgeen er om haar voorviel zoozeer in vervoering, dat zij, zich in haar rijtuig verheffende, met wonderschoone zilveren stem de *Marseillaise* begon te zingen. Juist toen ik daar ter plaatse aankwam, ving zij het bekende vers *Amour sacré de la patrie* enz. onder eene doodsche stilte aan, en nauwelijks waren de laatste woorden aan hare lippen ontvallen, of de menigte, die meerendeels uit de gegoede klasse bestond, viel als uit één mond en met ontbloot hoofd in, en het *aux armes citoyens*, enz. klonk met een kracht, eenheid en bezieling, zooals ik dat tot nu toe nog niet gehoord had.

Maar ook deze gezichten, nog van vreugde stralende, zouden over eenige oogenblikken somber en treuriger uitzien; ook hier zoude het gezang en gejuich eensklaps verstommen om voor verontwaardiging en teleurstelling plaats te maken. Welk een ontwaken! Ik wilde dat oogenblik niet afwachten, en vervolgde mijn weg, om te zien wat voor een loop de gebeurtenissen verder nemen zouden.

Ik zag mij echter verplicht gedurig omwegen te maken, ten einde dusdanige demonstraties, die bijna overal plaats vonden, te vermijden. Had de ernst van het oogenblik mij niet weêrhouden, ik zoude soms een glimlach nauwelijks hebben kunnen bedwingen. Mijnheer Capoul toch, de tenor van de opera, stond boven op de imperiaal van een omnibus blijken te geven van zijn vaderlandsliefde door het aanheffen van *la Marseillaise*, terwijl anderen op de zonderlingste wijze zich eene verhevenheid hadden geïmproviseerd, vanwaar zij de blijde tijding den volke verkondigden, zelfs den rug van hun naasten verschoonden zij niet.

Tegen drie uur trok een troep van omstreeks drie honderd personen, in goede orde en met de nationale kleuren voorop, naar het ministerie van justitie, en riepen daar om Ollivier, ten einde van deze te vernemen of er ook tijdingen ontvangen waren, en zich te beklagen over de *knoeierij*, waarvan zij de slachtoffers waren geweest. De minister kwam juist aanrijden, en verzekerde bij het verlaten van zijn rijtuig, dat de regeering van al de ontvangene dépêches terstond kennis geven en ze aan al de hoeken van de straten zoude laten aanplakken. Doch ditmaal liet men zich door beloften niet langer afschepen, en een onstuimig tooneel volgde op zijn woorden. „Wij willen tijdingen! geef ons tijdingen! dat de minister op het balkon verschijne!” En de aandrang van het volk werd zoo hevig, en hun wensch werd met zooveel ernst en kracht geuit, dat Ollivier, die begreep, dat hij er toch aan zoude moeten gelooven, een van de vensters opende, en op het balkon voor de menigte verscheen.

En daar stond hij nu, de man, op wien eens geheel Europa met welgevallen had neêrgezien, en die zooveel verwachtingen den bodem had ingeslagen. Hij stond daar in zijne gewone houding, met een fijn brilletje op den neus en met één hand in den zak: een houding, die hij waarschijnlijk historisch heeft willen maken, en wachtte, tot het de menigte zoude behagen stil te zwijgen, om van den minister woorden van troost en opbeuring te vernemen.

Lang behoefde hij niet te wachten. Toen alles doodstil was, begon hij, zijn rechterhand opheffende, aldus:

„Ik herhaal en bevestig, dat op het oogenblik, waarop wij Saint-Cloud verlieten, er niet één bericht ontvangen was, hetwelk eene overwinning aankondigde, en dat de laatst ontvangene tijding die is, welke gij reeds weet, namelijk: Mac-Mahon heeft een sterke positie ingenomen, hij trekt zijne troepen te zamen. (Dit was het oude liedje, dat telkenmale op nieuw gezongen werd. Onder ieder bericht dat een neêrlaag aankondigde, heette het, dat de veldheer in goede orde was afgetrokken, zijn troepen verzamelde en sterke posities had ingenomen, om, daaruit verdreven, weêr verder terug te trekken en nog sterker posities te bezetten dan die men verlaten had, enz. enz. En zóó werd het volk bedrogen!)

„Ik verklaar dat wij de ontvangene berichten altijd onmiddellijk aan u hebben medegedeeld.

„En op dit gewichtige oogenblik, onder omstandigheden zóó ernstig als waarin wij ons thans bevinden, geef ik u, vertegenwoordigers van het Parijsche volk, in naam van de regeering, mijn woord van eer, dat wij geen minuut zelfs onze verbinding met de dagbladen hebben afgebroken of nalatig zijn geweest in het afkondigen van tijdingen, hetzij deze gunstig of ongunstig waren.

„De goede tijdingen toch, geven wij met vreugde, niemand zal daaraan twifelen. En de slechte deelen wij mede, met een volmaakt vertrouwen op de wijsheid en de vaderlandsliefde van het Parijsche volk, dat begrijpen zal, dat een voorbijgaand verlies de toekomst van Frankrijk niet in de waagschaal kan stellen. Een verlies zal voor Frankrijk altijd ongelukkig zijn, maar het ontmoedigen, nooit!

„Ik verzoek u dus, ons het volste vertrouwen (!) te willen schenken. Op het oogenblik, waarop onze broeders, ons dapper leger op de grenzen strijden, bezweer ik u, hun behulpzaam te zijn, door ze te ondersteunen met uwe kalme vaderlandsliefde, en van elkander te scheiden onder den kreet: leve het vaderland! leve Frankrijk!”

En terwijl het volk onder luid *hoera!* onmiddellijk met die kreten instemden, verliet Ollivier, al buigende als een *acteur*, die zijn rol weêr goed gespeeld heeft, het balkon. Hij liet de menigte niet heel veel wijzer achter, dan toen zij gekomen waren, waarschijnlijk om op nieuw te peinzen over nieuwe aanspraken en proclamaties, die zouden kunnen dienen, om het arme volk wederom zand in de oogen te strooien en het de waarheid te verbergen. Dien middag dineerde ik in een *établissement de bouillon* van *Duval*. Op de gezichten van de vele bezoekers, die zich daar dagelijks van het onontbeerlijke komen voorzien, waren duidelijk de kentekenen te lezen van hetgeen dien dag was voorgevallen. Somber en stil zag een ieder vóór zich, en de eenige klanken die werden vernomen, waren die van verontwaardiging, dat men hen weêr had *„beet”* gehad, zoodat de aangename en gezellige kout, die gewoonlijk in deze inrichtingen heerscht, en waardoor het nuttige met het aangename verbonden wordt, nu ten eenenmale ontbrak, en men meer iets nuttigde

omdat het nu eenmaal de tijd daartoe was, dan wel uit behoefte.

Des avonds vereenigde zich het volk, dat te vergeefs gevraagd had naar berichten, en van het eene ministerie naar het andere geijld was, niet wetende, wat te doen, nog eens tot een geregelden optocht en begaf zich nu naar de woning van den gevierden volksvriend Jules Simon, op de *Place de la Madeleine*. Toen zij voor zijn huis waren aangekomen, klonk het uit duizenden kelen: *vive Jules Simon!* en koos men acht afgevaardigden, die naar binnen zouden gaan, en den man smeeken, uit naam van het Parijsche volk, zich naar het ministerie te begeven, ten einde kennis te gaan nemen van de ontvangene berichten. Simon gaf dadelijk aan den volkswensch gehoor, steeg in een rijtuig, dat hem welwillend door den eigenaar werd afgestaan, en reed naar het ministerie, terwijl het volk in spanning zijn terugkomst afwachtte.

Daar is iets verhevens in het aanschouwen van een volk, dat zijn wenschen uitdrukt, ernstig en door overreding, in stede van zijn toevlucht te nemen tot geweld, wat bij zulke gelegenheden meestal het geval is. En toen Jules Simon, teruggekeerd, wederom ongunstige tijdingen voorlas, en de verzekering gaf, dat hij er voor zorgen zoude, dat alle ontvangene berichten terstond werden bekend gemaakt, en zulks ook voor het vervolg zoude geschieden, en het volk, dankbaar tot den afgevaardigde riep: „Wij zijn bereid alles, tot zelfs ons bloed op te offeren voor het heil van het vaderland, maar waarborg ons dan ook vrijheid, geef ons meerdere rechten en onthoud ons de waarheid niet,” toen wendde ik mijn hoofd om naar de Tuileriën, en ik werd boos op den man en zijn *clique*, die daar gezeteld hadden, of gedeeltelijk nog zetelden, en die oorzaak waren van de verschrikkelijke ellende waarin het Fransche volk van dag tot dag al meer en meer gedompeld werd; dat volk, dat jaar in jaar uit *systematisch* dom gehouden werd, welks onderwijs, opdat het gezag des te weliger zoude bloeien, op de schandelijkste wijze verwaarloosd was, en die daarom zelf niet kunnende oordeelen, wel na moesten zeggen, wat anderen hen voorschreven, en in hun onwetendheid geloof sloegen aan de leugentaal

der dagbladen en der regeering, die hen wijs maakten, dat zij beleedigd waren geworden door een buitenlandsche mogendheid, waarom zij eens à *Berlin* schreeuwden, hoewel de meesten niet wisten, waar het land lag, dat hen zoo zeer gekrenkt had.

„Volk van Frankrijk!” luidde het, „men wil een Pruisischen prins op den Spaanschen troon zetten, om later van twee zijden te gelijk in het land te kunnen vallen, ten einde uw akkers te verwoesten, uw bezittingen te rooven, uw vrouw en kinderen ongelukkig te maken en een gedeelte van het dierbare vaderland in bezit te nemen.” „Zult gij dat dulden?” En niet te vergeefs had men een beroep gedaan op de vaderlandsliefde van het Fransche volk. Dat volk, dat aan alles geloof sloeg, en niet vermoedde dat het een oorlog was, alleen ondernomen, om den verrotten boel op de Tuileriën niet ineen te doen zinken, om de verregaande *knoeierijen* en schandelijke misdaden te bemanteren, en de groote dieven gelegenheid te geven om met het stelen op groote schaal voort te gaan; — dat volk snelde te wapen, offerde zijn zonen op, liet zijn akkers verwoesten, en getroostte zich alle mogelijk opofferingen en ontberingen tot verdediging van het vaderland, dat wel is waar eerst een denkbeeldig iets was, maar later waarheid is geworden.

En wat gaf men nu het volk, dat recht had om te weten, wat er van zijn zonen en echtgenoten geworden was, die het naar de grenzen had zien vertrekken, om daar te strijden *pour la gloire de la France*? Men gaf het kunstig zamengestelde *proclamaties* en leugen in de dagbladen. Ja *proclamaties*, altijd maar door *proclamaties*, tot onpasselijk wordens toe, *proclamaties*. De regeering was daarin onuitputtelijk. Toen ik dan ook den volgenden morgen mijne woning verliet, waren er weêr drie van die kunststukken te gelijk aangeplakt, die met elkander wedijverden in schoonklinkende woorden en in onwaarheden, en waarvan één meldde, hoe heel erg het de regeering speet, dat het goede volk van Parijs den vorigen dag weer de dupe was geweest van *une odieuse manoeuvre*, maar dat het, na ijverig onderzoek, gelukt was, den schuldige te arresteeren, die zijn welverdiende straf niet ontgaan zoude, en men *des*

mesures les plus énergiques genomen had, opdat zulk eene schanddaad zich niet weêr zoude herhalen.

Het mooiste van de zaak echter was, dat men nooit vernomen heeft en wel nimmer vernemen zal, wie die schuldige geweest is, en waar hij voor zijn misdaad boette; een omstandigheid, die mij deed vermoeden, dat het weêr een van die staatsgrepen was, op touw gezet, om het een of ander doel te bereiken, en dat kennelijk heden geheel en al mislukt was.

Blijkbaar wilde men het volk, dat in de laatste dagen, zich had durven vermeten, de regeering te controleeren en rekenschap te vragen van haar handelen, met één stouten greep weêr ten onder brengen, en het voor goed dien lust tot onderzoek en inmenging benemen.

Daarom had men gehoopt, dat het volk in woede ontstoken over het aan hem gepleegde verraad, tot oproer zoude overslaan, om dan gelegenheid te hebben het door kracht van wapenen uiteen te drijven, en, door binnenland-sche verwikkelingen, de aandacht van de grenzen af te trekken.

Maar die verwachtingen werden teleurgesteld. Het volk maakte geen oproer, het ging niet over tot het inwerpen van glasruiten, tot het omverhalen van lantaarnpalen of het oprichten van barricades; zoodat de soldaten, die reeds in de kazernes gereed stonden, om op het eerste signaal, als werktuigen van het despotisme, uit te trekken en het oproer tot zwijgen te brengen, weêr rustig hun wapenen konden weg zetten, en hun handen niet met burgerbloed behoefden te bezoedelen.

Men had zich *vergist* in het Parijsche volk, het was niet *meêgevalen*." Later zoude men die klachten nog meermalen vernemen, al werden zij ook niet uitsluitend geslaakt door de Fransche regeering.

EENE RELIQUIE.

Door ELISE POLKO.

Wanneer ooit de kamer van een oudvrijer op een rareitenskabinet geleek, was het die van onzen buurman, den ouden dokter. Langs de muren stonden glazenkasten met digtgeschoven donker groene gordijnen, welker oorspronkelijke kleur echter nog slechts te herkennen was in een of ander bij toeval verschoven plooï. Boven op die kasten stonden, behalve allerlei geneeskundige apparaten, onder glazen stolpen, de wonderlijkste dieren: vogels van de zeldzaamste soort, viervoetige misgeboorten, zooals een witte muis met twee staarten, een kat met dubbele ooren, een kleine hond met drie pooten, en daar tusschen in slangen, schildpadden en hagedissen op sterkwater, enz. Voor ons kinderen was het altijd een feest, wanneer wij den ouden dokter een bezoek mogten brengen, en wij bezochten hem dikwijls, want hij was, gelijk de meeste oude vrijers, een groot kindervriend. De inhoud der glazenkasten boezemden ons in het eerst slechts weinig belangstelling in. Daar waren boeken, oude muziekstukken, verschillende instrumenten en dergelijke, meest in goed gesloten kisten of kistjes bewaard, die de oude heer van tijd tot tijd eigenhandig afstofte. Ook lag daar zijn viool met een zwarten doek omwonden. Onze moeder had ons verteld, dat de dokter in zijn jeugd een hartstogtelijk vioolspeler geweest was, — maar na een zeer smartelijk verlies had hij zijn lievelings-instrument nooit weder aangeraakt.

Dit verhaal maakte van den aanvang af een diepen indruk op mij, en dikwijls kwam ik op de belangwekkende vraag naar de verstomde viool terug, om steeds het zelfde antwoord te krijgen: „Dat kan ik u nog niet zeggen, kind-lief! Later, als gij ouder wordt, zal de dokter zelf het u

wel eens vertellen." Een bescheid, dat de zelfde uitwerking heeft, als het bekende verbod van Blaauwbaard, om zekere deur met zekeren sleutel te openen.

Toen later de muziek eene steeds grootere magt over mij verkreeg, leerde ik langzamerhand alle schatten kennen en bewonderen, die onze buurman in zijne kasten verborgen hield en met zoo veel zorgvuldigheid bijeen verzameld had. Daar was b. v. een eenvoudige maatstok, met welken de groote Händel in Engeland de eerste uitvoering van den Messias gedirigeerd had; een rozekrans, die Haydn tusschen zijne magere vingers gehouden had, terwijl hij de Schepping componeerde; eene pen van Gluck en eene manchet van Mozart, — om van vele haarlokken en sluijers van beroemde zangeressen niet te spreken. Wat mij nog bijzonder interesseerde, was het notenschrift van beroemde componisten. Alleen wanneer de oude heer bijzonder goed geluimd was, haalde hij de kleine gele blaadjes te voorschijn en vergunde hij mij, ze met de toppen mijner vingers aan te raken. Johan Sebastian Bach schreef op zwaar papier van groot formaat, wijd uit elkander, dikke en groote noten, zeer leesbaar. Als goed gehamerde spijkers zoo vast en zeker staan de geduchte noten op het papier, allen met dikke en groote staarten voorzien. Het zag er niet bijzonder elegant uit, en de groote zanger scheen ook vaak slechten inkt gehad te hebben, — maar er was geen de minste correctie of doorhaling in zijn werk.

Mozart nam papier, zooals het hem bij toeval in handen kwam, nu eens zwaar, dan dun, nu eens groot, dan klein. Zoo klein als zijne noten zijn, zoo lang zijn de staarten; doch zijn schrift laat zich gemakkelijk lezen. Sommige plaatsen waren, zoo als zij nedergeschreven waren, weder uitgewischt, of hier en daar werd eene plaats met een dik + als niet geldig aangeduid.

Joseph Haydns notenschrift scheen in vergelijking met de beide genoemden onregelmatig en bijna krabbelig met zijne kleine noten en fijne staarten. Zijne blaadjes papier waren alle van gelijke grootte.

Gluck, die zijne groote composities noot voor noot in zijn hoofd had, zonder een enkele maat op te schrijven, gaf in zijn handschrift, dat op het fraaije papier een indruk van

voornaamheid maakte, even als de ridder zelf, groote noten van merkwaardige regelmatigheid.

Het is echter niet van deze schatten, dat ik verhalen wil, maar van die ééne reliquie, aan welke de geschiedenis van de verstomde viool van den ouden dokter vastgeknoot is, die ik hem zelven eenmaal afbedelde en die te gelijktijd vrolijk en treurig is.

In een driedubbel gesloten kistje lag namelijk een zwarte mannenhandschoen en een allerliefste kleine ligt gekleurde vrouwenhandschoen van N°. 6½. Aan den eersten was het knoopsgat gescheurd en hij scheen veel gedragen te zijn; de laatste was zoo frisch en nieuw, alsof hij zoo even uit den winkel kwam en hoogstens een uur lang een bekoorlijke hand gevangen had gehouden. De indruk der lange, smalle nagels waren echter nog zoo duidelijk zichtbaar, dat men meenen zou, dat het fijne leer nog warm moest zijn van de kleine hand. Hadden die beide handen bij elkander behoord? Ik had tijd in overvloed om daarover na te denken, vóór ik de werkelijke geschiedenis vernam, en mijne fantasie maakte er zich intusschen eene voorstelling van. De kleine handschoen had zeker aan eene zeer voorname dame toebehoord, die zonder twijfel den eigenaar van den verscheurden mannenhandschoen bemind had, — waarschijnlijk haar jongen genialen muziekmeester. De muziekmeesters van vroeger droegen immers niet altijd onberispelijke handschoenen. Het prachtige vertrek zag ik reeds voor mijne oogen, waar zij gewoon was hem te ontvangen. Fraaije meubels stonden langs de wanden; de hooge vensters hadden het uitzigt op een stil park met prachtige boomen; in het midden der kamer stond de kostbare vleugel, — op den lessenaar lag Beethovens *apassionata* opengeslagen, — op een zijtafeltje had men een Italiaanschen tuinhoed achteloos neêrgeworpen; — de sierlijke handschoenen daar naast, met de afdrukken der smalle nagels, droegen de kleur van de reliquie van den ouden dokter. Eene slanke, elegante vrouwengestalte liep ernstig op en neêr; het was de leerling, die haren leermeester verwachtte. De sleep van het lichtgroene zijden kleed ruischte zachtjes, — een golf van witte kant viel uit de half open mouwen langs de armen naar beneden. Het donker blonde haar was in dikke vlechten opgemaakt,

— een enkele lange lok viel achter het kleine linker oor tot op den boezem neder. Het fijn besneden gelaat, met de zenuwachtige uitdrukking van ongeduldige verwachting, was over de schouders heen naar de deur gewend. Thans bleef zij staan; voetstappen lieten zich hooren; de jeugdige toonkunstenaar verscheen op den drempel. Een belangwekkende kop, een tenger, min of meer gebogen ligchaam, — oogen vol vuur, maar te gelijkertijd zwaarmoedig, — donker, eenigszins gekruld haar — de eene hand achteloos in een zwarten handschoen gestoken, de vingers der andere hand speelden met dien tweeden zwarten handschoen. — Ja, zoo moest het zijn; de geschiedenis was gereed. En het slot was natuurlijk hoogst treurig: scheiding of dood.

„De mooiste sprookjes eindden zoo...”

Hoe dikwijls heb ik glimlagchend aan die geschiedenis mijner fantasie gedacht, nadat ik de ware geschiedenis vernomen had.

Op een der pleinen te Weenen namelijk was, vele jaren geleden, een handschoenwinkel, waar men niet slechts de fraaiste, maar ook de goedkoopste handschoenen in de keizerstad kocht. De verkoopster zelve was de dochter van den handschoenmaker en beroemd wegens haar fraaije hand, haar liefvallig gezigtje en aardig voorkomen. Voornaam en gering kocht dan ook bij de lieve Nanny. Al had zij ook een handschoen van het slechtste leder over hare vingers getrokken en dan hare hand op tafel gelegd en vijf gulden voor het paar gevraagd, dan zou men haar den prijs betaald hebben, zonder iets af te dingen, verzekerde de dokter, want elke dame zou natuurlijk gedacht hebben, dat haar eigen hand er even fijn en bevallig zou uitzien als die der verkoopster. Bij de mannen steeg de epidemie van handschoenen-verkwisting tot een bedenkelijken graad. Nanny lachte hen soms in hun gezigt uit, wanneer zij zich beklagden, dat een den vorigen dag gekocht paar reeds zoo morsig geworden was, dat er een ander moest zijn. Maar niemand gebruikte meer handschoenen uit den bekenden handschoenwinkel, dan een huisgenoot van de bovenste verdieping, een jong, vrolijk, medisch student. Hij was

onder allen de éénige, die door de aardige handschoenenverkoopster niet uitgelagchen werd, wanneer hij ieder oogeblik terug kwam. Zij beknorde hem integendeel vriendelijk wegens zijne verkwisting, zooals een oudere zuster haar broeder zou doen, en bood zich aan de gedragene handschoenen zoo goed als nieuw te herstellen, en losgegane knoopjes of naden te maken, wanneer hij haar daarvoor elken avond iets op zijne viool voorspelen wilde; een voorstel, waarin de jonge student maar al te gaarne genoegen nam.

Nanny namelijk hield, even als de meeste Weener jongelieden, ontzaggelijk veel van muziek, en speelde zelve een paar deuntjes op de piano; maar de viool was haar lievelingsinstrument. En zoo was het gekomen, dat de aanstaande dokter elken avond in de stille woonkamer van den handschoenfabrikant kwam en zijne lievelingstukken, meestal oude volksliederen, zooals de rattenvanger van Hameln en dergelijke speelde.

„Er is niets mooijers op de wereld, dan zulk een gezang op de viool,” zei Nanny dikwijls, „en wanneer de engelen in den hemel geen viool spelen, loop ik weg en kom ik weêr hier beneden. Als de rattenvanger werkelijk op de viool heeft gespeeld, kan ik mij gemakkelijk begrijpen, dat allen hem volgen moesten, zelfs tot in het water of in een vreemd land.”

Van tijd tot tijd kwamen er 's avonds ook een paar vriendinnen van Nanny, en dan ging men lustig aan het dansen, zoodat de stofwolken in het kleine vertrek opstoven. Dan werd bij afwisseling viool en piano gespeeld. Het was inderdaad zonderling, hoezeer de klank der viool het meisje betooverde. Zij kon daar onbewegelijk, als vastgenageld nederzitten, wanneer de tonen, zoo lang uitgerekt als diepe zuchten, omhoog zweefden. „Daar zit toch zeker een tovenaars in dat ding, ik laat het mij niet ontstrijden,” sprak zij soms in gedachten, bijna angstig, en zij tikte met den vinger op de viool. „Hij lokt ons aan, zoo als de booze Loreley arme schippers lokte. Ik word vaak wezenlijk bang.”

Hoe verrukkelijk was het, op deze wijze een soort van magt over zulk een lief schepseltje te kunnen uitoefenen! De jonge student had soms zijn viool wel willen omhelzen.

Allerlei kleine geschenken, die hij het lieve meisje had afgetroggeld, had hij slechts aan hare tonen te danken, een roos, een blaauw lint, een handschoen, dien zij gedragen had, toen zij op het studentenbal met hem gedanst had. In zijn hart ontkiemde de eerste liefde; het was zulk een vrolijke, onbezorgde tijd:

„Och, mogt het maar immer zoo blijven!”

Weêr was een winter voorbij gegaan. Daar greep eene gebeurtenis plaats, die de geheele keizerstad in opschudding bragt, zooals een landschap door een onweer: een levend wonder, een natuurverschijnsel in menschenlijke gedaante werd zichtbaar. Nicolo Paganini gaf te Weenen zijn eerste concert. De beschrijving van de geestdrift, welke deze zonderlingste aller muziktovenaars verwekte, klinkt schier als een sprookje uit oude tijden. Op halfvergane blaadjes in de reliquiekast van den ouden dokter vond ik die berigten over Paganini's optreden te Weenen. „De geheele bevolking nam deel aan deze geestdrift. Den 29sten Maart 1828 gaf de beroemde Genuëes zijn eerste concert.” De muzikale courant te Weenen, die de voormalige student op zekeren dag met alle plegtigheid voor mij op de tafel uitspreidde, zegt daarover woordelijk: „29 Maart in de K. K. balzaal: concert van den heer Nicolo Paganini. De groote naam van dezen in geheel Italië zoo hoog gevierden kunstenaar, welke nu ook onze keizerstad met een bezoek vereerde, was de magtige hefboom, om, in weerwil van de hooge entree — 10—5 gulden — een tallooze schaar nieuwsgierige kunstliefhebbers en kunstenaars tot zich te trekken. In dezen heeft de faam eens eerder te weinig dan te veel gezegd, en maar ééne stem laat zich onder deskundigen en leeken hooren: Paganini staat op een standpunt éénig en alleen, ja, onovertroffen onder zijn tijdgenooten daar! Na de opening van het concert door de ouverture van Beethovens *Fidelio* verschijnt een lang, mager, bleek, ziekelijk man met een schier woest voorkomen, voor den muziklessenaar; het orkest speelt een levendig *Allegro maestoso*; eerst aan het slot van het tamelijk lange retornel, begint de kunstenaar zijn instrument te bespelen. Reeds de eerste tonen met groote

stoutmoedigheid daaraan ontlokt, verraden terstond eene onvergelykelijke kunstvaardigheid. Wat wij vervolgens te hooren kregen, ging alles te boven en laat zich in woorden niet beschrijven; genoeg, dat zelfs de meest geachte zijner kunstgenooten zich te vergeefs over de mogelijkheid daarvan het hoofd breken. Het meest verhevene, gepaard aan vlekkelooze zuiverheid; de hoogste en laagste tonen in pijlsnelle passages in zestiende maat, waarvan de eene steeds *pizzicato*, de volgende *coll' arco* uit gevoerd wordt, — alles zoo helder en bevallig, dat ook de fijnste klank aan het gehoor niet ontgaat, een snel op- en neergaan der snaren zonder tusschenpoos in de moeilijkste passages, — dit alles, wat onder andere omstandigheden ligt aan charlatanerie zou grenzen, noodzaakt hier, in zulke ondenkbare volkomenheid uitgevoerd, tot bewondering, tot sprakelooze bewondering.

Als met een tooverstaf veranderd was de kunstenaar in et *adagio*. Geen spoor meer van die vroegere *tours d'adresse*. Een zielvolle zanger in edelen gebonden stijl en teederen envoud, hemelsche tonen voortbrengend, die uit het hart tot het hart spreken, — het was het gevoel der waarheid in de heerlijkste triumpf der natuur! Het allerliefste thema in het rondeau stemde weder tot vrolijkheid; een helder verenen klokje accompagneerde van tijd tot tijd en de concertgever wedijverde hiermede in zijn wonder zoete flageoletten, voor welke hij, zooals door het menigvuldig gebruik jkt, eene schier al te groote voorliefde scheen te hebben, en beide smolten zoo innig ineen, dat het scherpste voor vergeefsche pogingen deed om ze van elkander te verscheiden.

Na deze met onbeschrijfelijke geestdrift aangehoorde uiting, trad signora Bianchi, de reisgezellin van den virtuos, op. Zij zong eene aria van Paer, goed, vlug en met smaak; toch mogt zij, na hetgeen was voorafgegaan en verwacht werd, naauwelijks meer dan de gewone vriendke beleefdheidsbetuigingen verwerven. Nu droeg Paganini *sonate militaire* met accompanement van het volle orkest, alleen op de G-snaar voor, en wel op eene wijze, die *non plus ultra* genoemd worden mag. Nu eens meende men geluid van den donder, dan weder de zoete tonen van Aeolus-harp te hooren; terwijl hij verscheidene thema's

b. v. Mozarts *non più andrai*, met wegslepemde kracht uitvoerde, legde hij, in tegenoverstelling daarmede, in de beide motieven uit Acina von Weigl de teederste uitdrukking van zachte vrouwelijkheid, en gaf door een en ander het onwedersprekelijk bewijs, dat hij alles vermag, wat hij slechts wil. Op eene aria van signora Bianchi van Romani, volgde nu het laatste stuk; vooreerst als introductie een hartstogtelijk largetto, dat hij in de gevangenis moet gecomponeerd hebben, eene gissing, die noch door het sombere waas, dat op het geheel ligt uitgespreid, noch door den onmiskenbaren weemoed zijner voordragt weersproken wordt.

Na de paaschvakantie zal het tweede met verlangen te gemoet geziene concert plaats hebben. Paganini's spel werkt als eene betoovering. Wij waren aan zijne snaren als geketend, en eerst wanneer deze zwegen, brak de storm van geestdrift los. Men wordt door Paganini's spel aan de fabelen der muziek uit den overouden tijd herinnerd. Wanneer hij zich voor het vergaderde Griekenland op den Isthmus of den Olympus had laten hooren, dan zou men ongetwijfeld altaren voor hem hebben opgericht."

Op gelijke wijze, misschien nog met meer geestdrift, spraken andere bladen. Het was niet meer dan natuurlijk, dat alles, wat slechts vijf gulden te missen had, zich verdrong bij de zoo spoedig op elkander volgende concerten van den kunstenaar; zoo ook de aardige Nanny. De jonge student in de medicijnen vergezelde haar, maar hij schrikte toch bovenmate over de uitwerking van het spel op het meisje. Doodsbleek, verstijfd en onbewegelijk zat zij daar, met gevouwen handen en snel ademhalende. Toen alles voorbij was snikte zij als een kind.

"Het is de wonderman," fluisterde zij als in een droom.

Vele dagen lang verkeerde zij als in een koorts. Hare ouders bekeven haar en hadden bitter berouw, dat zij haar verlof hadden gegeven naar dat concert te gaan. Zij bediende de klanten als eene slaapwandelaarster, verwarde de nummers met elkander en verkocht de dure modehandschoenen *à la Giraffe*, die men destijds bij voorkeur droeg, tot den prijs van de meest gewone handschoenen, en vroeg voor deze, in plaats van één gulden, een concert-kaartje van vijf gulden.

„Éénmaal moet ik hem nog hooren — nog maar éénmaal” — fluisterde zij den student, als haar eenigen vertrouwde, in 't oor, — „en wanneer gij mij daarbij helpt, zal ik u levenslang dankbaar zijn.” En daarop beloofde hij haar zijne hulp en ondersteuning en alles wat zij slechts begeerde — mits zij hem maar een beetje bleef lief hebben, een beetje *veel* evenwel. Nadat zij deze belofte ontvangen had, was de lieve Nanny weder even vrolijk en gelukkig als te voren.

Intusschen verzonk Weenen steeds dieper in den Paganini-wijmel; zijn naam zweefde op aller lippen. Men wilde hem niet slechts hooren spelen, men wilde van hem spreken, hem in eene of andere gedaante bij zich dragen, hem voelen, hem proeven. De Weener huurkoetsiers en marktvrouwen praken in plaats van vijf-gulden-banknoten van: „Paganini's.” De suikerbakkers verkochten zijn portret van witte suiker op donkere chocolade van allerlei grootte. In de restaurants bood men het publiek Paganini-coteletten, Paganini-gebraad, Paganini-kippetjes, Paganini-lapjes aan. De bakkers bakten Paganini-brood in den vorm eener viool. Men droeg niet slechts hoeden, stokken, pijpenroeren en schoenen à la Paganini, maar zelfs verwarde lokken en loshangende vlechten à la Paganini, om van Paganini-linten strikken niet eens te spreken. Kleedingstoffen met violen schelletjes werden algemeen gedragen en zijn portret op allerlei snuisterijen vervaardigd, ja, men verkocht zelfs lichtlichten à la Paganini. Was het te verwonderen, dat de anders zoo voorzigtige handschoenenfabrikant zich ook medeslepen liet en handschoenen à la Paganini vervaardigde, die aan de binnenzijde eene viool en een met bloemen versneden strikstock vertoonden? Zij vonden natuurlijk meest gewenschten aftrek.

De student in de medicijnen scheen zich zelven somtijds eenige nuchtere in de algemeene dronkenschap. Niet hij den vorst op de viool minder bewonderde dan andere, maar hij verloor toch zijne bezinning niet en een zeker deel van smartelijke jaloezij paarde zich aan zijne bewondering. Nanny wilde zijne volksliedjes niet meer hooren, — zelfs om het air van den rattenvanger van Hameln vroeg og somtijds.

Op zekeren dag gebeurde het ongehoorde, dat de hooggeprezene in levenden lijve, in gezelschap van signora Bianchi, den kleinen handschoenwinkel binnentrad, zijn met zwarte handschoenen bedekte wonderhand op de toonbank legde en in schier onverstaanbare taal nieuwe handschoenen vroeg. De aardige Nanny had den „wonderman” terstond herkend. Zij begon te beven, purpergloed en doodelijke bleekheid wisselden elkander af, de adem begaf haar. Met een uitdrukking van angst en toorn te gelijk hingen de oogen van den student, die zich *toevallig* in den winkel bevond, op het geliefde gelaat. Hij had den noodlottigen tooveenaar wel willen aanpakken en met een enkelen ruk de deur uit willen werpen. Werktuigelijk greep de schoone hand der schoone verkoopster naar de bekende doos met handschoenen *à la Giraffe*. „Hier zijn handschoenen *à la giraffe*,” fluisterde zij met half gesmoorde stem, met bevende handen de handschoenen uitspreidende.

Met eene beweging van ongeduld schoof de kunstenaar deze licht gekleurde fraaijgheden ter zijde. „Neen, neen, signora, van een ander dier,” mompelde hij. Zij zag hem aan, zonder zich te bewegen. Daar plaatste de student op eens een andere doos op de toonbank, en met een boosaardigen glimlach het deksel er af nemend, zei hij: „Hier zijn handschoenen *à la Paganini*!” De hooggeprezene zag snel op — een bliksemstraal uit de somber overschaduwde oogen trof den jongeling, maar te gelijktijd gleed de schaduw van een glimlach over het doodsbleek gelaat. Signora Bianchi echter barstte in een luid gelach uit, en verzocht den zonderlingen koopman in een bekoorlijk gebroken Duitsch, dadelijk alle handschoenen van deze nieuwe diersoort voor haar in te pakken. Dit geschiedde. De schoone vrouw nam daarop den arm van haar geleider, knikte den knappen student nog eens schelmachtig toe, en slechts de gescheurde zwarte handschoen bewees, dat de verschijning van Paganini in den kleinen handschoenwinkel geen droom geweest was.

Het is droevig te verhalen, dat de bekoorlijke Nanny Weenen, haar geliefde, vrolijke geboortestad, verliet om als bediende van signora Bianchi den wonderman te volgen. De tooverviool trok haar aan. Noch de bede harer troosteloze ouders, noch de voorstellingen harer vrienden waren

in staat haar te weerhouden. „Ik kom terug om te sterven,” zeide zij bij het afscheid, „maar ik kan nog slechts leven, wanneer ik den speelman hoor! De viool heeft het mij nu eenmaal van mijne vroegste jeugd af gedaan; dat weet gij allen! Ik moet meê!”

Zij kwam ook werkelijk terug om te sterven, pas een jaar later, toen de student juist zijn doktersexamen gedaan had. „Zij kon niet tegen het heen en weer reizen,” meende de oude huisdokter. „De viool heeft het haar gedaan,” zei de jonge dokter.

Haar laatste wensch bestemde de handschoenreliquie voor den getrouwen vriend. Op haar sterfdag verlangde Nanny nog éénmaal de eenvoudige volksdeuntjes te hooren, die hij vroeger zoo dikwijls gespeeld had. „Allen, och toe... slechts dat ééne niet, — gij weet welk ik meen,” — smeekte zij heel zachtjes. Sedert dat uur verstomde de viool van den ouden eenzamen man.

Dit was de geschiedenis van *de handschoenreliquie*.

DE VEILIGHEIDSMIDDELEN DER SPOORWEGEN

Niet slechts in Amerika, welks grootsche vervoermiddelen steeds als voorbeeld worden geroemd, ook in Europa verheugt men zich in spoorwegen van groote directe lijnen, welke door middel van sneltreinen den reiziger met spoed, zonder oponthoud en zonder van wagens te verwisselen, honderden mijlen ver brengen.

Dat men zoo gemakkelijk, spoedig en ongestoord als in Oberons wagens over zulke uitgestrekte landstreken triomferend henentrekken kan, heeft men aan eene kleine, oogenschiijnlijk onbeduidende omstandigheid te danken: de gelijkheid der sporen. Alle Europesche spoorwegen, met uitzondering der Russische en enkele Iersche banen, hebben eene gelijke spoorbreedte, dat wil zeggen, de afstand tusschen de beide tegen over elkander liggende rails is overal

even breed, namelijk vier voet acht en een halve duim (Engelsch), zoodat de Spaansche wagens tot in Oost-Pruisen, de Silezische naar Calabrië en de Fransche onverhinderd tot in Zevenbergen loopen kunnen.

Deze zeer te waardeeren kosmopolitische eigenschap der spoorbanen valt bij elken goederentrein in het oog, vooral ook door de bonte verzameling van wagens, die onophoudelijk op de zijbanen der groote stations bij elkander staan. Behalve de zeer verschillend gebouwde wagens der acht en zeventig banen van het Duitsche spoorwegverkeer, tot het welk de gezamenlijke Oostenrijksche, de meeste Nederlandsche lijnen en de Warschau- Weëner-Spoorweg behooren, en die bijna alle kleuren van den regenboog vertoonen, vindt men hier ook steeds Fransche, Belgische, Zwitsersche en ook wel grijs geverwde Italiaansche wagens.

Iedere spoorweg-directie gebruikt echter op hare lijnen zooveel mogelijk hare eigene wagens voor het goederen-transport, omdat voor het gebruik van vreemde wagens huur betaald moet worden, eene lang niet onbeduidende uitgave, die bij de Duitsche spoorwegen in een vorig jaar eene som van omstreeks acht millioen Thaler bedragen heeft.

De aanbevolene noodzakelijke gelijkheid der sporen, vereischt eene groote, deels kostbare waakzaamheid en eene hoogst moeilijke controle, doch die niet in aanmerking genomen mogen worden, tegen over de groote voordeelen, die er uit ontstaan.

De buitengewone snelheid in het verkeer, die wij gewoon zijn in de eerste plaats op rekening van den stoom te stellen, is intusschen ook nog van iets anders afhankelijk — van de signalen namelijk, die wij gewoonlijk geheel over het hoofd zien. Zonder een goed signaalstelsel zou de snelheid der spoortreinen die van gewone vervoermiddelen niet veel te boven gaan, en die van de bedaard daar heen rollende diligence niet overtreffen. Maar gelijk in het menschelijk leven eerst de gedachte vooraf gaat aan de daad, zoo gaan ook de signalen even als gedachten en met de snelheid der gedachte den trein vooruit, bereiden zij den weg, doen zij alle voorbereidselen nemen, die de naderende trein, zoowel voor zijne veiligheid, als voor zijn onverhinderd verder

gaan, noodig heeft, en veroorloven slechts daardoor de locomotief haar reuzenkracht naar omstandigheid ten volle te ontwikkelen.

De welbekende hooge palen met hare van boven aangebrachte armen of vleugels, waren de eerste en zijn thans nog de meest gebruikelijke signaaltoestellen. Men is er zoo aan gewoon geraakt, dat zij op alle banen, waar zij in gebruik zijn, gaarne gezien worden. Ofschoon deze toestellen bij mist de dienst weigeren, en de spoorwachters naar hunne signaalhorens moeten grijpen, om zich met elkander te verstaan, en ofschoon zij niet altijd met den gewenschten spoed kunnen werken, zoodat de sneltrein hen somtijds inhaalt, zoo zijn zij toch bij eene gemakkelijke behandeling, zeer eenvoudig: eene eigenschap van zeer groot belang, daar het eenvoudige, dat niet ligt tot misverstand aanleiding geeft, bij de spoorwegen meer dan overal elders van het hoogste gewigt is.

Des nachts geeft men, gelijk bekend is, met deze zogenaaemde optische telegrafen de signalen, door daaraan omhoog getrokken gekleurde lichten, die overal naar hunne bijzondere beteekenis, wit, rood of groen gekleurd zijn. Later werden bij deze zichtbare signalen de electro-magnetische telegrafen gevoegd en vervolgens ook nog de electricische schellen of alarmsignalen, die kleine langs de baan opgezette toestellen, die met klokken en slagwerk voorzien en door draden met elkander verbonden zijn en door middel der electriciteit het geluid voortbrengen, waarbij de teekens door het aantal en de opvolging der tonen worden aangeduid.

Bij wel ingerigte spoorwegen met druk verkeer worden alle drie de genoemde signalen gelijktijdig gebruikt, en daarbij wordt de oude optische telegraaf in meer volmaaktten vorm als een dag en nacht bezige en vertrouwde seinpaal gaarne in gebruik genomen, terwijl zij zich van de vroegere telegrafen daardoor onderscheidt, dat hare armen met zeer doorschijnende roode en groene glasschijven, zoodanig verbonden zijn, dat wanneer b. v. het teeken „stoppen” de arm der telegraaf regthoekig op het spoor wijst, te gelijker tijd aan het achtereinde van den arm de roode schijf zichtbaar is, die bij het teeken „langzaam vooruit,”

wanneer de arm schuins naar beneden wijst, door de groene schijf wordt vervangen, terwijl bij het teeken „baan vrij,” waarbij de arm schuins naar boven gerigt is, geenerlei schijf te zien is. 's Nachts wordt dan een lantaarn aan de telegraaf bevestigd en wel zoo, dat de roode en groene glazen bij het geven der beide eerste teekens onmiddellijk voortaan komen te staan, en dus rood en groen licht geven, aldus ook bij nacht de positie van den arm aanduiden, terwijl bij het teeken „baan vrij,” slechts het witte licht der lantaarn zichtbaar is.

Voor dat een trein langs een op deze wijze ingerigte lijn vertrekt, wordt de aankomst op het eerstvolgende station vooreerst door de electrische telegraaf aangekondigd en vervolgens als teeken van „geef acht,” de electrische klok langs den geheelen weg tot aan het volgende station in werking gebragt, en daarmede overal gelijktijdig het voorgeschrevene aantal slagen gegeven, waardoor de oplettendheid der baanwachters langs de geheele lijn onmiddellijk op den trein, die in aantogt is, gevestigd wordt. Ieder baanwachter geeft vervolgens, nadat hij zich vooraf overtuigd heeft, dat zijne baan in orde is, met de telegraaf, die, wanneer geen trein in aantogt is, steeds op „halt” wijst, zoolang het teeken „baan vrij,” totdat de aangekondigde trein voorbij is, waarna hij dat teeken dan weder in „halt” verandert. Heeft dus een baanwachter geslapen, het klokken-signaal niet gehoord, en dus ook zijn signaal „baan vrij” niet gegeven, dan stremt hij het verkeer, hetgeen een of ander lezer wel eens tot zijn verdriet zal ondervonden hebben.

Behalve deze signalen op de baan moet elke trein en elke locomotief, die van eene hoofdlijn op eene zijlijn overgaat, bij dag zoowel als bij nacht bepaalde ligt herkenbare teekens hebben en een zeker aantal seinen met het stoomfluitje geven, door welke zijn rigting wordt aangeduid. Bovendien moet elke trein bij nacht van voren en van achteren goed verlicht zijn, en eindelijk mag geen extra-trein vertrekken, zonder te voren door een voorafgaanden trein aangekondigd te zijn, hetgeen geschiedt door een roode vlag aan den achtersten wagen van den trein, elders wel eens vervangen door van wilgenrijs gevlochtene, roode schijven, welke bij nacht vervangen worden door lantaarns met

rood gekleurde glazen; gelijk dan ook elke extra-trein weder bijzondere kenteecken heeft, die bij dag in groene schijven en 's nachts in groene lichten bestaan, die op den achtersten wagen aangestoken zijn, waardoor aan de baanwachters te kennen wordt gegeven, dat de trein nog den zelfden dag, of wanneer het avond is, nog den zelfden nacht terug komen zal.

Een gewigtige rol spelen de elektrische afstandssignalen, die op plaatsen in gebruik zijn, waar een bijzonder druk verkeer of belangrijke snijpunten een meer voorzigtig rijden noodig maken. Zij bestaan uit holle palen, in welke een elektrisch toestel geplaatst is, terwijl boven op den paal een twee voet lange roode arm naar beneden hangt, die, aldus geplaatst, „baan vrij” beteekent. Zoodra echter op het elektrische toestel het teeken „lijn bezet” gegeven wordt, heft zich de roode arm regthoekig omhoog, welk sein bij nacht door een daar aan hangend rood licht kenbaar wordt gemaakt. Deze toestellen zijn bovendien door verbindingsdraden aan elkander verbonden en zoo vervaardigd, dat elk daarmede bekend wachter signalen geven, maar ze niet weder wegnemen kan, daar hij daarbij geheel afhankelijk is van zijn nabuur. Heeft b. v. de eerste signaalwachter, dien de van station A. vertrokken trein N° 2 voorbij komt, met zijn afstandssignaal het sein „voorzigtig” of „lijn bezet” aangeduid, en daarmede aan trein 2 te kennen gegeven, dat trein 1 zich nog tusschen dit punt en het eerst volgende signaaltoestel bevindt, dan kan de wachter bij laatstgenoemd toestel, het door den eersten wachter gegeven signaal „lijn bezet” slechts daardoor weder wegnemen, dat hij, nadat trein 1 gepasseerd is, nu eveneens tot waarschuwing voor trein 2 het sein „lijn bezet” geeft; want op het zelfde oogenblik, waarop hij dit sein, door op een veer te drukken, zichtbaar doet worden, bewerkt hij te gelijker tijd langs electrischen weg, dat dat sein op den vorigen paal weggenomen wordt.

Tot de afstandssignalen behooren ook de nuttige elektrische seintoestellen, welke op druk bereden banen op een afstand van drie duizend ellen van elkander geplaatst zijn, en door een zwarten wijzer te kennen geven, of zich in de tusschenruimte van het eene toestel naar het andere een

trein ophoudt. Is dus een trein van station A. naar station B. op weg gegaan, dan seint A. den trein eerst naar de eerstvolgende, op 3000 ellen verwijderde seinplaats en laat geen anderen trein passeren, voordat van die post door het toestel het sein terug ontvangen wordt, dat de vertrokken trein daar aangekomen is. Zoolang dit niet het geval is, wijst de zwarte toestel aan station A. op „lijn bezet,” terwijl een tweede, daaronder geplaatste roode wijzer als het ware voor kwitantie dient; want deze geeft door zijne plaatsing aan, of het gegeven sein, op het eerstvolgend seintoestel te voorschijn gekomen is. Een electrisch klokwerk staat daarmede weder in verband en dient om de afzonderlijke wachters vooraf op het toestel opmerkzaam te maken.

Tot de belangrijkste seinen behooren verder ook de teekens van halt. Op alle belangrijke punten, vooral in de nabijheid der stations, staan die op verren afstand zichtbare, 's nachts met weerkaatsende groene of roode lichten voorziene waarschuwingsschijven, meest cirkelrond op een beweegbaar toestel geplaatst en van blik vervaardigd. Zij worden door aan een draad te trekken door den wachter omgekeerd en beduiden „halt”, zoodra de volle vlakke naar den trein toegewend is, hetwelk geschiedt om botsingen te voorkomen. In Engeland, en vooral ook in Frankrijk, zijn op plaatsen, waar verscheidene sporen zamen loopen, ook de hekken met zulke, somtijds ver van elkander verwijderde „halt”-schijven door draden op zoodanige wijze met elkander in verband gebracht, dat de wachter, wanneer hij voor een in aantogt zijnden trein de hekken opent, te gelijk deze schijven op „halt” stelt, daardoor andere treinen afsluit en den trein, die van het eene spoor op het andere overgaat, naar alle kanten veiligheid verschaft. In Frankrijk heeft men ook op verschillende drukke vereenigingspunten botsingen daardoor onmogelijk gemaakt, dat de elkander kruisende lijnen door bruggen boven en onder elkander heen gelegd zijn.

Zonder de boven vermelde elektrischen afstandssignalen, welke den hoofd-conducteur voortdurend aanwijzen, met welke snelheid gereden kan worden, zou het spoorwegverkeer in Englands hoofdstad bezwaarlijk te regelen en steeds aan de ernstigste gevaren blootgesteld zijn; want vier duiz-

zend treinen trekken dagelijks door deze zee van huizen, en drie duizend zes honderd daarvan voorzien alleen in het locale verkeer met de stad zelve, terwijl slechts de overige vierhonderd van buiten komen. Driemaal honderd duizend passagiers maken dagelijks van deze treinen gebruik. Verscheidene groote stations zien dientengevolge dag aan dag omstreeks veertig duizend menschen in- en uitstijgen.

Om zulk een rusteloos drijven en jagen te beheerschen, is juist de volmaaktheid van het Engelsche seinwezen en de koelbloedigheid van het Engelsche ras noodig. Menschenhanden zijn niet toereikend om de talloze hekken bij tijds te bedienen. Een zeer volkomen mechanismus aan alle groote vereenigingspunten van het verkeer dient om vele hekken te gelijk te openen en te sluiten. Bij kruiswegen en in de nabijheid der stations werkt de wachter in een tusschen de sporen staand klein huisje en rigt daar, door middel van hefboomen, alle nabij zijnde hekken te gelijktijd, en maakt ook, door enkel op metalen knoppen of andere kleine hefboomen van een electromagnetisch signaaltoestel te drukken, op verscheidene plaatsen de verschillende seinen zichtbaar of hoorbaar, welke voor de veiligheid der aankomende en vertrekkende treinen noodig zijn. Deze toestellen, gelijk mede de hefboomen voor het openen en sluiten der hekken, zijn zoo vernuftig met elkander in verband gebragt, dat de beambte met de zorg er voor belast, alle grepen slechts in eene bepaalde volgorde, in overeenstemming met het te geven sein, doen kan, daar zij anders weigeren. De wachter kan b. v. geen hefboom bewegen, die een daarmede in verband staand hek voor een naderenden trein opent, voordat hij den hefboom, die het sein daarvan geven moet, in werking heeft gebragt en die vooraf het noodige veiligheidssein geeft, en het seintoestel kan dan niet weder verplaatst en het daarmede gegeven veiligheidssein weggenomen worden, voordat, door middel van den anderen hefboom, de hekken weder gesloten zijn geworden.

De vermelde signaalstelsels, die met kleine afwijkingen schier overal in gebruik zijn, worden nu nog tot een meer volkomen geheel gemaakt door signalen, die eveneens een bepaald systeem uitmaken. Deze signalen worden door het personeel der treinen, der stations en de baanwachters met

handen, kleine vlaggen, lantarens en fluitjes gegeven, zoodoornede door de seinen met de stoomfluit, en de thans meer in gebruik komende knalsignalen, welke, in den vorm van kleine met ontplofbare stoffen gevulde kogels, bij nacht, mist, storm of sneeuwbuijen, wanneer de optische seinen slecht zichtbaar zouden zijn, voor en achter een vastgeraakten of gederailleerden trein op de rails gelegd worden, bij het overrijden ontploffen en den daardoor naderenden trein het sein tot stoppen geven.

Met deze seinen, die eene steeds voortdurende volmaking in het aanzijn had geroepen, scheen de maat van mensche-lijke voorzorg voor leven en bezitting nagenoeg uitgeput te zijn, toen drie jaren geleden een moord, door een Duitsch kleërmaker in den coupé van een Londenschen trein onder het rijden gepleegd, de geheele aandacht van het publiek vestigde op de verre, nog slechts weinig in het oog gevallen hulpeloosheid, waarin de alleen reizende passagier zoo dikwijls gedurende zijn togt geraakt. Geheel Engeland stond verschrikt op en eischte van zijn spoorwegmaatschappijen eene gemakkelijke en doelmatige gemeenschap tusschen de passagiers en het personeel van den trein, gedurende de reis. Maar dit was eene moeilijke kwestie, daar de Engelschen hardnekkig bleven hangen aan het zoogenaamde Engelsche, ook elders gevolgd wagensysteem met zijne afzonderlijke coupés en toch ook in de gelegenheid gesteld wilden zijn om ten allen tijde den conducteur te roepen, die, daar de Engelsche wagens geen loopplanken hebben, onder het rijden geheel van de passagiers afgescheiden is.

De maatschappijen werden weldra met plannen en uitvindingen overstelpt en moesten onder den onwederstaanbaren drang der openbare meening zich tegen wil en dank laten vinden tot eene menigte proefnemingen van de meest geschikte middelen tot een onverhinderd verkeer binnen in de treinen, welke doorgaans bleken onpraktisch te zijn. De volstreckte noodzakelijkheid eener gemakkelijke gemeenschap tusschen de passagiers en de beambten van den trein, ook onder weg, bleef echter bestaan en houdt nog heden ten dage in Engeland en Frankrijk de hoofden der knapste mannen van het vak bezig. Uit de tot nog toe genomen proeven zijn twee seinstelsels voortgekomen, die eenige aanspraak op

doelmatigheid kunnen maken, en dan ook in Frankrijk en Engeland ingevoerd zijn. Bij het eene bevindt zich in elke coupé de trekker eener elektrische bel, die in den dienstcoupé van het personeel van den trein uitkomt. Wordt aan deze bel getrokken, dan klinkt niet alleen dien van den dienstcoupé, maar te zelfder tijd wordt ook, om den coupé van waar geseind wordt des te gemakkelijker te kunnen vinden, daar boven eene schijf zichtbaar, die op de engelsche spoorwegen bij nacht door een opstijgenden vuurpijl (?) vervangen wordt.

Wat de tweede soort van gemeenschap van wagen tot wagen betreft, die vooral in Frankrijk hare toepassing heeft gevonden, zoo zijn ook hier in de coupés knoppen aangebragt, die handvatsels zijn van kleine luchtpompen. Deze staan weder met eene rij van ijzeren buizen onder de personenwagens in verband. Deze buizen zijn onderling door buizen van Caoutschou verbonden en komen uit op een klokwerk in den coupé van den hoofdeconductor. Door twee of drie maal op de knoppen te drukken wordt de lucht in de buizen verdund en de klok in beweging gebragt, terwijl evenzeer boven den coupé, waar zulks geschiedt, een schijf om hoog gaat, die de plaats aanwijst, waar het sein gegeven is.

Bij beide treinseinen zijn de handvatsels en knoppen in de coupés door een glazen bedeksel voor een te ligtvaardig gebruik beschut. Deze bedeksels moeten eerst verbroken worden om het handvat te kunnen bereiken, welks gebruik door aanplakbiljetten verklaard wordt, waarbij men tevens opmerkzaam wordt gemaakt op de straffen, die een lichtzinig gebruik tengevolge zou hebben.

Zulke seinen hebben echter helaas! het gebrek, dat zij, vooral de elektrieke, te kunstmatig en te gevoelig, en dientengevolge aan gedurige beschadiging blootgesteld zijn.

Om deze en andere redenen hebben zulke seinen ook in Duitschland nog geene navolging gevonden. Daarentegen heeft men daar eene oude, practische inrigting te voorschijn geroepen en is men weer begonnen van uit de stoomfluit der machine een koord over den trein heen te spannen. Daar nu in Duitschland, ook onderweg, een meer gemakkelijk toezigt kan gehouden worden door de loopplanken aan elken wagen, zoo is de conducteur, wanneer hij eenig gevaar bespeurt, ten allen tijde, ook bij storm en wind, in

staat om van zijn zetel, door een ruk aan de koord, met de stoomfluit het sein tot stoppen te geven.

Het Amerikaansche personensysteem, volgens hetwelk men, langs de voorzijde der wagens, den geheelen trein doorloopen kan, maakt zulke seinen, behalve misschien het laatstgenoemde, natuurlijk overbodig. Wij dienen echter hier nog gewag te maken van eene uitvinding, die almede tot de reeks van veiligheidsmaatregelen behoort en onder den naam van indicator bij wijze van proef op de Keulsch-Berlijnsche lijn ingevoerd is geworden. Dit bestaat uit een in of onder aan den wagen bevestigd toestel, die door een koord met een der assen van denzelfden wagen in verband staat. Alle afwijkingen onder weg, die de wagen, ten gevolge van zijn zamenstelling of, wat van het meeste belang is, van den slechten of minderen goeden toestand der rails, maakt, worden door de as aan de koord medegedeeld, die daardoor als een kleine drijfriem werkt, raderen en door deze weder eene schrijfsen in beweging brengt, die elke afwijking op een streep papier, die door de beweging van den wagen ontrold wordt, in den vorm van kleine zig-zaglijnen afteekent, welke natuurlijk zooveel te grooter moeten uitvallen, naarmate het stooten der wagens sterker is. Daar de eigenlijke schrijftoestel ook in een coupé geplaatst kan worden, is een beampte, die er het oog op houdt, in de gelegenheid, alle wachthuisjes, bruggen, tunnels, zelfs de mijlpalen, welke de trein passeert, met een potlood op de papierstreep aan te teekenen. Met behulp dezer teekens kan dan later ieder gedeelte van den weg, ja zelfs elke afzonderlijke rail gevonden worden. Een tweede, door een uurwerk in beweging gebrachte schrijfsen wijst bovendien op het papier den tijd aan, zoodat daarop dan ook nog de snelheid van den trein op elk gedeelte van den trein aangeduid wordt. Soortgelijke toestellen zijn op het Pruisische Oosternet reeds lang in gebruik. Zij wijzen niet slechts op elk gedeelte van den weg de aangewende stoomkracht aan, maar, behalve de snelheid van den trein, geven zij ook den duur van het oponthoud aan elk station aan. Zij controleren op die wijze de geheele lijn, terwijl de eerste toestel in het bijzonder den toestand van den weg controleert en elke gebrekkige plaats in zijne stomme vermelding aanwijst.

Ofschoon ten slotte alle seinen langs de spoorwegen slechts een hoofddoel dienen te hebben, en overal gemakkelijk tot een enkel systeem zouden kunnen gebragt worden, vindt men toch op geen gebied van menschelijke bedrijvigheid meer verschil en scherpere afwijkingen dan juist in het seinwezen.

Slechts enkele signalen hebben eene algemeene beteekenis, zoo als die van te stoppen, terwijl de roode, groene en witte kleuren, gelijk mede de seinen der optische telegraphen de meest verschillende beteekenis hebben. Hier wordt het behoorlijk openen of sluiten van hekken door rood, dáár door groen, elders door wit licht aangeduid; blaauw licht heeft men overal buitengesloten, omdat het zoo ligt met groen verward wordt en niet ver gezien kan worden.

MEDEDEELINGEN,

V R A G E N   E N   A N T W O O R D E N

OP ALLERLEI GEBIED.

V R A G E N.

TILLY'S.

Welke zijn de TILLY's, die in de geschiedenis voorkomen, en wat weet men van hen? In hoeverre zijn zij verwant met den veldheer JEAN TSERCLAES TILLY uit den dertigjarigen oorlog?

De steller dezer vragen kent behalve den genoemden veldheer, van wien verscheiden uitvoerige levensgeschiedenissen bestaan (*), ook nog de volgende TILLY's:

(*) Zie b. v. VON HORMAYR, *Taschenbuch d. Vaterl. Geschichte*, Deel XXVIII. p. 81—195 (in voce). Van denzelfden nog een stukje in *Taschenbuch* v. 1840.

v. VILLERMONT, *Tilly, ou la guerre de trente ans*. 1859. (In een aanhangsel vindt men Tilly's correspondentie.)

.....TILLY, generaal der ruitery in den successie-oorlog 1706—1711 (*)

.....TILLY, kapitein der ruitery bij den moord van de gebroeders de Witt te 's Gravenhage in 1672.

HENDRIK TILLY, geboren 29 Sept. 1662, te Ostende, overleden in het proveniers- (renteniers-) huis te Haarlem in 1765. (Ongehuwd.) (Volgens een portret, vervaardigd op 102 jarigen leeftijd, afkomstig uit de collectie Huurkamp v. d. Vinne te Haarlem.)

CLAES TILLY, broeder des vorigen (?), uitvinder der bekende Haarlemmer olie in 1698, schoolmeester (of onderwijzer in de Fransche taal) te Haarlem. (geb. circa 1668 te Ostende (?)) (†).

ABRAHAM TILLY, zoon des laatsten, geb. te Haarlem 1726, overl. aldaar 1804. (gehuwd met C. v. d. Kastele.) Haarlemmerolie-fabrikant.

CLAES TILLY, zoon des vorigen, geb. te Haarlem 1769, overleden aldaar in 1825 (gehuwd met M. van Leeuwen). Haarlemmerolie-fabrikant.

J. Graaf DE TILLY was gouverneur-generaal van Maastricht. Overleed in 1728. (§)

Waarschijnlijk is een paar geslachten vóór den beroemden veldheer een tak tot het Protestantisme overgegaan, terwijl de andere Catholiek is gebleven. (Toen nog in Frankrijk.)

De Protestantsche tak is bij de herroeping van het edict van Nantes (als Hugenootten) uit Frankrijk vertrokken en na eenig oponthoud in de Zuidelijke Nederlanden gevestigd. Al wat ik omtrent de hierboven opgenoemde personen weet, heb ik vermeld. Ik voeg nu nog een paar vragen hieraan toe.

Dr. O. KLOPF, *Tilly im dreissigjährigen Kriege*. 1861.

(ANONYMUS?) *Joh. Tserclaes Graf von Tilly*. Leipz. 1792.

Du MONT, *Fragments* (généal.) Vol. II. p. 57.

HÜBNER, *Geneal. Tabellen*. T. II. enz. enz.

(*) Over dezen zie men: S. v. GOSLINGA. *Mém. relat. à la guerre de succ. de 1706—1709 et 1711*. Leeuwarden 1857. (o. a. p. 51, 57, 70, 71, 103, 104, 127, 135, 136.)

(†) Zie KONING, *Tafereel der stad Haarlem*. Deel V. p. 263—265. (Koning was met dezen verwant.)

(§) Zie *Notice sur le Feld-marechal. T. comte de Tilly* † 1728. Maastricht 1867. *Mém. de Laus. et du Comte de Tilly*. Paris, Didot. (?)

Welke TILLY's vermeldt WAGENAAR in de *Nalezingen* op zijn werk? (Zie D. VI, X, XI, XIV, XVII, alsook BOSSCHA, *Hedendaden*, enz.)

Bij welke gelegenheid is de Catholieke tak in den adelstand verheven?

Behooren de in de geschiedenis onzes vaderlands bekende TILLY's ailen tot den Protestantschen tak?

Zijn er van deze laatsten nog dien naam voerende afstammelingen in ons land?

Wat vermelden omtrent de TILLY's het *Genealogische Taschenbuch der gräffliche Häuser* of id. *der freiherrliche Häuser*, beiden bij PERLHES te Gotha, en de Fransche en Belgische *Annales de Noblesse*?

Welke is de genealogie der grafelijke TILLY's? — Welke die der anderen?

Alle mededeelingen zullen welkom zijn

Ten slotte deel ik kortelijk den levensloop van den veldheer JEAN TSERCLAES DE TILLY mede, om daaraan een korte beschouwing van zijn persoon toe te voegen.

Hij was geboren op het landgoed *Tilly* bij Gembloux in Brabant. In 1610 werd hij veldmaarschalk van Beijeren. Inneming van Praag (8 Nov. 1620.) Verovering van Boheme, Verovering van de Paltz (1622). Slag bij Stadtlohn in 1623. Slag bij Lutter in 1626. Tot keizerlijk generalissimus benoemd in 1630. Bestorming van Maagdenburg in 1631 (10 Mei, zijne zoogenaamde hoogtijd). Geslagen door Gustaaf Adolf bij Breitenfeld in 1631 (17 Sept.) Gewond bij Rain en daaraan overleden te Ingolstadt in 1632 (30 April). Hij bleef ongehuwd. Zijn lijfspreuk was: „Ich war nie be-rauscht, ich habe nie ein Weib berührt und habe nie ein Schlacht verloren.” In een Jezuïten-collegie opgevoed was hij fanatiek Catholiek en van een streng karakter. Ten onregte wordt hem echter bijzondere wreedheid ten laste gelegd, zooals b. v. de brand van Maagdenburg.

Hieromtrent schrijft de heer van der Schaaff, aan wien ik bovenstaande mededeelingen grootendeels te danken heb, het volgende:

„. . . . alleen over het beruchte bloedbad van Maagdenburg wil ik nog wat zeggen.

Die gebeurtenis is namelijk in onzen tijd in een geheel ander licht voorgesteld, want hoewel Tilly tot nog toe altijd van den brand en het bloedbad wordt beschuldigd, is deze beschuldiging niet volkomen waar. Die zwarte beschuldiging heeft men uit een in het Duitsch geschreven Protestantsch pamflet, *Vox Maagdenburgica*, in 1632 uitgekomen, geput en ongelukkig heeft dit pamflet de andere geschriften over dat feit verdrongen. Maar wordt in dat stuk de schuld al niet geheel aan Tilly toegeschreven, de nieuwe historische krietiek rekent hem er nog minder van toe.

De brand is namelijk door de geëxalteerde partij in Maagdenburg aangestoken, en dat de stad afbrandde streed ook zeer tegen Tilly's belang. De stad was voorzien van levensmiddelen en Tilly leed gebrek, zoodat die hem dus uitnemend zouden te pas gekomen zijn. Daarenboven was Tilly een edelman, volstrekt niet de persoon voor dergelijke feiten; in zijn leger toch had hij zoowel Protestanten als Catholieken en de Lutherschen hadden er zelfs een eigen veldprediker; men zegt ook dat hij over de gebeurtenis tranen gestort heeft.

De barbaarsche woorden, die Schiller in zijn boekje over dien oorlog Tilly in den mond legt, verhuizen dus ook naar het rijk der fabeltjens, en zoo Vondel thans leefde maakte hij zeker ook een beter grafschrift voor hem (*). Schillers *Dertigjarige oorlog* heeft geen historische waarde; het had uit de *Dames-almanak*, waar Schiller het voor geschreven heeft, maar nooit moeten worden overgedrukt."

Tot zoover de heer v. d. Schaaff.

PRATO...

(*) Het bedoelde grafschrift van Vondel luidt:

„O Serklaes, denk, uit helm noch harrenassen
Die moordvleck uit te schuuren noch te wassen.
Uw grafschrift zij: „Tilly (elck schreij', die 't hoort)
„Heeft Maagdeburgh verdelgt door maegde-moort.” —

Zie VONDEL, *Zegezangen*. — *Lijckoffer van Maegdeburgh*, ontsteeken op het hoogh outaer bij Leypzigh, door den onverwinnelycken koninghlijcken heldt, Gustaef Adolf, arm der Duitsche vrijheit. (40 regels van 't eind.)

H E T

LEESKABINET.

H E T
LEESKABINET.

MENGELWERK

TOT

GEZELLIG ONDERHOUD

VOOR

BESCHAAFDE KRINGEN.

1871
MET PLATEN.

Tweede Deel.

AMSTERDAM,
ABRAHAM FRIJLINK,
1871.

H E T
LEESKABINET.

MENGELWERK

TOT

GEZELLIG ONDERHOUD

VOOR

BESCHAAFDE KRINGEN.

1871
MET PLATEN.

Tweede Deel.

AMSTERDAM,
ABRAHAM FRIJLINK,
1871.

I N H O U D.

De lotgevallen van Willem Flink. (Geschiedkundige novelle uit den tijd der Patriotten en Prinsgezinden.) Door Js. van REYN.	Blz. 1.
De badplaats Pierrefonds.	// 26.
Uit het leven van keizer Maximiliaan.	// 30.
Een moderne asschepoetster-geschiedenis.	// 50.
De man met het ijzeren masker. Door H. TREDEMAN. (<i>Vervolg</i>).	// 56, 111.
Zevende Hoofdstuk. — Beaufort: zijn lotgevallen; zijn karakter. — Stelsel van Lagrange-Chancel, die in hem den man met het // ijzeren" masker meent te hebben ontdekt. — Bewijsgronden (?) door hem aangevoerd. — Hun onbeduidendheid. — De tocht naar Kandia. — Motieven, die er toe hebben geleid. — Een groote uitfal tegen de Turken mislukt. — Waarschijnlijkheid van Beauforts heldendood. // —, —	

Maandelijksche kout. Door Mr. K. VAN VALCKEN-

BURGH. . . . . Blz. 67, 144, 225.

Het Noorderlicht. Door FRISIUS. . . . . Blz. 81.

Amadeus, hertog van Aosta, koning van Spanje. " 96.

De Amerikaansche vrouwen. . . . . " 101.

De Bloemententoonstelling in 't Paleis voor Volks-

vlijt. (1 April 1871.) Door SAGITTARIUS JR. . . " 125.

Franciska. Door T. DE BRÛNE. . . . . " 129

Dichtstukjes op en van Balthazar Bekker, c. s.

Door Dr. A. DE JAGER. . . . . " 161.

I. Aan den Hr. Balthazar Bekker, met agt

van mijne kinderen, aan hem geschikt. " —

II. Op de uitlegging van den profeet Daniel,

door Dom. B. Bekker, doctor en predi-

kant te Amsterdam. . . . . " 162.

III. Goede reys aan den Heer B. Bekker, van

Hinnama tot Jelsom in Vrieslandt. . . " —

IV. Antwoordt op de goede reyze mij en den

mijnen toegewenscht door den Hr. R. de

Lover, Med. Doct. . . . . " 163.

- V. Aan Mons. Joan Hendrik Bekker, op zijn
 aanvang ter hooge schoole te Franeker, in Sept. 1693. . . . . Blz. 164.
- VI. Aanden Eerwaarden Hooggeleerden Heere
 Joan Hendrik Bekker, predikant te Hylsom, op zijn huwelijk met juffr. Unia
 Bauconides. . . . . " —
- VII. Dankhebt aan Doct. B. Bekker, voor zijn
 lof over mijne lijkverssen, 1687. . . . . " 165.
- VIII. Ootmoedig verzoek aan Dr. B. Bekker,
 den 12 Nov. 1688. . . . . " —
- IX. Op 't boek van Doct. B. Bekker, ge-
 naamdt: *De betooverde Weereld*. . . . . " 166.
- X. Aan de lofzeggers van B. Bekker. . . . . " —
- XI. Proeve van Bekkers boek. . . . . " —
- XII. Aan D^o. Gellius over Bekkers boek. . . . . " —
- XIII. Antwoordt van juffrouw Veronica Fullen-
 nia, aan haren egtgenoot B. Bekker, door
 mij berijmdt. . . . . " 167.
- XIV. Grabschrift voor den Eerwaarden en Door-
 geleerden Petrus Schaak, oudste predi-
 kant te Amsterdam, 1708. . . . . " —

Oom kaptein. Door J. VAN VOLLENHOVEN Jr.	Blz. 170.
De vlugt uit den Tower.	" 205.
Geheime genootschappen in Amerika.	" 211.
Arabische vrouwen en meisjes.	" 220.

DE PLATEN ALDUS TE PLAATSSEN :

<i>Kasteel en badhuis Pierrefonds. . . . .</i>	tegenover Blz. 26.
<i>Amadeüs, hertog van Aosta. . . . .</i>	— — 98.
<i>De vlugt uit den Tower. . . . .</i>	— — 208.

DE LOTGEVALLEN VAN WILLEM FLINK.

(GESCHIEDKUNDIGE NOVELLE UIT DEN TIJD DER PATRIOTTEN EN
PRINSGEZINDEN.)

Door J^s. VAN REYN.

I.

Ten westen van de stad Utrecht, ongeveer een uur gaans van het spoorweg-station Harmelen, wordt het oog getroffen door eenen eerbiedwaardigen bouwval. Het is die van het kasteel of huis de Haar. Schilderachtig en romantisch is die ruïne gelegen, te midden van hoogstammig geboomte in de onmiddellijke nabijheid van een nederig dorpje, hetwelk denzelfden naam draagt en een ambachtsheerlijkheid is van eenen tak der adellijke familie van Zuilen van Nyeveld, te Brugge woonachtig.

Met de geschiedenis en een opgave der vroegere bezitters van deze heerlijkheid wil ik mijne lezers niet vermoeijen. Wij kunnen volstaan met alleen te zeggen, dat de burg reeds in het midden der XIIe eeuw bestond, en, na in den loop der tijden verscheidene verbouwingen ondergaan te hebben, nog voor minder dan een eeuw geleden, toen de tinnen en torenspitsen trotsch boven het geboomte uitstaken, tot de aanzienlijkste riddersloten van het Sticht behoorde, zooals dan ook uit den grooten omvang en de zwaarte van het muurwerk, dat door den tand des tijds gespaard bleef, kennelijk is.

Den laatsten heer, door wien het huis de Haar op het einde der vorige eeuw bewoond werd, zullen wij Karel van Ruitensteen noemen. Van dezen wordt verhaald, dat hij slechts een gedeelte van het kasteel als dagverblijf bewoonde, dewijl het in dien tijd reeds te bouwvallig was om tot behoorlijke woning te dienen.

De baron van Ruitensteen bezat een' eenigen zoon, die
1871. II.

het onderrigt genoot van Joachim Jongma, in leven eerzaam schoolonderwijzer in het dorpje de Haar. Hij was geen paedagoog die in eenig opzicht zijn tijd vooruit was, maar van den stempel, zooals men zich moeilijk anders een achttiende-eeuwsch onderwijzer der jeugd kan voorstellen, en dat is — een man van de plak. Toen hij echter de eer had den hoogwelgeboren jonker August van Ruitensteen onder zijne scholieren te tellen, zag hij zich verplicht jegens den zoon van den genadigen ambachtsheer *reverentie* in acht te nemen: hij mogt hem noch straffen, noch verbieden, noch vermanen, en hield deze voorwaarde zoo wèl in acht, dat hij des maandags morgens, aan het slot zijner algemeene toespraak, in welke hij der schooljeugd plagt voor te stellen welke pligten en waarschuwingen Salomo's spreukenboek inhield, nimmer verzuimde te zeggen, terwijl hij op een eigenaardige wijze met de tong tegen het verhemelte smakte: «en dit raakt ulieden boerenjongens allen; de wijze koning zondert niemand uit dan alleen de hoogwelgeboren Jonkers.»

Sommige jongens verkeerden dan ook in den waan, dat jonker August, — aan wien de meester geen andere moeite besteedde, dan om hem te prijzen en te beloonen, ofschoon hij geen van beide verdiende, — zoo niet een bovennatuurlijk wezen, dan toch een geheel ander soort van mensch dan zij zelve was. De meesten zagen dit wel beter, maar durfden het nogtans, uit vrees voor meesters plak en jonkers aanklagte, niet te kennen geven. Willem Flink, de zoon van den timmerman, de held van ons verhaal, was echter zoo gedwee niet, en lag onophoudelijk met het jonkertje overhoop, op wien hij onder anderen zeer vergramd was, om het ontfutselen van een pennemes, met een agaten hecht, dat hij eens van een' oom had present gekregen. Door zijne opruijing werden August allerlei potsen gespeeld. Daar de genadige heer voor velen zijner onderhoorigen zeer lastig, hard en ongenadig was, zagen vele boeren de baldadigheden hunner jongens jegens den adellijken telg niet ongaarne, maar werd iemand der belhamels ontdekt, dan moesten deze en hunne ouders jammerlijk voor die jeugdige plagerijen boeten. Den ouden Helder, rentmeester van het slot, een braaf en vredelievend man, stuitte deze kleine bur-

geroorlog hevig tegen de borst, en als hem de predikant, de schout en anderen hartelijk uitlachten, omdat hij zich die kinderkibbelarijen zoo sterk aantrok, dan antwoordde hij: „Wij zijn er nog niet, lieve vrienden! die kinderen zullen menschen worden. Het onkruid der vijandschap, wraak en partijschap groeit welig op en verstikt soms de zaden des uitwendigen geluks en des inwendigen vredes voor het geheele volgend leven.”

Hij wendde dan ook vele pogingen aan om dat zoo gevaarlijk onkruid tijdig uit te roeijen. Maar wanneer hij het waagde den genadigen heer eerbiedig onder het oog te brengen, dat eene wat minzamer behandeling van zijne onderhoorigen hen het best zoude aanmoedigen tot het betoogen van hunne kinderen, dan fronste deze het voorhoofd, vroeg hem of hij het boerencanaille *patrocineerde*, en keerde hem den rug toe.

Sprak Helder baas Flink of de andere vaders aan, hen vermanende ondergeschiktheid aan hunne jongens te leeren, dan heette het: „Ja, wat kunnen wij tegen de guiterijen onzer jongens doen; gij zijt ook jong geweest.” — En achter 's mans rug was het: „'t Is met den ouden Helder: wiens brood men eet, wiens woord men spreekt. Hij kan ligt het bedorven heerenzeuntje voorstaan; hem durven ze op het slot niet aan.”

De wederzijdsche verbittering groeide derhalve van tijd tot tijd aan, en werd hevig aangewakkerd door de staatkundige oneenigheden, die omtrent dezen tijd aanvingen het geheele vaderland eilendig te verdeelen. Het zou ons te ver afvoeren, en het is hier ook niet de plaats om den oorsprong dezer oneenigheden op te halen (*). Het mag voldoende zijn te zeggen, dat onder de regering van den goeden doch zwakken prins Willem V gebreken in de staatsregeling bestonden, in welke geen verbetering werd gebragt, hoewel men zich in het genot van den vollen vrede en ongemeene welvaart mogt verheugen. Dit, gevoegd bij nog andere

---

(*) Hoewel men mag veronderstellen dat de geschiedkundige feiten, in dit verhaal aangeroord, den meesten onzer lezers bekend zijn, zal een vlugtige herinnering daaraan welligt niet geheel overbodig geacht worden.

oorzaken, gaf velen aanleiding tot ergernis en ontevredenheid. Middelerwijl brak een oorlog uit tusschen de Engelsche koloniën in Amerika en het moederland, waarbij onze koophandel en de voorstanders der vrijheid, wier hoofden door de geschriften van Voltaire en Jean Jacques Rousseau op hol waren gebragt, de partij der Amerikanen omhelsden.

De Engelschen verklaarden ons den oorlog, waarvan de kwade gevolgen door de partijmannen weder aan Willem V geweten werden. Het herstel van den vrede, die in 1784 gesloten werd, gaf wel verademing; doch het gedrag van den erstadhouder in dien oorlog had velen van hem vervreemd en ongunstige gevoelens jegens hem ingeboezemd. De spanning tusschen de zoogenaamde echte vaderlanders, patriotten, en degenen die 's prinsen partij hielden, Oranjeklanten, steeg met den dag en de openbare strijd werd met dezelfde verbittering als in de XIVe eeuw door de Hoekschen en Kabeljauwschen gevoerd.

De baron van Ruitensteen, lid der ridderschap van de provincie Utrecht (*), was een verklaard aanhanger der stadhouderlijke partij, zonder iets van de nederigheid en ware volksgezindheid des stadhouders te bezitten. Baas Flink daarentegen en andere dorpelingen, wier hoofden in het naburig Utrecht door zoogenaamde volksvrienden waren op hol gebragt, droomden van niets anders dan van zoogenaamde grondwettige en patriottische gevoelens, oefenden zich vlijtig in den burgerwapenhandel, en verzuimden hunne eigene zaken voor de bemoeijng met zulke, die zij gerust aan meer bevoegden hadden kunnen overlaten. De baron, wrevelig over de wederspannigheden van velen zijner onderhoorigen, verlangde heimelijk naar eenige aanleiding om zich op Flink, wien hij als zijnen ergsten vijand aanmerkte, te wreken. En maar al te spoedig deed zich deze gelegenheid op. De jonge Willem, die nu reeds de school verlaten had, en het ambacht zijns vaders leerde, vermaakte zich met eenige andere jongens met eenen grooten priktol, toen jonker August, thans aan de zorg eens gouverneurs toever-

---

(*) Ten jare 1586 werd het kasteel de Haar door de staten des lands van Utrecht voor riddermatig erkend.

trouwd, met dezen het dorp doorging. Ongelukkig dreef Willem den tol tegen het hoofd des Jonkers, zoo hard, dat deze bedwemd neder viel en, op het slot gebragt, in een ijlen koorts geraakte, die allen met den grootsten angst vervulde.

Ofschoon Willem in dit geval geen andere schuld dan die der onvoorzigtigheid had, is het nogtans niet te ontkennen, dat het ongeluk van het trotsche jonkertje hem en zijnen vader niet zooveel leed deed als zulks had behooren te doen. Zij ontrustten er zich verder ook niet veel over, daar het blijkbaar een toeval geweest was. Zeer verbaasd was men dus, toen Lotje, de dochter van den rentmeester Helder, van wie Willem altijd veel werks maakte, uit naam van haren vader, hem kwam bezweren, zoodra mogelijk te vlugten, daar de schout reeds order had hem te komen weghalen, als den opzettelijken moordenaar des Jonkers. De knaap wilde in het eerst dien wenk niet volgen; hij was onschuldig, zeide hij; de baron kon hem gevangen zetten, als een slagtoffer van zijnen haat tegen alle weldenkende vaderlanders; de brave dorpelingen zouden hem wel weten te ontzetten, al moest ook het slot onder den voet. Vader Flink hoorde deze grootspraak wel met innig genoeg, want het was de uiting van een hart, waarin mannelijke energie begon te ontkiemen, maar de vrees der burens en de angst van Lotje bewogen hem toch den jongen te verwijderen.

Hij had eenen schoonbroeder in Fransch-Vlaanderen, die hetzelfde handwerk als hij uitoefende. Derwaarts begaf zich Willem, niet zonder groot gevaar van onder weg in verzekering genomen te worden; daar de schout van de Haar, hem te huis niet gevonden hebbende, overal nasporingen had laten doen. Jonker August, spoedig hersteld, verlangde nu, dat men den vader zoude *arresteren*, en hem, als zeker medepligtig, *exemplaar* straffen. Maar de oude Helder, wiens pogingen altijd strekten, om anderen uit ongelegenheden te redden, voor zoo ver zulks niet tegen regt en billijkheid streed, en die zich volkomen van Willems onschuld in dit geval overtuigd hield, vermogt zooveel op den genadigen heer, dat deze alle verdere nasporing staakte, ofschoon zijn haat tegen Flink en diens vrienden door het voorgevallene verdubbeld was.

Dan nog veel heviger groeide de haat van August tegen den braven rentmeester aan, die zich nu en dan veroorloofde, wat noch meester Jongma, noch de gouverneur von Tanzbein immer onderstaan hadden: namelijk, hem het be-teugelen aan te raden van zijne ongetemde driften, en het aanleeren van zulke kundigheden, als hem eenmaal in de aanzienlijke betrekkingen, welke hem denkelijk in de maatschappij toefden, zouden kunnen te stade komen. „De oude moeial,” — behaagde het den jonker tot zijnen gouverneur te zeggen, — „is een *insupportabele* pedant; een druilloor, die *en colère* geraakt, als men zijn *allercharmantste* dochter Lotje de eere aandoet een weinig met haar te *badineren*. Bovendien is hij op de hand van het patriottisch *canaille*, en als papa dacht zoo als ik, dan joeg hij hem weg: hoewel het mij van het engelachtige Lotje spijten zoude.”

Daar ging een straal van hoop en licht in de ziel des gemoedelijken gouverneurs op: „Helder wordt weggejaagd, en ik rentmeester in zijn plaats. Kan ik den jonker naar mijnen zin *gouverneren*, dan zal ik het de goederen ook wel kunnen doen.” — Valsche aanklagten noch *intrigues* werden nu gespaard, om deze hoop te verwezenlijken en de omstandigheden schenen von Tanzbeins plannen te begunstigen.

Het jaar 1787 is daar. — Boven is reeds met een enkel woord gezegd, dat de inwendige verdeeldheid, welke ons vaderland beroerde, meer en meer een ernstig karakter kreeg. Tot nog toe echter, de oproerige bewegingen van het lage gemeen niet gerekend, die men genoodzaakt geweest was gewapenderhand te stuiten, was het, ondanks de hevigheid der tweespalt tusschen de partijen, tot geen eigenlijke dadelijkheid gekomen door middel der gewapende magt; doch weldra kreeg de staat der zaken het schrikbaarend aanzien van een burgeroorlog, zoodat de wapenen zouden moeten beslissen, welke der beide partijen gelijk had. Treurig vooruitzigt in een eertijds zoo gezegend en welvarend land!

Voor beide partijen bestond wel uitzigt op vreemde hulp, doch tot nog toe was die niet vormelijk ingeroepen. De thans bovendrijvende partij, de patriotten, hield het oog op Frankrijk gevestigd, en werkelijk liet Lodewijk XVI den Staten van Holland van zijn hulp verzekeren, wanneer

reemde mogendheden zich in de Nederlandsche staatsgeschiedenis zouden mengen. De prinsgezinden beschouwden den broeder van de gemalin des erfstadhouders, koning Frederik Willem II, die ten jare 1786 den schranderen Frederik II op den Pruisischen troon vervangen had, als hunnen reddenden engel; doch op dadelijke hulp des konings scheen de erfstadhouder niet te kunnen rekenen. Zoolang nogtans Frankrijk zich niet feitelijk in den Nederlandschen staatstwist mengde, ontbrak het Willem Frederik II vooreerst aan gelegenheid, om zich de belangen zijns schoonbroeders openlijk n te trekken; doch deze gelegenheid werd weldra geboren. Het stadhouderlijk gezag had thans alle klem verioeren, zonderheid in Holland, waar men den erfstadhouder in zijne waardigheden geschorst had. De prins, om zich te onttrekken aan de verdrietelijkheden met de Staten van Holland, zocht verademing in de heerlijke dreven van het no. Zeer haghelijk stonden de zaken in den zomer van 1787, toen een op zich zelf weinig beduidend voorval den aankomst van Pruisen gelegenheid verschafte, om door een onverwachten inval in Holland ten genoegen van prins Willem V, daaraan een einde te maken. Toen namelijk de gemalin zich den 28ten Juni met een klein gevolg naar 's Gravenhage begaf, ten einde zoo mogelijk tot een oeffening der geschillen te geraken, werd haar tusschen Rotterdam en Schoonhoven door een afdeeling gewapende Gouveneurs de doortogt belet, en zij gedwongen om terug te keeren.

Thans bestond voor Pruisens koning zoo geen voorwendsel, dan toch een schoone gelegenheid om zich met de Hollandsche staatshuishouding te bemoeijen. Zeer gebedgd over het beletten der reis van zijn doorluchtige zuster, werden door zijnen gezant bij de Staten van Holland twee vertoogen ingediend, in welke op een' hoogen toon uit naam des konings voldoening voor die daad geëischt werd. De laatsten lieten den gezant niet lang naar antwoord wachten, en het strekte om de klove nog grooter te maken. Het was de dezer diplomatieke schermutseling, dat een Pruisisch leger naar Holland optrok. Werkelijk werd dit in Kleefsch verzameld, en het opperbevel opgedragen aan Karel Willem Ferdinand, hertog van Brunswijk-Lune-

burg, een held uit den zevenjarigen oorlog, die te boek stond als een der beste veldheeren van Europa.

De tijding daarvan verwekte bij de patriotten weinig verlagenheid; zij rekenden nog altijd op hulp uit Frankrijk, hetwelk een leger te Givet bijeenrok. Doch die bijstand liet zich wachten. Engeland had doen weten, dat het elken stap ter verhinderling eener billijke voldoening aan den koning van Pruisen als een oorlogsverklaring zou aanzien, en daarenboven waren Frankrijks geldmiddelen in den wanhopigen staat, die de omwenteling van 1789 bewerkte. De geringe hoop, welke bij de patriotten nog op Fransche hulp bestond, verdween in ijdel rook, toen de Fransche gezant, de marquis de Verac, den 8sten September in aller ijl 's Gravenhage verliet; hij verzekerde echter dat de Fransche hulp zeker komen zou. — Zij kwam ook, maar zeven jaar later!

Terwijl men nog in het onzekere wegens den uitslag der onderhandelingen was, zette de hertog van Brunswijk den voet op het Geldersch grondgebied. Hij had zijn krijgsmagt, 17 à 20,000 man sterk, in drie kolommen verdeeld; de eerste en tweede trokken bij Westervoort over den IJssel en legerden zich bij Arnhem; de derde afdeeling geleidde de hertog zelf naar Nijmegen. Gorinchem gaf zich na kleinen tegenstand, Utrecht zonder slag of stoot over, en de weg was gebaad om prins Willem V in al zijne ambten en waardigheden onvoorwaardelijk te herstellen.

Na deze kleine geschiedkundige toelichting vatten wij den draad van ons verhaal weder op. In het begin van September van het gewigtig jaar 1787 stierf de baron van Ruitensteen, en liet zijne goederen zijner douairière na, die weldra haren vriend den gouverneur de geheele administratie zoude hebben overgedragen, indien zij niet beducht ware geweest dat Flink en diens aanhang de wraak van Helder op zich zouden nemen, als deze plotseling van zijn ambt ontzet wierd. Maar nu trokken de Pruisische troepen het dorp binnen, en sommige wraakgierigen of baatzuchtigen hadden de gediensstigheid, aan deze krijgslieden de personen aan te wijzen die zij plunderen of met zich voeren moesten, om hen voor hunne staatkundige gevoelens en daden te straffen. Tot deze gediensstige geesten behoorde von Tanzbein, die niet in gebreke bleef hun den be-

digden en van alle partijschap warschen rentmeester s eenen goddeloozen vijand van de oude constitutie en evigen oproerkraaijer aan te wijzen, die ook daarom door die gnädige Frau" stond afgezet te worden. Vreeselijk werd nu het huis des braven mans geplunderd, en hij zelf atkwam, met zijn dochter, de handen der woeste bende naauwernood. De deuren der meeste dorpingen vonden voor zich gesloten, daar men wist hoe gehaat hij op het oot om zijne rondborstigheid was; en Flink, die voor zich t ergste duchtte, had in der ijl eenig geld mede genomen, t zijn huis ten prooi gelaten. De goede Lotje wilde naar genadige vrouw snellen, en voor zich en haren vader t regt en bescherming smeeken; maar Helder begreep aar al te wel hoe weinig er van dien kant te hopen viel, nam het besluit naar Utrecht de wijk te nemen, waar door hunne aanverwanten met open armen ontvangen rden. Hier gewierd hem, na weinige dagen, het berigt, t men zijne diensten niet meer behoefde; want de tegenordigheid der Pruisische hulptroepen en de volkomen gepraal der prinsgezinde partij hadden alle ongerustheid van t slot doen wijken. Von Tanzbein werd rentmeester en elder moest zich met een sober ambtje, dat hem te Utrecht geven werd vergenoegen.

II.

Hoewel men ten jare 1787 de herstelling van den erfthouder in zijne waardigheden mogt aanschouwen, was staatkundige hemel niet helder. Ook na de ontvanles voor de regering, kwam het weinig of niet tot beteringen, en alzoo verkreeg de ontevredenheid steeds uw voedsel. Frederik Willem II had wel den verdevoortgang der grondwettige herstelling gestuit en hare verkers en voorstanders ten behoeve van zijn schooneder tot een oogenblikkelijke onderwerping gebragt, ch het bleek," merkt Pölitz te regt aan, „maar al te delijk, dat men de onderdrukking van een partij niet r hare vernietiging houden moet." Velen, die op het neel der grondwettige herstelling een meer of min ge-

wigtige rol gespeeld hadden, waren in tijds op hunne lijfsveiligheid bedacht, daar zij ligt konden voorspellen welk lot hun te wachten stond; terwijl anderen uit verdriet en mismoodigheid, of uit vrees voor de mishandelingen van het gepeupel, hetwelk thans, na de ontbinding der genootschappen voor den burgerwapenhandel en schutterijen, de handen ruim had, insgelijks in grooten getale het land ontweken en zich meerendeels naar Brabant en Fransch-Vlaanderen begaven, waar naderhand ook degenen zich bij hen voegden, die buiten de verleende amnestie gesloten waren en tot ballingschap veroordeeld werden.

Nadat de schrandere Laurens Pieter van de Spiegel, die op voorslag der prinses tot raadpensionaris benoemd was, tot meer waarborg van het stadhouderschap bewerkt had dat het Engelsche hof een verdedigend verbond sloot met onzen Staat, hetwelk gelijktijdig met een dergelijk verbond tusschen Pruisen op den 15^{den} April 1788 geteekend werd, was met de oude constitutie geenszins de rust, evenmin als de eensgezindheid hersteld. De Pruisische staatkunde kon wel door bajonetten de oude vormen doen herleven, maar niet de oude liefde der natie voor het huis van Oranje herwinnen. De zegevierende partij verbitterde op alle mogelijke wijze de onderliggende, wier veerkracht slechts verlamd, maar geenszins gebroken was. Het overige van het jaar 1788 verliep met onrustige bewegingen onder het gemeen, het teregtstellen, vonnissen en vervolgen van aanwezige of indagen van gevlugte personen. Dit alles werkte niet weinig mede om het getal der vlugtelingen aanmerkelijk te vermeerderen, die zich in België en Fransch-Vlaanderen als een wraakdreigende onweerswolk zamenpaktten. De toevloed was inderdaad aanmerkelijk, en daaronder bevonden zich vele aanzienlijke, vermogende en kundige Nederlanders, die een verkeerde staatkunde, gestijfd door het vertrouwen op den Engelschen en Pruisischen waarborg, door regterlijke vonnissen uit het land verwezen of door wraakzuchtige vervolging tot vrijwillige ballingschap genoodzaakt had. Hunne vervolgers waren nogtans niet zonder eenige ongerustheid, dat zij hun ten eenigen tijde iets kwaads mogten brouwen, naardien zij in hunne schuilplaatsen met open armen ontvangen werden, onderstand,

allerlei gunstbetooningen en zelfs vrijheid van openbare godsdienstoefening genoten.

Baas Flink, wiens zoon zich nog altijd in de Fransche Nederlanden bevond, terwijl hij zelf, door het verloopen zijner zaken, die hij, uit kwalijk gewijzigde vaderlandsliefde, geheel verwaarloosd had, in armelijke omstandigheden verkeerde, besloot zich insgelijks derwaarts te begeven. De wrevel, zijn karakter reeds vroeger eigen, was, door zijnen benarden toestand, meer en meer toegenomen. Hij gaf de familie Ruitensteen van alles de schuld, in plaats van te denken, hoezeer hij zich zelven, door partij- en bemoeizucht, benadeeld had. Regt aangenaam was het hem dus, over de toenmalige grenzen des vaderlands gekomen, kennis te maken met verscheidene Hollandsche uitgewekenen, die in zijnen haat tegen den adel en de stadhouderlijke partij deelden. Daar enkelen hunner zich met der wijk naar Landrecy begaven (*), de plaats waar zijn schoonbroeder en zoon woonden, was hij in staat, dezen heeren, bij hunne aankomst, niet weinig van dienst te zijn, waarvoor zij beloofden, bij hunnen gehoopten terugkeer naar het Vaderland, hem rijkelijk te zullen beloonen.

Die terugkeer had echter niet zoo spoedig plaats, daar hunne ballingschap bleef voortduren. Maar het smeulend vuur der hartstogten was niet uitgedoofd. De volksopstand, in het noorden begonnen, daalde achtereenvolgens zuidwaarts af. In 1787 in Holland door de Pruisische bajonetten gesmoord, beroerde hij in 1788 Brabant, en deed in 1789 Frankrijk van gedaante veranderen. De Fransche natie had op 14 Juli 1789 het overoud gezag harer koningen aan banden gelegd; de algemeene Staten van dat rijk hadden zich tot een Nationale Vergadering verklaard. Aanvankelijk verontrustte men zich hier te lande niet over de Fransche staatsomwenteling; maar allengs kreeg zij een schrikbarend aanzien. — „Want nu begon,” — hier bezigen wij de woorden van den geschiedschrijver der Fransche heerschappij in Europa, — „dat vreeselijk onweder in de verte te loeijen, hetwelk, eerlang over geheel Europa losgebarsten, deszelfs hooggerezen voorspoed verwoesten, het

---

(*) De meesten vestigden zich te St. Omer.

geluk van menig land geheel doen verdwijnen, en, door de akeligste verschijnselen verzeld, de aarde met bloed overstroomen, de oude kanalen van welvaart verstoppen, en, met verlies van millioenen levens, nieuwe breken zou: — de oorlog der Fransche omwenteling."

De onderliggende partij begon nu meer en meer een stille hoop te voeden, dat uit dezen omkeer van zaken wellicht iets tot haar voordeel zou geboren worden, en den Hollandschen uitgewekenen was de Fransche omwenteling, wier beginselen zoozeer met de hunne strookten, niet anders dan zeer welkom. Het kon niet missen dat zij bij den verderen gang der zaken in Frankrijk weldra in staatkundige aanraking kwamen met de Nationale Vergadering, die eerlang hunne zaak met ernst ter harte nam. Zij leverden geschriften bij haar in, om zich in hare gunst aan te bevelen, en de volle betaling der veelal haperende onderstandsgelden te vragen. Dadelijke ondersteuning te verzoeken tot een tegenomwenteling durfden zij, bij de toenmalige vreedzame stemming in Frankrijk, niet wagen. Maar in 't verschiep lieten zij die hope zien; een hoop, waarin zij niet bedrogen werden.

Terwijl de onafhankelijkheid van alle vorsten en volken werd bedreigd, knoopte onze Staat in dit dreigend gevaar onderhandelingen aan met Frankrijk, om den aanval, waaraan men ongereed bloot stond, te voorkomen. Reeds was men overeengekomen, dat Engeland en onze Staat de Fransche republiek zouden erkennen, en hunne bemiddeling tot het bewerken van eenen algemeenen vrede aanbieden, toen een afgrijpselijke gebeurtenis eensklaps alle hoop op een gelukkige ontknooping verijdelde: — Lodewijk XVI viel als het slagtoffer der alles vernielende vrijheidskoorts, welke het Fransche volk had aangegrepen. Verontwaardigd over het treurig uiteinde van Frankrijks deugdzamen vorst, nam geheel Europa een vijandige houding aan tegen de Fransche republiek; de meeste vorsten braken alle gemeenschap af met Frankrijk, en het was het Engelsche hof, dat het eerst zijn gevoeligheid over dezen koningsmoord toonde. De Nationale Conventie, broederlijk ingenomen met de volkeren, haat predikende tegen de vorsten, verklaarde den 1sten Februari 1793 den koning van Engeland en onzen stad-

houder den oorlog, dien zij reeds tegen Oostenrijk en Pruisen voerde. Weinige dagen na deze oorlogsverklaring verschenen de Bataafsche afgevaardigden te Parijs voor de Nationale Conventie, om uit naam der uitgewekenen hun genoegen daarover te betuigen, de hoop te kennen gevende, welke zij daaruit schepten, op een geheele omkeering der tegenwoordige orde van zaken in hun vaderland, en de daaruit voortvloeiende mogelijkheid om daarin zegevierend weder te keeren.

De eerste voortgangen des Franschen legers waren voorspoedig. De Fransche generaal Dumouriez, met wien zich 2000 Hollandsche en Belgische patriotten bevonden, maakte zich meester van België. Holland moest als met een tooverslag worden veroverd; hij zou, gelijk hij het uitdrukte, zijn leger, als door het oog eener naald, in Holland voeren. Breda, Geertruidenberg en Klundert vielen Dumouriez in handen, doch hij stiet voor de Willemstad het hoofd. Vervolgens leden de Franschen bij Landen en Neerwinden de nederlaag, en moesten België ontruimen. Breda en Geertruidenberg werden spoedig heroverd, en reeds den 4den April was het grondgebied van onzen Staat geheel van vijanden gezuiverd.

De onverwachte bevrijding van ons Vaderland, die grootendeels aan de hulp van Oostenrijk en Pruisen te danken was, noopte de Staten om deel te nemen aan den oorlog der bondgenooten tegen Frankrijk, en hun dien krachtdadig te helpen voortzetten. Intusschen bleven de Hollandsche uitgewekenen steeds hunne hoop op een tegenomwenteling in het vaderland vestigen, die door den voorspoed der Fransche wapenen op het leger der bondgenooten konde bevorderd worden. Nadat echter in den verderen loop van 1793 de krijg met afwisselend geluk gevoerd was, maakten deze laatsten in het voorjaar van 1794 aanmerkelijke vorderingen, en waren Landrecy, het tegenwoordig verblijf van den held van ons verhaal, reeds van nabij genaderd. Het plan was namelijk, om uit het midden der strijdlinie over Landrecy, waarvan men zich meester wilde maken, met de hoofdmassa des legers regtstreeks in Frankrijk te dringen, en zoo mogelijk dusdoende Parijs te bereiken.

Willem Flink (het wordt waarlijk tijd dat wij tot hem

terug keeren) be kroop de lust, om het leger der bondgenooten van verre te gaan beschouwen. Maar, van zijn wandeling in den avond terugkeerende, bespeurt hij eensklaps twee mannen achter zich, een van welken hem een wonde toebrengt, iets wegwerpt, en zich in aller ijl met zijnen makker verwijdert. De wonde was, daar Willem dadelijk een sprong zijwaarts gedaan had, van geen beduidenis, en daar zijn verraderlijke aanvaller, door de duisternis begunstigd, volstrekt niet te vervolgen was, vergenoegde hij zich met op te rapen wat deze in de vlugt had weggeworpen. Maar hoe groot was zijn verbazing, toen hij in dat voorwerp het pennemes meende te herkennen, dat hem op de school bij meester Jongma door den jongen baron was ontfutseld, en dat deze hem nimmer had willen terug geven. — „Zou de jonker in het leger der bondgenooten, onder het bevel van den erfprins van Oranje zijn? — Zou hij mij op mijn wandeling herkend, — en zijn lage wraakzucht over mijn jeugdige plagerijen, en het ongeluk met den tol, voor ruim negen jaren, op een zoo verraderlijke wijze hebben willen koelen?”

Deze vragen hielden hem den geheelen nacht bezig, vooral, nadat hij, te huis gekomen, aan verscheiden onbedriegelijke kenteekenen, zijn lang gemist pennemes herkend had. Maar alle twijfel verviel, toen hij den volgenden morgen, op de wallen der stad staande, in een van drie personen, die daar langs henen slopen, en die hij voor spionnen des vijands hield, den jongen August, in weerwil van een tijdsverloop van negen jaren, duidelijk herkende. Het beter gevoel van edelmoedigheid streed in zijn binnenste met dat van haat en wraakzucht, over vorige en nieuwe belediging. Helaas, het laatste behield de overhand! — Niet slechts gaf hij den schildwachten berigt, die dadelijk de verdachten deden binnenleiden, maar hij haastte zich ook den jongeling als een Hollandsch aristocraat, en als zijnen sluipmoordenaar tevens, bij den staf der bezetting, waarover de trotsche en opgeblazen Roulland het bevel voerde, bekend te maken. De bloedgierige revolutionairen grijnsden hun slagtoffer reeds met duivelsche vreugde aan; alvorens men zijn proces opmaakte wilde men hem echter eerst verhooren. Willem was daarbij tegenwoordig.

August bekende weldra, dat hij, met twee zijner onderhoo-
rige manschappen, als spion op verkenning was uitgegaan.

„En dit pennemes, kent gij dat?” — vroeg hem eensklaps
Flink in de Hollandsche taal.

De baron geraakte in de uiterste verwarring.

„Hemel!” — riep hij uit, — „dat, — dat pennemes, —
ja, dat is, — dit was eens, — het mijne. — Flink, gij
hier, — om mij aan te klagen! — Vergeeft gij mij alles?” —
Hij was een bezwijming nabij. — „Laat ik den verwijfden
knaap vergeven en hem redden, door bij den bevelhebber
Roulland, die mij niets weigeren zal, daar ik hem onlangs
met gevaar van mijn leven uit het water gered heb, zijn
voorspraak te zijn!” — riep een stem in Willems binnenste.
Maar even als ruim een eeuw geleden, in een zoo bekend
dergelijk geval, Jacob de Witt tot zijnen zoon Johan zeide:
„Denk aan Loevestein!” — zoo fluisterde zijn vader hem
in: „Denk aan den priktol! — August heeft u immers
een loutere onvoorzigtigheid niet vergeven? — En daaren-
boven hij is een aristocraat, die de brave Hollanders heeft
helpen uitbannen, en willekeurig oorzaak werd dat Helder
door het Pruisische vee werd geplunderd!”

En toen nu de woedende Fransche republikeinen hun:
„Weg met den aristocraat!” — „Weg met den spion!” —
„Weg met den sluipmoordenaar!” uitschaterden, toen riep
Willem ook, met een half gesmoorde stem: „Weg met den
aristocraat!” — en ging van daar.

Des avonds nogtans begon zijn geweten luide te spreken.
Hij ging uit om te vernemen wat van den baron geworden was.
Met innige ontroering vernam hij het, toen een soldaat hem
toegraauwde, dat de spions allen reeds met den kogel gestraft
waren, en zijn sluipmoordenaar ook reeds als een slagtoffer
ter eere der vrije republiek gevallen was. Maar nu ontstond
er een algemeen alarm; — als een laatste nagalm van
Hollandsch krijgsroem weerklonken de melodieuze toonen
van het „Wilhelmus” aan de oevers der Sambre. Een reeks
van jaren zal verlopen dat het oude volkslied niet gehoord
mag worden; — als alleen in ’t verborgen wanneer de
Fransche spion het niet kan hooren. — Maar dan zal de
tijd komen dat patriot en oranjeklant, door beproeving
gelouterd, elkander broederlijk de hand zullen toereiken,

en zich als een éénig man onder het vaandel van Oranje scharen!

Onder de toonen van het opwekkend krijgslied trok de vijand op de vesting aan, en nam weldra de buitenwerken in bezit. De Franschen, namelijk, hadden te Preux-aux-bois, onder de muren van Landrecy, een sterk, met gracht, gepalisseeerde borstwering en redouten, verschanst kamp, welks beide vleugels door de Sambre gedekt werden. Uit dit kamp moesten zij verdreven worden, eer de insluiting der vesting kon plaats hebben. Nadat de drie legers der bondgenooten, bestaande uit Oostenrijkers, Nederlanders en Engelschen, den 17^{den} April eenen algemeenen aanval gedaan hadden, waarbij de vijand tot onder de muren der vesting terugweek, was thans den erfprins van Oranje, Neêrlands toekomstigen eersten koning, de taak opgedragen, den beslissenden slag te slaan. Den 20sten April deed de voorhoede van het leger van prins Willem den aanval. Terwijl twee vleugel-kolommen in de dorpen Haut-Hapergarde en Etaquis, onder het vuur van het kamp, na een levendig gevecht binnendrongen, bestormde een derde kolom het middelpunt van het kamp, en vermeersterde een batterij, waarna de vijand op alle punten in de vesting werd teruggeworpen, en alle omgelegene hoogten en toegangspunten terstond bezet werden. In minder dan drie uren was dit belangrijk wapenfeit volbragt.

Eensklaps nam Willem Flink het besluit zijne wroegingen in het rumoer des krijgs te versmoren, daar zijn eentoonig handwerk daaraan te veel tijd overliet om zijn binnenste te verscheuren. Zelfs in de stad, waar het bloed zijns speelmakkers gevloten had, dat hij had kunnen sparen, wilde hij geen dag meer blijven; hij verliet haar, en werd soldaat bij het Fransche leger, dat aan den anderen oever van de rivier de Sambre lag.

Middelerwijl was de belegering der vesting dadelijk aangevangen, en de werken van het veroverde kamp gedeeltelijk aangewend tot de loopgraven, die reeds in den volgenden nacht geopend werden. De opeisching der vesting, uit naam van prins Willem gedaan, werd door Roulland met hoogheid afgeslagen. Maar toen een wel gerigt kanon- en mortiertuur, den 26sten April aangevangen, in de kleine vesting

groote verwoesting had aangerigt, werd de Fransche republikein gedwee. Wel eischte hij — het was den 30sten April — een wapenschorsing van 24 uren, verklarende dat zijne troepen bereid waren, om zich onder de wallen te laten begraven; doch prins Willem antwoordde dat, zoo niet binnen een half uur iemand gezonden werd met volmagt om de capitulatie te teekenen, het vuur zou verdubbeld worden. Binnen een half uur verschenen dan ook twee gevolmagtigden, die in de loopgraven voor de vesting. in tegenwoordigheid van den prins, een overeenkomst teekenden, waarbij de bezetting, sterk ruim 6000 man, krijgsgevangen werd verklaard. Daaronder bevond zich echter niet de oude Flink, die zijnen zoon zulk een' ellendigen raad gegeven had; toen de stad den bondgenooten in handen viel, was zijn hoofd door een' doodelijken kogel getroffen.

III.

Door de verovering van Landrecy, bij welke prins Willem wegens zijn beleid en kloekmoedige voortvarendheid grooten lof verwierf, lag thans Frankrijk voor de bondgenooten open; hunne ligte troepen stroopten reeds tot diep in Picardie. Doch eensklaps verandert de krijgskans. Onder de ambtgenooten van Robespierre was ook een man, doorkundig in alles wat den oorlog betreft, de directeur van oorlog Carnot. — Carnot, van wien Napoleon het strategische vraagstuk heeft leeren oplossen, om zoovele strijders mogelijk, in eenen bepaalden tijd, op een beslissend punt bijeen te brengen, had het stoute ontwerp gevormd, om de zwakke vleugels der bondgenooten te verpletteren, en over de Leye en Sambre vooruit te dringen, ten einde het hoofdleger te omringen en daardoor tot den aftogt te dwingen. Ter bereiking van dit doel werden noch menschenlevens, noch eigendommen ontzien; voor een nietswaardige papieren munt moesten de burgers alles leveren; henzelfen sleepte men dan weg naar het leger, en voerden hen onophoudelijk met de bajonet tegen het vijandelijk vuur aan; verlies van duizenden en tienduizenden werd

voor niets gerekend, zoo het kruid en lood des vijands maar uitgeput werd.

Tot de uitvoering van dat plan benoemde Carnot den bekwamen Pichegru, die het bevel over het zoogenaamde noorderleger bekwam, terwijl een tweede leger, dat der Sambre en Maas, aangevoerd door den minder kundigen, doch omzigtigen Jourdan, zich aan het noorderleger moest aansluiten. Deze vereeniging, eindelijk met geluk en beleid volbragt, berokkende den ondergang van de republiek der Vereenigde Nederlanden.

Willem Flink nam ijverig deel in de kriegsverrigtingen van den veldtogt, die met woede werd voortgezet. Nadat de Franschen, nog eer de maand Juli ten einde gespoed was, zich van geheel België meester gemaakt, en vervolgens Sluis in Vlaanderen (26 Aug.), 's Hertogenbosch (3 Oct.), Maastricht en Nijmegen (4 November) veroverd hadden, trok hij in den eeuwig gedenkwaardigen winter van 1795, met een deel van Pichegru's leger, de Waal en Lek over, bevond zich nu in de provincie Utrecht, waar hij het eerste levenslicht mogt aanschouwen, en werd, met eenige krijgsmakkers, in een der dorpen bij eenen boer in kwartier gelegd.

Onder den middagmaaltijd ontstond er een hevige twist tusschen den huiswaard en eenigen zijner gasten, die den ongelukkigen man met plundering en moord dreigden, indien hij hun niet alles gaf wat zij eischten. Willem, buiten staat om alleen hunne woede te beteugelen, verwijderde zich om zijne superieuren van deze wanorde kennis te geven. Onder weg drongen zich allerlei gewaarwordingen aan hem op, en de eene vraag verving snel de andere, zonder dat hij zich een enkele kon beantwoorden. „Niet vele uren van hier woonden eens, nadat zij het dorp mijner geboorte verlieten, de brave Helder en het lieve Lotje; wonen zij er nog, of zijn zij niet meer?” -- Toen herdacht hij de zalige dagen, welke hij in haar bijzijn had doorgebracht. De schoone dreven en boschjes van het landelijk dorp de Haar waren getuigen geweest van zijne zoete minnarijen. Wat al illusiën had hij zich geschept van een gelukkige toekomst, wanneer hij eens met het voorwerp zijner liefde zou vereenigd zijn! De hoop fluisterde hem in,

dat die droomen nog verwezenlijkt konden worden; maar onwillekeurig drong zich de wreede vraag op: „Is Lotje niet reeds voor lang gehuwd aan een ander? — Een ander? — Schrikkelijk denkbeeld! — Zoude ik, ware er tusschen de familie Ruitensteen en ons zooveel niet voorgevallen, niet welligt gelukkig met haar geworden zijn? — De familie Ruitensteen! Wat is van de adellijke vrouw geworden? — Heeft zij den schandelijken dood haars zoons vernomen, — dien dood, — dien ik bewerkt heb? — De langdurige oorlog, en al de verwarring heeft mij sedert jaren zoovele berigten onthouden.”

Zoo liep hij mijmerend voort en vergat bijna het oogmerk, waarmede hij was uitgegaan, toen een angstig geschreeuw hem in zijne overpeinzingen stoorde. — Een arreslede, waarin hij eene jonge dame ontdekt, komt op hem aanhollen; de handen des bejaarden rijders zijn krampachtig aan de strengen gehecht; de officier, die op zijde der slede scheen gestaan te hebben, sleepte die na, en poogde haar voor omvallen te behoeden, of de dame er uit te tillen. — Zooveel ziet Willem. De hem eigen moed spoort hem aan het paard, dat nog niet doorholde, bij het gebit te grijpen, en van dit oogenblik bediende zich de officier om de dame te redden; maar de oude man hield, door koude en schrik bedwelmd, nog immer de strengen vastgeklemd. De officier bedacht nu zijnen degen te trekken, en de strengen los te snijden; hij deed het, en de arreslede was, met het paard, dat niet langer tegen te houden was, in een oogenblik uit het gezigt. Doch allen waren gered!

Maar in het oogenblik van dringenden nood voor den ouden man, had Willem, insgelijks op het lossnijden bedacht, zijn pennemes uitgetrokken, en hield het nog in de hand. Toen nu de dame, de tot zich zelve komende oude en de officier naderden om hem voor zijn hulp te danken, deinsden alle drie terug, en zagen hem aan. Willem zag nu ook scherper toe en herkende den braven Helder en in de gesluijerde dame zijn altijd nog geliefde Lotje; maar de krijgsman was hem geheel vreemd.

„Willem! — zijt gij het?” — stamelde Lotje. — „Ja, Lotje, ik ben het!” — was zijn antwoord.

En nu greep hem de oude Helder met gemengde aandoe-
ningen de hand.

„Woont gij nog te Utrecht?” — vroeg Willem. — „Ja,
zoo gij met ons gaan kondet, zouden wij uwe lotgevallen,
en hoe gij hier komt, vernemen.” — „Ik kan niet, ik leg
hier in kwartier.” — „Welnu,” — zeide de officier, die
het wederzijdsch verlangen bemerkte, en zelf belang in zijn
geschiedenis stelde, — „keer derwaarts; ik zal zorgen dat gij
binnen vier en twintig uren bij ons corps, dat in Utrecht
ligt, zijt overgeschreven. Maar zeg mij eerst, citoyen! hoe
gij aan dat pennemes komt.”

Willem verhaalde kort, hoe het in zijn kindsheid zijn
eigendom, hem toen ontnomen en naderhand het werktuig
tot zijn verwonding was; en dat hij, na het te hebben op-
geraapt, het steeds bij zich gehouden had; maar het voor-
gevallene met August verzweg hij.

„Nu, kameraad! morgen de nadere uitlegging,” zeide de
Franschman, hem de hand schuddende.

Nu zocht men een boerenrijtuig en reed daarop stad-
waarts, terwijl Willem, diep geschokt en hoogst nieuwsgie-
rig, zijn kwartier weder ging opzoeken, waar hij de rust
hersteld vond.

Den volgenden dag ontving hij order naar de stad te
komen, en werd naar het huis van Helder geleid, waar de
Fransche officier was ingekwartierd, omtrent wien hij reeds
vernomen had, dat hij eenen hoogen krijgsrang bezat, en
die hem nu niet slechts zijn verplaatsing in zijn corps, maar
tevens een benoeming tot lieutenant berigtte.

„Waaraan, concitoyen,” vroeg Willem, „heb ik dit alles
te danken?” — „Vooreerst,” — hernam de kolonel, — „aan
uw beradenheid om ons uit het gevaar te redden. Van
mijnen edelen huiswaard het beste onthaal genietende, wilde
ik hem en zijn dochter een kleine uitspanning verschaffen.
Ik huurde de arreslede en reed daarmee buiten de stad.
Toen begeerde de heer Helder mij in het menen te ver-
pozen; maar na eenige oogenblikken werd het paard schich-
tig en bragt ons in den toestand, waarin gij ons hebt aan-
getroffen.”

„God dank!” — dacht Willem, — „zijt gij hier dus
slechts gebilletteerd, niet aan Lotje verloofd!”

„Ten andere,” — vervolgde de kolonel lagchend, — „wilde ik u, dien ik, zonder dat ik u kende, meende vermoord te hebben, nu ik kennis met u maak, door daden mijn vreugde betoonen dat gij nog in leven zijt”

Dit vereischte nadere opheldering. Dutrange was gereed die te geven. Hij was, gedurende het beleg van Landrecy, waar Willem toen woonde, klerk bij het civiel bestuur van een der omliggende dorpen. Met eenen vriend in een herberg een flesch wijn drinkende, hadden zij met eenen bewoner der stad hevig verschil gekregen; doch deze was hun ontvlugt. Des avonds op weg naar hun dorp zijnde, was eensklaps hun oog op Willem, die hun vooruit ging, gevallen; half beschonken hadden zij hem voor hunne partij gehouden, en was hem door Dutrange den verraderlijken steek met een pennemes toegebracht, dat deze voor een paar jaren van een Pruisischen overlooper gekocht had, en nu door hem in Willems hand herkend was. In hunnen roes meenden zij hem gedood te hebben, en waren ijlings ontvlugt. Weinige dagen later had Dutrange aan een oproeping voldaan, om zich onder de vanen der republiek te scharen en, door daden van heldenmoed aan vertwijfeling grenzende, was hij tot zijnen tegenwoordigen rang opgeklommen.

Het onderling gesprek helderde nu de geschiedenis van het pennemes nog meer op. Het was eens, op het slot, door Helder als bijzonder fraai geprezen, en hem toen door den jongen baron, in eenen goeden luim, ten geschenke gegeven. Sedert had hij er zich van bediend, zonder te weten dat het oorspronkelijk Willems eigendom geweest was; maar na de plundering zijner woning, door de Pruisen, had hij het gemist, zoodat het hem zeker door dien soldaat ontroofd was, die het later aan Dutrange had verkocht.

Maar deze ophelderingen schenen in Willems gemoed duistere denkbeelden te doen ontstaan, die hij echter aan niemand zijner vrienden mededeelde. Den volgenden dag evenwel, toen zich de kolonel niet bij hen bevond, waagde hij een mededeeling van anderen aard, door aan Helder en Lotje zijne liefde voor de laatste te ontdekken, die hij hoopte, door haar beantwoord en door den vader goedgekeurd te zien.

Helder had steeds achting voor Willems vlijt, moed en goede hoedanigheden behouden, ofschoon diens woeste drift hem van zijn kindschheid af gehinderd had. En Lotje had in stilte reeds menigen zucht geslaakt, dat Willem zoover verwijderd was, en nu sedert drie jaren niets van zich had doen vernemen. Hem werd dus hoop gegeven, onder één voorwaarde, dat hij, namelijk, de oorzaak zijner doorgaande somberheid, die zich gisteren bij Dutrange's verhaal scheen te verdubbelen, openhartig zoude mededeelen.

Flink mogt het nu niet langer weigeren. Rondborstig beleed hij, hoe zijn blijvende haat tegen August, en zijn verdenking, die nu bleek geheel ongegrond te zijn, de oorzaak waren geweest, dat August een' schandelijken dood moest ondergaan.

„Hemel!” — riepen nu beiden uit, — „moest ons op deze wijze dan het lot des jonkers bekend worden!”

Nu verhaalde men hoe, na den dood der oude baronesse van Ruitenstein, August eindelijk rekenschap van den rentmeester, zijnen voormaligen gouverneur, gevraagd had; hoe het gebleken was, dat deze alles in verwarring gebragt en aan zijn familie in Duitschland aanmerkelijke sommen, aan de baronesse behoorende, overgemaakt had; hoe dit, gevoegd bij de aanmerkelijke speelschulden des jonkers, de verkoop der adellijke goederen had noodig gemaakt. Hierop had zich August in dienst van het Statenleger begeven, terwijl de ondeugende von Tanzbein in hechtenis geraakt en in wanhoop gestorven was. Helder had nog, door zijn gewone edelmoedigheid gedreven, den jonker raad in zijne benarde omstandigheden doen aanbieden, doch deze had dien, uit valsche schaamte of welligt uit voortdurenden haat, afgeslagen.

„Neen, jongeling!” — zeide nu Helder, met weemoedigen ernst tot Flink, — „hem, die den dood mijns vorigen jeugdigen meesters, den dood zijns speelmakkers, op zijn geweten heeft; — hem die, na een tijdsverloop van negen jaren, het te euvel opnemen eener onvoorzigtigheid niet vergeten, maar dit kwaadaardig en wraakgierig met den dood kan doen vergelden, — hem wil ik niet tot mijnen zoon, — niet tot mijnen vriend! — Ik heb mij in u bedrogen.”

Lotje weende, maar haar gevoel en edeldenkend hart

moest den vaderlijken afkeer billijken. Hoe lief zij Flink nog had, haar hand kon zij hem niet schenken. Den nieuwen lieutenant werd een kwartier aangewezen; hij had den moed niet Helder nogmaals te bezoeken, en voor Dustrange bleef de oorzaak dezer spoedige verkoeling verholen.

Flink bevond zich, na verloop van eenige dagen, in de hoofdwacht. Verzonken in een sombere moedeloosheid, peinsde hij over Lotje en de treurige gevolgen zijner wraakzucht, toen een woest geschreeuw zich op de straat deed hooren. Hij vernam dat een deel der smalle gemeente, thans de zijde der bovendrijvende partij houdende, eenen heer vervolgde, die als hevig prinsgezind bekend stond. De orders des Franschen chefs, die alle wanorde en onwetige vervolging wilde belet hebben, zoowel als zijn eigen, door al het voorgevallene verzacht gevoel, verplichtten hem het gepeupel te beteugelen, den vervolgde te ontzetten en hem binnen de hoofdwacht te brengen. Dan, hoe groot was beider verwondering, vooral die van Flink, toen deze in den door hem ontzetten Oranjeklant den baron van Ruitensteen meende te herkennen. Hij verzocht hem eenige oogenblikken alleen te mogen spreken, en, bij het wegvallen van allen twijfel, vielen de beide mannen, die van de vroegste jaren af elkander gekend hadden, voor de eerste maal met hartelijkheid in elkanders armen. Dit bewerkte de beproeving des onheils en de afwisseling der mensche-lijke lotgevallen!

„Maar, Ruitensteen,” — vroeg Flink, — „hoe zijt gij aan de woede der revolutionairen, die reeds uwen dood besloten hadden, ontkomen?”

Nu verhaalde Ruitensteen het volgende. Bevende voor het lot dat hem wachtte, had hij zich door een list gered, en liever zijn zaak willende verraden, dan zijn leven te derven, den Franschen de ontdekking van belangrijke geheimen uit het geallieerde leger beloofd, wanneer zij zijn straf in gevangenis wilden veranderen. Dit gelukte, en hij verried werkelijk een en ander, dat hem ter oore was gekomen, en de kennis waarvan den vijand dienstig konde zijn. In zijn gevangenis kwam hem een der uitgewekene Hollanders bezoeken, die in hem als landgenoot belang stelde. Aan dezen had zich de baron, die aan zwakheid list had leeren

paren, als eenen vijand van het Oranjehuis voorgedaan, die met dwang naar het leger gevoerd en, onder schijn van te spionneren, overlooper was. De uitgewekene nam hem in zijn bescherming, en de baron verteerde met hem, in een andere plaats, na de overgave van Landrecy, wat hem nog was overgebleven. Zeer sober moesten zij zich verder, bij gebrek aan ondersteuning, behelpen, en zuchtende dacht Ruitenstein niet zelden aan zijn adellijk slot, dat denkelijk nog zijn woonplaats zoude geweest zijn, had niet zijn wrevel tegen den waardigen Helder, door het bevorderen van Willems vlugt verdubbeld, den grondslag tot zijn' val gelegd. Toen nu Holland overwonnen was en de omwenteling in dat land den weg voor de uitgewekenen had opengesteld, volgde hij zijnen vriend tot in Gelderland, maar scheidde zich daarna, bevreesd van door hem als eenen van Ruitenstein ontdekt te worden, van hem af, en begaf zich naar Utrecht om er Helder op te zoeken, hem voor alles vergeving te smeeken, en hem nu den vroeger afgeslagenen raad te vragen. Dan op de straat ontdekt, was hij door het gemeen aangevallen, waaraan Flink hem ontruikt had.

Deze deelde nu wederkeerig alles mede, wat hem sedert hunne laatste ontmoeting was overkomen, en verborg niets van de wroegende gewaarwordingen, welke aan zijn levensvreugde geknaagd hadden.

„Nu,” — zeide Ruitenstein, — „gaan wij zamen naar Helder en Lotje; gij zult mijn voorspraak en ik de uwe zijn. Gewis zal u het lieve meisje, en mij goede raad niet ontgaan.”

Zij gingen, maar een kleine boete moest August toch nog dragen. Willem geleidde hem tot aan Helders huis, toen liet hij hem alleen binnen gaan. De grijsaard zat met Dutrange bij het vuur, Lotje was met eenig handwerk bezig. Verbaasd en onzeker zagen vader en dochter den binnentredenden vreemdeling aan.

„Citoyen Helder!” — zeide deze, met diepe aandoening, maar tevens met de bevalligheid, die hij zijner beschaafde opvoeding en omgang dankte, en zonder hun den tijd te laten hem stellig te herkennen, — „ik smEEK om de hand uwer dochter voor den braven Willem Flink, en nu....” Hier

naderde hij den grijsaard, zag hem deemoedig aan, en was ten volle herkend.

„En nu, citoyen Ruitensteen,” — zeide vader Helder, — „zet gij u nu bij ons neder, en ontknoop ons met bedaardheid al de raadsels, die uw onverwachte verschijning omgeven.”

Hij deed het, en toen werd er iemand om den lieutenant Flink gezonden.

Wie schetst ons de groep, die deze menschen vormden, toen vader Helder de hand zijner dochter in die van Willem legde, en August, met de handen zamengevouwen, naast het minnend paar stond, terwijl de kolonel, nu van alles ingelicht, dit tooneel met welgevallen aanschouwde?

Onder een' genoegelijken avondmaaltijd vernam Ruitensteen, dat het Helder, die zijne belangen, als zijn ondanks, was blijven behartigen, gelukt was, nog eenige pretensiën des adellijken boedels te innen, welker bedrag den voormaligen baron in staat stelde, in een afgelegen provincie, als vergeten burger, in stilte te leven. Het kasteel de Haar bleef geheel verlaten en onbewoond; het werd toen van de dakbedekkingen en van het nog bruikbare hout ontdaan, welk een en ander men aanwendde tot herstelling van eenige tot de hofstede behoorende boerenwoningen enz. der heerlijkheid.

De kolonel beloofde te zorgen, dat Flink van de krijgsdienst ontslagen werd, waarna deze zich met Lotje verbinden en den grijzen Helder in zijne veelvuldige beheeringen, die zijn stiptheid en trouw hem verworven hadden, behulpzaam zijn zoude.

„Geef mij het pennemes eens, Willem,” — zeide Helder glimlagchend, — „wien zal het toebehooren?” — „Aan Willem!” — riep August. „Goed,” — zeide Helder, — „maar wat ik er in griffel, onthouden wij allen. Kinderen! hadt gij het voor tien jaren van mij onthouden: „Het onkruid der wraak en partijschap verstikt soms de zaden des uitwendigen geluks en des inwendigen vredes voor het geheele volgend leven!””

DE BADPLAATS PIERREFONDS.

Hadden wij vóór een paar maanden het genoegen, onzen lezers eene afbeelding aan te bieden van het slot Chiselhurst bij Londen, de tegenwoordige verblijfplaats van de ex-keizerin Eugenie, niet oneigenaardig is het ons voorgekomen, ditmaal eene afbeelding te geven van eene andere verblijfplaats, door die dame voor zich uitgekozen, maar waarvan zij, door de veranderde omstandigheden, naar alle waarschijnlijkheid het genot niet zal hebben, dat zij er zich van heeft voorgesteld.

In de onmiddellijke nabijheid van het bosch van Compiègne, in een tooverachtig schoon oord, ligt het prachtige slot Pierrefonds, sedert vijftien jaren reeds het stokpaardje van de keizerin, welke er verscheidene millioenen aan heeft besteed om deze paarl van middeneeuwsche bouwkunst naar de eischen van den tegenwoordigen tijd te doen herstellen. Het kleine vlek Pierrefonds, dat zich aan den voet van het trotsche gebouw uitstrekt, was nooit van eenige beteekenis, en ontving in den laatsten tijd slechts eenig leven door het groot aantal handwerkslieden, die bij den aanbouw van het slot gebezigd werden. Reizigers, die vroeger, door den roem van de schoonheid des gebouws aangetrokken, herwaarts kwamen, vonden in de herbergen van het vlek nauwelijks een behoorlijk onderkomen. Doch dit is zeer veranderd, sedert de keizerin de gewoonte had aangenomen, gedurende het verblijf van het hof te Compiègne ook eenige dagen te Pierrefonds door te brengen, er buitendien dikwijls heenging en er in de rijk gemeuboleerde en gedecoreerde zalen prachtige feesten gaf. De galante natie heeft zich beijverd van Compiègne, het oude, geliefde zomerverblijf van Frankrijks vorsten, een spoorweg naar Pierrefonds aan te leggen. Bovendien heeft men zich herinnerd, dat Pierrefonds eene natuurlijke, ijszerhoudende

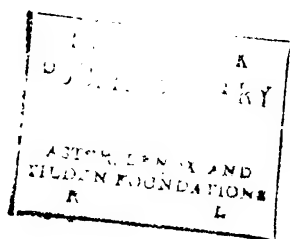

С. С. 4. 1. 2. 3.

С. С. 4. 1. 2. 3.

КАТЕГОРИЯ ВЪЗРАСТА И ПОЛОВОГО СЪСТАВА.

zwavelbron heeft, welke vroeger, dat wil zeggen, vóór de groote revolutie, door vele zieken met meer of minder goed gevolg werd bezocht. In lateren tijd behield deze bron nog slechts eene plaatselijke waarde, daar zij in de schaduw werd gesteld door andere, voor het algemeen verkeer meer gunstig gelegen gezondheidsbronnen. Daar evenwel de zwavelbron van Pierrefonds inderdaad eenige overeenkomst heeft met de minerale wateren van Aken en Burtscheid, zoo werden er ook spoedig ondernemende mannen gevonden, welke, in de hoop der keizerin daarmede welgevallig te zijn, eene naamlooze vennootschap met een kapitaal van 1,200,000 francs in het leven riepen, om hier, aan den voet van het keizerlijke hof, eene behoorlijke badplaats met al haar toebehooren te scheppen. Een badhuis met elegante, prachtige zalen, een groot aantal sierlijke en gemakkelijk ingerigte badkamertjes, een groot hotel met de meeste pracht en comfort naar het voorbeeld der hotels van Baden-Baden, Wiesbaden enz. ingerigt, met de fijnste keuken en alle denkbare gemakken, heerlijke wandelingen, uitgestrekte tuinen, uitspanningen van verschillenden aard, zijn als door een tooverslag uit den grond gerezen en bestemd om als het ware voor de poorten van Parijs aan de groote wereld, die hier gezondheid of uitspanning zoekt, een badplaats aan te bieden, die voor de Duitsche badplaatsen eene gevaarlijke mededingster kan worden. Immers wanneer de hoog gespannen verwachtingen der aandeelhouders en de beloften van het prospectus vervuld mogen worden, zal de geheele groote wereld van Europa hier bijeenkomen, vooral daar men hier een *cercle des étrangers*, dat wil zeggen, een geheime speelclub, benevens tooneelvoorstellingen, concerten, bals en, niet te vergeten, wedrennen zal vinden. Voor steeplechases en andere wedrennen is reeds een zeer geschikt terrein bestemd, terwijl eindelijk de uitgestrekte vijver van Pierrefonds gelegenheid aanbiedt tot zeil- en roeipartijen en het wildrijke jagtveld in den omtrek aan de Nimrods een rijke prooi verzekert.

Wat er van die hooggespannen verwachtingen nu worden zal en welke de toekomstige bestemming van het schilderachtig gelegen gebouw zal zijn, moet de tijd leeren. Haar intusschen, om wier wille het op zulk een weelderigen

voet werd ingerigt, durven wij er niet veel genot van voorspellen. De luister, waarin zij jaren lang heeft geschitterd, is op droevige wijze getaand, en wij kunnen haar schier niets beters toewenschen dan eene volkomen vergeetelheid, want helaas! er valt zoo weinig goeds te zeggen van de onttroonde keizerin, oorspronkelijk eene avonturierster, gelijk haar echtgenoot een avonturier was. De gelegenheid om in enkele trekken haren levensloop te herinneren, doet zich intusschen zoo ongezocht voor, dat wij die niet willen laten voorbijgaan.

Eugenie Marie de Montyo de Guzman, gravin van Teba, is den 5den Mei 1826 te Granada in Andalusië geboren. Haar vader, graaf Montyo, eigenaar van de drie heerlijkheden Banos, Mora en Teba, behoorde tot het klein aantal Spaansche edellieden, die zich aan Napoleon hadden aangesloten tegen hun vaderland. Bij zijne landgenooten genoot hij om die reden geene achting. De moeder der keizerin is eene geborene Kirkpatrick van Closeburn, gesproten uit een Schotsch geslacht, welks leden, ijverige aanhangers der verdreven Stuarts, na hun val het land verlaten hadden.

De gravin weduwe de Montyo was na den *coup d'état* met hare dochter te Parijs gekomen om, gelijk meer andere nakomelingen van voormalige Napoleontische vleijers, hunne erfelijke verdiensten jegens het Bonapartisme te herinneren en tot de hoffeesten der *Champs Elysées* uitgenoodigd te worden. Gravin Eugenie was destijds reeds over den eersten bloei der jeugd heen, maar nog steeds eene schoone vrouw, die de bekoorlijkheden van het Noorden aan die van het Zuiden paarde. Haar rijk, rosachtig blond, golvend haar, haar smalle oogkringen, haar blanke, doorschijnende tint en het langwerpige ovaal des gelaats herinnerden aan haar Schotsche afkomst; haar trotsche gang en houding, het levendige gebarenspeel, de vurige blik, de sierlijke voet en het geheele uiterlijk van zinnelijkheid deden de Spaansche afkomst in haar herkennen. Gravin Eugenie was eene in 't oog vallende, aantrekkelijke, pikante verschijning, vol gratie en koketterie, eene bevalige danseres, eene koene paardrijdster, een ontembaar wilde maagd met de vlugheid en bevalligheid eener kat, eene vrouw, wel in staat een man van Napoleons karakter en toenmaligen

ouderdom te verstrikken en te boeijen, vooral nadat hij reeds zoovele vergeefsche pogingen had gedaan om de hand te verwerven van eene of andere prinses uit een oud, wettig vorstelijk geslacht.

Wat de faam van haar verleden verhaalde, getuigde juist niet zeer ten gunste van hare vrouwelijke zachtaardigheid, en evenmin kan zij doorgaan voor een model van fijne geestbeschaving. Meer dan tien jaren lang had zij de rol gespeeld van het overmoedige, bedorven meisje; had zij zich openlijk in mannenkleederen vertoond en zoowel te paard als in rijtuigen met de helden van den circus in waaghalzerij gewedijverd. De faam noemde haar eene kokette, maar zij was rijk, voornaam en onafhankelijk en had op hare reizen de wereld gezien en de geheele aristocratische jeugd der door haar bereisde landen aan haar triomfkar geketend.

Deze dame nu, tot welke de prins-president zich gedurende de laatste maanden van zijn presidentschap zoozeer had aangetrokken gevoeld, dat hij om harentwille zijne betrekking tot de schoone miss Howard had opgegeven, wist den in jaren klimmenden wellusteling zoozeer te boeijen, dat hij haar den 30sten Januarij 1853 naar het huwelijksaltaar voerde en tot keizerin verhief, nadat hij getracht had deze keus voor geheel Frankrijk in een langdradig manifest te regtvaardigen.

Of dit huwelijk Frankrijk geluk heeft aangebragt, mag men thans, nu de keizerin reeds tot de geschiedenis behoort, veilig ontkennend beantwoorden. Zonder hart en geestbeschaving, ijdel, eigenzinnig, hartstogtelijk en bijgeloovig, heeft de keizerin nooit den juisten takt aan den dag gelegd om een voorbeeld te zijn voor de zamenleving, zooals die uit de politieke hervormingen van den tijd veranderd was. In haar vroeger losbandig leven en op hare reizen had zij geen leerschool gevonden voor hare nieuwe positie. In plaats van een fijnen, geestigen en bevalligen toon, in plaats van een verstandig toezigt op goede zeden en welvoegelijkheid, van bescherming van kunsten en wetenschappen en letterkunde, gaf zij de voorkeur aan teugellooze weelde, aan eene ijdele modedwaasheid, die de mannen ruïneerde, de vrouwen bedierf en die toonbeelden van lui-

heid en verdorvenheid in het aanzijn riep, welke Frankrijk aan den rand des verderfs bragten en de fransche dames der zoogenaamde groote wereld alle vrouwelijk gevoel en pligtsbetrachting geheel deden vergeten. Op de meest in het oog loopende wijze heeft de keizerin echter hare volkomene ongeschiktheid voor elke politieke rol aan den dag gelegd op de dagen van 3 en 4 September, toen zij, na de gevangenneming van haar man, geen enkele poging aanwendde, als regentes zich op het volk te beroepen of door middel van geweld het woeste drijven der anarchisten te beteugelen. In het instinktmatig bewustzijn van de liefdeloosheid jegens haar en van de afvalligheid van al hare aanhangers en lakeijen zocht zij haar heil in de vlugt, zoodat de glazen fondamente van den op meened en leugen gegronden en door dwingelandij bevestigden keizerstroon achter haar voor goed verbrijzeld werden.

UIT HET LEVEN VAN KEIZER MAXIMILIAAN.

De navolgende zeer belangwekkende schetsen uit keizer Maximiliaans leven zijn afkomstig van eene in haar vaderland zeer geëerde schrijfster, eene hoogst beschaafde dame, wier jaren lange persoonlijke omgang met den rampspoedigen vorst haar in de gelegenheid heeft gesteld, deze mededeelingen, voor welker echtheid wordt ingestaan, bijeen te verzamelen en in het licht te geven. Alle verdere inleiding overbodig achtende, geven wij het woord aan de schrijfster, die in dezer voege verhaalt, wat zij heeft bijgewoond of uit zekere bronnen vernomen.

Het is ruim drie jaren geleden, dat de nieuwsbladen de vreeselijke tijding verspreidden. „keizer Maximiliaan is dood geschoten.” De wereld heeft sedert lang de ontsteltenis vergeten, die zijn dood veroorzaakte; slechts zij, die hem lief hadden, denken nog aan hem. Maar toch ligt er

in de jongste gebeurtenissen des tijds iets, dat zijn geest weder oproept en hem plotseling weder aan het „gastmaal” doet verschijnen. Daar is iemand, die zou kunnen uitroepen: „Gij kunt niet zeggen, dat ik het deed; schudt niet met uwe bloedige lokken tegen mij. Daar zijn meer moorden gepleegd, maar wanneer de hersenen getroffen waren, stierf de man — maar deze staat weder op en stoot ons van onzen stoel.”

Deze woorden kwamen mij in de gedachte, toen ik het verhaal van Sédan hoorde. „Gij kunt niet zeggen, dat ik het deed!” Maar Louis Napoleon heeft den rampzaligen man in eene doodelijke onderneming gesleept en hem vervolgens daarin schandelijk zijn ondergang te gemoet gevoerd. Keizer Max is gewroken. Hij is den heldendood gestorven. Napoleon heeft in de dagen van Sédan, toen hij begon in te zien, dat hij zich zelven noch zijne trawanten hem konden redden, zich liever onder de hoede willen stellen van zijne vijanden, wier grootmoedigheid hem bekend was. Om zijn aftreden van het tooneel der geschiedenis met een schoon-schijnend vernis te bedekken, begon hij zijn brief, met welken hij zich op genade aan koning Wilhelm overgaf, met de woorden: „Daar het mij niet vergund was aan het hoofd mijner troepen te sterven,” enz.

Louis Napoleon was heel zijn leven lafhartig. Maximiliaan had ook wel uit Mexico kunnen ontluchten, maar hij bezat den moed, den dood in het aangezicht te zien en zijne mislukte zending op grootsche wijze tot een einde te brengen, door met zijn leven den hoogen ernst en de oprechtheid, waarmede hij zijne zending had opgevat, heldhaftig te bezegelen. Het is een eigenaardige samenloop van omstandigheden, dat kort voor den slag bij Sédan, in welken Napoleon „niet sterven” kon, prins Salm, de oude intieme vriend van Maximiliaan, in den strijd tegen de Franschen gevallen is. Hij was vrijwillig gekomen om tegen den verraderlijken Napoleon te strijden, die zijn edelaardigen vriend Max in het verderf had gelokt, en hem schandelijk verliet, toen de keizer der Franschen zich in zijne zelfzuchtige berekeningen teleurgesteld zag. De prins heeft in den slag bij Mars la Tour den 16^{den} Augustus voor Metz zijn eigen bloed vergoten, om dat van zijn vriend te wreken. Napoleon kon bij Sédan „niet sterven.”

De man op Wilhelmshöhe zal een roemloos, geschandvlekt leven ten einde brengen, en geen dichter zal hem bezingen, terwijl de andere, door den tijd verheerlijkt, nog in latere eeuwen beweend zal worden.

Ik leerde Maximiliaan kennen, toen ik reeds op den drempel des ouderdoms stond, en wil hier in het kort verhalen, op welke wijze mijne kennismaking zich heeft toegedragen. De dichter Zedlitz was onze huisvriend en moedigde mij aan in mijne kleine letterkundige proeven. Toen hij op zekeren dag op audiëntie was bij den aarts-hertog Max, verhaalde deze hem, dat hij op zijne reizen een nauwkeurig dagboek gehouden en thans lust had dit voor zijne vrienden te laten drukken, doch hij was er niet zeker van of het wel der moeite waard was; dat het in alle geval, zoo als het geschreven was, niet gedrukt kon worden, wist hij wel, en hij verzocht hem dus, het geschrift eens door te zien om de fouten, of wat hem verder niet beviel, te verbeteren of te schrappen. Zedlitz antwoordde, dat hij volstrekt de man niet voor zoo iets was, en dat hij het manuscript waarschijnlijk een geruimen tijd onaangeroerd op zijn schrijftafel zou laten liggen, deels uit luiheid, deels uit lusteloosheid, maar hij kende wel iemand, die geduld en bekwaamheid genoeg had, om aan het verlangen van den aartshertog te voldoen, en die te dier tijde aan het ziekbed eener geliefde dochter juist eene aangename bezigheid zou vinden in het nazien zijner aanteekeningen. De aartshertog gaf Zedlitz zijn manuscript, zonder te weten in welke handen het zou komen, en deze zond het mij in Silezië, waar ik mij destijds bevond. Ik nam het ter hand met de vrees een droog vorstenwerk te moeten slikken, en zonder den vriend erg dankbaar te zijn, die mij met dit werkje belast had. Maar hoe groot was mijne verwondering, toen ik eene allerliefste reisbeschrijving vol fantasie in handen kreeg, zoo levendig en aanschouwelijk geschreven, dat men zich geheel verplaatst ziet in de streken, waarin men wordt rondgevoerd. De bladen bevatten de beklimming van den Vesuvius uit de reis naar Italië en een stieren-gevecht te Sevilla uit die naar Spanje. Ik nam dit laatste onverwijd onder handen, streek door, verplaatste sommige woorden, zette eenige volzinnen om, en verbeterde op die

wijze het geheel, maar zonder er een enkel woord, nog minder eene gedachte aan toe te voegen. Hij verblijdde zich over het juiste begrip, dat mij daarbij geleid had en verzocht Zedlitz hem zijn corrector te noemen. Hij was er volstrekt niet door beleedigd, dat het eene dame „van rijpen leeftijd” was.

Toen ik in 1854 naar Weenen terug keerde, nam ik volgens gewoonte mijn intrek in een hôtél in de buurt van eene mijner vriendinnen, die ik daar bezocht. Ik koos dit hôtél slechts voor mijn gemak. Op zekeren morgen werd ik verrast door den kellner, die geheel buiten adem bij mij binnentrad om mij een bezoek van den aartshertog Max aan te kondigen. Deze trad onmiddellijk daarna met een adjudant bij mij binnen. Hij was een groot, deftig heer in marine-uniform, zoo jong, zoo levenslustig, dat mijn hart mij nog ineenkrimpt, wanneer ik denk aan zijn toenmalige verschijning en zijn later lot.

Natuurlijk viel er bij dat eerste onderhoud niet veel bijzonders voor, maar hij noodigde mij toch uit, zijn klein Maxim te Hietzing te komen zien. Met dit Maxim was het aldus gelegen. Zijne ouders, die reeds vroeg eene neiging tot werken bij hem opmerkten, en zulks met blijdschap zagen, gaven hem deze kleine bezitting ten geschenke. Huisje en tuintje waren nauwelijks iets anders dan speelgoed, maar zij behaagden hem. Hij richtte er alles naar zijn smaak in, legde bloembedden aan en zelfs een fontein. Hij bracht daar menig uur door met zijne broeders. Hoezeer hij destijds de lieveling was van het volk, bewees deze plaats. De tallooze planken en consoles van het huisje waren met allerlei kleine snuisterijen opgevuld, die hem geheel onbekende personen daar gebracht hadden, om den aartshertog genoeg te doen.

Sedert het eerste bezoek van den aartshertog heb ik tot aan zijn dood toe steeds eene levendige briefwisseling met hem onderhouden, of ben ik in persoonlijken omgang met hem gebleven. Hij werkte langzamerhand zijn dagboek af en zond mij de afgewerkte bladen om ze, even als het eerste fragment, voor de pers gereed te maken. Ik schreef hem daarover en over andere dingen; hij mij eveneens, en wanneer wij elk-ander wederzagen, scheen de blijdschap daarover wederkeerig.

Gedurende mijn toenmalig verblijf te Weenen werd mijn stuk: „die Neuberin” opgevoerd. Dit stuk zal wel geen bijzondere waarde hebben, anders zou men het wel vaker in Duitschland ten tooneele zien voeren. Ik was niet in den schouwburg en verhaalde den aartsbischop, dat iemand mijner kennissen hem bij deze voorstelling voor het eerst gezien had. Hij antwoordde lachend: „Ik vind het onverdragelijk, wanneer iemand op zulke wijze kennis met mij maakt, want in de verte zie ik er heel dom uit, omdat ik altoos mijn mond open houd.” Het is waar, dat deze zelfbeschuldiging in zooverre waarheid bevatte, dat hij bij het spreken won en bepaald schoon was, zoodra een zekere innerlijke glans, die ik slechts bij bevoorrechte naturen heb opgemerkt, zijne oogen verhelderde en een weerschijn op zijn gelaat achterliet.

Een beminnelijke trek in zijn karakter was, dat hij niemand leed wilde doen. Dit toonde hij ook in zijne verhouding tot mij met betrekking tot zijn geschrijf. Op zijne reis naar Sicilië beschrijft hij den preekstoel van Messina, die door de hoofden van Mohamed, Luther, Calvin en Zwinglius gedragen wordt. In zijn handschrift liet hij zich over de Hervorming uit op eene wijze, die voor mij, als Protestantsche, beleedigend was. Hij was destijds twintig jaar en beoordeelde de mannen, die tegen het pausdom opgestaan waren, zoo als men hem geleerd had te doen. Ik schreef hem, dat hij mij veroorloven moest, deze plaats te veranderen. Ik kreeg ten antwoord, dat ik te dien aanzien mogt doen, wat ik verkoos, en dat in het algemeen, wanneer de eene of andere uitdrukking mij ongepast of ondoordacht toescheen, ik ze zonder complimenten moest schrappen. Het beste antwoord echter, dat hij mij in lateren tijd gegeven heeft, is, dat hij mij uit Mexico een nieuwsblad zond, zonder eenige opmerking er bij, in hetwelk de door hem toegestane vrije uitoefening van alle geloofsbelijdenissen te lezen stond. In hoeverre dit besluit bijgedragen heeft tot den martelaarsdood, dien hij heeft moeten ondergaan, zal door later onderzoek uitgemaakt worden.

Toen Miramar gekocht en in zooverre in orde gebracht was, dat een tuinhuis bewoonbaar was geworden, trok hij met zijne jonge gemalin derwaarts. Spoedig was ook het

kasteel gereed, in zooverre het namelijk gereed geworden is. Het bekoorlijke tuinhuis werd vervolgens nog slechts gedurende een paar heete zomerweken door het jeugdige echtpaar in gebruik genomen, omdat het hooger gelegen was en de wind er vrijer kon spelen, dan op het kasteel. Dit huisje is mij bijzonder dierbaar, omdat ik het later maanden lang bewoond heb. Miramar is vaak genoeg beschreven. Ieder kent dat lustslot aan zee. Ik wil er nog een en ander van verhalen, dat men slechts weten kan, wanneer men er gewoond heeft.

Nooit heeft zich op de geheele aarde een vorst een eenzamer oord tot woonplaats gekozen dan Miramar. De weg, die van Triëst er henen voert en door de stad en den aartshertog op gemeenschappelijke kosten is aangelegd, neemt hier een einde. Niemand kan verder rijden of lopen. Dicht achter den tuin, die slechts een klein stuk gronds beslaat, in vergelijking met de heerlijke parken, verheft zich een rots als een muur. Langs de steile helling daarvan loopt de spoorweg, zoodat men uit den tuin langs een trap aan het wachthuisje komen kan, hetwelk, tot gemak van de bewoners van Miramar gebouwd, hun gelegenheid geeft daar in en uit te stappen; maar tot verlevendiging van het landschap draagt dit niets meer bij, dan het voorbijtrekken van een wolk boven ons hoofd. Men ziet wel is waar den langen trein voorbij vliegen, maar geen wagen, geen landman, geene kudde, geen spelende kinderen gaan tuin of slot voorbij, daar er volstrekt geen weg bestaat, die daartoe gelegenheid aanbiedt. Men ziet slechts visschersbooten hare voren maken en dolfijnen hun vroolijk spel spelen en in de verte groote schepen hun weg naar de haven van Triëst zoeken. of die verlaten en aldus leven geven aan de zee. Wie dus eene wezenlijke, diepe afzondering vreest, kan in Miramar geen behagen scheppen.

Met de paarden van den aartshertog had men twintig minuten noodig om den weg naar Triëst af te leggen. Alle levensmiddelen, zelfs het drinkwater, moesten aangevoerd worden en elken morgen bezorgde een keukenwagen deze noodwendige behoeften. Er was geen hoenderhof, en toen ik den aanleg daarvan voorsloeg, omdat een buitenverblijf zonder kakelend gevogelte mij ondenkbaar voorkwam, zocht

men te vergeefs een geschikte plaats daarvoor. Zoo heerschte in huis en tuin eene doodelijke stilte, slechts afgebroken door de branding der zee en de stormen uit het noord-oosten, die hier zoo erg heerschen, dat men te Triëst somtijds in de straten touwen moet spannen om de voorbijgangers gelegenheid te geven zich er aan vast te houden. Wanneer die wind in volle kracht woedde, kon men op Miramar noch met rijtuig, noch met draagstoel uit het tuinhuis naar het kasteel komen. Tot tweemaal toe waren wij op die wijze gevangen. Ofschoon de vertrekkende dieldubbele vensters en dikke muren hebben, waait het licht als een vlag heen en weer, wanneer de noord-oostewind heerscht. De zee is dan donkerblauw, de zon schittert en de golven schuimen aan den oever. De kachels, die met eikenhout gevoed worden, strijden tegen de vlammen, die ze verwarmen moeten, en verspreiden eerst, even als in eene belegerde vesting, rookwolken door de kamer, tot dat eindelijk toch het vuur de overhand krijgt op den weerspannigen storm. Het was in den winter van 1861, dat ik de ondervinding hiervan opdeed.

De dag werd verdeeld als volgt. Te 10 uur vereenigde men zich op het kasteel tot het tweede ontbijt; om vier uur werd er gedineerd. Vervolgens begaven de dames zich met de aartshertogin in haar salon, terwijl de heeren den hertog in zijne kamer volgden, waar gerookt werd. Tusschen beide vertrekkende in was de Bibliotheek, wier deuren open stonden. De aartshertog liep van tijd tot tijd in het vertrek der dames, waar men zich slechts matig amuseerde, ofschoon de aartshertogin vriendelijk en lief was. Niet zelden werd er voorgelezen. Ik had doorgaans mijn breiwerk bij mij, en als de aartshertogin ook beproefde te breien, kwam mij de aardige fransche ballade in de gedachte: *la fille d'un roi d'Espagne voulait apprendre un métier*. — Zij kwam er niet meê klaar.

Wanneer ik nu zeg, dat de arme, ongelukkige Charlotte niet zeer vernuftig was, wil ik daarmee volstrekt niet te kennen geven, dat zij niet een zeer goed verstand had. Zij was goed onderwezen, had veel taalkennis en veel takt. Ofschoon eene Belg sprak zij het Duitsch schier zonder eenig vreemd accent en met den aartshertog sprak zij nooit

iets anders. Zij was zeer schoon, groot en slank van gestalte, met fijne gelaatstrekken en bevallig in hare bewegingen. Ofschoon hare moeder, de dochter van Louis Phlippe, licht blond was, had zij donker haar en het uitzicht eener brunette. Wanneer er vrienden waren, kwam haar vorstelijk talent volkomen aan den dag door de wijze, waarop zij met geheel onbekenden een gesprek wist te voeren. Op het voorbeeld van haren gemaal had ook zij eene kleine reis beschreven, die zij voor hare vriendinnen wenschte te laten drukken. Ik moest beslissen of haar geschrift het drukken waard was, en toen ik de vraag bevestigend beantwoordde, werd ik geroerd door de kinderlijke blijdschap, die op dit lieve, jeugdige gelaat zichtbaar werd. Toen de aartshertog er mij afzonderlijk naar vroeg en ik hem antwoordde, dat het dagboek der reis wezenlijk recht aardig was, zei hij in kluchtige wanhoop: „Het is in het Fransch geschreven, en ik heb een doodelijken hekel aan die hoogdravende fransche praatjesmakerij.”

Menigmaal liet de aartshertogin ons hare garderobe zien en op mijn verzoek deed zij eenmaal een prachtigen rood fluweelen sluier om, die zij te Venetië bij gelegenheid van zeker feest gedragen had. Zij zag er op zulke oogenblikken vorstelijk en bevallig uit en voegde zich met de meeste minzaamheid naar de kleine gezellige bijeenkomsten, die ik voorsloeg. Zoo kinderlijk, goedhartig en vriendelijk was de arme keizerin, toen zij nog aartshertogin was. De eerzucht sluimerde destijds nog in haar hart, dat geheel aan haren gemaal gewijd was. Zij stond in ontwikkeling verre beneden hem, maar hij beminde haar, zooals hij ieder bemind zou hebben, die zijne echtgenoot was, want nooit heeft plichtgevoel sterker in iemands gemoed geheerscht dan in het zijne.

Tusschen ontbijt en middagmaal kwam hij doorgaans bij mij boven. Ik heb onvergetelijke uren met hem doorgebracht. Hij was geen engel en kon zijne omgeving zelfs bitter krenken en beleedigen; maar hoe zocht hij zulks weêr goed te maken, zoodra hij er zich van bewust werd! Het ware intusschen zeker beter geweest, wanneer hij de schoone bijbelapreuk uit den mond van den Zaligmaker ter harte had genomen. „Niet wat den mond ingaat, maar

wat daar uitgaat, is zonde." Dat hij het niet deed, heeft hem ontelbare vijanden op den hals gehaald, want slechts enkelen zijn grootmoedig genoeg om de slechte gewoonte, waardoor men den prikkel om een geestigen inval te onderdrukken, niet kan weerstaan, te onderscheiden van het innerlijke karakter, vooral wanneer het sarcasme eigen ijdelheid beleedigt. Wanneer men den misdadiger verontschuldigt, die door verwaarloosde opvoeding of slechte voorbeelden tot de misdaad is gedreven, waarom zou men dan den vorst niet verschoonen, wanneer hij zich door de onwaardige wijze, waarop zijne omgeving zich naar zijne luimen schikt, door de bewondering, die zij aan den dag legt voor de onbeduidendste uiting van zijn vernuft, tot mispassen laat verleiden, die in burgerlijke betrekkingen niet tot rijpheid zouden zijn gekomen. Zelfs de beste wil van omzichtige ouders, die aan het rein menschelijke waarde hechten, vermag niets tegen de helsche macht, welke zich om het hart van elk vorstenkind slingert. Er wordt een sterk karakter toe vereischt om zich daardoor niet te laten verstikken.

De aartshertog vroeg mij eens diep weemoedig: „Waarom haten zoo vele menschen mij?” Ik zeide hem de reden: dewijl hij de ijdelheid van zoo velen kwetste, geen medelijden had met hunne zwakheden, hun onverstand enz. Wij bevonden ons op het terras van het tuinhuis, waar hij onrustig heen en weer liep, om mij eindelijk te zeggen: „Gij hebt gelijk, en toch meen ik het met de geheele menscheid zoo goed!”

Even gaarne als hij zich over anderen vroolijk maakte, even goed kon hij het verdragen, zelf tot mikpunt van geestigheid van anderen te dienen. Destijds was het eerste boek van Prantner, de „*Dissolving views*,” waarin met hem de spot werd gedreven, in het licht verschenen. Hij bracht het mij lachend en zeide: „De schrijver heeft mij niet geheel gekend, maar wat hij zegt is alleraardigst uitgedrukt en naar het leven geteekend.” Prantner heeft slechts de fantastische zijde van den vorst in het licht gesteld en in zijn roman doen uitkomen; slechts weinigen wisten welk een edel hart daarachter verscholen was. In één opzicht is hij hem ten onrechte aangevallen, namelijk in de reinheid

zijner zeden. Men kent geen enkele loszinnige betrekking, die de aartshertog gehad heeft; en toen eenmaal een zijner bloedverwanten hem vroeg of er geen zoodanige bestond, bloosde hij tot achter zijne ooren, hetwelk hij voor het overige dikwijls deed, en antwoordde: „Zoo iets zou ik mijne moeder niet kunnen aandoen.”

De grootsche aanleg van zijn karakter is zichtbaar in het verhaal uit zijne kindsheid, dat in de voorrede van zijne reis naar Griekenland voorkomt. Toen hij, drie jaren oud zijnde, de diepe droefheid van zijne gouvernante zag, omdat zij afscheid moest nemen van zijn broeder, den tegenwoordigen keizer, viel hij haar om den hals en zei hij, om haar te troosten: „Ik wil u zoo lief hebben — als gij Frans lief hebt.” Dit woord verdient evenzeer bewaard te worden als Schillers: „Daar ik er aan wanhoop u gelijk te worden, nam ik mij voor u grenzenloos te beminnen.” De zelfde onbaatzuchtigheid en grootheid van ziel ligt er in opgesloten.

De middegtafel te Miramar was alleraangenaamst. Nadat er opgedaan was, verwijderden de bedienden zich. Een kleine zilveren bel stond naast den aartshertog en wanneer hij andere schotels begeerde, klingelde hij. Dikwijls vergat hij hij het in een levendig gesprek, dat hij altijd onderhield, en waarbij ernst en scherts elkander afwisselden. Hij was matig in het eten en at schielijk, zoo als aan de keizerlijke tafel gebruikelijk is. Het eten zelf scheen slechts bijzaak. Ook had hij slechts een middelmatigen kok, zonder dat de aartshertog daar acht op scheen te slaan. Slechts wanneer er genoodigden waren, deed de fransche kunstenaar zijn best. Op vastendagen, die hij gestreng hield, was hij in kluchtige wanhoop, want hij had er een hekel aan. Niettegenstaande ons protest daartegen werden voor ons vleeschspijzen opgedragen, waar hij met komieke onderwerping het oog op sloeg. Ons kostte het moeite iets van den heerlijken visch machtig te worden, want de katholieke bedienden kunnen zich wel eene dispensatie van de vasten voorstellen, maar geen verlof tot gemengd gebruik van vleesch en visch.

Er was te Miramar eene heerlijke gelegenheid om te vissen. De aartshertog had zich al het benoodigde visschersgereedschap aangeschaft, het aan de visschers afgestaan,

maar voor zich daarvoor de helft der opbrengst bedongen. Beide partijen vonden hierbij haar voordeel, en het was een aangenaam leven in de kleine haven, tot welke een sierlijke, wit marmeren trap toegang schonk. De *trocadero* (een soort van uitstek) van de kleedkamer der aartshertogin had het uitzicht naar dezen kant. De golven klotsten er tegen aan, en het was een genot daar te zitten bij het ondergaan der zon en Triëst in den zonneschijn met zijn vergulden vensters en torens te zien. Vóór de bibliotheek was nog een groot terras, waar wij dikwijls na den maaltijd gingen wandelen.

In de vertrekken der aartshertogin waren de wanden en meubels met hemelsblauw damast overtrokken, waarin als patroon de ananas geborduurd was. De aartshertog noemde de ananas de koningin der vruchten, en men vond haar op allerlei wijze als sieraad bij hem in gebruik. Op de tafel troonde zij te midden van bananen en andere zuidelijke en tropische planten, die hij zich wist te verschaffen. Waar hij maar kon, voerde hij gewoonten, die hij op reis had leeren kennen, in zijne huishouding in. Zoo verhaalt hij in het dagboek zijner reis, dat op Madera na den maaltijd schotels werden rondgediend, waarin rozenbladeren dreven. Fluks kreeg dit gebruik ook burgerrecht op Miramar, en men wreef de toppen der vingers in dit welriekend water. Minder beviel mij het engelsche of schotsche gebruik om, nadat men genoeg gegeten had, afschuwelijk haverbrood en sterke Ale voor te dienen, die men bij de soep gaarne genomen zou hebben. De aartshertog zelf dronk slechts Madera, ofschoon voor het overige zijn kelder goed voorzien en uitmuntend ingericht was. In de keuken vond men alle soorten van nieuwe kachels en braadovens, in welke men, zoo als hij beweerde, met een fidibus biefstuk bakken kon. Hij bemoeide zich met al deze dingen, kwam overal, onderzocht en bestuurde alles, niet altijd ten bate van zoodanige huishoudelijke regelingen, die het oog eener vrouw vereischen. Hij stond 's morgens ten 4 uur op en liet zich wat hij noodig had aanreiken door een der matrozen, van welke hij altijd eenigen te Miramar in dienst had. Zijn kamerdienaar had, wat de persoonlijke bediening des aartshertogs betrof, eene sinecure. Kamerheer en adjudanten woonden te Triëst en kwamen

slechts te Miramar, wanneer er bezoekers waren uitgenoodigd. De aartshertog merkte lachend op, dat zij in de stad beter op hunne plaats waren. Slechts de heer Racic, de geneesheer Dr. Ileek en de bankier v. Kuhacewic woonden te Miramar. Laatstgenoemde was de echtgenoot van de uitmuntende eerste hofdame der keizerin. Deze was eene dochter van den generaal v. Maagdeburg, van een oud adellijk geslacht afstammende, afkomstig uit Zweden, een schoon en goed meisje, door treurige lotsverwisselingen herwaarts gebracht. Zij maakte dankbaar gebruik van mijne tusschenkomst om in dezen dienst geplaatst te worden. Toen zij haren dienst aanvaardde, vreesden hare bekenden, dat iemand van zoo rondborstigen aard, die het hart op de tong had, aan het hof niet op hare plaats zou zijn. „Aan dit hof wel,” antwoordde ik, zeer gerust. En de uitkomst deed zien, dat ik mij niet bedroog. Zij was een zegen voor het gezin en genoot het volle, welgeplaatste vertrouwen van het hooge echtpaar.

In Mexico werd zij benoemd tot directrice van het keizerlijk huis. Toen de keizer haar wilde overhalen, zich voor verscheidene jaren te verbinden, gaf zij het aardige antwoord: „Wanneer het uwe Majesteit slecht gaat, blijf ik, ook zonder dat. Gaat het u goed, dan hebt gij mij niet nodig.” Zij schreef mij dikwijls gedurende haar verblijf in Mexico en beklagde er zich over, dat de keizer de menschen veel te spoedig en te onbepaald vertrouwde. Zij vergezelde de keizerin met Kuhacewic, op hare terugreis. Zij sprak bepaald het gerucht tegen, dat Charlotte een langzaam werkend vergif had ingenomen. Integendeel, gedurende de geheele treurige terugreis, welker doel Parijs was, was de keizerin wel, zelfs opgeruimd en zij sliep rustig als een kind. Eerst te Rome openbaarde zich de eerste uitbarsting van waanzin. Zij reikte haar een glas water, toen Charlotte haar toeriep: „Gij giftmengster!”

„Wat er nu volgde,” schreef Wolly (zoo als hare vrienden haar noemden), „kan ik niet beschrijven.” Van dit oogenblik af, bleef de keizerin aan dit denkbeeld hangen, zoodra zij Wolly zag. Zag zij haar niet, dan schreef zij haar briefje op briefje, om haar over alles te raadplegen. — Wanneer de aartshertog vroeger tot mij over Kuhacewic

sprak, noemde hij hem slechts: „die trouwe ziel.” Thans woont deze eenzaam te Triëst, want Wolly, zijne edele, voortreffelijke vrouw, is door al het verschrikkelijke, dat zij bij het keizerlijk echtpaar beleefd heeft, zoo getroffen geworden, dat zij begon te sukkelen en weldra stierf.

Na deze kleine uitweiding keer ik naar Miramar terug. Monsignor Racic was een beminnelijk, staatkundig en godsdiensstig zeer verlicht lid des gezins. Dr. Ilel, een bekwaam geneesheer, vergezelde den aartshertog doorgaans op zijne wandelingen, die meestal in de inspectie van den tuin bestonden. Om 2 uur kwam de aartshertog gewoonlijk uit Triëst terug, waar hij zijne ambtsbezigheden verrichtte; hij ontdeed zich dan van zijne uniform. In zijne burgerlijke kleeding legde hij een soort van humor aan den dag. Waren lange rokken aan de orde van den dag, dan was de zijne ten minsten nog een duim langer dan die van anderen, en zijn hoed een goed stuk hooger dan noodig was. Te Mexico, waar hij ten allen tijde zijne waardigheid moest ophouden, en geen origineel mogt zijn, was dit anders. Hier had het den schijn, alsof hij de mode, die zeer tegen zijn smaak was, in al hare naaktheid ten toon wilde stellen.

In de kleedkamer zijner gemalin wierp hij ook gaarne een laatsten blik. Op zekeren dag, toen er gasten verwacht werden, droeg zij een min of meer gewaagd spaansch kleed, dat haar evenwel lief stond. Het geheel werd gekroond door een vlinder, die aan haar voorhoofd vastgemaakt was. Voor zij de deur uitging, zei hij, haar aanzienste: „Wel wat los!” en nam haar lachend den vlinder af.

Ik hoorde dikwijls spreken van zekere Vicky, en moest toen eindelijk wel eens vragen, wie daarmee bedoeld werd. Het was de kroonprinses van Pruisen, wier moeder, koningin Victoria, eene nicht is van de aartshertogin. Beide vorstelijke paren waren zeer met elkander bevriend, en hoezeer de aartshertog aan deze vriendschap getrouw is gebleven, bewijst hetgeen hij vorst Salm zeide, toen zijne illusiën over Louis Napoleon reeds lang verdwenen waren: „In geval van een oorlog tusschen Frankrijk en Pruisen, wenschte hij den kroonprins te vergezellen, mits hij niet tegen Oostenrijk optrok.” Men ziet hieruit, aan welke zijde keizer

Max zich zou geschaard hebben, wanneer hij den oorlog van 1870 beleefd had.

Toen ik Max leerde kennen, koesterde hij nog een soort van vriendschap en bewondering voor den keizer der Franschen. In zijn tuin staat een namaaksel van Napoleon I naar Canova, dat hij te Milaan had laten maken, om den neef ten geschenke te geven. Hij was ook ingenomen met keizerin Eugenie. Welligt werkten persoonlijke indrukken hiertoe mede. Men had hem te Parijs met groote onderscheiding ontvangen, en waarschijnlijk werd gedurende dat bezoek het plan ontworpen, dat hem later in het verderf stortte.

Op zekeren dag riep hij ons in den tuin, waar mannen met spaden stonden naast boomen, die bestemd waren om verplant te worden. Wij moesten de jonge stammen boven de kuilen houden, want hij wilde dat ieder gast te Miramar een boom zou planten, die daar tot een aandenken wortel schieten moest. De steenachtige grond en de noord-oostenwind zullen den groei van velen belemmerd hebben, doch het is hem gelukt verscheidene tropische planten in beschutte plaatsen aan te kweken.

Op zulk eene eenvoudige wijze leefde hij te Miramar. Hij vervulde zijne plichten als opperbevelhebber der marine nauwlettend. Overigens had hij veel van een kluizenaar, en Goethe's schoon gezegde: „Wel hem, die zich zonder haat voor 't oog der wereld verbergt,” scheen als voor hem geschreven. Zoo heb ik hem verlaten en in den zoo belangrijken tijd der onderhandelingen over de aanneming der mexikaansche kroon, heb ik minder omgang met hem gehad dan ooit vroeger of later. Hij heeft de kroon aangenomen in het goede geloof, dat het volk hem met blijdschap zou begroeten als een verlosser uit een zwaar lijden en ondragelijke onderdrukking, — hij gevoelde het heilige vuur der geestdrift! voor eene goede zaak in zijn hart gloeien en de eerezucht had geen deel aan zijn besluit, volstrekt geen deel, wat men er ook van zeggen mag. Met mijne grondige kennis van zijn karakter durf ik dit gerust zeggen. Ik ga niet zoo ver van te beweren, dat hij geen eerezucht kende, maar er bestaat een groot onderscheid tusschen het gevoel eener aandrifft in zich, en het handelen daarnaar, en weinige men-

schen hebben hunne daden zoo in hunne macht, als hij ze had. Hij had wel is waar een zeer levendig gevoel, maar geen hartstochten, die hem aan zich zelven konden ontrukken. Zelfs voor vrouwen heeft hij meermalen een teeder gevoel gekoesterd, en hij heeft zijne eerste jeugdige verloofde, de prinses van Braganze, met heete tranen beweed, maar hij is nooit de grenzen van de zedelijke wet en van het gezond verstand te buiten gegaan. Hij placht te zeggen: „Wanneer de godsdienst tot hartstocht wordt, is hij niet beter dan een andere; dan ontaardt hij doorgaans in fanatisme, kwelt en martelt zijne slachtoffers en verandert meermalen in juist het tegenovergestelde.”

Hij was edeldenkend en groot, had een menschelijk hart, was moedig, rein van zeden en begaafd met eene buitengewone mate van verstand, dat eene te machtige fantasie in bedwang hield. Vorst Salm zegt zeer terecht van hem: „Ik heb hem op min of meer minachtenden toon een fantast en avonturier hooren noemen; maar in de geheele geschiedenis, wordt geen enkel man gevonden, die iets groots tot stand heeft gebracht en niet in zekere mate fantast of avonturier geweest is en het lage niet heeft veracht en bespot.”

Wat hem inzonderheid ontbrak en wellicht zijn droevig lot heeft bewerkt, was — menschenkennis. Deels was hij te edel en te onschuldig om te gelooven aan het verraad of de valscheheid van hen, die zich als vrienden bij hem wisten in te dringen; ten deele was dit gebrek gegrond op zijne onmacht of tegenzin om de menschen bij hun doen of laten scherp gade te slaan. Hij had achting voor mannen, die zulks geenszins verdienden, en vertrouwde anderen, die hem belasterden.

Ik besluit deze schetsen met eenige uittreksels uit brieven, die ik, gedurende mijn eerste verblijf te Miramar, daar geschreven heb. Zij kunnen er toe bijdragen het aartshertogelijk paar beter te doen kennen.

1 Februari. „Hoe is het te verklaren,” vroeg ik onlangs aan I., „dat wanneer men met betrekking tot politiek en godsdienst zulke vrijzinnige beginselen belijdt, als de aartshertog in zijne „papiersnippers” doet, er toch zooveel daarmede strijdigs in hem is overgebleven?” Hij antwoordde: „Ik kan het slechts op deze wijze verklaren. Wanneer ik 's nachts

langs een kerkhof ga, overvalt mij eene onwillekeurige huis-
vering, ofschoon mijn verstand en mijne overtuiging mij
zeggen, dat de dooden niet uit hunne graven opstaan; maar
mijne min heeft het mij verteld en de indruk daarvan is mij
bijgebleven. Zoo streeft hij er naar zich los te rukken van
zijne vooroordeelen, maar zij werken toch nog in hem."

Er zijn inderdaad twee menschen in hem, de eene, gelijk
hij is in een vertrouwelijk gesprek, de andere de vorst te
midden van zijn hof. De eerste staat oneindig hoog boven
den andere. Hij schertst gaarne, maar dit is het eenige
wat hem misstaat, want hij is eigenlijk ernstig van aard en
zijn vernuft is niet altijd zachtmoedig. Hij sart meermalen
anderen ten bloede toe. Zoo voorzichtig als hij in zijne daden
is en zoozeer als hij ieders welzijn en geluk zoekt te bevoor-
deren, even onvoorzichtig is hij in zijne woorden. Maar een
gesprek met hem is mij steeds een groot genot, hij heeft
het hart op de tong, maar weet ook wel, dat hij mij gerust
alles zeggen kan. Over constitutioneel of inconstitutioneel,
helaas! eene nog onbesliste vraag, zegt hij: "Het gevreesde
schrikbeeld is verdeeling van het gewicht en daardoor herstel
van het evenwicht. Het is echter tevens eene controle, die
geen eerlijk man behoeft te vreezen. Men zegt, dat de con-
stitutie een onophoudelijken strijd veroorzaakt tusschen re-
geerders en geregeerden; maar die dit zegt, heeft er eene
verkeerde opvatting van. Zij is een band tusschen beiden;
maar al was het ook een strijd, men vergete niet, dat strij-
den leven is. Al kan men niet ontkennen, dat het con-
stitutioneele leven iets heeft van een wipplank, zoo is daarin
geen gevaar gelegen, wanneer de plank slechts op het vei-
lige middelpunt van het eerlijk gehandhaafde recht rust."

Hij is een voortreffelijk mensch en zijne onvolmaaktheden
zijn van zoodanigen aard, dat men ze liever kleine dwaas-
heden dan vlekken moest noemen. Hij heeft zich gewaagd
aan een strijd om het ideale en zal dezen strijd nooit op-
geven.

8 februari. Gisteren was er groot diner, waar ik slechts
heenging, omdat ik nieuwsgierig was Benedek te zien. Toen
ik in de zaal kwam, waren de heeren reeds bijeen. Ik maakte
mijn compliment en begaf mij naar mijne plaats. Vervolgens
kwamen de heeren binnen, en de akeligste uitvinding aan

het hof, de *cercle*, nam een aanvang. Het is een sterk bewijs voor de kracht der gewoonte, dat mannen van zooveel be teekenis als de groothertog, zich daaraan niet onttrekken. Deze afschuwelijke ceremonie duurde tot aan het diner, bij hetwelk ik aan de linkerhand van den aartshertog zat en het gezellig onderhoud weder tot zijn recht kwam.

Zoo dikwijls er gasten zijn, blijven de lakeien en officieren in de eetzaal, die in de benedenverdieping ligt, en aan wier vensters des zondags, wanneer de tuin voor het publiek geopend is, gedurig hoofden naar binnen zien. Het gesprek tusschen mijne beide burens en mij werd schier al te levendig, zoodat de lieve T. A. na' tafel tot mij zeide: „Uw buurman links was bijna op tafel gesprongen.” — „Dat is de schuld van den aartshertog,” antwoordde ik. De aartshertogin, die ons gehoord had, zeide: „Goddank, dat de officieren onder Benedek spreken; onder Gyulay maakten zij slechts zwijgend hun compliment!”

Alles vereenigt zich hier om op het schoone Miramar te schimpen en zich het leven daardoor te verbitteren, 't geen den aartshertog natuurlijk boos maakt. Wanneer gij thans met mij aan het venster stondt, zoudt gij het niet begrijpen. Het is een van die dagen waarop zonnenschijn en wolken elkander afwisselen. Ik heb het gezicht op de kusten van Venetië, die helder beschenen worden en waarlangs enkele schaduwen verspreid zijn. De zee is van het lichtste blauw en het veld begint groen te worden. De aartshertog zegt: „Ik beschouw dit slechts als eene tijdelijke bezitting en ben er op voorbereid, het te verliezen. De geheele kust van Dalmatië is onveilig voor ons en de gier loert reeds om het land te verdeelen. Het eenige, wat ik mij niet laat ontnemen, is de zee, en ik zal wel altijd ergens een oever vinden, waar ik met mijne vrouw wonen kan.”

Dikwijls, wanneer hij mij verlaten heeft, denk ik: zal zulk een hart en zulk een talent de aarde verlaten zonder zichtbare en blijvende sporen na te laten? En toch zal dit wellicht het geval zijn. Eergisteren na het ontbijt, hadden wij een levendig gesprek. Hij zei, wat hem in mij zoo trof en wat hij zoozeer vereerde, dat hij er niet toe komen kon tegenover mij eene andere meening uit te spreken, was mijne liefde voor Duitschland. Ik antwoordde, dat ik sedert lang

geraden had, dat hij die liefde niet deelde; maar dat het mij zooveel leed deed, dat ik het noch mij zelve noch anderen bekennen durfde, dat een duitsch vorst zulk eene slechte gedachte van de Duitschers kon hebben. Hij hernam driftig: „In de politiek zijn zij niets waard, voor het overige echter doet gij mij onrecht, want in andere opzichten bemin en eer ik hen.” — „Wie heeft hen tot zulke nietswaardigen gemaakt?” vroeg ik. „Wie heeft na de bevrijdingsoorlogen de edele vonken van nationaal gevoel verstikt, die tot een vlam zouden zijn aangegroeid?”

De aartshertogin knikte mij ten teeken van goedkeuring toe; want zij is in grondbeginselen opgevoed, die gij *rood* zoudt noemen, en de aartshertog weert elken invloed van haar af, die haar in hare gezindheid hinderlijk zou kunnen zijn. Ook in het godsdienstige tracht hij haar vrij te houden van alle fanatisme.

15 februari. Cavour heeft vóór den oorlog van 1859 gezegd: „Wanneer wij den aartshertog met zijn systeem niet spoedig uit Lombardije verwijderen, kunnen wij daar niets uitrichten.”

Ik wandelde heden met M. en wij zaten een geruimen tijd op eene bank, iets hooger dan het strand. De zee was zeer kalm en zag er uit als blauwachtig parelmoer; slechts waar de zonnestralen vielen, vertoonde zich een zilveren net, welks mazen kleine golfjes waren. Beneden ons spraken visschers in hunne welluidende taal met elkander. Plotseling verscheen een voorrijder aan de poort en achter hem trokken vier vlugge paarden een open rijtuig, waarin het vorstelijke paar gezeten was. Zij waren in het zwart gekleed, daar zij de moeder van den pas overleden graaf v. Molina een bezoek wilden brengen.

19 februari. Op mijn aansporen leest de aartshertogin 's namiddags thans iets voor. Hoe goed zij ook duitsch spreekt, in het voorlezen kan zij slechts met het Fransch terecht. Romans zijn verboden, slechts het allerbeste wordt uitgezocht, en zoo is de keus gevallen op de *Art poétique* van Boileau. Ik zie uw schrik; maar toch geen enkel hoofdstuk laat geheel onbevredigd. „*Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage,*” bevat b.v. eene gulden les. 's Avonds

wilde de aartshertogin gaarne op het terras wandelen; hare dames hadden geen lust haar te vergezellen en ik zette mijn kap op en ging met haar. De maan bescheen het bekoorlijke terras met zijn moorsche bogen, schuitjes zwierden zeer dicht langs ons voorbij en de golven sloegen zacht tegen den oever aan. Zij verhaalde mij van hare kindsheid, hoe zij geheel zonder speelgenoot was opgegroeid en hoezeer zij hare gouvernante, mevrouw v. Beauvais, nog steeds beminde. Zoo zaten wij lang bij elkander. Het was als een zomernacht in Duitschland.

20 februari. Zoo even zendt de aartshertog mij een amandelbloesem uit den tuin. Het is een hemelsche dag. Des zondags worden er steeds twee missen gelezen, daar de aartshertog het landvolk uit den omtrek veroorlooft de godsdienstoefening bij te wonen, en de kapel te klein is, om allen te bevatten. De aartshertog zegt: „Drie dingen moet men niemand weigeren: vuur, water en de mis.”

26 februari. Ik schrijf voor het open venster, en de thermometer wijst 16° R. Heden werd voor het eerst, en wel om drie uur, in het tuinhuis gegeten, 't welk hier het koffijhuis heet, omdat de aartshertog alle namen behoudt, die zijn volk het eerst aan de dingen gegeven heeft. Men vindt hier een grooten salon, met een fraaie pianino, een goeden haard en sierlijke chineesche meubels. Men verschijnt in morgengewaad, wandelt vervolgens in den tuin en daarop gaat ieder in huis.

3 Maart. Het vorstelijk paar gaat tegelijk met ons Miramar verlaten. Zij reizen aan boord van de „Phantane” naar Lacrowa, wij met de „Lloyd-stoomboot” naar Venetië.

Gravin Kolonic beschrijft in haar boek over Mexico den toestand, waarin de keizer zich bevond, toen hij zijn vaderland verliet, om de ongelukkige kroon in het vreemde werelddeel te dragen. Toen hij naar de plaats der terechtstelling gevoerd werd, was hij veel minder verpletterd; op zijn weg ten doode verliet zijn tegenwoordigheid van geest hem geen oogenblik. Maar bij dat eerste afscheid scheen

hij alle zelfbeheersching verloren te hebben. Hij was niet in staat de afscheids-audientie te geven. Eene vreeselijke, hartverscheurende smart overmeesterde hem.

Nog acht dagen lang duurde deze toestand op het schip, terwijl de jonge vrouw, die aan de keizerskroon dacht, en niet met zoo sterke banden aan het vaderland gehecht was, deze smart niet begreep. Zij verliet geene moeder! Haar vader had zijne volle toestemming gegeven om den troon aan te nemen. Maximiliaan bragt een ongehoord offer toen hij over zee ging. Dat hij het voor een hersenschim bragt, mag hoogstens aan zijn verstand, niet aan zijn hart geweten worden. Zijne laatste woorden, de woorden van een stervende, waren: „Door een gedeelte van u geroepen, kwam ik tot welzijn van het land; ik kwam niet uit eerzucht; ik kwam vervuld van de beste wenschen voor de toekomst van mijn aangenomen vaderland en voor diegenen mijner dapperen, die ik vóór mijn dood mijn dank toebreng voor de offers mij gebragt. Mexicanen, moge mijn bloed het laatste zijn, dat vergoten wordt voor het heil des vaderlands, en wanneer het nog noodig is, dat zonen van dat vaderland het hunne vergieten, zoo moge het tot heil daarvan nooit door verraad vlieten. Leve de onafhankelijkheid, leve Mexico!”

Daarop wierp hij nog een vriendelijken blik op een groep snikkende mannen en vrouwen, kruiste zijne handen over de borst, en viel — zoo als velen zeggen — als slachtoffer van zijne grondbeginselen. Zijn laatste gebed was, dat zijn dood nuttig mogt zijn voor Mexico; maar zijn leven zou nog veel nuttiger voor het land geweest zijn, want alle verordeningen en wetten, die hij gegeven heeft, zijn van dien aard, dat de edele, wijze Grillparzer hem door mij heeft laten zeggen, hoe zeer hij ze bewondert. „Bid voor mij, ik heb het noodig!” waren de laatste woorden, die ik uit zijn mond heb gehoord.

Het voormalige keizerrijk Mexico is in puin gevallen. Het tweede Fransche keizerrijk heeft dit lot gedeeld. Maar wanneer de ontelbare schimmen van alle verslagenen, die de snood in het leven geroepen oorlog van 1870 gevorderd heeft, den „man van Wilhelmshöhe” voorbijtrekken, zal ook een daarvan te voorschijn treden om met den vinger

1871. II.

op hem te wijzen en hem toe te roepen: „Een schoone dood is beter dan een eerloos leven!”

EEN MODERNE ASSCHEPOETSTER-GESCHIEDENIS.

„Zulk soort van vragen kan men altijd van twee kanten beschouwen, zei Murray Lennox.

De advocaat Arkwright balanceerde op de twee achterste pooten van zijn stoel en wreef, in gedachten verzonken, den rooden top van zijn neus. „Daar is geen twijfel aan, mijn jonge vriend, volstrekt geen twijfel,” zei hij eindelijk, „maar gij begrijpt toch, dat het mijn pligt als regtsgeleerde is, slechts een dier kanten in aanmerking te nemen?” — „Dat mag volgens de wet zijn, maar is het ook regtvaardig?” vroeg Lennox. — „Hm! dat is zeker niet altoos het zelfde.” — „Maar ik ben niet hier gekomen om haarkloverijen te maken, maar om logica te hooren,” hernam Lennox. — „Welnu,” lachte Arkwright, „daarmee ben ik immers reeds begonnen.” — „Laat ons de zaak nog eens beschouwen en de vraag in het kort zamenvatten! Ik ben daar eensklaps rijk geworden door het toevallig vinden van een oud stuk papier of document, wanneer gij het zoo liever noemen wilt.” — „Zoo is het!” bromde de advocaat Arkwright. — „En deze meisjes, — de beide dames Ellersly — zijn door dit zelfde document bedelaressen geworden, ook al buiten haar schuld.” — „Nu, bedelaressen nog juist niet, mijn vriend; zij kunnen immers werken! Gij zijt altoos zoo overdreven in uwe woorden, vriend Lennox!” — „Zij zijn in alle geval zeer arm geworden!” — „Zeer arm — ja; zoo zou men haar in haar tegenwoordigen toestand kunnen noemen, geloof ik. Maar daarvoor zijt gij niet verantwoordelijk.” — „In één opzigt toch wel.” — „Valsche sentimentaliteit, mijnheer Lennox, valsche sentimentaliteit, anders niets! Zet u dat uit het hoofd, het is onzin. Ik verzeker u, dat...”

Lennox sprong verontwaardigd op. „Neem mij niet kwalijk, mijnheer Arkwright, laat ons er geen woorden meer om verspillen. Wij worden het toch nooit eens op dat punt. Ik verzoek u nog slechts mij nauwkeurig het adres der beide jonge dames op te geven.” De advocaat haalde de schouders op, maar schreef niettemin eenige woorden op een blaadje papier. Lennox bezag het papier en scheen verrast. „Duivels, dat is immers die leelijke, oude huurkazerne in Blandstreet!” riep hij uit. „Zoo is het,” knikte Arkwright, „maar het is anders een zeer fatsoenlijke buurt, geloof ik. Arme lieden kunnen niet in de fraaiste streken wonen.”

En de oude advocaat verdiepte zich weder in oude akten en geel geworden papier en boeken met perkamenten banden, toen zijn jeugdige cliënt hem verlaten had.

De huurkazernen te New-York mogen, wat beschutting voor het weér betreft, zeer goede woningen bevatten, maar zij beantwoorden bezwaarlijk aan het ideaal van een comfortabel huis, en het leelijke, oude, roodbruine steenen huis in Blandstreet, waarvan wij wenschen te verhalen, maakte volstrekt geen uitzondering op den regel. Het was volstrekt niet fraai van buiten, noch gemakkelijk ingerigt van binnen.

Jufvrouw Parley hield op de benedenverdieping eene bewaarschool. Mijnheer Johnson, de pianomeester en fluitspeler, en jufvrouw Drecy, eene modemaakster, bewoonden de tweede verdieping. Op de derde leefden drie of vier bleeke naaistertjes, een houtgraveur, een reiziger in manufacturen en een fabrikant van kunstbloemen, die op en nevens elkander gepakt waren als haringen. Boven dezen, op de vierde verdieping, woonden in de zuid-oostelijke kamer twee jonge dames — jonge dames, welke, zooals jufvrouw Ryan, de betere helft van den huisheer, zich uitdrukte, „betere dagen gekend hadden.”

Kate Ellersly zat op dien somberen, natkouden Novemberdag bij het venster, hield de kin in haar fraaije blanke hand geleund en zag onvergenoegd naar de dakgoot aan de overzij, die ook al geen genoegelijk schouwspel aanbood, er liet zich niet eens een vrolijke musch zien,

want in Amerika zijn geen musschen. Arm land, gelukkige vogels! Kate was een aardige, welgevormde brunette, met groote, bruine oogen en heel donker haar. Haar lief figuurtje was in het eenvoudigst katoentje gekleed.

Zij zag naauwelijks op, toen de deur geopend werd en Emily, haar twee jaar jongere zuster, binnentrad.

Emily Ellersly was volstrekt niet mooi. Niemand zou haar op straat nagezien hebben, of op het eerste gezigt op haar verliefd zijn geraakt. Geen dichter zou op hare grijsblauwe, goedhartige oogen verzen gaan maken. Zij was volstrekt niet te vergelijken met de schoonheden, die men op de promenade, in mode-journalen of geïllustreerde nieuwsbladen ziet, en toch, waarde lezer, wanneer gij ooit bij haar gekomen waart, en haar goed in de oogen had gezien, dan zoudt gij, na een poosje met haar gesproken te hebben, toch van oordeel zijn geweest, dat zij wel waard is, nog eens weder aangezien te worden, deze gedaante, met haar goedaardige oogen, haar verstandig voorhoofd, haar kersrooden, steeds glimlagchenden mond, haar gezonde, door geen schoonheidsmiddelen bedorven gelaatskleur en hare kleine handen en voeten.

„Goed nieuw, Kate,” riep zij binnentredend verheugd uit, terwijl zij haar eenvoudigen hoed en doek aflegde, „ik heb een vol dozijn hemden te naaijen gekregen!” — Kate zag onvergenoegd op het pak hemden neder, op dat gemeene werk, dat haar zuster op haar schoot had gelegd. „Hemden!” zei zij, verachtelijk. „O Emily, wie zou ooit gedacht hebben, dat wij zoo diep zouden zinken!” — „O, hemden, dat is geen onaangenaam werk, lieve zuster,” lachte Emily. „Wij kunnen ons immers gemakkelijk verbeelden, dat wij kostelijk haak- of borduurwerk voor ons zelve maken.” — „Zoo sterk is mijne verbeeldingskracht niet.” — „Oefen haar dan wat, lieve; dat zal ons het werk en het leverf ligter maken! Laat ons aan het werk gaan; de hemden moeten Zaterdagmiddag gereed zijn.” — „Zaterdagmiddag!” riep Kate verschrikt uit, „dat is immers volstrekt onmogelijk!” — „Toch niet, lieve, kom, neem uw fingerhoed.”

Kate Ellersly barstte in tranen uit en wierp de onschuldige hemden ver van zich af. „O Emily, gij hebt nooit de minste eerezucht, nooit de minste aristocratische manieren

gehad." snikte zij; "gij wilt mij tot slavin maken, en ik moet mij voor vijf dollars dood naaijen!" — "Vijf dollars zijn voor ons eene aardige som, zusterlief," antwoordde Emily daarop," terwijl zij geduldig het op den grond geworpen werk weder opraapte.

"Maar het is schande," zoo voer Kate verontwaardigd uit, "dat ik zulk werk doen moet; ik ben voor iets beters geboren, en..."

Zij hield midden in hare driftige woorden op, want er werd geklopt. "O, het is mijnheer Harley maar, onze buurman," zei Emily, terwijl zij uit hare knielende houding opstond; "ik ken zijn manier van kloppen."

Mijnheer Harley was een slank, knap jongman, van een frisch voorkomen, met fraaije, donkerbruine oogen en een breed, hoog voorhoofd, die onlaugs, digt bij het zusterpaar op de vierde verdieping zijn intrek had genomen en daar nu woonde, slechts door een dun houten beschot van haar gescheiden. Jufvrouw Parley noemde hem op haar origineele wijze een "letterkundig heer," terwijl mijnheer Johnson minder sierlijk maar met meer waarheidsliefde zei: "Hij is nachtedacteur van een van die bladen, welke nooit de waarheid zeggen." Als nachtedacteur was hij waarschijnlijk ook bij dag zoo veel te huis.

Armen maken spoediger kennis en sluiten zich eerder aan elkander aan, als meer vermogenden, welke zich steeds achter deftige vormen en complimenten, parfumeriën, zwarte rokken en witte glacé-handschoenen en receptie-uren voor elkander verbergen. Mijnheer Harley en de dames Ellersly waren terstond in de eerste week, dat hij daar was komen wonen, de beste vrienden geworden.

"De voering van mijn halsdoek is weêr losgegaan," zei Harley bij zijn binnentreden, "zou ik jufvrouw Emily mogen verzoeken, ze nog eens weder vast te naaijen?" — En Emily glimlachte; zij stak een draad zwarte zijde in de naald, een blinkenden zilveren vingerhoed aan den vinger en zette zich aan het werk. "Is er iets onaangenaams voorgevallen?" vroeg Harley inmiddels op deelnemenden toon, op het zien van Kate's rood geweende oogen. — "Och neen, niets bijzonders," antwoordde deze, "het is altijd de oude historie: armoede, dienstbaarheid en ellende. O, ik

wou, dat ik dood was! of liever nog!" mompelde zij tusschen hare witte tanden, "dat die schurk dood was, die ons van onze bezitting beroofd en ons tot slavinnen gemaakt heeft."

Mijnheer Harley scheen een weinig verschrikt over hare drift, en dat was geen wonder, dacht Emily, want haar zuster had zich inderdaad wat al te sterk uitgedrukt. "Kate, Kute," zei zij bedaard, "gij denkt in het geheel niet na. Hij heeft er toch waarlijk geen schuld aan. De wet geeft hem immers slechts, wat hem toekom. En wat mij betreft, moge hij er in vrede gebruik van maken," — Hij heeft er wel schuld aan, zeg ik u!" vatte Kate het woord op, maar daarop bedwong zij zich en zweeg zij. Wat ging dien pennelikker en stuiversschrijver hare familieaangelegenheden aan; zij wilde er in zijne tegenwoordigheid niet over spreken.

"Geef mij de hemden, Emily," sprak zij na een kleine pauze op onderworpen toon, "wij kunnen toch niet van honger sterven. Breng mij ook mijn voetbankje en werkmandje, en laat de gordijnen vallen, want de zon komt en die behoeft onze armoede niet te zien en daarmee te spotten; voor ons is schemerlicht of diepe duisternis het beste."

De geduldige Emily volbragt de bevelen harer zuster, als ware zij de dienstmaagd en Kate de koningin. Zij was maar al te blij, dat de storm in het hart van haar zuster zoo spoedig in tegenwoordigheid van den heer Harley bedaard was. En de jonge man, die alles stil mede aanzag en mischien reeds meer soortgelijke tooneelen door het dunne beschot aangehoord had, dacht bij zich zelve, dat Kate toch niet zoo mooi was, als hij in het eerst had gemeend. Emily's gelaat kwam hem schooner voor, en wat haar inborst betrof, daarover zou hij maar liever in het geheel niet nadenken.

"Emily is voor het werk geschapen," had Kate Ellersly meermalen in zich zelve gezegd; "zij heeft nooit meer verstand gehad dan een kanarievogel en is volstrekt niet in staat voor dame te spelen."

Zoo kwam het dat Emily al het huiswerk deed; zij veegde en poetste en borstelde; zij wiesch en streek hare en Kate's kleederen; zij maakte het schoone haar van haar zuster op; zij kookte en deed de inkoopen; zij hielp Kate bij het uit- en aankleeden en zat nog den halven nacht op, om Kate's

naaiwerk af te maken, dat deze onafgedaan neêrgeworpen had, „omdat zij zoo zenuwachtig werd van dat werk.” Onder dat alles was Emily steeds vrolijk, tevreden en welgemoed, terwijl Kate bleek, droefgeestig en knorrig ter neder zat en zich voor het ongelukkigste, meest geplaagde schepsel onder de zon hield.

Op zekeren dag was zij niet weinig verrast en nog meer ontstemd, toen zij hoorde, dat Harley om de hand van Emily gevraagd had. „Op mijn eer!” riep zij uit, „deze jongman moet vrij wat verbeelding van zich zelve hebben! Gij hebt toch „neen” gezegd?” Emily liet het hoofd hangen, als eene roos, die te veel aan de Julizion blootgesteld is, en antwoorde op fluisterenden toon: „Ik vrees, lieve zuster, „dat ik „ja” gezegd heb.” — „En wat ter wereld kan u genoopt hebben hem aan te nemen?” vroeg Kate, gestreng als een inquisiteur. — „Omdat ik hem liefheb!” antwoordde Emily, al haren moed verzamelende. — „Hoe zelfzuchtig!” jammerde Kate en verborg haar gezigt in haar zakdoek. „Ik geloof, dat gij er in het geheel niet aan gedacht hebt, wat dan van mij worden moet.” En de onschuldige Emily gevoelde zich zeer ongelukkig en vond, dat zij een monster van zelfzucht en liefdeloosheid was.

„Wij moeten op de eene of andere wijze voor onze zuster Kate zorgen,” zei mijnheer Harley, toen Emily hem haar nood klaagde: „Wacht maar, klein ding, dat zal zich wel schikken.”

Kate verwelkomde haar toekomstigen zwager ijskoud, toen hij 's avonds volgens gewoonte na negen uur bij haar kwam. „Ik hoop, dat gij ons feliciteert!” zei hij met een glimlach. — „Zeker, ik wensch u het beste!” antwoordde zij koel. „Binnen kort komt gij aan de beurt, Kate!” schertste hij. Zij geeuwde en antwoordde: „O, ik heb nog volstrekt geen haast.” — „Zou het geen aardig hoofdstuk uit den roman van het werkelijke leven zijn,” schertste Harley, „wanneer Murray Lennox, wien de wet uw vermogen toegewezen heeft, voor den dag kwam en u ten huwelijk vroeg, Kate?” — „Onzin!” zei Kate vinnig, „zoo wat gebeurt in het dagelijksch leven nooit!” — „Wezenlijk niet? — Maar laat ons eens veronderstellen, dat het gebeurde, — wat zoudt gij hem antwoorden?” — „Neen!

dat spreekt!" — "En gij, Emily?" — "O, mijn hart heb ik reeds weggeschonken!" zei zij met een blos. — "Aan Murray Lennox?" — Zij zag hem verrast aan. "Lieve," zei hij, "ik heb al dezen tijd eene kleine komedie met u gespeeld. Ik ben noch John Harley, noch een arme journalist, maar Murray Lennox, uw verre bloedverwant. Ik kwam hier om uw karakter te bestuderen, en veranderde mijn naam omdat ik vreezen moest, dat gij een vooroordeel tegen mij hebben zoudt, omdat ik den schijn had de roover te zijn van uw fortuin, maar dat ben ik niet — wij zullen deelen. Op mijn bruiloftsdag met Emily, zal ik u, lieve nicht Kate, zooveel verzekeren, dat gij fatsoenlijk en onafhankelijk kunt leven. En wat u aangaat, kleine Emily, gij zult mij moeten volgen en tevreden zijn met hetgeen ik over houd.

En waarlijk, juffer Emily zag er meer dan tevreden uit. "In alle geval," zei Kate in zich zelve, "getuigt het van groote smakeloosheid, dat hij deze asschepoetster trouwt."

DE MAN MET HET IJZEREN MASKER.

Door H. TIEDEMAN.

(Vervolg.)

ZEVENDE HOOFDSTUK.

BEAUFORT: ZIJN LOTGEVALLEN; ZIJN KARAKTER. — STELSEL VAN LAGRANGE-CHANCEL, DIE IN HEM DEN MAN MET HET "IJZEREN" MASKER MEENT TE HEBBEN ONTDEKT. — BEWIJSGRONDEN (?) DOOR HE MAANGEVOERD — HUN ONBEDUIDENDHEID. — DE TOCHT NAAR KANDIA. — MOTIEVEN, DIE ER TOE HEBBEN GELEID. — EEN GROOTE UITFAL TEGEN DE TURKEN MISLUKT. — WAARSCHIJNLIJKHEID VAN BEAUFORTS HELDENDOOD.

Onder de aspiranten voor het "ijzeren" masker, treft men ook aan François de Vendôme, hertog van Beaufort.

Als kleinzoon van Hendrik IV (*), en als prins van den bloede mocht hij eenmaal een belangrijke rol spelen aan het Fransche hof der 17de eeuw; als een van de hoofdaanvoerders der Fronde kent de geschiedenis zijn naam en heeft zij dien aan de nazaten overgeleverd. In meer dan één opzicht verdient dan ook Beaufort onze belangstelling, zoo niet onze simpatie. Terwijl Vermandois blootlijk onze opmerkzaamheid heeft getrokken door de omstandigheid, dat men hem voorop stelde als „Gaston van Frankrijk” — kan de kleinzoon van Gabrielle d'Estrées gansch andere aanspraken doen gelden op onze aandacht. Als historiesch persoon mag hij door niemand over het hoofd worden gezien, zonder dat men te recht van onwetendheid of geest van stelselmatige uitsluiting wierd beschuldigd.

Het leven van Beaufort kan men verdeelen in drie groote perioden, twee militeiren en één staatkundige. Reeds op twintigjarigen leeftijd streed hij in de legers van Richelieu en wist hij zich — naast zijn broeder Lodewijk — te onderscheiden op het slagveld van Avein, als ook bij de belegeringen van Corbie (1636), Hesdin (1639) en Atrecht (1640). Van dat jaar af begint zijn politieke loopbaan om in 1652 te eindigen. Niet zeer juist zegt de *Nouvelle Biographie générale* van hem: *il paraît que le duc de Beaufort avait été dans le secret des projets de Cinq-Mars, car il se sauva en Angleterre au moment où le cardinal commença à poursuivre ceux qui avaient trempé dans cette conspiration* (†). De vlucht van Beaufort naar Engeland had niets te maken met de samenzwering van Cinq-Mars. Richelieu verdacht den zoon van César de Vendôme in geheime briefwisseling te staan met de prinsen, welken binnen Sedan een dreigende houding hadden aangenomen (§), doch vroeger reeds, en in den aanvang

---

(*) Zijn vader was César, hertog van Vendôme, gesproken uit de vriendschap tusschen Hendrik IV en Gabrielle d'Estrées. In 1595 werd hij gelegitimeerd, en drie jaren later schonk hem de koning, ondanks alle tegenspartelingen van het Parlement, het oude hertogdom Vendôme. Tevens zorgde Papa voor een goed huwelijk met de éénige dochter van den hertog van Mercoeur: Françoise de Lorraine. Uit dit huwelijk is o. a. ook geboren de hertog van Beaufort, die ons hier bezig houdt.

(†) *Nouvelle Biographie générale* (Hoefler), Deel IV, kol. 913.

(§) Henri Martin *Histoire de France*, Deel XI, blz. 539.

van 1641, toen Cinq-Mars, door bemiddeling van de Thou, nog geen verstandhouding met den hertog van Bouillon hield (Augustus 1641), beschuldigde men Beaufort van een poging tot moord op den minister. Hij werd met anderen (waaronder ook zijn broeders zich bevonden) opgeroepen, om zich te komen verontschuldigen, en den 22ste Maart 1641 te Saint-Germain te verschijnen. Hij onttrok zich echter aan de koninklijke gestrengheid, en vluchtte naar Jersey; van daar naar Engeland. De kardinaal achtte deze zaak blijkbaar niet van zooveel gewicht als die van la Vallette, die bij verstek ter dood werd veroordeeld. Hij drong er bij Lodewijk XIII op aan, om Beaufort vergiffenis te schenken, vermits er hier, zeide hij, slechts sprake was *„d'une conjuration contre moi”*. Doch de koning weigerde aan 's ministers verzoek te voldoen. Hij stemde er slechts in toe, het proces tegen den wederspannigen kleinzoon van Hendrik IV te staken (*).

Na den dood van Richelieu (1642) kreeg Beaufort weer vergunning om naar Frankrijk over te steken, doch eerst kort voor 's konings overlijden (14 Mei 1643) kwam hij aan het hof (†). Hij werd er met open armen ontfangen. Was 't alleen omdat men — zooals sommigen willen — zich de heldendaden te binnenbracht, die hij vroeger had verricht; of omdat — gelijk anderen verzekeren — Beaufort der koningin een dienst bewezen had, door geheimen niet te verklappen, die haar konden compromitteren? Dit punt is nog niet voldoende opgehelderd, maar hoe het ook zij, zeker is, dat Anna van Oostenrijk, daags vóór het afsterven van haar echtgenoot, Beaufort aanstelde tot bewaker harer beïden spruiten (§), zeggende, dat hij *„de eerlijkste man”* van

---

(*) Zie hiervoor: Capefigue, *Richelieu, Mazarin, la Fronde et le règne de Louis XIV*, Deel VI, bls. 34 en volgenden.

(†) Capefigue, Deel VI, bls. 156 en 162.

(§) Aan het slot van het vijfde hoofdstuk wordt gezegd: „ieder mag en kan beweren”, dat er geen andere zoon van Lodewijk XIII bestaan heeft dan Lodewijk XIV. De bedoeling is natuurlijk om te zeggen, dat het tweelingpaar een verdichtsel is, want dat Anna van Oostenrijk, twee jaren na de geboorte van Lodewijk XIV, een tweeden zoon ter wereld

Frankrijk was. De zinsbegoocheling nam echter aldra een einde. Beaufort, die zijn eerste levensjaren op het platteland had doorgebracht, en daar weinig meer gedaan had dan jagen en boeren, was niet juist geschikt voor het hofleven, vooral niet voor het hofleven, zooals het toen in Frankrijk gevoerd werd. Beaufort was boersch en plomp; hij had de manieren van den landman, bovendien de ruwheid van den soldaat. Wat hem goed stond op het slagveld en bij belegeringen — een soort van uitdagende houding, welke den vijand kon prikkelen — vond hoegenaamd geen bewondering aan het hof. Integendeel. Zijn snoevende knevels, brutaal de hoogte in gedraaid, en zijn pochende hand, steeds tartend in de zijde gedrukt, wekten ergernis. Niet minder zijn onbesuisdheid, zijn al te mannelijke manieren, zijn wonderlijke taal, waarin het soldaten-jargon op soms kluchtige wijze vermengd werd met boersche uitdrukkingen en met enkele opgevangen hoofdsche woorden (*). Ware het slechts bij

---

bracht is bekend. Het was Philippe d'Orléans, de stamvader van het Orleans-geslacht, geb. 21 Sept. 1640.

(*) *Mémoires de la duchesse de Nemours*, in de verzameling van Michaud en Poujoulat.

„Il formait un certain jargon de noms si populaires ou si mal placés, que cela le rendait ridicule à tout le monde, quoique ces mots, qu'il plaçait si mal, n'eussent peut-être pas laissés de paraître fort bons s'il avait su les placer mieux, n'étant mauvais seulement que dans les endroits où il les mettait.”

Van een kogel, die hem een *contusion* had bezorgd, zeide hij: *ça m'a produit une confusion*. Op een mooien dag ging hij den president de Bellière op onnoozele wijze vragen: of het *la face des choses* niet zou veranderen, indien hij aan den hertog van Elbeuf een klap gaf. „Ik geloof niet,” gaf de ander hem ten antwoord, „dat de klap iets anders zou veranderen dan *la face du duc d'Elbeuf*.”

Even plat en inkorrekt als hij sprak, even onnauwkeurig en slecht schreef hij: Hij had een onbeschaamde ortografie en krabbelde daarbij onleesbare hanepoten. In het keizerlijk (?) archief te Parijs zijn er onder de papieren van Colbert, die ook vele brieven bevatten aan Colbert gericht, tal van missiven te vinden, afkomstig van den kleinzoon van Gabrielle d'Estrées. Hij schreef ze aan den minister toen hij groot-admiraal van Frankrijk geworden was (22 Oktober 1665.) Op het laatst werd het geschrijf van Beaufort zóó onleesbaar, dat Colbert hem uit-

deze min aangename kwaliteiten gebleven — dan zou men hem hebben geduld, ter wille van zijn waarlijk braaf en eerlijk gemoed; men zou zijn onbeschoftheid hebben verdragen en zijn buitengewone onwetendheid hebben vergeten, om slechts te denken aan hetgeen beters in hem woonde, aan zijn vroeger betoonden moed en aan zijn openhartigheid. Maar — even woelig als zijn vader, die in voortdurende onaangenaamheid was geweest met de vorige regeering — had Beaufort rust noch duur, voor en aler hij zich had aangesloten bij de nieuwe kliek, welke zich *les Importants* doopte, en een verzet bedoelde tegen het opkomend gezag van Mazarin. Deels uit ouden wrok tegen Richelieu, deels uit liefde voor de schoone hertogin van Montbazon, die hem NIET beminde, maar hem gebruiken wilde als werktuig harer kuiperijen, trok Beaufort met hart en ziel partij voor Guise, de Bouillon, d'Epemon en anderen, die tans de kern vormden der *Importants*, doch later de ziel zouden zijn der *Fronde*. Hij werd het centrum, het hoofd der nieuwe *Ligue*, maar 't duurde slechts kort, want Mazarin maakte, in overeenstemming met Anna van Oostenrijk, korte wetten met die oproerige heeren. Sommigen werden verbannen, doch Beaufort werd den 2de Sept. 1643 in den Louvre gearresteerd en naar Vincennes overgebracht (*). Daar bleef hij als gekerkerde tot 1649. Toen

---

noodigde er mede uit te scheiden, Van toen af nam de kandidaat *in spe* voor het „ijzeren” masker een sekretaris; terwijl hij slechts teekende en alleen bij feestlijke gelegenheden een eigenhandige missive pende. Deze omstandigheden vindt men opgeteekend in Jals *Dictionnaire critique de Biographie et d'Histoire*. Dit woordenboek bevat een uitnemend artikel aan Beaufort gewijd, gegrond op de door den auteur geraadpleegde oorspronkelijke dokumenten. Zonderling genoeg heeft Topin er geen gebruik van gemaakt. Hij had er toch veel in kunnen vinden. We zullen zijn voorbeeld niet volgen; maar integendeel uit de uitmuntende bron putten, zoolang er te putten valt.

(*) Capefigue, *Richelieu*, enz., Deel VI, bls. 186. Daar wordt melding gemaakt van een „*Lettre du roi au parlement de Paris sur l'emprisonnement du duc de Beaufort, arrêté au Louvre le 2 Septembre.*” Deze brief beschuldigt Beaufort van poging tot oproer, zonder in verdere bijzonderheden te treden. De vader van den hertog, César de Vendôme, had ook reeds te Vincennes zitten brommen. Later werd er ook Condé gevangen gezet.

gelukte het hem te ontsnappen (*). Nauwlijks was hij vrij, of aanstonds zocht hij de oude kliek weer op van de *Importants*, die zich in 43 rondom hem hadden geschaard, en nu bezig waren de *Fronde* tegen Jules Mazarin te organizeeren. Ditmaal was hij zoo wijs niet te trachten, zich hoofdsche manieren eigen te maken, doch verviel alsnu in een ander uiterste door tans het gepeupel op te zoeken. Wel is waar bevond hij zich hier in zijn element. De ploertige soldatenmanieren, waarvoor de dames aan het hof den neus ophaalden, vonden genade bij de visvrouwen. Het gemeen vond die opgeschroefde knevels *wat* kranig. Het admireerde zijn lang blond haar en schiep behagen in zijn ruwe en schilderachtige taal, waarin de vloeken niet gespaard werden. Toen Beaufort daarop koster werd van de kerk Saint-Nicolas-des-Champs, en zijn verblijf ging vestigen in het centrum van het volkswartier, de rue Quincampoix, kende de bewondering bijkans geen grenzen meer. Men bedacht een naam voor den geliefden man, die zich niet ontsag om mee te doen bij de vechtpartijen in de karrefoers, of om ernstig met koopvrouwen te redeneeren aan den hoek van een steeg; men noemde hem *le roi des Halles*. Beaufort nam den titel met dank aan, en tooide er zich mede... maar werd om zijn dwaasheden flink uitgelachen. Het nieuwe rijk van Gabriëlles kleinzoon duurde ook niet lang, niet eens zoo lang als de *Fronde*, die in vier jaren getemd werd. Toen de rust in het koninkrijk, zoo goed en zoo kwaad als het ging, hersteld was, meende Beaufort andermaal van batterij te moeten veranderen. Hij werd plotseling de onderdanigste der onderdanen, en viel den zelfden koning te voet, dien hij samen met zijn schoonbroeder Nemours (†) eenmaal zoo fel had bestreden.

(*) Toen Condé op zijn beurt te Vincennes gevangen werd gezet, en iemand hem aanraadde om in den kerker — tot tijdverdrijf — *l'Imitation de Jésus-Christ* te lezen, gaf hij ten antwoord, dat hij in dit geval aan *l'Imitation du duc de Beaufort* de voorkeur gaf. Condé bleef slechts een jaar lang gevangen, doch her kreeg zijn vrijheid niet *à la Beaufort*.

(†) Charles-Amédée van Savooien, hertog van Nemours, gehuwd (1648) met Elizabeth van Vendôme. De zwagers konden elkaar niet uitstaan en waren voortdurend aan het twisten. Nemours had echter ongetwijfeld het meest ongelijk, want hij liet nooit de gelegenheid voorbijgaan, wan-

Degenen die, in navolging van Lagrange-Chancel (*), in Beaufort den man met het „ijzeren” masker willen zien, laten hem door koning Lodewijk naar Kandia zenden, daar oplichten en te Pienjerolo achter slot brengen. We willen nu voor het oogenblik daarlaten, of deze *modus operandi* van den allerchristlijkste der koningen wel aanspraak maken kon op eenvoudigheid en goedkoopheid — later zal blijken, dat Beaufort in een gevecht tegen de Turken sneuvelde. Tans

neer het er op aankwam zijn haat, of zijn verachting voor Beaufort kenbaar te maken, terwijl deze zich tot het laatste oogenblik toe verzoeningsgezind betoonde. In den veldtocht tegen de Mazarijsche armee (1652), na den mislukten aanval van Beaufort op de brug van Jargeau, liep de oneenigheid tusschen de zwagers zóó hoog, dat zij zeer zeker tot het uiterste zouden zijn overgegaan, indien Mademoiselle de Montpensier niet tegenwoordig ware geweest en de tegenstanders — schijnbaar altoos — hadde verzoend. Kort daarop evenwel ontstond er tusschen de beiden wederom twist. Ditmaal daagde Nemours den hertog van Beaufort uit. Het duel vond plaats op den zoogenaamden *Marché au chevaux* bij de rue St. Honoré. Toen de zwagers reeds op het terrein stonden, zegt Mlle de Montpensier in haar gedenkschriften, beproefde Beaufort een laatste poging om het bloedvergieten in tijds te beletten. „*Ah mon frère!*”, riep hij zijn schoonbroeder toe, „*quelle honte! Oublions le passé, soyons frères!*” Doch de ander antwoordde hem: „*Ah coquin, il faut que tu me tues ou que je te tue!*” Hij haalde zijn pistool te voorschijn, schoot het op Beaufort af doch miste hem. Toen trok hij zijn degen, en liep naar zijn tegenstander toe. Deze loste zijn pistool tot zelfverdediging en Nemours, door drie kogels aan het hoofd getroffen, stortte dood ter aarde neer. Deze omstandigheden worden bevestigd door Retz, die in zijn *Mémoires* schrijft: „*M. de Nemours força presque M. Beaufort à se battre; il y périt sur le champ d'un coup de pistolet à la teste*”, en — wat meer zegt — door Christoffe Petit, den taaien opschrijver uit dien tijd, wiens onuitgegeven joernaal vooral door Jal in diens *Dictionnaire critique* werd *ausgebeutet*. Hij schrijft in zijn dagboek het volgende: „*Et sur la fin de ce mois (Juli) qui fut le mardi 30, Monsr. de Nemours qui avoit fait des merveilles en deux combats contre les Mazarins, donna sujet à son beau-frère M. de Beaufort, qui résista autant qu'il put à son appel, de le tuer, parce qu'il estoit son beaufrère.*” (Zie Jal, op artikel NEMOURS). Als sekondanten waren bij dit duel tegenwoordig de heeren d'Héricourt (voor Nemours) en de Villars (voor Beaufort). Volgens het gebruik van dien tijd gingen ook zij aan het vechten, met het gevolg, dat de eerste den laatste (dien hij nog nooit te voren gezien had!) neêrvelde.

(*) Lagrange-Chancel verdedigde zijn overtuiging in een brief aan Fréron. Men raadplege diens *Année littéraire*, 1759.

willen we enkel en alleen onderzoeken, welke motieven Lodewijk XIV wel hebben kon, om Beaufort onschadelijk te maken, te martelen en gemaskerd op te sluiten in de Fransche staatsgevangenissen. Welke redenen van ontevredenheid kan Beaufort wel aan zijn koning hebben gegeven, dat deze tot meedoogenlooze wraakzucht geprikkeld werd? Zou het zijn, omdat Beaufort deel genomen had aan de woelingen der Fronde, of omdat de tocht naar Djidjelli (Gigeri) in 1664 met een katastrofe eindigde, of ook omdat in 1666 — zoo als men beweert — de samenwerking der Hollandsche en Fransche vloeten door de schuld des admiraals verijdeld werd? Het eerstgenoemde motief zou zeer zeker het meest gewichtige en aanneemlijke zijn geweest en tevens meer overeen te brengen wezen met het verbanningsdecreet, dat Beaufort trof, toen de Fronde uit elkaar spatte — maar de geschiedenis van Frankrijk raadplegende, zal men ontwaren, dat kort voor Mazarins dood (9 Maart 1661), de koning met Condé en met Beaufort geheel verzoend was. Deze heethoofden waren blijkbaar bekoeld (*), en Lodewijk XIV had schijnbaar altans de Fronde en de Frondeurs vergeten. Op het einde van Februari danste de monarch in een dier schitterende balletten, waardoor het Fransche hof der 17de eeuw zoo beroemd (berucht?) geworden is, tusschen Condé en Beaufort in. Bovendien, toen niet voor de eerste maal. Ook de benoeming van César de Vendôme tot *Surintendant et Grand maître de la navigation* of admiraal (12 Mei 1660), gepaard aan het verleen van la *survivance* (†) aan zijn zoon Beaufort, mogen als krachtige bewijzen gelden, dat het centraalgezag de zonden van vader en telg niet zoo hoog aanschreef. In elk geval is het hoogst onwaarschijnlijk, dat de koning Beaufort eerst in 1669 zou hebben laten boeten voor misdappen, die 20 en meer jaren vroeger bedreven werden.

Hoe is het echter gesteld met den tocht naar Djidjelli? Had Beaufort de mislukking daarvan op zijn geweten? We

---

(*) "*Transformés en dociles courtisans*" (Henri Martin, *Histoire de France*, XII, 547).

(†) Men weet, wat dit beteekent. Bij voorbaat werd reeds Beaufort aangewezen als de persoon om het admiraalschap op zich te nemen na den dood zijns vaders.

zullen zien! Het was om de Algerijnsche rooverijen tegen te gaan, alsook om aan de Fransche nederzettingen aan de Afrikaansche kust, wier oorsprong reeds van den jare 1450 dagteekent (*), meerdere bescherming te verleen, dat Colbert den koning voorstelde, de expeditie naar Djidjelli te ondernemen. Deze keurde het plan goed, en vijfduizend man troepen, meerendeels infanteristen, onder bevel van den luitenant-generaal Gadagne (†), werden ter beschikking gesteld van Beaufort, die feitelijk reeds als admiraal fungeerde. Toen men op de Afrikaansche kust aankwam, openbaarde zich aanstonds een sterk antagonisme tusschen leger en vloot. Oogenschoonlijk had de landmacht hier niets in te brengen en moest zij aan de marine gehoorzamen: de onderneming immers was geen daad van Louvois (§). Toch bleef de eerstgenoemde een soort van onafhankelijkheid handhaven en kibbelde zij met den admiraal over de kwestie, welk punt aan de Afrikaansche kust men het eerst zou aanvalen. Gadagne was er voor om Bougie en daarna Djidjelli aan te tasten, doch Beaufort en de zijnen dreven hun zin door om Djidjelli te veroveren, zich steunende op het koninklijk bevel, dat van Djidjelli en niet van Bougie of Bone sprak (**).

(*) Larousse, *Grand Dictionnaire*, art. DEY.

(†) Een anders onbekend gebleven personnaasje. Van hem vindt men in de ex-keizerlijke boekery te Parijs (afdeeling handschriften) een *Relation de Gigery faite au roi*. Eugène Sue citeert dit stuk in zijn *Histoire de la Marine française* (Deel II, bls. 66).

(§) *Le Secrétaire d'Etat de la guerre n'avait été que le spectateur passif de cette expédition...; le soin même des troupes de terre avait été distrait de son département et confié, par exception, au secrétaire d'Etat de la marine*" (Rousset, *Histoire de Louvois*, Deel I, bls. 80).

(**) *Relation* van Gadagne in Sue (*Histoire de la Marine française*, Deel II, bls. 66).

"Le chevalier de Clerville soutint que les ordres du roi portaient d'attaquer Gigéry et que, si on négligeait leur exécution, autant valoir attaquer Bone que Bougie. A cela, M. de Gadagne répondit que l'un n'empêchait pas l'autre, et qu'ayant d'abord pris Bougie, on attaquerait Gigéry, puis Bone; mais que l'attaque de Bougie devait précéder toutes les autres, puisque la possession de cette place, voisine de Gigéry, empêcherait les Maures d'y porter aucun secours, lorsqu'on ferait le siège de cette dernière ville. M. de Beaufort allait se rendre à ces raisons, lorsque M. de Clerville le ramena à ses sentiments."

Den 22ste Juli 1664 debarkeerde men tusschen Bougie en Bone, verjoeg de Turken en begon zich daar te versterken. Beaufort bleef totdat de inbezitneming was afgeloopen en vertrok toen met een gedeelte van het eskader in de richting van Toenis. Op Gadagne rustte alzoo van dat oogenblik af de verandwoordelijkheid. Hij bevond zich eerlang in een hachlijken toestand. De Franschen hadden aan alles gebrek en de Turksche heirscharen werden met den dag talrijker en overmoediger. Zij namen bezit van de omliggende hoogten en begonnen den vijand op allerlei wijze te bestoken. Op een mooien morgen werden zeven honderd Franschen, die hout waren gaan kappen in een naburig woud, door een legioen van woedelingen omcingeld. Velen werden op staanden voet neergesabeld of gevangen genomen en dan afgemaakt. Allen zouden er bij zijn omgekomen, indien een ander korps de ongelukkigen niet te hulpe ware gesneld en een vreeselijke slachting onder de Turken had aangericht (*). Van toen af aan werden de aanvallen schier dagelijks herhaald. Van Algiers kwamen hulptroepen opdagen, met grof geschut gewapend. In Oktober daagden er 11,000 man op. De vijand stelde zijn batterijen op, vernielde een Fransche redoet en bombardeerde het stadje zoolang, tot er bres geschoten was. Wat zou Gadagne onder deze omstandigheden doen? Een bestorming kon niet uitblijven. Beaufort was nog steeds afwezig. Hij beleide een kriegsraad en deze besliste, dat men onverwijd over moest gaan tot de inscheping. Zij werd in den nacht van 29 op 30 Oktober, met de meeste overhaasting, bewerkstelligd. Het geheele oorlogsmaterieel en 80 kanonnen (die, zegt Montglat in zijn *Mémoires*, zegevierend door de overwinnaars naar Algiers werden overgebracht), alsook wellicht ettelijke gevangenen bleven in de handen der Turken.

Aldus eindigde deze onderneming, wier mislukken hoofd-

(*) Brief van Louvois aan Colligny d.d. 12 Sept. 1664 in Rousset, *Histoire de Louvois*, Deel I, bls. 80). Over den tocht naar Djidjelli raadplege men ook de belangrijke en vertrouwenswaardige *Mémoires de Montglat* in de *Collection des Mémoires pour servir à l'histoire de France* van Michaud en Ponjoulat (Derde Serie, Deel V. bls. 356) en Rousset t. a. pl.

saaklijk moet worden geweten aan de weinige overeenstemming tusschen de coöpererende machten. Voorzeker droeg Beaufort een gedeelte der schuld; hij had zich b. v. nimmer moeten verwijderen, op het oogenblik, dat zijn hulp wellicht zou worden vereischt, maar hoe zou men die schuld kunnen bewijzen? Gadagne had het bevel tot den aftocht gegeven — wie kon uitmaken, of de zaken niet anders geloopen zouden zijn, indien Beaufort van den aanvang af tegenwoordig ware geweest? De koning was erg misnoegd over den slechten afloop der expeditie, terwijl Louvois de aangelegenheid in een ander licht aanschouwde (*). Maar, of Lodewijk ontevreden was over Beaufort wordt niet gezegd. In elk geval, kan de ongenade van den kleinzoon van Gabrielle d'Estrées niet groot zijn geweest, want dan zou zij zich hebben geopenbaard in het ontnemen van het kommando of iets dergelijks. Beaufort echter bleef het opperbevel voeren en haalde in 1665 de schade eenigermate in, door de Algerijnsche zeeroovers bij twee gevechten — waarin de Fransche marine zich bijzonder onderscheidde (†) — in de pan te hakken. Heeft er in de daad eenig misnoegen tegen Beaufort bestaan, dan werd het zeer zeker door de diensten, door Beaufort in 1665 bewezen, weder uitgewischt. In Jals Dictionnaire (art. BEAUFORT) vinden wij een onderdanigen brief van den admiraal aan Colbert, waarin hij dezen gelukwenscht met de *nouvelle recompense dont le Roi vient de reconnoître vos grands services*. De minister was namelijk *contrôleur général* geworden en had den *collier de l'ordre du Saint Esprit* gekregen. In dien zelfden epistel maakt Beaufort gewag *des biens dont sa Majesté vient de me combler*. Welken nu waren deze koninklijke weldaden op het hoofd van den kleinzoon van Hendrik IV uitgestort? Na 22 Oktober 1665 was hij door den dood van zijn vader,

---

(*) Brief van Louvois aan Colligny. dd. 21 November 1664, in Rousset, l. c. „*Sa Majesté a eu beaucoup de déplaisir de la mauvaise issue de l'entreprise de Gigeri et du naufrage (het schip la Lune strandde bij den terugtocht); mais se sont des accidents auxquels les conquérants sont exposés.*”

(†) Men leze de gedeestaalde beschrijving daarvan bij Jal, *Dictionnaire critique de biographie et d'histoire*, art. BEAUFORT.

feitelijk admiraal van Frankrijk geworden en nu droeg de koning hem de gewichtige taak op om in de Fransch-Nederlandsche zee-campagne van 1666 tegen Engeland met de Buyter saam te werken. Men zal moeten toegeven, dat indien Lodewijk werkelijk nog altoos verbolgen was over den mislukten tocht van Djidjelli en in zijn harte het plan koesterde eenmaal wraak te nemen, deze verbolgenheid zich eenigszins zonderling uitte door de nieuwe benoeming tot een zeer gewichtige missie.

Wij komen nu aan het tweede motief, dat de *roi très-chrétien* zou kunnen hebben om Beaufort onschadelijk te maken. Het zou in 1666 de schuld van den admiraal zijn geweest, dat de voorgenomen samenwerking der Fransche en Hollandsche vloten mislukte. Topin, die gewoonlijk de zaken flink onderzoekt, heeft dit punt volstrekt niet tot klaarheid gebracht. Hij houdt zich aan het oude sprookje, dat Beaufort bevel had om niets te doen. Één blik in Jal had hem tot gansch andere gedachten moeten bewegen. Nu hij (bls. 123 der kleine edicie) schrijft: *« en dépit de son ardeur et d'une noble envie de courir à la rencontre des Anglais, il consent, pour obéir, à demeurer immobile dans les eaux du Tage. »*

MAANDELIJKSCHE KOUT.

I.

Door mr. K. VAN VALCKENBURGH.

- Vous êtes libéral?
- Non, monsieur.
- Vous êtes royaliste?
- Non, monsieur.
- Qu'êtes vous donc?
- Je suis *sculpteur*.

MOREAU, *les Osages*.

Daar is een tijd van opbouwen, maar ook een tijd van afbreken; daar is een tijd, waarin groote mannen een nymbus vlechten om de lokken hunner eeuw, en een tijd, waarop

de onbarmhartige kritiek de gehate parasieten der wetenschap een distelenkrans om den schedel windt. Beide perioden zijn even noodzakelijk. Na de ademlooze stormjacht der eerste de kalmere *Feierstunde* der tweede. Waar een jong, vurig geslacht, vol leven en ambitie, in 't Olympisch strijdpark treedt, den prijs der volmaaktheid tracht te winnen, en gansch de massa weet op te stooten en te ontvlammen tot ééne geestdrift en verrukking, daar volgt, 't is een wet der onverbiddelijke natuur, even zeker een terugslag. Machtellooze verslapping, doffe onlust, geestdoodende imitatie beërven mannelijke kracht, diepe, heilige opgewektheid en van rijke oorspronkelijkheid tintelend vernuft. Als uit den boezem dier reactie treedt dan een ander ras van mannen op: zij, die na de eerste zinsbegoochelende verrukking de scherpte der nuchtere opmerking hebben herkreten; die den arbeid van den geest meten en booordeelen; die, met een helder oog en een fijn gevoel bedeed, niet het wierookvat zwaaien, maar den geesel; die niet alleen 't verleden vaak onthronen, maar ook het heden den onbedriegelijken spiegel zijner nietigheid voor oogen houden. Bij wie genade zij te vinden, verwacht het niet van hen. Zij zoeken alleen de *waarheid*, en aan den maatstaf der waarheid toetsen zij het *recht*.

Zulke mannen hebben er in *alle* eeuwen geleefd; ook in de *onze*. In de *onze* zelfs meer dan ooit. Want behalve enkele lichtpunten heeft niet ééne eeuw een grooter aantal middelmatigheden opgeleverd. Op elk gebied van 't mensche-lijk weten en werken krielt en wemelt het van half- en kwarthoofden. Overal voeren *zij* den hoogsten toon; in ieder opzicht spreekt hun mond het strengste votum uit, zwaait hunne hand den rechterstaf. Is het dan wel wonder, dat enkele, waarlijk verheven geesten, in stede van zich bij den luidruchtigen, brooddronken hoop aan te sluiten, een anderen weg inslaan, en op allerlei wijze den walgelijken wansmaak van voorgeslacht en tijdgenoot met meedoogenloos sarcasme aan de kaak stellen?

Ook in ons eigen „lieve” vaderland hebben wij ze zien optreden en met onbarmhartigheid huishouden. Hoeveel goden van 't verleden, hoeveel idealen onzer vaderen zijn in 't stof getuimeld of verminkt onder hunne slagen! Daar hebt ge dien braven, zeurenden vader Vos, met zijne zal-

vende platheden; dien „grooten” Poot, met zijne vervelende landerigheid; dien waterigen Bellamy, den onnoozelen „poët der liefde”, en wie al niet meer — hoe hoog was eens hun voetstuk en hoe laag ligt thans hun beeld in ’t slijk vertrap! Doch vooral de burger-maatschappij, met hare matelooze aanmatiging, verdiende en vond eene ontleding, die een heilzamen schrik deed slaan om het lijf van menigen modernen Liliputter. Onze verstorven wetenschap; onze kunst, onze roem, ons volksleven uit verleden eeuwen — niet lang is ’t nog geleden, of dat alles werd gehuldigd en gevierd met de afschuwelijkste afgoderij. Nergens was de wederkeerige aanbidding zoo diep geworteld, nergens had de onzaligste knoeien coteriegeest zich zoo vast genesteld als hier. Onze groote, gepruikte vadersen schiepen er behagen in, zich te doen verheffen en lauweren in zang en op paneel; zij hielden er gehuurde meistreels en geschiedschrijvers, gekochte printers en schilders op na, die hunne goddelijke grootheid, hunne profetische wijsheid, maar vooral hunne saamgeschraapte schatten en oude-besjes-glorie tot de wolken moesten verheffen. Wanneer zij den armen Javaan uitzogen en vertraptten, vroegen zij eer en lof; wanneer zij de vrijheid van ’t geweten fnuikten, pochten en stoften ze op hunne edele verdraagzaamheid en ongeëvenaarde naastenliefde; wanneer zij, vetgemeste kruideniers en lakenkoopers, zitting namen op het groene kussen, in den raad of in de staten, eischten zij niet zelden meer dan koninklijke eer. En ’t hunkerend nageslacht, nog nietiger dan zij, roemde en verheerlijkte hen als onbereikbare reuzen: helden, gelijk de gouden fabeltijd ze nauw had voortgebracht. Het duurde lang eer de dikke wierookwolken optrokken; lang alvorens die valsche grootheid vernederd, die dubbelzinnige heiligen ontaltaard waren. Gelukkig hebben wij die fase reeds half achter den rug, en mag men, althans ongekrusigd, den staf breken — dat is immers zoo de geijkte term? — over onze breedgebefte „groote” vadersen.

Wee echter hem die een stap verder zet! Wee en drierwerf wee den vermetelete, die het heden aanrandt! Het heden, schitterend door kennis en ervaring, uitmuntend door glans en deugd, tintelend als de morgenster, geurend als myrth en amber en jasmijn... Wie den steen opheft tegen

het heden, heeft met ons allen te doen, met ons allen, priesters van den geest of van de stof, Michel-Angelo's en Raphaël's, Grotiusen en Galileï's, met ons allen, pionnieren der beschaving, gevleugelde Titans in elke kunst en iedere geleerdheid! De Multatuli-geest, die zijne scherpe, giftige klauwen in ons vleesch en bloed durft zetten, zij gesteenigd, of, nog liever — begraven onder den algemeenen Jan-Salie-geest! Het *moet* wel een leugenaar en een bedrieger zijn „van den beginne”, hij die iets af weet te dingen op den rijken, zelfgesmeden roem, waarop *wij* — *nous et nos amis* — naar rang en ancienniteit in de rij der eeuwen mogen bogen. *Hozanna* ons en allen die met ons zijn; *anathema* een iegelijk, die niet zwijmeldronken knielt voor zijn eigen buste, en geen koorzang aanheft tot verheerlijking van onze 't zwerk verduisterende grootheid, onzen weergaloozen zielenadel.

Niet waar? Dat enkele dwarskijkers, *hommes perdus*, industriële en artistieke zeldzaamheden (*s*), waarvoor natuurlijk geen fatsoenlijk man den hoed afneemt, die alles, tot zich zelve, bezoedelen door hunne gedrochtelijke „vitterij,” kwaad spreken van onze vaders en van onze burens; nu ja, dat grieft ons, want, weet je, die zijn neus schendt schendt toch eigenlijk zijn aangezicht. Maar — enfin, als *wij* maar onverlet blijven. Als men *ons* maar laat pronken en bluffen, zoo geurig en fleurig als onze aart het meebrengt. Doch dat individuen als zoo'n Busken Huet, zoo'n van Vloten, zoo'n Douwes Dekker en consorten ook *ons* te lijf willen, ons Slijmeringen, Modderaars en Rustige Rusten, ons hui-chelaars, nietelingen en roovers schelden, ziet ge, dat steekt dan toch, met je permissie, boven de olmtoppen uit! Dat *gaat* niet. Zulke creaturen moeten er onder; ze moeten gedood, uit den weg geruimd, verhongerd worden, hoe eer zoo liever. 't Geluk van allen is de *hoogste* wet. Reeds de „voortreffelijke” staatsregeling van 1801 predikte het luide in art. 1. En hier, zoo ooit, staat aller welzijn, aller vrede, aller eer, op het spel!

Gelukkig zijn zij, die 't vrije woord voeren voor waarheid en recht, veeltijds lieden van een uiterst taai gestel en van een letterlijk onwrikbare volharding. Zij deinzen voor geschreeuw noch rumoer. Zelfs de oud-vaderlandsche „af-making” boezemt hun geene vrees in. In kerk en maat-

schappij, in kunst en wetenschap, vallen hunne snelle mokerslagen onvermoeid neer op elk vooroordeel, iedere dwaling, iedere brutaliteit. Op 't gevaar af van zelf onder de puinhoopen te worden bedolven, bonst hunne vuist elke pagode in 't stof; dringt hun ruw en bitter sarcasme elke kwakzalverij, in wat vorm of kleur ze zich opdoe, met kenelijke voorliefde onder de ezelmuts. Wel valt er nu en dan eens een enkele uit het gelid; wel vangt de maatschappij nu en dan een harer haten in den een of anderen strik; wel verlokt zij soms de besten en krachtigsten, om, ter wille van wat geld en eer, de oppositie-banken te verlaten en het eens zoo scherpe strijdzwaard om te smeden tot een stompen saletjonkers-degen en vergulde of verzilverde kruisjes en starren. Ja, 't is zelfs niet vreemd, dat dezelfde mannen, die eens, in gescheurden rok, met de teenen door de laarzen en van een echt-Duitschen platbuidel vergezeld, als leeuwen te velde trokken tegen maatschappelijke misbruiken en bijgeloof, later, in een jas van Hart, op bottines van Ziegelaar en met een portefeuille vol noten uit de Nederlandsche bank, hun vroegere tegenstanders toejuichten, verdedigden en ophemelden; zich, gelijk een mijner vrienden het zoo juist in een „beeld” legt, tot een kussen lieten bezigen, waarin de kogels en pijlen, die zij eenmaal zelf zoo „trouw” en moedig hielpen afschieten, afschampten of opgevangen werden. Doch dāt zijn, bij Juppiter, slechts uitzonderingen; en wel de allerdomsten hunner soort. Immers, waren zij vroeger gevreesd, zij worden thans veracht. Sidderde eens een heir van zotskappen en farizeërs voor hunne roede, thans spot de flauwste en onbeduidendste met hun gebroken tanden en ontnagelde griffioenen. Wat b. v. is er over van den kloeken beeldstormer Busken Huet? Een onooglijk rif, een uitgedroogd, afschrikwekkend skelet; een die zijn edel, zijn koninklijk vernuft tegen de prikkels der eerezucht heeft verslagen en verslingerd; een dier hongerige Ezauskinderen, die zijn heerlijk eerstgeboorterecht verschacherd heeft voor een schotel walgelijk moes! En nu heeft onze eeuw, bij al haar lafheden en *lobhudelnde* zonden, althans die ééne deugd voor boven hare zusteren, dat n. l. het vrije woord, onder hare vleugelen, in alle lagen van het volk doordringt, en telkens wanneer een afvallige

zich „caseert,” tien nieuwe elementen in de contramine roept. Zoo ook hier: Busken Huet heeft door zijn verraad alleen zich zelven ontadeld. De schande zijner „bekeering” valt louter op hem zelven terug; zij treft geen zijner vroegere medestanders. Veeleer versterkt zij hunne gelederen door nieuwe krachten en spant de geestkracht der verradenen met ongekende intensiteit.

Helaas, waarom wordt er, in weerwil van die dagelijks wederkeerende worsteling, overal waar ge 't oog slaat, zoo veel onrecht ten troon verheven, zooveel kreupelheid gehuldigd, zooveel schijnheiligh egoïsme geduld?

Nemen wij b. v. ons *staatkundig leven*. Wat beduidt daar toch al dat gehuil en geratel, die microscopische partij-warreling, dat onzinnig schermen met vrijheid en gelijkheid, met broederschap en broederliefde? Zijn wij daarmee een enkelen stap gevorderd? Huichelarij en eigenbelang, anders niet! Onze grondwet is een wassen neus, onze vrije verkiezingen zijn een stuitend privilege; onze staatslieden starren van den zesden of zevenden rang; onze kamers vergaderbakken van onbeduidendheid, kabaalzucht en geldverheerlijking. Gij wilt het niet gelooven? Ik betreur u. Valsche vaderlandsliefde heeft nooit eenig heil gewrocht. Ingenomenheid met een logenachtige „*gloire*” de machtigste natiën ten val gebracht. Opent toch de oogen! Bezitten wij de oude familieregeering nog steeds, of — niet? Hoe kunt gij twijfelen! Lees de namen uwer „*eminente*” senatoren en regeerders in land en stad. *Homines novi* vindt gij er al bitter weinig onder. Schering en inslag de oude zuurdeesem. Het geld, het geld, en niets dan 't geld — God weet hoe, in kelders en brandkasten saamgevloeid — zwaait oppermachtig den sceppter, regeert, neen, tiranniseert ons allen; 't voert purper aan den kraag en hermelijn om den schoot, of het de éénige verdienste, het éénig talent ware van dat groot en nobel Nederlandsch menschedom. Onze *burgerlijke wetten*? Zij zijn uitheemsch en anti-nationaal. Wij hebben de Franschen wel verjaagd, maar de Fransche dwingelandij behouden. Zonder de oppositie van een paar ontaarde rechtsgeleerden, zouden wij nog altijd landskinderlijk-lieftallig worden gegeeseld, gebrandmerkt en gedecapiteerd. Onze *gelijkheid*? Een illusie, vrind! Blader 't burgerlijk wetboek en den code

penal eens door, bid ik je! Tien tegen één dat gij in het eerste half uur reeds honderd bewijzen van het tegendeel hebt gevonden. *Ons volksleven? Du armer Thor!* Dat's immers een woord zonder zin; een holle klank, nu en dan door eer- en hebzuchtigen, aspirant-volksmenners of waanwijze journalisten, gebezigd à l'amiable. Niemand kent dat leven eigenlijk; niemand weet hoe flauw, hoe erbarmelijk-flauw de pols van dat lichaam klopt. *Ons volksleven* is een prisma, dat beurtelings wel alle kleuren van den hemel weerkaatst, maar *per se* toch altoos koud en hard en kleurloos blijft. Men moet enkele raddraaiers niet nemen voor *het volk*. Dan doet ge dat brave corpus schromelijk ongelijk. Op de keper beschouwd, zijn al die raddraaiers, vereenigings-mannen, democraten, radicalen, communisten, socialisten en sociologen toch maar weinigen in getal, en, al beweren ze ook nog zoo luid en nog zoo brutaal, dat zij eigenlijk *les représentants du peuple* zijn, het gaat er precies mee als met de dagbladen. Mag men hunne redactiën gelooven, dan zijn zij niet de dragers van eene persoonlijke „overtuiging”, niet verongelukte individuen uit elke kloof der maatschappij, niet eerezuchtige advocaatjes, gesjeeste theologen, failliete boekverkoopers, kantoorbedienden in staat van kennelijk onvermogen, ex-industriëlen met philosophische schemermoesjes; maar — schrik niet! — de „voertuigen” der openbare meening. Uit hun mond spreekt het oordeel van geheel of half een volk. Hunne pen drukt de gedachten uit van duizenden en nogmaals duizenden voortreffelijke staatsburgers. Kom- aan, komaan! Waarom niet van millioenen? Dat klonk immers *nog* beter! Intusschen worden al die fraaie sensatie-artikelen, wel verre van de openbare meening af te spiegelen, uit de volheid der eigen majesteit, door een klein groepje tinnegieters gefabriceerd, met of zonder order van de — *geldschieters*. Natuurlijk, dat zijn de spieren van oorlog en vrede! Vraag 't van Vloten maar. Die kan u misschien menig aardig anecdotetje verhalen omtrent het leven en de bedrijven van zeker Haagsch christelijk-nationaal dagblad-industriëel. En dan — denk maar gerust: *ex uno disce omnes. Omnes!* Zoowel wat de journalisten als wat de geïnspireerde volkstribunen betreft.

Volgt onze *letterkunde*, dat pover „bedelkind, met kakel-

bonte lompen en koperen franjes opgefraaid (*)". Geeft *zij* ons stof tot tevredenheid? Helaas, zoowel in proza als in poëzie teren wij sinds jaren op den ouden, overdreven roem. Nieuwe lichten rijzen niet op, en die eenmaal eene vaste plaats aan 't firmament hebben ingenomen, tanen met den dag. Gij schudt het hoofd? Ongeloovige, wijs mij, bid ik u, buiten Multatuli (zaliger) een *enkel* oorspronkelijk stylist onder onze levende meesters aan, en ik schenk u in één slag de vijf doctoraten! Desniettemin behoeft ge b. v. Hofdijs *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* slechts op te slaan, om u te overtuigen, dat we ook thans eigenlijk „wélvoorzien” zijn. En dan — onze tijdschriften brengen ons immers maandelijks tal van origineele novellen en „liierzangen”; onze jaarboekjes, *Aurora*, *Castalia*, *Holl. Blijgeestigen*, enz., tintelen van ernst en luim — een blik op den bladwijzer neemt elken twijfel weg. Reeds op den eersten toets echter blijkt al dat fraais tot *deze* drie categoriën te behooren: 't is òf brutaal geroofd òf behendig geïmiteerd, of — zonder de minste beteekenis. Niet lang geleden fluisterde men elkaar met een glimlach van geluk in het oor, „dat wij nu eindelijk toch weer eens een dichter bezaten.” Da Costa had een waardigen opvolger gevonden. De „gouden koningslier van David” was met nieuwe snaren bespannen, en dr. Schaepman had den vluggen Pegasus bestegen. De jonkman vervaardigde inderdaad eenige gedichten, die op 't eerste gehoor niet onaardig klonken, en onmiddellijk sloeg de oude heer Alberdingk, die van lieverlee wat zwak en kortzichtig wordt, den meistreel tot ridder. Als in den nooit volprezen tijd der *Ronde Tafel* toog de zanger nu naar Rome, schempte een poos in *de Tijd* braaf op den slechten, modernen geest, bezong de heerlijkheden des verledens, de roemruchtigheid van het kruis, en met menigen ononttraadselbaren bundel rijm en onrijm in den gordel sloeg hij eindelijk zijne residentie op in 't nederig Hageveld. Van daar uit „inspireert” hij hand aan hand met een ander groot man, een geschiedvorschcr met zwart- en wit gekleurde bril, dr. Nuyens, *de Wachter*, *Ons Recht*, het *Dompertje* en nog een

---

(*) J. J. L. TEN KATE, „*Hollands Muse*”.

ander katholiek tijdschrift, 't welk in aantocht is, maar nog niet mag worden genoemd. 's Mans twee jongste gedichten van eenige beteekenis, *Savanarola* in *Aurora* 1871, en *Lamartine*, in *de Dietsche Warande* (*), zetten den gevel op het huis. Het eerste, een verwarde, schier kunstelooze hymne(?), strekt ons te betoogen, dat de talentvolle voorlooper van Luther niet alleen een zeer rechtzinnig, maar tevens uiterst vroom en gehoorzaam kindeke der moederkerk is geweest; het tweede, nog zonderlinger saamgekoppeld, vormt een waren Calvari-zang. Oordeel zelf! Professor heeft aan den Franschen laureaat 236 regelen gewijd, waarvan de eens zoo scherpzinnige kunstkenner Alberdingk Thym in zijn *Bulletin Périodique* niet aarzelt te getuigen, dat ze „splendide” zijn. „Peut-être que l'auteur,” meent hij: „dont le front, si jeune encore, est déjà ceint de lauriers, si bien mérités, n'a jamais écrit une poésie, plus riche en idées, plus vraie pour le fond, plus éblouissante de forme, plus touchante dans sa peinture de l'état des esprits en 1820 et des beautés de la croix.”

Een dichtstuk, waaraan zulk een roem kan worden toegezwaid, moet de vuurproef der kritiek wel in ieder opzicht kunnen doorstaan, zou men meenen. Het moet den trots onzer letterkunde vormen en verdient in elk geval de meestzijdige beschouwing. *Gibt ihr euch einmal für Poeten, so commandirt die Poesie!*... Met een weinig kritische omzichtigheid echter bespeurt men spoedig, dat geen oordeel minder juist is dan dat van A. T. Schaepmans *Lamartine* is zoowel wat de gedachten als wat den vorm aangaat volkomen mislukt. Voor zoover het de gedachten betreft — even als *Savanarola*, merkwaardig wuft en verward, zoodat men telkens de kluts verliest, en niet begrijpt, hoe de auteur van het een in het ander is kunnen vervallen — niet ééne enkele klinkt nieuw. Oud en afgezaagd van 't begin tot het einde. *Lamartine* is groot en verheven, buiten kijf; zijn genie draagt zevenmijlslaarzen, máár... hem ontbreekt ééne deugd: *de poésie des kruises* is hem vreemd. Hoeveel schooner en edeler betreurt *Lamartine* zelf dat gemis aan kinderlijk geloof, waar hij in onsterfelijke strofen

(*) 9de deel, IVde afl.

Byron bezingt (*). Met hoeveel kracht en majesteit, maar tegelijk met hoeveel nobele verdraagzaamheid besluit de Fransche zanger zijne tweede meditatie:

„Courage, enfant déchu d'une race *divine*,
 „Tu portes sur ton front ta superbe origine!
 „Tout homme, en te voyant, reconnait dant tes yeux
 „Un rayon éclipsé de la splendeur des *cieux*!
 „Roi des chants immortels, reconnais-toi toi-même!
 „Laisse aux fils de la nuit la doute et le blasphème!
 „Dedaigne un faux encens, qu'on t'offre de si bas,
 „La gloire ne peut être où la vertu n'est pas!”

Wat daarentegen zegt de priester Schaepman? Is er in zijn oog ook nog wel eenige hoop voor Lamartine? Weifelt hij ook nog of de zanger van Sorrente, „die op der liefste graf een melodie kan toovren, waarin Graziëlla „danst,” wel vergiffenis verdient? Neen, roept hij uit:

„Gij zijt de zanger niet, die op de *harp des heeren*,
 „Het *lied der zonne* speelt,
 „Dat in den chaos orde en in den storm der sferen
 „Der wereld maatgang *teelt* (+);
 „Gij zijt de zanger niet, die rechter beide en *wreker*,
 „Een andre Michaël,
 „Uw bliksems slingert op het hoofd van *d'eedverbreker*,
 „Hem *neerploft in de hel*... (§)”

Die, eindelijk,

„Geharnast optreedt aan de spits der kampioenen,
 „In 't heilig *wapenkleed*,
 „Met leven in uw hart, met leven in uw zangen,
 „Als koninklijk genie,
 „En aarde en hemel beide in *d'éénen toon* kunt vangen
 „Van 's kruises poëzie!”

Ligt er nu iets nieuws, iets verhevens, iets oorspronkelijks in die matre, met meêlijwekkende moeite aaneengelijmde verzen? Is *dat* de dichter, met lauweren omstrengeld, die

(*) *Méditations poétiques*, Xde uitgaaf, Brussel 1823.

(+) Zie: *Hand.* 26, v. 24.

(§) Zie: *Matth.* 5, v. 44.

Nederlands letterkunde in een nieuw levensbad zal dompe-
len? 't Is veeleer of men Ignatius Loyola hoorde spreken:
't zelfde confuze denkbeeld, dezelfde onzalige strijdlust. Niets
goeds of groots op aarde, tenzij 't het kruis verheerlijke;
geen genade, 't zij vóór of na den dood, den liberalen bard,
die zijn „elpen lier” wel voor God en de eeuwigheid deed
ruischen, maar niet met angstvallige berekening heeft doen
uitkomen, dat hij, dusdoende, alleen en uitsluitend op het
oog had den God en de eeuwigheid der onfeilbare Schaep-
mans-kerk.

De vorm, volgens A. T. zoo „splendide et eblouissant,”
staat in ons oog ver beneden het middelmatige. Een oogen-
blik hebben wij ons afgevraagd, hoe een geletterd man den
moed had, met zulk een smakeloze lappendeken voor den
dag te komen. De weinige trekken van vernuft worden
letterlijk verdrongen in een stortvloed van de koudste en
meest versleten epitheta. Dezelfde adjectieven keeren met
schrikbarende snelheid terug. Vooral het edel metaal speelt
bij Schaepmans poëzie eene groote rol. Wij vinden in zijne
236 regels niet minder dan 8 gouden voorwerpen vermeld:
Gouden stroomen, gouden bogen, gouden wieken, gouden
keten, gouden jubelgalmen, gouden harmoniën, gouden
luisters en gouden toonen. Vervolgens is er sprake van
een *wereldzonne*, natuurlijk rijmend op de eene of andere
bronne, van „neerzijgende” wolken, die in „toemelooze” vaart
„dreunend neerstorten als tuimelende lawinen,” van eene „on-
geziene waarheid,” van een „ongeziene dood,” een „ongeschapen
zon,” van een massa zwerken, perken, golven en nevel-
banden, van „verheerend (*sic!*) licht,” zeven maal van *adelaars*,
vier of vijf maal van *koninklijke* geniën en poëten; van een
„wondre levensvaag (?)”, van een nachtegaal, die van liefde,
trouw en „dood” zingt, van een zwaard, dat den „dorst
naar eere stilt,” en *last not least!* — dáár zit het geheele
geheim: — van „der aarde ONTEEREND DOODSKELED.”

Doch wij moeten ophouden met aanhalen. Er komt let-
terlijk geen regel voor, die draaglijk is. 't Is of dr.
Schaepman, door een vlijtige lectuur van den eens zoo
verguisden ten Kate, of wel van Thomas Moore, een schat
van allerlei oudbakken bijvoegelijke naamwoorden heeft op-
getast, en, met Witsen Geysbeeks woordenboek vóór zich,

het een of ander speculatief idée heeft uitgesponnen. Bij het lezen van zulke „oden” weet men waarlijk niet, waarover zich meer te beklagen, over den wansmaak, die ze voortbracht, of over de aanmatigende vermetelheid, die zoo onverdiend en geesteloos op 't publiek oordeel dorst vooruitloopen.

Ziedaar dan, onvolprezen lezer, den grootsten, den stoutsten onzer zangers, over wiens hemelsche dichtergaven men al dien onbekookten pathos door de vingers dient te zien. Ziedaar het éénig talent „waarin onze letterkunde een vonkelend gesternte ziet opgaan, dat met overstralenden glans belooft te schitteren.” Beseft gij 't nu, gij arme heremiet van Frankendaal, wat kleur, wat leven en beteekenis de hedendaagsche muze kenschetst? En voor dat slag van goden wil men dat wij knielen!

Met 't *nationaal tooneel* ziet het er niet minder vervallen uit. Oorspronkelijke stukken, althans, stukken die *Nederlandsche* toestanden behandelen, bezitten wij schier niet, en die wij kunnen aanwijzen, zijn stijf, gebrekkig en vervelend. Schimmel, Hofdijk, Cremer, Multatuli en Hoek leveren te hooi en te gras wel eens een tooneel- of een karakterstudie, doch aan schier geen hunner producten viel ooit iets anders ten deel dan zeker *succès d'estime*, iets wat in een klein land als het onze, waar de een den ander als met den schouder aanstoot, licht te begrijpen valt. Overigens heeft men hier eene zonderlinge manie voor zekere *hors d'oeuvres*. Naar allerlei oude en nieuwe, vreemde en inheemsche romans stelt men drama's en tragoediën samen. Wij hebben daarvan eene eindelooze reeks aanschouwd. Onder de jongsten noemen wij slechts: *Jean Valjean, of de Galeislaaf* (!), *Klaasje Zevenster* en *Max Havelaar*, terwijl een ander *specimen*: „*Het huisgezin van Baas van Ommeren*,” voor de deur staat. Ongelukkiger gedachte kennen wij niet. Dat men een tooneelstuk in een roman herschept, zou nog gaan. Maar een roman in een tooneelstuk te hervormen, is iets onzinnigs. Bij 't lezen van een boeienden roman vormt men zich onwillekeurig omtrent de meeste personen en toestanden eene opinie. Al naar men sympathie of antipathie voor 't een of ander gevoelt, ontstaat een subjectief gevoelen, dat men gaarne vasthoudt; waarvan men zich althans niet zonder levendig

protest laat onteigenen. Nu komen tooneelschrijver en tooneelist en vervormen, niet zelden met vrij ruwe hand, *un* ideaal tot het *humme*. Zij „creëren” uit uwe engelen uiterst gewone stervelingen, uit uwe sierlijke roués logge boerenknapen, terwijl zij uwe fijnste en diepstgevoelde situatiën eenvoudig — over 't hoofd zien. Voeg daarbij 't costuum en de mise-en-scène, die schier nooit bevredigen, en gij bezit een stelletje bezwaren, die u juist niet op de aangenaamste wijze stemmen.

Overdrijf ik? Volstrekt niet! Ik zeg nog veel te weinig om al het dwaze en afkeurenswaardige van zulke gedaanteverwisselingen te doen uitkomen (*). Over onze vertalingen zwijg ik. Een enkele niet te na gesproken, zijn de meesten om kippenvel te krijgen. Taal en stijl zijn even spreekwoordelijk slecht. In de vijftien laatste jaren hebben we op de verschillende tooneelen der hoofdstad slechts een zestal vertalingen gezien, die eenigszins loffelijk waren. De meesten waren „ongenieetelijk.” Ook over onze tooneel~~isten~~ kunnen wij kort zijn. „Om een tooneel te doen *bloeien*, dient er eerst een tooneel te *bestaan*,” zei Schimmel eens geestig: „*En wij hebben geen tooneel!*” 't Is scherp maar waar. Ik zonder Kleine en Veltman nu eens uit — ook Driessens en Albrecht schenk ik genade voor recht — maar dan heeft het vocabularium ook zijn „zalig einde” bereikt. Al het overige beteekent niets, letterlijk niets,

---

(*) Hem, die nog mocht twijfelen, verwijzen wij naar het „levensbeeld” *Max Havelaar*. Grooter heiligschennis is niet denkbaar. De schrijver was ongetwijfeld een man van „goeden wille;” doch de stof bleek hem, in elk opzicht, te machtig. Hij heeft een bespottelijk caricatuur geleverd, dat en het tooneel en den roman tot schande strekt. Niemand die op onpartijdig standpunt het stuk beoordeelt *kan* tot eene andere slotsom komen. Wat dan te zeggen van de „kunsteritici” der *Amsterd. Ct.* en van het *Alg. Handelsblad*, die beiden, om der wille van een dilettant als „Henri Baton”, de een in een vlaag van on-Briederlijke clementie, de ander met zijne gewone witgedaste stompzinigheid, den toch reeds ongekuischten smaak bederven door hun onverdienden lof? Wij weten 't niet. Misschien hebben zij zich den raad herinnerd, dien Théophile Viand eens aan de koningen gaf: „*Si vos altesses pardonnent, quelle louange on en dira! LA CLEMENCE vous grandira!*” Wij voor ons echter zeggen het Goethe na: „*Ihr fühlet nicht wie schlecht ein solches Handwerk sei! Wie wenig das dem echten Künstler zieme!*”

meneer. De vreemdeling, die ons tooneelgehaspel ziet, en ons *acteurs* en *actrices* hoort noemen, wat men in Frankrijk, in Duitschland, in Engeland zelfs niet als figuranten of als tooneelknechts zou engageeren, gevoelt eerst recht onze wet-tige aanspraak op den titel van „barbaren.”

Maar onze tooneelschool dan? En het *Ned. Tooneelverbond*? En de nieuwe tooneelkroniek? 't Is waar! Dat had ik haast vergeten. Maar dat alles is ook nog zoo jong en — zoo onbeduidend! Gij zegt: „Er zal wel eens een tijd komen, waarin men van dat ontwikkelings-proces iets vernemen zal.” Volkomen juist. Die gelooven haasten niet, ik ben het met u eens. Jammer maar dat al die *promessen* voor de toekomst het tegenwoordige zoo weinig baten, en — ziet u — *wir, wir leben, und der Lebendige hat Recht!*

Welbeschouwd, gaat het dus met ons „edel en ijdel” tooneel geen haar beter dan met onze letterkunde.

Doch voor ditmaal genoeg! In een volgenden kout behandelen wij meer opzettelijk de schilderkunst, een der weinige strijdvelden, waarop de Nederlander ook van *onze* dagen nog gouden sporen wint. Ook hier echter zullen wij niet louter kunnen prijzen. Want hier niet het minst stuit men aan alle zijden op Chineesche muren. Door een verkeerd begrip, zoowel van bescherming als van onthouding, richten staat en particulieren, met een grimlach van ironie, de droevigste schade aan. Woekeren niet vooroordeel en monopoliegeest op 't gebied der plastische kunst even welig voort als eeuwen geleden? Niemand, die met onbenevel-den blik den gang van zaken volgt, kan het loochenen. Waarom zouden wij dan niet met vereende krachten pogen, 't verderflijk onkruid uit te roeien, opdat de wasdom van wat waarlijk goed en schoon is daardoor in de ruimste mate worde bevorderd?

Monferland,

15 Maart 1871.

HET NOORDERLICHT.

Door FRISIUS.

„De hemelen vertellen Gods eer en het uitspansel verkondigt Zijner handen werk!” Zoo zong voor nagenoeg dertig eeuwen een gewijde zanger in Israël. Veel is er sinds dien tijd toonloos geworden en verouderd, veel, zeer veel veranderd en voorbijgegaan, doch die woorden zijn gebleven wat ze immer zijn geweest en altijd zullen blijven: woorden even treffend als waar. Geene bladzijde in het groote boek der Natuur, of we kunnen ze er in gouden letters lezen; geen dag van ons leven — als we slechts willen opmerken en verstaan — of we zullen ze vernemen.

Ja, „de hemelen vertellen Gods eer en het uitspansel verkondigt Zijner handen werk!” getuige, onder duizenden voorbeelden, het prachtig Noorderlicht, dat, in den avond van den 26sten October 1870, ons uit onze woningen naar buiten lokte.

Niet waar? dat was een natuurverschijnsel, zoo als we zelden, zóó volkomen welligt nooit aanschouwden.

O! dat ik tooveren kon met penseel of pen, ik zou u dat prachtig schouwspel nogmaals willen doen genieten. Ik zou u willen schetsen dat schitterend noord-oosten, gehuld in een sluijer, die van uit het zenith of kruinpunt, langs een donkeren achtergrond, in eene golvende beweging, tot op den gezigteinder nederhing. Ik zou u willen teekenen dien doorschijnenden lichtsluijer, geweven uit goud en rozen, als geborduurd met pluimen en veeren, als bezaaid met starren, fonkelend door het roosverwig hemelgaas. Ik zou willen pogen om u nogmaals terug te geven die gedurige verandering van kleuren, die gestadige afwisseling van vormen; die lijnen van verschillende afmetingen en tinten; die nu eens plotseling opwaarts schietende, dan weder langzaam opstijgende kolommen en prisma's; die soms waaijers-

gewijze zich naar alle zijden verspreidende en uiteenspat-
tende lichtbundels en figuren, gedoopt in de kleuren van
den regenboog; — terwijl ik ten slotte, u het oogenblik
zou wenschen te schilderen, waarin het prachtvol verschijnsel
het toppunt zijner volkomenheid bereikte, toen het uit het
zenith eenen anderen sluijer ontrolde, die het zuid-westen
in eene zee van licht en rozen deed baden.

Doch waar is het penseel of de pen, die dit zou ver-
mogen? Neen, wij kunnen niets anders, dan vol eerbied
en bewondering uitroepen: „Heerlijk en onnavolgbaar zijn
Uwe werken, o God!”

Maar al kunnen we die werken niet naar waarde be-
schrijven, toch kunnen we er over spreken.

Het laatste zij mij nog eene wijle vergund.

Het Noorderlicht ontleent daaraan zijnen naam, dat het
in den regel in het noorden wordt gezien; in het zuiden
evenwel wordt het zelfde verschijnsel waargenomen, doch
dan draagt het den naam van het Zuiderlicht. Te zamen
worden ze begrepen onder de algemeene benaming van het
Poollicht. Dit licht wordt zoowel bij dag als 's avonds waar-
genomen; doch des avonds het meest.

De fraaiste Noorderlichten behooren te huis in het hooge
noorden, in Siberië, Lapland, Groenland, IJsland, Noord-
America, enz., waar ze het meest zich vertoonen na de
herfst- en vóór de lente-evening. Sommigen duren zeer
kort, anderen den ganschen avond of nacht. In de maanden
Maart, September en vooral in October worden de meesten
waargenomen. De natuurkundige Mairan, die 229 noorder-
lichten geteld heeft, zag er 50 van in de maand October.
Naar den equator toe worden zij allengskens flauwer en
zeldzamer; 't zuidelijkst punt, waar men ze in het noordelijk
halfond heeft waargenomen, is Lissabon.

Hoe prachtig het Noorderlicht, dat we voor weinige
maanden, met opgetogene bewondering hebben mogen aan-
schouwen, ook ware, 't moet slechts eene fotografie zijn
van dat, hetwelk de noordpoolbewoners schier elken dag en
nacht genieten. Dáár toch, in die verre en barre gewesten,

waar het maanden lang nacht is, vervult het Noorderlicht de taak van den dag.

Dáár, in dat kille rijk van ijsbergen en sneeuwvelden, gelijk de hemel steeds eene zee van licht en vuur; dáár ontspringen als het ware fonteinen, waaruit stofgoud en juweelgruis opborrelen, dáár wordt het Noorderlicht eene bron van verkwikking.

Dat hebben eenige van onze landgenooten gezien en ondervonden, toen ze in 1596 onder Heemskerk en Barends, een doortogt, door het noorden, naar Indië zochten en te Nova-Zembla moesten overwinteren. Vergun mij u de dichtregels te herinneren, waarin Tollens het Noorderlicht, door kloeke varens gasten aanschouwd, heeft bezongen:

Soms schiet een wond're glans,
                     een digte vloed van stralen,
 Die spieg'len op de sneeuw,
                     langs klippen en langs dalen,
 En kleurt den hemel rood,
                     en gloeit hen in 't gezigt,
 En voert hun geest omhoog:
                     het is het Noorderlicht.
 Nu zien zij 't sidd'rend aan,
                     en bloedrood opwaarts klimmen
 En spellen wee; dan
                     danst en speelt het aan de kimmen,
 En schept hun vreugde in 't hart,
                     zoo min aan vreugd gewoon!
 Maar meestal blinkt dat licht
                     verblindend grootsch en schoon.
 Nu daagt het heerlijk op,
                     in cirkelronde kringen
 En regenbogen, die
                     zich vormen en verdringen,
 Waaruit een tint'lend vuur,
                     van alle verw en gloed,
 In zuilen afstroomt, schuimt,
                     en alles vonk'len doet.
 Dan zijn het bergen gouds,
                     die bliksemflitsen schieten,
 Of solferzeeën, die
                     haar springvloed overgieten,
 Of kolken louter licht,
                     waaruit een laaijen brand
 Van vlammend purper stijgt
                     en bor'lend diamant.

Dan knapt en kraakt het,
                                   spat in sprankels heên en weder,
 En sist als pulver;
                                   zigt in vonken loodregt neder;
 Vernieuwt zijn glans,
                                   hervat zijn luister; vlamt en vliedt,
 En biddend zinkt hij neêr,
                                   die 't prachtig vuurwerk ziet.

Wat in die Noordpoollanden regel is, dat heeft elders, schoon spaarzaam en alzoo bij uitzondering plaats.

Zoo vinden we, onder anderen in de werken van den hoogleeraar Parrot, de beschrijving van een Noorderlicht, door hem in den avond van den 22sten October 1804, te Dorpat, waar hij woonde, waargenomen. Hij noemt dat „het schoonste Noorderlicht, dat welligt ooit aanschouwd werd” en beschrijft het aldus:

„Des avonds tusschen zes en zeven uur, liet mij uw ijverige sterrekundige, professor Knorre, verwittigen, dat de hemel zich tot een Noorderlicht bereidde.

„Inderdaad bemerkte ik tegen zeven uur in het noord-noord-oosten eenige flaauwe lichtstrepn, welke schenen zich van den horizon te verheffen en nabij het schedel- of (kruin-) punt te eindigen. Deze lichtstrepn kwamen in ongelijke tijdruimten, van 5 tot 15 minuten, en namen in sterkte telkens toe. Aanvankelijk vernam ik geen 't minste gedruisch. Allengskens echter werd een knappend geraas bij elke lichtstreek meer en meer hoorbaar en verminderde langzamerhand in een sterk ratelen en ruischen, 'twelk eenigermate overeenkwam met het geluid, 'twelk het van-een scheuren van taf veroorzaakt, of liever met het geruisch van eene sterke door den wind voortgeblazen vlam bij een brand. Dit geruisch duurde telkens niet langer dan 't opstijgen van het licht. Na elke zoodanige opstijging werd noch geruisch noch licht waargenomen.

Bij het aanwassen van het verschijnsel, vormde zich allengskens aan den horizon en omstreeks 15° daarboven, een bleeke aanhoudende glans, die echter de starren niet onzichtbaar maakte.

't Was zeer koud en volkomen helder weder. Ten 9 uur verminderde het verschijnsel; de lichtstrepn werden

flaauwer en zeldzamer. Om tien uur meende ik dat alles voorbij was.

„Zoo ver kwamen de waarnemingen van professor Knorre, die zich op dat uur te rust begaf, met de mijnen overeen.

„Tegen elf uur werd ik door mijne vrouw opmerkzaam gemaakt, dat het buiten bijzonder licht was. Ik begaf mij naar 't balkon voor mijne woning, en zag den ganschen hemel als in vlammen staan. Daarop verwisselde ik haastig van standpunt, om nog ruimer uitzigt te hebben en genoot daar het prachtig verschijnsel in zijne gansche volmaaktheid.

„Zeer nabij het schedel- (of kruin-)punt van Dorpat, iets ten zuid-westen, was een geheel donkere kring; rondom dezen, als een schitterende diadeem, een volkomen cirkelvormige kring van helder, niet bliksemend maar stil schijnend wit licht, door eenen min of meer donkeren rand omzoomd. Van dezen donkeren rand daalden naar alle hemelstreken breede stralen van gekleurd licht, waaronder men voornamelijk blaauw, rood, helder geel en groen onderscheidde; tot op den horizon, zoodat het gansche uitspansel een onafzienbare koepel van regenbogen scheen te zijn. Van het noord-noord-oosten ruischten de lichtstrepen sterker en menigvuldiger dan vroeger, en liepen in de kroon bij het zenith te zamen, zonder dat deze hierdoor echter in het minst verbroken werd, maar integendeel gedurig meer glans scheen te verkrijgen. De opstijgende lichtstrepen waren nu roomkleurig.

„'t Is merkwaardig,” vervolgt Parrot, „en voor zoo ver mij bekend is, nog niet waargenomen of beschreven geworden, dat de kroon van het verschijnsel niet volkomen op dezelfde plaats bleef; zij rukte in den tijd mijner waarneming (dien ik ongeveer op tien minuten schat) van 8° tot 10° naar het zuid-westen.

„Het verschijnsel verdween allengs in al zijne deelen door vermindering van licht. Ook zag ik op het laatst en naderhand geene lichtstrepen meer. De donkere kring scheen mij toe in zijn diameter de dubbele grootte van de zonneschijf te hebben, en de lichtgordel had omtrent de breedte van $\frac{1}{10}$ des diameters van den donkeren kring. Ik had geen hoekmeter en ook geen verrekijker bij de hand, en het schouwspel hield mij te zeer opgetogen, om mij van daar

te kunnen verwijderen. Ik vermogt slechts in zooverre mijne verrukking te beheerschen, dat ik den hoogleeraar Phaff, wiens woning zeer nabij de mijne was, uit het bed riep en op de straat bragt, om hem deelgenoot van dit verbazend tafereel te maken. Deze was dan ook getuige van de laatste oogenblikken van het prachtig verschijnsel."

Tot zoo ver Parrot.

Aangaande de wijze waarop zich de verschijnselen van het Noorderlicht in Siberië vertoonen, ontleen ik aan een werk van den natuurkundige Gmelin de navolgende beschrijving:

"Zij nemen een begin met enkele blinkende zuilen, die in het noorden en bijna gelijktijdig in het westen oprijzen. Deze zuilen worden allengskens grooter totdat zij een groot gedeelte van den hemel bedekken. Zij schieten met eene ongeloofelijke snelheid van de eene plaats naar de andere, en verbreiden zich ten laatste over den ganschen hemel tot aan het kruinpunt. Alsdan ziet men de lichtstroomen zich op deze hoogte vereenigen, waardoor de hemel zulk een glans bekomt, alsof hij met een onmetelijk tapijt van robijnen en saphiren bedekt ware. Men kan zich niets prachtigers voorstellen, veel minder afschilderen; doch men aanschouwt dit heerlijk schouwspel de eerstemaal ook niet zonder ontzetting.

"Deze overigens zoo doorschijnende onafzienbare verlichting is, namelijk, volgens de verzekering van vele waarnemers, met zulk een hevig sissen, kletteren en ratelen verbonden, dat men het duizendwerf herhaalde knappen en kraken van het allergrootste vuurwerk meent te hooren. Om dit voor hen verschrikkelijk geraas uit te drukken, bedienen zich de inwoners alsdan van een uitdrukking die zooveel zegt, als: de razende geest gaat voorbij!

"De jagers die de witte en blaauwe vossen aan de oevers der IJszee vervolgen, worden dikwijls door deze Noorderlichten overvallen, en hunne honden zijn dan zoo beangst, dat zij zich op den grond nederleggen, en het onmogelijk is hen van de plaats te krijgen, alvorens het geraas heeft opgehouden.

"Dit lichtverschijnsel wordt gewoonlijk door helder en fraai weder gevolgd.

„Ik heb deze berigten niet slechts uit den mond van een enkel persoon, maar van een aantal menschen, die vele jaren in die gewesten, tusschen de Jenisey en de Lena vertoefd hebben, zoodat men die in het minst niet betwijfelen kan. Dit land schijnt het ware vaderland der noorderlichten te zijn.”

Enkele Noorderlichten zijn of worden over een groot gedeelte der aarde gelijktijdig waargenomen. Dit was het geval met een fraai Noorderlicht, 'twelk in Pensilvanie en Frankrijk, den 5^{den} Januarij 1769, werd gezien; met een dat even schoon was en te gelijk in Frankrijk en China in den avond van den 17^{den} September 1770 werd waargenomen en, om niet meer te noemen, met dat hetwelk men op den 7^{den} Januarij 1831, in geheel noordelijk en midden-Europa, alsmede aan de boorden van het meer Erie, in Noord-America, moet aanschouwen.

De indruk, dien het zien en genieten van het laatste mij gaf, bleef onuitwischbaar. Ik zag het te Kampen, waar we destijds met onze schutterij lagen. Het was een koude avond. De heldere starrenhemel werd op eens wonderlijk schoon verlicht en alles stroomde naar buiten, om het prachtig natuurverschijnsel, dat zich daar vertoonde, met eerbied en bewondering gade te slaan.

't Was als of vuurvlammen in allerlei vormen en tinten van den noorder horizonnt naar boven schenen en een net van licht en vonken weefden, dat, aan het Zenith vast gehecht, een mantel geleeke, met edelgesteenten gestikt. Die zachtken golvende mantel, die gedurig naar het westen overhing, bleef gestadig in beweging, terwijl elke beweging daarop nieuwe bloemen en figuren tooverde, totdat al die figuren te zamen smolten tot ééne groote figuur, die op een vlammend lemmet geleeke.

Intusschen ging elke vormverandering vergezeld van een zacht knetterend geluid, even als het ruischen van zijde; doch bij de laatste verandering het sterkst.

Nadat het vlammend lemmet daar een paar seconden als boven onze hoofden had gehangen, spatte het hoorbaar

uiteen, en maakte daarmede een eind aan het prachtigst natuurverschijnsel, dat ik ooit heb mogen aanschouwen.

Opmerkelijk is 't dat het Noorderlicht zich gedurende sommige tijdvakken meer dan in andere vertoont, 'twelk menigen natuurkundige er aan heeft doen denken of het welligt niet bepaalde perioden heeft waarin 't verschijnt. Zoo vinden we door Dr. F. W. C. Krecke ergens opgeteekend: „Van 1707 tot 1790 verschenen er vele noorderlichten en wel het menigvuldigst omstreeks het jaar 1752. Na 1790 werden er zeer weinige gezien, doch sedert 1820 zijn ze weder menigvuldiger geworden.”

Doch genoeg! bragt ons hart de cijns van stille bewondering aan het prachtig natuurverschijnsel waarvan hier sprake is, te gelijkertijd vroeg ons verstand:

Wat is het?

Ja! wat is het?

„In raads'len wandelt de mensch op aard.”

Die woorden van onzen lievelingsdichter de Genestet zijn ook toepasselijk op onze kennis van het ontstaan en de werking van het Noorderlicht. Alles wat we er van meenen te weten berust grootendeels op gevolgtrekkingen en gissingen.

De hedendaagsche wetenschap noemt het een magnetisch onweder. 't Wordt daarbij even als het Sint Elmusvuur, gerangschikt onder de electriche natuurverschijnselen. En beide doet men zeker niet zonder grond; want onmiskenbaar staat het in verband met het magnetismus der aarde en met de electriciteit. Immers volgens tal van waarnemingen, kondigt de magneetnaald, door hare onregelmatige bewegingen, met eene gestadige afwijking naar 't westen, elke verschijning van het Noorderlicht aan, soms verscheidene uren te voren. Ook is 't bekend, dat het niet zelden wordt gevolgd van hevige onweders en geduchte stormen.

Ten bewijze hiervan beroep ik mij op de vele en verschillende berigten, die van het jongst geziene Noorderlicht verslag gaven.

Hier toch leest men, dat er, vóór en gedurende 't waarnemen van het bedoelde natuurverschijnsel, in den stand der magneetnaald belangrijke verstoringen waren opgemerkt.

Van elders wordt berigt, dat de werking der telegraaf, vooral op de noordelijke spoorweglijnen, op den zelfden tijd, evenzeer verstoord was.

Uit Carlsruhe vernam men de tijding van een ontzettenden orkaan, die er daags daarna gewoed had; terwijl menige uit zee gekomene schippers van onweders gewaagden in dien zelfden nacht op zee waargenomen.

„Talrijk,” zoo lazen we in een onzer dagbladen, „zijn de verklaringen van het ontstaan van 't Poollicht, in den loop der tijden, door verschillende natuurkundigen gegeven. In vroegere eeuwen meende men, dat de oorzaak van het verschijnsel moest gezocht worden in het ontvlammen van brandbare dampen. Musschenbroek en Cramer beweerden, dat voortdurend tusschen de keerkringen brandbare gassen omhoog stegen en uit de hooge streken van den dampkring zich begaven naar de polen, waar zij door electriciteit ontvlamden.

„Parrot vatte deze oude theorie weder op. Volgens zijne meening was waterstof het gas, dat in brand geraakte. Dit gas is veel lichter dan de lucht en kan dus gemakkelijk naar boven stijgen. De ontvlaming geschiedde, volgens hem, door vallende sterren.

„Wederom anderen schreven het verschijnsel toe aan de terugkaatsing van het licht der zon of maan door ijsdeeltjes, die zich in de poolstreken veelvuldig in de lucht bevinden.

„Geen dezer theoriën bleek houdbaar; evenmin het denkbeeld van sommigen, dat het verschijnsel van cosmischen oorsprong zou zijn en dus niet in den dampkring zou plaats hebben. In dat geval zou het aan de schijnbare beweging der hemelligchamen moeten deelnemen, terwijl genoegzaam blijkt, dat het de aswenteling der aarde volgt.

„Grooter waarschijnlijkheid hebben de theoriën, volgens welke het poollicht een electrisch verschijnsel is. Die meening steunt op feiten (zoo even reeds door ons genoemd) en steekt daardoor gunstig bij de anderen af.

„Zij dagteekent van den tijd, toen men waarnam, dat gedurende het verschijnsel belangrijke storingen in den stand der magneetnaald plaats hebben. Zij verkreeg eene nadere bevestiging, toen men verband ontdekte tusschen de plaatsing van het poollicht en de rigting van den magnetischen meridiaan, en eveneens door de waarneming, dat gedurende poollichten somtijds electrische stroomen in de telegraafdraden worden opgemerkt.

„Vele natuurkundigen, zoo als Biot, von Humboldt, Peltier, la Rive en anderen hebben deze waarnemingen ten grondslag van hunne theoriën gelegd.

„Die theoriën hier uitvoerig te behandelen, mag voor ons doel overbodig heeten.

„Alleen willen wij nog met een enkel woord nagaan, hoe door eene electrische ontlading de lichtverschijnselen van het poollicht kunnen ontstaan.

„Zoo eene vereeniging van ongelijknamige electriciteiten plaats heeft in zeer verdunde lucht is het licht, waarmede dit vergezeld gaat, geheel anders dan wanneer de vereeniging geschiedt in lucht van gewone digtheid. In het laatste geval vertoont zich een vonk, zoo als bij den bliksem, in het eerste een lichtverschijnsel van veel grooteren omvang en 't welk aan de randen zacht uiteenvloeit. Zeer fraai neemt men dit waar in zoogenaamde Geisslersche buizen, die met zeer verdunde gassen zijn gevuld. De overeenkomst tusschen die lichtverschijnselen en het poollicht is groot en wijst op een overeenkomstigen oorsprong.

„Hieruit zou men kunnen afleiden, dat de electrische ontlading in de hoogere streken van den dampkring moet plaats grijpen, n.l. dáár, waar de lucht zeer ijl is. De aanzienlijke afstanden tusschen plaatsen, waar men terzelfder tijd poollichten heeft waargenomen, pleit voor deze meening.”

Dergelijke theoriën, gevolgtrekkingen, gissingen en besluiten, zou ik nog in menigte kunnen aanhalen, doch geen van allen zou in staat zijn, om op de vraag: wat is het? stellig te kunnen antwoorden: dat is het!

En toch wat het kloek verstand, de wetenschap tot nog toe niet vermag, dat waant het drieste onverstand te kunnen.

Er verschijnt immers geen Noorderlicht aan den hemel

of onder de toeschouwers bevinden zich van die schrandere bollen, die u juist kunnen zeggen niet wat het is, maar wat het beteekent.

Niet waar? ge weet wat het voor dezulken beteekent, wat het hun voorspelt: hier is het: oorlog, pestilentie, duren tijd en hongersnood, daar: de ontwaakte toorn Gods over de zonden der menschen, ginds: het naderen van een verschrikkelijk oordeel Gods, elders: het ophanden zijn van het vergaan der wereld en meer diergelijke fantastische spoken, die alleen in een beneveld brein kunnen opkomen.

Anderen zijn er, die niet het geheel, maar slechts een gedeelte er van en wel de figuren in hare onderlinge vormverandering en werking tot een voorwerp hunner verbeelding maken en zich de ongerijmdste beelden scheppen. Of hebben we 't niet gehoord, dat er geweest zijn, die zich uit die figuren strijdende legers schiepen, met voetknechten en ruiters, met Duitsche uhlanen en Fransche franc tireurs — of het als eene fotografie beschouwden van het in brand staand Parijs en dergelijke begoochelingen meer.

Bedroeven we ons echter niet te zeer over dat bijgeloof en onverstand. — Immers, wanneer we 't vergelijken bij wat het vroeger was, dan hebben we alle reden tot tevredenheid, want dan zien we ook op dit veld een trapsgewijzen vooruitgang.

Tot staving van deze bewering, neem ik het volgende over uit eene verhandeling van nu wijlen mr. Jacobus Scheltema, getiteld: *Overzicht van eenige der meest verwonderlijke dwaalbegrippen onder de menschen, welke door den voortgang der natuurkunde, ten minste meerendeels, verdwenen zijn.*

In die verhandeling sprekende over het Noorderlicht, zegt hij:

„'t Is u zeker bekend, dat het verschijnsel, hetwelk wij Noorderlicht noemen, met dezen naam is bekend geworden, ná den jare 1716, toen er op den 17den Maart, een zeer fraai Noorderlicht, door een groot gedeelte van Europa is waargenomen; en dat het thans (1830) veel minder gezien wordt, dan voor ruim veertig jaren.

„Vóór den jare 1716 was dit verschijnsel, blijkens de be-

rigten in de geschiedenis, meermalen opgemerkt; maar die berigten zijn doorgaans met wonderbare bijvoegsels uit onkunde opgesierd.

„Misschien is hiervan reeds een voorbeeld bij Tacitus: waar hij, van de bewoners der IJsee spreken, zegt: *„aan deze zee, waarvan men gelooft, dat zij de uiterste grens is der wereld, zag men Goden met kransen van stralen.”* Overal zag men immers voorheen Goden en geesten, waar de kring der bekende natuurwetten ophield. Later werden de staande of enkele stralen van het Noorderlicht, *balken, zwaarden, roeden* en wat dies meer zij geheeten: de bewegende waren *vliegende draken* en somtijds zag men daarin geheele *veld- en zeeslagen*, naar dat men het grootsche spel der talrijke stralen over het land of water mogt zien. Het sprak van zelf, dat aan elke verschijning of waarneming, dadelijk vele voorstellingen werden vastgeknoot, of na de voorvallen deswege bedacht. Zoo verzekert zelfs 'de beroemde Willebrordus Snellius ergens, dat de ondergang der onoverwinnelijke vloot van koning Philips II was voorspeld, door dat men een zeeslag in de lucht had gezien.

„Daar dit begrip over de mogelijkheid van strijdende legers in de lucht, in het begin der laatstvorige eeuw nog algemeen bestond, was het geen wonder, dat ook het groote Noorderlicht in het jaar 1716 werd aangezien voor zulk een luchtgevecht.

„De hoogleeraar van Swinden verhaalt, in zijne beroemde verhandeling over dit onderwerp, dat de onderofficier, die de wacht hield bij een der poorten van Maagdenburg, een rapport aan de hoofdwacht deed, waarin het begin, de voortgang en het einde van dit verschijnsel, als militaire evolutiën van twee legermagten, naauwkeurig, in krijgskundige termen, werd beschreven. Het staat mij nog voor — vervolgt Scheltema — dit militair rapport in mijne jeugd te hebben gelezen, maar ik heb naar dit stuk, voor deze gelegenheid, vergeefs gezocht.

„Ik vond echter eene fraaije wedergade daarvan — dus gaat hij voort — bestaande uit eenige verklaringen door ambtenaren op het stadhuis te Chemnitz in Saksen, onder eede afgegeven, over eene gelijke verschijning op den 20sten September 1680, welke kort daarna met vele andere berigten

over gewaande lichtwonderen, in het licht is gegeven, en gedeeltelijk in de verzameling *Uhuu* is opgenomen.

„Het bevat een naauwkeurig berigt aangaande de afwiselende stralen en derzelver kleuren; dit werden legercorpsen in witte, gele, roode en zwarte monteringen; de zwarten behielden natuurlijk de overhand; het werd duister.

„Het geheele berigt is verder opgeschikt met een pronk van vaandels, musketten, pieken, degens enz., en met verhalen hoe het paardevolk over het voetvolk heenvalt en zoo al meer; het eindigt natuurlijk met eene deerlijke jammerklagt over het naderend ongeluk voor het menschdom.”

Ook Teenstra in zijn werk: Volksverhalen en legenden, wijst op vroegere onkunde en bijgeloof met betrekking tot de verschillende luchtverschijnselen.

„Het Noorderlicht — schrijft hij — met zijne schoone en veelvuldige kleuren, als witte, gele, groene en roode stralen, die uit- en inschieten, of als lichtende stoomdampen, golvende of wolkende tot naar het zenith optrekken, schiep in vroeger tijden de verbeelding der beangste toeschouwers allerhande figuren en gevolgtrekkingen, makende van deze stralen geeselroeden, spiesen, zwaarden, krijgsbenden en dergelijke gedrochten meer, ofschoon het volgens anderen niets anders dan een electriek licht was.

„Op den 17den Maart 1716 — dus gaat hij verder — vertoonde zich een der schoonste en tevens een der vreeseijkste noorderlichten, welke men immer gezien had, wekkende eene algemeene verslagenheid op, zoodat de soldaten, die te Jena op wacht stonden, als ware helden van Jena (men denke hier ook aan den 18den October 1806!) rapport aan den bevelhebbenden officier maakten, dat zij 's nachts verscheidene bataillons vurige soldaten, langs de lucht hadden zien marcheren.

„Vijftig jaren vroeger zag een huisman te Aram, in Friesland, die te bed lag, van wege dit licht, de glazen bloedrood, en nu opstaande, ontwaarde hij in het noorden, aan de bloedverwige lucht, twee tegen elkander oprukkende heirlegers, die uit het oosten en westen naar elkander toemarcheerden en slag leverden.

„Volgens den Frieschen kroniekschrijver Winsemius zag men gelijke visioenen van gevechten in de lucht ook in

Friesland, onder anderen op den 23sten Mei 1568, omstreeks Junij 's avonds. (Winsemius heeft het in deze bewoordingen geboekt: „In Friesland zijn ondertusschen verscheidene visioenen verschenen, zoo van vechtende mans in de locht, bezonder den 23sten Maj verleden, omtrent zeven uijren 's avonts, waaruijt men ghevreest heeft, het gansche Landt door, datter voor niet langhe een schrickelijk ghevecht, ontrent Vrieslandt ontstaen zoude, twelk ook also geschiet is, want 's daaghs daarna is Arenbergh die stadthouder, gelijk wij geschreven hebben, van Graef Lodewijck verslaghen.”)

„Om der curiositeits wille haal ik van denzelfden schrijver nog het volgende berigt aan:

„In den jare van ses ende seven entsestighen, zijn insgelijks van sekeren Huijsman met sijne Vrouwe selsame saeken aen den hemel ghesien, blijkende bij de aenteijkinghe van Andries Grijf, Grietman van Utingeradeel, en luijden aldus:

„Het was also geleghen, dat sekere huijsman met namen Eebe Doijes wonende tot Accrum, hem als versocht sijnde, om zulks te getuigen voor den Grietman, 't gene in der waarheyd geschiedt was, vervoegde ten huize van den Grietman voorschreven, verklarende dat hij drie weken na Jacobi, in den jare 66, op sijn bedde leggende, gesien hadde, sijne glazen bloed rood te sijn, ende dat hij daerover ontzet ende verschrickt, van sijnen bedde opgestaen was, ende gesien hadde in 't noorden de lucht seer licht te zijn ende roodverwig, als ook mede in dezelve lucht, sekere plaetse van soo eene hoogte ofte distancie, als of het de Grouwster toren sijn mochte, in welcke twee heirlegers met volck malcanderen schenen te ontmoeten, ende handen aen malcanderen te slaen, waervan de eene parthije van oosten ende andere van westen scheen te comen, en malcanderen soo te aantasten, dat men geen scheijdinghe tusschen beijde sien conde. Het scheen oock mede, dat beijde parthijen in 't heijmelijcken seckere troupen ofte hindertocht gelaten hadden, stille staende, ende na langhe gevecht, gedurende den tijd van anderhalf uijre, die parthije welck van 't oosten gecomen was terugghe geweken, en die van 't westen hen vervolght te hebben. Na welke alles wederom verdwenen was.

„Andries Grijf — zoo voegt de schrijver er nog bij — is in die meijninge, 't selve op den slag van Heijligherlee, ende den volghenden slag bij Jemmingen in Reijdenlandt, ghesien te hebben.”

Ik zou intusschen te veel van het geduld der lezers vergen door meer soortgelijke voorbeelden, waarvan de voorraad schier onuitputtelijk is, uit de magazijnen van domheid en dwaling te voorschijn te brengen.

„Bedroeven we ons echter niet te zeer over het bijgeloof en onverstand van onze dagen, ook op natuurkundig gebied,” zeide ik zoo even, maar daarmede heb ik niet willen zeggen: laat dat bijgeloof en onverstand zijn eigen pad maar gaan; wat hebben wij ons daarmede te bemoeijen?

Integendeel, een ieder onzer, naarmate van de krachten hem geschonken, is geroepen om strijd te voeren tegen dwaling en onverstand.

Die strijd, die betere dingen zal blijven spreken, dan het bloed, hetwelk Frankrijk en Duitschland vergoten hebben, is een onbloedige, een heilige oorlog.

En al weten wij dan ook, dat hij hardnekkig en langdurig zal zijn, toch mag het geen reden wezen, om ooit of immer onzen post te verlaten. Hoe veel tijd en moeite hij ook moge kosten, de overwinning zal niet falen. Dat we ons niet laten verblinden door den schijn, noch ons in slaap laten wiegen door het geroep van vrede! vrede!

Want zoo lang men zich God nog kan denken als een vertoornd en wraakgierig wezen, als een Oostersch despoot, ja erger nog, als een monster, die zich niet anders wil laten verzoenen dan door 't bloed van een onschuldige; en zoo lang er nog zijn, die in elk natuurverschijnsel, 't welk ze niet kunnen verklaren, eene aankondiging zien van Gods toorn, van een naderend strafgerigt, van het vergaan der wereld, zoo lang blijve het vlamvend zwaard van den Cherub der verlichting en beschaving zijn werk verrigten.

En nu:

God zij gedankt, het Noorderlicht
Spelt mij geen nadrend strafgerigt;
't Verkondigt mij geen toornend God,
Voor wien de wraak is zoet genot.

't Spreekt niet tot mij,
 In sombre profecij:
 't Vergaan der wereld is nabij!
 'k Zie in dat schoon en prachtvol licht
 Geen voerspook of gezigt,
 Dat oorlog spelt of hongersnood,
 Of duren tijd, of krankte en dood.

Maar 't predikt mij de liefde en magt
 Van Hem, wiens wondervolle kracht,
 Uit niet het al ten voorschijn bragt.
 Het voert mijn hart, mijn geest, mijn stem,
 Tot Hem,
 Zoo vaak ik naar dat glansrijk licht
 Mijn blikken, opgetogen rigt,
 En zonderling te moê,
 De vragen hooren doe:
 Van waar? Waartoe?

AMADEUS, HERTOG VAN AOSTA, KONING VAN SPANJE.

Spanje, het land der eeuwig durende onlusten en einde-looze finantieele verwarring, waar eene dweepzieke geestelijkheid den scepter voert en de domheid voedt, waar men de republiek wil, maar geen republikeinen vindt, waar men de gehate Bourbons verdreef en langen tijd te vergeefs een nieuwen koning zocht, Spanje vond eindelijk den man, die stoutmoedigheid genoeg bezat het koningschap te aanvaarden over een volk, dat behoefte had aan een redder uit den nood, maar door zijne verdwaasdheid, zijn miltzucht en gedurige woelingen wel menigen vorstenzoon moest doen aarzelen, om zich te wagen aan de niet zeer benijdenswaardige taak om het ontredde schip van Staat zoo mogelijk weer in goed vaarwater en veilige haven te sturen. Het ontbrak wel is waar niet geheel aan liefhebbers, maar Spanje wilde niet gediend van hen, die belust waren op de koningskroon, en bood ze elders aan, waar ze niet begeerd werd. De onvermoeide Prim zocht intusschen voort en

scheen te zullen slagen, toen de candidatuur door Leopold van Hohenzollern werd aangenomen, om straks weder te worden teruggewezen, toen het oorlogsvuur dreigde te ontbranden als gevolg van zijne aanneming der Spaansche kroon. Te vergeefs trok hij zich terug. De vonk was eenmaal in het kruid gevallen en het vuur was niet meer te blusschen voor dat de Fransche natie, verslagen, vernietigd, in wanhoop, voor een gedeelte van haar land beroofd, zich de harde vredesvoorwaarden van den ijzeren graaf, als woordvoerder van den godsgenadigen keizer-koning, moest laten welgevallen.

Intusschen bleef Spanje weer uitzien naar een koninklijken redder om den desolaten boedel van het door de natuur zoo rijk gezegende, maar door menschelijke dwaasheid zoo diep gezonken land te aanvaarden. Prim zag nogmaals rond en zie, na ruim twee jaren van verwarring, regeringloosheid en burgerkrijg werd eindelijk een koning gevonden voor den troon, die sedert den dood van Ferdinand VII slechts een schommelstoel geleek, bij afwisseling door verschillende partijschappen in beweging gebragt. In spijt van de tooneelvertooning, door Isabella in haar hôtél te Parijs opgevoerd, door haren afstand van den troon ten behoeve van haren zoon, om op die wijze zoo mogelijk de dynastie nog te redden, — in spijt van het protest der ex-koningin tegen elke koningskeuze van de Cortes, heeft de volksvertegenwoordiging den eersten stap, de aanneming van den monarchalen regeeringsvorm, door den tweeden doen volgen, en den 16^{den} November des vorigen jaars hertog Amadeus Ferdinand Maria van Aosta tot koning van Spanje verkoren.

Hertog Amadeus van Aosta is, gelijk men weet, de tweede zoon van koning Victor Emanuel van Italië en de aarts-hertogin Adelheid van Oostenrijk, geboren 30 Mei 1845. Vóór ongeveer twee jaren was hem de Spaansche kroon reeds aangeboden, maar werd ze door hem geweigerd, omdat hij, ten gevolge van de kinderloosheid van den kroonprins Humbert, toenmaals nog vermoedelijk troonopvolger van Italië was en hij er tegen opzag zijn aanspraak als zoodanig prijs te geven. Sedert evenwel prins Humbert een zoon en erfgenaam geboren werd en de positie van den hertog

van Aosta ten aanzien der troonopvolging daardoor zulk eene geheele verandering onderging, is hij over zijne bedenkingen heengestapt. Nadat de candidatuur van Hohenzollern afgesprongen was, heeft de makelaar in koningen, generaal Prim, zich nogmaals tot Italië gewend en ditmaal met goed gevolg. De hertog van Aosta toonde zich bereid de kroon aan te nemen onder deze twee voorwaarden, dat de Cortes hunne toestemming zouden geven en de goedkeuring der Europeesche mogendheden zou worden verkregen. Tegen deze laatste voorwaarde heeft Prim zich wel is waar met nadruk verzet, maar hij zag zich ten laatste genoodzaakt ook hierin toe te geven. En toch bestond er tegen deze laatste voorwaarde het minste bezwaar, want aan ieder hof verheugde men er zich in, aan het wanbestuur op het Pyreneesch schiereiland een einde te zien gemaakt, de Bourbons onttroond te weten, de republiek, voor welke het Spaansche volk nog volstrekt niet rijp was, aan kant gezet en in den jeugdigen spruit van het huis van Savoye een gebieder op den troon van het verscheurde en door een vijftigjarig wanbestuur zoo diep gezonken land gebragt te zien. De stemming der Cortes wees, in weerwil der kuiperijen van de republikeinsche partij, eene voldoende meerderheid aan.

De hertog van Aosta heeft eene goede opvoeding genoten, waarbij niet alleen gelet werd op de ontwikkeling van militaire talenten, maar ook acht werd geslagen op de moderne staatswetenschappen. Ofschoon naar hart en ziel soldaat, is hij een opregt voorstander der konstitutioneele monarchie, streng regtvaardig, vrijzinnig, niet dweepziek; hij heeft een regtschapen, openhartig karakter, is karig in zijne woorden, maar snel en moedig in zijne daden. In Italië is hij zeer bemind en geacht; hij geniet eene grootere populariteit dan zijn broeder Humbert, de kroonprins, en gaat door voor een persoonlijk tegenstander van Napoleon III, wien hij sedert lang in de kaart gezien had en wien om die reden de candidatuur van den aartshertog minder welgevallig was.

De nieuw verkozen koning is den 30sten Mei 1867 gehuwd met Maria Vittoria, prinses dall Pozzo della Cisterna, die als Spanjes koningin verre verheven staat boven hare voorgangsters Christina en Isabella. Zij gaat door

ALFONSO,
Koning van Spanje.

MARIA VICTORIA,
Koningin van Spanje.

voor de geleerdste en meest ontwikkelde vrouw van geheel Italië en is daarom te beter geschikt voor den Spaanschen troon, omdat het eener koningin van Spanje niet aan wijsheid en geestkracht dient te ontbreken om zich te verheffen boven het jammerlijk geharrewar en de kabalen, die onder de vorige koninginnen zooveel kwaad hebben gesticht.

Maria Vittoria is den 9^{den} Augustus 1847 geboren. Haar vader, vorst della Cisterna, heeft als jongeling vol geestdrift goed en bloed willen opofferen voor de zaak der Italiaansche vrijheid en nationale eenheid, doch heeft zijne deelneming aan den opstand in Piemont in 1821 bijna zeer zwaar moeten boeten. De vorst was door een haastige, goed overlegde vlucht aan den kerker ontsnapt, maar werd ter dood veroordeeld en in beeldtenis opgehangen; zijn geheele vermogen werd in beslag genomen en hij moest jaren lang zijn schoon Italiaansch vaderland ontwijken en buiten's lands wonen. Gedurende deze ballingschap had hij kennis gemaakt met gravin Merode, eene rijke, Belgische erfdochter: hij bood haar hart en hand aan en trad met haar in het huwelijk. De goederen van den prins in Piemont, waren wel is waar in beslag genomen, maar de vorige koning behield zoo veel vriendschap voor hem, dat de inkomsten zijner bezittingen voortdurend ten voordeele van zijn geslacht werden aangewend, zoodat dit grondbezit, toen het met de eigendommen der familie Merode vereenigd werd, nadat het verbannings-decreet tegen prins della Cisterna was opgeheven, dezen tot den rijksten man van het geheele Italiaansche schiereiland maakte. Aan deze Belgisch-Italiaansche afkomst heeft de prinses ten deele dien degelijken ernst te danken, welke een grondtrek van haar karakter uitmaakt, terwijl zij te gelijker tijd van haren vader de verkleefdheid aan de overleveringen van de Italiaansche constitutie en van hare moeder de innige vereering voor de belangen van den Roomschen stoel heeft geërfd. Prins della Cisterna stierf in 1854 en liet slechts dit eenige kind na, de destijds nog geen zevenjarige Maria Vittoria. Maar hij had een opvoedingsplan vastgesteld, waar de overlevende moeder zich vast aan houden moest, en dat merkelyk afweek van hetgeen doorgaans gevolgd wordt bij jonge prinsessen en hertoginnen, vooral in Italië. De grondslag

dezer opvoeding was een gestreng, systematisch onderrigt in doode en levende talen, in geschiedenis, wiskunde, en natuurkunde, alsmede in staatswetenschappen, vooral ook in het Romeinsche en Italiaansche regt. Daarbij werd echter de aankweeking van zoodanige talenten, kennis en be-gaafdheden niet uitgesloten, welke der vrouw, onverschillig tot welken stand zij behoort, tot sieraad verstrekken, en die ook de aanzienlijkste, hoogst geplaatste vrouw niet ontberen kan.

De hertog van Aosta heeft zoowel gehoor gegeven aan den wensch van zijn vader, koning Victor Emanuel, als aan de neiging zijns harten, toen hij aanzoek deed om de hand van de rijkste erfgenaam van Italië en in Mei 1867 met haar in het huwelijk trad. Twee kinderen, prins Emanuel Philibert, geboren 13 Januari 1869, en eene in het laatst des vorigen jaars geboren prinses zijn de vruchten van dezen echt, die in elk opzigt wel gelukkig moet zijn, daar ook koning Amadeus edelgezind en degelijk van karakter is. Dit doorluchte paar behoort sedert lang tot de populairste en meest geachte leden van het koninklijk geslacht, en de Italianen zouden het niet ongaarne gezien hebben, dat Amadeus of, later, zijne zonen den Italiaanschen troon bestegen hadden. Dat zijne gemalin Maria uit eerezucht eenigen invloed heeft uitgeoefend op zijn besluit tot aanneming der Spaansche kroon, wordt in Italië zeer bepaald tegengesproken. In Spanje schijnt men haar evenwel nog te wantrouwen en werden nog zeer onlangs hatelijke en vijandelijke demonstraties tegen haar waargenomen.

Den nieuwen koning schijnt het aanvankelijk niet aan takt te ontbreken om zich bij zijn aangenomen volk bemind te maken. Zijne eenvoudigheid en minzaamheid hebben een gunstigen indruk te weeg gebracht. Jammer, dat de verraderlijke aan Prim gepleegde moord zulk een droevige schaduw wierp op zijn intogt in het nieuwe vaderland. Zijne eerste regeeringsdaden getuigden van een vrij helder inzicht in den toestand en de behoeften des lands. Het is slechts te hopen, dat hij gelukkig moge zijn in de keuze zijner ministers. Er zijn bekwame en doortastende mannen noodig, die veel zullen vinden om af te breken, maar niet minder om op te bouwen. De bouwstoffen zijn

voorhanden om van Spanje een welvarend en gelukkig land te maken, maar veel zal er te veranderen zijn en te hervormen vallen voor het zich in een duurzamen voorspoed zal mogen verheugen. Het volk zelf moet wijzer en beter worden, zich onttrekken aan den leiband der geestelijkheid, door goed onderwijs vooruit worden gebragt op de baan der ontwikkeling en zoo langzamerhand worden voorbereid tot een beteren staat van zaken dan het in den laatsten tijd gewoon is geweest. Moge Spanje onder de nieuwe dynastie eene wedergeboorte ondergaan gelijk Italië en zoo niet geheel, dan toch ten deele zijn vroegere grootheid en welvaart terug erlangen!

DE AMERIKAANSCH E VROUWEN.

Het is een eigenaardig onderwerp, dat ik ter behandeling heb gekozen, maar zoo interessant, dat ik op de belangstelling mijner lezers meen te mogen rekenen. De Amerikaansche vrouwen worden meestal verkeerd beoordeeld; men heeft ze of bovenmenschelijk geprezen of onmenschelijk gegist, en beide is even ongepast. Zij zijn vóór alles vrouwen en hebben als zoodanig hare gebreken en hare deugden, die bepaald worden door de wijze harer opvoeding. Deze is wel is waar eenigszins vrij, maar brengt toch geene zoodanige caricaturen voort, als menig romanschrijver ons zoekt te doen gelooven. Zoo is het volstrekt onwaar te beweren, dat gemakzucht de voorheerschende karaktertrek der Amerikaansche vrouwen is, dat pronkzucht en coquetterie elkander de hand reiken om de echtgenooten te bedriegen, en dat preutschheid, gepaard aan vroomheid, het geheele karakterbeeld voltooijen.

Wanneer men van Amerikaansche vrouwen spreekt, dient men twee hoofdgroepen te onderscheiden, die uit de Zuidelijke en die uit de Noordelijke staten. De eersten zijn een geheel ander slag van menschen dan de laatsten. Zij zijn, om zoo te zeggen (de uitzonderingen niet te na gesproken),

de giftplanten onder de menschenbloemen en het hierboven breeder omschreven karakterbeeld is op haar in alle opzichten toepasselijk. Traag geworden, doordien zij van hare jeugd af gewend zijn slavenhanden voor zich te laten werken en rijkdommen te laten verzamelen, om hare pronkzucht te bevredigen, heeft de verveling zich van haar meester gemaakt. Elk middel om deze verveling te verdrijven is haar welkom en zij maken gebruik van de schitterende gave der coquetterie om hare mannen te bedriegen, die zich daarvoor ruimschoots schadeloos stellen in de bevoorregte instelling der prostitutie, welke men slavernij noemde. Vroom tot walgens toe, vertoonden deze vrouwen eene preutschheid tot in het belagchelijke, daar dit de beste middelen waren om de schandvlekken te bedekken, waarmede deze „*Southern ladies*” zich zelve hadden gebrandmerkt.

Men heeft deze vrouwen, wegens hare gloeiende vaderlandsliefde ten hemel toe verheven. Maar waarin bestond die vaderlandsliefde? Daarin, dat zij bondssoldaten in het aangezicht spuwden, wanneer zij eene veroverde stad binnenrukten; daarin, dat zij gewonde soldaten vergiftigden of lieten versmachten; daarin, dat zij afschuwelijke ringen aan de vingers droegen, die uit de beenderen van doode „Yankees” vervaardigd waren! Is dat vaderlandsliefde? Het is beestachtig! Het is het opborrelende vergift, dat niet ten nutte van het vaderland moest dienen, maar gebezigd werd tegen het ellendige, zwarte huisdier, door deze dames „neger” genoemd. Grooter laagheden zijn nooit in het hart van een man opgekomen dan de zuidelijke dames, gedurende den oorlog, koelbloedig tegen negers en soldaten van den bond hebben gepleegd.

Met zulke monsters hebben wij hier niets te maken; dat zijn geen Amerikaansche vrouwen, het zijn ongedierten, die men met den voet verschopt. Wij spreken thans van de andere grootere groepen, die van de Noordelijke staten.

Dat de dames in het noorden niet allen de zelfde opvoeding genieten, spreekt van zelf. Volgens de opvoeding laat de dameswereld zich in drie klassen verdeelen. Men vindt er vooreerst Amerikaansche vrouwen, die hare opvoeding ontvingen op de hoogere meisjes-scholen of meisjes-instituten; vervolgens de dames van den middelstand, die

in burger- of bijzondere scholen hare opleiding ontvingen, en ten derde, de meisjes uit het volk, die het noodzakelijkste in volks- of kleinere bijzondere scholen hebben geleerd. Men kan hiernaar de middelen berekenen, over welke de ouders te beschikken hadden, want de schoolgelden zijn in Amerika zeer hoog en het geld verdeelt het groote Amerikaansche volk ook weder in drie klassen.

De jonge dameswereld der geldaristocratie heeft het voorrecht, op zeer dure instituten veel en nuttig te leeren en zich eene oppervlakkige beschaving eigen te maken, gelijk bij vele dames in Europa ook wel het geval is. Zij leeren oude talen, muziek, letterkunde en schilderkunst, maar niet de kunst om eene goede huisvrouw en moeder te worden. Zij verlaten het instituut als een middelmatige blaauwkous, die de Zondagsbladen met novellen en verzen overstroomt, of als het halfbakken wezen, dat men hier „mevrouw dokter” noemt, en dat de broek draagt. Deze wijsneuzen der groote wereld zijn niet beter en niet slechter dan elders. Uit hare rijen treden de spiritualisten en geëmancipeerden, de maneschijndichteressen en schrijfsters van droefgeestige romans, de slechte moeders en onbruikbare echtgenooten te voorschijn. Zij staan aan het hoofd der vrouwenwereld. Geboren uit vrouwen van millionairs, bestemd voor zonen van millionairs, hebben zij het recht alles over de schouders aan te zien, wat niet met haar op gelijke hoogte van den geldzak staat, zich elke weelde te veroorloven en elke vrijheid te nemen, wanneer zij zich vervelen.

Naar deze dames kan men evenwel de Amerikaansche vrouwen niet beoordeelen, evenmin als naar die van het andere uiterste, de vrouwen uit de laagste volksklasse. Deze, dikwijls van ouders afstammend, die zich onlangs in het land vestigden, hebben veel van de type van haar volk behouden. Wanneer zij al scholen bezochten, waren het volksscholen, waar zij slechts kort bleven, om het aller-noodzakelijkste, d. i. lezen en schrijven te leeren. Hebben zij de scholen verlaten, dan zijn zij dienstboden geworden of in fabrieken gegaan, waar zij slechts ruwheid, zoo niet nog iets ergers leeren. Zedelijk gevoel vindt men bij deze meisjes zelden; hare ouders waren of vroom tot in het belagchelijke, of atheïsten van die ellendige soort, bij welke

het verloochenen van God gelijkloidend is met ondeugd. Ziet men zulke meisjes zich aan allerlei uitspattingen overgeven, hoort men, dat zij wegens afschuwelijke misdaden de gevangenissen bevolken of ter dood gebracht worden; heeft men niet zelden het walgelijke beeld van dronken vrouwen op straat, zoo wachte men zich naar de zoodanige de Amerikaansche vrouwen te beoordeelen, want de uitersten van de maatschappij maken nooit het volk uit.

Het volk is de groote, goede, gezonde middelstand, die noch door rijkdom bedorven, noch door armoede slecht geworden is. De edele middelstand, die door handenarbeid zijn bloed gezond en zijn geest in kracht houdt. De wijze middelstand, bij welken het gezond verstand zoodanig den boventoon heeft, dat dit ten allen tijde de hoogste uitspraak heeft in kunst en politiek. De krachtige middelstand, welke met sterke hand den opstand der zuidelijke slavenhouders onderdrukte, die goed en bloed veil had voor de vraag der vrijmaking van de slaven, nadat men eenmaal tot de overtuiging was gekomen, dat geen grootere vloek op een land kan rusten, dan die der slavernij.

In dezen middelstand ontvangen de meisjes eene opvoeding naar de grondbeginselen, die ook in de beschaafde staten van Europa gevolgd worden. Men laat haar niet voltooijen op meisjes-instituten, maar op voortreffelijke burgerscholen wordt datgene onderwezen, wat eene huisvrouw noodig heeft. Men laat de meisjes ook niet dienen of in fabrieken werken, daar men weet, dat de teedere bloem der menschheid meestal slechts op dien bodem het best opgroeit, waar zij, door de moederbloem gestut, hare geboorte ontving.

De vrouwen van dezen middelstand hebben liefde voor haar vaderland en eene gezonde levensopvatting; zij zijn den man getrouw, dien zij zich hebben uitverkoren, ijverig in hare huishouding en goede moeders voor hare kinderen, gelijk zij goede kinderen van hare ouders waren. De resultaten dezer opvoeding worden evenwel langs een geheel anderen weg verkregen, dan bij ons, en het is niet te ontkennen, dat op het eerste gezigt de opvoeding der meisjes in Amerika eenigszins zonderling schijnt. In de eerste plaats verwonderen wij ons over de vrijheid, met welke de geslachten hier met elkander omgaan. Waar elders de om-

gang der meisjes, die het tijdperk der huwbaarheid zijn ingetreden, met mannen, zooveel mogelijk wordt beperkt, streeft men er hier naar dien omgang te bevorderen. Niets herinnert hier aan het oosten of aan den dwang van den harem, men laat ieder meisje, in het vertrouwen op haar zelfstandig oordeel, geheel naar goedvinden met jonge mannen omgaan; men slaat haar niet gade, bewaakt haar niet, laat haar in één woord geheel vrij; maakt haar dus niet opmerkzaam op de zonde, wekt geen begeerte in haar op naar den boom der kennis. Nooit zullen in Amerika verstandige ouders op de gedachte komen, zich in de spreekkamer op te houden, wanneer hunne dochters bezoek van heeren ontvangen. Geen vader of moeder heeft er eenige bedenking tegen, wanneer hunne dochter alleen met een heer gaat wandelen of een bal bezoekt.

Welke zijn nu de natuurlijke gevolgen van dit systeem? Dat de meisjes menschenkennis opdoen en zelve leeren oordeelen. Dat zij niet naar verboden vruchten grijpen en sterk blijven, want slechts bedorven karakters zullen misbruik maken van het in haar gestelde vertrouwen. Dat zij in één woord die zelfstandigheid verkrijgen, welke, verre verwijderd van elken emancipatieroos, zoo onmisbaar is voor de vrouwen. Gaat bij dit stelsel van opvoeding de een of ander verloren, zoo is dat juist geen verlies, want zij zou bij elke andere opvoeding verloren zijn gegaan en meestal veel vroeger. De wacht te houden over vrouwen, is, volgens zekeren dichter, onmogelijker dan de wacht te houden over een zak vlooiën. Waartoe dus die nuttelooze moeite? Bovendien, wat geen innerlijke waarde heeft, mag vrij verloren gaan.

Men noemt de Amerikaansche vrouwen en meisjes preutsch. Waarom? Omdat zij in tegenwoordigheid van mannen sommige woorden niet gaarne gebruiken en b. v. hardnekkig weigeren te bekennen, dat zij aan een „hemd” werken. Dat is intusschen geen preutschheid; het is eene eigenaardigheid, die als bij overlevering in gebruik blijft, want in het begrip „hemd” is evenmin iets onkiesch gelegen als in het woord „broek” en toch heeft men ook voor dit laatste in verschillende landen een menigte belagchelike omschrijvingen.

Men moet de Amerikaansche dames bij gezelschapsspelen zien om te begrijpen, dat zij niets minder zijn dan preutsch. Zoo hebben zij b. v. takt genoeg zich bij pandspelen de dubbelzinnigste boeten en grappen met het kalmste gelaat te laten welgevallen, en nooit zal het haar invallen, zich te verzetten tegen een kus. Zij weten even goed als onze Europeesche dames, dat er veel meer beteekenis ligt in een geroofden kus, maar juist daarom verzetten zij zich niet, want zij zijn te trotsch, tot dit middel van coquetterie hare toevlugt te nemen. In den kus zelf ziet de Amerikaansche vrouw geen kwaad, omdat er feitelijk ook geen kwaad in gelegen is, en dientengevolge kost het een heer, die eene wild vreemde dame naar huis brengt, ook geen de minste moeite, voor deze ridderdienst een kus te krijgen. Gij trekt de neuzen op, dames? Ja, 's lands wijs, 's lands eer.

Ik heb schier nergens betere huisvrouwen en moeders gezien, dan de Amerikaansche vrouwen uit den burgerstand, en verwijt men haar, dat zij hare mannen naar de markt zenden om inkoop te doen en dat zij er een dienstmeisje op na houden, dan heeft men ongelijk. Het eerste is hier algemeen gebruikelijk en dan is het bovendien de zaak van den man, die het zich laat welgevallen. Van het standpunt der mannelijke waarde valt er evenwel niets op aan te merken, want geenerlei arbeid is hier schande, vooral niet wanneer men ze voor eene dame verrigt. Wat het tweede betreft, bij ons houden de vrouwen er immers ook dienstmeisjes op na, en het is geen kleinigheid een Amerikaansch huis met zijn vele tapijten en koperwaren in den spiegel-blanken toestand te houden, als men meestal aantreft.

Wat de gemakzucht der Amerikaansche dames betreft, men verwijt haar die slechts daarom, omdat zij op elken tijd van den dag bezoek weten te ontvangen in een net huisgewaad, en daardoor wordt menigeen getroffen, die gewoon is zijne zusters of vrouw tot 's avonds toe met onopgemaakt haar te zien loopen.

Het karakter der vrouw is meestal buitengewoon goed. Ver van alle ziekelijke ijverzucht laten zij haren mannen volle vrijheid over hun persoon en hun tijd. Zij bemoeijen zich nooit met de bezigheden des mans en bij al haar

huiselijken arbeid weten zij nog tijd te vinden om voor weldadige instellingen te werken.

Wie waren het, die het magtige leger van het noorden van verbanden, pluksel en geneesmiddelen voorzagen? De Amerikaansche vrouwen en meisjes. Wie waren het, die de zieken en gewonden verpleegden en troostten op het slagveld? Zij waren het. Wie bragten binnen weinig maanden op de zoogenaamde „soldaten-fairs” de millioenen bijeen voor verwonde en verminkte soldaten, nadat het land vier jaren lang de oorlogslasten gedragen had? De vrouwen!

Heeren, laat ons den hoed afnemen voor de Amerikaansche vrouwen.

O, gij hadt de zoo evengenoemde *fairs* moeten zien! Wat de grootste steden der unie aan schoonheden aan te wijzen had, had zich achter de toonbanken geplaatst en dreef daar handel niet slechts met den arbeid van duizenden vrouwenhanden en andere, dikwijls, kostbare, milde geschenken, maar ook met de innemendste glimlachjes. Elk middel om aan geld te komen voor dit edel doel, was der Amerikaansche dames welkom. Zij bragten den heeren zelfs, de in de fair-restaurationen bestelde chocolade; hingen dezen eigenhandig den horologieketting om, dien hij gekocht had; schreven kluchtige briefjes ten behoeve van de postkantoren in de verkooplokalen en hadden voor elken koper een vriendelijk woord over. Zoo kon het niet anders of het geld moest overvloedig toevloeiën. Er waren treffende tooneelen te zien bij deze gelegenheid. Ziehier een daarvan.

Een bejaard heer, wien het aan te zien was, dat hij geld genoeg had om zijne luimen te kunnen bevredigen, trad op een der tafels toe, achter welke eene bekoorlijke brunette stond. Het meisje trok ieders opmerkzaamheid door hare welluidende stem en bijzonder fraaije zwarte lokken, welke een fijn gezigtje omgaven. „Kan ik u ergens meê dienen, mijnheer? vroeg zij vriendelijk. „Zoo als gij ziet, heb ik hier alleraardigste dingen.” — De oude heer zag over de tafel rond en meesmulde. „Dank u,” antwoordde hij, „ik vind hier niets waarvoor men iets van belang zou moeten betalen. Ik zou gaarne iets kostbaars hebben.” — „Iets kostbaars, mijnheer? Het staat u vrij deze fraaije

zaken zoo kostbaar te vinden als gij wilt." — "Zeker, maar ziet u, wij Yankees betalen niet gaarne meer, dan de dingen waard zijn. Ik weet er echter wel wat op: uw haar bevalt mij uitstekend. Wilt gij mij daarvan een lok verkoopen? — Het meisje liet lagchend haar fraaije tanden zien, greep een harer lokken met hare zachte vingers, trok er aan en vroeg: "Een van deze?" — "Juist." — "Welnu, wat geeft gij er voor?" — "Veel kan ik er niet voor besteden — vijftig dollars."

De dame nam eene schaar en wilde juist de lok afknippen, toen een jong, zeer elegant gekleed heer van een der naburige tafels naderde en met luider stem zeide: "Een oogenblik, mejufvrouw, wanneer het vergund is mede te bieden, geef ik honderd dollars voor die lok."

De oude heer bekeek den fat van het hoofd tot de voeten, nam zeer koelbloedig een snuifje uit zijn gouden doos en zei daarop droog weg: "Twee honderd dollars!" — "Twee honderd vijftig!" — "Wel foei, jongeheer, gij zult u ruïneeren — drie honderd dollars!"

Dit laatste werd zoo luid gesproken, dat verscheidene heeren uit andere gedeelten der zaal naderbij kwamen. Zij zagen terstond wat er te doen was, en een hunner verhoogde het bod met nog vijftig dollars. De jonge dame lachte en wachtte nog steeds met het afsnijden. De oude heer zag haar met zijn grijze, goedaardige oogen vriendelijk aan, en wendde zich toen tot de omstanders. "Heeren," zei hij, "geeft u geen moeite. Niemand uwer krijgt deze lok," en een snuifje nemende, voegde hij er bedaard bij: "Vijf honderd dollars."

Nu sneed het meisje de lok haastig af en reikte die, netjes in rose papier gewikkeld aan den kooper over. Deze telde vijf honderd dollars in banknoten op de tafel uit, legde de lok in plaats van het geld in zijne fraai geborduurde portefeuille, kustte de dame beleefd de hand en verwijderde zich met een fijn glimlachje op de lippen.

Zoo ondersteunt de gierige Yankee zijne soldaten.

De Amerikaan draagt de vrouwen op zijne handen en in zijn woordenboek komt geen hooger geplaatst woord voor, dan het betooverende "lady." De lompe straatslijper, en Amerika heeft ze in overvloed, zou eene dame in bescher-

ming nemen, wanneer men haar beleedigde, en de stijfste politie-dienaar wordt tegenover dames beleefd. Eene dame reist geheel alleen veiliger door Amerika, dan onder bescherming eener eerewacht, want ieder man is haar beschermer. Hoe fraai dat ook klinkt, het heeft toch tot vele misbruiken aanleiding gegeven.

Elke Iersche vrouw, die op haar groen eiland te midden van het vee werd opgebracht, maakt hier aanspraak op den titel van „lady,” en verwacht dat men aan openbare plaatsen zal opspringen en eerbiedig plaats voor haar maken. Ja, nog slechts weinige jaren geleden, was men *verplicht* op spoorwegen en in omnibussen op te staan en voor elke dame, die binnen kwam, plaats te ruimen. Dat is thans, Goddank voorbij en er zijn nu in Amerika vele heeren, die slechts dan opstaan wanneer eene vrouw met een klein kind, of eene negerin geen plaats vinden kan. Eene negerin? Voorzeker, deze ongelukkigen zijn lang genoeg in slavernij van de blanken geweest, dat wij thans eens voor haar mogen opstaan.

De bescherming der vrouwen door de wet is in Amerika van groote beteekenis, en niets wordt b. v. strenger gestraft dan mishandeling eener vrouw; daarentegen worden misstappen van vrouwen veel zachter beoordeeld en bestraft. Zeer onregtvaardig is men evenwel ten aanzien van trouwbeloften en menig onnoozele hals is reeds hals over kop in de strikken eener onbeschaamde deerne gevallen, die hem bloot op haar eed, dat zij eene trouwbelofte van hem had, tot het huwelijk dwong. Geraakt iemand hier in handen van zulk een menschelijk onkruid, dan redt niets hem daaruit dan het huwelijk of de gevangenis; hij heeft slechts te kiezen tusschen deze twee en ik voor mij zou aan het laatste de voorkeur geven.

Hoe bitter verachtelijk eene vrouw is, die iemand langs geregtelijken weg tot het huwelijk dwingt en hoe ongelukkig zij in het gunstigste geval zich zelve daardoor maakt, ligt voor de hand, maar schijnt door de vrouwen niet begrepen te worden. Gedwongen huwelijken komen hier dagelijks bij dozijnen voor en wel helaas! meest de zoodanige, bij welke de man geen onregt hoegenaamd goed te maken heeft. De beschaafde middelstand houdt zich natuurlijk ook vrij

van deze zedelijke gebreken, daar hij al te goed weet, dat elk huwelijk, dat niet op wederkeerige achting en liefde gegrond mogt zijn, eene dwaasheid is.

Slecht zijn de meisjes en vrouwen er aan toe, die zonder kennis der taal en geldmiddelen, zonder bloedverwanten of beschermers zich hier vestigen. Hebben zij zedelijke en fysieke kracht genoeg om terstond in dienst te treden bij eene fatsoenlijke familie, dan zullen zij haar weg wel vinden en als vrouwen van regtschapen mannen welligt eens een genoegelijk leven leiden. Maar komen zij hier in het denkbeeld in Amerika *à tout prix* een gemakkelijk en aangenaam leven te leiden, leggen zij zich slechts toe op het gemakkelijke werk van naaisters, borduursters, winkelfruwvrouwen, onderwijzeressen, zangeressen of dergelijke, dan zullen negen van de tien, in spijt van al hare zedelijke kracht, verloren gaan.

De poel van New-York verslindt jaarlijks meer meisjeszielen dan Londen en Parijs te zamen, want deze beide wereldsteden hebben minder nieuwen aanvoer. Er zijn hier monsters, die van het ongeluk dezer arme schepsels leven. De een neemt haar op in zijne zaak en voert haar stelselmatig de schande te gemoet, want zij hebben slechts de keus tusschen gebrek en ondeugd. Een ander geeft haar werk meê naar huis en betaalt dat of in het geheel niet of zoo karig, zoodanig onder protest en chicane, dat de werkster met der tijd gedwongen wordt een gemakkelijker en aanvankelijk veel aangenamer werkkring te zoeken. Een derde stort de meisjes onmiddellijk in het verderf en dit is zeker het ergste niet. Er waren romans te schrijven van de zondaars te New-York, wanneer de pen hare dienst niet weigerde in den poel van ongerechtigheid rond te woelen en de sombere geschiedenissen, die hier dagelijks voorvallen, te boek te stellen. Het is hier altoos de zelfde roman: Jeugd, deugd — Nood, brood, dood! En wat maakt het bij slot van rekening uit, of de verleider een rijke koopmanszoon of een verwaande kleermaker is? Het eind van het lied is steeds het zelfde: een doodskleed van zijde of mouselien en een vergeten hoek op het kerkhof.

DE MAN MET HET IJZEREN MASKER.

Door H. TIEDEMAN.

(Vervolg.)

ZEVENDE HOOFDSTUK.

BEAUFORT: ZIJN LOTGEVALLEN; ZIJN KARAKTER. — STELSEL VAN LAGRANGE-CHANCEL, DIE IN HEM DEN MAN MET HET "IJZEREN" MASKER MEENT TE HEBBEN ONTDEKT. — BEWIJSGRONDEN(?) DOOR HEM AANGEVOERD. — HUN ONBEDUIDENDHEID. — DE TOCHT NAAR KANDIA. — MOTIEVEN, DIE ER TOE HEBBEN GELEID. — EEN GROOTE UITFAL TEGEN DE TURKEN MISLUKT. — WAARSCHIJNLIJKHEID VAN BEAUFORTS HELDENDOOD. (*Slot*).

Door een versuim van den drukker is het vorige stuk deser studie afgebroken op een plaats, waar het voor geen afbreking vatbaar was. Wij doen hier herhalen, hetgeen tot een juist verstand der zaak noodig is.

Wij komen nu aan het tweede motief, dat de *roi très-chrétien* zou kunnen gehad hebben om Beaufort onschadelijk te maken. Het zou in 1666 de schuld van den admiraal zijn geweest, dat de voorgenomen samenwerking der Fransche en Hollandsche vloeten mislukte. Topin, die gewoonlijk de zaken flink onderzoekt, heeft dit punt volstrekt niet tot klaarheid gebracht. Hij houdt zich aan het oude sprookje, dat Beaufort bevel had om niets te doen. Één blik in Jal had hem tot gansch andere gedachten moeten bewegen. Nu schrijft hij (bls. 123 der kleine edicie): *«en dépit de son ardeur et d'une noble envie de courir à la rencontre des Anglais, il consent, pour obéir, à demeurer immobile dans les eaux du Tage.»*

Men heeft wel eens Lodewijk XIV beticht van geheime bedoelingen in de *campagne* van 1666 tegen Engeland. Schijnbaar slechts zou hij de Nederlanders hebben willen helpen, in werkelijkheid evenwel de vereeniging der Hollandsche en Fransche vloot willen verhinderen. Beaufort zou afzonderlijke bevelen hebben ontvangen, om elk konflikt met de

Engelschen te vermijden (*). De later openbaar gemaakte briefwisseling van Lodewijk XIV bewijst, dat deze beschuldigingen niets verder zijn dan verzinsels. Die briefwisseling bewijst, dat Beaufort stellige orders had, om de Hollanders op te zoeken, ten einde met hen samen de Engelschen te bevechten. Eerst in de maand April 1666 echter, kon zijn eskader Toelon verlaten, dewijl de aanwezigheid der Engelsche vloot een tijdiger vertrek verhinderd had. Hij zeilde toen naar Lisboa, alwaar hij order had te wachten, tot dat de schepen zouden aangekomen zijn, welken de nieuwe koningin van Portugal, een nichtje van Beaufort en een dochter van den door hem neergeschoten zwager Nemours (zie een vorige bls.) moesten overbrengen. Hiermede ging natuurlijk veel tijd verloren. De Fransche regeering had aan de Staten-Generaal der Republiek verzocht met het uitloopen der Hollandsche vloot te wachten, tot dat Beaufort op de Fransche westkust zou zijn aangekomen. Dit verzoek kwam nochtans te laat. De Ruyter had de vaderlandsche stranden reeds verlaten, en moest nu in Juni den schok van den vierdaagschen strijd alleen verdragen. Eerst in het laatst van Augustus kwam Beaufort te La Rochelle opdagen, te laat om nog een werkzaam deel aan de *campagne* te kunnen nemen. Indien men nu de korrespondencie leest, door Jal uit de papieren van Colbert opgedolven, dan kan er inderdaad geen kwestie zijn om de uitspraak aan te nemen van een anders alleszins bevoegd geschiedschrijver nl. Henri Martin. „*Si cette jonction (avec la flotte hollandaise) — zegt hij (†) — n'eut pas lieu, ce fut par la faute de BEAUFORT et non par la faute du roi.*” Want uit die korrespondencie blijkt ten stelligste, dat Beaufort zijn plicht nakwam. Nog meer; hij klaagde herhaaldelijk over het noodeloos talmen der koninklijke marine, die toen feitelijk in haar wording verkeerde. Ziehier o. a. hetgeen de hertog den 23ste September 1666 door zijn sekretaris aan Colbert deed schrijven (§):

(*) Voltaire, *Siècle de Louis XIV*, Ch. VII. — „*Il (Louis XIV) évita, malgré ses promesses, de joindre le peu de vaisseaux qu'il avait alors aux flottes hollandaises.*”

(†) *Histoire de France* (ed. v. 1865), Deel XIII, bls. 311.

(§) Brief door Jal aangehaald; *Dictionnaire critique de biographie et d'histoire*, art. BEAUFORT.

A bord de l'Amiral. Le courrier de Nantes nous a aujourd'hui porté nouvelle d'un troisième combat gagné par les Hollandois, lequel, quoiqu'auantageux pour la France, ne laisse pas de m'être la plus douloureuse chose qui me pouvoit arriver, et à ce qu'il me paroît le plus préjudiciable à la réputation des forces maritimes de sa Majesté. On auroit pu éviter cet inconvénient *par la diligence des armemens*, et par des victuailles de plusieurs mois; mais l'un et l'autre n'ont pu réussir comme je l'aurois souhaité, et comme je connoissois que le service le demandoit, et j'en ai, monsieur, plusieurs fois découvert les raisons dans les lettres que je me suis donné l'honneur de vous écrire ci-devant. Si le premier combat m'eût échappé, le second et le troisième ne se seroient pas donnés sans nous, et je ne me verrois pas mourir de tristesse pendant que d'autres triomphent et reçoivent les acclamations de tout le monde. Il y auroit plusieurs autres choses à dire, *si je me pouvois étendre sur cette matière, et si je voulois découvrir tout ce qui est venu à ma connoissance sur ce sujet*; mais je veux éviter de vous devenir ennuyeux par mes redites, et couper chemin à tout ce pourroit altérer la bonne intelligence qui doit estre entre des personnes qui servent sa Majesté, et si j'en ai touché succinctement quelque mot, ce n'a été que donner lieu à votre prudence d'y faire des réflexions convenables pour l'avenir. Il ne faut songer présentement qu'à donner lieu à nos alliés de ne pas se plaindre de nous avec justice, *comme en apparence il semble qu'ils en aient sujet*. La seule chose à mon sens qui les peut contenter, et être en même temps honorable et utile à la réputation de mon maître, seroit de les aider tout ce reste de beau temps et tout l'hiver avec un nombre considérable de navires armés. Monseigneur de Terron m'ayant dit qu'il n'y devoit avoir que six vaisseaux de réserve, j'ay crû être obligé de vous mander que c'étoit trop peu... Sans les nouvelles de ce dernier combat, je m'étois résolu de ne point écrire; *il m'a donné tant de crevecœur, que je n'ai pu me tenir de mander, un peu trop librement peut-être, mes sentiments*. Je vous supplie de les vouloir faire recevoir à sa Maj., comme partant de sa vraie créature, qui n'a d'autre but; que de lui faire voir la vérité, et à vous, monsieur, singulièrement, à qui je suis par inclination et obligation entièrement acquis.

Te recht doet Jal (*), naar aanleiding van dezen brief opmerken :

Cette lettre très-franche disculpe fort bien le duc de Beaufort de toute lenteur. L'ordre qui fut donné par le prince(†) aux vaisseaux

(*) Jal, t. a. pl.

(†) *Ibid.* Dit bevel draagt den datum van 22 Sept. 1666. Jal citeert het in zijn geheel. De voornaamste zinsnede is deze :

„Nous ordonnons aux vaisseaux du Roy qui viennent derrière
1871. II.

retardataires de venir le joindre le plus tôt possible dans les eaux de la Hollande, disculpe le Roi de toute intention de tromperie à l'égard de ses alliés. Si l'escadre française ne rejoignit point les Hollandais aussi tôt que l'aurait voulu Beaufort, impatient de se montrer dans une grande action navale, il y eut plusieurs causes que l'on ne peut imputer ni à une politique dilatoire, ni à des fautes commises par le Surintendant des mers, commandant des forces qui devaient aller se joindre à la flotte de Hollande.

Men zal moeten erkennen, dat Beaufort meer reden had om over zijn koning en diens administratie ontevreden te wezen, dan Lodewijk motief bezat om misnoegd te zijn over het gedrag zijns admiraals. De eenige fout, die men Beaufort ooit had kunnen toeschrijven zou deze zijn geweest: dat hij zijn plicht al te nauwgezet vervulde en de koninklijke bevelen te letterlijk uitvoerde. Het kan echter bij geen verstandig mensch opkomen, dat de groot-admiraal om deze reden alleen de koninklijke ongenade zóózeer zou hebben opgewekt, dat zij zich lucht gaf in een gewelddadige gevangenzetting en maskeering op romantiesche wijze.

Laat ons nu echter ook een stap verder gaan en de onderneming tegen Kandia behandelen, opdat blijke, hoe wrak dat stelsel van Lagrange-Chancel mag genoemd worden.

De oorzaken, die tot dezen tocht naar Kandia aanleiding hebben gegeven, zijn zeer uiteenlopend. Topin schrijft in den aanhef van het 10de hoofdstuk:

Les causes de l'expédition de Candie n'ont pas été toutes indiquées. On a dit (†) « que, l'opinion publique en France ayant mal accueilli la paix d'Aix-la-Chapelle et l'armée surtout se plaignant, Louis XIV et Louvois saisirent avec empressement l'occasion de détourner ce zèle inquiet, d'évaporer cette flamme, et qu'ils se laissèrent volon-

---

l'armée, étant arrivés à Dieppe, de n'en point partir qu'ils n'aient un vent favorable, et cela étant, de se rendre incessamment à Calais, et n'y rencontrant point les armées de France et de Hollande, ils passeront droit en Zélande, où nous nous en allons, sans nous arrêter à joindre les Hollandois, doutant qu'ils aient pu rester ny dans les bancs d'Ostende ni dans ceux de Dunquerque, du vent qu'il faict présentement."

(*) Kleine edicie, bls. 126.

(†) Camille Rousset, *Histoire de Louvois*, déjà citée, t. I, p. 257 (Noot van Topin, kl. ed. bls. 126).

tiers persuader par le nonce et l'ambassadeur de Venise d'envoyer un secours à Candie menacé par les Turcs." A cette considération, qui certainement a été d'un grand poids, il convient d'ajouter l'influence d'une intrigue de cour et de faire connaître les motifs tout particuliers qu'avait Louis XIV de plaire au pape.

Louvois ayant réussi à faire appeler son frère, l'abbé le Tellier, à la coadjutorerie de Reims, de préférence au duc d'Albret, neveu de Turenne, et l'illustre maréchal n'étant pas davantage parvenu à faire nommer ce parent coadjuteur de l'archevêque de Paris, Louis XIV, pour apaiser le ressentiment de Turenne, promit au jeune abbé le chapeau de cardinal. Madame de Montespan, alliée aux d'Albret, et déjà toute-puissante, s'efforçait, de tout son crédit, de hâter l'exécution de cette promesse. D'un autre côté, pour prix de son empressement à servir auprès de l'Empereur les intérêts du roi dans la grande affaire du traité de partage de la monarchie espagnole, secrètement signé en 1668, le prince d'Awersberg, un des principaux ministres de Léopold, avait reçu de l'ambassadeur français, Grémonville, l'assurance de l'appui de Louis XIV pour obtenir de Clément IX le chapeau de cardinal. Le pape su tourner à son profit cette double demande (*). Il s'étendit longuement sur son extrême désir de satisfaire le roi très-chrétien, mais aussi sur ses craintes d'irriter les autres nations catholiques par une préférence qui leur serait injurieuse. Il objecta le besoin qu'il avait alors de ne mécontenter aucune puissance et de les voir toutes unies pour l'aider à repousser l'ennemi commun de la chrétienté. "Ainsi, monseigneur", écrivait à de Lionne notre envoyé à Rome, "Votre Excellence s'apercevra bien facilement que si j'avais quelque chose de positif à dire de ce que Sa Majesté a résolu de faire la campagne prochaine sur les affaires de Candie, je trouverais ici plus de facilité pour l'avancement de la promotion" (†). Que la piété, que les sentiments religieux de Louis XIV soient entrés pour quelque chose dans sa résolution d'envoyer à Candie des troupes contre les Turcs, on peut le croire. Qu'il y ait été déterminé par la nécessité d'offrir un glorieux dédommagement à l'armée, mécontente de la paix d'Aix-la-Chapelle, on ne peut le nier. Mais on ne saurait non plus méconnaître l'influence qu'a dû exercer sur la décision de Louis XIV la certitude, en satisfaisant le pape en un point si sensible, de pouvoir à la fois tenir ses engagements envers le ministre de l'Empire, contenter Turenne et plaire à madame de Montespan.

(*) Archives du ministère des affaires étrangères, Rome, 1669. Lettre de l'abbé Bigorre à de Lionne, du 28 décembre 1668 (Noot van Topin, kl. ed. bls. 127).

(†) Lettre de l'abbé Bigorre à de Lionne, du 28 décembre 1668. Après l'expédition de Candie, seul, M. d'Albret eut le chapeau. Voy. dépêches de l'abbé Bigorre à de Lionne, du 9 juillet 1669, et de l'abbé de Bourlemont à de Lionne, du 9 août 1669. Archives des affaires étrangères, Rome, 1669 (Noot van Topin, kl. ed. bls. 128).

De heer Topin verbetert blijkbaar Rousset, maar ook hij zelf ziet een belangrijk motief van Lodewijk en Colbert over het hoofd. De betrekkingen tusschen Frankrijk en de Porte waren toen ter tijd niet van bevredigenden aart. Zonder openlijk met de Turken in oorlogstoestand te verkeeren, was Frankrijk allerwege vertegenwoordigd, waar hun vijanden te vinden waren. De onderneming naar Djidjelli was indirect een aanval tegen de Porte. In den strijd tusschen haar en de keizerlijke legers vochten Fransche vrijwilligers in de rangen der laatsten. Toch wilde Colbert niets liever dan vriendschappelijk omgaan met de heerschers van Istamboel. Hij begreep het ontsaglijk belang van Frankrijk, om deel te nemen aan de groote handelsbeweging naar het Oosten, en wist den koning te overreden, de onderhandelingen met de Porte te heropenen. De zoon van den oud-gezant de la Haye was reeds op het eind van 1665 naar de Ottomanniesche hoofdstad vertrokken. Door hem deed Colbert der Turksche regeering voorstellen, om den transito-handel tusschen Frankrijk en Indië door Egipte toe te staan. Maar zij weigerde. Evenzeer wees zij Colberts verzoek van de hand, den Genuezen het recht te ontnemen onder hun eigen vlag in Turkije handel te drijven. Dit recht hadden zij door Engelsche bemiddeling erlangd, nadat zij te vergeefs Frankrijks hulp hadden ingeroepen.

De betrekkingen tusschen Parijs en Konstantinopel werden op eens weder zeer gespannen. De wrok, dien men tegen den Turk koesterde, werkte alzoo in niet mindere mate tot het verleenen van hulp aan de binnen Kandia belegerde Venecianen mede, dan de door Rousset en Topin aangevoerde motieven. De tocht van Beaufort in 1669 had dus een drieledige oorzaak. In geen geval *ergo* was er gebrek aan beweegredenen. In geen geval bestaat er grond voor het vermoeden, dat het een kleingeestige wraakzucht van Lodewijk XIV was, die hem tot de onderneming aanpoorde.

De Turken hadden in 1667 het beleg van Kandia met verdubbelden ijver hervat, dank zij Koprilies taaien ijver, die in 1666 de minder voortfarende taktiek van zijn vader Méhémed kwam vervangen. Toen ter tijd waren zij nagenoeg

meester van het geheele eiland. In 1645 was reeds, na een belegering van weinige weken, la Canea bezweken, en in de volgende jaren hadden de belegeraars zich niet alleen in het eiland sterk genesteld, maar waren zij achtereenvolgens ook in het bezit gekomen van alle versterkte plaatsen. De kristenheid welke — het is Voltaire, die de opmerking maakt (*) — zich in vroegere jaren zooveel moeite gegeven had, om een zoogenaamd *heilig* land te gaan veroveren, waar zij niets te maken had, die zelfde kristenheid liet nu de Venicianen alleen vechten. Hun betoog, dat Kandia een bolwerk was tegen het immer krachtiger in Europa vooruitdringend Mohamedanisme, had geen uitwerking hoegenaamd. De Paus zond met behulp van den groot-hertog van Toskana en van de Maltezer-orde een twintigtal galleien. Daarmee suste hij zijn geweten. In 1668 werd er, na 20 jaren vechtens, weer iets gedaan, doch dat iets was zoo luttel, dat het de vorderingen van Koprili niet merkbaar vertraagde. De Paus porde de Italiaansche vorsten een beetje aan. Lodewijk zond geld en de Duitsche keizer troepen. De Maltezers vaardigden 60 man af, en de hertog de la Feuillade organiseerde voor eigen rekening een kruistocht, waaraan vijfhonderd der edelsten (†) deel namen. Deze keurbende, die in November 1668 aankwam, verrichtte wonderen van dapperheid of liever van roekeloosheid. Zij zag met verachting op de dappere Turken neer, en meende een uitfal, dien ze ondernam, zonder de medewerking van den kloeken Morosini, bevelhebber der veste, te kunnen doen slagen door met de zweep op de „barbaren” in te ranselen. Natuurlijk werden die Galliesche bluffers braaf neergesabeld. De weinigen, die overbleven, vluchtten op de schepen, en keerden in aller-

---

(*) *Le Siècle de Louis XIV*, Ch. X.: „Autrefois, lorsque l'Europe chrétienne était barbare, un pape, ou même un moine envoyait des millions de chrétiens combattre les mahométans dans leur empire: nos Etats s'épuisaient d'hommes et d'argent pour aller conquérir la misérable et stérile province de Judée; et maintenant que l'île de Candie, réputée de boulevard de la chrétienté, était inondée de soixante mille Turcs, les rois chrétiens regardaient cette perte avec indifférence.”

(†) Onder hen bevond zich ook de markies van Sévigné. Zie den brief van zijn moeder aan Bussy-Rabutin, d.d. 18 Augustus 1668.

ijl naar Frankrijk weer, terwijl de pest hen achtervolgde op de baren, en tallooze slachtoffers vergde.

Intusschen ging de onverbiddelijke Koprili voort met het vreeslijk beleg der hoofdstad. Duizenden werden door hem geofferd in het veroveren van sommige bastions, maar nieuwe duizenden, onverpoosd door des soeltans bemoeiingen aangevoerd, vulden de gedunde rangen aan. Wanhopig was de staat van zaken voor de Venicianen, toen de hertog van Beaufort met zijn eskader den 5de Juni Toelon verliet. Men was hem ditmaal met groote geestdrift gevolgd, en het aantal kandidaten overtrof verreweg het aantal uitverkorenen. De kosten voor de onderneming werden niet door 's lands kas betaald, maar gedekt door een openbare inschrijving, hetgeen iets zeggen wilde, wanneer men nagaat, dat de uitgaven voor leeftocht alleen 170,000 *livres* bedroegen. (*)

De rollen der bevelhebbers van deze onderneming waren als volgt verdeeld: Beaufort had het opperbevel der vloot, doch onder hem kommandeerde de galeien: Rochechouart, comte de Vivonne. Aan het hoofd der landingstroepen stond de hertog van Navailles. (†) Het aantal dezer troepen wordt verschillend opgegeven, doch mag op circa 6500 worden vastgesteld (§).

(*) Brief van Jacquier aan Louvois in Rousset, Deel I, bls. 259.

(†) Over de expeditie naar Kandia raadplege men vooral, naast Topin-Rousset, de door hen aangehaalde bronnen, als de *Instruction que le roi a résolu être envoyée à M. le duc de Beaufort, pair, grand maître, chef et surintendant général de la navigation et commerce du royaume, sur l'emploi de l'armée navale que S. M. met en mer sous son commandement pendant la présente campagne*, in de papieren van Colbert ter ex-keizerlijke boekerij van Parijs; de brieven van de Lionne aan den kardinaal Rospirosi, in het archief van het Ministerie van buitenlandsche zaken te Parijs; de *Etat des armées de mer et de terre envoyées par le roi très-chrétien en Candie, en la présente année 1669*, in de archieven van het Ministerie van marine te Parijs.

(§) Den 2de Juni schreef de hertog van Navailles aan Louvois, dat er 5,800 officieren en manschappen waren; maar den 8de Juni gaf de intendant Delacroix 629 officieren en 6,440 manschappen op; de kommissaris Lenfant bracht deze cijfers op 688 en 5,774. Zie Rousset, t. a. pl. bls. 260.

Het uitzeilen der vloot (*) had onder zeer voordeelige omstandigheden plaats. Door een flinken wind begunstigd, bereikte zij reeds den 19de Juni de westelijke kust van het eiland, nadat zij zich twee dagen te voren ter hoogte van kaap Sapienca met 14 Veniciaansche vaartuigen vereenigd had, die paarden met zich voerden.

Nauwlijks was men in het gezicht van het eiland gekomen, of de *Monarque*, het admiraalschip dat vooraan zeilde, loste saluutschoten en hees zijn veelkleurige wimpels. De andere schepen volgden; en statig, onder het bulderen van het geschut, en met den helderen schijn der opkomende zon, defileerde de gansche vloot voor het vijandelijk kamp, om naar de hoofdstad, die zij kwam verdedigen, den steven te wenden.

In het voorbijgaan der Turksche legerplaats, kon men zich overtuigen van de buitengewone geestkracht, die de „ongeloovigen” bij het beleg ontwikkelden. Alles in het kamp was leven en bedrijvigheid. De groote Koprili scheen alomtegenwoordig te zijn, om den fanatieken moed der zijnen aan te wakkeren. De Venecianen ontvingen voortdurend versterking van den zeekant. Koprili begon een dijk te bouwen ten einde het binnenvaren der schepen te beletten. Opstanden in het eigen kamp bedwong hij met geweld van wapenen. Den belegerden liet hij rust noch duur. Onophoudelijk beukten zijn reuzenkanonnen — de grootsten, die men toen kende — de wallen der hoofdstad. Een vreeslijke teleurstelling wachtte den Franschen bevelvoerder, toen zij van den staat van zaken binnen de veste kennis namen. De gezant van Venecie en de nuncius van den Paus bij het Fransche hof, hadden de verzekering gegeven, dat het garnizoen der belegerde stad nog 14,000 man telde. De waarheid was, dat er nog slechts 6000 vermoeide, uitgeputte, moedelooze strijders bestonden, die enkel uit wanhoop en vaderlandsliefde, een ongelijken strijd tegen een veel machtiger vijand volhielden. De leiders der expeditie, die aanstonds nadat de vloot het anker had laten vallen, aan wal

---

(*) Zij bestond uit 22 linesschepen, drie galjoten en 13 galeien. Deze laatsten bleven eenige dagen op de Italiaansche kust, en kwamen eerst een week na Beaufort te Kandia aan.

waren gegaan, overtuigden zich van de hooploosheid der verdediging. Ondanks het hardnekkig verzet, door Morosini en zijn trouwen medehelper Montbrun (*) geboden, won Koprili, dank zij der ontzettende macht, waarover hij te beschikken had, daaglijks meer en meer veld. Dat de Turken al onderscheiden bastions veroverd hadden, zagen wij reeds vroeger. Kort vóór de aankomst der Franschen vermeesterden zij nog bovendien het bastion S. Andrea, dat met het bastion della Sabioniera, het voornaamste verdedigingswerk der veste vormde. In allerijl had men achter het verloren bastion een vluchtig opgeworpen aardwerk moeten maken, ten einde den vijand het verder doordringen te beletten. Doch de toestand was onhoudbaar. De helft van het garnizoen was door ziekten, vermoeienissen of onder het vuur der Turken bezweken. De kanonniërs hadden tot den laatste toe hun plicht gedaan: geen bleef er over. De wallen waren allen door 's vijands kogelregen omvergeschoten; puin en zand vulden de talloze bressen op onvoldoende wijze. Geen huis ongedeerd. Nergens meer een schuilplaats. De geheele stad in puin. Zoo was de toestand.

De intendant Delacroix had wel gelijk, toen hij reeds twee dagen na de aankomst der vloot schreef: (†) *«Le sentiment universel est que l'on ne peut secourir la place que par une affaire générale.»* De hoofden der expeditie zagen dat aanstonds in. Zij besloten om, door een krachtigen uitval, de belegers te nopen het beleg op te breken. De richting, waarin deze uitval moest geschieden, werd door de positie der Turken zelf aangegeven. Hun ontsaglijk leger omringde de veste van alle kanten, en omklemde haar als kompakte massa; maar aan één enkele zijde, aan die van het water, alwaar 't bastion della Sabioniera zich bevond, was een deel der Turksche troepen als het ware van de hoofdmacht afgesneden, en liep het gevaar afzonderlijk te

---

(*) Alexandre du Puy Montbrun, markies van Saint-André, vertoefde sedert 1668 in Kandiaas hoofdstad. De nog bestaande Montbruns hier te lande zijn afstammelingen van hem. Een gedeelte der famielje emigreerde na het edikt van Nantes.

(†) Rousset, t. a. pl., bls. 261.

worden aangetast en in zee gedreven. In den, op 24 Juni, gehouden kriegsraad werd dan ook besloten, den vijand op dit punt aan te tasten. Morosini had aanvankelijk de hulp van vierduizend Venicianen toegezegd, die zich dan bij de zesduizend man van den hertog van Navailles en bij de vijftienhonderd man mariniers van den hertog van Beaufort zouden voegen; maar zeer spoedig daarop verminderde dit getal tot drieduizend. Den zelfden avond nog verklaarde hij, geen enkel man meer te zijner beschikking te hebben, daar de houding der Turken dreigender was geworden. De Franschen moesten dus op eigen krachten rekenen. Zij vroegen Morosini alleen om vierhonderd mineurs, die de ander dan ook toezeide (*).

Toen de klok twee uren geslagen had waren al de soldaten op de esplanade, bij het bastion della Sabioniera vereenigd. Weldra verschenen de aanvoorders. Beaufort beval zijn jongen neef, den ridder van Vendôme, zeer aan in de hoede van den markies Schomberg en van den markies de Saint-Marc. Zij moesten hem allerwege in het heetst van den strijd volgen, en hem nimmer uit het oog verliezen. Daarop gaf Beaufort het parool (*Louis et en avant*), en sprak den omstanders in eenige korte en krachtige bewoordingen toe (†). Overeenkomstig het gemaakte plan, overrompelde Beaufort met zijn mariniers, gesteund door Colbert de Maulevrier (broeder van den grooten minister), en zijn gardes den linker flank der Turken, terwijl de hertog van Navailles de rechterzijde verpletterde (**).

(*) *Relation de ce qui s'est passé dans la sortie qui s'est faite en Candie par toutes les troupes du roy, tant de terre que de mer, pour l'attaque du camp de la Sablonnière, le 25 du mois de juin 1669* (Archief van het Ministerie van marine te Parijs; onuitgegeven; aangehaald door Topin). — Rousset, t. a. pl., bls. 261.

(†) Onuitgegeven rapport „*adressé par le sieur Brodart à Colbert, à la radde de Candie, à bord de la Princesse, le 27 juin 1669,*” bij de papieren van Colbert in de ex-keizerlijke boekery te Parijs; door Topin aangehaald.

(§) *Le Siège de Candie*, ms. van Philibert de Jarry in de ex-keizerlijke boekery te Parijs; aangehaald door Topin.

(**) Brief van Colbert de Maulevrier aan Colbert, den minister (zijn broeder). — „*A Candie, ce dimanche, dernier jour de juin, à cinq heures du soir*” (Onuitgegeven; papieren van Colbert in de ex-keizerlijke boekery te Parijs; aangehaald door Topin).

Aanvankelijk wordt de onderneming met uitstekend succes bekroond. De „ongeloovigen,” op den woesten aanval volstrekt niet verdacht, vluchten in allerijl. Sommigen hunner werken worden door de Franschen beklauterd en gewapender hand veroverd. Groot is de slachting, onder hen aangericht, en zij die aan het zwaard der westerlingen ontsnappen vinden in de golven der nabijzijnde zee een ontijdig graf. Plotseling spat ter rechterzijde een vuurkolom in de hoogte. Een ontzettende knal vervult het luchtruim, en wordt door duizend echoos in den ronde herhaald. De bodem dreunt, als bij het uitbarsten van een krater. Het is een kruitmagazijn, met 25,000 pond buskruit gevuld, dat door de onvoorzichtigheid van een musketier, in de lucht vliegt.

De Franschen hadden, ondanks de heftigheid van hun aanval, nog niet veel terrein gewonnen. Zij hadden twee redoetes bezet en drie batterijen veroverd. Maar, schreef de intendant Delacroix, *„les Turcs se rallient très-facilement et reviennent à la charge aussi promptement qu'ils ont fui (*)”*. De Turken waren al zeer spoedig van hun verbazing bekomen, en vielen als razenden op de Franschen aan. Ten gevolge van de afwezigheid der vloot, (†) die belast was om, door een bombardement, alle gemeenschap tusschen de twee gedeelten van het Turksche leger onmogelijk te maken, kon Koprili ongestoord versterkingen aanvoeren. Toch zouden de Franschen zich waarschijnlijk hebben gehandhaafd, indien de ontploffing van het kruithuis niet alle berekeningen had doen falen.

Een onbeschrijflijke paniek maakt zich van de soldaten meester. Zij gelooven, dat de grond onder hun voeten ondermijnd is, zoodat zij aanstonds het lot gaan deelen van hun krijgsmakkers. Te vergeefs wenden de generaals alle pogingen aan, om de steeds aangroeiende massa van vluchte-

---

(*) Rousset, t. a. pl., bls. 262.

(†) Rousset (t. a. pl., bls. 262) neemt het Beaufort kwalijk, dat hij niet op de vloot gebleven was, maar *emporté d'une ardeur intempestive* zijn admiraalspost verlaten had, *pour jouer, à terre, un rôle d'aventurier*; we willen niet beslissen of Beaufort wel deed van de vloot weg te blijven; maar het resultaat zou het zelfde zijn geweest, want de schepen konden de kust toch niet naderen, doordien de wind van wal blies.

lingen te stuiten; te vergeefs roept Beaufort de hem omringenden toe: *«Courage mes enfants, puis qu'ils font jouer un fourneau devant nous; c'est une marque qu'ils s'enfuient!»* (*). De ontsetting, de verwarring worden steeds grooter. De paniek maakt schrikbarende vorderingen, en wordt nog vergroot door een vergissing, die de verderflijkste gevolgen na zich sleept. In de duisternis worden de mariniers van Beaufort door de achteruitwijkende troepen voor Turken gehouden. Zij vallen op hen aan, en Franschen verwonden en dooden elkaar, denkende den vijand te treffen. Beaufort wendt ijdele pogingen aan, om het misverstand op te klaren. Door allen verlaten, blijft hij bebloed en met verscheurde kleederen op zijn paard. Hij roept de zijnen toe: *«A moi, mes enfants, je suis votre amiral! Ralliez-vous près de moi»* (†). Maar helaas! zijn stem vindt geen gehoor. Tot binnen de wallen der stad worden de Franschen door hun vijanden achtervolgd, en indien dezen gebruik willen maken van de verwarring, kunnen zij de veste met de vluchtenden samen binnentrekken.

Dus eindigde deze groote uitfal, waarop de belegerden en hun bondgenooten: de Franschen, al hun vertrouwen hadden gezet (§). Voor hen, die in Beaufort den man met het „ijzeren” masker willen zien, is echter de uitfal van grooter beteekenis, dan voor elk ander der stervelingen, want heeft de oplichting van den admiraal werkelijk plaats gehad, dan was er inderdaad geen gunstiger gelegenheid te bedenken dan de uitfal, om haar te bewerkstelligen. Lagrange-Chancel laat dan ook niet na, de wraakoefening van Lodewijk XIV tijdens den uitfal te doen plaats hebben, en ziet in den naast Beaufort gallopeerenden Colbert de Maulevrier, broeder des ministers, den groot-inkwiziteur van den allerkristlijkste aller monarchen. Jammer maar, bestaat er een brief van dien groot-inkwiziteur

---

(*) *Relation*, enz. (Zie een vorige noot).

(†) *Relation*, enz. (Zie een vorige noot).

(§) We kunnen hier de verdere lotgevallen van de Fransche expeditie naar Kandia, noch ook de slotepizode der belegering zelf uitvoerig behandelen. Genoeg zij het te herinneren, dat de Fransche vloot, na een vruchteloos bombardement op 24 Juli, waarbij het admiraalschip in de lucht vloog, einde Augustus huiswaarts keerde. Kandia kapituleerde op eervolle wijze den 5de September.

aan zijn broeder; een brief, onmiddellijk na afloop der gewichtige gebeurtenis gepend, en nog *in orig.* aanwezig bij de papieren van Colbert, in het ex-keizerlijk archief. In dien brief, zou men meenen, staat het rapport des groot-inkwiziteurs, over de uitvoering van den hem opgedragen last. Maar neen, men leest er gansch andere zaken in, o. a. het volgende:

Le malheureuse destinée de M. l'admiral est la chose du monde la plus déplorable. Comme je fus obligé d'aller et de venir pendant tout le temps que dura l'attaque, pour rassembler ce que je pourrais de ses troupes, il n'y eut personne à qui je ne demanday de ses nouvelles, et jamais qui que ce soit ne m'en peut rien dire.

De oplichting van Beaufort is dus niets verder dan een onderstelling, die op niets rust en die, behalve door dezen belangrijken brief van Colberts broeder, ook door de omstandigheden zelf, waaronder men den admiraal het laatst gezien heeft, wordt ontsenuwd. Indien het rechtstreeksch bewijs niet kan worden geleverd, dat Beaufort met den degen in de hand sneuvelde, zoo pleiten toch alle bijzonderheden betreffende de slotepizode van den uitfal, voor dat heldhaftig uiteinde. Na lezing van de *Relation*, aan het ministerie van marine gericht, waarin gezegd wordt, dat de chevalier Flacourt in het Turksche kamp ging hooren, of Beaufort zich ook onder de gevangenen bevond en ten antwoord kreeg: neen! blijft ons inderdaad niets anders over, dan om de konkluzie van den *sieur* Brodart (*) aan te nemen, nl. dat Beaufort gesneuveld is. Even als de Turken hun gevangenen veelal onthoofden, zoo ook schon-den zij doorgaands de lijken van hun verslagen vijanden. Het is niet onwaarschijnlijk, dat ook het lichaam van Beaufort op die wijze onherkenbaar werd gemaakt.

De onzekerheid, waarin men langen tijd omtrent Beauforts uiteinde verkeerde, is een der oorzaken geweest, dat men hem kandidaat stelde voor het „ijzeren” masker. Vele jaren na den val van Kandiaas hoofdstad, schreef (in Augustus 1678) Robinet aan den hertog van Orleans (†):

(*) *Rapport par le sieur Brodart à Colbert* (Zie een vorige noot).

(†) *Jals Dictionnaire*, art. BEAUFORT.

Comme, sans fin, l'on ressuscite
 Et retire du noir Coccythe
 Feu Monsieur le Duc de Beaufort,
 Depuis un an vivant et mort —
 Le bruit court encor que la Barque,
 Où chacun au vieux Nautonnier
 Pour passer paye le denier....
 On dit qu'un quidam le fait voir
 Ici, dans un vaste miroir,
 Se faisant panser d'une playe
 Qu'il reçut d'un coup de zagaye....
 Puis, dans sa chambre s'égayant, etc.

De dichter spotte braaf met de geloovigen, die Beaufort wilden doen herrijzen uit zijn graf. De vischwijven evenwel bleven hun held, ook tot na zijn dood, getrouw. In 1679 nog hoopten zij hem in haar midden te zien wederkeeren. Aan deze volksverdriften behoeven wij echter geen waarde te hechten. Elke gesneuvelde held, die een weinig populariteit genoot, valt der legendomanie ten prooi en wordt onsterfelijk gemaakt. Beaufort vormt geen uitzondering op dien regel. In 1840 refuteert de kritiek (*) Lagrange-Chancels theorie uitsluitend, door op de afwezigheid te wijzen van eenige aanduiding betreffende Beaufort in de briefwisseling tusschen Louvois en Saint-Mars. In 1870 gaat zij verder, en voegt zij bij dat negatieve bewijs, het positieve bewijs van Beauforts dood op Kandia.

(Wordt vervolgd).

DE BLOEMENTENTOONSTELLING IN 'T PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

(1—7 April 1871.)

Door SAGITTARIUS JR.

Eene bloemententoonstelling is niet enkel voor den hortoloog, zij is ook voor het groote publiek vaak eene heuchelijke

(*) Paul Lacroix (Bibliophile Jacob), *Histoire de l'Homme au masque de fer*, 1840, bls. 161.

gebeurtenis. Doch veilig mag men aannemen, dat de som van 't genot, 'twelk het groot publiek bij de bezichtiging smaakt, in juiste evenredigheid toeneemt, naarmate de hortoloog bij zijne kritische beschouwing een te grooter batig saldo aanteekeent. De eerste en meest natuurlijke vraag op zulk eene bloemententoonstelling is dan ook *deze*: „Wat zegt de hortoloog er van? Hoe oordeelt *hij* er over?”

De uitslag nu van dat onderzoek op *deze* expositie was minder bevredigend dan ooit. Wel waren we er, sinds 1865, aan gewoon geraakt, het belang dier lentefestijnen gaandeweg te zien dalen. Doch tot *zulk* een minimum hadden wij niet geloofd, dat de inzending zou dalen. Er was weinig, en dat wat er was, zonder veel artistieke smaak, op uiterst alledaagsche wijze, geordend en gerangschikt. Doch dat was niet alles. Smaakte men 't voorrecht, aan de zijde van een bekwaam, degelijk bloemkweker, eene wandeling door de ruime zaal te maken, dan mocht men elk nummer afzonderlijk bewonderen, een blik over het geheel was weinig bevredigend.

Duidelijk toch zag men in, dat de eens zoo bloeiende Hollandsche bloemkwekerij sedert de laatste vijf-en-twintig jaren op weinig vorderingen kon wijzen. Zij had vreemde heesters, palmen, coniferen, Kaapsche en Nieuw-Hollandsche gewassen, agaven en tuias inheemsch gemaakt, voorzeker! Doch overigers had zij zich vrij huiselijk bepaald tot het voortkweeken van oude, bekende bloemsoorten, en door weinig of geene nieuwe inventiën de wetenschap verrijkt. Daarbij was het eene treurige maar onniskelijke opmerking, dat vooral op dezen tak van „kunstvljt” de mode een afschuwelijken invloed had uitgeoefend. Het valt natuurlijk niet te ontkennen, dat de bloemcultuur, even als de schilderkunst, zich meestal heeft te schikken naar de luimen en grillen der hoogere standen. Zij, die zich eene kostbare weelde kunnen veroorloven, geven door hunne keuze zekere *richting* aan den tuinbouw. En nu was het een erbarmelijk gezicht, welk een smakeloos beeld die weelde afspiegelde in een menigte sierplanten, op wier voortbrenging velen zich met bijzondere zorg schenen te hebben gespitst. Alleen in dit opzicht was vooruitgang zichtbaar. Inderdaad, een droevige vooruitgang, die den verbasterden smaak onzer

haute-volée bitter weinig eere doet! *Nieuwe* vormen, of veredelde familiën ontmoette men niet. Zelfs miste men menige struik en menige bloem, die vorige expositiën nog had opgeluisterd. De oorspronkelijkste, de beroemdste Nederlandsche bloemkweekers schitterden door hunne afwezigheid. Hadden de „voorwaarden” hen niet uitgelokt, of wel — schaamden zij zich, hunne armoede te bekennen en ten toon te stellen?

Wij weten 't niet. Zooveel is zeker, dat zij ontbraken, en daardoor het ruime Paleis vrij hol en ledig deden voorkomen. De muren waren spaarzaam gedrapeerd, het theater en het orchest volkomen onbenut gelaten, breede, hardbrekende spiegels flankeerden de kale muren — doch ook dit slechts aan de tooneelzijde — en een dorre, Fransche laan leidde tot een niet onaardigen waterval. Aan dezen was blijkbaar eenige moeite besteed. Jammer dat hij telkens haperde en hortte, en slechts met groote tusschenpoozen eenig duinwater af sloeg. Het bezoek was dan ook uiterst middelmatig. Behalve op den traditioneeelen Zondag-avond, als wanneer het Paleis gewoonlijk „breekt” van bezoekers, waren de nieuwsgierigen te tellen. Vooral de vreemdelingen waren schaars, hetgeen te wonderlijker mocht heeten, daar ditmaal niet, als voorheen, te gelijker tijd ook op andere plaatsen concurreerende bloemententoonstellingen werden gehouden. Voor het eerst sedert jaren was men Zondag 2 April dan ook veilig voor gedrang. Alleen de galerijen waren gevuld, zóó vol zelfs, dat men er van vreesde, ze te hooren ineenkraken. Het is mogelijk, dat de directie bij de groepeerings voorarl dien avond op het oog heeft gehad. Men zou daartoe zelfs te eer besluiten, omdat langs de verschillende lanen geene enkele bank, niet een enkele stoel zichtbaar was. Doch zeker is het dat dit argument, gesteld wij hadden den spijker op den kop getroffen, al bijzonder speculatief mag heeten, en niet strekte om de feestvreugde te verhoogen. Thans toch drong alles naar de enge bijzalen, en de h.h. Krelage en anderen mogen het getuigen, hoe daarbij hier en daar, zoowel aan personen als aan zaken, vrij onzachte en onvriendelijke „duwen” werden uitgedeeld.

Ook de verlichting liet des avonds veel te wenschen over. Wanneer men weet, dat juist de verlichting der zaal zulk

een tooverachtig effect schenkt, kan men het niet levendig genoeg betreuren, dat de directie ditmaal zoo bij uitstek spaarzaam is geweest. Liever, voorwaar, hadden wij in 1871 volstrekt geen bloemententoonstelling gehad, dan eene die de reputatie van het Paleis in opspraak bracht. Blijkbaar vergat men, bij de Yankee-achtige afwisseling van allerlei halsbrekend amusement, maar al te zeer 't oorspronkelijk doel van 't Paleis voor Volksvlijt. Winst, winst, en nogmaals winst! Ziedaar de tegenwoordige leus. Aan deze leus moet, helaas, al het overige ondergeschikt worden gemaakt. Daartoe moeten, liefst zoo goedkoop mogelijk, allerlei soort van leden worden gewonnen, en niets minder gehuldigd, en niets spaarzamer verwezenlijkt, dan het oude, aanlokkende program, waarmee de edele stichter, onze onvergetelijke stadgenoot, dr. E. Sarphati, de oorspronkelijke leening openstelde. Wij hopen van harte, dat in dit nieuwe streven spoedig een keer kome. Op de thans gevolgde wijze voortgezet, maakt het Paleis juist het omgekeerd effect van hetgeen men, voor zoovele offers, recht had te verwachten.

Summa summarum heeft eene voortgezette reeks van wandelingen op de tentoonstelling ons weinig voldaan. Menig nummer op zich zelf was der bezichtiging overwaardig, doch het ensemble liet ons koel, en wekte slechts onbevredigde wenschen op. Voegt men daarbij, dat vooral de bekrooning ontevredenheid veroorzaakte; dat b. v. de *Hortus Botanicus* alhier — nu. eene STEDELIJKE instelling! — de meeste gouden en zilveren medailles had veroverd, terwijl enkele nummers blijkbaar reeds voor de tweede en derde maal waren bekroond, dan kan men zich voorstellen, dat de lieve lentekinderen ditmaal lang niet dien vroolijken indruk op ons maakten, als inderdaad nog ten vorigen jare had plaats gehad.

Amsterdam, April 1871.

FRANCISKA.

Door T. DE BRÛNE.

Sedert menschengeheugen was er in het kleine stadje zoo-
veel interessant nieuws niet geweest, als in dit voorjaar.
Behalve zonneshijn, bloesems en leeuwerikkengezang, bragt
het ook den zoon van wijlen den rector Burghart, Mr.
Leonhard Burghart, als vrederegter in zijne geboortestad
terug. Hij was ongehuwd, een knap man, had eene goede
betrekking en eenig vermogen, benevens den naam van groote
kundigheden te bezitten en, te midden der verzoeken van
de academiestad, steeds een solied en onberispelijk leven
geleid te hebben. Natuurlijk veroorzaakte dat vrij wat
beweging onder de jonge dames te Treuberg. Het zou der
moeite waard zijn den vrederegter aan zich te kluisteren...

De oudere bewoners van het stadje spraken meer van den
zonderlingen, menschenhuwen gepensioneerden Overste,
die in het begin van den winter de onbewoonde villa even
buiten de poort gehuurd had, en het vrouwelijk gedeelte
der bevolking maakte met bewonderenswaardige eenstem-
migheid de nicht van den Overste tot het onderwerp harer
lange, niet altoos even liefderijke gesprekken. Volgens een
onbestemd, maar daarom niet minder algemeen verspreid
gerucht, was de bedoelde nicht namelijk — tooneelspeelster
geweest, en had de oom de jeugdige wees in regtmatige
verontwaardiging aan dit afschuwelijk beroep onttrokken
en tot zich genomen.

In de oogen der dames scheen de bewering, dat juffer
Franciska werkelijk op het tooneel was, zeer gegrond. Zij
was namelijk zeer verschillend van andere, tamelijk stijve
jonge dames, en er werd aanleiding en stof genoeg gevonden
om over haar te spreken. Vooreerst was zij bijzonder
schoon, 't geen bij sommige vrouwen slechts zelden een
toegevend oordeel ten gevolge heeft. Vervolgens kleepte zij
zich met veel smaak, bewonderden de jonge heeren haar,

sprak zij met levendigheid en werd zij voor ijselijk coquet gehouden. Ten derde had men nog nooit een breikous of eenig naai- of haakwerk in hare bijzonder fraaije handen gezien. Voor gesprekken over de meest belangrijke huishoudelijke aangelegenheden legde zij eene — haar vroeger beroep in aanmerking genomen, zeer natuurlijke — maar overigens hoogst beklagenswaardige onverschilligheid aan den dag. Daarentegen kende zij een onnoemelijk aantal gedichten en liederen, zelfs nieuwe gedichtjes, van buiten, die zij in den tuin achter de villa in zich zelve neuriede, terwijl het lentekoeltje de witte bloesems in haar vrolijk gezigtje blies, de leeuwerik boven haar hoofd fladderde en de eerbare dames in de stad den neus optrokken over de ongepaste liedjes en het geheele onbehoorlijke gedrag der kleine. Ja, men zou haar zelfs reeds sinds lang door verbanning uit alle koffijgezelschappen gestraft hebben, wanneer Franciska niet twee magtige beschermsters gevonden had. Deze waren de weduwe Morstein en hare zacht-aardige en beminlijke dochter Elfriede. Ook deze beide dames waren pas in dit voorjaar te Treuberg komen wonen. Zij schenen zeer welgesteld, huurden een fraai huis, en hoe wantrouwend de Treubergers ook eerst jegens de vreemdelingen waren, zij hadden weldra een grooten kring van kennissen om zich heen verzameld en elken tegenstand overwonnen. Elfriede verstond de kunst om schijnbaar nimmer boven anderen te schitteren. Zij was zeer gezocht, omdat zij steeds wist te vermijden nijd op te wekken, 't geen, naar men zegt, voor vriendschap onder dames zeer versterkend is. Zij wist zich naar iedereen te schikken, stelde belang in elk onderwerp van gesprek en in alle kleine voorvallen te Treuberg. Haar alleen was het gelukt nader met Franciska bekend te worden, toegang te verkrijgen tot het huis van den zonderlingen Overste en van den ouden heer haar warmsten en opregtsten vriend en vereerder te maken.

Elfriede was zoo algemeen bemind, dat men haar zelfs de hulde van den vrederegter gunde, die een tijd lang het voorwerp eener algemeene begeerte geweest was. Leonhard Burghart bezat, benevens vele andere loffelijke eigenschappen, een tamelijk gevoel van eigenwaarde en dien ten gevolge was het hem tot dusverre moeilijk gevallen eene „betere helft”

voor zich zelve te vinden. Elfriede was het eerste meisje, dat, als een voorbeeld van vrouwelijke volmaaktheid en daarbij vermogend en van goede afkomst, hem waardig scheen, zijne levensgezellin te worden. Op zijne kalme en voorzigtige wijze sloeg hij de schoone Elfriede reeds sedert een geruimen tijd in stilte gade. Hij overwoog den stap, dien hij op het punt stond te doen, met de meeste voorzigtigheid; hij deed onderzoek en gevoelde zich door zijn onderzoek gerustgesteld. Hij verbeeldde zich door Elfriede met eenige onderscheiding behandeld te worden, ofschoon zij eigenlijk slechts eene kalme vriendschap voor hem aan den dag had gelegd.

Hij aarzelde intusschen nog steeds zijn huwelijksplan door te zetten, misschien wel omdat geen inwendige stem hem aandreef, in het huwelijk een lang gewenscht levensdoel en het hoogste geluk te zoeken, ter verkrijging waarvan men geene moeite moet ontzien. Het hinderde hem voor het overige ook, dat hij Franciska zoo vaak bij zijne toekomstige bruid vond. Wel is waar zag Elfriede er dubbel lief en bevallig uit nevens de gewezen tooneelspeelster, die meestal een boek in de handen had en met een verhit gelaat hare vriendin romans, treurspelen of gedichten voorlas. De bewegelijkheid der kleine, zelfs haar gelaat, dat zoo dikwijls van uitdrukking verwisselde, deed hem pijnlijk aan, en bragt een eigenaardig misnoegen bij hem te weeg. Hij waagde het zelfs, eens bij de moeder van Elfriede eene aanmerking te maken over de nicht van den Overste, maar de oude dame zei op ernstigen maar zachtmoedigen toon: „Laat het arme ding met rust! Franciska heeft niet te veel genot bij haar ouden oom, die zijn eigen leed te dragen heeft. Zij heeft haar vurigsten wensch om eenmaal kunstenares te worden opgegeven, toen zij juist een loopbaan was ingetreden, welker schaduwzijde zij nog niet eens had leeren kennen. Men heeft haar gezegd, dat hoewel haar orgaan zwak is, zij toch genoegzaam talent bezat om eenmaal beroemd te worden. In weerwil daarvan gaf zij gehoor aan de vermaningen en het verzoek van haren oom, die een zeker verderf voor zijne nicht te gemoet zag, indien zij bleef in haar gevaarlijk beroep. De oude man, aan wien zij voor het overige, in weerwil van zijne luimen, zeer gehecht is, moet

wel met nadruk gesproken hebben, want zij is hem gevolgd om zijn eenzamen ouderdom eenigermate op te vrolijken. Nu is zij wel is waar geen huishen, zoo als men zegt, maar wat doet het er toe? Zij is een opregt, onbedorven, goed kind, met een voortreffelijk hart, hoe liefdeloos men ook over haar gedrag moge spreken."

De vrederegter zweeg en dacht aan de kalme, zachtmoedige Elfriede, het ideaal eener huisvrouw. Voor hem bleef Franciska altoos de tooneelspeelster, en de gedachte was hem ver van aangenaam, dat juist dat meisje op zoo vriendschappelijken voet stond met zijne toekomstige echtgenoot. Maar natuurlijk, dat was ook slechts te wijten aan Elfriede's beminnelijkheid, toegevendheid en zachtmoedigheid.

Ja, zij was werkelijk waard, zijne vrouw te worden, en op zekeren schoonen morgen in Juli vatte hij ook het onherroepelijke besluit op, heden zijn lot beslist te zien. Hij kleedde zich met nog meer zorg dan gewoonlijk, en nog een blik in den spiegel werpende, moest hij bekennen, dat hij met Elfriede een uitnemend schoon paar zou zijn. Daar het nog zeer vroeg was, ging hij vooraf nog eene kleine wandeling maken. Even buiten de poort lag het huis van den Overste, omgeven door golvende korenvelden, over welke de zon hare schitterende stralen wierp. Langs de heining van den akker liep een boschje van berken, onder welks gebladerte de jonge vrederegter rustig voortliep. Door de breede spleten der houten heining kon hij juist in het kleine met stroo gedekte zomerhuisje zien, dat de Overste daar op eene hoogte had laten bouwen. Franciska had zich daar nedergezet. Het gebladerte, dat zich langs het traliwerk omhoog slingerde, liet opening genoeg om Burghart gelegenheid te geven haar goed te zien. Onwillekeurig bleef hij staan.

Het jonge meisje in het prieel, door welks als venstertjes uitgesneden openingen men een gedeelte der stad, den kerk-toren en eenig geboomte als in een lijst zag, vertoonde zelfs in zijne oogen een bevallig beeld. Zonnestrallen speelden op de breede bladeren van het geboomte, korenbloemen bloeiden op het veld, dat het zomerhuisje omgaf, bloemen-geur vervulde de lucht en het gevogelte kweelde zijn vrolijk lied. Voor de eerste maal zag Leonhard, hoe schoon Fran-

ciska eigenlijk was. Zij had wel is waar geen andere bezigheid ter hand, dan dat zij een krans van blauwe korenbloemen vlocht, maar ook bij deze bezigheid, zag zij er allerliefst uit, zoo frisch en schoon als de zomermorgen zelf. Onze vrederegter vond, zelfs heden, de losse, ligt blonde lokken op Franciska's hoofdjen, waarover de dames zich zoo ergerden, volstrekt niet leelijk of coquet, maar integendeel fraai, wonderfraai. De zonneschijn straalde er over heen, het windje blies zoo sarrend onder de ligte krullen en bragt een betooverend lichteffect daarop te weeg. Er was zulk eene eigenaardige tegenstelling tusschen dat blonde haar en die donkere wenkbrauwen en wimpers, — en dan die heldere, blauwe oogen, die frissche lippen, dat kuiltje in de kin — Burghart kon zich niet verzadigen in het aanschouwen van het bekoorlijk beeld. Daar neuriede Fransje op eens eene wijze, eene allerliefste wijze, den vrederegter maar al te goed bekend. Een vrolijk studentenlied in den mond van een meisje! Hoe ongepast! Hij ergerde zich over haar, terwijl zij, onbewust van de uitwerking van haar gezang, op eens hare bloemen liet liggen, om den Overste, dien zij aan zag komen, om den hals te vallen.

Leonhard begaf zich inmiddels naar de woning van mevrouw Morstein, doch zonder zich te haasten, en op zijn weg vervolgde hem steeds het bekoorlijke beeld van Franciska. Op zijne vraag naar de dames, werd hem geantwoord, dat moeder en dochter voor een paar dagen de stad hadden verlaten. Ofschoon Leonhard volstrekt niet bijgeloovig was, be kroop hem thans toch een gevoel alsof de afwezigheid zijner uitverkorene een slecht voorteeken was. Slechts met moeite schudde hij dit gevoel van zich af. Het maakte plaats voor boosheid over zijne teleurstelling, en wat het zonderlingste was, zijn toorn viel op de zeer zeker geheel onschuldige Franciska. Hij bleef den geheelen dag ontstemd en luisterde naauwelijks naar de anders voor een jeugdig regterlijk beambte niet onbelangrijke mededeeling van zijn oppasser, dat een zeer verdacht persoon, een weggejaagd tooneelspeler, in de stad rondzwierf, alsof hij iets in zijn schild voerde.

Burghart vond in huis geen rust en ging tegen den avond weder wandelen. Onder weg ontmoette hij den ouden Over-

ste. Het aanvankelijk niet zeer levendig gesprek vlotte weldra beter. De overste noemde den naam van mevrouw Morstein, en prees haar zeer. „Mogt mijn kleine wildzang, Franciska, iets van haar overnemen!” zuchtte hij. „Gelukkig de man, die eenmaal hare hand verwerft!”

De vrederegter gevoelde bijna eene opwelling van jaloezij, maar neen, dat was toch al te dwaas!

Op zijn terugweg kwam Burghart toevallig het boschje weder langs. Hij bevond zich op dezelfde plaats als 'smorgens achter het zomerhuisje. Het was reeds donker, maar Leonhard hoorde Franciska's stem. Onwillekeurig bleef hij staan.

„Mijn God, mijn God!” hoorde hij haar weenende zeggen; „Ga toch heen, lieve Herman! Wanneer Oom u ziet, is alles verloren!” — „Fransje, gij zijt een engel!” antwoordde een welluidende mannenstem. — „En gij waart altoos een lichtzinnige knaap, een deugniet!” hernam zij, „Ik geloof, dat gij veel te vroeg terug gekomen zijt, zelfs wanneer oom..” De volgende woorden waren minder verstaanbaar. en ook hetgeen Franciska's bezoeker verder sprak, kon hij niet onderscheiden.

„Ik vrees nog altoos voor de ontdekking,” hoorde Leonhard vervolgens de kleine tooneelspeelster zeggen; „oom is nog altoos even ongemakkelijk, en zal er zeker boos om zijn, dat wij hem zoo lang misleid hebben, en ik steeds wist, waar gij waart en wat gij deedt. Maar ik heb u zoo lief, Herman, en ik zou voor uw geluk....”

Hare woorden werden plotseling afgebroken, en de luisteraar had er op willen zweren, dat Franciska's mond door een kus gesloten werd. Zeer zeker was het een kus geweest, — en hij begreep zelf niet, waarom hij zich daarover zoo zeer ergerde.

Na een kleine poos, sprak Franciska weder: „Maar ga nu heen! anders zoekt men in huis naar mij. Gij weet hoe gestreng oom is, en zijn oude huishoudster Dora past ook op. Maar heb ik het niet slim aangelegd, uw brief te verbergen en u hier te spreken?”

Het gesprek werd weder onduidelijker. Burghart verstond slechts de woorden „Direkteur — Stadsschouwburg,” maar daarop werd alles weder stil. Een bitter lachje speelde

om Burgharts mond, toen hij zich ging verwijderen. „Dat goede, onschuldige kind,” mompelde hij in zich zelve, „ontvangt achter den rug van haar oom, bij avond in het duister een minnaar in het zomerhuisje! Een tooneelspeelster is zij met een masker der onschuld.”

Nog vóór Burghart de poort bereikt had, haalde hem een eenzaam voetganger in, die van de villa kwam. „Franciska's minnaar,” dacht Leonhard, toen hij voorbij ging, en min of meer nieuwsgierig, zag hij den eenvoudig gekleeden vreemdeling in het gelaat, dat juist door de stralen der maan beschenen werd. Hij herinnerde zich te gelijker tijd wat zijn oppasser en factotum hem van een omzwervend tooneelspeler gezegd had. „Had de vreemdeling zoo even in het zomerhuisje ook niet van een directeur en een schouwburg gesproken? Zou hij misschien...”

Het speet den vrederegter, dat hij intusschen den vreemdeling uit het gezigt verloren had, en hij nam het besluit zijn oppasser nog eens te ondervragen. Hij wilde eerst een omweg maken en Elfriede's stille vensters nog eens voorbijgaan, maar hij was zoo ontstemd dat hij geen gevolg gaf aan deze gedachte. Zij was immers toch niet te huis, en in de maneschijn voor het huis te dweepen, in hetwelk zij anders haar verblijf hield, dat lag nu eenmaal ook geenszins in zijn aard. Verdrietig en zonder iets te gebruiken, begaf hij zich naar bed, zonder zijn oppasser gesproken te hebben, dien hij, zoo als hij zich nu ook herinnerde, dien avond vrij af gegeven had.

Het zal omstreeks zeven uur in den morgen geweest zijn, toen een luid kloppen den vrederegter deed ontwaken. Hij was eerst laat ingeslapen, schrikte nu uit een verwarden droom over Franciska wakker, en zag zijn oppasser in het heldere daglicht voor hem staan.

„Word wakker, mijnheer,” sprak deze. „Er is van nacht bij mevrouw Morstein ingebroken en gestolen.” — „Mensch, wat zegt gij?” riep de vrederegter, opspringend en zich in allerijl kledend.

Terwijl hij hiermede bezig was, verhaalde Frederik: „Vroege voorbijgangers hadden bij mevrouw Morstein de voordeur open zien staan. Onder aan den trap, in de nabijheid der deur vonden zij een naar het scheen bewuste-

loozen man, die vreeselijk bloedde uit eene wonde aan het achterhoofd. Zijne kleeding was bemorst en gescheurd en in zijne krampachtig geslotene regterhand hield hij een gouden armband, die dadelijk herkend werd als aan mejufvrouw Elfriede Morstein toe te behooren. Eene sjaal van mevrouw, een kistje benevens eenige verstrooide sieraden lagen nevens hem. De kamers, door de beide dames bewoond, waren opengebroken; kisten en kasten waren geopend. De benedenverdieping is onbewoond, en zoo was gisteren niemand in huis, dan de meid van mevrouw Morstein. Deze vond men gekneveld in haar bed. Zij verhaalde, bevend van schrik, dat een groot, onbekend man 's avonds laat plotseling in de kamer was gedrongen en haar aan handen en voeten vastgebonden had. Vervolgens herinnerde zij zich slechts nog, dat zij in haar hulpeloozen toestand gehoord had, dat de misdadiger in de kamers der dames kisten en kasten geopend had. Later nog had zij een gedruisch gehoord, alsof iemand van de trappen viel, — maar meer wist zij niet."

De vrederegter liep haastig naar Elfriede's huis. Een digte kring van nieuwsgierigen had zich daar verzameld. Politiedienaars drongen de menschen terug, en juist was men bezig, den onbekende, dien men algemeen voor den dader hield, die door eigen onvoorzigtigheid gevallen was, naar het politiebureau te voeren. De vrederegter wierp slechts een enkelen blik op het baardelooze, bleeke gezicht van den nog steeds bewustelooze. Hij schrikte, toen hij in den misdadiger den vreemdeling van gisteren herkende, dien hij voor Franciska's geliefde hield. Verwarde gedachten liepen hem door het hoofd, en het gezegde van zijn oppasser kwam hem weder in den zin. Zou dit de omzervende tooneelspeler zijn? Zou het jonge meisje, de nicht van den overste, werkelijk met dezen mensch in betrekking staan? Waarom niet? Wat ter wereld mag voor onmogelijk gehouden worden? Jonge meisjes bedriegen zich ligt in het karakter van hen, die zij beminnen, en van de kleine tooneelspeelster kon hij zich gemakkelijk voorstellen, dat zij ligtgeloovig was, weinig nadacht en niet al te voorzigtig was wanneer het er op aankwam haar hart weg te schenken. Tegelijkertijd zweefde hem ook gedurig

Franciska's beeld voor de oogen, met de blauwe oogen, en hij moest inderdaad met mannelijken heldenmoed eene zekere belangstelling en een gevoel van medelijden onderdrukken, wanneer hij aan de kleine dacht.

Nauwelijks een kwartier lang had hij vol onrustige gedachten in zijn kamer op en neêr geloopt, in afwachting van het berigt, dat de gevangene door geneeskundige behandeling weder tot bewustzijn gekomen was, toen men mejufvrouw Berger bij hem aandiende, die hem volstrekt verlangde te spreken. Met een onbeschrijfelijk gevoel zag Leonhard Franciska binnentreden. Zij bleef midden in de kamer staan, terwijl een hoog rood haar zoo even nog doodsbleek en angstig gelaat bedekte.

„Mijnheer de vrederegtter,” stamelde zij. „Gij zijt de eenige van de heeren van het geregt, dien ik ken. Ik bid u, ik bezweer u den ongelukkige, den onschuldige te redden, dien men gevangen genomen heeft.”

De vrederegtter had zich van zijne eerste verwondering ras hersteld. Franciska's haast deed hem pijnlijk aan en hare bede kwam hem, den regtsgeleerde, regt kinderachtig voor. Dat zij hem in zijne woning opgezocht had, was hem niet aangenaam. Doch hij bedwong zich en sprak glimlachend:

„Mag ik vragen, mejufvrouw, om welke reden gij zulk een levendig belang in dezen gevangene stelt? Weet gij wel eens, wie hij is?” — „Ik zag hem, ik heb alles vernomen,” antwoordde Franciska, met tranen in de oogen. „Ik was reeds vroeg in de stad en stond van schrik verstomd, midden onder de menschen, toen de politie — o mijn God! — hem wegdroeg. Ik herkende hem — o, laat hem los! Het is onmogelijk dat hij, dat juist hij, zich aan den diefstaf heeft schuldig gemaakt.”

Burghart haalde de schouders op. „Gij spreekt als eene jonge dame, die van regterlijke zaken geen denkbeeld heeft, en meent, dat tranen en smeekgebeden van een jong meisje den loop der gerechtigheid zouden kunnen stuiten. Juist uw verzoek ten gunste van den gevangene, bevestigt helaas! een vermoeden bij mij, dat tot hiertoe nog zeer onbepaald was. Als regter, moet ik thans een paar vragen tot u rigten, en als vriend van uwe vriendin Elfriede, moet ik

u verzoeken, die met opregtheid te beantwoorden. Gij kent den gevangene, mejufvrouw, — gij hebt hem gisteren avond buiten weten van uw oom gesproken. Hij is tooneelspeler en gij staat met hem..." — „Mijnheer," zoo viel hem Franciska met gloeiende wangen, in de rede: „Hoe weet gij —?" — „Stel u gerust, mejufvrouw Franciska, bij toeval heb ik gisteren een gedeelte van uw gesprek gehoord. Uit uwen mond verneem ik zoo even, dat die vreemdeling en deze gevangene een en de zelfde persoon zijn. Het zou mij van harte leed doen, wanneer gij aan een sluwen bedrieger uw vertrouwen geschonken hadt, — maar zonder volkomene zekerheid te hebben, moet ik u toch zeggen, dat de feiten in het nadeel spreken van hem, wiens vrijheid gij mij vraagt."

Franciska was, terwijl de vrederegter sprak, kalmer geworden. „Aan zijne *onschuld*, mijnheer," sprak zij thans, en het was bijna alsof er een lachje om haar mond speelde, „aan zijne onschuld twijfel ik geen oogenblik, en wanneer gij gisteren ons gesprek *geheel* hadt gehoord, zoudt gij evenmin twijfelen. Het is zelfs volstrekt onmogelijk, dat *hij* de misdaad begaan heeft, die men hem ten laste legt. Ik verzoek slechts zijne invrijheidstelling, uit achting voor personen, die mij zeer dierbaar zijn. Wanneer ik een geheim mogt verraden, dat het mijne niet is, zou uwe verdenking oogenblikkelijk opgeheven worden. Dit evenwel mag ik zeggen, de gevangene is — de zoon van den overste Berger. Hij is tegen den wil van zijn vader tooneelspeler geworden en heeft jaren lang buitenslands geleefd. De vertoornde vader verbood hem zijn huis, en heeft zijn hart geheel voor hem gesloten. Herman was vroeger ook wel wat lichtzinnig en gaf oom reden om boos te zijn..." hier aarzelde het meisje op eens, doch spoedig hernam zij: „Hij is nu directeur van den koninklijken schouwburg geworden, heeft zich gebeterd.... wij.... wij hadden den ouden heer reeds eenigszins voorbereid.... Herman kwam gisteren heimelijk hier.... heden zou eene verzoening beproefd worden?" — „En de geheele historie zou met een huwelijk besloten worden, zooals in de comédie, niet waar, mejufvrouw?" schertste de vrederegter met een sarcastisch lachje,

doch zonder voor het overige veel verwondering bij Franciska's verhaal te laten blijken.

Een vlugtig lachje speelde thans om de lippen van het meisje. „Misschien wel, mijnheer de regter,” zei zij schalksch, maar haar ernst hernemende, voegde zij er bij: „En mag niemand hem zien? Mag ik hem niet spreken? Zou dat niet gaan?”

De vrederegter schudde het hoofd. „Neen, mejufvrouw,” zei hij op wat zachter toon, tegen wil en dank bewogen door de teedere uitdrukking in hare oogen en den roerenden toon harer stem: „Neen, mejufvrouw, dat gaat niet. Wij rechtsgeleerden zijn meestal geneigd het ergste te gelooven, wanneer eenmaal een vermoeden bij ons is opgewekt — en wij bedriegen ons helaas! slechts zelden. Voorloopig mag niemand den gevangene spreken. Maar ik wil om uwentwille en om den wille van den Overste hopen, dat alles zich nog ten beste keere. Aan geneeskundige hulp ontbreekt het hem niet en zijne wonde schijnt juist niet gevaarlijk te zijn.”

Franciska liet het hoofd zinken en vouwde de handen. Zij zag er in deze houding onbeschrijfelijk bevallig uit. „En alles zou juist heden in orde komen!” fluisterde zij in zich zelve. „En nu, zulk een ongelukkig misverstand, zulk een treurig toeval! Arme Herman! arme neef, arme...” Blozende, hield zij zich eensklaps stil; zij aarzelde nog een oogenblik en keerde zich om, om heen te gaan.

De vrederegter geleidde haar tot aan de deur en zag de verdwijnende gestalte van het jonge meisje na. Gedurende zijn gesprek met haar, was de kleine steeds bekoorlijker in zijn oog gevonden. Welk eene innigheid lag er in hare stem, welk eene teederheid, welk een diep gevoel, welk eene hartroerende overtuiging, dat de geliefde onschuldig moest zijn, schemerde in die welsprekende blauwe oogen door! En dan die onschuldige onervarenheid, welke haar verzoek verried — kon dat alles gehuicheld zijn?

Hij liep weder in zijne kamer op en neêr. De gevangene, een zoon van den overste! Een verloren zoon! Vandaar dan het verdriet van den ouden heer. Maar kon de jonge man niet welligt nog wel onschuldig zijn? Hij greep ras naar zijn hoed, om zich naar het bureau van politie te

begeven. Zonder dat hij het zich zelven wilde bekenen, had het meisje toch indruk op hem gemaakt. Hij zou zien, wat er aan te doen was.

Een blik op zijn horloge deed hem zien, dat de tijd reeds voorbij was, op welken de eerste post te Treuberg aankwam. Hij was voornemens geweest aan het posthuis te gaan zien of Elfriede teruggekeerd was, ten einde haar bij hare aankomst zoo voorzigtig mogelijk het gebeurde mede te deelen. Maar het uur was sinds lang voorbij. Om in het politie-bureau te komen, moest hij hare woning voorbij en nu hoorde hij daar, dat de dames reeds terug waren en dat mejufvrouw Berger haar aan het posthuis had opgezocht. Alle drie waren daarop bedroefd en weenende terstond heengegaan. Dit ontstemde den vrederegter weder in hooge mate.

Een groote menigte had zich voor het politie-bureau verzameld. Bij zijn binnentreden ontmoette Burghart een optogt, bij welks aanblik hij zich de oogen moest wrijven, om zich te overtuigen, dat hij niet droomde. Hij zag den gewezen gevangene, nog wel zeer bleek en met een verbonden hoofd, maar glimlagchend op — Elfriede Morsteins arm leunende! Mevrouw Morstein volgde met Franciska.

„Wat beduidt dat?” stamelde Leonhard geheel buiten zichzelf.

„Dat ik den heer Directeur Berger naar mijn huis voer, om hem des te beter te kunnen oppassen,” antwoordde Elfriede's zachte stem.” — „Hij is zoo even op vrije voeten gesteld, daar men een paar mijlen van hier den wezenlijken dief gegrepen en hier binnengebragt heeft.” — „In uw huis? Dezen heer?” vroeg Burghart weder, geheel ontsteld. „Gij wilt hem oppassen?” — „En wie zou hem beter oppassen dan ik — dan zijne vrouw!” hernam Elfriede, met een zeer tevreden lachje haar medgezel aanzien.

„Zijne vrouw!”

Het was alsof zijne oogen beneveld waren. Het langzaam zich verwijderende paar verdween in dien nevel. Werktuigelijk greep Leonhard naar zijn hoed om te groeten — maar hij was niet terstond in staat heen te gaan. Daar hoorde hij eene zachte stem nevens zich: „Arme heer vrederegter, zijt gij niet wel?” Toen hij opzag, stond Franciska voor hem. Hij schudde het hoofd, trachtte zich te herstellen en liep

zachtjes naast haar voort, terwijl zij hem vol medelijden aanzag.

„Ziet gij wel, dat ik gelijk had?” zei zij toen. „Herman zou toch zijne eigene vrouw niet willen bestelen! En nu moogt gij ook niet meer van mij denken, dat — dat ik achter mijn ooms rug met mijn neef...”

Zij zweeg verlegen.

De vrederegter schudde nog eens het hoofd. Hij dacht in het geheel niets meer, — behalve dat Franciska's stem hem oneindig liefelijk in de ooren klonk, en dat de deelnemende blik, dien zij op zijn zeker zeer verstoord gelaat wierp, hem goed deed.

„Zij zijn reeds lang gehuwd,” sprak zij verder, „en ik wist alles. Elfriede had er veel verdriet van, dat haar echtgenoot in onmin leefde met zijn vader, en derhalve vatte zij het besluit op, met hare moeder naar hier te komen, om zoo mogelijk mijn oom voor zich te winnen, zonder dat hij vermoeden kon, dat zij zijne schoondochter was. De brieven, die Herman hem gezonden had, werden steeds ongelezen vernietigd. Ik heb trouw meê gespeeld in de kleine comédie. Door mij kwam Frieda bij mijn oom aan huis. Zij bracht het spoedig zoo ver, dat zijn onverzettelijk en in zichzelf gekeerde aard te haren aanzien geheel veranderde, ja, dat hij zelfs tegen haar over Herman begon te spreken. Ach! hoe verheugden wij ons over die verandering! Hoe juichte mijn arme neef, die met hart en ziel kunstenaar is, en wiens genoeg in het eenmaal gekozen beroep zoozeer verbitterd werd door die treurige verwijdering van zijn vader. Onlangs nu moet oom tot zijne onbekende schoondochter gezegd hebben, dat ieder vader trotsch zou mogen zijn op den zoon, die hem eene dochter als Frieda te huis bragt.”

Burghart liet Franciska stil uitspreken. Hij was al te zeer verdiept in zijne eigene bittere teleurstelling. Op het laatst evenwel werd hij oplettender. „En gister kwam uw neef?” vroeg hij. — „Ja,” knikte Franciska. „Het verlangen naar vader en vrouw dreef hem. Tengevolge van een misverstand reisde Elfriede hem te gemoet. Zij keerde terug, toen zij haar echtgenoot niet te B. vond, zooals zij gedacht had. Herman was zeer teleurgesteld toen hij zijne

vrouw niet vond en begaf zich 's avonds, nadat hij mij gesproken had, nog eens naar hare woning. Hij vond de deur geopend, en werd boven aan den trap in het donker plotseling door iemand omvergelopen. Er ontstond eene worsteling, bij welke Herman den dief een armband van Elfriede ontrukte en in de hand hield. Daarop viel hij bij de trappen naar beneden, waar hij bewusteloos liggen bleef. De dief, een omzwervend tooneelspeler, wierp in zijn schrik eenige kostbaarheden van zich — en nog eenige andere heeft men bij hem gevonden. Ware Elfriede niet aangekomen, toen ik u verliet, dan was ik nogmaals bij u gekomen, om u de geheele geschiedenis mede te deelen."

Zooverre Franciska. De schier ongeloofelijke geschiedenis, dat mejufvrouw Morstein de geheele wereld misleid had en sedert lang de vrouw van den tooneelspeeler Berger geweest was, baarde vrij wat opzien in de stad. De Overste zag zijn zoon op het ziekbed weder. Zijne wonde was ernstiger dan zich eerst liet aanzien. Of het het gevaar was, waarin zijn zoon verkeerde, dan of hij werkelijk aangenaam verrast was, door in Elfriede eene schoondochter te vinden — hij vergaf, verzoende zich langzamerhand met het beroep van zijn zoon, en gevoelde zich zeer te huis in de rol van een geachten, zonderlingen, ernstigen en gestrengen vader oom, die hij zich verpligt achtte, vol te houden.

Het duurde weder eenigen tijd voor de vrederegter weder op een natuurlijken voet met Elfriede omgaan kon, — met haar, die, zij het dan ook met een goed doel, zoo meesterlijk comédie had gespeeld, dat Franciska, de tooneelspeelster, het niet had kunnen verbeteren. Mevrouw Berger verhaalde hem daarop zelve de geschiedenis van hare liefde en van haar huwelijk: „Hij was als zeer ligtzinnig en onverstandig bekend," zeide zij, terwijl zij den herstellenden echtgenoot glimlagchend aanzag. „Men heeft mij genoeg afgeraden mijn lot aan het zijne te verbinden, — maar ik was wijs en verstandig genoeg voor twee! Zijn warm hart werd door een ieder geprezen. Hij beminde mij zoo innig," voegde zij er vriendelijk bij, terwijl Herman hartstogtelijk haar hand vatte, „wij passen regt goed bij elkander." — „Hij beminde haar zoo innig, en liet zich toch met haar koele vriendschap te vreden stellen!" dacht Leonhard en

hij vroeg zich toen af, of hij dan Elfriede inderdaad bemind had. Hij moest verscheidene wandelingen maken, eer hij tot het besluit kwam, dat dit toch eighenlijk het geval niet geweest was. Toevallig bragten al die wandelingen hem immer voorbij de woning van den Overste. Hij begon een bezoek bij dezen af te leggen, en met een levendig genoegen merkte hij op, hoe opregt en verheugd Franciska hem altoos verwelkomde. Hoe vaker hij met haar in gezelschap was, hoe warmer zijn hart voor haar begon te kloppen. Hij verzocht haar, hem het onbillijk oordeel te vergeven, dat hij voorbarig over haar gevelde had — en zij vergaf het hem gaarne, zoowel als zijn luisteren bij het zomerhuisje.

Mogt zij al eenige zwakheden en gebreken hebben, somtijds eenigszins onbezonnen te werk gaan, was zij nog juist geen huishennetje in de ware beteekenis des woords, — zij had toch een teeder liefdevol hart, was inderdaad een goed, onbedorven en voor anderen zeer zorgvuldig kind, zooals mevrouw Morstein gezegd had, en zij gaf zich alle moeite van de wereld, om bij benadering even volmaakt te worden als Elfriede.

Toen Herman volkomen hersteld was en de Overste er van sprak Treuberg met Franciska weder te verlaten, om met het jonge paar naar diens woonplaats te verhuizen, zag de vrederegter in, dat hij buiten den zonneschijn van Franciska's oogen niet leven kon, dat hij haar beminde, zoo als hij Elfriede nooit bemind had, en dat zij met haar warm, liefderijk hart even goed eene voorbeeldige echtgenoot kon worden en zonder eenigen twijfel zijne „betere helft” zou zijn.

Nog eer zij Treuberg verliet, verloofde hij zich met haar. Hij werd kort daarna naar de hoofdstad verplaatst en daar werd spoedig daarop bruiloft gehouden. Over ieder berigt dat te Treuberg ontvangen werd, volgens hetwelk het jonge paar uitstekend gelukkig leefde, schudden de dames het hoofd. Eene vrouw, die tooneelspeelster geweest was, die koken noch naaijen kon en een toonbeeld was van coquetterie — kon onmogelijk haar man gelukkig maken.

MAANDELIJKSCH KOUT.

Door Mr. K. VAN VALCKENBURGH.

II.

Neem een *idée* — een *nieuw* gewrocht van uw tot *genie* ontgloeid *vernuft*; drijf er een tintelenden stroom van *gevoel* doorheen; stoffeer het met zorgelijk verzamelde *waarnemingen* der natuur, uitingen van het *leven*, fijne trekken van *humor* of *verheven ernst*; verlicht het met een straal van boven (van het *oneindige*, uit dat hoekjen van uw hart, waar de vragen *van waar?* en *waarheen?* behandeld worden); schilder een en ander met *zorg*, met *inspanning*, met *geweten*. Als dat alles *zuiver* en *vlot*, zonder vermoeidheid, met groote *liefde* wordt afge maakt, zult gij een uitmuntend kunstwerk aan de liefhebbers kunnen opdisschen!

Recept van PAUWELS FOREESTIER (Dietsche Warande, 1866).

O, Ik weet het wel, *enfants terribles* zijn zelden geliefkoosde wezens, doch nergens worden zij zoo iinnig, zoo van ganser harte verfoeid en verafschuwd als ten onzent. Men haat ze er met onbluschbaren haat, en er zijn er, die zelfs hun dierbaar kiesrecht zouden ten offer brengen, om verlost te raken van dat brutaal gespuis, hetwelk in alles den neus steekt, en, op den koop toe, door een „valsche air” van onpartijdigheid, de goê gemeente om den tuin tracht te leiden. Waar dienen die ellendelingen toe? Wat nut hebben zij? Zoo lang heeft men het zonder hen gesteld. Onze vaderen hebben, zelfs beter dan thans, hunne koetjes op het drooge gebracht — ik vraag u, meneer, wat wil dat volk toch? Wat reden van bestaan wendt het toch eigenlijk voor?

Mijn lieve luidjens, wat ik u bidden mag, maak u vooral niet boos. Zoo'n *enfant terrible* — niet zelden een *enfant perdu*, niet waar? — is óók noodig; soms, hoe ongerijmd het u klinke, noodiger dan gij zelf. Gij en uws gelijken hoopt dagelijks, bij uw sloven en wroeten, bij uw tasten

en schrapen, zoovele en zoo morsige stofdeelen op, dat de stal van Augias nog maar een zeer flauw model is, om er uwe brave maatschappij naar te contereiten. Nu zijn wij, *enfants terribles*, wel geen Herculeessen, volstrekt niet; doch — wij stammen althans in kromme lijn van hen af. En even nu als wijlen de halfgod, onze stamvader, de *kracht* bezat, zoo gevoelen wij den *lust*, om den drek en de onreinheden, die u aan alle zijden beklemmen en versperren, op te ruimen. Begrijpt gij? Gij behoeft u dus volstrekt niet op te blazen: uwe lieve wangetjens zijn reeds bol en blozend genoeg. Gij behoeft ook niet zoo luid en zoo hevig te krijten: ik besef zeer wel, dat de operatie u geen genoegen doet, ook al geschiedt zij met de beste bedoelingen. Blijft zoet en bedaard, mijn lieve luidjens, en laat den bezem en de dweil vroolijk om uw beenen zwieren. Slaan de golfjens ook al eens om uw hooggehakte laarsjens: geen nood! Het *chevreau* kan er best tegen: het heeft, even als uw respectieve zieltjens, de staalkuur doorgemaakt.

Ziet! Met tranen in de oogen heb ik vernomen, dat er onder ulieden zijn, die klagen over 't klappen van de zweep, en hun diep leedwezen niet konden verhelen over het verloren schaap, dat nu maandelijks zal gaan kouten. En daarom, dierbare vrienden, geef ik u op mijne beurt het advies van kalmte in bedenking. Zoo gij daarmee, wat schier niet denkbaar is, u niet voldaan toont; welnu — verspil dan vóór als na uwe liefdadigheid aan Chineezers en Tartaren — verberg uw vrome oogjens voortdurend achter 't masker des geloofs, en — leer u aan de zaligheid der kastijding gewennen; want waarlijk, het is zoo goed voor uwe onsterfelijke ziel. En — dat bevrijdt ons van alle verdere redenering — ge ontsnapt er *tóch* niet aan!

In mijn eersten kout beloofde ik u, de schilderkunst eens onder handen te nemen, en met eene mengeling van droefheid en genot tijd ik aan die taak. Want gij moet weten, dat ik de stoutheid heb gehad, u ter wille, mijn stille kluis op Gelders heuvelklingen te verlaten, om, vrij onzacht in de armen van den stoomgod gewiegeld, naar Neerlands hoofdstad te sporen. Even als mijn vriend Alexander heb ik de schilderkunst hartstochtelijk lief. Eens, in mijne jeugd (dát is al een zeer oude geschiedenis, zult gij zeggen!) aspi-

reerde ik zelfs naar den titel van artist. Ik werkte en zwoegde, misschien juist niet naar de beste methode, maar enfin, ik werkte toch; ik ontving velerhande lessen en vermaningen, bracht eene maand of zes in een atelier door, en — exposeerde, met de brutaliteit van een Westphaalsche eend, een „allerliefst” tafereeltje. Zoo vleide ik mij althans, en Alexander, onze geestige schetsteekenaar, was van hetzelfde gevoelen. Doch, *o ihr zürnenden Götter!* De ondeugende kritiek sleepte het kind mijner droomen door het slijk; het publiek koos de zijde der kritiek; mijn goede vader joeg mij met Spaansch riet naar de academie; in wanhoop brak ik den „gestierden” degen over de knie, en sinds gaat het mij als den recensent van het *Handelsblad*: ik heb de kunst wel lief, ik zie zelfs vrij scherp, vooral de gebreken, maar... voor het overige leef ik bij de acten en *kij* bij de stenografie.

Nauw hadden dan de couranten mij de tijding gebracht, dat *Arti* op nieuw eene tentoonstelling had geopend, of mijn besluit was even snel gerijpt als mijn valies gepakt. *Heraus, heraus, in die stürmenden Welt!* Als een andere lazarene klonk het vroolijk in mijne ziel: „*Arti* zien, en sterven!” En ik kwam, ik zag, en was — teleurgesteld. Neen, dát had ik niet verwacht. Ziet gij, zulk een speculatiegeest had ik *Arti* niet toegetrouwd! Is dat een expositie, een fatsoenlijke, oud-Hollandsche expositie? Wat moet de vreemdeling wel van ons denken, wanneer hij zulk eene povere, onbeduidende verzameling, uitgestald in de beide kunstzalen eener maatschappij, die zulk een roemrijken naam draagt, den onverdienden blaam van „tentoonstelling” naar het hoofd hoort werpen? Wezenlijk, Johan Gram heeft veel op zijn geweten, dat hij voor een dergelijk misgeboorte eene lans dorst breken. Ook dát gelooft gij weer niet? Welnu, laat ik u aantoonen, waarop mijn afkeurend oordeel berust; vergun mij u, in de bekende nederigheid mijns harten, ettelijke motieven te geven.

Even als steeds ziet de *catalogus* er fraai en welgevuld uit. Onder de 270 nummers, welke hij vermeldt, komen goede — wilt gij 't? — schitterende namen voor. Enkele nieuwen geven zelfs meer dan men verwachtte. Doch: oprecht gezegd, de groote meerderheid staat beneden het niveau van het middelmatige. Ik laat de schetsen en *croquis* voor een oogenblik rusten. Waar men zóó iets geëxposeerd ziet,

stelt men zijne eischen wel hoog, doch ze dragen een anderen tint. Wat mij echter bitter is tegengevallen, meneer, dat zijn de aquarellen, de afgewerkte teekeningen en niet het minst de gravures. Daaronder vindt men er, welke ik met verbazing heb ontmoet: zóó onbeduidend, zóó primitief had ik mij den Nederlandschen kunstenaar niet voorgesteld. Zeker! Eerbiedig ontbloot ik het hoofd voor Ch. Rochussen. Maar 't geen schande, dat men hem, den onnavolgbaren meester, den grilligen teekenaar, den kwistigen millioenair, die typen, beelden en compositiën bij duizenden schept, en wiens adelaarsoog kleuren en lijnen uit de vlucht schijnt te grijpen — dat men hem, den prins onzer schilders, naast brekebeenen stelt, die „het vak” ontsieren? Is het geen schande, ik vraag het u, dat een man als Bosboom zoo'n kleinhoofd, langbeenig, dikvoetig *Peter de Groot*e durft ten toon stellen, zondigend en indruisend tegen de aller-eerste regelen, zelfs van het teekenen? Dat Alex. Wüst een zoo goedgevestigde reputatie met beide handen afbreekt? Dat Joh. Hilverdink — een *Weltmann* nb., die blijkbaar zoo vele en veelklankige snaren op zijn boog telt — den gloed der poëzie, welke hem bezielt, met vervelende eentonigheid altijd op nieuw wijdt aan dezelfde vlakke zeegezichten, dezelfde gesuikerde rotsstranden, dezelfde vage op- en ondergaande zonnen, hetzelfde wegvloeiend purper of smeltende uchtendblauw, dat wij nu reeds sinds jaren uit het hoofd kennen? Zeker! Ik bewonder Mesdag in zijne forsche, aangrijpende realiteit. Zóó is de zee in hare schoonste, verkwikkelijkste oogenblikken. Dien tint, dat leven, die frissche, eeuwig-ruischende beweeglijkheid treft ons oog op hare golven. Dát is een meesterhand: flink, stout, zeker, zonder scheepjens of masten: alleen de zee, dieptreffend door haar eigen reusachtige majesteit. Maar — weet Rust ons waarlijk niets beters, niets nieuwers, niets pittigers te geven, dan die glansend-gladde, fluweelzachte stilwaters, die gelikte aquarelletjes, waarop ieder onderdeel van zorg en studie getuigt, doch waarvan het geheel geen anderen indruk achterlaat dan geeuwende onverschilligheid? En wat is er van te Gempt, den gespierden, den kloeken te Gempt geworden? Vergelijk zijne meesterstukken, zijn *Hondenadres*, zijn *Mazeppa* en zoovele anderen met zijne nieuwste producten!

Of beter, doe het niet. Want zoo gij liefde voor de kunst hebt, treft u de vergelijking in het hart. Hebt gij die katten, die honden en hazen op dat artistieke doek met schitterend oog aanschouwd? Och, bid ik u, ga dan heen: sla het oog niet op; vermijd dien afschuwelijken witten paardenkop, dat akelig uithangbord, luidklagend over het vergankelijke der aardsche grootheid; wend het hoofd af van die koe en dien hond, die niets gemeen hebben met Potter's stier of met den St. Bernardshond van den zelfden meester. En wanneer gij dan steelsgewijze een afscheidsblik in 't rond slaat, en het dwalend oog laat weiden over die bonte mengeling van aanleg en opvatting, ik wed, dat gij bovenal getroffen wordt door ééne opmerking, die zich telkens met nieuwe klem aan u opdringt. Eene treurige opmerking, het mag zijn, doch daarom niet minder juist: het totaal gebrek aan oorspronkelijkheid, het terughuiveren voor elke breede, gloeiende compositie, en, als het noodlottig uitvloeisel van dat gebrek, de eindelooze reproductie van hetzelfde matte denkbeeld, de eeuwige variatiën op hetzelfde thema. Niets nieuws, niets indrukwekkend-oorspronkelijks. Alles laag langs den grond, koud en vormelijk, conventioneel tot in de noppen. Eene eindelooze afwisseling zonder verscheidenheid, eene terugstootende „natuur-trouw", alleen te hooi en te gras, schoorvoetend en onzeker, met een vonkje idealisme getooid. Hebben onze schilders eens het een of ander denkbeeld uitgewerkt, een idéé, dat niet onaardig is, dat „bewonderaars" en koopers heeft gevonden, dan reproduceeren en variëeren zij 't met een taaiheid en een geduld, eener betere zaak waardig. Dan vindt gij het overal, in alle afmetingen, op alle markten terug. Dan schijnt in jaren hun oog voor al het overige gesloten, hunne studie door geen ernstiger onderwerp te boeien. Helaas, reeds in *dat* treurig verschijnsel ligt een kiem van ontbinding. Doch niet in *dát alleen*. Niet ten onrechte klaagt men, dat de artist in onze beperkte, kleingeestige maatschappij niet vrij staat in zijne keus. De mode, de gril van 't oogenblik schrijven hem regelen voor, die zijn belang hem noodzaakt te volgen. De vraag is voor hem maar al te weinig wat waarlijk schoon is, wat inderdaad het enthousiasme der bewondering verdient. Steeds drukkender gaat zij over in deze formule: „welke genre in trek mag heeten en

derhalve te verkoopen valt?" Voegt men daarbij, als een algemeen karakteristiek onzer schilders, zeker gebrek aan zelfbewustzijn, aan levendigheid van conceptie en phantasie, een stijgend realisme, dat even als bij de ten Kate's voornamelijk spreekt uit *Farbensinn*, uit min of meer correcte teekening, doch elk bezielde compositie ontbeert, dan moet men het waarlijk betreuren, dat het klassieke land der beeldende kunsten zoo schrikbarend in beteekenis daalt.

Slechts enkele jeugdige artisten hebben zich ditmaal goed gehouden. De heer Broos b. v. verdient een compliment voor den scherp blik, waarmee hij ons volksleven waarneemt en een enkel maal weergeeft. 't Minst echter behaagde ons zijne *Muziek-phantasie*. Juist uit die anders niet onverdienstelijke schets blijkt het banale en weinig inventieve der Nederlandsche school. Het idee is oud; de tafereeltjes eveneens; er ontbreekt harmonie en frischheid in het geheel en vooral de muze der muziek is een uiterst alledaagsch persoontje. De *Communisten* van Anth. de Vries zijn iets beter. Doch zijne „Familie buiten” is afgrijselijk. Wij begrijpen waarlijk niet, hoe de commissie voor de expositie een dergelijke chromo-lithographische onmogelijkheid heeft kunnen toelaten. Ook Maria Vos en Weisenbruch hebben wij beter vertegenwoordigd gezien; terwijl wij vreezen, dat Bilders, met al de talenten, welke hem niet te betwisten zijn, den weg opgaat van Hilverdink. Hadden zijne voortbrengselen één sterksprekenden familietrek, als b. v. die van Ro-chussen, van Springer, van Bles of van v. Borselen, wij zouden dit slechts kunnen toejuichen. Uit dergelijken trek ademt u niet zelden de oorspronkelijke individualiteit des meesters tegen. Doch dát is het niet. Ook hier treffen wij een lust tot nivellatie, eene neiging, om zich binnen eens afgeperkten kring te blijven bewegen, die op toekomstige artisten — en er loopen er in onze dagen velen met hun embryo onder den arm — slechts ontzenuwend kan werken.

Bij de *dii minorum gentium* zullen wij ons slechts een oogenblik ophouden. Heeren als de Groot en Dekker, die zich zelven natuurlijk als „geniën” beschouwen, hebben — dát spreekt! — geene behoefte aan onze wenken, evenmin als het publiek van zijn kant aan hun arbeid. Ook de heer

Löwenstam zou wel doen, de *aqua-fortes* wat beter te bestudeeren, alvorens hij er ten toon stelt. Een land, dat zoo voortreffelijke overleveringen op het gebied der *aqua-forte* bezit, ziet met leede oogen dergelijke staaltjes als kunstwerken etaleeren.

Wanneer wij na dit alles nog even hebben aangestipt, dat Koelman, Sara Sartorius en Maschhaupt ons voorkomen eene betere plaats te hebben verdiend, en dat mej. Roozeboom zich in haar *druiven* evenmin heeft overtroffen als Stortenbeker in zijn repetitiën van *morgenstond* en *zonsondergang*, willen wij ons even in de koffiekamer neerzetten en, met een goed glas ouden Rijnlander voor ons, tusschen twee biljartqueus door, trachten te overpeinzen, waaraan o.i. het treurig, maar zeker niet onherstelbaar verval onze schilderkunst te wijten is.

In de eerste plaats schrijven wij het toe aan den weinigen ernstigen studielust, die de meesten onze jonge artisten beheerscht. Vroeger arbeidde men langer, en pronkte men minder vroeg met de eerste kleurtjes op zijne veeren. Zij, die de legenden onze oude school kennen, zullen ons dit niet betwisten. Reeds in 1835 wees van Lennep op het euvel, en toch — in stijgende mate merkt men het op. Vele jongelingen heb ik gekend, zegt de waardige aestheticus, die, met uitnemenden aanleg begaafd, flonkerende starren in de kunst hadden kunnen worden, waren zij niet te vroeg, door onverstandigen lof, door te snellen aftrek hunner eerstelingen, van het spoor geraakt. Wat waren hiervan de gevolgen? Dat zij zich volleerd waanden, of althans het noodeloos oordeelden zich verder te oefenen. Hun arbeid leverde hun immers reeds een „middel van bestaan.” Wat behoefden zij zich dan om verdere studiën te bekommeren? Ongelukkigen die, om het langs den weg gestrooide goud, den lauwerkrans versmaadden, die in het koor der kunst voor hen was opgehangen!

Neen! Wil men de kunst huldigen, gelijk zij gehuldigd behoort te worden, men poge niet slechts leerlingen daartoe op te leiden, gelijk men zulks voor een *handwerk*, voor eene *taal*, voor eene *wetenschap* zou doen. Neen! Men zorgte bij hen den zin aan te kweeken voor het goede en schoone, hen te vervullen met eerbied voor het edele hun-

ner roeping, hen op de kunst te wijzen als op iets heiligs, iets goddelijks, iets dat men niet dan met een rein hart, een gelouterden smaak, een warm gevoel genaken mag; hun in te prenten, dat de dienst, waarin zij zich begeven, een priesterschap is, welks waardigheid eene stellige roeping, een aanhoudenden ijver, een gestadigen arbeid vordert. Velen zullen, teruggeschrikt door het zwaarwichtige der plichten, welke men van hen vordert, voor de beproeving terugdeinzen. Geen nood! Te voortreffelijker zullen zij wezen, aan wie de wijding voor hun verheven ambt zal worden verstrekt.

Dikwijls wordt hiertegen aangevoerd, dat de weinige aanmoediging der kunst ter eene, en niet zelden de armoede van den jongen kunstenaar ter andere zijde hem dwingt den slechten weg op te gaan, vroegtijdig de studie te staken en zijn arbeid productief te maken. Het is waar: de ondervinding heeft het in enkele gevallen bewezen, en menigeen heeft de treurige gevolgen ondervonden, welke het gebrek aan *gepaste* aanmoediging te weeg brengt. Maar de flauwheid, de onverschilligheid of de wansmaak van het publiek rechtvaardigen den kunstenaar, die zijn arbeid tot eene bloote kostwinning verlaagt, niet geheel. Bestaat er bij hem werkelijk broodsgebrek, dan beklaag ik hem, maar vooral de kunst, en dan ware het beter om beider wille dat hij een ambacht bij de hand had genomen. Zelden echter zal de nood zóó nijpend zijn, dat het tentoonstellen en verkoopen van den kunstarbeid vereischt wordt om in het volstrekt-noodige te voorzien. Ik zou zoo menig aankomeling, die beweert in zoodanig geval te verkeeren, wel eens op zijn geweten willen afvragen, of hetgeen hij op zoodanige wijze verdient hem juist onmisbaar is om te leven; of het niet veeleer een lui en gemakkelijk leven is, dat hij er mee poogt te verkrijgen. De ware kunstenaar denkt niet om stoffelijke behoeften. Hij blijft niet te bed totdat de zon reeds hoog aan den hemel staat; hij bezoekt de plaatsen niet, aan vermaak of uitspanning gewijd. Met den dag is hij gerezen en hij werkt tot den avond, zonder zich den tijd te gunnen, om eene bete broods, een teug waters te gebruiken. Maar daarvoor is hem ook later de onverwelkbare lauwer toegelegd, als het loon van zijn rusteloozen

ijver. Wie werkt en werken blijft moge benauwde en pijnlijke uren te doorworstelen hebben, hij heeft voor geen gebrek te vreezen. Daarbij: is het alleen de kunstenaar, die in dat geval verkeert? Kunnen wij geene later beroemde rechtsgeleerden, geen vermaarde geneesheeren noemen, die mede, in den aanvang, met armoede worstelden? Maar zij arbeidden vlijtig door, en later werden eer en schatten hun deel.

De kans tot opleiding, die vroeger maar al te zeer ontbrak, is thans voor allen geopend. Lang moge eene gebrekkegige academie van beeldende kunsten die opleiding slechts in schijn hebben verzekerd, wij mogen aannemen, dat de periode, die wij thans intreden, iets beters belooft. In strijd met Thorbecke's nooitgestaafd machtwoord, heeft een leerling uit diens verouderde school, na langen, bangen strijd, eene eerste concessie gedaan, om de pecuniaire staatszorg, „zoo ruim” der wetenschap tot steun, ook aan de kunst niet te onthouden. Aan het initiatief van den heer Fock hebben wij het te danken, dat de thans opgetreden staatsman voor een *fait accompli* staat, en niet heeft kunnen verwezenlijken het verwerpelijk denkbeeld, om de opleiding der jeugdige kunstenaars toe te vertrouwen aan de polytechnische school te Delft. Het is waar, de minister Fock is er niet dan aarzelend toe overgegaan, de universiteit in het leven te roepen, en velerlei met het bloote lekenoog zichtbare gebreken kleven haar nog aan. Het is waar, dat menig keus van een minimum aan doorzicht; dat misschien de geheele organisatie van gemis aan smaak getuigt. Doch dat zijn, uit het wezen der zaak, verschijnselen van voorbijgaanden aard. De instelling bestaat, en met aller krachtig samenwerken belooft zij veel voor de toekomstige ontwikkeling. Meer dan f 20,000 besteedt het rijk jaarlijks aan haar onderhoud; een schat van kostbare modellen is in de oude lokalen voorhanden, en ofschoon sommige publicisten ontzachelijk veel kwaads van den heer de Poorter hebben verhaald, gelooven wij niet te bout te spreken, wanneer wij hem als een bekwaam, zelfstandig-oordeelend directeur beschouwen, die door eene hooge mate van theoretische ontwikkeling, van beproefde kunstkennis en van uitnemende schranderheid zeker gebrek aan practische vaardigheid ruim-

schoots opweegt. Met zulk een directeur komt men een slecht jaar te boven, en ook de professoren zullen, onder *zijne* leiding, wel in ervaring toenemen. De gelegenheid om zich te bekwamen is dus *dáár*. Er behoort alleen moed, lust en wilskracht toe. Een weinig opoffering van voorbarige eerzucht, wat minder streven naar geld, wat meer ware liefde voor de kunst, en over tien jaren kan de Nederlandsche school weer schitteren met den ouden gloed en de oude sprekende kleuren.

Eene tweede oorzaak, waaraan ik het oogenblikkelijk verval toeschrijf, is de dalende kunstzin, niet alleen bij de „heffe” des volks, maar zelfs onder die standen, welke, hoe zelfzuchtig ook van aart, in vroeger dagen den artist steunden door flinken arbeid en onbekrompen belooningen. Ook *dat* heeft opgehouden. Ook *hier* zijn koelheid en verslapping getreden in de plaats van, zij het slechts affabele, vereering, van ruime, opwekkende offers. Wel legt nog menig heerschap „kabinetten” aan; wel wordt er nu en dan een plafond of een zijwand beschilderd, in stede van behangen. Doch wat heeft dit te beteekenen, bij vorige toestanden vergeleken? Wie zou in *onze* dagen nog geneigd zijn, doeken als de *Nachtwacht*, de *Staalmeesters*, den *Schuttersmaaltijd*, de *Afneming van het Kruis* en zoovele heerlijke regenten-stukken, zoo niet te waardeeren, dan toch aan te koopen? Neen, wat tegenwoordig in den smaak valt, moet vooral klein en *niedlich* zijn. Een lief tintje, een geestig poppetje, een breeden, fraaigepolijsten rand — *probatum est*. Meer is overdaad. Kracht en genialiteit zijn contrabande geworden. Hij, die zijn talent bezondigt aan voortbrengselen, waaruit iets meer dan alledaagsche qualiteit spreekt, dient, op zijn minst genomen, al een zeer vermogend man te zijn. Anders loopt hij gevaar, het lot van Multatuli te deelen en fatsoenlijk te verhongeren. Gehuicheld of niet, de *neiging* openbaarde zich in vroeger eeuwen, iets goeds, iets grootsch te scheppen, en hen, die daaraan hun leven wijdden, ook al vroegen onze patriciërs hen niet aan hunne tafel, al vermeden zij zelfs zorgvuldig in het publiek hunne conversatie, voor broodsgebrek te vrijwaren. Vraag het onzen tegenwoordigen kunstenaars eens, of zij hetzelfde kunnen getuigen! Regenten-stukken, bijbelsche en krijgstooneelen zijn uit de

mode, en waar een zeldzaam liefhebber van „antiquiteiten” zijne wanden met „geverfd zeildoek” wenschte te behangen, och, daar roept hij even een Fransch of Belgisch decorateur te hulp, en in drie weken is zijn huis, van den zolder tot den kelder, *in optima forma* „beklad.” Enkele liefhebbers van den goeden stempel, lieden die blijkbaar tot een antiluviansch tijdperk behooren, mogen er anders over oordeelen en eene beurs met geld over hebben voor brillante stukken; de groote hoop vraagt „printjes,” en niets dan dat. Vandaar de verbazende bloei, waarin de lithographie zich verheugt; vandaar ook het uitsterven onzer eens zoo bloeiende graveerschool. Natuurlijk! De wanstaltige dwergen der negentiende eeuw sidderen bij de bloote gedachte aan al wat hun Goliath voor oogen roept.

Mijn derde grief is de zonderlinge wijze; waarop in Nederland, van officiële zijde, wordt te werk gegaan met officiële aanmoediging. Ik heb grooten eerbied voor den koning. Al ontveins ik mij niet, dat er een stroom republikeinsch bloed door mijne aderen gudst, ik ben een onderdanig en gehoorzaam onderdaan, die zijne lusten en lasten zich gaarne laat welgevallen; en ook de wet, die het koningschap huldigt, is mij daarom lief. Moeilijk echter kan ik mijn wrevel onderdrukken, als ik zie, hoe bar ten hove met de kunst wordt omgesprongen. Langen tijd scheen daar de leus: elk aankomend talent met onverschilligheid te martelen en alleen gekroonde meesters den prijs te reiken. De noodlottige werking der prijsvragen is bekend. Wat Pruys v. d. Hoeven er in zijn *Academieleven* tegen aanvoert, is maar een deel der gebreken. En behalve deze prijsvragen geschiedde er letterlijk niets. Ik heb jonge, later uitmuntende geleerden en kunstenaars gekend, die zich om eene geringe ondersteuning, een renteloos voorschot, wendden, zelfs tot onze geachte en geëerbiedigde koningin, niet om in hun onderhoud te voorzien, neen, om hunne studiën te voltooien, het een of ander grootsch werk tot stand te brengen, of wel eene noodzakelijke reis te aanvaarden. Het heugt mij niet, dat ooit iemand eenig antwoord ontving. Hoffelijk indifferentisme! Zulk een voorschot zou dan ook niet uitgetrompet zijn geworden. De couranten waren er niet vol van geweest. Er ontbrak dus elke prikkel om *aan te*

moedigen. Helaas, hadde dezelfde prikkel tot *afkeuring* ontbroken, toen het koninklijk ongenoegen harer majesteit den onhoeffelijken Huet uit *de Gids* verdreef! . . . Eindelijk scheen in dit opzicht eenige verbetering te komen. Reeds had de wet op de nieuwe academie eenige gevallen bepaald, waarin begaafde jonge kunstenaars op 'srijks kosten eene studiereis kunnen ondernemen. De koning deed een tweeden stap. Gedurende jaren schonk zijne majesteit, even als „hoogst-deszelfs” vader, eene subsidie van *f* 20,000 aan den Haagschen schouwburg, maar — *ça va sans dire!* — niet aan het *Nederlandsch* tooneel: aan de *Fransche* opera. Dit belette niet, dat de Haagsche opera, even als de Haagsche dagbladders, steeds meer in de war kwam en steeds minder beteekende. Eindelijk raakte zij zelfs met den gemeenteraad overhoop, en nu was het koninklijk geduld uitgeput. Zijne majesteit trok de subsidie in, deed daardoor afstand van „hoogst-deszelfs” sierlijke loge, en besteedde de uitgewonnen penningen „tot een *ander* nationaal doel.” Hij loofde ze nl. uit, ten einde jonge kunstenaars, schilders en musici, op te wekken in hun streven, en de eersten vooral in staat te stellen tot de vurig-gewenschte reizen. Dit dualistisch karakter trok al dadelijk de aandacht. *f* 20,000, verdeeld over schilders en toonkunstenaars, dat baat niet bijster veel! Maar — zoo 't *bestuur* dier fondsen, zoo de *keuze* der knapen slechts werd opgedragen aan talentvolle mannen! . . . Deze zouden dan wel weten te bewerken, dat het toch reeds rekbaar karakter nog iets ruimer werd genomen, en ook andere jongelieden van aanleg, graveurs en beeldhouwers b. v., *niet* willekeurig werden uitgesloten. Is die hoop vervuld? Integendeel. Haar is den bodem ingeslagen. Zij, wie 's konings keus tot richteren riep, trokken de lijnen zoo eng mogelijk. Schilders en toonkunstenaars, had de koning gezegd. En daarmee *basta*. Verder ging men niet. De bepalingen omtrent het toekennen en voortduren der subsidie waren nog bespottelijker. Reeds heeft de *Spectator* ze naar verdienste gehegeld, en wij hopen, dat de praktijk spoedig het onpaedagogische, het onhoudbare schier van zulke bepalingen zonneklaar zal doen blijken. Is des konings subsidie eene *opwekking* van *studielust*, dan moet de duivel der eierzucht zoolang mogelijk *verwijderd* gehouden, in

plaats van bij de hoornen *aangesleept* te worden. Dan moet de *kweekeling* zoo weinig mogelijk aan het scheppen van een kunstwerk denken. Te zien, zijn smaak te louteren, te teekenen en te schilderen, naar de antieken en de natuur, van den ochtend tot den avond in de weer te zijn om zijn gevoel te verruimen en zijn oog te oefenen — ziedaar zijne taak. Niet in de prille gezellen-jaren reeds door schijnschoone compositiën op de tentoonstellingen te schitteren. Dat is het werk van later tijd. Wat nu doet de commissie? Zij keert de verhouding om. Wil de artist in later jaren studeeren; zij heeft er niets tegen; maar — op straffe van de subsidie te verliezen, moet hij om de zoo- en zooveel maanden eene schilderij leveren, *waaruit zijne vorderingen blijken*. Nb! Zijne vorderingen, en dat om de drie of zes maanden! Is dat de weg om den jonkman kalmte en rust en liefde tot oefening te schenken? Beperkt men dusdoende niet de meest-noodzakelijke vrijheid, en neemt men niet met de ééne hand terug, wat men met de andere schenkt? Ja, kweekt men ook langs dien weg niet moedwillig aan, wat niet genoeg gelaakt en gekastijd kan worden, nl. *een al te vroegen triomf*, die altijd zeker uitloopt op schade en schande voor den ongelukkigen patient?

Zoo vindt men in 't programma een aantal bepalingen, die of nutteloos of bepaald verkeerd zijn. Schitterender dan ooit blijkt dan ook thans weder, hoe roekeloos en onbesuisd men ten onzent met de „officieële” aanmoediging omspringt, zelfs al neemt men nu eens goedgeloovig aan — iets waartoe niemand bij de wet gehouden is — dat de keuze zonder kuiperijen, bij meerderheid van stemmen, enkel en alleen *naar verdienste* geschiedt.

Er bestaat in de hoofdstad sedert jaren eene maatschappij, die zich weleer het lot des kunstenaars aantrok; hem een eenheidspunt vóór zijn leven en streven bood; hem zedelijk ophief, en zijn *stand* bij het volk in eere trachtte te brengen. Die maatschappij heeft een welgevestigden naam. Háár zegel stempelt den kunstenaar tot gangbare munt, en al wat fier is op liefde voor de kunst schaart zich met geestdrift onder hare banier. Zonder twijfel zal men zeggen, dat deze maatschappij als aangewezen was, om 's konings plan ten uitvoer te leggen. Aan welk adres kon de koning zich

beter wenden? Niet waar? En zie, zoo dacht ook de koning er over. Hij droeg haar, en niemand anders, het bestier op over het fonds, onder medewerking van haar „geliefkoosden” oud-voorzitter, den hr. Herman F. C. ten Kate, die tegenwoornig in de residentie woont en op 's konings vriendschap en vertrouwen mag bogen. Hadt ge dät wel gedacht? Hadt ge u wel kunnen voorstellen, dat de door ons gewraakte, letterlijk tegen de borst stootende bepalingen, in lijnrechten strijd met het karakter des kunstenaars, zouden uitgaan van het bestuur van *Arti et Amicitiae*? Neen, niet waar, dat hadt ge u niet kunnen voorstellen! Ik beken dan ook dat het mij, anders voor geen klein geruchtje vervaard, levendig heeft verrast.

Overigens, dunkt mij, had *Arti* de koninklijke toewijzing moeten *weigeren*. Algemeen toch is 't bekend, dat het tegenwoordig bestuur zijne taak beperkt acht tot het *stoffelijk* belang des kunstenaars, en met zijne opleiding en prestige zich liefst zoo weinig mogelijk afgeeft. „Daar strekt nu eenmaal de academie toe.” De tentoonstellingen zijn volgens dat bestuur een periodieke bazar om te *verkoopen*, en al wat de maatschappij aan winst afwerpt, hoort t'huis in de weduwen-kas. Ziedaar alles. Die iets hoogers in *Arti's* streven zoeken, geven zich over aan hallucinatiën. Maar — inderdaad, dan is de koninklijke boodschap aan een onjuist adres gekomen, en verkeerde zijne majesteit blijkbaar, even als wij, nog in den waan — waarin de geschiedenis van het genootschap trouwens de meesten had gebracht — dat *Arti* bovenal de ideale ontwikkeling der Nederlandsche kunst beoogt. Eene subsidie is *per se* wel iets zeer materiëls; doch omdat het een subsidie is tot *opleiding*, streeft zij naar het aankweeken van kennis en beschaving, en om iets dergelijks te beoordeelen, heeft men *niet* noodig bekwame administrateurs, maar eminente kunstenaars, die in ieder opzicht weten wat zij willen.

Na eene dergelijke inconsequentie kan het wel niet uitblijven, of *Arti* moet zich ruitelijk verklaren, opdat men wete wat men aan haar heeft. Of zij handhaaft haar louter stoffelijke opvatting, en dan zinkt zij af tot den trap eener liefdadige instelling, met societeits- en kunstzalen, enkel om de vliegen zooveel veiliger in haar spinneweb te lokken;

of wel, zij beantwoordt aan haar naam en hare traditiën, en treedt weer op als het ijverig middelpunt der kunst. In het eerste geval is haar werkkring afgeloopen; in het tweede opent zich voor haar eene nieuwe toekomst. In het eerste geval is zij onbevoegd, om van 's konings plannen kennis te nemen; in het tweede zal zij spoedig inzien, dat haar jongste programma eene ernstige revisie behoort te ondergaan. In *elk* geval zullen wij nauwlettend op hare handelingen blijven toezien. Het geldt hier te ernstige en te gewichtige belangen, om het ijdel spel van enkele „grooten mannen” den vrijen teugel te laten.

Dit, mijne kinderen, waren de overpeinzingen, waaraan ik mij, geflankeerd, eerst door twee, later door een steeds dichter mastbosch van biljartstaven, behagelijk in het groen fluweel der muursofa's gedoken, in de donkere koffiekamer had overgegeven. Eensklaps sprong ik verschrikt op. Ik voelde een dreunenden slag op den schouder, en opziende ontwaarde ik.... God in den hemel, is het mogelijk.... ontwaarde ik Alexander.

„Gij hier!” riep ik uit. „Gij, en ik heb u niet ontmoet. Maar dat vergeef ik mij nimmer.” — „Wees bedaard!” lachte Alexander. „Gij hebt het monopolie niet van kunstliefde. Reeds gisteren bezocht ik de zalen. Gij weet, ik ben sinds jaren buitenlid, en daar ik tot overmorgen hier blijf, wilde ik een dag overslaan, om morgen weer een vrijen indruk te ontvangen. Toevallig hoorde ik, dat gij over waart gekomen. Ik zocht en vond u. En nu vertrekken wij natuurlijk samen?” — „Dat spreekt. Dan wisselen we onze indrukken nog eens uit, alvorens ik mijne toornige ziel uitstort in mijn „Kout.” Helaas! Ik heb niet veel voortreffelijks gezien. Gij?” — „Gij vergist u, mijn jongen. Er is veel goeds en schoons, wanneer gij slechts ziet met onbevangen oog en niet aan allerhande bijzaken blijft hangen. Slechts één misslag betreurt ik.” — „En dat ware?” — „Dat de zalen zoo yl, zoo hol zijn. Gaarne had ik hier en daar een beeldje ontmoet. Dat vult en vroolijkt op, iets dat bij eene tentoonstelling van teekeningen meer dan wenschelijk ware.” — „Kom, kom,” sprak ik, mijn vriend onder den arm nemende. „Nu zijt gij onbillijk. Constante beeldjes worden vervelend, en op eene tentoonstelling van

schetsen komt waarlijk geen sculptuur te pas." — "Niet?" riep Alexander verbaasd. "Zoudt gij denken, dat beelden boetseerwerken, modellen en ontwerpen, er niet eveneens op hunne plaats zouden zijn geweest? Ik geloof dat gij schertst. Juist *hier* had zich de ongezochte gelegenheid opgedaan, om het publiek eens een blik te doen werpen in het atelier des beeldhouwers, dat zoo weinig gekend en geacht wordt. Ik begrijp wezenlijk niet, hoe dit aan de aandacht der commissie is ontsnapt."

Ik glimlachte. "Oude vriend," sprak ik, "wij maken het te druk. Onze kritiek gelijkt schier op ondankbaarheid. Met zoo weinig toejuiching, bij zoo engen arbeidskring, doen onze artisten waarlijk genoeg. In vroeger eeuwen..."

"Och wat," meesmulde Alexander. "Praat mij niet van vroeger eeuwen. Dat zweemt, in *uw* mond, naar ironie. En daarenboven, welke hulpmiddelen stonden Brouwer, Vos, Opgang, Quentijn Metsys, zelfs Rembrandt ten dienste? Heeft Emile Souvestre ons niet jaren geleden reeds schitterend aangetoond, met welke hinderpalen de *eerste* had te worstelen? Ga eens na! Op zekeren avond keerde Adriaan Brouwer in zijn éénig pak kleeven naar zijn huis te Amsterdam terug. Daar overvielen hem dieven. Gebruik makend van zijne dronkenschap, ontroofden zij hem al wat hij bezat. Den volgenden ochtend werd Brouwer naakt tot zijn hemd voor de deur zijner woning wakker. Onmiddellijk liet hij een nieuwe plunje ontbieden. Te vergeefs! Elk weigerde hem crediet. Toch wanhoopt Brouwer niet. Hij zoekt een hoop oud linnenn bijeen, laat er zich een pak uit vervaardigen en beschildert het met de rijkstgekleurde bloemen. Vervolgens gomt hij het, begeeft zich naar den schouwburg en neemt plaats te midden der toeschouwers. Iedereen is getroffen door de pracht van dat ongewoon costuum, en verscheidene dames laten hem zelfs vragen, waar hij zich die verwonderlijk schoone stof heeft weten te verschaffen. Brouwer neemt een spons, en in tegenwoordigheid der verbaasde menigte wast hij de bloemen weg, zoodat zijne sierlijke kleeding weer in oud, grof, smerig linnen verkeerde. En dat is niet alles. De volgende verhaalt ons meer. De bakker Jozef van Craesbeke, een vriend van Brouwer, was diens leerling geworden. Sinds

eenigen tijd had hij het zich in het hoofd gezet, dat zijne vrouw hem niet meer beminde. Op zekeren dag, terwijl zij gekscherend met Brouwer in diens werkplaats zat te praten, hoorde men eensklaps in het naburig vertrek onderdrukte snikken, een akelig gezucht, een kreet... „Goede God!” riep Brouwer. „Jozef zal de een of andere dwaasheid hebben uitgehaald.” Hij snelt toe, ijlings door de jonge vrouw gevolgd. Wat zien zij? Craesbeke, in het midden der kamer uitgestrekt, met eene mes in de hand, eene wonde in de borst en alles met bloed bemorst. Op dit gezicht barstte de arme vrouw in een vertwijfelend geschrei uit, klemde haar echtgenoot in de armen en overdekte hem met kussen en tranen. „Ik dacht, dat gij mij niet langer bemindet, en wilde sterven,” stamelde hij met zwakke stem.

„Jozef, Jozef, wat hebt gij gedaan?” weeklaagde de arme vrouw. „Hoe — ik zou u niet langer beminnen! o, Ik zal u niet overleven!” En toen zij met eene sombere beweging het mes wilde grijpen, sprong Craesbeke op. „Het is niet noodig,” sprak hij glimlachend, terwijl hij met den mouw de gapende wonde afveegde, welke hij zich op de borst had geschilderd: „ik zie dat gij eene brave gade zijt, en wil niet langer twijfelen aan uwe liefde.” Daarop keerde hij bedaard, of er niets gebeurd ware, aan zijn werk terug.

„Ziet gij, tot zulk eene hoogte, tot eene dergelijke misleiden- de bekwaamheid hadden onze schilders het gebracht in dagen van veel minder ijdel gezwets en hooghartige exclamatiën, bij ernstiger arbeid en degelijker inspanning. Ik hoor niet gaarne klagen over dien slechten geest der eeuw. Dat getuigt altijd van innerlijke zwakte en van eene kinderachtige moedeloosheid. Zulke klachten passen in den mond van lieden als da Costa. Ons, forscher zonen van een frisscher levensrichting, betamen ze niet. Wat men bazele, geloof mij, het genie vindt *altijd* en *overal* zijn weg. Men moge het tegendeel beweren, er *zijn* geen geniën, die onbekend en verborgen blijven, of wel — het zijn nooit geniën geweest!”

Alexander was warm geworden. Zijn sprekend oog fonkelde. En ik — in stil gepeins verzonken, tuurde ik ter aarde en zweeg.

Monferland, April 1871.

D I C H T S T U K J E S

OP EN VAN BALTHAZAR BEKKER, c. s.

Door Dr. A. DE JAGER.

De volgende stukjes zijn ontleend aan eene onder mij berustende verzameling van gedichten in handschrift, vervaardigd door Regnerus de Lover, in de zeventiende eeuw Doctor in de Geneeskunde te Amsterdam. Hij was de zoon van Agge Simons de Lover, in leven Raad der stad Sneek, en Aukje Stoffels Roukama. Overigens is mij van den Dichter alleen gebleken, dat hij driemaal is gehuwd geweest, de eerste maal met Maria de Vries, overleden te Amsterdam 4 Februarij 1687; de tweede maal met Rachel Wijna, overleden 9 Februarij 1695, en de derde maal met Geertruid van der Lip, den 28sten Februarij 1696. Blijkens de *Bibliografie van Balthazar Bekker*, door Dr. A. van der Linde ('s Gravenhage, 1869) bl. 53, vierde de beroemde vaderlandsche Geleerde den laatsten echt van zijnen vriend De Lover met een gedicht. De zuster van dezen, Neeltje de Lover, was gehuwd aan Mr. Laurens Schermer, den eersten Januarij 1693 tot de waardigheid van Burgemeester van Workum verheven. De dichtstukjes volgen in de orde en met de spelling van het handschrift. Wat men in de laatste als onregelmatig mocht opmerken, zal te wijten zijn aan des Dichters friesche afkomst. Bij de Van Harens neemt men hetzelfde waar.

I.

AAN DEN HR. BALTHAZAR BEKKER, MET AGT VAN MIJNE
GEDIGTEN, AAN HEM GESCHIKT.

Zie hier agt kinderen, die u tot doopheer wachten,
't Is zenuloos gebroedt, ay handeld ze wat zagt,
En zoek den naam niet ver, maar noemdt slegs een van agten
Rijm; 't is my dan goe munt, die Bekker gangbaar agt.

1871. II.

11

II.

OP DE UITLEGGING VAN DEN PROFEET DANIEL,
DOOR DOM. B. BEKKER, DOCTOR EN PREDIKANT TE AMSTERDAM.

De jonge spruit uit 's Konings stam,
Dien Balthasar ten roove nam,
Had, door Gods geest gedreven,
Dit boek gedootverft lang voorleên,
Voor Jooden, Grieken en Kaldeen,
Dog Bekker doet het leeven:
Dees Balthasar, die onvermoesidt
Ons Daniel geheel ontboeidt,
En stelt op vrije voeten:
Heb lof bij 't diegekozte volk,
Dat zulken godsgeleerden tolk
Mag voor Appollos groeten.

III.

GOEDE REYS AAN DEN HEER B. BEKKER, VAN HINNAMA TOT
JELSOM IN VRIESLANDT.

Zoo gaat gij, trouwe Voedsterheer,
Ons voor een wyl begeeven,
Om uit een innig hertsbegeer
Op Hinnama te leeven,
Op Hinnama, dat schoon gehucht,
Gemindt van zooveel Grooten,
In ruymmer en gezonder lucht,
Uit Hinkama gesprooten.
Ay, blijf niet lang, dat bidden wij,
Maar keer toch spoedig weder;
En zwaay hier onbeschrómdt en vrij
Uw godgewijde veder,
Tot nut van Gods verkooren volk
En afgedwaalde schaaren.
Keer weér, geagte hemeltolk;
Godt hoede u voor gevaaren,
Hij breng u met Veronica,
En uw twee lieve spruiten
Voorspoedig, welgemoedt en dra
Tot ons gezondt van buiten.

IV.

ANTWOORDT OP DE GOEDE REYZE MIJ EN DEN MIJNEN TOEGE-
WENSCHT DOOR DEN HR. R. DE LOVER, MED. DOCT.

Heb grooten dank, mijn trouwe Vriendt,
Voor zoo veel vriendschap onverdiendt,
Aan mij en aan de mijnen
Tot heden toe zoo trouw betoont.
't Zij van den Hemel u geloont,
Als God doet aan de zijnen.

Heb dank voor 't laatste afscheidsschrift,
Nog boven dien uit vriendschapsdrift
Ons op de reys gegeven,
Voor zulken wensch, uit zulken hert,
En die zoo ruim gemeeten werdt,
Hoe wordt dit eens weêr even?

Zoo Godt mij hier in stille rust
Genieten laat mijns herten lust
Om kristelijk te schrijven,
Al wat ik door zijn hulp vermag,
Dat ooit hierna het ligt bezag,
En dat het mag beklijven,

Hetgeene ik poog met alle kragt,
Zoo wordt uw wensch met een volbragt;
Maar blijft voor mij nog over,
Hoe ik met al mijn huisgezin
De schuld voldoen mag voor de min
En vriendschap van de Lover.

Dog, wat hier aan bij ons ontbreekt,
Daar zij den Hemel om gesmeekt,
Die storte zijnen zegen
Op u en 't zevenvoudig kroost,
Met voorspoedt, bijstandt, hulp en troost,
Als eenen milden regen.

*Dit wenscht UEd. dienstwillige
en bereidveerdige Dienaar en Vriendt,*

B. BEKKER,
S. T. D.

Op *Hinnama tot Hjollum*,
den $\frac{12}{22}$ van Bloeimaandt 1695.

V.

AAN MONS. JOAN HENDRIK BEKKER, OP ZIJNEN AANVANG TER
HOOGHE SCHOOLE TE FRANEKER, IN SEPT. 1693.

Zoo snelst Jan Hendrik, Bekkers kroost,
Des vaders hoop en moeders troost,
Om moedig heen te stappen
Naa 't koor der weetenschappen:
Zoo schoeidt de zoon op 's vaders leest,
Zoo spoeidt de zoon, door 's vaders geest
Genoopt en onbedwongen
Met schroomelooze sprongen,
En volgt het wis en veilig spoor
Met wanbetrouw van oog en oor,
Op duidelijk ervaaren
Der godgewijde blaaren.
Vaar voort, o Jongeling, sta schrap!
Word sterk in heilge weetenschap,
En volgt uw trouwen Vader
Allengskens na en nader.
Schrik voor geen naare dweeperij;
Uw Vader schoof die aan een zij,
En wel met regt en reden,
Schoon redenloos bestreden.
Rijs, rijs, o Zoon van Balthazar,
Gelijk een heldre morgenstar;
Uw doen bekljve in zeegen,
Door 's Vaders hulp verkreegen.
Schroom preekers haat, nog kerkgeschil,
Voeg u naar Gods en Ouders wil,
Zoo zult gij, zonder schroomen
Al 't quaadt te boven koomen.

VI.

AAN DEN EERWAARDEN HOOGGELEERDEN HEERE
JOAN HENDRIK BEKKER, PREDIKANT TE HYELSOM, OP ZIJN
HUWELIJK MET JUFFR. UNIA BAUCONIDES.

Dees *Unia*, Mijn Heer, zij u een *Unio*.
Dat's dierbaar als een paarl, in 't huysbewindt volvaardig;
En 't wettig nageslagt zij immer ook alzoo:
Dus wordt men door den tijd elkander lief en waardig.
Vivite concordés.

VII.

DANKHEBT AAN DOCT. B. BEKKER, VOOR ZIJNEN LOF OVER
MIJNE LIJKVERSEN, 1687.

Heer Bekker, dits te mild mijn traanenrijm gepreezen,
 'k Had 't uwe Eerwaardigheid slegs toegeschikt te leezen
 Om of er hier en daar in maat of woord iets stiet.
 Dit was, geleerde Man, mijn doel en anders niet.
 'k Ben egter dankbaar voor uw uitgesproken zegen:
 't Geen zulk een vriendt mij wenscht, agt ik alreë verkregen.

VIII.

OOTMOEDIG VERZOEK AAN DOCT. B. BEKKER, DEN 12 NOV. 1688.

Eerwaarde Heer,

Geparst, geprangt, vertreeden, hulpeloos
 Koom ik bedroeft mij werpen voor uw voeten;
 Uw voorspraak steun mij voor een korte poos,
 En wil mijn smert gansch gadeloos verzoeten.
 Ik wil en kan niet langer 't ongelijk
 Mij aangedaan verkroppen en verzetten.
 Ziet, moedeloosheid en traanen geeven blijk
 Van ramp, geleën gansch tegen reën en wetten.
 Hoor hier een weeuw verleegeu t' einde bot,
 Om wien de Nijdt en Geldzugt saamenspannen,
 Vol druk en angst vol jammeren tot Godt,
 T'wijl Momboiren haar handlen als tyrannen,
 In spijt van 't regt, gehandhaafd aan het Y,
 Tot hulp van zoo veel troostelooze vroomen.
 Wees met uw hulp op morgen aan haar zij',
 Om zoo den wil der boozen te betoemen.
 o Wakkre Man, die menigeen in noodt
 Staag bijspringt en geen moeite plagt te spaaren,
 Ach, dat het u voor ditmaal niet verdroot,
 Haar hertgequel den Regter te openbaaren;
 Heer Graafland is 't die morgen voorrang heeft,
 Om ons geding onzijdig aan te hooren;
 Zoo Godt door u een goeden uitslag geeft,
 O Balthazar, zoo schijnt haar vreugt gebooren.

IX.

OP 'T BOEK VAN DOCT. B. BEKKER, GENAAMDT:
De betooverde Weereld.

Wie ooit dit heerlijk boek van Bekker kooft te lezen,
Hoeft voor geen naare schim of spookerij te vreezen;
Wijl hij de tooverij, des duyvels konst en spook,
Door zijn gezonde leer verdwijnen doet in rook.

X.

AAN DE LOFZEGGERS VAN B. BEKKER.

Wat poogt gij digteren, Heer Bekkers lof te melden?
't Is niets; die Man is ver uw lofspraak boven 't hoofd.
Dies zwenkt uw pen, trekt meê aan 't knibbelen en schelden:
Hoe meer men Bekker laakt, hoe meer men Bekker loofdt.

XI.

PROEVE VAN BEKKERS BOEK.

De duyvel, duyvels boos, scheurdt Bekkers boek in flarden,
En smijt het plotslijk in zijn gloejende forneys,
Nieuwshierig of 't ook wel de vuurtoets uit kon harden;
En ziet 't houdt proef zelfs voor de tweede en derde reys.
Dies grijnst hij duldeloos en schreeuwt: Tsa Lettermannen,
Rein af *) met Man en boek, hier is mijn kraam in last.
Weet gij door mond of pen dees geessel niet te bannen?
Neen, roepen zij, 't is voor ons veel te harden quast.

XII.

AAN DO. GELLIUS OVER BEKKERS BOEK.

Hoe zeer de duyvel tiert en raast,
Heer Bekker is niet eens verbaast;
Want hij heeft al de Spookermannen †)
Met magt ter weereldt uitgebannen.

*) (*Rein af* zal hetzelfde zijn als *rein uit*, waarvan bij Plantijn de spreekwijze
„sints reynugt varen, adag. Aller au safran. Praecipitem abire, cedere bonis.”)

†) *Spookermannen*, een Vries woordt; op Hollands zegt men *Bullebakken*.

XIII.

ANTWOORDT VAN JUFFROUW VERONICA FULLENIA, AAN HAREN
EGTGENOOT B. BEKKER, DOOR MIJ BERLIMDT.

Uw vrouw Fullenia, die hier niet lang zal blijven,
Beantwoordt, Waarde Man, dus kortelijk uw schrijven.
Uw herssenkroost, nu tot mijn harte-kroost gemaakt,
Bij Letterliën geloofdt, bij leeken slegs gelaakt,
Kan mij, Godt zij getuig, te wonderlijk genoegen.
'k Wil daaglijks dan, mijn Lief, mijn beë bij d' uwe voegen,
Dat toch d' Almagtige, op wiens heerlijkheid gij oogt,
Door dit uw letterkind vereerd werde en verhoogt,
En 's duyvels heerschappij, dus lang gevest op droomen,
Gefnuykt werde en gedempt ten zielsteun aller vroomen.
Dies, Liefste, schrik toch niet; men doeme zoo men wil,
Ik droeg weleer met u gerustelijk en stil
Ons aangedrongen leed; hoe zoude ik nu bezwijken?
Neen, die Gods zaak bepleit, behoeft geen mensch te wijken.
Men deed mij menigwerf, 'k beken, dit heus vermaan,
(Een schrik te denken!) u 't herroepen aan te raân;
Doch geensins, Balthasar! Ik schrijf u nog op heden,
Het kan, het mag voor u nog mij niet zijn geleeden.
Gods glori hangt er aan; vier maar geen meerder bot,
't Is ver genoeg gevierdt, de rest beveel aan Godt.
Ik volge deezen brief ligt binnen weinig dagen,
Om u gevoegchelijk uw leed te helpen draagen.
Wat ons dan dagelijks bejeegendt vroeg en spa,
Zij Bekker welkom en zijn vrouw

FULLENIA.

Uit Franeker den 20 van
oogstmaand 1691.

(De brief, waarop dit antwoord slaat, is als opdracht geplaatst vóór het Eerste Deel van de *Betooverde Wereld*, en gedagteekend: „Amsterdam $\frac{6}{16}$ van Oogstmaand 1691”).

XIV.

GRAFSCHRIFT

VOOR DEN EERWAARDEN EN DOORGELEERDEN PETRUS SCHAAK,
OUDSTE PREDIKANT TE AMSTERDAM, 1708.

Hier ligt Heer Petrus Schaak begraven,
Die rijk in geestelijke gaven

Gods volk als Herder heeft gehoedt.
 Het Kristendom mag nooit vergeeten,
 Hoe zig die Leeraar heeft gekweeten
 Voor Godsdiens in een vrij gemoedt.

(Uit de geschriften, in Dr. van der Lindes *Biografie* onder n°. 142 tot 145 voorkomende, schijnt men te moeten opmaken, dat D^o. Petrus Schaak zich in zijne predikatiën niet ongunstig uitliet over de bekkeriaansche leeringen.)

Ten slotte dezer Bekkeriana geef ik eene kleine aanvulling van het meergenoemde werk van Dr. van der Linde. Zijne *Bibliografie* van onzen grooten Landgenoot is met zoo veel zorg bewerkt, dat ook het minste, wat men er toe kan bijdragen, waarde heeft. In eenen band met stukken, Bekker rakende, vind ik, behalve eenige, in de *Bibliografie* met juistheid vermeld, nog de volgende:

1. De Geestelyke Stryd, of een Gewapend-Christen, teegen de listige omleydinghe des Duyvels. Verstaanbaar verklaard, over de woorden Pauli; Ephes. 6: 11, 12 etc. Zyn de Blaaden Josuas. 't Amsterdam, by Andries van Damme, Boekverkooper, besyden de Beurs, 1699. (14 blzz. in quarto.)

2. Het woord *Sitna* verklaard, Gen. 26, vs. 21, met een Vertoog dat het woord *Satan* daarvan afkomstig is, waarby gevoegd word een Verklaaring over 2 Sam. 24, 1 en 1 Chron. 21, 1. Door A. W. S. K. Te Amsterdam, by Johannes Roman, Boekverkoper op de Lely-graft 1699. (13 blzz. in quarto.)

3. Aanleydinge, om klaar te kunnen uytvinden wanneer men in de H. Schriftuur van *Duyvel*, *Satan*, *Boose Geest*, etc. in ons Nederduyts leest; hoe het selve te verstaan zy. Waar achter volgt een korte verklaring over Matth. 8: 28—32. Daar verhaald word, hoe onsen Saligmaker in 't land der Gergazenen, twee van den Duyvel bezeetene, die uyt de Graven quamen, ontmoeteden, en wat deselve wedervaren zyn. t' Amsterdam, by Andries van Damme, Boekverkoper op 't Rokin, besyden de Beurs. 1698. (36 blzz. in quarto.) — Een tweeden druk hiervan, van 1700 en toegekend aan H. Bouman, vindt men vermeld bij Dr. van der Linde, onder n°. 81.

4. Eenvoudig Verhaal van de Proceduuren, gepleeght in de Waaterlandse Doopsgesinde Gemeentens tot Wormer en Jisp, over het doen ophouden van een haarer Leeraaren, in zijn Predikdienst, door een gepretendeert besluit genomen, op den 2. April 1698. van vier voorname Leeraars, namentlijk: Engel Arentsz. van Dorregeest, Dr. Harmaanus Schijn, Louweris Jansz. Louwen, Harmen Reyntjes, veroorzaakt door het zoogenaamde nieuw gevoelen der Geesten, Engelen ende Duyvelen, met de disputatien en voorvallen soo alse in deselve zyn geschiet, na waarheyd verhaalt door de zelve Leeraar, Jacob Banningh. t' Amsterdam, bij Andries van Damme, Boekverkoper by de Beurs. 1698. (44 blzz. in quarto.)

5. Aanmerkinge over de woorden van den Evangelist Lucas, beschreven in zijn H. Evangelium, Cap. 4: vs. 1—14, daar verhaalt word hoe den Saligmaker Jesus Christus is versogt van den Duyvel, en aangethoond wat voor een Duyvel deselve kan geweest zyn; alsmede, wat voor Engelen de Heere Jesus na de versoeking konnen gediend hebben. t' Amsterdam, by Robert Blokland, Boekverkooper op 't Rokkin by de Beurs. (47 blzz. in quarto.)

6. Cope van twee Brieven, waar in (in den eene door Mieuwes Meyndertsz. Bakker) getoont wort, hoe de Religie, alleen door die Heylsame en Christelijke weg des Geloofs, moet werden behouden: en hoe deselve geheel en al wert verlooren, als men alles na die te korte en swakke maatstok, van de natuurlijke Filosofi, of 't menschelijke vernuft, wil afmeetten. *Heeft Godt* enz. 1 Cor. 1. vers 21. In 't jaar 1694. (12 blzz. in 4to.)

In denzelfden band is bevat: „De Oorszaak van de Beweging der Wereld. Door D. S. J. Te Utrecht by Hermanus Hardenberg enz. 1699. (156 blzz. in quarto).” In rechtstreeksch verband schijnt dit werk niet tot de geschriften van Bekker te staan. Hij wordt alleen in de Voorreden vermeld op deze wijze: „dese proef van duursaamheit en outheit (der geschriften van Aristoteles) is geen vast bewijs der waarheit; want in dese onse dagen is de leere der Duyvelen, die also oud is als de schriften van Aristoteles, van een Godgeleerde selve betwist, en op sijne wijze bewesen een verdigtsel te zijn.”

Mijn exemplaar van de *Betoverde Weereld* is in de *Bibliografie* nauwkeurig vermeld onder n°. 24, met uitzondering dat het tot jaartal der uitgave 1739 voert, in plaats van 1786. Ik vermoed, dat dit laatste eene drukfout is.

OOM KAPTEIN.

Door J. VAN VOLLENHOVEN Jr.

I.

„Adam!” — „Tot uw dienst, kaptein!” — „Afnemen! — Zoo! breng mij nu mijn koffie en de courant.” — „Met verlof, kaptein, de krant is nog niet gekomen.” — „Wat! weder niet gekomen?” vroeg de kapitein en hij wierp de sigaar, die hij juist aansteken wilde, boos op de tafel. „Hoor eens, Adam, wanneer de krantenjongen komt, zeg jij, dat ik hem leeren zal... of liever, geef hem een kwartje en zeg dat hij in 't vervolg de krant bij tijds brengt.” — „Heel goed, kaptein.”

Adam had intusschen de tafel afgenomen, de koffie benevens een aschbakje en een luciferdoosje klaar gezet, en bleef nu in stijve, militaire houding bij de deur staan. Eerst nadat de kapitein hem door een wenk had te kennen gegeven, dat hij hem niet meer noodig had, verliet hij de kamer.

De kamer van kapitein Brester zag er uit als een echte soldaten- en- oudvrijerskamer. Ruim en licht, want er waren niet veel meubels, en de kleine gordijntjes voor de vensters schenen zich over hunne kortheid te schamen en zich zoo veel mogelijk voor aller blikken te verbergen. Tafelkleeden of stofdoeken waren er niet te vinden. Zijne nichten hadden hem daarvan meermalen voorzien, maar die „ongelukkige lappen” bleven hem altoos aan de knopen hangen of hij stak ze in plaats van een zakdoek in zijn zak, en dus waren ze naar de linnenkast verbannen. De

voorbeeldigste orde heerschte daarentegen in het geheele vertrek. Het groote portret van den Koning en verschillende afbeeldingen van veldslagen hingen in onberispelijke symetrie aan de wanden; de wapenen in de glazenkast schitterden in onbevleken glans en al het gereedschap op de schrijftafel stond als soldaten in rij en gelid geschaard.

Twee dingen slechts pasten niet volkomen in deze eenigszins stijve, militaire omgeving. Het eene was een bloementafel, die met de schoonste, uitmuntend verzorgde planten voor een der vensters stond, door hetwelk de winterzon zoo vriendelijk naar binnen scheen; — en het andere was de kapitein zelf. Wie hieruit nu echter zou willen opmaken, dat deze in zijn voorkomen niet evenzeer precies was als zijne omgeving, zou zich zeer vergissen. Neen, ook hier vond het critisch oog niets te berispen; maar de kleeding van den kapitein was geheel burgerlijk — een gemakkelijke grijze huisjas — en ook gelaat en houding droegen, in spijt van den snorbaard, die het eerste versierde, al te zeer den stempel van gemoedelijke zachtaardigheid, om militair genoemd te kunnen worden.

Frederik Brester was dan ook reeds sedert dertig jaren kapitein buiten dienst. Hij had als tweede en later als eerste luitenant den vrijheidsoorlog medegemaakt, en was daaruit terug gekeerd met den rang van kapitein, maar — zonder zijn regterarm. Deze was bij Waterloo gebleven. Vervolgens was hij in B. gaan wonen, waar hij nu sedert dertig jaren — men schreef thans anno 1845 — een stil oudvrijers leven leidde, in gezelschap van zijn trouwen Adam, een oud soldaat, die zijn kamerdienaar, kamermeisje en loopjongen in één persoon was.

Voor het overige was de kapitein niet zonder familie; ja, hij had zelfs twee familiën, eene kleine en eene groote. De eerste bestond uit zijne schoonzuster, de vrouw van zijn overleden stiefbroeder, en hare kinderen, die hij als zijne eigene beschouwde. De groote familie omvatte het geheele corps officieren van de stad en in het bijzonder de jongere leden daarvan, die hij met raad en daad op waarlijk vaderlijke wijze zijn bijstand verleende.

Zijn inkomen — de kapitein bezat behalve zijn pensioen een aardig vermogen — verdeelde hij in drie gedeelten.

Het pensioen had hij bestemd voor eene instelling tot ondersteuning van onbemiddelde officiersweduwen en weezen, en wel zoodanig, dat een derde gedeelte steeds bij het vaste fonds gevoegd werd, zoodat dit in de dertig jaren dat het bestond, reeds tot een belangrijk kapitaal was aangegroeid, waardoor er een voortdurend bestaan aan verzekerd was. Een ander gedeelte van zijn vermogen kwam langs verschillende wegen terecht bij zijne minder bemiddelde schoonzuster; en van hetgeen vervolgens voor hem zelven overschoot, gebruikte hij bij zijne eenvoudige levenswijze zoo weinig, dat hij jaarlijks nog een aardig sommetje voor zijne neven en nichten opsparen kon.

Dat de kapitein onder zulke omstandigheden zoowel bij zijne bloedverwanten, als bij het garnizoen in de stad in hooge eer stond, was niet te verwonderen, en zoowel in zijne kleine, als in de groote familie werd hij meestal slechts met den hartelijken titel: „Oom Kaptein” aangesproken.

Maar kwam de courant nog steeds niet?.... Daar lieten zich stemmen in den gang hooren; en ja, daar kwam Adam met het zoo gewenschte blad binnen. De kapitein wenkte hem heen te gaan, en wilde zich juist in zijne lievelingslectuur verdiepen, toen een kuch van zijn getrouwe hem te kennen gaf, dat deze nog iets op zijn hart had. „Wat is er, Adam?” — „Neem niet kwalijk, kapitein, maar er is iemand die u wenscht te spreken.” — „Gij weet wel, dat ik om dezen tijd niet gestoord worden wil! 't Zal wel weer een arme drommel zijn. Hij moet morgen terug komen.” — „Met verlof, kapitein, 't is ditmaal geen arme drommel.” — „Dat is het zelfde; zeg den man, dat hij morgen terugkomt.” — „Maar,” waagde Adam vol angst in te brengen, „wanneer het nu heelemaal geen man is?.... Ik meen....” — „Wat duivel!” riep thans de kapitein driftig uit, „ik heb thans belet, en wanneer gij de indringers niet weet buiten te houden, moet ik het wel zelf doen.”

Met die woorden stormde de vertoornde kapitein naar de deur en rukte ze open; maar — hij bleef verwonderd staan. Adam had gelijk gehad, dat hij het bevel van zijn heer niet volbrengen wilde, want voor de deur stond een bleek, bevend meisje.

De kapitein nu was volstrekt geen vrouwenhater, en een

vrouwelijk wezen was ook niet zulk eene buitengewone verschijning in zijne woning. Zijne schoonzuster en de nichtjss bezochten Oom vaak genoeg, en verzoeksters om pensioenen kwamen zoo dikwijls, dat de kapitein somtijds door zijne vrienden „het adresboek voor officiersweduwen” genoemd werd. Zulke bezoeksters lieten zich echter gewoonlijk aandienen als: Mevrouw de weduwe van kapitein, of van luitenant die of die; en daarom was de kapitein volstrekt niet voorbereid op het bezoek eener dame, en was hij even verlegen als het jonge meisje, dat met ter neergeslagen oogen voor hem stond.

Wie was zij? Hare kleeding was hoogst eenvoudig, bijna armoedig; maar van onder haar eenvoudig hoedje, kwam een wel niet zeer jeugdig, maar nog zeer aardig gezigtje te voorschijn, en in de geheele houding van het meisje was iets, dat aanstonds deed vermoeden, dat zij tot den beschaafden stand behoorde. Daar lag onze kapitein evenwel niets aan gelegen. Voornaam of gering was hem het zelfde; er stond eene vrouw voor hem, en wel eene vrouw, die hij door zijne hevigheid verschrikt had. Dat was hem eene vreeselijke gedachte en hij stamelde met een waar armezondaarsgezicht: „Vraag duizendmaal om verschooning, mejufvrouw! Kom binnen, als 't u belieft.”

De vreemde voldeed zwijgend aan deze uitnoodiging, en zei toen, zonder de oogen op te slaan: „Ik word door den linnenkooper Ströming gezonden. Gij hadt laten weten, dat de laatste manchetten niet pasten, en...” — „Och ja!” zoo viel haar de kapitein in de rede, terwijl hij zich voor het voorhoofd sloeg. „Dat ik ook over zulk een kleinigheid moest klagen! Maar waar is het? En waarom zendt de man dan niet een van zijn bedienden? Maar — neem niet kwalijk, jufvrouw — wilt gij niet plaats nemen? Ik begrijp nog niet wat mij de eer verschaft...” — „Ik werk voor mijnheer Ströming,” antwoordde het meisje zacht, „en hij heeft mij gezonden om... naauwkeurig de maat te nemen van uwe polsen!” — „Gij — de maat nemen van mijn pols?” vroeg de kapitein, terwijl hij een stap achteruit trad. „Neen, jufvrouw, dat kan ik niet toestaan. Ik zal mijnheer Ströming schrijven...” — „Och, mijnheer,” sprak het meisje thans met smeekende stem, en voor het eerst hief zij

een paar groote, donkere oogen tot hem op: „ik ben een arme werkdater... het is de eerste bestelling, die ik van mijnheer Ströming ontvang... en daar...” — „Nu, wanneer gij het dan volstrekt wilt,” zei de kapitein aarzelend, terwijl hij zijn regter kunstarm uitstreekte met eene vastberadenheid, alsof er sprake was van eene amputatie. „Deze is van anno vijftien, een dertigjarige; mijn eigene is een paar meimaanden ouder en daardoor wat magerder. Ik heb vergeten mijnheer Ströming daarop opmerkzaam te maken.” De naaister had intusschen de handschoenen uitgetrokken om de maat te nemen. Toen zij den kunstarm aanraakte, rilde zij even; hare vingers beefden nog, toen zij den levenden arm de maat nam. Zonderling, dat de zachte aanraking dezer levende hand den kapitein zoo wonderlijk ontroerde. Het was geen zachte hand; blank en fraaigevormd wel, maar ruw aan de toppen der vingers en hard in het plat — eene arbeidershand. En daarbij die fijne gelaatstrekken onder den groven hoed; die fraaie, donkere oogen... Maar de uitdrukking daarvan was treurig, ja kommervol; en er waren donkere randen omheen — als van waken en weenen!

De kapitein was zoo verdiept in dat gezigt en in die opmerkingen, dat hij er bijna van schrikte toen het meisje zacht zeide: „Dank u, het zal terstond in orde gebragt worden.” Daarop wendde zij zich naar de deur, die hij zich haastte voor haar te openen.

„Adam!” riep hij toen, zoodra zij de trap afgeklommen was, „spoedig, volg die dame, en ga hooren waar zij woont en wie zij is.”

Adam zag zijn heer verwonderd aan, maar na de insubordinatie van daar straks durfde hij er geen tweede wagen, en verliet het huis om het ontvangen bevel op te volgen. De kapitein ging weder op zijn sophà zitten, stak een frissche sigaar aan en nam de courant ter hand. Maar hij kon er zijne gedachten niet wel bij bepalen. Hij gevoelde nog de aanraking van die hand; dat bleeke gelaat, die groote, kommervolle oogen kwamen hem gedurig weder voor den geest. Wat herinnerden zij hem?...

Een ander bleek gelaat, dat reeds lang tot stof vergaan was; een paar andere groote, kommervolle oogen, die reeds

sedert lang het licht der zon niet meer aanschouwden. Anders was er geene gelijkenis! Een groote, trotsche gestalte, een schoon, koel gelaat, alleen beziel en glimlagchend voor hem: zijne moeder! Zij was de tweede vrouw van zijn vader geweest. De eerste, arm en van geringe afkomst, maar hartstogtelijk door haren echtgenoot bemind, was gestorven, nadat zij hem een zoon geschonken had. Toen hij eenige jaren later weder huwen wilde, koos de onbemiddelde ambtenaar een vermogend meisje van goeden huize. Maar zijn hart was aan zijn eerste vrouw gebleven, en toen hem vervolgens een tweede zoon, onze kapitein, geboren werd, zag hij in dezen slechts den erfgenaam der rijke vrouw, en hij achtte zich gerechtigd zijn moederloozen en armen zoon schadeloos te stellen door zijne geheele liefde; de andere zoon immers had eene moeder en geld.

Zoo stonden zij jaren lang tegen elkander over. Vader en zoon, moeder en zoon, niet vijandig, maar koel. En de schoone, jonge vrouw werd bleek en bleeker, en de groote oogen zagen steeds meer bezorgd op den zoon neder; de hand, die hem liefkoosde, werd doorschijnend en zwak; en toen de kleine Frederik twaalf jaren oud was, werden de kommervolle oogen voor altoos gesloten, en was er geene hand meer om hem te liefkozen.

Maar nog eenmaal hadden groote, schoone oogen vol liefde hem aangezien, en deze niet kommervol, maar vurig en stralend: nog eenmaal had eene vrouwenhand de zijne gedrukt — en deze niet zwak en uitgeteerd, maar zacht en jong. Zij had in zijne regterhand gelegen, naar hij gehoopt had voor altoos; maar toen werd zijn regterhand door den onverbiddelijken kogel weggerukt, en toen die andere hand, de zijne, zijn kunsthand aanraakte, beefde zij, zooals heden de hand der arme naaister.

Och dat was lang geleden!

„Wat drommel, wie is daar?” Een gedruisch had den kapitein uit zijne overdenkingen doen ontwaken. Adam stond, met een zeer onderdanig gezigt bij de deur, en had daar zeker reeds een poosje gestaan, voor hij liet hooren, dat hij er was. Zijn heer sprong op en vroeg, wat hij wilde?

„Met verlof, kaptein?” antwoordde hij, „ik breng slechts rapport over die juffer.” — „Juffer? welke juffer?” — „Wel, die juffer van straks, naar wier woning ik vragen moest.” — „Meent gij,” zei de kapitein, „omdat zij geen zijden kleederen draagt, dat zij minder is dan de groote dames op de promenade? Juffer! Maar, wat begrijpt gij daar ook van? Welnu, wat hebt gij gehoord?” — „Niet veel,” antwoordde de bode. „Zij heet Smid en woont met hare moeder in de Breedstraat N°. 17, tweede verdieping. Zij zijn eerst voor een paar weken hier gekomen en leven zeer stil; de slager denkt, dat hij niet rijk zal worden van zulke klanten.” — „Goed, ga maar heen.” — „Met verlof, kaptein, mevrouw Brester heeft laten vragen, of kaptein van avond ook kwam?” — „Van avond? och ja, 't is immers Woensdag? Zeker zal ik komen. En het is de derde December — ook iets bijzonders? Nu, 't komt er niet op aan; men kan een enkelen keer ook wel eens een extraatje nemen. Hoor eens hier, Adam,” zoo keerde hij zich tot dezen, „breng drie flesschen wijn naar mijne schoonzuster en bestel een taart bij den banketbakker. Mijne groete aan mevrouw en ik kom op den gewonen tijd. De luitenant zal denkelijk ook wel komen, en wanneer zij lust heeft nog iemand te vragen — jongelui natuurlijk — dan is 't mij goed.” — „Heel goed, kaptein.”

Adam ging heen, zonder zich over die boodschap te verwonderen. Zijn heer at jaren lang elken Woensdag avond bij zijne schoonzuster. Bij zulke gelegenheden geschiedde het onthaal voor zijne rekening, en hij had zich daarvoor het regt voorbehouden, den een of ander zijner vrienden mede te brengen. Wanneer op een Woensdag de verjaardag inviel van een door Duitschland gewonnen veldslag of het verjaarafeest van een zijner lievelingshelden — en hij had er velen — dan werd het eenvoudig maal door een extra-dessert gevolgd; een paar flesschen wijn, om op de gezondheid van den held te drinken! Van tijd tot tijd veroorloofde hij zich zulk eene kleine buitensporigheid ook zonder aanleiding, wanneer hem zoo iets inviel, zoo als heden; maar over het geheel gebeurde het maar zelden.

II.

Het was 's avonds zeven uur. In de woning van mevrouw Brester waren de gordijnen nedergelaten en het zag er daar binnen zeer gezellig uit. In de huiskamer was de tafel netjes gedekt, met een boompje van bloeiende maandrozen in het midden en twee groote lampen, een geschenk van den kaptein, daarnevens. Maar ook de grootere, zoogenaamde gezelschapskamer was verwarmd en verlicht; want oom had immers wijn en gebak gezonden, en daar behoorde de gezelschapskamer en de hanglamp bij. Ook had mevrouw een schoone muts opgezet, en Lilly, die de tafel gedekt en de rozen gebaald had, haastte zich thans naar de keuken, om te zien of alles gereed en goed toe bereid was.

Lilly was de oudste dochter van mevrouw Brester, maar zij was eene nog zeer jeugdige oudste dochter; pas achttien jaren oud, en daarbij zoo klein en fijn gevormd, dat men haar altoos voor jonger, bijna nog voor een kind hield. Het meisje ergerde zich daarover vaak genoeg; hare zuster Keetje, volle vijf jaar jonger dan zij, was niet veel kleiner, en Frits, de latijnsche jongen, zag met medelijden op haar neêr. Zij droeg de hoogste hakken, die in de stad te krijgen waren, en boven op haar hoofd een hooge vlecht; maar het hielp niets, klein was zij en bleef zij.

Toen Lilly in den gang verscheen, werd juist de voordeur geopend, 'en een officier, die haar eerbiedig groette, trad binnen. „Ik kom, naar het schijnt, te vroeg,” zei hij lagchend, „en de bedrijvige huishoudster kan mij nog niet gebruiken?” — „Ik! o, ik ben klaar — dadelijk ten minsten,” antwoordde het jonge meisje, „en mama is reeds in de voorkamer. Ga maar binnen als het u belieft.” De officier voldeed aan die uitnoodiging, terwijl Lilly zich in de keuken begaf om de laatste hand aan den maaltijd te leggen.

Adolf Küstrow, eerste luitenant bij het .... regiment huzaren, was geen vreemdeling in het huis van mevrouw Brester. Na den dood van haar man, had mevrouw een kleinere woning willen nemen; maar haar zwager haalde haar over in hare woning te blijven, en een paar kamers daarvan te verhuren. Zoo kwam het, dat luitenant Küstrow

sedert drie jaren de huisgenoot was van mevrouw Brester, die daardoor zelve goedkoopster woonde.

Zij hield er anders eigenlijk niet van, militairen bij zich aan huis te nemen; maar haar zwager had haar den tegenwoordigen huurder als zulk een bedaard en solied man aanbevolen, dat zij voor hem eene uitzondering gemaakt had. En inderdaad, Küstrow beantwoordde in die mate aan deze verwachting, dat hij weldra den naam van den stillen huurder kreeg. Hoe hij zijn koffer en andere benodigheden in huis gekregen had, was een geheim gebleven; niemand had er iets van gezien of gehoord. Dat hij een oppasser had, bemerkte men ook niet, daar deze, waarschijnlijk op bevel van den luitenant, steeds op de teenen rondsloop, en de kleederen van zijn heer in een afgelegen hoek van het huis uitklopte. Er waren volle veertien dagen verlopen, voor Frits, de latijnsche jongen, de ontdekking gedaan had, dat de luitenant een hond bezat; hij had dezen zeker het blaffen afgeleerd.

Daar de „stille huurder” voor het overige een zeer beschaafd en fatsoenlijk man was, van middelbare jaren, zooals Keetje meende, want hij zou wel nagenoeg dertig jaren zijn, — zoo werd hij weldra een zeer welkome gast bij de familie, en wanneer oom Kaptein kwam, mogt hij niet wegblijven.

Weldra was het kleine Woensdag-avondgezelschap bij elkander, dit maal nog vermeerderd met een vriend van Frits, een latijnschen jongen uit de hoogste klasse, die zeer vlijtig blokte en verzen maakte en de familie Brester dikwijls bezocht. Of deze bezoeken evenwel zijn vriend of de kleine Lilly, ofschoon zij eenige jaren ouder was, golden, was twijfelachtig. Hij maakte thans eene buiging, zoo links, als slechts een zestienjarige latijnsche jongen, die veel blokt en verzen maakt, het kan doen. Te gelijktijd verontschuldigde hij zijne zuster, die naar de comédie was en eerst later komen zou.

„Maar, zeg mij toch, oompie, wat is het van daag voor een feestdag?” vroeg Keetje; „want we hebben amandeltaart en wijn,” voegde zij er tot opheldering aan de gasten bij. — „Ja” zei Frits, „ik heb er ook al over nagedacht, wat er op den derden December gebeurd is. In den vrijheids-

oorlog werd om dezen tijd geen slag geleverd, en 't is ook de verjaardag niet van den ouden Frits." — „Frederik de Groote werd den 24sten Januari geboren," zei de latijnsche jonge uit de hoogste klasse, terwijl hij Lilly aanzag.

Oom trok verlegen aan zijn snorbaard; hij kon toch onmogelijk bekennen, dat zij het buitengewoon onthaal slechts aan een luim te danken hadden. „Ja, kinderen," zei hij, „wat er van daag te doen is kan ik nog niet zeggen. Het is een geheim — misschien hoort gij het later." — „Zeker! Een geheim?" vroeg Lilly, hem schalksch aanziende. „Och toe, oom, ik hou zoo veel van geheimen! Fluister 't mij heel zachtjes in het oor." Maar uit de eetkamer kwam de geur van het gebrad en de meid kwam zeggen, dat er opgedaan was. De kapitein gaf zijn schoonzuster den arm, om haar naar hare plaats te geleiden; Küstrow zag om naar Lilly, maar deze was reeds vooruit gegaan. Men ging zitten, de luitenant naast Lilly, de latijnsche jongen tegen haar over. Mevrouw Brester babbelde druk, en Lilly hielp haar zoo goed mogelijk; maar de regte levendigheid wilde niet komen. Küstrow zag er ernstig uit, en oom, anders de vrolijkste van allen, was zeer verstrooid.

„Gij moest ons eens wat vertellen, Oompie," zei Lilly, toen de taart en de wijn op tafel kwamen. „Iets uit uwe jeugd, van de militaire academie, of... — „Ja, een van uw grappen," viel Frits haar in de rede; „och toe, Oom Kapitein." — „Die gij reeds honderdmaal gehoord hebt," antwoordde oom. „Nee, liever vertel ik u iets anders, wat gij nog niet weet — uit mijn veldslag." — „Och ja, uit den vrijheidsoorlog," jubelden Frits en Keetje, „van den ouden Blücher, hoe hij u op den schouder klopte!" — „Dat zoudt gij des noods zelf wel kunnen vertellen," schertste oom. „Nee, het was vroeger. Het was in den Belgischen oorlog, anno 15, toen wij in de Rijnprovinciën lagen, van waar wij ons later aan het groote leger aansloten. Wij waren op marsch naar W.; de terugkomst van den gevreesden leeuw, zijn triumpf in Frankrijk lagen ons nog duchtig op de lever; bovendien was het, in weerwil van het nog vroege jaargetijde, zoo warm, dat de ransel ons vreeselijk zwaar viel. Eindelijk, na een marsch van acht uren, kwamen wij tegen den middag te W. aan; ieder

was blij, die met zijn inkwartierings-billet niet ver te loopen had. Het mijne bracht mij naar een buiten, twintig minuten van de stad af. De weg scheen mij wel een uur lang. Bindelijk kwam ik aan; 't was een mooi, groot huis met een tuin er achter; bloemen stonden voor de glazen. Ik zie ze nog; — er was een prachtige, bloeiende cactus bij, en een paar schitterende oogen zagen er doorheen." — "Nieuwsgierige kinderen?" vroeg Lilly. — "Men bracht mij in een aardig, koel kamertje," zoo vervolgde oom. "Men moet soldaat zijn om te weten, hoe heerlijk het is, na een marsch van acht uren in de hitte van de zon, in een nauwe, warme uniform, de nauwe laarzen uit te trekken en te rusten. Reeds trok ik mijne pantoffels aan, — wijde, koele pantoffels — de sophalokte mij zoo uitnoodigend aan.... daar werd geklopt! De groete van mevrouw, en of mijnheer de luitenant op zijn kamer eten of beneden wilde komen om te dineren." Ik zal zoo vrij zijn oogenblikkelijk te komen. Hoe ik er toe kwam, zoo iets te zeggen, weet ik niet; ik had het zoo niet gemeend. Maar wat zou ik doen? Ik had mijn vonnis uitgesproken. Ik zag smachtend naar de pantoffels en de sophal, en moest nu mijn gala-uniform uitpakken, die natuurlijk onder in den koffer lag, en mijne gezwollen voeten in verlakte laarsjes persen. O, die laarsjes!

Men had beneden bezoek, eene familie uit de stad; behalve deze waren er slechts mevrouw — zij was weduwe — en de gouverneur...." — "De gouverneur der nieuwsgierige kinderen?" vroeg Keetje. — "Ja, maar zij aten niet aan tafel; alleen de oudste dochter. Ik kon niet eten," zoo ging oom in gedachten voort. "Ik.... natuurlijk, de voeten deden mij zeer. Na den eten werd de koffie in den tuin gepresenteerd. De kinderen kwamen en speelden krijgertje, het geheele gezelschap, op de beide oude dames na, speelde krijgertje en ik — moest mede spelen, ten spijt van mijne laarsjes! Vervolgens stelde mevrouw voor eens naar den vijver naar de zwanen te gaan zien. En iedereen ging en ik moest, alweêr in spijt van mijne laarsjes, mede gaan. En toen wij 's avonds terug kwamen, meende mevrouw, dat de jongelui wel eens zouden willen dansen, en de gouverneur zette zich aan de piano, en ik moest meê dansen

in mijne laarsjes!" — "Och," zei Keetje lagchend, "ik had Oom Kaptein wel eens willen zien dansen! En met wie, Oom? zeker met de oudste dochter?"

Oom antwoordde niet. Na een poosje zei hij langzaam: "Het was in April. Twee maanden later was ik verminkt." Allen zwegen getroffen na die woorden; men was aan zulke uitboezemingen van oom niet gewoon. Er werd geklopt en de nog afwezige gast, de zuster van den latijnschen jongen, kwam binnen. Hare komst was dubbel welkom, daar de gedrukte stemming hierdoor afgeleid werd. "Goed, dat gij komt," zei de kapitein; "nu kunnen wij ook eens gaan dansen; ik zal Keetje, die kleine wijsneus, eens toonen, dat de oude oom nog wel dansen kan."

Keetje lachte en Lilly, verheugd over dien inval, zette zich aan de piano en begon een vrolijke wals te spelen. De luitenant danste met de zuster van den latijnschen jongen, maar liet haar spoedig aan Frits over en zocht daarop een plaatsje dicht bij de piano. Zat zij daar niet als eene elf? Het aardige kopje bewoog zich op de maat; de kleine handen vlogen over de toetsen, en haalden er zulke volle en ruischende accoorden uit. Zij bedwelmde hem.... die toonen!

"Wilt gij ook niet eens dansen?" fluisterde hij Lilly in het oor. "Uwe mama zal u zeker wel eens willen aflossen." — "Als ik maar niet te klein voor u ben!" schertste het jonge meisje, maar hij trok haar reeds met zich voort. Lilly had nog nooit zulk een voortreffelijk danser gehad, meende zij. Trouwens zij had er nog niet veel ondervinding van, want zij hadden nog nooit met elkander gedanst. Hoe gemakkelijk wist hij de teedere gestalte rond te voeren, hoe gemakkelijk haar met zijn sterken arm te steunen! Zijn hart begon hevig te kloppen. Hij hield plotseling op en geleidde zijne danseres naar een stoel. Lilly zag hem verwonderd aan; zij had zoo gaarne nog meer gedanst, maar dat kon zij toch niet zeggen.

En wat was de luitenant van daag zonderling! Zoo ernstig en stil. Lilly werd er angstig van te moede, en om toch iets te doen, nam zij een album van de tafel en opende het. "Uw album, jufvrouw Lilly?" vroeg Küstrow. "Mag ik het zien?" — "Dit! wel zeker; dat is nog uit mijn schooltijd," antwoorde Lilly. "Mijn tegenwoordig

album, laat ik evenwel niet aan ieder zien." — "Ei, dan bevat het zeker geheimen?" vroeg de luitenant lagchend. — "Neen, dat juist niet," antwoordde het meisje even blozende; "maar ik verzoek alleen mijne ware vrienden, er iets in te schrijven, en deze zijn mij te lief om hen of hunne gedachten aan aller bliken prijs te geven." — "Aha! Gij maakt dus verschillende afdeelingen, eene voor bekenden, eene andere voor vrienden; is het zoo niet?" — "Natuurlijk," antwoordde Lilly; "en, ziet gij, men moest eigenlijk nog veel meer maken. Ik weet niet, hoeveel kamers het hart in werkelijkheid heeft; maar men zou er zeer vele kunnen gebruiken. Daar moest eerst een woonkamer zijn voor de familie, dan een salon voor alle kennissen, die uit- en in gaan; voor de vrienden evenwel — men heeft er immers slechts weinige — een klein, vertrouwelijk, lief kamertje; en eindelijk — een rommelkamer, voor de menschen, die men niet lijden mag!" — "O wee!" schertste de luitenant; "ook een rommelkamer! En daar zou ik denkelijk in komen?" — "Foei! hoe kunt gij zoo iets zeggen?" antwoordde het meisje haastig. "Gij weet immers, dat wij allen u gaarne mogen lijden."

Zij zeide dit zoo eenvoudig en natuurlijk, dat de luitenant haar met verrukking aanzag; te gelijktijd echter zuchtte hij over hare ongedwongenheid. "Ja," zei hij eindelijk, terwijl hij zijn best deed den schertsenden toon te behouden, "thans zijt gij allen zeer vriendelijk jegens mij; maar gij weet wel, uit het oog, uit het hart. Wanneer ik weg ben, kom ik toch in de rommelkamer, vrees ik." — "Dan zou ik liever hier blijven," zei Lilly. — "'t Wordt ons soldaten niet gevraagd, wat wij het liefst willen," antwoordde de luitenant op een anderen, nu ernstigen toon. "Ik moet weg." — "Gij moet weg?" vroeg Lilly verschrikt. "Is dat ernst?" — "Helaas! ja. Ik ben overgeplaatst — naar D." — "En dat vertelt gij zoo ter loops?" zei het jonge meisje op een toon van verwijt. "Weet moeder het al, of gaat gij nog zoo spoedig niet heen?" — "Ja, heel spoedig. Ik hoop een paar weken verlof te krijgen om mijne moeder te bezoeken; maar terstond na kerstijd moet ik op mijn post zijn." — "Ach, dan is dit misschien reeds de laatste Woensdag, dien gij bij ons doorbrengt?" riep Lilly uit.

„Wanneer wij dit geweten hadden.... Oom kaptein!” zoo wendde zij zich tot dezen, die digt bij haar stond, „dat is zeker uw geheim geweest, dat de luitenant heen gaat? Daarom waart gij zoo ontstemd.” — Hoe? Gaat Küstrow heen?” vroeg de kapitein verwonderd. „Niet mogelijk!” — „Maar toch waar,” bevestigde de jonge man. „Ik heb het heden eerst vernomen,” zoo wendde hij zich tot zijne gastvrouw, „anders had ik het u reeds eerder gezegd.”

Mevrouw Brester betuigde haar leedwezen, den trouwen huisgenoot te verliezen; maar de kapitein bromde: „Ja, zoo gaat het! De eene hier, de andere daar!.... Maar gij hebt toch, hoop ik, promotie gemaakt?” — „Ik ben ritmeester geworden.” — „Nu, dan moet men erte vreden meê zijn. Ik wensch u geluk!” zei de kapitein en de anderen volgden zijn voorbeeld. Frits meende, dat Küstrow dus, al was het dan ook in het geheim, de held van den avond geweest was, en wanneer men dat geweten had, had men toch ten minsten op het welzijn van den nieuwen ritmeester kunnen drinken. Lilly zweeg en scheen in gedachten verzonken; de latijnsche jongen zweeg ook, maar zag er zeer vergenoegd uit.

Spoedig daarna nam het kleine gezelschap afscheid, — minder vrolijk dan anders het geval was. Ook Lilly gevoelde zich bijzonder beklemd, toen zij alleen gebleven was, om den boel op te ruimen.

Was het werkelijk het vertrek van den luitenant, dat haar zoo ontstemde? — Zij had niet gedacht, dat het haar zoo spijten zou. Maar hij was immers drie jaren lang haar huisgenoot geweest. Zij herinnerde zich nog den dag, toen zij hem voor de eerste maal zag. Zij was hem in den gang tegen gekomen en hij had haar gegroet en gevraagd, of zij naar school ging, haar, het vijftienjarige meisje, dat reeds hare belijdenis had afgelegd! Daarover had zij zich toen zeer geërgerd, ofschoon zij wel wist, dat zij er als een twaalfjarig meisje uitzag; maar zijn groet was haar zeer bevallen, en zij had daarbij de opmerking gemaakt, dat er geen meer belagchelijke wijze van groeten was, dan den hoed af te nemen, en geen meer bevallige en tegelijkertijd meer eerbiedige, dan de militaire groet.

Sedert was hij een lieve vriend voor haar geworden, die

bij geen feest ontbreken mogt. Hoe zouden zij hem voortaan missen! Of hij den Kersavond nog bij hen doorbrengen zou, zooals anders? Zij had een zakboekje voor hem onder handen. Wanneer hij vroeger mogt gaan, zou zij het hem dan bij het afscheid geven? Zou dat wel passen? Passen? Daaraan had zij nog nooit gedacht. Hij had „de kinderen” op Kerstijd altijd iets gegeven, en hunne kleine geschenken wederkeerig aangenomen; van „passend” was nooit sprake geweest. Maar nu... Lilly werd in den loop harer gedachten plotseling gestuit. Daar stond zij waarlijk nog met de dessertborden in de hand, die zij in de kast had willen bergen. Hoe kon zij zoo verstrooid zijn! Thans spoedig aan het werk, — en dan naar bed?

In de kamer aan het andere eind van den gang brandde ook nog licht. De luitenant — of liever de nieuwe ritmeester — stond in gedachten verdiept voor een afbeeldsel, dat tegenover zijn bed hing. Het was een groot, voortreffelijk portret in olieverw. Uit het bejaarde gezigt zagen een paar vriendelijke oogen hem aan. Hoe langer hij er naar zag, hoe meer leven er in scheen te komen; het was hem alsof hij er een verzoek, eene bede, een stom verwijt in zag.

Welk een talisman was dit portret voor hem geweest, het portret zijner moeder! Het had hem overal vergezeld, van het eene garnizoen naar het andere; het had van zijne plaats tegenover het bed steeds zijn eersten morgengroet ontrangen, en wanneer hij 's avonds te huis kwam, uit den kring van vrolijke makkers of uit schitterende gezelschappen, had het hem met welsprekende blikken gevraagd, of hij haar met een opgeruimd hart „goeden nacht” kon wenschen? Of hij haar zegen steeds waard gebleven was! Wel had hij een enkele maal zijn hoofd van die onderzoekende oogen moeten afwenden, maar Goddank! toch slechts zeer zelden.

En nu?... Was het dan zonde, dat hij het lieve meisje beminde, haar beminde met al het vuur, dat slechts een edel man met een rein hart en in het volle bewustzijn zijner kracht gevoelen kan? Neen, deze liefde was geen zonde! Maar toch moest hij die diep, diep in zijn hart verbergen, want hij had immers geen toekomst om haar aan te bieden!

Küstrow was de zoon van welgestelde ouders, maar ver-

schillende rampen hadden na den dood van den vader het vermogen verminderd, en wat er nu nog van overgebleven was, was nauwelijks toereikend om zijne moeder een onbezorgd bestaan te verzekeren. Zijne goede, getrouwe moeder — als zij eens wist wat er in hem omging! Maar neen, zij zou het niet vernemen; en Lilly, zijn lieve, kleine Lilly, ook niet! *Zijne* Lilly? Och, nooit de *zijne*! De armste daglooner mogt de keus zijns harten volgen, zich eenē bruid uitzoeken; maar hij — zijn stand verbood hem, wanneer hij niet zelf rijk was, een arm meisje te huwen, en wanneer hij den trap bereikt had, op welken die benauwde ketenen vielen, zou hij oud — en zij voor hem verloren zijn! In hevige gemoedsbeweging wierp hij zich te bed! Daar viel zijn oog weder op het portret daar tegenover. Dat vriendelijke gelaat — welke herinneringen wekte het niet in hem op? Herinneringen aan de dagen der kindsheid, toen het glimlagchend over hem waakte; aan tijden van ziekte, toen het met teedere zorg over zijn bed gebogen lag; aan uren van afscheid, wanneer het door tranen bevochtigd, aan oogenblikken van wederzien, wanneer het hem vol verrukking te gemoet getreden was. En zulk een uur stond haar ook thans te wachten. „Hoe gelukkig zal zij zijn!” sprak hij onwillekeurig in zich zelve; en terwijl zijn oog bij deze gedachte zich verhelderde, las hij ook geen verwijt meer in de oogen zijner moeder; slechts liefde, oneindige, teedere liefde, straalde er hem uit tegen. „Goeden nacht, moeder!” fluisterde hij, terwijl hij zich ter ruste begaf.

Ook de kapitein was in gedachten verdiept naar huis gaan. De sneeuw kraakte onder zijne voeten; de sterren schitterden helder en koud aan den hemel, zoo als eens die oogen nevens den bloeienden Cactus. Het was stil en eenzaam op de straat, stil en eenzaam ook in zijne woning, toen hij daar aankwam. Hoe kon het ook anders zijn? — de woning van een oud vrijer! En het zou steeds eenzamer worden; nu ging de luitenant weg, dien hij als een zoon bemind had; . . . hij zou met der tijd wel geheel alleen overblijven, hij, de oude Oom! Ja, wanneer de kogel hem destijds niet verminkt had! Niemand kon het haar kwalijk nemen, dat zij den verminkte niet meer gewild had. En thans —

thans was hij te oud geworden! Te oud? Nu, toch eerst een en vijftig... wat men anders een man in zijn beste jaren noemt. Maar — een verminkte.

Hij liep met groote schreden zijne kamer op en neêr en bleef plotseling voor den spiegel staan. Hij was met zijn voorkomen niet te vreden. Hij kon immers niet zien, hoe aantrekkelijk het gelaat werd, wanneer het onder het spreken bezielde werd; hoe helder die grijze oogen konden schitteren, wanneer zij vol warme hartelijkheid op zijne vrienden rustten. Hij zag slechts den grijzen snorbaard, de rimpels op het voorhoofd en hij keerde zich om, mompelende: „oude gek!”

III.

De kapitein was sedert eenige dagen niet uitgegaan. Hij leed weder aan zijn rheumatisme, en zat in zijn met bont omzoomde huisjapon voor zijn schrijftafel, waar hij intusschen meer scheen te rooken dan te werken. „Mijne schoonzuster of Lilly mogten eens komen,” had hij tot Adam gezegd, toen deze het gewaagd had hem aan te raden zijn oude huisjapon aan te houden, „en zulk een oude verminkte kan niet, zoo spoedig als anderen, van kleederen verwisselen.”

Maar verwachtte hij niemand anders dan zijne schoonzuster of Lilly? Was het aan haar, dat hij dacht, zoo dikwijls hij een voetstap in den gang hoorde? — „Zij zou de manchetten eerstdaags bezorgen,” sprak hij in zich zelve, „en daar het arme meisje niemand heeft, die zij er meê zenden kan, zal zij ze wel zelve brengen.”

Hij had zich in zijne berekening dan ook niet vergist. Des zondags na haar eerste bezoek, berigtte Adam dat „me-jufvrouw de naaister er weder was om die dingen te brengen.” Hij had niet vergeten, dat zijn heer hem bekeven had, omdat hij de eerste maal niet „jufvrouw” gezegd had Welnu, dat kon hij gemakkelijk doen.

De kapitein haastte zich het jonge meisje te gemoet te gaan. Hoe lief zag zij er uit in haar zondagsgewaad! Hare anders zoo bleeke wangen waren door de frissche December-

lucht eenigszins gekleurd. Zeker, er lag nog steeds eene smartelijke uitdrukking in hare oogen, in die groote, zwaar-moedige oogen, waar hij den blik niet van afwenden kon. „Ik wenschte zelf te vernemen of de manchetten nu van pas zijn,” zeide zij, terwijl zij beschroomd bij de deur bleef staan. „Zoudt gij zoo goed willen zijn, ze eens te proberen?” — „Heel gaarne,” antwoordde de kapitein, en hij ging met het pakketje in eene andere kamer. Maar hij kwam met een paar minuten terug en verzekerde, dat het volmaakt goed was. „Maar wilt gij niet gaan zitten, mejufvrouw?” vroeg hij, toen hij zag, dat het jonge meisje heen wilde gaan. — „Dank u,” antwoordde zij zacht, „mijne moeder zal naar mij verlangen; zij is ziek.” — „Och! dat spijt mij, waarlijk,” verzekerde de kapitein. „Dan hebt gij natuurlijk haast. Maar...” hij hoestte, kreeg een kleur en zei toen, het meisje bij de hand vattende, op zijn openhartigen, deelnemenden toon: „Lieve jufvrouw, ik ben niet gewoon veel te zeggen, maar ik meen het opregt, mijn kind — stel vertrouwen in mij, in een oud soldaat, die u gaarne zou willen helpen.” — „Soldaat!... Gij zijt officier!” riep het jonge meisje uit, terwijl zij in tranen uitbarstte: „Ach dat was mijn vader ook!” — „Waarlijk? ei, dat is kostelijk,” zeide de kapitein, en hij wreef zich in de handen van genoegen, bij de gedachte, dat hij haar als officiersdochter een jaargeld uit zijn ondersteuningsfonds zou kunnen toeleggen. Een honderd gulden zullen wij wel kunnen afzonderen, dacht hij bij zich zelven. Vervolgens vroeg hij het meisje bij welk regiment haar vader gediend had.

„Hij was majoor bij het... regiment infanterie,” antwoordde zij. „Maar, lieve God, wat doe ik?” zoo viel zij zich zelve in de rede. „Wat zou moeder wel zeggen, wanneer zij mij gehoord had? Niemand weet hier immers wie wij zijn,” voegde zij er bij. „Drie jaren geleden verlieten wij na den dood van vader onze woonplaats, en vestigden wij ons op een klein dorp, waar wij goedkoopster hoopten te kunnen leven. Maar moeder, die reeds sedert lang lijdend was, werd ernstig ziek, en wij hadden geen dokter. Ik zocht werk — en kon het niet krijgen. Daarom zijn wij voor een paar maanden hier gekomen, in de groote stad, waar voor ieder, die het ernstig wil, werk te vinden is, en waar onder

vele onverschilligen toch ook edele harten worden gevonden, die zich het lot van ongelukkigen aantrekken."

Zij snikte zachtjes, terwijl de kapitein naar het vuur ging en wel vijf minuten lang met groot geweld er in pookte. „Zij moet 150 gulden hebben," dacht hij bij zich zelve; „het zal wel gaan." En zich daarop weder tot het jonge meisje wendende, dat inmiddels eindelijk plaats genomen had, zei hij: „En is uwe moeder hier beter geworden?" — „Ach neen!" antwoordde zij, met een zucht. „Wij hebben wel is waar een goeden, vriendelijken dokter, die haar allerlei verkwikking bezorgt, die ik haar niet zou kunnen geven, maar, ofschoon zij in het eerst scheen te beteren, is zij toch in de laatste weken veel erger geworden, en ik vrees..." — Het arme meisje kon niet verder spreken. „Misschien zou het mogelijk zijn, dat zij 200 gulden krijgt," dacht de kapitein; „'t zou waarlijk niet te veel zijn."

„En toch is deze ziekte," zoo begon het meisje weder, „misschien wel een zegen, want mijne arme moeder, steeds aan haar bed gekluisterd, en voorzien van alles wat zij noodig heeft, is onbewust van onzen treurigen toestand, en wanneer al een gedachte aan kommer bij haar opkomt, is die toch spoedig weder vergeten. Zij weet ten minsten niet, op welke wijze wij aan den kost komen," voegde zij er zachter bij; „het zou haar ook al te zeer bedroeven! Zij denkt thans, dat ik ben gaan wandelen, terwijl onze buurvrouw haar gezelschap houdt." — „En hebt gij geen familie, geen broeder, die voor u zorgen kan?" vroeg de kapitein. — „Een broeder, dat is te zeggen een pleegbroeder, ja," antwoordde het meisje. „Mijn goede vader was slechts al te goed, want hij gaf meer dan hij kon; hij had een armen wees, den zoon van een vriend, tot zich genomen. Wij groeiden te zamen op; mijn vader spaarde niets voor zijne opvoeding, en hij is een goed, een braaf mensch geworden. Hij werd koopman en is, acht jaar geleden, naar Amerika gegaan. Ach, hij heeft ook vrij wat ondervonden in het vreemde land." — „Hoe! een pleegbroeder!" bromde de kapitein eenigszins bedenkelijk. „En hoort gij wel eens iets van hem? Kan hij u niet te hulp komen?" — „Voorzeker, en sedert vaders dood heeft hij dat ook gedaan. Maar sedert eenige maanden hebben wij geen bericht van hem. Verleden zomer, schreef hij,

dat het hem goed ging, en dat hij nog gaarne eens zou willen overkomen, voordat ... voordat hij zijne huishouding begon."

De kapitein zag zijne bezoekerster oplettend aan. Een ligte blos bedekte haar gelaat en zij stond schielijk op. "Ik moet mij haasten," zei zij. "Neem niet kwalijk, dat ik zoolang gebleven ben. God zegene u voor uwe deelneming."

Zij reikte hem hartelijk de hand. Hij liet haar uit met de zelfde beleefdheid, die hij aan eene vorstin bewezen zou hebben. Daarop zette hij zich voor zijne schrijftafel neder om de boeken zijner stichting na te zien. "Het moet gaan," mompelde hij in zich zelve, "al moest ik mij zelf ook bekrimpen."

IV.

Weder was het Woensdag avond; maar de woning van mevrouw Brester was niet feestelijk verlicht en geen sierlijke tafel noodigde de gasten tot een vrolijk maal. Oom mogt bij het koude weder nog niet uitgaan, al ging het ook wat beter met zijn rheumatiek, en Küstrow — was vertrokken. Hij had haastig afscheid genomen en gezegd, dat hij met Kersmis nog voor een paar dagen terug zou komen om zijne zaken te regelen en vaarwel te zeggen.

Hij was thans vertrokken. Lilly vond het stil en ledig in huis, ofschoon de "stille huurder" toch nooit veel beweging gemaakt had. Zij zat aan het venster en werkte aan een brievenstasch, die zij voor zijn kersmisgeschenk bestemd had; onder hare vaardige kleine handen, liet zij viooltjes en rozenknopjes op den wit zijden grond ontspruiten; maar gedurig moest zij ophouden, omdat een eigenaardige nevel tusschen hare oogen en haar werk zweefde. Schier misnoegd schudde zij daarover het hoofd.

Toen het echter inderdaad donker was geworden, viel het Lilly in, dat de arme oom zoo eenzaam te huis zat, en dat er geen luitenant tot hem kwam om hem door een partij schaak op te vrolijken. Zij wierp mantel en kap om en spoedde zich naar oom.

In spijt van zijn rheumatiek en eenzaamheid vond zij hem

in opgeruimde stemming. Het was hem gelukt voor de weduwe Smid en hare dochter Johanna een jaargeld van twee honderd gulden bijeen te krijgen, voor de helft evenwel uit zijn eigen kas. Ook had hij bevel gegeven, het eerste kwartaal, in plaats van den 1sten Januari, nu dadelijk heden uit te betalen en nu stelde hij zich de blijdschap van het meisje voor, wanneer zij het bericht en het aardige sommetje ontving, en hare bedrijvigheid, om al het mogelijke voor zich en de zieke moeder te koopen; en hij was zoo in deze aangename gedachten verdiept, dat hij geheel vergat de lamp aan te steken, en niet bemerkte, dat de krachtige trekken, die hij aan zijn lange pijp deed, hem en de kamer van lieverlede niet alleen in diepe duisternis maar ook in ondoordringbare rookwolken hadden gehuld.

„Maar mijn hemel, oom,” zei Lilly toen zij bij hem binnentrad. „Wat scheelt u toch? Nog geen licht, en die vreeselijke damp! 't Is om te stikken.” — Zij haastte zich de lamp aan te steken, en keek toen in de kamer rond. „Het venster durven wij niet openen,” meende zij, „om de rheumatiek; maar ik jaag die afschuwelijke damp een weinig de deur uit. Zoo!... En de gordijnen nog niet laten vallen, — en waarlijk, gij hebt nog niet eens die zachte, warme plaid over uwe schouders gehangen, die ik u daarvoor gegeven heb. Neen Oom, Adam mag een knap soldaat en een braaf man zijn, maar hij heeft er geen verstand van u op te passen. En gij zelf... inderdaad, gij zijt een paar zeer onhandige en onpraktische oude vrijers.” „Wel zeker, de kleine meid moet ons ook nog maar uitlagchen,” zei de kapitein. „Maar geheel ongelijk hebt gij niet. Welnu, laat Adam de tafel maar dekken.”

Maar dit wilde Lilly volstrekt zelve doen, ofschoon zij er vrij wat moeite mee had; want daar haar oom en zijn Adam beide zeer groot waren, hing en stond alles veel te hoog voor haar, en zij moest onophoudelijk op stoelen klimmen om het noodige bij elkander te krijgen.

De kapitein zag met welgevallen op haar toe, en toen zij nu tegenover hem zat, en hem zijn avondmaal toediende, dacht hij in zich zelve, dat het toch wel aardig was, een vrouwelijk wezen om zich heen te hebben en niet alleen te eten. Waarlijk, het smaakte wel eens zoo goed.

In zulke gedachten verdiept lette de kapitein er niet op, dat Lilly bijna in het geheel niet at, en er veel minder opgeruimd uitzag dan anders. Maar hij bedacht toch, dat hij verplicht was zijn gast te onderhouden, en daar hij voor het oogenblik niets anders wist te zeggen, zeide hij, dat hij met genoeg gehoord had, dat er reeds een nieuwe huurder voor de beide kamers gevonden was. Of nu deze tijding nieuw en dus zeer aangrijpend voor Lilly was, dan wel of aan den persoon des nieuwen huurders — een kruideniersbediende — bijzonder treffende gedachten verbonden waren, moeten wij daar laten; maar zeker is het, dat Lilly op eens geweldig bloosde en in tranen uitbarstte.

„Hola! wat is dat?” vroeg de kapitein zeer verschrikt, terwijl hij opstaan wilde; maar zijn nichtje was reeds naar hem toegekomen, sloeg haar armen om zijn hals en verborg haar gezigt aan zijn borst. „Wel, komaan, wat scheelt er aan!” bromde de kapitein, de blonde haren zijner nicht streelende. „Dat 's waarachtig van daag de tweede maal... die vrouwen.... 't is wezenlijk te erg! En zoo'n kleine meid, — wat heeft die dan toch te huilen?... Wonderlijk volk!” voegde hij er bij, toen Lilly opstond, en hem glimlagchend aanzag, terwijl zij de tranen van hare lange wimpers afschudde. „Is 't nu weêr mooi weer?” — „Och wees maar niet boos, Oompie,” vleide Lilly, „ik weet zelve niet wat mij scheelt.... Ik vrees, dat ik in den laatsten tijd te druk aan mijn kersmiswerk ben geweest.” — „Ja, dat is ook zulk een ongelukkige manie van u meisjes!” bromde de kapitein. „Wanneer gij uw oogen niet half bedorven hebt tegen het feest, meent gij, dat het niet goed is. 't Is maar goed, dat gij ditmaal voor een persoon minder te zorgen hebt.... De ritmeester zal met kersmis niet hier zijn.”

Hij zag zijne nicht uitvorschend aan; deze vouwde juist haar servet zorgvuldig op en haalde toen het schaakbord te voorschijn, om zich, zooals zij zeide, eens weêr dood te laten slaan. Maar hoe slecht zij ook speelde, het ging ditmaal met het doodslaan toch niet zoo spoedig als anders; ja, eens speelde de kapitein zoo verstrooid, dat Lilly bijna gewonnen had en ten slotte een veel eervoller dood vond, dan ooit te voren. Heel trotsch op dezen schitterenden

uitslag, nam zij daarop afscheid om onder Adams bescherming naar huis te gaan.

De kapitein zag haar nadenkend na. „Zouden zulke droomen reeds in dit jonge hoofd rondspoken?” mompelde hij in zich zelven. „Dat zou toch. — Maar dat wordt niets met Küstrow! Wanneer hij er al over dacht — hij kan vooreerst over geenerlei vermogen beschikken en Lilly — heeft niets.”

Lilly heeft niets? Dat was vroeger zijne meening niet geweest. Bij zijne eenvoudige levenswijze had de kapitein een aardig kapitaaltje afgezonderd en als uitzet voor zijne beide nichten bestemd. Wanneer hij dat afstond, was het voldoende voor de storting, waartoe de ritmeester verplicht was; en voordat Keetje zoover was, kon hij weder wat opgelegd of Küstrows positie eene teruggave mogelijk gemaakt hebben. Maar dan mogt hij zelf geen cent meer uitgeven dan tot dusverre; en moest hij met Adam in zijne kluis blijven voortleven als een paar oude, onhandige, oude vrijers, zooals Lilly gezegd had; ook zou hij geen extra jaargeld meer kunnen uitbetalen zooals van daag aan de majoorsweduwe; hij zou de oude oom kapitein moeten blijven die geen andere vreugde op de wereld kende, dan hier en daar eenige hulp te verleenen, waar het noodlot wat al te onregtvaardig huisgehouden had. Welnu, het was immers ook heel goed, anderen te helpen, voor anderen te zorgen; maar waarom zouden ook niet eens anderen, zou niet *eene* andere voor hem kunnen zorgen, hem kunnen verplegen en lief hebben?.... Lilly was immers nog zoo jong, eigenlijk nog slechts een kind; zij kon nog wel wachten; maar hij met zijn een en vijftig jaren, hij had geen tijd te verliezen.

De kapitein werd duizelig bij deze gedachten. Naderhand legde hij zich ter rust en droomde, dat Lilly aan zijn borst weende, maar toen hij haar hoofd ophief, waren het niet Lilly's oogen, maar de zwaarmoedige oogen van Johanna, die hem aanzagen.

En Johanna — droomde zij ook van hem? Zij had den vorigen dag het bewijs van het eerste kwartaal behoorlijk ontvangen, en had van den brenger vernomen, dat niemand anders dan de vriendelijke, medelijdende heer, dien zij onlangs hare geschiedenis verhaald had, de bewerker was

van dat onverwachte geluk, en zij had hem herhaaldelijk in haar hart daarvoor bedankt; maar gedroomd had zij van hem nog niet. Neen, het was een ander, dien zij in den droom zag, een afwezige, voor haar verlorene, maar nog altijd beminde! Hij was gekomen, droomde zij, en met hem zijne schoone, jonge bruid, aan welke hij zijne oude woonplaats wijzen wilde; en hij bragt goud mede, goud in overvloed, dat hij haar in den schoot wierp; maar het was al te zwaar, het drukte haar als een ontzettende last... en met een diepen zucht ontwaakte zij.

„God dank, ik behoef niets van hem aan te nemen, wanneer hij komen mogt,” was haar eerste gedachte; en nadat zij daarop hare moeder verzorgd en het noodzakelijkste werk verrigt had, spoedde zij zich heen om haren weldoener te bedanken.

De kapitein geraakte in de grootste verlegenheid toen het meisje, aan hetwelk hij den geheelen morgen gedacht had, zoo plotseling voor hem stond, zijne handen greep en hem met heete tranen haren dank betuigde. Hij kreeg een kleur als een schooljongen, die op heeterdaad betrapt wordt. Hij verzekerde bij herhaling, dat hij verder niets met de zaak te maken had, daar het eene algemeene instelling was — en haar vader zulk een braaf man was geweest... van dank behoefde volstrekt geen sprake te zijn. „O, laat mij u toch maar danken,” viel Johanna hem op smeekenden toon in de rede. „Ik heb immers niets dan woorden om u mijn dankbaarheid te bewijzen; maar wanneer het mij ooit vergund zal zijn, u met der daad te toonen, hoe diep ik uwe goedheid gevoel, — zou ik mij hoogst gelukkig achten.”

Hij had hare hand in de zijne, — het beslissende woord lag op zijne lippen. Maar neen! was dat goed, was dat eerlijk, gebruik te maken van deze opwelling van dankbaarheid? Zou dat niet zijn hare toestemming koopen? En mogt hij in zijn huis zulke woorden tot haar spreken?... Neen, hij moest tot haar gaan, hij moest formeel tot haar komen om haar te zeggen, wat hem op het hart lag; niet thans, niet hier!

„Gij hebt mij volstrekt niets te danken,” herhaalde hij, terwijl hij zijne ontmoeting met geweld onderdrukte. „Wat een soldaat voor het huisgezin van een anderen soldaat

doet, is slechts zijn pligt. Maar wanneer gij mij een genoeg wilt doen, vergun mij dan van tijd tot tijd u en uwe moeder te komen opzoeken." — "Gij zult ons altoos welkom zijn," antwoordde het jonge meisje; "ofschoon," voegde zij er aarzelend bij, "ik mijne arme moeder nog niet over u heb kunnen spreken. Elke aandoening, zelfs eene van vreugde, doet haar kwaad." — "Welnu, gij behoeft haar immers ook niets te zeggen," antwoordde de kapitein. "Ik zal wel een voorwendsel vinden." En de gedachte aan het voorwendsel, dat hij vinden zou, vermaakte hem zoozeer, dat een vrolijke glimlach zijne trekken verhelderde. En deze glimlach bleef, ook toen zijne bezoekerster zich verwijderd had. Hij bleef, toen hij zich 's middags aan tafel zette, en de plaats tegen zich over zoo oplettend beschouwde. Hij bleef, toen hij later zijne bloemen verzorgde, en de frissche takken der myrte zoo zorgvuldig aan het latwerk bevestigde. En toen later zijn neef Frits kwam om te vragen hoe het oom kapitein ging, verzekerde hij, dat hij er weder geheel "boven op" was, en dat hij eerstdaags met hem naar den vijver buiten de stad zou gaan schaatsrijden.

"Oom Kapitein," bromde hij, toen de knaap weg was; "waarom noemen allen mij zoo? men kan toch even goed "Oom Frederik" zeggen! Frederik is misschien wel geen bijzonder mooie naam, maar het is nu toch eens mijn doopnaam." Hij had hem kunnen vergeten, dien doopnaam, met welken eens zijne moeder en later zij hem had aangesproken. Thans kende niemand dien naam meer. Op eens overviel hem een vurig verlangen, dezen naam nog eens door lieve lippen te hooren uitspreken.

Helder en vrolijk scheen de zon den volgenden morgen door de licht bevrozen vensters naar binnen; helder en vrolijk waren ook de gedachten van den kapitein, toen hij in zijn slaapkamer stond en de gala-uniform bezag, die Adam voor hem gereed had moeten leggen. Deze uniform besloeg een bijzonder eigenaardige plaats in de huishouding. Zij was, zooals de oude Adam zeide, de eenige levende herinnering aan den goeden, ouden tijd, den oorlogstijd namelijk, en al droeg de kapitein haar niet het geheele jaar, toch bleef de getrouwe dienaar niet in gebreke het vereerde kleeding-

stuk elken Zaterdagavond te voorschijn te krijgen, ieder haartje zorgvuldig af te borstelen en de knopen zoo lang te poetsen, totdat ieder daarvan Adams breed, gebaard gezigt helder weerkaatste. Zoo was dan ook thans de uniform in den besten toestand, vlekkeloos als de eer van hem, die haar dragen zou.

„'t Is zonderling,” mompelde hij in zich zelve, „maar ik geloof waarachtig, dat ik liever tegen den vijand zou willen oprukken, dan dezen gang doen. 't Komt mij heel ongemakkelijk voor. Maar — moed, oude jongen!” riep hij zich zelve toe, toen hij juist zijn dienaar wilde roepen om hem bij het aankleeden te helpen, en deze bij hem binnen kwam, met berigt, dat er een heer was om Kapitein te spreken.

„Willem Jansen uit Cincinnati,” las hij op het kaartje, dat de vreemdeling afgegeven had; en toen hij de woonkamer binnen ging trad een jong man, met openhartige, aangename gelaatstreken hem te gemoet. „Vergeef mij, mijnheer, dat ik u kom opzoeken,” zoo begon de vreemdeling; „maar men heeft mij gezegd, dat gij welligt in staat zoudt zijn, mij uit eene groote verlegenheid te helpen. Ik ben namelijk van daar ginds naar hier gekomen — uit Amerika, begrijpt gij — hij wees daarbij met zijn duim over zijn schouder, alsof het genoemde werelddeel vlak achter hem lag — „om mijne vrienden op te zoeken. Zij woonden het laatst in een klein nest, waar zij, waarschijnlijk uit voorliefde voor het landleven, heengetrokken waren. Toen ik daar aankwam — en dat was niet gemakkelijk bij de slechte wegen — zijn zij weg, en niemand weet, waarheen. Ik doe onderzoek aan het naaste postkantoor en vind daar mijn laatsten brief, waarin ik mijne overkomst berigtte, maar anders niets.” — „Heel lastig,” zei de kapitein min of meer ongeduldig; „maar...” — „Neem niet kwalijk, wanneer ik wat breedvoerig ben,” viel hem de vreemdeling in de rede; „maar stel u eens voor, dat gij na acht jaren in uw vaderland terug komt en vol ongeduld zijt om uwe moeder of uwe zuster te omhelzen en — zij zijn weg! Ik was wanhopend! Johanna (de kapitein spitste de ooren) zou mij zeker hare verhuizing berigt hebben, maar haar brief is vast na mijn vertrek van Cincinnati daar

aangekomen en dus.... kortom, mijnheer, eindelijk hoor ik, dat de dames er van gesproken hebben naar de stad te gaan, en dus kom ik hier!" — "En verder?" vroeg de kapitein. — "Ja, mijnheer, nu komt eerst het ergste," zoo ging de jongeling voort. "Ik laat mij in het logement het adresboek geven — daar staan zoo veel honderden Smids in en ook een paar dozijn weduwen Smid...." — "Smid!" riep de kapitein uit, terwijl hij opsprong. "En zeydet gij niet Johanna?" — "Juist, Johanna Smid, dat is de naam mijner — nu ja, mijner pleegzuster. Ik heb altoos gemeend, dat het een mooie naam was; maar nu zie ik, dat het een ongeluk is Smid te heeten, of ten minsten naar een Smid te zoeken; bij een dozijn ben ik reeds te vergeefs geweest; — de politie wist mij niet te regt te helpen. Daar zegt mij gisteren aan tafel een officier, dat ik nergens betere inlichting zou kunnen krijgen dan bij u, wanneer ik de weduwe zocht van een militair. En daarom," zoo besloot de vreemdeling, "kwam ik hier!" — "Wel, komaan," riep de kapitein vrolijk uit, "zoo iets heb ik nog nooit gezien! Wel sakkerloot! dan zijt gij de pleegbroeder van juffer Johanna Smid, die nog gisteren op den zelfden stoel zat, waar gij thans op zit.... Zonderling!.... Geef mij uw hand, jongman, ziedaar mijn linker, — die komt uit het hart, — de regter slechts uit de fabriek van den ledezetter — ziezo, ik hoop, dat wij goede vrienden zullen worden." — "Ik dank u, mijnheer, ik dank u," zei de Amerikaan min of meer verwonderd. "Ik hoop het ook. Maar dat is immers voortreffelijk, dat ik hier wezenlijk teregt gekomen ben! Gij kent dus mijne pleegmoeder en Johanna? O, ik bid u, zeg mij, hoe maken zij het, hoe gaat het haar?" — "Dat kon wel beter," antwoordde de kapitein met een verwijtenden blik op de fijne kleeding van zijn bezoeker. "De moeder is bestendig ziek en de brave dochter werkt voor haar." — "Dat kan ik wel denken," riep de jongeling levendig uit, "Ja, zij had altoos een hart als goud. Dat heb ik altoos wel geweten, en daar ginds heb ik het nog meer leeren waarden; en daar ik nu gelukkig zoover ben, dat ik mijn brood verdien, ben ik hier gekomen om te zien of zij met mij wil gaan. Gij begrijpt mij wel, niet waar mijnheer?"

Het was niet regt duidelijk, of de kapitein hem begrepen had. Hij zat daar, met de linkerhand onder het hoofd, dat zeer rood geworden was en al dieper en dieper op de borst nederzank. De jonge man lette daarop in zijne opgewondenheid niet, hij liet zich het adres van de weduwe Smid geven, en verwijderde zich onder hartelijke dankbetuigingen. Lang nog bleef de kapitein onbewegelijk zitten op de zelfde plaats, waar de Amerikaan hem verlaten had. De oude Adam zag eenige keeren door de deur naar binnen; eindelijk kuchte hij op zijne gewone wijze — en zijn heer stond op als uit een diepen droom ontwakende.

„Och ja,” zei hij, „het is zeker etenstijd? Goed, Adam!” voegde hij er zachter bij, „gij kunt de uniform wel weer inpakken, — ik heb ze van daag niet noodig.”

Den volgenden morgen ontving de kapitein een briefje van Johanna: „Gij zijt ten tweedenmale onze weldoener geworden,” zoo schreef zij, „door ons onzen Willem te zenden, mijn moeder een zoon, mij den bruidegom! Wij kunnen u niet danken, maar gij zult ten minsten zien, welke gelukkige menschen gij gemaakt hebt; dat is, ik weet het, uw schoonste loon! Willem en ik zouden met ons beiden bij u gekomen zijn; maar wij mogen moeder van daag niet alleen laten, en zij zelve wenscht u ook te danken. Ik heb haar van u verhaald; het heeft haar zeer getroffen, meer dan ik verwacht had, en zij spreekt thans gedurig van u. Wilt gij komen?”

Natuurlijk moest hij gaan. Het was een moeilijke gang, een bittere medicijn, — maar krachtig; zij zou hem het spoedigst weder gezond maken. Hij begaf zich dus op weg — maar zonder uniform. Hij stond weldra voor de kleine woning, die hij gehoopt had met een geheel ander oogmerk binnen te treden. Zij zag er donker en armoedig genoeg uit; maar vrolijke stemmen klonken hem te gemoet, en daar staan zij reeds voor hem, de beide gelukkigen, en zij noemen hem hun besten vriend, hun weldoener. Hoe veranderd zag het jonge meisje er uit met den zonnenschijn der vreugde op het gelaat, met den glimlach des geluks in de oogen en om de lippen! De jonge man had gelijk met te beweren, dat zijne kleine Johanna nog veel mooier geworden was.

„Maar ik moet u naar moeder brengen,” zei het meisje

thans, terwijl zij zich zacht van haren verloofde losmaakte; „vergeef mij, lieve moeder...” — Maar de woorden stierven op hare lippen, toen zij den stoel der zieke naderde, want een zacht snikken klonk haar te gemoet. „Moeder, om godswil, wat scheelt u?” vroeg Johanna, zich over de zieke heenbuigende. Maar deze wenkte haar achteruit te gaan; en toen het hoofd opheffende, zoodat het licht van het venster haar bescheen, vroeg zij met een van ontroering sidderende stem: „Frederik, kent gij mij nog?”

Sprakeloos bleef de kapitein voor haar staan. Was het mogelijk? Konden deze doffe oogen de zelfde zijn, die hem eens bij den bloeienden cactus zoo helder aangestaard hadden? Was deze verwelkte, vermagerde hand de zelfde, die eenmaal zoo zacht en teeder in de zijne gedrukt en de belofte afgelegd had, hem voor tijd en eeuwigheid toe te behooren, wanneer hij uit den oorlog terug zou keeren?... En hij was teruggekeerd, — maar verminkt, en die oogen hadden hem met medelijden aangezien, en de hand had zij verschrikt teruggetrokken, toen zij zijn regterhand, de koude kunsthand aangeraakt had.

Zij had hare hand teruggetrokken en zij waren gescheiden; en thans, na dertig jaren... Neen, hij had haar niet herkend; slechts het geluid der stem klonk hem als eene dierbare herinnering in het oor, — de stem, die zijn naam genoemd had. „Elise,” zoo fluisterde hij eindelijk, „dat ik u zoo wedervinden moet.” — „Als eene stervende!” zuchte zij. „Ja, ja, gij zijt gewroken! Ik heb zwaar misdreven, maar ook zwaar geboet. Frederik, kunt gij mij vergeven?” — „Ik heb u sedert lang vergeven, arme vriendin,” antwoordde de kapitein, terwijl hij haar zijne linker hand reikte; „sedert lang reeds. Laat ons daarvan zwijgen. Wij hebben elkander op zonderlinge wijze teruggevonden, en zullen nu, als 't God behaagt, nog menig vrolijk uur met elkander beleven.” — De zieke schudde treurig het hoofd. „Mijne uren zijn geteld,” sprak zij; „maar ik kan thans rustig sterven, want mijne beide dierbaarste wenschen zijn vervuld. Ik zie mijne kinderen vereenigd en gelukkig en heb u, mijn vriend, nog eens weder gezien en uwe vergiffenis ontvangen. Vaarwel. Frederik; tot wederziens — hier boven!”

Zij reikte hem hare koortsachtige, schier doorschijnende

hand; en toen hij die aan zijne lippen drukte, viel er een traan op, een heete, smartelijke mannentraan. Hij wilde afscheid nemen van de jonge lieden, maar zij hadden het vertrek verlaten.

V.

Het was de vier en twintigste December, een zeer drukke dag! Iedereen liep langs de straat of verdrong elkander in de sierlijk uitgestalde winkels, of was binnenshuis druk bezig. En iedereen was vergenoegd, hoe graauw de lucht ook stond — en iedereen klopte het hart warmer dan anders, hoe koud de Decemberwind ook om hem henen loeide.

Ook de kapitein zag er opgeruimd uit, toen hij te huis kwam van eene boodschap in de stad, door Adam gevolgd, die zoodanig met pakjes belast was, dat hij er zichzelf over verwonderde, ze allen onbeschadigd te huis te brengen. „Wel sakkerloot! daar ben ik wärm van geworden!” zeide hij, terwijl hij zich op een stoel liet vallen. De oude dienaar knipoogde van ter zijde vergenoegd tegen zijn heer. Dat was sedert verscheidene dagen voor het eerst, dat hij den geliefkoosden vloek weder hoorde. Goddank, nu was alles weder goed!

„Daar komt iemand de trap op, — Frits misschien wel — spoedig de schaatsen verstopt!” zeide de kapitein. Maar zijne voorzorg was overbodig, want het was niet Frits, die binnentrad, maar zijn vriend, de ritmeester. „Ei, Küstrow,” zoo verwelkomde de kapitein hem vrolijk; „dat is kostelijk! Gij komt juist bij tijds om van avond nog eens feest met ons te vieren! Wat zullen de kinderen blij zijn.” — „Ik kan helaas! niet,” antwoordde Küstrow verlegen. „Eenige mijner makkers hebben mij verzocht den avond bij hen door te brengen... ik heb het mevrouw uwe schoon-zuster ook reeds gezegd.” — „Hm! Zoo!” bromde de oude, terwijl hij den jongeling met zijne grijze oogen zoo doordringend aanzag, dat dezen het bloed in de wangen steeg... „Dus een vriendschappelijk partijtje? — Daarvoor moeten wij natuurlijk achterstaan! En zij gaat weer heen?” vroeg hij er bij, toen de ritmeester op wilde staan. „Maar zij

komt toch immers nog terug?" — "Als het mij mogelijk is, stellig!" antwoordde de andere. "Mogt ik echter verhinderd worden, laat mij u dan thans bedanken, mijn oude vriend..." — "Wat danken!" viel hem de kapitein geërgd in de rede. "Danken, omdat gij mij zoo menigen avond hebt opgeofferd en zoo menige partij schaak aan mij verloren hebt? Daar hebt gij waarlijk niet voor te danken!" — "Maar," sprak de jongeling bewogen, "gij kunt mij toch niet verbieden u lief te hebben en te vereeren als een vader, gij, oude, getrouwe vriend!" — "Dat moogt gij mij nenthâlve doen," zei de kapitein. "Maar, hoor eens, vriendje! Als gij mij inderdaad als een soort van vader beschouwt, moet gij mij vergunnen u een vaderlijken raad te geven. Küstrow, beste jongen, blijf om 's hemelswil geen oud vrijer! Wacht niet, tot het te laat is; ga trouwen, — ga trouwen!" — "Een goede raad!" zei de ritmeester met een gedwongen lach. "Maar gij weet..." — "Ik weet, dat gij er oud genoeg toe zijt," viel de andere hem in de rede; "en ik weet, dat gij een brave vent zijt, die wel in staat is een goed meisje gelukkig te maken. En wat dat betreft," — hij maakte de beweging van geld tellen, — "nu ja, ik weet wel, dat gij borg moet stellen en over geen vermogen beschikken kunt. Maar daarom doe ik u dit voorstel: Ik heb hier een tien duizend gulden liggen, de huwelijks gift voor mijne oudste nicht. Maar Lilly is nog zoo jong — 't zal nog wel een jaar of wat duren voor zij het geld nodig heeft. Neem gij het dus vooreerst maar, natuurlijk tegen intrest! Tegen den tijd, dat ik het nodig heb, zijt gij ritmeester eerste klasse, en — op die wijze zijn wij beiden geholpen." — "Edelmoedige vriend!" riep de ritmeester uit.... "neen.... goede, beste, oude Oom Kapitein! Zeg mij eens opregt, hebt gij mijn geheim geraden?" — "Welk geheim? ik heb wel wat anders te doen, dan mij met geheimen te bemoeien! Wat zou ik geraden hebben?" — "Wel, wat anders dan dat ik...," — de jongeling kreeg een kleur als een meisje — "dat ik uwe nicht bemin." — "Mijne nicht? Lilly? Dat zou immers kostelijk zijn! Maar waarom hebt gij daar dan niets van laten merken?" — "Dat is duidelijk genoeg," antwoordde de ritmeester. "De storting.... en ik rekende uit: twee maal nul is nul." —

„En gij dacht er niet aan, den ouden oom mede te rekenen, die voor niemand te sparen heeft dan voor zijne familie, de kleine en de groote. Of meent ge, dat ik het boeltje meê kan nemen, wanneer het goote appèl voor mij slaat?”

Küstrow was buiten zich zelven van blijdschap. Dat de kapitein zoo kon spreken, scheen hem een goed voorteeken. Hij waagde het dan ook te vragen: „Gij meent dan, dat Lilly... niets tegen mij heeft?” — „Loop heen, wat zou ik daarvan weten?” lachte de oude man. „Dat moest er nog bij komen, dat ik mij met zulke histories bemoeide! Mij dunkt, zij is nog te jong, te kinderachtig. Begrijp eens aan, toen ik haar onlangs vroeg, of uwe kamers reeds weder verhuurd waren, barstte zij in tranen uit!” — „Is dat waar?” vroeg de ritmeester in vervoering. „Oompie, gij maakt mij tot den gelukkigste der menschen!” en de jongeling drukte de kunsthand van zijn vriend zoo stevig, dat zijn eigene hem er zeer van deed.

„Bedaard, bedaard, jongeheer,” lachte de kapitein; „Ik weet nergens van. Dat moet ge met het meisje zelf in order maken. Van avond vóór de uitdeeling.... maar, ik zou het haast vergeten, gij hebt immers een jongeluispartijtje met uwe kameraden...” — „’t Is nu wat anders,” zoo viel de ritmeester hem in de rede; „natuurlijk zal ik komen; ik ga het uwe schoonzuster dadelijk zeggen.” — „Voor al niet,” zei de andere, „niets daarvan; den mond gehouden, jongeheer. Gij blijft van avond stilletjes op uwe kamer, tot dat ik u laat roepen. Ik wil eens een grap hebben.” — „En ik zal er u gaarne bij helpen,” antwoordde Küstrow. „Tot wederziens dan Oompie, maar laat mij niet te lang wachten, als ’t u belijft!”

Des avonds van dezen vier en twintigsten December was er vrij wat drukte bij mevrouw Brester, — vrij wat meer nog dan op de Woensdagavonden. In de mooie kamer stond de kersboom, door Lilly sierlijk in orde gemaakt, en daar om heen op tafels en stoelen lagen de geschenken voor de verschillende familieleden. Alleen het kleine tafeltje, waar drie jaren achter elkander Küstrow zijn plaats had gehad, was ditmaal ledig. Lilly rigtte met een droefgeestigen blik haar oog naar dien kant.... Maar zij mogt er thans niet aan denken, want het begon reeds donker te

worden en zij had nog vrij wat te doen. Frits en Keetje, die den geheelen dag rusteloos omgedwaald hadden, en uit gebrek aan bezigheid slechts anderen in hun werk hadden gestoord, klopten gedurig aan de geslotene deur, om te vragen hoe lang het nog duren moest, en of zij maar niet heen zouden gaan om oom te halen, die zoo lang bleef.

Maar dat was niet noodig. Daar kwam hij reeds aan met den zwaar belasten Adam; hij werd met luid gejubel door de kinderen begroet. Toen men de poorten des heilighdoms voor de nieuw aangekomenen ontsloot, trachtte Frits mede naar binnen te sluipen, maar Adam sloeg hem de deur voor zijn neus dicht en bleef als een strenge Cerebus de wacht houden.

Thans moesten ook de schoonzuster en Lilly de kamer verlaten, gedurende den tijd dat de kapitein zijne geschenken op de verschillende plaatsen verdeelde; en nadat dit geschied was, mogt Lilly nog even binnen komen, om de kleine geschenken voor hem gereed te leggen en dan begon de pret.

Zoo riep hij haar ook thans toe, dat zij binnen komen mogt, maar zij moest hare oogen gesloten houden, om niet te zien, wat er voor haar gebragt was. Lagchend trad zij de deur binnen, die de kapitein voorzigtig voor haar opende. Maar toen zij nu de kleine geheimzinnige pakjes voor oom op hun plaats gelegd had en zich omkeerde om weder heen te gaan, ontglipte een kreet aan hare lippen, want uit de nog donkere schaduw van den kersboom trad haar een gestalte — eene lieve, bekende gestalte te gemoet. „Heer luitenant, — gij hier?” riep zij vrolijk verrast uit. — „Ja, jufvrouw Lilly,” antwoordde de jonge man op fluisterenden toon, terwijl hij hare hand greep. „Ik had voor de vriendelijke uitnoodiging uwer moeder bedankt, omdat ik meende geen kracht genoeg te hebben om vrolijk onder de vrolijken te zijn. De scheiding drukte al te zwaar op mijne ziel. Want Lilly, ik meende voor altijd van u te moeten scheiden, zonder u te durven zeggen, dat ik te gelijk afscheid nam van alle hoop op geluk. Maar uw goede oom, ons aller weldoener, heeft de uiterlijke omstandigheden, die mij tot zwijgen dwongen, uit den weg geruimd; ik mag u ten minsten zeggen, hoe lief, hoe onbeschrijfelijk lief ik u heb....

Lilly, kunt gij ook mij een klein weinig liefhebben? Wilt gij mijne vrouw worden?"

Zij was niet in staat een woord te spreken; bevende, met een donkeren blos bedekt, stond zij daar voor hem; maar hij moest wel een antwoord ontvangen hebben in het beven van de hand, die in de zijne lag, in den innigen blik van het oog, dat door hare tranen heen hem tegenlachte; want met zijne sterke armen omvatte hij de teedere gestalte en drukte die vast tegen zijn trouwe borst.

"Maar mogen wij dan nog al niet komen?" zoo liet zich thans Keetje's stem uit de andere kamer hooren. Met een zachten kreet rukte Lilly zich los en in het volgende oogenblik had zij hare armen om den hals van haren oom geslagen en bevochtigde zijn gezigt met hare tranen. "Zoo, schreit gij nog altoos om den nieuwen huurder?" voeg hij. Maar zijne stem klonk zoo zonderling: zouden het wel alleen Lilly's tranen zijn, die hij wegwischte?....

"Komaan, kinderen, nu aan het werk, den boom aangestoken!" riep hij uit. "Nu Adam geroepen..." — Maar daar stond hij immers reeds, de oude Adam, bij de deur, regt als een kaars, als een schildwacht op zijn post. "Kerel!" zei de kapitein hem driftig bij den arm grijpende, "ik geloof waarachtig, dat gij den geheelen tijd hier gestaan en alles aangehoord hebt?" De oude soldaat schrikte. "Kerel," had zijn heer hem genoemd! "Gek" was hij wel gewoon en wist hij, dat zoo kwaad niet gemeend was; maar "kerel!" — De kapitein moest erg boos op hem zijn. "k Vraag wel excuus, Kapitein," stamelde hij geheel onthutst; "maar Kapitein had mij niet gezegd heen te gaan."

Daar viel niets tegen te zeggen, en zoo bleef Adam dan ook thans, nu de bel zich liet hooren, en Frits en Keetje, door de moeder gevolgd, onder luid gejubel naar binnen stormden. De ritmeester had zich achter een gordijn verborgen, om eerst den prachtigen boom en de niet minder heerlijke geschenken tot hun regt te laten komen. Daarop haalde de kapitein hem echter te voorschijn, en zei, terwijl hij hem bij zijne schoonzuster bragt: "Hier breng ik u onzen deserteur, zuster. De jonge heer heeft zich op eens in het hoofd gezet, dat bij het kersfeest geen vreemden toegelaten behooren te worden, en dat zulk een feest alleen

in den familiekring gevierd moet worden. Hij heeft mij daarom verzocht een goed woord voor hem te doen, om u te bewegen hem in den familiekring op te nemen." — "Ja, mevrouw," zoo viel de ritmeester hem in de rede, terwijl hij de hand der van verbazing sprakeloze vrouw greep; 't is wel is waar een aanzoek zonder complimenten, waarvoor ik wel excuus mag vragen, maar....

Maar Lilly had hare moeder ter zijde getrokken, en haar gloeiend gelaat aan hare borst verbergende, fluisterde zij haar eenige onzamenhangende woorden in het oor, terwijl mevrouw Brester half schreiend zeide: "Wanneer gij het met elkander dan reeds eens zijt en uw oom ja zegt, dan moet ik ook wel amen zeggen."

Frits stond als een zoutpilaar daarbij en het duurde lang voor hij begreep wat er gebeurd was; Keetje danste als uitgelaten door de kamer en riep: "Lilly is de bruid! Lilly is de bruid!" En voor men er op bedacht was, was zij de deur uit, om de meid de blijde boodschap te brengen, en vervolgens bij den overbuurman, opdat Lilly's vriendin, de zuster van den latijnschen jongen, het nieuws van geen ander zou hooren. Zoo kwam het dien avond ook nog ter oore van den latijnschen jongen. Of dit berigt de Kerslichten voor hem in "de duisternis van den afgrond" heeft veranderd, zooals hij in een gedicht heeft geklaagd? Wij willen hopen van neen.

Aan den overkant werd intusschen een Kersfeest gevierd zoo vrolijk als zeker nergens anders; en de kapitein moest zich gedurig verontschuldigen, want de extra-schotels, die Adam den eenen na den anderen binnen bragt, en de toasten en toespraken namen geen einde, ten minsten niet dan nadat de groote punschkom geheel ledig was. Den fraaisten toast echter kreeg Oom Kaptein: "de oude, getrouwe vriend met zijn jeugdig, getrouw hart," zooals de ritmeester hem noemde; en allen klonken juichend daarop, de oude Adam niet uitgezonderd. En toen men laat afscheid van elkander had genomen, schenen de kerslichten des hemels in drie kleine vertrekken op drie gelukkige menschen neder — en de bejaarde, eenzame, oudvrijer, Oom Kaptein, was niet de minst gelukkige van de drie!

Zijn ouderdom is ook niet eenzaam geweest. Met zijne

oude vriendin, de geliefde zijner jeugd, heeft hij wel is waar geen vrolijke dagen meer mogen beleven; zij vond weinige weken na het wederzien de rust, waarnaar zij zoozeer verlangde; maar hare kinderen, Johanna en Willem, wier huwelijk zij nog beleefde, werden door Oom Kaptein tot zich genomen.

Toen eenige jaren later ook Küstrow weder in de stad werd overgeplaatst, beleefde de oude oom eerst 'regt veel vreugde aan de gelukkige paren en hunne bloeiende kinderen, die hem steeds naar de oogen zagen. Slechts één ding kon hij niet gedaan krijgen. Hij wilde er hen aan gewennen hem „Oom Frederik” te noemen; maar dat vergaten zij altoos weder, en nog steeds heet hij bij hen, zoo-wel als bij hunne ouders, en bij iedereen, oud of jong: „Oom Kaptein.”

DE VLUGT UIT DEN TOWER.

Na den dood van koningin Anna in 1714, beklom de keurvorst Georg I van Hannover den Britschen troon. De Tories moesten wijken voor de Whigs. Stanhope en Walpole werden minister en om aan de openbare meening voldoening te verschaffen, moest de vorige regeering ter verantwoording worden geroepen wegens het Utrechtsch vredesverdrag. Daardoor groeide intusschen de aanhang der Jakobiten aan. In Noord-Engeland werd het onrustig en in Schotland stond graaf Marr op aan het hoofd van 15,000 Jakobiten. In December 1715 landde de pretendent zelf en liet zich als koning van Schotland uitroepen. De opstandelingen werden evenwel verstrooid, de aanvoerders gevangen genomen en naar de pijnbank verwezen. Onder dezen bevond zich lord Nithisdale, wiens vonnis aldus luidde: hij zou opgehangen, maar levend afgesneden worden; de ingewanden zouden hem uitgesneden en voor zijne oogen verbrand worden; vervolgens moest hij worden onthoofd en geradbraakt.

Het noodlot had intusschen anders besloten. Toen de nood op het hoogst was, vertoonde zich de reddende hand. Met een heldenmoed, haar door hare liefde ingeboezemd, redde zijne vrouw hem het leven met gevaar van haar eigen. Wij willen haar zelve haar avontuur laten verhalen, zooals zij het beschreven heeft in een brief aan hare zuster. Nadat lady Nithisdale uitvoerig verhaald heeft, hoe zij geen middel onbeproefd heeft gelaten om haar echtgenoot te redden, gaat zij aldus voort: „Ik verliet het hoogerhuis en spoedde mij naar den Tower, waar ik een vrolijk, tevreden gelaat vertoonde en aan alle wachten, welke ik voorbij liep, verhaalde, dat ik den gevangenen goede tijding bragt. Ik maande dezen aan, alle vrees te laten varen, daar het verzoekschrift te hunner gunste goed opgenomen was. Ik gaf den soldaten eenig geld om op de gezondheid der lords en van zijne majesteit te drinken, maar slechts eene kleinigheid, want ik dacht, dat zij, wanneer ik bij deze gelegenheid te mild was, mijne plannen zouden raden, en gaf ik hun slechts iets, dan won ik voor den volgenden dag, den laatsten voor de terechtstelling, hunne genegenheid en dienst.

Den volgenden morgen kon ik mij niet naar den Tower begeven, omdat ik zoo veel te bezorgen had; maar 's avonds, toen ik met alles gereed was, liet ik vrouw Mills komen, bij welke ik inwoonde, en maakte haar met mijn plan bekend om de bevrijding van mijn echtgenoot te beproeven, daar er geen vooruitzicht meer op genade bestond en dit de laatste nacht voor de terechtstelling was. Ik zeide haar, dat ik met alles gereed was, en dat ik vertrouwde, dat zij mij zou vergezellen, opdat mijn echtgenoot voor haar zou kunnen doorgaan. Ik drong er op aan, dat zij terstond met mij zou gaan, want er was geen tijd te verliezen. Tegelijkertijd zond ik om eene zekere vrouw Morgan, destijds algemeen onder den naam Hilton bekend, met welke mijn lieve Evans mij in kennis had gebragt, hetgeen ik als een bijzonder geluk beschouwde. Ik deelde haar oogenblikkelijk mijn besluit mede. Zij was zeer groot en slank, en ik verzocht haar onder haar gewaad eene kleeding voor vrouw Mills te verbergen, want deze moest hare kleeding aan mijn echtgenoot geven, opdat hij bij het vertrek voor

haar zou aangezien worden. Vrouw Mills was destijds in gezegende omstandigheden, zoodat zij niet slechts van de zelfde grootte was als mijn echtgenoot, maar ook in gestalte met hem overeen kwam. Terwijl wij in de koets zaten, hield ik niet op met spreken, opdat zij geen tijd tot nadenken zou hebben. Onder den indruk der verrassing en der verwondering over mijne eerste mededeeling, had zij hare toestemming gegeven, zonder over de gevolgen na te denken.

Bij onze aankomst aan den Tower bragt ik vrouw Morgan het eerst naar binnen, want men veroorloofde mij steeds slechts één persoon mede te brengen. Zij droeg de kleederen, die vrouw Mills aantrekken zou, wanneer deze, na haar, vertrekken ging. Toen vrouw Morgan alles had afgelegd, wat zij voor mijn doel bij zich droeg, geleidde ik haar de trap af en verzocht ik haar bij het weggaan, mij mijne meid te zenden om mij te helpen kleeden; ik gaf voor in angst te zijn, dat het te laat zou worden, wanneer zij niet terstond kwam, om het laatste verzoekschrift dezen nacht in te leveren. Ik bragt haar in veiligheid terug en daalde de trap gedeeltelijk af, om vrouw Mills te gemoet te gaan, welke de voorzigtigheid in acht nam haar zakdoek voor het gezigt te houden, hetwelk niet in het oog kon loopen bij eene vrouw, die een vriend den avond voor zijne teregtstelling vaarwel kwam zeggen. Ik had haar zelfs verzocht zulks te doen, opdat mijn echtgenoot op de zelfde wijze naar buiten zou kunnen gaan. Hare wenkbrauwen waren eenigszins rosachtig, en die van mijn echtgenoot donker en zwaar; maar ik had een mengsel gereed gemaakt van de kleur der hare, opdat hij zich daarmede vermommen kon. Ik kocht verder een hoofdversiersel van haar van de zelfde kleur als het hare en verwde zijn gezigt bleek en zijne wangen rood om zijn langen baard te verbergen, dien hij geen tijd had gehad af te scheren. Ik had alles wat daartoe noodig was reeds vroeger in den Tower gebragt.

De arme wachters, die door mijne kleine geschenken van den vorigen dag voor mij gewonnen waren, lieten mij met mijn gezellin rustig gaan en hielden geen zoo streng toezigt als gewoonlijk, omdat zij, door hetgeen ik hun den vorigen dag gezegd had, overtuigd waren, dat de gevange-

nen genadè zouden krijgen. Ik liet vrouw Mills haar eigen kap afleggen en een andere opzetten, welke ik voor haar meêgebragt had. Ik nam haar daarop bij de hand en bragt haar naar de kamer van mijn echtgenoot, en toen ik door een nabijzijnd vertrek ging, waarin zich onderscheidene personen bevonden, zeide ik op een toon der grootste ongerustheid: „lieve Katharine, ga spoedig heen en zend mij de meid; zij denkt er zeker niet aan, hoe laat het is en vergeet, dat ik van nacht een smeekschrift moet overhandigen, en dat ik, wanneer ik deze gelegenheid voorbij laat gaan, verloren ben, want morgen is het te laat. Laat zij zich zoo veel mogelijk haasten, want ik sta op heete kolen, tot dat zij komt.”

Allen die in de kamer waren, meest vrouwen en dochters van de wachters, schenen medelijden met mij te hebben en de schildwacht opende beleefd de deur voor mij. Toen ik haar weggezonden had, keerde ik tot mijn echtgenoot terug en hielp ik hem verder aan zijne verkleeding. Ik had er voor gezorgd, dat vrouw Mills niet weenend heenging, zooals zij gekomen was, opdat mijn echtgenoot ligter voor de dame kon doorgaan, welke in droefheid en tranen gekomen was, en zulks zooveel te eer, daar hij de zelfde kleeding droeg als zij. Toen ik bijna gereed was met de verkleeding van mijn echtgenoot, bespeurde ik, dat het donker begon te worden, en daar ik vreesde, dat het kaarslicht ons zou verraden, besloot ik heen te gaan. Ik deed zulks, geleidde hem aan de hand, terwijl hij den doek voor zijne oogen hield. Ik sprak op bedroefden en klagenden toon tot hem en bejammerde Evans nalatigheid, die mij te gronde gerigt had. Daarop zei ik: „Lieve Betty, loop om Godswil toch spoedig en breng haar meê. Gij weet waar ik woon, en als gij ooit in uw leven haast gemaakt hebt, doe het dan thans. Dit uitstel doodt mij.”

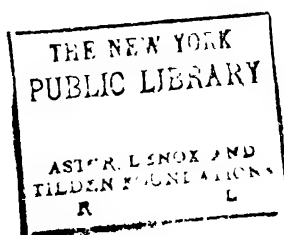
De wachten openden de deur en ik daalde met hem de trappen af, hem steeds bezwerende zich zooveel mogelijk te haasten. Toen hij buiten de deur was, liet ik hem vooruit gaan, uit vrees dat de schildwacht op zijn gang zou letten; doch ik ging steeds voort hem tot spoed aan te zetten. Onder aan de trap ontmoette ik mijne lieve Evans, aan wier handen ik hem toevertrouwde. Ik had Mills vooraf

222

De Vloet uit den Tower.

DE VLOET UIT DEN TOWER.

verzocht voor den Tower gereed te zijn om hem, indien het geluk ons begunstigde, naar eene veilige plaats te brengen. Hij hield den goeden uitslag voor zoo onwaarschijnlijk, dat zijne verwondering, toen hij ons zag, hem schier buiten zich zelve bracht. Evans bespeurde dit en had de tegenwoordigheid van geest, mijn echtgenoot, zonder iets te zeggen, om hem niet wantrouwend te maken, naar een harer vrienden, dien zij vertrouwen kon, te brengen en hem zoo in veiligheid te stellen. Wij zouden anders verloren zijn geweest. Toen zij hem daar gebragt en gelaten had, keerde zij terug om Mills op te zoeken, die intusschen van zijne verbazing bekomen was. Zij gingen te zamen heen, en toen zij eene veilige plaats gevonden hadden, bragten zij hem derwaarts.

Daar ik mij intusschen gehouden had alsof ik de jonge dame om eene boodschap had gezonden, moest ik de trappen weder opklimmen en met den zelfden geveinsden angst, alsof het te laat werd, in de kamer van mijn echtgenoot terugkeeren, zoodat iedereen opregt medelijden scheen te hebben met mijne smart. Toen ik in de kamer was, sprak ik tot hem alsof hij er werkelijk was, en antwoordde op mijne eigene vragen met een mannenstem, die ik zoo goed mogelijk nabootste. Ik liep heen en weer, alsof wij in gesprek waren, totdat ik meende, dat zij tijd genoeg hadden gehad, de wachten voorbij te komen. Ik achtte het nu geraten ook heen te gaan. Ik deed de deur open en bleef staan, opdat men daar buiten zou hooren wat ik zeide, doch ik hield de deur zoover gesloten, dat men niet in de kamer kon zien. Ik nam voor dezen nacht plechtig afscheid van mijn echtgenoot en voegde er bij, dat er zeker iets buitengewoons moest hebben plaats gehad, daar Evans, die anders zelfs in kleinigheden zoo stipt was, bij deze gewichtige gelegenheid nalatig werd. Ik wist geen ander middel dan in persoon te gaan. Indien de Tower nog open was, wanneer ik mijne boodschap gedaan had, dan zou ik nog in den nacht terugkomen, maar hij kon er in alle geval zeker van zijn, dat ik 's morgens zoo vroeg als de Tower maar geopend was, bij hem zou zijn. Ik vleide mij, hem dan goed nieuws te kunnen aankondigen. Eer ik thans de deur sloot, verschoof ik de klink zoodanig, dat men de

deur slechte van binnen kon openen. Ik wierp daarna de deur met geweld dicht, om zeker te weten dat zij goed gesloten was. Den bediende, die van de geheele zaak niets wist, zei ik in het voorbij gaan, dat hij mijnheer geen kaarsen behoefde te brengen, voor deze er naar vroeg, daar hij eerst nog wenschte te bidden. Ik liep de trappen af en riep een der koetsen aan, die op het plein stonden, waarna ik naar mijne woning reed, waar Mackenzie gewacht had, om, in geval mijn aanslag mislukte, het smeek-schrift te verzenden.

Hare genade van Montrose zei, dat zij ten hove wilde gaan om te vernemen, hoe het berigt van de ontsnapping van mijn echtgenoot opgenomen werd. Toen de koning het nieuws hoorde, geraakte hij in woede en riep, dat hij ver-raden werd, want dat zonder medepligtige zoo iets niet had kunnen geschieden. Hij zond onmiddellijk twee per-sonen naar den Tower om er voor te zorgen, dat de andere gevangenen beter bewaakt werden.

Toen ik de hertogin verliet, begaf ik mij naar een huis, dat Evans mij aangewezen had, en waar zij mij zeggen zou, waar mijn echtgenoot zich bevond. Zij kwam daar eenige oogenblikken na mij en zeide, dat zij, toen zij hem in veiligheid had gezien, Mills opgezocht had, die intusschen van zijn schrik bekomen was. Hij was naar haar huis gegaan, waar zij hem gevonden had. Zij had mijn echtgenoot van de eerste plaats, waar hij haar, volgens haar verlengen, had opgewacht, naar de woning eener arme vrouw gebracht, vlak over het wachthuis. Deze had slechts een klein boven-vertrekje met een klein bed. Wij gingen op het bed zitten, opdat men ons niet heen en weder zou hooren loopen. Zij gaf ons brood en een flesch wijn en vrouw Mills bragt ons den volgenden dag nog een en ander. Van dezen voorraad leefden wij van Donderdag tot Zaterdag nacht, toen vrouw Mills kwam om mijn echtgenoot naar de woning van den Venetiaanschen gezant te brengen. Wij deelden zijner exel-lentie de zaak niet mede, maar een der bedienden verborg

hem in zijn eigen kamer tot Woensdag; op welken dag een met zes paarden bespannen koets van den gezant diens broeder ging afhaken. Mijn echtgenoot trok een liverei aan en kwam tusschen de andere bedienden in, zonder den minsten argwaan te wekken te Dover, waar Mitchell, — zoo heette de bediende van den gezant — een klein vaartuig huurde, dat onmiddellijk naar Calais onder zeil ging. De overvaart was zoo bijzonder kort, dat de kapitein de opmerking maakte, dat de wind hem niet beter zou kunnen dienen, wanneer zijne passagiers hun leven wilden redden, zonder er waarschijnlijk bij te denken, dat dit werkelijk het geval was. Mitchell had gemakkelijk terug kunnen keeren, zonder dat men vermoed zou hebben, dat hij behulpzaam was geweest bij de ontvlugting van mijn echtgenoot, maar deze wenschte hem bij zich te houden, en aldus bleef hij en heeft hij tegenwoordig bij onzen jongenheer een goede dienst.”

De beide geredden begaven zich naar Rome en leefden daar te zamen tot aan lord Nithisdale's dood in 1744. Vijf jaar later stierf zijne vrouw.

GEHEIME GENOOTSCHAPPEN IN AMERIKA.

Men heeft meermalen beweerd, dat geheime genootschappen in een vrij land niet kunnen bloeijen, evenmin de zoodanige, welker doel, als die welke handelingen en vormen geheim worden gehouden. De openbaarheid, die in een vrij land gehuldigd wordt, moet het volk tegen zulke genootschappen innemen. Deze stelling wordt door de bestaande toestanden in de Vereenigde Staten weersproken. Hier bestaan omstreeks honderd verschillende geheime orden, met meer dan 25,000 loges, ~~en~~ een getal leden van meer dan twee millioen. Dit cijfer is niet overdreven. De unie heeft tegenwoordig 40 millioen inwoners; de meeste volwassen mannen behooren tot eene of andere orde, velen zijn zelfs lid van meer dan één, en

er bestaan ook vrouwengenootschappen. Bovendien telt men er minstens even veel niet geheime genootschappen en vereenigingen van de meest verschillende soort, die even veel leden tellen, en daar bijna elk genootschap zijn bijzonder kenteeken (*badge*) heeft, dat door de leden meestal op de linkerborst wordt gedragen, ziet men schier nergens volwassen personen, die niet met een of ander klein orde-teeken versierd zijn. Wie van onderscheidene genootschappen lid is, behangt zich bij feestelijke gelegenheden wel met een half dozijn; anders draagt hij, al naar zijn smaak, van daag het eene, morgen het andere. Om slechts bij benadering een begrip te geven van de verspreiding zulker orden, zij vermeld, dat, ongerekend de vrijmetselarij, die in de Unie omstreeks 500,000 leden in 7000 loges telt, de orde der *Odd Fellows* (zonderlinge broeders) 3195 loges met 245,036 leden heeft.

De ongemeen groote uitbreiding der geheime genootschappen laat zich verklaren door den prikkel, dien het geheimzinnig duister, dat hen omgeeft, op de menschen uitoefent, uit de omstandigheid, dat de staat hun geen den minsten hinderpaal in den weg legt en uit de geschiedenis der Vereenigde Staten. De geschiedenis van het ontstaan en de verspreiding dezer genootschappen is hoogst belangrijk, maar het ontbreekt schier nog geheel aan de daarop betrekking hebbende voorloopige onderzoekingen, waarop men zich werkelijk verlaten kan. Al deze orden geven hunnen leden eene zoogenaamde mythische geschiedenis, die meestal ver in het grijze verleden zich verliest en dikwijls in een geheel vreemd land speelt, maar in het duister, waarin die geschiedenis gehuld is, valt het moeilijk de eigenlijke historie van de sagen en legenden te onderscheiden. Met het ontstaan en de uitbreiding der Unie groeiden de „orden” aan om zich naar alle zijden uit te breiden; men zou kunnen zeggen, dat beider ontstaan zamen ging. Natuurlijk ziet dat niet op de orde der vrijmetselaars, daar het ontstaan daarvan tot een veel vroeger tijdperk gebragt moet worden en zij reeds omstreeks 1733 naar hier werd overgeplant.

Ten tijde toen de opstand in de koloniën tegen Engeland meer uitbreiding en invloed verkreeg, sloten de inwoners

van New-York en van de Nieuw-Engelsche koloniën een geheim verbond, welks leden zich „zonen der vrijheid” noemden. De leden van dit verbond speelden gedurende den oorlog een belangrijke rol, droegen veel bij tot den gelukkigen uitslag en namen ook later deel aan de regeling der nationale aangelegenheden. Met deze „*Sons of liberty*,” schijnen de „*Sons of St. Tammany*,” aldus genoemd naar een Oud-Indisch opperhoofd, verwant te zijn geweest. Eenige jaren na het sluiten van den vrede verdwijnen de eersten, zelfs tot den naam toe, terwijl de anderen eene grootere rol begonnen te spelen; hunne magt groeide van lieverlede zoozeer aan, dat zij niet slechts tot heden toe de aanvoorders zijn van de groote democratische partij in den Staat New-York, maar ook op de gemeenschappelijke nationale belangen den gewigtigsten invloed uitoefenen.

Het Tammany-Hall-genootschap of de orde van Columbus heeft zijn zetel te New-York. De voornaamste mannen der democratische partij zijn er leden van en de partijbelangen worden door dit genootschap geregeld en geleid. Zijn doel is zuiver politiek; de geheime plegtigheden en gebruiken zijn op den achtergrond geraakt, en men bedient er zich nog slechts van in zooverre zij ontleend zijn aan het leven der Indianen. Tegelijkertijd en om de zelfde reden ontstond in den Staat Pensylvanie de orde der roodhuiden (*red men*), die ook na den vrede in stand bleef. Daarin verschillende van het Tammany-genootschap, ontwikkelde het zich tot eene onderlinge hulpmaatschappij in geval van ziekte en dood. De orde der roodhuiden bestaat thans uit twee afdeelingen: de hervormde orde en de onafhankelijke orde. Beide zijn over de geheele Unie verbreid; de laatste is uitsluitend Duitsch. De plegtigheden zijn aan de gewoonten der Indianen ontleend en worden aan de ingewijden in verschillende graden langzamerhand medegedeeld.

Deze geheime genootschappen waren een product der revolutie. Onderlinge hulp in nood en gevaar was het doel, en zoo stonden zij tegenover de geheime genootschappen der koningsgezinden, die St. George-, St. Andrews- en St. Davids-vereenigingen genoemd werden. Het voordeel, dat de leden er uit getrokken hadden, de vriendschapsbanden, die tusschen hen aangeknoopt waren, gaven aanleiding, dat

zij na den vrede in stand bleven, terwijl aan de plegtigheden meer uitbreiding werd gegeven. De reeds vroeger bestaande vrijmetselaarsloges hadden daarop een merkbaaren invloed en van lieverlede werd eenerzijds de staatkunde, anderzijds onderlinge ondersteuning als het voornaamste doel van zulke genootschappen beschouwd. Hun oorsprong ontleenende aan de revolutie, die aan het land de vrijheid schonk, verkregen deze genootschappen reeds spoedig eene groote uitbreiding en langzamerhand kwamen er nog nieuwe bij, zoodat thans een groot, aaneengesloten net daarvan door de geheele Unie verbreid is.

Van buiten af werd tegen het laatst der vorige eeuw uit Engeland de orde der Odd Fellows (zonderlinge broeders) en omstreeks het jaar 1833 de Druïden-orde ingevoerd. Maar ook op Amerikaanschen bodem zelf ontstonden talrijke genootschappen, die zich in nog veel talrijker loges over het geheele land uitbreidden. Ook de Duitsche bevolking nam deel aan deze beweging en in haar midden ontstonden verschillende orden, die in den regel een zuiver Duitsch karakter behielden. De oudste daarvan is de in 1840 te New-York in het leven geroepen orde der Hermanszonen.

Als een eerste en voornaamste geheim beschouwen deze genootschappen het zoogenaamde werk, d. i. de plegtigheid, waarmede de inwijding en bevordering geschiedt en de vergaderingen gehouden worden. De formaliteiten der inwijding worden doorgaans volgens de legende der orde geregeld. Schier alle plegtigheden herinneren aan de gebruiken der vrijmetselarij. De besluiten en maatregelen der loges en genootschappen, in zooverre zij geene betrekking hebben op het „werk,” worden, wat de hoofdzaak betreft, niet geheim gehouden. Zij worden in de gedrukte jaarlijksehe verslagen der groot-loges opgenomen, welke voor iedereen toegankelijk zijn. Eene uitzondering maken natuurlijk gewichtige besluiten, die volgens hun aard niet voor openbaarheid geschikt zijn. De genootschappen hebben voor het overige geheime herkenningsteekens, noodseinen en wachtwoorden, welke laatste van tijd tot tijd veranderen. De leden noemen elkander in den regel „broeders,” somtijds ook, in de hoogere graden, „ridders.” De meeste genoot-

schappen hebben drie of meer lagere graden, en dikwijls is er ook nog een stelsel van hoogere graden aan verbonden, dat weder in eenige graden verdeeld is. Bij de vergaderingen, die geheel in het geheim gehouden worden, dragen alle leden zoogenaamde regalia's, die naar den onderscheiden rang verschillen. Zij bestaan in een bont voorschoot, even als bij de vrijmetselaars, en een breed kraag, waarop de teekenen der waardigheid geborduurd zijn en welke als het voornaamste van het kostuum beschouwd wordt. Deze kostumes zijn meestal van zeer in het ooglopende kleuren en bij de hoogste waardigheidsbekleeders prachtig. In de groote steden ziet men, voornamelijk des zomers, de loges van week tot week in vol kostuum door de straten trekken. Enkele genootschappen onthouden zich hiervan echter zoo veel mogelijk.

De gewone vergaderingen der loges hebben in den regel iedere week plaats. Zij worden met gezang geopend en gesloten. Deze loges, die ook eene andere benaming dragen, b. v. „stam” bij de roodhuiden en „legerplaats” in de hoogere graden, — „conclave” bij de zeven wijze mannen en „concilie” in de hoogere graden, — „heiligh bosch” bij de Druïden enz., en welke ieder haar bijzonderen naam heeft, vormen, in zooverre zij tot éénen Staat behooren, een aaneengesloten geheel, geïmpresenteerd door eene Staats-grootloge, en de gezamenlijke Staats-groot-loges loopen weder samen in eene vereenigde Staats-grootloge. Het verslag dezer corporaties wordt doorgaans in uitvoerige rapporten gedrukt. Verscheidene genootschappen hebben ook hunne bijzondere nieuwsbladen.

De vrouwen zijn meestal van deze geheime genootschappen uitgesloten. Bij enkelen bestaat echter een nevengraad voor vrouwen en dochters der broeders, gelijk b. v. bij de Odd Fellows de Rebbecagraad en bij de Druïden de Druïdenkrans. Opmerkelijk is het, dat zich bij de Odd Fellows stemmen verheffen, welke voor de vrouwen volkomen gelijke regten vorderen als voor de mannen.

Het doel dezer orden is zeer verschillend: Ondersteuning in geval van ziekte en dood, matigheid, bescherming van beroep, vriendschap en broederliefde, staatkunde en godsdienst. De meest verspreide en in ledental het talrijkste

zijn de genootschappen, die in geval van ziekte eene wekelijksche uitkeering en bij sterfgevallen aan de nagelaten betrekkingen eene bepaalde som verstrekken. De eerste bedraagt 5 tot 12 dollars per week; de laatste 30 tot 100 dollars. Ofschoon zulke uitkeeringen het hoofddoel der vereeniging zijn, moet men toch niet denken, dat slechts de zoodanigen er lid van worden, welke bij voorkomende gelegenheid ondersteuning behoeven; integendeel behooren personen uit alle standen daartoe. Zoo is de tegenwoordige vice-president der Vereenigde Staten lid van het genootschap der Odd Fellows. Nevens het hoofddoel worden in de reglementen of in de aangenomen zinspreuken, die doorgaans een drietal aanduiden, zooals: „vriendschap, liefde en waarheid,” nog andere pligten van humaniteit of philanthropie omschreven; doch deze blijven toch meer op den achtergrond en slechts de wederkeerige broederliefde speelt een belangrijke rol. De meest bekende en talrijkste genootschappen zijn: Odd Fellows, Good Fellows, Druiden, Redmen, Seven wisemen, de Hermanuszonen, de Zonen der Vrijheid, Harugaris, Knights of Pythias, Goede Broeders, enz.

Genootschappen, welker strekking meer bestaat in het aankweeken en onderhouden van vriendschapsbetrekkingen, vindt men aan de hoogeschoolen onder de studenten. De Amerikaanse studenten-vereenigingen verschillen evenzeer van de Europeesche als zulks het geval is met de hoogeschoolen zelf. Men kent hier geen vecht- of bierclub, maar bij hunne feestgelagen, waarmede de voorlezingen beginnen en eindigen, kunnen de studenten met drinken toch goed teregt. Het geestelijk genot bij hunne bijeenkomsten zijn de daarbij gehouden voorlezingen; geen vergadering van Amerikanen, hoe klein ook, kan daar buiten. De oudste dezer vereenigingen zal wel het Phi-vita-kappa-genootschap zijn, dat door den lateren president Jefferson opgericht werd en zich reeds spoedig overal uitbreidde. De grieksche letters, aan welke de vereeniging haar naam ontleende, beteekenen *φιλοσοφία βίου κυβερνητης*, „wijsbegeerte, het rigtsnoer des levens.” Verder heeft men nog de Chi-phi-, de Delta-phi-, de Zita-phi-genootschappen enz.

Een groot aantal geheime genootschappen hebben matigheid ten doel. De leden verbinden zich onder eede geen

bedwelmende dranken te drinken. De meesten houden dien eed ook, maar velen weten er zich op eene of andere, soms zeer vernuftige wijze aan te onttrekken, terwijl anderen zich weder schadeloos stellen door het gebruik van opium, hetwelk hun niet verboden is. De meest bekende matigheids-genootschappen zijn de Sons of temperance, Good Templars, Templars of honor and temperance en de Father-Matthews-vereeniging.

Geheime genootschappen van beroepsgeenooten zijn eerst in den laatsten tijd ontstaan. Omstreeks drie en een half jaar geleden kwamen te Milwaukee zeven schoenmakers bijeen, die de orde der *Knights of St. Crispin* stichtten, met het doel tegenover de werkgevers hooger loon te bedingen. Dit genootschap breidde zich weldra aanmerkelijk uit en telt thans omstreeks 250 loges met 100,000 leden. De vrouwen die zich met het schoenmakersambacht bezig houden, volgden dit na en stichtten de vereeniging van de dochters van den heiligen Krispijn. Het genootschap heeft veel uitgewerkt; maar daar het bijzonder gestreng is jegens de leden, schijnt dit een reactie te zullen veroorzaken. Onlangs heeft het bovendien ook aanleiding gegeven, dat goedkoope Chineesche werklieden naar het Oosten gekomen zijn, waardoor eene vraag is ontstaan, die iedereen bezig houdt, maar voor welke nog geen oplossing gevonden is. Niet lang geleden zijn ook de verwers begonnen een geheim genootschap met soortgelijk doel op te rigten.

Behalve de anti-vrijmetselaars-beweging, dertig à veertig jaar geleden, die ook alle andere genootschappen op het oog had, worden ze door de „Kerk” nog gedurig bestreden. Dit geldt vooral de katholieke Kerk en verschillende Protestant-sche orthodoxe sekten, die in hare jaarsvergaderingen steeds den vloek over alle geheime genootschappen uitspreken. Dit is de reden, dat het aantal godsdienstige geheime genootschappen slechts gering is. Het meest verspreid zijn nog de loges, die onder de groot-loge van het Amerikaansche, Protestantsch verbond werken. Tot deze categorie behooren ook, hoewel slechts ten deele, een aantal Joodsche vereenigingen, waarin slechts Israëlitën worden opgenomen en wier doel in den regel ondersteuning is in geval van ziekte of dood. Eene uitzondering hierop is de talrijkste

Joodsche vereeniging „B'nai B'rith,” (Zonen of kinderen des Verbonds, Bondgenooten), die een soort van Joodsche vrijmetselarij leert. Volgens hare leer zijn alle menschen broeders, zonen van éénen God en met onveranderlijke regten bekleed. De grond echter van alle beschaving en verlichting, van algemeene liefde en verbroedering, de steunpilaar van al het afzonderlijke en algemeene, worden door de goddelijke en eeuwige leerstelsels des Jodendoms gevormd. Deze vereeniging telt thans 185 loges met ongeveer 10,000 leden.

De geheime genootschappen van politieken aard zijn minder talrijk, daar bij de instellingen des lands daarvoor minder aanleiding bestaat. Zij zijn ook minder blijvend, daar zij, hetzij met de bereiking van hun oogmerk, of zoodra de onmogelijkheid daarvan blijkt, ontbonden worden. De magtige ofschoon slechts tot New-York beperkte Tammany-Hall-vereeniging kan nauwelijks meer onder de geheime genootschappen geteld worden.

Eene bijzondere vermelding verdienen nog de orde der *Knownothings*, de Ridders van den Gouden Cirkel en de Fenians. De *Knownothings* waren ongeveer twintig jaren geleden een niet te verachten politieke magt; zij stelden zich ten doel landverhuizers geheel uit te sluiten van de regeering en het bestuur des lands, hunne regten te verkorten, en bepaalden tot dat einde een verblijf van 21 jaren voordat een landverhuizer het burgerregt erlangen kon. Ofschoon niet altoos zonder gevolg, bleek het streven der orde toch vruchteloos, en tegenwoordig is deze vereeniging geheel ontbonden. De Ridders van den Gouden Cirkel kwamen te voorschijn gedurende den burgeroorlog in het Zuiden en telden de woevendste Secessionisten onder hunne leden. Met de onderdrukking van den opstand ging de vereeniging te niet. De broederschap der Fenians is eene geheime vereeniging van Iersche inboorlingen, die in de Vereenigde Staten en de Britsche provinciën bestaat en met de zelfde vereeniging in Ierland in betrekking staat. Zij werd omstreeks het jaar 1857 onder den naam *Emmet Monument Association* opgericht. In 1803 was een Iersch opstandeling, Robert Emmet, gefusilleerd. Hij had voor zijn dood verzocht, hem een monument op te rigten, vóór dat Ierland van het Britsche juk bevrijd zou zijn; tot dit einde werd later dit geheim ge-

nootschap ingesteld, dat ter herinnering aan een vroeger gelukkig tijdperk van Ierland kort daarna den naam van broederschap der Fenians aannam.

Volgens de wetten der Unie staat niets hunne werkzaamheid in den weg, zoolang geen inval in een der bevriende staten wordt ondernomen en van daar dat de broederschap der Fenians zich binnen kort overal verspreid heeft. In 1865 telde zij 80,000 leden en daaronder 14,620, die tot de land- of zeemilitie behoorden. De afzonderlijke loges heeten cirkels, staan in elken staat onder een staats-cirkel en zenden ieder een lid naar het jaarlijksch congres der Fenians. De magt der Fenians zou veel grooter zijn, daar zij te beschikken hebben over aanzienlijke geldmiddelen, grootendeels door vrouwen bijeen gebragt, wanneer zij niet steeds in twee partijen verdeeld waren, die elkander hevig bestrijden. Twee verschillende invallen in Canada, om Engeland in zijne provinciën te bestrijden, gelijk mede eene voorgenomen landing in Ierland zelf, zijn na een paar gevechten van weinig belang verijdeld. Zulke ondernemingen worden geheel publiek op touw gezet; men maakt zelfs dag en uur bekend. Er komt eene stoornis tusschen beide, waardoor het doel niet bereikt wordt, maar een land als de Vereenigde Staten, waar men de burgers zonder gevaar zooveel vrijheid van beweging laten kan, verdient in alle geval de hoogste bewondering.

Al deze geheime genootschappen hebben bij al hun na-deel ook vele voordeelen. Zij verhoogden het gevoel van onderlinge aanhankelijkheid; zij bevorderen den juist hier zoo noodwendigen parlementairen takt, zijn voor landverhuizers een niet te verachten leerschool en schier zonder uitzondering ontwikkelen zich uit die vereenigingen meer vrijzinnige godsdienstige denkbeelden. De materieele hulp door haar verstrekt bereikt eene enorme hoogte. In dit opzigt hebben wij slechts op de orde der Odd Fellows te wijzen. In de laatste 39 jaren had deze een ontvangst van 31,243,830 dollars, een uitgaaf aan ondersteuning van 11,649,709 dollars en een vast fonds van 50,000,000 dollars.

Sedert eenigen tijd streeft men er naar zulke geheime genootschappen over te planten naar het oude vasteland. In den vorigen zomer begaf zich een Pythias-ridder naar

Italië om daar loges op te rigten. Uit Parijs werd „officieel” berigt, dat daar een Druïden-bosch gekomen was. Sedert eenige maanden bevindt zich een zekere dr. Morse te Berlijn, om daar de orde der Odd Fellows uit te breiden, en niet lang geleden begaven zich zekere Frans L. Austin uit Californie en Farnsworth van New-York naar Duitschland met volmagt, daar loges van de zelfde orde te stichten. Een tijdschrift der Odd Fellows bevatte voor kort het berigt, dat een in Duitschland reizende broeder reeds te Weenen, Stutgart en Berlijn loges van zijne orde had aangetroffen. Dit is echter eene dwaling; trouwens bij de tegenwoordige wetsbepalingen kan er bezwaarlijk aan gedacht worden in Duitschland geheime genootschappen op te rigten.

ARABISCHE VROUWEN EN MEISJES.

„Ik kan mijne vrouw doodslaan, zooals ik een vlieg dood,” zei mij eens in de woestijn Sahara een Arabier, die lang onder de Franschen had geleefd, vlug Fransch sprak en in de Europeesche denkwijze en zeden behoorlijk ingewijd was. Niettegenstaande dat alles zeide hij hetgeen hij sprak, met volle overtuiging. Het standpunt, dat de vrouwen en meisjes onder de Arabische bevolking van Noord-Azië innemen, wordt door zulk een gezegde genoegzaam gekenmerkt. De vrouw is in het oog van den Arabier eene zaak, een voorwerp, maar regtens geen persoonlijkheid. De Arabier, die op weg zijn vriend ontmoet, vraagt: „Hoe vaart uw zoon, hoe maakt het uw paard, is uw hond weer beter?” Nooit zal hij zeggen: „Hoe vaart uwe vrouw?” Naar de vrouw te vragen zou eene belediging zijn, of ten minsten beschouwd worden als een dwaze vraag, een vergrijp tegen het fatsoen. De Arabier vraagt evenmin naar het welzijn van de vrouwen en dochters zijner vrienden, als een Europeër zich informeren zou naar den toestand van een tafel of van een

stoel. Wanneer eenen Arabier een zoon geboren wordt, zegt hij: „Dat is een zegen voor mijn huis!” Wordt hem een dochter geboren, dan verklaart hij het voor een vloek, een ongeluk, dat hem overkomen is. Ik heb Arabieren gezien, welke hunnen zoon op de teederste wijze liefkoosden, terwijl zij voor hunne schoone volwassen dochters geen enkelen blik over hadden.

De Arabier leeft onder zijne tent. Hij trekt het land door, hij gaat op de jagt, houdt het opzigt over zijne kudden. Hij werkt niet, plant geen boomen en bezaait geen akkers. Hij ligt te droomen onder zijne palmboomen; hoogstens houdt hij zich bezig met het vervaardigen van zadels en touwen voor zijne paarden. Beurtelings trotsch en kruipend, al naar het uitkomt, ijdel en bijgeloovig, lui en traag in denken en handelen, laat hij al het werk over aan zijne vrouwen, waarvan hij veelal verscheidene heeft. De vrouwen weven de stoffen voor zijne kleeding; zij vervaardigen de tapijten, op welke hij met over elkander geslagen beenen droomend en rookend en zijne zwarte koffie slurpende, uitrust; zij voederen de paarden, bereiden den maaltijd, verzorgen de kinderen; zij wasschen, naaien en strijken; zij zijn een tweede soort van huisdier, terwijl het paard, dat hij berijdt, veel hooger bij hem in achting staat. Wanneer hij op zijne zwerftogten uit de woestijn naar de plateaus van den Atlas trekt, om daar den zomer door te brengen en zijne kudden te weiden, en dan boven op zijn kameel gezeteld is, loopt zij te voet achteraan. Zij houdt den stijgbeugel voor hem vast, wanneer hij van het paard stijgt. Hij beschouwt haar slechts als het speeltuig zijner zinnelijkheid, als de verzorgster zijner zonen en als het lastdier, dat voor hem werkt, zijn vermogen vergroot en zijne bezittingen in stand houdt.

Volkomen in de zelfde verhouding tegenover den man staat de vrouw van den Arabischen stadsbewoner, van den Moor, slechts met dit onderscheid, dat hare bezigheden zich alleen binnen de muren van zijn huis bepalen, hetwelk zij nooit verlaten mag, en dat zij den tijd, welke niet aan noodwendige huishoudelijke bezigheden besteed wordt, in volslagen werkeloosheid doorbrengt. Slechts de vrouw van den Kabyl, die zijn oorsprong afleidt van de oude Vandalen, neemt onder de Arabische vrouwen in Noord-

Azië eene andere plaats in. De Kabyt leidt geen nomadenleven; hij blijft te huis; hij woont niet onder eene tent, maar in huizen van steen en hout; hij bebouwt zijne akkers, zaait en plant in zijnen tuin; hij is nuchter, ijverig, werkzaam, bedrijvig en oefent ieder handwerk uit, wat bij zijne levenswijze noodig is. Hij leidt een wezenlijk huiselijk leven, waarvan de Arabier nauwelijks een denkbeeld heeft. Doorgaans heeft hij ook slechts ééne vrouw, die hij met oprechte liefde aanhangt.

En hoe leven de vrouwen en dochters der Arabische stadsbewoners, der Mooren, die de hooge, witte huizen te Algiers, te Constantine, Oran en andere steden aan de Noordkust van Afrika bewonen? Zij leiden het ongelukkigste leven, dat een vrouw leiden kan, een leven van werkeloosheid, van niets doen, een leven zonder eenig geestelijk genot, een leven van onwetendheid en vernedering. Wanneer een meisje ter wereld komt, krijgt zij den naam „Fatme.” Fatme was Mohameds moeder. Acht dagen later is het haar naamdag. Dan krijgt zij haar vasten en eigenlijken naam. Zij heet dan Halima, Mimi, Zina, Zohra, Meriam, Safia, Bedia, Aicha, of wel zij behoudt den naam Fatme. Zijn de ouders arm, dan beschouwen zij hunne dochter slechts als een last. Zijn zij rijk, dan denkt de vader eerst weder aan zijne dochter ten tijde dat hij haar uithuwelijkt en van haren toekomstigen man een som geld voor haar ontvangt, als prijs voor het onderhoud, dat hij haar tot zoolang heeft verstrekt, terwijl de moeder de volkomenste onverschilligheid voor het kind aan den dag legt. Op haar twaafde of veertiende jaar reeds gehuwd, hebben zinnelijkheid en coquetterie alle edele hoedanigheden in haar hart reeds lang verstikt. En daar zij spoedig veroudert, zal zij in de geboorte van een kind slechts een nieuwe oorzaak zien, die hare bekoorlijkheid vermindert. Het arme meisje wordt in de luiers gestoken en de zorg er voor overgelaten aan de eene of andere negerin of eene andere dienstbode. Niemand bekommert er zich om. De vrouw is immers volgens de Muzelmansche begrippen eene zaak, een voorwerp, waarover men zich niet te bekommeren heeft, waar men slechts aan denkt als het niet anders kan. Van opvoeding, van onderwijs, van geestbeschaving is derhalve

geenerlei sprake. Het meisje eet, drinkt, slaapt, wordt grooter, ontwikkelt zich lichamelijk; hart en geest worden slechts ingenomen door coquetterie, pronkzucht en allerlei intrigues. En toch is de ongelukkige dochter van den Moor even geschikt om geestbeschaving en ontwikkeling op te doen als ieder kind van den Europeaan.

En is thans het huwelijk een keerpunt in het eenzame, vervelende en eigenlijk slechts dierlijk leven van het Arabische meisje? Begint zij met haar huwelijk een vrijer, vrolijker en gelukkiger bestaan? Niet in het minste. De last van het vooroordeel, waaronder zij sedert hare geboorte gezucht heeft, blijft haar drukken, tot dat zij na haren dood in het paradijs komt, hetwelk Mohammed aan zijne geloovigen belooft. De vader is verplicht zijne dochter op haar achttiende jaar uit te huwen; de Koran schrijft hem zulks voor. Maar het meisje heeft geen keus. Zij was tot dusverre het eigendom van haar vader. De vader verkoopt zijn eigendom voor den hoogst mogelijken prijs, dien hij er voor meent te kunnen bedingen, aan den man, die lust heeft in zijne dochter. Zij kost 500, 1000, 3000 of 4000 francs, al naarmate zij schoon is, naarmate de man, die haar verlangt, hare lichamelijke en geestelijke begaafdheden in het huwelijk tot zijn voordeel hoopt te kunnen aanwenden. Het huwelijk is bij de Arabieren een koop, zooals de koop van een paard of een kameel, slechts met dit onderscheid, dat deze koop met zekere formaliteit en met muziek en dans gepaard gaat. De bloedverwanten, vrienden, vriendinnen en speelgenooten van bruidegom en bruid komen bijeen; de meisjes zijn met hare fraaiste kleederen versierd, groote zilveren of gouden oorringen, dikwijls met diamanten of andere kostbare gesteenten bezet, versieren hare ooren; zes rijen paarlen zijn om den hals geslagen; gouden armbanden omsluiten boven het handgewricht hare armen, en soortgelijke gespen versieren haren voet boven den knokkel. De „*Rhila*” is van zijde met goud geborduurd; de wijd uitgesneden schoen van groen of rood fluweel, de haarvlechten met bont zijden strikken of foulards vastgebonden. De tamboerijn en tweesnarige guitar begeleiden een zacht, welkuidend gezang van een fraaie, melancholische melodie. Eene verklaring van den vader der bruid en dien van den brui-

degom in tegenwoordigheid van een ambtenaar is de formaliteit bij de handeling, door welke het meisje in eigendom aan den man overgaat. De koopprijs is vooraf in blanke goud- of zilverstukken aan den vader betaald.

Op nieuw weerklinkt het gezang, nogmaals laten guitar en tamboerijn zich hooren. De plegtigheid is geëindigd, en de scheiding tusschen mannen en vrouwen, die door het geheele maatschappelijke leven der Arabieren in acht wordt genomen, neemt nu terstond weder een aanvang. Zelfs het bruiloftsmaal wordt door de bij de plegtigheid aanwezige mannen en vrouwen niet gemeenschappelijk gehouden.

En na de bruiloft? De man vindt zijne vrouw in het vrouwenvertrek van zijne woning. Zij is daar alleen, wanneer zij zijne eerste vrouw is, of zij deelt het met de andere vrouwen, met welke hij reeds vroeger gehuwd is. Haar eentoonig, gedachteloos en volkomen dierlijk leven blijft het zelfde als vroeger. Zij verwrt de nagels van handen en voeten, blanket zich, schildert de wenkbrauwen met een uit galnoten bereide inktstof; vlecht haar haar op met bonte linten, versiert handen en voeten met gouden en zilveren gespen en den hals met paarsnoeren; zij trekt haar zijden, met goud geborduurde kleederen, verscheidene malen 's daags uit en aan; bezoekt de baden of legt droomend, slapend of rookende op den divan; twist met de andere vrouwen van haar man; bezoekt van tijd tot tijd eene heilige plaats, om vruchtbaarheid af te smeeken, en 's avonds klimt zij op het terras van haar huis, om frissche lucht te scheppen. Uitgaan doet zij nooit, behalve hare bezoeken in de warme baden of een of anderen heiligen tempel, wanneer zij van „goeden huize” is, en in dat geval is zij altijd van een of meer dienstmaagden vergezeld om haar te bewaken; het gelaat is tot aan de oogen met een witten doek bedekt, en de geheele gestalte in een witten sluier gehuld, die tot op de voeten reikt. In haar droevig en eentoonig leven is geen verandering gekomen, behalve dat zij uit den eigendom des vaders in dien van haar man is overgegaan. Behalve het oog van haar eigen man aanschouwt nooit het oog van een man haar gelaat. Zijne vrienden, zijne bekenden, bestaan voor haar niet. Hij ontvangt hen in den

tuin of in zijne eigene vertrekken, en de vrouwen en meisjes verdwijnen terstond, wanneer 'zij daar toevallig mogten wezen. De wet van den profeet schrijft de voortdurende eenzaamheid, waartoe de Moorsche vrouw veroordeeld is; niet voor; het is bloot de ijverzucht en het vooroordeel van den man, welke haar in die afzondering houdt.

Te Konstantine heb ik nooit eene Moorsche vrouw op straat gezien. Bij mijne omzwervingen door het land, bij mijne bezoeken op Arabische dorpen en in de steden in de woestijn, heb ik ze dikwijls verrast en ongesluierd gezien; meestal echter liepen zij terstond weg, wanneer zij mij zagen. „En zijn de Arabische vrouwen schoon? zullen mijne schoone lezeressen vragen. „Gelijk in alle Europeesche landen,” moet ik antwoorden, „schoon en leelijk, maar meer schoon dan leelijk. Als kind en zeer jonge meisjes zijn het bekoorlijke schepseltjes. Zij zijn van middelbare grootte, teer, maar vol en weelderig van gestalte, fijn van taille, met doorgaans donker zwart haar en een fraai ovaal gelaat. Zij hebben kleine handen, fijne hand- en voetgewrichten, maar dikwijls groote voeten en groote ooren. Op lateren leeftijd, wanneer zij huwen, worden hare gelaatstrekken ligt wat scherp en hoekig.”

MAANDELIJSCH KOUT.

III.

*Nog eens van 't looze Reintje
Gezongen dat het klinkt!*

VONDEL.

„Een zaaier ging uit om te zaaien...” Nauw had Multatuli den eersten bundel zijner *Ideën* voltooid, of daar trad een neuswijze criticaster op, een *Zoïlus-Laiïse*, een *quos-ego-travant*, en stak in een schotschrift van de befaamde en onwaardigste soort den draak met den modernen martelaar. Al dadelijk bleek dit uit het motto. „Een zaaier ging uit om te zaaien...” Met deze woorden van Jezus tot kenspreuk had Multatuli zijn banier ontrold, en zijn tegenstander voegde er bij: „... en zaaide onkruid.” Die apodosis was even ondeugend als valsch.

Het was een laffe, zoutelooze scherts, die niemand onzer een glimlach asperste. Niet waar? De begrippen van recht en waarheid, door den genialen meester geplant, waren reeds te lang ontkiemd in onze vaderlandsche gemoederen, om ons dien weelderigen wasdom, te laten aanleunen als louter onkruid. Toch zwerft er in onze dagen menig „onbevoegd” tuinier in den gaarde der maatschappelijke ontwikkeling rond, die met beide handen het onkruid uitstrooit, den smaak verbastert en het oog ontzenuwt door schreeuwende kleuren en wanstaltige vormen; die, zonder opleiding of kennis, zonder aanleg of ervaring den gemeenschappelijke wijnberg bewerkt, en den draak steekt met orde en overleg. Niets dan onkruid waar ge 't oog slaat. Hier een distel, ginds een doorn; daar mos en klimop en koornbloempjes zonder koorn; ginds een brandnetel en een waterlelie. Overal nutteloosheid, meest overal gevaar. En de groote hoop, eveneens zonder wetenschap en ervaring, niet zelden geleid door een bedorven of verstompt instinct, gewoon aan uiterlijken schijn te blijven kleven, onmachtig om zich rekenschap te geven van zijne indrukken, juicht den bonten, ongeregelde chaos toe, en noemt de afwijking, het uitschot, de ontaarding der natuur schoon, aanbiddelijk schoon. Het lauwert den hansworst, den Ange Pitou onder de tuiniers; zijn wansmaak, zijn onkiesche en ongekuischte verwildering trekt hem aan, en verstikt den kunstzin, die er sluimerde in zijn binnenste, nog vóór hij — de kunstzin wel te verstaan! — werd geboren....

Het is een treurige bekentenis. Zij doet ons sidderen voor de toekomst. Zij predikt vernieling en vandalisme aan elken kant. Maar te gelijktijd spoort zij aan tot krachtdadig beleid, tot eendrachtigen kamp, tot eene worsteling op leven en dood. De tijd van 't schipperen is voorbij. Elk moet weten wat hij wil, en durven wat hij weet. Wie niet vóór mij is, is tegen mij, geldt het scherper dan ooit. Willen wij niet voor jaren in den nacht der middeleeuwen teruggeworpen worden, dan is het tijd, dat allen, die de onkruid-zaaijerij verfoeien, als één man opstaan, en, hetzij dan als geregelde troepen, hetzij als franc-tireurs, het monster van onkunde en verwildering den honderdvoudigen Arguskop verpletteren....

Vindt gij dit beeld niet gelukkig gekozen, en misschien nog minder gelukkig uitgewerkt, ik vraag u, op uwe eer en uw geweten, of wij tijden beleven, om ons bezig te houden met eene angstvallige beeldenkeus; of wij niet veeleer reden hebben om rechter dan ooit af te gaan op het doel, en ons zonder ophouden te herinneren hoe moeilijk het valt, zich zeker en bepaald uit te drukken?

Toch komt het mij voor, dat er waarheid schuilt in mijn beeld; dat de juistheid mijner opmerking aan geen twijfel onderhevig is. Sla den blik om u heen. Niet alleen, dat de aanhangers van 't verleden, de vrienden van behoud en achteruitgang, met hand en tand het geluk en het welzijn der menscheit tegenwerken, ook de demagogie, de onbesuisde hardloopers in den *circus maximus* — zij mogen dan al niet streven naar dat doel — helpen er toe mee. En zij helpen er krachtiger toe mee dan conservatieven en clericalen te zamen, want het ware liberalisme, het zij dan tevreden of geavanceerd, wordt door hunne lafhartige winderigheid in discrediet gebracht. Hun doel moge goed zijn, hunne middelen verdienen afkeuring. Zij mogen zoo veel en zoolang beweren als zij willen, dat zij eigenlijk de „oprechte democratie” in pacht hebben, de *goe gemeente* is den tijd ontgroeid, waarin zij geloofde op bloot gezag, en het is jammer genoeg, dat de „kiezers achter 't volk” zich nog steeds niet slechts door de steile orthodoxie, maar tevens door de dolzinnige revolutie laten meeslepen, en alles gelooven dat wordt aan geprezen, het zij dan met het deftig vertoon van den kansel, het zij met het luid en schel trompetgeschal der politieke marktschreeuwers van beroep....

De commune te Parijs, het gevolg, zoowel van de weinige ontwikkeling der *massa*, als van de brutale onkunde, de onbreidelbare droomlust, de bespottelijke phantasmagoriën van quasi-volksleiders, heeft Frankrijk in een poel van jammeren gestort. Het arme land, pas verlost uit de polypen-armen, waarin een zedeloos meeneedige het versmoorde; te nauwnood ontworpen aan den ijzeren hiel, waarmee Germanje 't ongenadig vertrapte, nauw in staat te herademen, te herstellen; de bronnen van handel en bedrijf, zoo lang en zoo noodlottig verstopt, te her-

openen, wordt op nieuw ten prooi aan eene nachtmerrie, schrikbarender dan de vorigen. Aan de eene zijde de *ochlocratie*, de regeering door het ruw geweld, door onbeschoft- en onbeschaamdheid, door de willekeur der domme en drieste meerderheid, aan de andere zijde het gapend graf der *ci-devants*, gereed haar prooi onder eeuwen stof en puin te begraven, haar voordeel te putten uit elken misslag harer tegenpartij, en, tusschen die beiden, den smallen, rustigen volksstroom, die, helaas, *al* te zeer overtuigd van zijn goed recht, vijand van *elk*, die schok of geweld bezigt, aan weerszijden gedrongen, gestooten, geplaagd en belasterd wordt.

Komt dit tafereel u aanlokkelijk voor? Is dat uwe illusie, uw utopia? Wilt gij dien noodlottigen weg op? Welnu, laat u dan of ter eene of ter andere zijde afvoeren van het rechte pad. Leen het oor aan de inblazingen der nachtuilen, die u trachten diets te maken, dat het *liberalisme* noodwendig moet voeren tot socialisme en communisme, tot de dwinglandij van 't ruw geweld, d. w. z. tot rechts- en wetsverkrachting. Zoek uw heil in de losbandigheid eener vermomde anarchie, die niet door waarheid en recht het pleit tracht te winnen, maar rede en verstand verwerpt, en te vuur en te zwaard hare economische dwaalbegrippen verkondigt. Schaar u onder de banier van het *Haagsche Dagblad* en van *de Tijd*, of verhef den standaard van de *Toekomst* en *de Vrijheid*. In beide gevallen sticht ge een even groot euvel, doch in het eerste hebt ge althans den *goeden toon*, een *schijn* van eerlijkheid, zekere patriarchale waardigheid, talent en berekening in uw voordeel; in het tweede niets dan verwarring, onderlinge wangunst, zotteklap en onverstand, een roode, Phrygische muts, een bemorste vlag, bedrog, verraad en schijnheiligheid. Blijft ge daarentegen beide richtingen beschouwen als parasieten, als tafelschuimers, als wratten en uitwassen op het lichaam der maatschappij, laat ge u niet verleiden door klinkende woorden en holle frasen, maar gaat gij onbeschroomd en onverschrokken voort op de breede heirbaan des vooruitgangs — ook deze periode zal voorbijgaan. Rust, orde en veiligheid, de grondzuilen der maatschappij, zullen gehandhaafd blijven, en Nederland zal niet, door innerlijke spanning, den roofzieken nabuur een voorwendsel verschaffen, om zich meester te maken

van ons vrij en onafhankelijk volksbestaan. Wij zullen het brandpunt onzer eeuw, de werkmansvraag, tot eene vreedzame oplossing brengen. Gemeen overleg en toenemende beschaving zullen vrede en vriendschap onder alle deelen des volks versterken, en trapsgewijze zullen wij worden opgevoerd tot eene steeds toenemende mate van vrijheid. Het algemeen stemrecht, de jury, de volkomen vrije, particuliere (en toch *niet-sectarische*) school, waarlijk, men moge er van zeggen wat men wel, wij zijn nog niet op 't standpunt gekomen, om dat alles te verdragen. Wij zullen onder den last der plichten, door zoovele mandaten op onze schouders getast, bezwijken. Wij zullen schipbreuk leiden en stranden op elke klip en elke bank, die de Vereenigde Staten al mogen vermeden hebben, maar die wij, met onze grootere lusteloosheid, onze geringere routine en onze zwakkere energie, met het verlies van al wat ons lief en dierbaar is, in kaart zouden leeren brengen. Laat ons daarom voorzichtig zijn. Beginnen wij met het rijksgebied der intelligentie uit te breiden; ruimen wij den kring der staatkundige bevoegdheden meer en meer uit: maar geene sprongen, geen geweld en niet gebukt voor de schitterende fanfares van reactie of demagogie!

Wij gevoelen, dat wij verplicht zijn dit oordeel eenigszins nader toe te lichten.

Het karakter der domperpartij uit hare organen af te leiden, is wel overbodig. Wie kent ze niet? Wie is onkundig van hare eischen, en volgt niet met meer of minder belangstelling hare polemieken? Ook de denkbeelden der liberalen, hoe „genuanceerd” ook in onze dagen, mogen wij zwijgend voorbijgaan. Niet ten onrechte verklaarde een man als de Bosch Kemper eenige jaren geleden, dat $\frac{1}{2}$ van Nederland „liberaal” is. Opmerkelijker, en van méér gewicht, is het onderzoek der libellen, die eens of tweemaal in de week het licht zien, onder den hoogdravenden titel van *de Vrijheid*, „orgaan van het volk,” of *de Toekomst*, „orgaan der democratie in Nederland.” Is het waar, wat men verzekert, dat deze bladen duizenden lezers tellen; dat een groot deel onzer arbeiders hunne beginselen onderschrijft, dan is het van het grootste belang na te sporen, op welke gronden zij die sympathie verdienen, door welke

hoedanigheden zij uitmunten, welke denkbeelden zij huldigen.

De Toekomst en *de Vrijheid* zijn *politieke* bladen. Welke staatkundige gevoelens kleven zij nu aan? Op welke wijze formuleeren zij haar oordeel over de dingen van den dag? *De Toekomst*, door in hare binnenlandsche staatkunde elk, die aan regeeringshandelingen deelneemt, eenvoudig te verguizen en door het slijk te halen; door in hare buitenlandsche politiek al wie de roode vlag niet hijscht, wie niet zweert bij radicalisme en socialisme, met de stuitendste scheldnamen te begroeten. Alleen de commune is goed en heilig. Al het overige verdient afkeuring en schemp. In beginsel houdt het blad zich voorts zoo weinig mogelijk met Nederlandsche toestanden bezig. Daarmee schijnt het wel het minst vertrouwd. Liefst scheldt en tiert het op den vreemde. Op de priesters in België, op de lords in Engeland, op de Bonapartisten in Frankrijk, op de progressisten in Spanje. Overigens allerlei bespottelijke bespiegelingen. Bouwstoffen aan den tempel der toekomst, ontvoogding van den arbeid, „uitbuiting,” vaerzen, logogryphen, enz. *De Vrijheid* is nog erger. Wilt gij b. v. een staaltje van hare politiek? De hoofdredacteur is zelf aan het woord:

„*Er is bloed tusschen ons, ellendigen,*” roept de jonkman uit:

„Blijven wij in onzen droeven toestand, geduldig afwach-
tende dat, bij den loop der tijden, de ure slaat waarin wij
de kluisters kunnen afschudden, de lucht inademen en het
licht zien, waarop de arbeider evenveel recht heeft als de
aardworm, als 't oogenschijnlijk nietigste insect — maar
een vergelijk: NOOIT. Blijve steeds ons antwoord: *er is bloed
tusschen ons — en al uwe tranen, al het bloed uit uwe aderen
— overstroomde 't uwe kasteelen en bezittingen — kunnen dat
volksbloed niet uitwisschen, niet wegspoelen — want onze tranen
weerhielden uwe hand niet, vermochten niet dat onze broeders,
vaders, moeders, zusters, verwanten en geliefden, gespaard wer-
den! — Gij bleef moorden, gij bleef slaan, gij bleef onteeren,
gij bleef mishandelen, kerkeren en vervolgen....*

„*Er is bloed — dierbaar, heilig bloed — tusschen ons!*”

Of wilt ge een staaltje van haar *wetenschap*? Luister! Victor Dave spreekt: „De spiritualist ziet de menschenlijke ongelijkheid — maar verklaart die door den val van den

eersten mensch, *heiligt* haar en *beweert* haar *onschendbaar*, waaruit de noodzakelijkheid, de zedelijke verplichting, voortvloeit tot het *daarstellen* van een goevernement (*sic*!)."

Naast dergelijke onvergetelijke strofen vindt ge 4 of 5 kolommen prachtige correspondentien van de commune, tot den 15 jl. gedagteekend *Mei*, vervolgens *Floréal*; bijdragen van den *Onzichtbare*, den *Wreker*, Jan Bataaf, Jan van Noorden, Buys, v. d. Voo, Hartsen en anderen.

Over 't algemeen heerscht onder 't personeel der beide puik-journalen eene groote mate van solidariteit. Dit blijkt vooral daaruit, dat de heeren over en weer in elkanders kolommen schrijven, elkaar over 't paard tillen en verheerlijken naar hartelust, en als paljassen voor malkaar in de bres springen. Zoo schrijft b. v. de hr. Speijer Klerk, hoofd-redacteur van *de Toekomst*, rijmregels over de vrijheid in *de Vrijheid*, en de hr. Rodenback, gezagvoerder van *de Vrijheid*, hoofd-artikelen over *de opstandelingen* in *de Toekomst*. Nogtans staat dit laatste pamflet, zoowel wat degelijkheid als stijl betreft, ver boven *de Vrijheid*. Zoolang dr. W. B. Westerman, een man van onbetwistbare talenten, het algemeen overzicht redigeerde, bezat dit zelfs verdienste. Thans daarentegen heeft het weinig om het lijf. Alleen telt het blad in den gunstig bekenden pseudoniem *Verax* een flinken, eerlijken mede-arbeider, wiens van grondige studie getuigende leaders zich met genoeg laten lezen. Het valt dan ook niet te verwonderen, dat *Verax* zijne medewerking streng onthoudt aan *de Vrijheid*.

Maar dan eens herinnerde de kluchtige strijd dier socialisten ons Heine's bittere satire uit de „Romantische Schule." Het is werkelijk de moeite waard, den geestigen *Seitenhieb* hier te vertalen. De draak, in het blazoen van *de Vrijheid*, onder Rodenbacks sandalen vertreden, krijgt daardoor eene gansch-eigenaardige beteekenis:

„Kent gij de geschiedenis van den jongen ridder," vraagt hij, „die naar het tooverbosch voer? Goudkleurig waren zijne lokken, tartend wiegelden zich op zijn helm de wuivende pluimen; zijne wang bloosde achter de traliën van zijn vizier, en onder 't blanke harnas klopte een strijdlustig gemoed. Doch van waar in het woud dat geheimzinnig fluisteren van den wind? OnheilsPELLend schudden de kruinen

der boomen. Hunne stammen, vaak afzigtelijk vergroeid, herinnerden aan menschelijke wangestalten. Hier en daar gluurde door het loof een spookachtig-witte vogel, giggelend en lachend op schier beleedigenden toon. Allerlei vreemdsoortig gedierte kroop en sprong door de struiken als schimmen uit de fabelwereld. Daarnevens sloot menig vlasvink zijn onschuldig lied, en tusschen de ranken der breedgebladerde slingerplanten verhief menig stille bloem haar kelk. De jonge ridder, al dieper en dieper doorgedrongen in het woud, riep eindelijk vol overmoed: „Waar toeft gij, de kampvechter, die mij de spitse bieden kan?” En zie, daar kwam met gesloten vizier een lange, schrale ridder aangereden, die het zwaard trok en zich schrap zette. De vederbos op zijn helm was geknakt, zijn harnas meer verweerd dan ondeugdzaam, zijn rapier vol scharen, doch van het beste staal, en zijn arm krachtig. Hoe lang zij te zamen streden weet ik niet, doch ongetwijfeld een geruimen tijd. De bladeren toch vielen van de boomen, en de boomen stonden langen tijd kaal en rillend van koude, en daarna botten zij weder uit en koesterden hun groen in den zonneschijn, en zoo wisselden de jaargetijden elkander af, zonder dat zij het gewaar werden, de beide kampvechters, die onafgebroken op elkander inhieuwen, eerst woest er zonder genade, later iets minder heftig, daarna schier lusteloos, tot zij ten laatste de spits hunner zwaarden op den grond lieten zinken en uitgeput van krachten de vizieren hunner helmen opsloegen. o, Droevig gezicht! De eene ridder, de ten strijde gedaagde, was een GERAAMTE, en uit de holte van het opgeslagen vizier grijnsde een ontvleschte kop. De andere ridder, de als een jongeling in het woud gevarene, vertoonde het ingezonken, vaal gelaat van een grijsaard, en zijne haren waren wit als sneeuw. Honend bijna klonk uit de hooge kruinen der boomen het giggelend lachen van het spookachtig witte vogelenheir....”

Kunt ge u sprekender portretten denken?

Het zijn letterlijk fotografïën, meneer!

Montferland, Mei 1871.

Mr. K. van VALCKENBURGH.

APR 14 1941

